

เศรษฐกิจการเมืองของนโยบายทรัพย์สินทางปัญญา:
ศึกษากรณีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาในประเทศไทย

นายจักรี ไชยพินิจ

ศูนย์วิทยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญารัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชารัฐศาสตร์

คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2553

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

THE POLITICAL ECONOMY OF THE INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS POLICY:
A CASE STUDY OF COMPULSORY LICENSING IN THAILAND

Mr. Chakkri Chaipinit

ศูนย์วิทยุทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Political Science
Faculty of Political Science

Chulalongkorn University

Academic year 2010

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

เศรษฐกิจการเมืองของนโยบายทรัพย์สินทางปัญญา: ศึกษากรณีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาในประเทศไทย

โดย

นายจักรี ไชยพินิจ

สาขาวิชา

รัฐศาสตร์

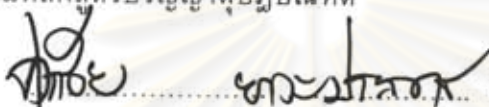
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

ศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลีम्मณี

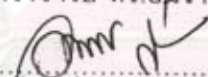
คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

 ..... คณบดีคณะรัฐศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย ยาวะประภาส)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

 ..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.วีระ สมบูรณ์)

 ..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์)

 ..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(ศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลีम्मณี)

 ..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์)

 ..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร. เมศักรหญิง จิราพร ลิ้มปานานนท์)

จักรี ไชยพินิจ: เศรษฐกิจการเมืองของนโยบายทรัพย์สินทางปัญญา: ศึกษากรณี
การใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาในประเทศไทย. (The Political Economy of the
Intellectual Property Rights Policy: A Case Study of Compulsory Licensing in
Thailand) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศาสตราจารย์ ดร.อมรา พงศาพิชญ์, อ. ที่
ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: ศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ ลิ้มมณี, 319 หน้า.

ระบบตลาดอัตรากำไยในยุคเสรีนิยมใหม่ได้ผูกขาดองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร
ในรูปของระบบทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อแปรเปลี่ยนองค์ความรู้และทรัพยากรธรรมชาติให้
กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ ประเทศสหรัฐอเมริกา ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ และบริษัท
ยาข้ามชาติ ได้ร่วมกันผลักดันให้ประเทศต่างๆทั่วโลกพัฒนาระบบสิทธิบัตรภายในประเทศ
เพื่อแลกกับผลประโยชน์ด้านการค้ากับสหรัฐฯ สำหรับประเทศไทย กลไกนี้ส่งผลให้รัฐไทย
มีพระราชบัญญัติสิทธิบัตรที่เข้มงวด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา ก่อนเวลา
อันสมควร ด้วยการผลักดันของสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ กรมทรัพย์สินทางปัญญา
และกระทรวงพาณิชย์ ตลอดจนข้าราชการกระแสน้ำในกระทรวงสาธารณสุข ผลของการ
คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาทำให้พัฒนาอุตสาหกรรมทางยาของไทยต้องหยุดชะงัก สวัสดิการ
สาธารณสุขได้รับผลกระทบ และผู้ป่วยเรื้อรังต้องเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ปรากฏการณ์นี้ได้
กระตุ้นให้เกิดพลังอัตพิทักษ์ซึ่งเป็นพลังสังคมที่ไม่พอใจกับการเข้ามาผูกขาดสิทธิบัตรยา
พวกเขาได้รวมตัวกันเพื่อต่อต้านการทำงานของระบบตลาดและเพื่อแสวงหาทางเลือกใน
การเข้าถึงยา พลังอัตพิทักษ์ที่สำคัญได้แก่ กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวง
สาธารณสุข กลุ่มแพทย์ชนบทและเภสัชชนบท กลุ่มผู้ป่วย และกลุ่มประชาสังคม กลุ่ม
เหล่านี้เห็นพ้องกันว่า การเข้าถึงยาเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ผลของการเคลื่อนไหว
ทำให้มีการออกกฎหมายระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ อันเป็นพื้นฐานหลักของการ
ออกมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในช่วงปีพ.ศ.2549-2551 มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร
ยาจึงไม่ใช่ผลของการรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ.2549 หรือการดำรงตำแหน่งของ
นายแพทย์มิ่งกุล ณ สงขลาเป็นหลัก แต่ถือเป็นกระบวนการที่พลังอัตพิทักษ์ทำหน้าที่ตอบ
โต้แรงกดดันและผลกระทบจากการผูกขาดสิทธิบัตรยาของพลังตลาดอัตรากำไย

สาขาวิชา...รัฐศาสตร์.....

ปีการศึกษา ....2553.....

ลายมือชื่อนิสิต.....

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์...อ.ส. มิ่งกุล

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม.....

4881901624 : MAJOR POLITICAL SCIENCE

KEYWORDS : POLITICAL ECONOMY / INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS /
KARL POLANYI / DRUG PATENT / COMPULSORY LICENSING IN THAILAND

CHAKKRI CHAIPINIT: THE POLITICAL ECONOMY OF THE
INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS POLICY: A CASE STUDY OF
COMPULSORY LICENSING IN THAILAND. THESIS ADVISOR: PROF.
AMARA PONGSAPICH, PH.D, THESIS CO-ADVISOR: PROF. ANUSORN
LIMMANEE, PH.D, 319 pp.

The neoliberal self-regulating market has monopolized knowledge and information in forms of intellectual property rights, in which knowledge and natural resources have been commoditized into the new fictitious commodities. In this process, the United States, the leading industrial countries, and pharmaceutical corporate have jointly pressured countries around the world to develop their domestic patent system in exchange with the US trade preferences. For Thailand, the Thai state has been forced to enact the stringent patent acts, especially the protection of medicine products before a suitable time, supported by the Pharmaceutical Research and Manufacturers Association, Department of Intellectual Property, Ministry of Commerce, and status-quo doctors. Consequently, the product protection led to the cessation of pharmaceutical R&D in Thailand, the collapse of healthcare welfare, and the obstruction to access medicines. These dislocations prompted the self-protecting forces consisting of progressive-minded doctors in Ministry of Public Health, rural doctor forum and rural pharmacist forum, patients, NGOs, and academics. They collectively join to oppose the market orbit and to seek alternatives on accessing medicines. As a result, they have mobilized an enactment of the healthcare coverage act providing a basis for the issuance of compulsory licensing in Thailand during 2006-2008. Rather than an impact of the Sep 19 coup, it is thus best described that Thailand's compulsory licensing shines the successful movement of self-protectionism to counter with dislocations caused by drug patents.

Field of Study : POLITICAL SCIENCE

Student's Signature

Academic Year : 2010

Advisor's Signature

Co-Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้รับการสนับสนุนจากโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ในการให้ทุนการศึกษาวิจัยและงบประมาณสำหรับการเดินทางไปทำงานร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษาในต่างประเทศ ทั้งนี้ ข้าพเจ้ายังได้รับทุน 72 พรรษา จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในช่วง 2 ปีแรกของการเรียน

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ “คุณครู” 3 ท่านผู้มีพระคุณต่อข้าพเจ้า ท่านแรก ศ.ดร.อมรา พงศาพิชญ์ ในการสนับสนุนให้ข้าพเจ้าได้รับทุนจากสกว. และกลับสู่เส้นทางการทำวิจัยได้จนถึงทุกวันนี้ ท่านที่สอง ศ.ดร.อนุสรณ์ ลีम्मณี ผู้ซึ่งเป็นที่ปรึกษาที่ดีที่สุดให้แก่ข้าพเจ้า และได้กรุณาสละเวลาอันมีค่าของท่านเพื่ออ่านวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ครั้งแล้วครั้งเล่า ท่านที่สาม Prof. Christopher May มหาวิทยาลัยแลงแคสเตอร์ประเทศอังกฤษ ผู้ซึ่งให้ประสบการณ์แก่ข้าพเจ้าในการเข้าชั้นเรียน และทำวิจัยในต่างแดน ตลอดจนให้ความเห็นต่องานของข้าพเจ้าอย่างต่อเนื่อง หากปราศจากซึ่งความช่วยเหลือจากอาจารย์ทั้งสามท่าน ข้าพเจ้าไม่มีทางเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนเสร็จได้ นอกจากนี้ ข้าพเจ้ายังขอขอบพระคุณคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ผู้ทรงคุณวุฒิ อันประกอบไปด้วย รศ.ดร.วีระ สมบูรณ์ รศ.ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ และรศ.ดร.ภญ.จิราพร ลิ้มปานานนท์ ทั้งสามท่านให้คำแนะนำที่มีค่ายิ่งในการแก้ไขงานชิ้นนี้

ข้าพเจ้ายังได้รับคำแนะนำและข้อคิดที่ดีในการเขียนวิทยานิพนธ์จากคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิอีกหลายท่าน ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ ศ.ดร.ไชยวัฒน์ คำชู รศ.ดร.กุลลดา เกษบุญชู-มีต รศ.ดร.ฉันทนา บรรพศิริโชติ รศ.ดร.พิษณุ เสงี่ยมพงษ์ รศ.ดร.พิทยา บวรวัฒนา รศ.ธเนศ วงศ์ยานนาวา ผศ.ดร.ศุภมิตร ปิติพัฒน์ ผศ.ดร.พวงทอง ภาวีครพันธ์ ผศ.สรวิศ ชัยนาม ผศ.สุรัตน์ โหระชัยกุล ท่านทูตสุรพงศ์ ชัยนาม รวมถึงนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ คุณปริญญา เปาทอง อาจารย์จอน อึ้งภากรณ์ และนายแพทย์มนตรี ดนัยดุษฎีกุล ที่กรุณาให้ข้อมูลที่มีคุณค่ายิ่งจากการสัมภาษณ์

นอกจากนี้ ข้าพเจ้าขอขอบคุณกำลังใจและความช่วยเหลือที่สำคัญจาก “เพื่อน พี่ และน้อง” ตลอดเวลาการเขียนงานที่ยาวนานชิ้นนี้ ดร.วิเชียร ตันศิริคงคล ดร.ณัฐพล ใจจริง ดร.เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ ดร.นิธิ เนื่องจำนงค์ คุณรวงข้าว จันท์ฉาย คุณเด่นดวง วัตตะเอียด คุณนันทวัน ชีรสรเดช คุณแสงทิพย์ วงศ์สิทธิศาสตร์ คุณวรภา ไชยจติ คุณกัญญิกา ร้อยสา คุณชญัญญา นุช ร้อยสา คุณพัฒนะ ลิขิตสังจากรุณ คุณศรัณย์พงษ์ จิตรจง คุณรัตนาภรณ์ การถาง ตลอดจนอาจารย์นฤมล กิจไพศาลรัตน์ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดคณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ เจ้าหน้าที่ห้องสมุดมหาวิทยาลัยแลงแคสเตอร์ และเจ้าหน้าที่ของทุนคปก. ที่ให้ความช่วยเหลือข้าพเจ้าอย่างเต็มที่

สำคัญที่สุด ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นเพราะพระคุณบิดาและมารดาของข้าพเจ้า ท่านทั้งสองได้ใช้เวลาทั้งชีวิตของพวกเขาในการอบรม เลี้ยงดู และให้การศึกษาที่ดีที่สุดแก่ข้าพเจ้าจนถึงทุกวันนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฐ
สารบัญรูปภาพ.....	ฒ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา.....	1
2. การสำรวจวรรณกรรม.....	11
2.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มธุรกิจยาสำหรับรัฐกับ นโยบายการค้า.....	11
2.2 วรรณกรรมที่พูดถึงรัฐไทยกับนโยบายสิทธิบัตรยา.....	16
2.3 วรรณกรรมที่พูดถึงนโยบายของรัฐไทยในเรื่องยาภายใต้รัฐบาล สุรยุทธ์.....	20
3. คำถามวิจัย.....	26
4. สมมติฐาน.....	26
5. ขอบเขตการวิจัย.....	28
6. วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	28
7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	29
8. วิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูล.....	29
9. การนำเสนอ.....	30
บทที่ 2 กรอบแนวคิดและทฤษฎี.....	34
บทนำ.....	34
1. งานเขียน “The Great Transformation” ของคาร์ล โพลานยี: การเกิดขึ้นและ การล่มสลายของเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม.....	35
1.1 กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค.....	36
1.1.1 ตลาดอัตโนมัติและสินค้าอุปโภคบริโภค.....	36
1.1.2 พลังอัตพิทักษ์ในสังคมกับประเด็นว่าด้วยเรื่องของ ชนชั้น.....	42

	หน้า
1.2 การผูกกร่อนของตลาดอัตรากิบาลและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม....	46
1.2.1 การผูกกร่อนของเศรษฐกิจแบบตลาด: ความไม่สมบูรณ์ ของเศรษฐกิจแบบตลาดและความล้มเหลวของการ แบ่งแยกเศรษฐกิจและการเมือง.....	47
1.2.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: ภายหลังจากการผูกกร่อนของ ตลาด.....	49
2. บทต่อยอดทฤษฎีของโพลานยี (Beyond Polanyi): บทวิเคราะห์ทฤษฎีสู่ตลาด เสรีนิยมใหม่.....	52
2.1 ตลาดอัตรากิบาลเสรีนิยมใหม่ สินค้าอุปโลกน์ใหม่ และบทบาท ของรัฐเสรีนิยมใหม่.....	53
2.1.1 ตลาดอัตรากิบาลเสรีนิยมใหม่: ระบบเศรษฐกิจแบบ ตลาดองค์ความรู้.....	53
2.1.2 สินค้าอุปโลกน์ในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า.....	57
2.1.3 บทบาทของรัฐภายใต้สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่.....	62
2.2 พลังอัตรากิบาลแบบรอบด้านและการผูกกร่อน ของตลาดเสรีนิยมใหม่.....	65
2.2.1 พลังอัตรากิบาลกับการต่อต้านเศรษฐกิจแบบตลาด เสรีนิยมใหม่.....	65
2.2.2 การผูกกร่อนของตลาดเสรีนิยมใหม่และผลที่ตามมา.....	68
2.3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: สู่การปะทะกันระหว่างพลังตลาด เสรีนิยมใหม่และพลังปกป้องสังคม.....	75
2.3.1 พัฒนาการของพลังอัตรากิบาล: พลังต่อต้านระบบ ทุนนิยมโลก.....	75
2.3.2 การปรับตัวของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่.....	77
สรุปท้ายบท.....	85
บทที่ 3 เสรีนิยมใหม่ ทรัพย์สินทางปัญญา และการผูกขาดสิทธิบัตรยา.....	87
บทนำ.....	87
1. เสรีนิยมใหม่และกลไกการทำงานเพื่อตลาด.....	88
1.1 เสรีนิยมใหม่: การปลุกผิอดีัม สมิธิในหมู่ชาวใหม่และอุดมการณ์ แบบตลาดเต็มรูปแบบ.....	89

1.2 “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง”: การจัดการปกครองของโลกในยุคเสรีนิยมใหม่.....	94
1.3 ความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตรยา.....	98
2. องค์การโลบาลทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา.....	102
2.1 องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกับการดูแลระบบทรัพย์สินทาง ปัญญาโลก.....	103
2.2 การเกิดขึ้นขององค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์: กลไกใหม่ ในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา.....	106
2.3 การคืนชีพขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกในยุคข้อตกลง ทริปส์: “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา”.....	110
3. บรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำกับระบบสิทธิบัตรยา ของโลก.....	116
3.1 บรรษัทข้ามชาติกับกลุ่มล็อบบี้ยีสต์.....	116
3.2 สหรัฐอเมริกากับยุทธศาสตร์ในการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญา โลก: การเจรจาเขตการค้าเสรี.....	120
สรุปท้ายบท.....	127
บทที่ 4 กลไกตลาดแบบเสรีนิยมใหม่กับการผูกขาดสิทธิบัตรยาในประเทศไทย.....	130
บทนำ.....	130
1. พลังสังคมหลักที่สนับสนุนระบบสิทธิบัตรยา.....	131
1.1 บทบาทของกระทรวงพาณิชย์.....	131
1.2 บทบาทของกรมทรัพย์สินทางปัญญา.....	135
1.3 สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์: สโมสรบรรษัทข้ามชาติใน ประเทศไทย.....	139
2. พระราชบัญญัติสิทธิบัตรไทย: บทบาทของพลังตลาดผ่านพัฒนาการกฎหมาย ไทย.....	144
2.1 พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522: กฎหมายสิทธิบัตรฉบับแรก ของไทย.....	145
2.2 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535: จุดเปลี่ยนของ ระบบสิทธิบัตรไทย.....	148
2.3 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542: อวสาน คณะกรรมการสิทธิบัตรยา.....	152

2.4 ร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 4) พ.ศ. ...: ข้อเสนอของ กระทรวงพาณิชย์.....	153
3. ผลกระทบต่อสังคมไทยและผู้ป่วยเรื้อรังในการเข้าถึงยาโรค.....	158
3.1 จุดจบของการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของไทย.....	158
3.2 ราคาสิทธิบัตร จำนวนเสียชีวิต และผลกระทบระบบสวัสดิการ สาธารณสุขไทย.....	167
สรุปท้ายบท.....	170
บทที่ 5 กระบวนการปกป้องทางสังคมกับพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยา.....	172
บทนำ.....	172
1. กระบวนการ “อัตพิทักษ์” จากการตลาดเสรีนิยมใหม่.....	173
1.1 กลุ่มแพทย์ชนบท: กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวง สาธารณสุข.....	173
1.1.1 กว่าจะมาเป็นชมรมแพทย์ชนบท.....	173
1.1.2 การต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรกับการ เปิดโปงทุจริตยา.....	175
1.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์ชนบทกับพลังสังคมอื่นๆ ในกระทรวงสาธารณสุข.....	178
1.2 ภาคประชาสังคม นักวิชาการสายสาธารณสุข กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังใน ไทย.....	181
1.2.1 กลุ่มศึกษาปัญหาและกลุ่มศึกษาทรัพย์สินทาง ปัญญากับการต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติ สิทธิบัตร.....	182
1.2.2 เอ็นจีโอกับการเรียกร้องการเข้าถึงยาเพื่อผู้ติดเชื้อ เอชไอวี.....	185
1.2.3 ภาคประชาสังคมกับการคัดค้านการจดสิทธิบัตรยา คอมบีด.....	188
1.2.4 ภาคประชาสังคม การเข้าถึงยา และการเรียกร้องให้ยุติ การค้าที่ไม่เป็นธรรม.....	191
2. ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า: จุดบรรจบของรัฐ ตลาด และ ภาคประชาสังคม.....	194
2.1 บริบทและสภาพปัญหาสาธารณสุขไทยกับหลักประกันสุขภาพ ถ้วนหน้า.....	194

	หน้า
2.2 พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ: การขับเคลื่อนของ พลังปกป้องสังคม.....	198
3. รัฐบาลที่กัมพูชากับเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ: การเจรจาทรัพย์สินทางปัญญา กับพลังสังคมไทย.....	204
สรุปท้ายบท.....	211
บทที่ 6 มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรกับการผูกก่อนของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่.....	214
บทนำ.....	214
1. ภาพรวมสถานการณ์มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย.....	215
2. บทสังเคราะห์คำอธิบายดั้งเดิมต่อการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทย....	221
2.1 การขึ้นมำดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงของนายแพทย์ มงคล ฤ สงขลา: คำอธิบายที่เน้นตัวบุคคล.....	221
2.2 โครงสร้างทางการเมืองหลังรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ.2549: คำอธิบายที่เน้นโอกาสทางการเมือง.....	223
2.3 คำอธิบายที่เน้นเครือข่ายประชาสังคมระดับระหว่างประเทศ.....	225
3. มาตรการซีแอลกับการปกป้องตนเองทางสังคมและการผูกก่อนของระบบ ตลาดเสรีนิยมใหม่: บทสุดท้ายของระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า.....	228
3.1 การตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานเฉพาะกิจ ที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอลของไทย.....	230
3.2 จากการเจรจาต่อรองราคาเข้าสู่การคัดเลือกบริษัทยาสามัญใน ประเทศอินเดีย.....	236
3.3 ปฏิกริยาของพลังตลาดต่อการประกาศซีแอลของไทยและการเข้าถึง ยาของผู้ป่วยที่มากขึ้น.....	244
สรุปท้ายบท.....	255
บทที่ 7 บทส่งท้าย: ก้าวต่อไปของมาตรการซีแอลกับการสิ้นสุดของระบบตลาด.....	258
บทนำ.....	258
1. ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่เศรษฐกิจและการเมืองกับการสิ้นสุดทาง อำนาจของพรรคไทยรักไทย.....	258
2. การลุกฮือของพลังปกป้องสังคม: ภาคต่อของการต่อต้านระบบตลาด.....	263
3. ท่าทีที่เปลี่ยนแปลงไปของไชยา: การปรับตัวของระบบตลาดเพื่อรักษาพื้นที่ ทางการเมือง.....	267
สรุปท้ายบท.....	272

บทที่ 8 บทสรุป.....	274
1. ผลการศึกษา.....	274
2. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมและประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาวิจัยต่อไป.....	278
รายการอ้างอิง.....	282
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	319

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 2-1 ตารางสรุปเปรียบเทียบข้อเสนอของโพลานีย์และการประกาศซีแอลของ ไทยในเรื่องความไม่สมบูรณ์ของตลาด.....	73
ตารางที่ 2-2 ตารางแสดงการนำแนวคิดของโพลานีย์มาใช้ในการศึกษาการประกาศใช้ สิทธิตามสิทธิบัตรของประเทศไทย.....	83
ตารางที่ 3-1 ตารางแสดงพลังสังคมต่าง ๆ ทั้งฝ่ายตลาดและฝ่ายอัตพิทักษ์.....	101
ตารางที่ 4-1 ตารางแสดงตัวเลขการส่งออกและนำเข้าสินค้าของไทยกับตลาดสหรัฐ....	132
ตารางที่ 4-2 ตารางแสดงรายรับและรายจ่ายของกรมทรัพย์สินทางปัญญา ระหว่างปี พ.ศ.2547-2550.....	136
ตารางที่ 4-3 ตารางเปรียบเทียบประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับยา ในพระราชบัญญัติ สิทธิบัตรพ.ศ. 2522 ฉบับที่สองพ.ศ.2535 ฉบับที่สามพ.ศ.2542 และร่าง พระราชบัญญัติสิทธิบัตรของกระทรวงพาณิชย์.....	156
ตารางที่ 4-4 ตารางแสดงสถิติใบอนุญาตประกอบธุรกิจเกี่ยวกับยาทั่วราชอาณาจักร ประจำปี 2553.....	158
ตารางที่ 4-5 ตารางแสดงมูลค่าการผลิตและการนำส่งยาเข้ามาในราชอาณาจักร สำหรับยาแผนปัจจุบัน ตั้งแต่ปีพ.ศ.2530-2551.....	159
ตารางที่ 4-6 ตารางแสดงมูลค่าการผลิตยาแผนปัจจุบันประจำปี พ.ศ.2543 - 2550 ที่ จัดแยกตามฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา.....	162
ตารางที่ 4-7 ตารางแสดงมูลค่าการนำเข้ายาแผนปัจจุบันประจำปี พ.ศ.2543 - 2550 ที่ จัดแยกตามฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา.....	164
ตารางที่ 4-8 ตารางแสดงสาเหตุการเสียชีวิตในประเทศไทย 5 อันดับแรก.....	167
ตารางที่ 4-9 ตารางเปรียบเทียบราคาขายต้านไวรัสที่ผลิตโดยองค์การเภสัชกรรมและที่มี การนำเข้า.....	168
ตารางที่ 5-1 ตารางแสดงระดับการพัฒนาประเทศและการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ที่เหมาะสม.....	184
ตารางที่ 5-2 ตารางแสดงจำนวนเอ็นจีโอด้านเอ็ดส์และเงินสนับสนุนในประเทศไทย.....	186
ตารางที่ 5-3 ตารางเปรียบเทียบราคาขายต้านไวรัสเอชไอวีขององค์การเภสัชกรรมฯและ บริษัทจีเอสเค.....	189
ตารางที่ 5-4 ตารางแสดงจำนวนผู้มารับบริการประกันสังคมตั้งแต่ปีพ.ศ.2542-2552.....	196
ตารางที่ 6-1 ตารางแสดงคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอล.....	234
ตารางที่ 6-2 ตารางแสดงรายละเอียดยาที่มีการประกาศใช้สิทธิโดยรัฐในประเทศไทย....	242

ตารางที่ 6-3 ตารางแสดงรายการยาที่บริษัทแอ็บบอตถอนคำขอขึ้นทะเบียนยาต่อ คณะกรรมการอาหารและยา.....	245
ตารางที่ 6-4 ตารางแสดงจำนวนผู้ป่วยที่เข้าถึงยาที่มีการประกาศซีแอลตั้งแต่ ปีพ.ศ.2550 – 2555.....	254

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญรูปภาพ

รูปภาพ	หน้า
รูปภาพที่ 2-1 รูปภาพแสดงตัวแบบการวิเคราะห์และการศึกษาการประกาศใช้สิทธิตาม สิทธิบัตรในประเทศไทย.....	84
รูปภาพที่ 4-1 รูปภาพแสดงการเปรียบเทียบแนวโน้มการนำเข้าและผลิตยาของประเทศ ไทยระหว่างปีพ.ศ.2530 – 2551.....	160
รูปภาพที่ 6-1 รูปภาพแสดงพลังสังคมกลุ่มต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกาศใช้สิทธิ ตามสิทธิบัตรในประเทศไทย.....	227

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 1

บทนำ

1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

นโยบายสาธารณสุขของรัฐไทยในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ จุลานนท์ ในเรื่องการประกาศ “มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา”¹ (compulsory licensing) หรือที่รู้จักกันในชื่อย่อว่า “มาตรการซีแอลยา” ต่อมา 7 รายการ ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่สำหรับรัฐเล็ก ๆ อย่างไทย และกลายเป็นประเด็นสาธารณะที่ได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยานี้เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยโรคเอดส์ โรคหัวใจ และโรคมะเร็ง ได้เข้าถึงยาในราคาถูกลงและสามารถทำให้ผู้ป่วยเป็นจำนวนมากสามารถมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ (วิทยา กุลสมบูรณ์ และวรรณ ศรีวิริยานุภาพ, 2546) อาจกล่าวได้ว่า นโยบายนี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสิทธิบัตรยาของไทย จากหน้ามือเป็นหลังมือ ในช่วงเดือนธันวาคมพ.ศ. 2549 ถึงมกราคมพ.ศ. 2550 รัฐบาลได้ประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาจำนวน 3 รายการ อันได้แก่ ยาต้านไวรัสเอดส์ “เอฟฟาไวแรนซ์” (Effavirenz) ยาต้านไวรัสเอดส์ “คาเลตตรา” (Kaletra) ซึ่งใช้เป็นสูตรสำรองสำหรับผู้ป่วยเอดส์ที่ดื้อยาในสูตรแรก และยาสลายลิ่มเลือดผู้ป่วยโรคหัวใจ “พลาวิคซ์” (Plavix) (Ministry of Public Health and National Health Security Office, 2007) การใช้สิทธิในครั้งนี้เป็นไปตามข้อกำหนดขององค์การการค้าโลกทุกประการตามความตกลงทริปส์มาตรา 31 อีกทั้งยังสอดคล้องกับกฎหมายของไทยตามพระราชบัญญัติสิทธิบัตร มาตรา 51 ด้วย (จักรกฤษณ์ ควรพจน์, 2550 ก)²

แน่นอนว่า การใช้มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของรัฐบาลไทย ทำให้รัฐบาลสหรัฐฯ แสดงความไม่พอใจในระดับระหว่างประเทศอย่างเปิดเผย และได้นำไปสู่ความสัมพันธ์อันไม่ราบรื่นของทั้งสองประเทศในช่วงเวลาสั้น ๆ เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนเมษายน พ.ศ.2550 สำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (USTR) ได้แจ้งให้ทางวอชิงตัน ย้ายประเทศไทยจากกลุ่มประเทศที่ต้องจับตามอง (Watch List -- WL) กลับไปอยู่ในกลุ่มประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษ (Priority Watch List -- PWL) ตาม “มาตรา 301 พิเศษ” (special 301) ซึ่งเป็นวิธีการที่สหรัฐฯ ใช้กดดันรัฐบาลไทยมาตั้งแต่อดีต (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2550ก) ตามมาด้วยการใช้บริษัทล็อบบิสต์ซึ่งในรูปของบริษัทประชาสัมพันธ์และเอ็นจีโอปลอมอย่าง “ยูเอสเอ ฟอรัอินโนเวชั่น” ทำการบิดเบือนข้อมูลทั้งในไทยและในต่างประเทศในด้านต่างๆ เช่น การโจมตีว่า

¹ การแปลคำว่า “compulsory licensing” ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้ใช้คำแปลสองคำคือ คำว่า “การใช้สิทธิตามสิทธิบัตร” ซึ่งเป็นคำแปลของกลุ่มภาคประชาสังคม นักวิชาการสายสาธารณสุข อีกคำหนึ่งคือ “การใช้สิทธิเหนือสิทธิบัตร” เป็นคำแปลของบรรษัทข้ามชาติ และกลุ่มแพทย์บางกลุ่ม การกล่าวถึงมาตรการนี้ในทีต่างๆ ของวิทยานิพนธ์จึงขึ้นกับว่า เนื้อหาส่วนนั้นเป็นทำที่ของตัวแสดงฝ่ายใด สำหรับส่วนอื่นในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้เลือกใช้คำว่า การใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ซึ่งเป็นความหมายที่ใช้กันมากในวงวิชาการ

² การทำซีแอลโดยอาศัยมาตรา 51 ทำให้กระทรวงสาธารณสุขไม่ต้องประกาศการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยผ่านคณะรัฐมนตรี ต่างจากในกรณีมาตรการ 52 ที่ต้องมีนายกรัฐมนตรีลงนามอนุมัติ โปรดดูงานชิ้นนี้อีกครั้งในการสำรวจวรรณกรรม

รัฐบาลไทยกระทำการซึ่งขัดกับข้อตกลงทริปส์ รัฐบาลรัฐประหารไทยฉีกสิทธิบัตรเพื่อประหยัดงบประมาณยาเพื่อนำไปซื้ออาวุธ ยาจีพีโอเวียร์ของไทยมีมาตรฐานต่ำจนไม่ผ่านการรับรองขององค์การอนามัยโลก และก่อให้เกิดการดื้อยาสูง ซึ่งเหล่านี้ถือเป็นข้อกล่าวหาที่บิดเบือนความจริงทุกประการ แต่มีเป้าหมายอยู่ที่การลดความน่าเชื่อถือของรัฐบาลไทยในสายตาชาวโลกเท่านั้น (จิราพร ลิ้มปานานนท์, ม.ป.ป.: ออนไลน์) น่าสนใจว่า แม้แต่สหภาพยุโรปก็ร่วมแสดงจุดยืนเคียงข้างสหรัฐฯ และประณามรัฐบาลไทยว่า นโยบายเช่นนี้เป็นตัวบ่อนทำลายระบบสิทธิบัตรนวัตกรรม และการพัฒนาของโลกร (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 10 ส.ค.: ออนไลน์)

จากที่กล่าวมานี้ จึงไม่แปลกนักหากเราจะพบว่า เมื่อนายแพทย์มงคล ณ สงขลา รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งนำคณะทำงานไปพบกับรัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์อเมริกันที่ประเทศสหรัฐฯ ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2550 พบว่าท่าทีของรัฐบาลอสังขัตต์คือการกดดันไทยอย่างหนักและทำหน้าที่ต่อรองผลประโยชน์แทนบริษัทยาอย่างเด่นชัด (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2550ก: ออนไลน์) ในทางตรงกันข้าม บทบาทของไทยในการใช้มาตรการบังคับใช้สิทธิทำให้ฐานะของรัฐบาลรัฐประหารไทยดูดีขึ้นในสายตาชาวโลก (วิทยา กุลสมบูรณ์, 2550: ออนไลน์) อันที่จริงแล้ว ก่อนหน้าประเทศไทย บราซิลถือเป็นประเทศกำลังพัฒนาประเทศแรกที่ใช้มาตรการซีแอล (จักรกฤษณ์ ควรพจน์, 2550ข: ออนไลน์)³ และหลังจากที่ไทยประสบความสำเร็จในการทำซีแอล กระทรวงสาธารณสุขบราซิลก็ได้ส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาศึกษางานกับกระทรวงสาธารณสุขไทยเพื่อเป็นแนวทางสำหรับประเทศกำลังพัฒนาด้วย (จับเงินชนทอง, 2551)

พอถึงเดือนมกราคม พ.ศ.2551 ก่อนที่รัฐบาลสุรยุทธ์จะครบวาระการทำงาน กระทรวงสาธารณสุขก็ได้ประกาศทำซีแอลยาเพิ่มเติมอีก 4 รายการ ได้แก่ ยารักษามะเร็งเม็ดเลือดขาวและมะเร็งทางเดินอาหาร “อิมาทินิบ” (Imatinib) ยารักษามะเร็งปอดและมะเร็งเต้านม “โดซีแท็กเซล” (Docetaxel) ยารักษามะเร็งปอด “เออร์โลทินิบ” (Erlotinib) และยารักษามะเร็งเต้านม “เล็ทโทรโซล” (Letrozole) นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ เลขาธิการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติในเวลานั้น กล่าวว่า ยาที่มีการประกาศทำซีแอลเพิ่มเติมทั้ง 4 รายการ ถือเป็นกลุ่มยาที่มีความจำเป็นสำหรับผู้ป่วยโรคมะเร็ง แต่มีราคาแพงมากจนประชาชนส่วนน้อยเท่านั้นที่สามารถเข้าถึงได้ (ศูนย์สารสนเทศการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา, 2550: ออนไลน์)

การตัดสินใจใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาภายใต้ นายแพทย์มงคล ทำให้สู่ทางสู่วิสัยกิจการทางด้านสาธารณสุขของไทยมีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ นโยบายดังกล่าวได้รับการ

³ จักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2550ข: ออนไลน์) ชี้ให้เห็นว่า บราซิลเป็นตัวอย่างประเทศกำลังพัฒนาประเทศแรกที่ใช้มาตรการบังคับใช้สิทธิเพื่อส่งเสริมการเข้าถึงยาอย่างได้ผล รัฐบาลบราซิลได้จัดตั้งโปรแกรม Brazilian National STD/AIDS Programme (NSAP) ขึ้นในปี 2535 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ยาต้านไวรัสเอดส์มีราคาถูกและสามารถแจกจ่ายแก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึงโดยผ่านระบบสาธารณสุขแห่งชาติ โดยที่ในปัจจุบันโปรแกรม NSAP สามารถแจกจ่ายยาต้านไวรัสเอดส์ให้แก่มูลนิธิมากกว่า 600,000 คน และสามารถทำให้จำนวนผู้ป่วยที่ต้องเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลลดลงกว่าร้อยละ 80 ของจำนวนผู้ป่วยก่อนการใช้โปรแกรม พอถึงปี 2544 รัฐบาลบราซิลก็ใช้วิธีนี้กับบริษัทโรช (Roche) และบริษัทเมอร์ค (Merck) ทำให้ทั้งสองบริษัทยอมลดราคาขายต้านไวรัส Nelfinavir และ Efavirenz ลงถึงร้อยละ 40-70 ของราคาเดิม

สนับสนุนจากพลังสังคมที่สำคัญภายในประเทศ อย่างน้อย 3 กลุ่มด้วยกัน⁴ (กรณีการ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชัฐระกุล, 2550: 104-110) ได้แก่

(1) ภาครัฐ ประกอบไปด้วยกระทรวงสาธารณสุข สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ องค์การเภสัชกรรม สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา กรมทรัพย์สินทางปัญญา สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา และคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ⁵

(2) ภาคประชาชนผู้มีส่วนได้เสีย ประกอบไปด้วยเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี ผู้ป่วยโรคไตเรื้อรัง ผู้ป่วยโรคหัวใจ และผู้ป่วยโรคมะเร็ง

และ (3) ภาคประชาสังคม ประกอบไปด้วย นักวิชาการทางการแพทย์ เกษษศาสตร์ และกฎหมาย กลุ่มศึกษาปัญหา (กศย.) หน่วยปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม (วจภส.) คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์วิจัยเภสัชศาสตร์สังคม (วจภส.) คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิเภสัชชนบท มูลนิธิแพทย์ชนบท สภานายความ องค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ ศูนย์คุ้มครองสิทธิด้านเอดส์ คณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา และกลุ่มกลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน หรือเอฟทีเอวอตซ์

นอกจากนี้ ทั้งสามกลุ่มยังมีเครือข่ายกับพลังสังคมในระดับระหว่างประเทศด้วยเช่น กระทรวงสาธารณสุขไทยประสานงานกับกระทรวงสาธารณสุขของบราซิลและองค์การเภสัชกรรมของอินเดีย หรือกลุ่มประชาสังคมก็เชื่อมโยงกับองค์การหมอไร้พรมแดน-เบลเยียม ออกซ์แฟม (Oxfam), กลุ่มโฟกัส (Focus on the Global South) หรือเครือข่ายประเทศโลกที่สาม (Third World Network) เป็นต้น

แม้แต่สื่อมวลชนเป็นจำนวนมากทั้งของไทยและต่างประเทศ ต่างเห็นด้วยกับการทำซีแอลของไทย และได้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการทำให้เรื่องนี้กลายเป็นประเด็นสาธารณะปรากฏการณ์นี้ทำให้ผู้คนเป็นจำนวนมากเริ่มหันมาสนใจกับประเด็นที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิบัตรยา และมาตรการซีแอล⁶ และเริ่มตั้งคำถามถึงความถูกต้องระหว่างข้อมูลทั้ง

⁴ กรณีการ กิจติเวชกุล ชานานนามพลัง 3 กลุ่มนี้ว่า “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาคาโลกาภิวัตน์”.

⁵ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ (2550: ออนไลน์) ออกแถลงการณ์ที่มีชื่อว่า “แถลงการณ์คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ: กรณีมาตรการบังคับใช้สิทธิต่อยาของประเทศไทยและการกีดกันจากสหรัฐอเมริกา” เพื่อขึ้นชมรมรัฐบาลสุรยุทธ์ในฐานะที่ออกมาตรการซีแอล แม้ว่าจะต้องเผชิญกับแรงกดดันทางการเมืองทั้งจากภายในและภายนอกประเทศก็ตาม คณะกรรมการสิทธิเห็นว่าการดังกล่าวเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้เข้าถึงยามากขึ้นและสอดคล้องกับเป้าหมายเรื่องการสร้างมาตรฐานสิทธิมนุษยชนในประเทศไทย ในขณะที่เดียวกันก็แสดงความไม่เห็นด้วยกับการเจรจาการค้าเสรีกับสหรัฐก่อนหน้านี้

⁶ อันที่จริงแล้ว ประเด็นในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาได้มีพัฒนาการมา 6 ช่วงดังต่อไปนี้ (1) The Paris Convention for the Protection of Industrial Property 1883, revised at Stockholm 1967 (Paris Convention) (2) The Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works 1886, revised at Paris 1971 (Berne Convention หรือ Paris Act) (3) The Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organization 1961 (Rome Convention) (4) Treaty on Intellectual Property in Respect of Integrated Circuit 1989 (IPIC หรือ Washington Treaty) (5) Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods (TRIPS) และ (6) Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights – Plus (US version of Intellectual Property Rights) โดยแต่ละช่วงมีความแตกต่างกันออกไป แต่เพิ่งได้รับความสนใจในยุคที่ห้าและหก

ฝ่ายสหรัฐฯและรัฐไทยต่างหิบบกขั้้นมา กล่าวคือ ในขณะที่สหรัฐฯและประชาคมยุโรปออกมาโจมตีว่า รัฐบาลไทยละเมิดกฎหมายสิทธิบัตรยาและขโมยความรู้ของการวิจัยยา และต้องการที่จะยกเลิกสิทธิพิเศษทางการค้ากับไทยในหลายๆรายการ รัฐไทยได้ออกมาชี้แจงว่า มาตรการซีแอลของไทยกระทำการภายใต้เงื่อนไขขององค์การการค้าโลก และไม่ได้ละเมิดกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาแต่อย่างใด (จักรกฤษณ์ ควรพจน์, 2550ก)

อย่างไรก็ตาม หากเราย้อนไปดูนโยบายสิทธิบัตรยาของไทยในอดีต จะพบว่าภาพที่เกิดขึ้นแตกต่างจากยุครัฐบาลสุรยุทธ์โดยสิ้นเชิง รัฐไทยในอดีตไม่ได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการค้าทางเลือกในการเข้าถึงยาหรือสวัสดิการทางด้านสาธารณสุขอย่างเป็นรูปธรรม เมื่อเปรียบเทียบกับเรื่องผลได้ทางการค้าโดยเฉพาะการค้ากับสหรัฐฯ นอกจากนี้ ยังไม่ได้เปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมมีบทบาทเท่าที่ควร แม้ได้ปรากฏว่าในสมัยรัฐบาลชาติชายเป็นเพียงช่วงเวลาสั้นๆที่เทคโนโลยีสามารถเข้าไปให้คำแนะนำรัฐบาลได้โดยตรง แต่เมื่อเกิดเหตุการณ์ปฏิวัติโดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (รสช.) นโยบายทางด้านสาธารณสุขก็กลับไปเอื้อประโยชน์ให้การแสวงหากำไรของบริษัทยาข้ามชาติภายใต้ยุคเสรีนิยมใหม่อีกครั้ง (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539) อันที่จริงแล้ว อาจกล่าวได้ว่า ปฏิสัมพันธ์ระหว่างไทยและสหรัฐฯมีลักษณะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา ไทยถูกกำหนดบทบาทที่สำคัญให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบทุนนิยมโลกด้วยการเป็นตลาดและฐานทรัพยากรให้กับอุตสาหกรรมญี่ปุ่น⁷ เมื่อสงครามเวียดนามปะทุขึ้น รัฐไทยก็ได้ถูกกำหนดให้เป็นฐานปฏิบัติการทางทหารและจิตวิทยาตลอดทศวรรษที่ 1960 และเป็นฐานปฏิบัติการทางอากาศในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 (Surachart, 1988; Randolph, 1986; Berman, 2002) พอเข้าสู่ยุคเสรีนิยมใหม่ รัฐไทยถูกกดดันจากสหรัฐฯและองค์การโลบาลอย่างไอเอ็มเอฟ ธนาคารโลก และองค์การการค้าโลก ให้เปิดโครงสร้างและปรับนโยบายทางเศรษฐกิจ ที่รองรับต่อการเข้ามาแสวงหากำไรของกลุ่มทุนการเงิน (สมมนต์ เครื่องงาม, 2548: 34)

ในส่วนของนโยบายสิทธิบัตรยา รัฐไทยได้ดำเนินนโยบายที่เอื้อประโยชน์ให้แก่สหรัฐฯและกลุ่มอุตสาหกรรมยาข้ามชาติมาโดยตลอดตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1970 ภายใต้บริบทเสรีนิยมใหม่ บริษัทยาข้ามชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มทุนที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการบงการกำหนดนโยบายการค้าของสหรัฐฯ ได้กดดันให้ผู้แทนการค้าสหรัฐฯ กำหนดให้ทุกประเทศต้องรับเงื่อนไขเรื่องสิทธิบัตรยา (Shashikant, 2004) ในการนี้ สหรัฐฯระบุอย่างชัดเจนว่า การจดสิทธิบัตรยาเป็นหนึ่งในเงื่อนไขหลักที่ต่อรองไม่ได้สำหรับทุกประเทศที่ต้องการทำการค้ากับสหรัฐฯ เงื่อนไขนี้ได้

⁷ นักวิชาการกระแสนวนที่เสนอความคิดนี้ได้แก่ วิลเลียม แอปเปิลแมน วิลเลียม (Williams, 1959), เดนนา แฟรงค์ เฟลมมิง (Fleming, 1961), เดวิด โฮโรวิทซ์ (Horowitz, 1965), การ์ อัลเพอโรวิทซ์ (Alperovitz, 1965), ริชาร์ด บาร์เน็ต (Barnet, 1968; Barnet, 1971), วอลเตอร์ ลาเฟเบอร์ (LaFeber, 1971; LaFeber, 1972), ลอยด์ การ์ดเนอร์ (Gardner, 1988), โทมัส แมคคอร์มิค (McCormick, 1995), บาร์ตัน เบิร์นสไตน์ (Bernstein, 1968) และกาเบียล โกลโก (Kolkko, 1968) เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการอีกกลุ่มหนึ่งที่วิพากษ์แนวคิดที่ว่าด้วย “การพัฒนา” ของสหรัฐฯ ซึ่งเป็นกระแสที่เข้ามาสู่ประเทศไทยพร้อมกันกับวาทกรรมเรื่องภัยคอมมิวนิสต์ นักวิชาการที่สำคัญเช่น ไมเคิล ลาเทม (Latham, 2003) และกิลเบิร์ต ริสต์ (Rist, 2008) เป็นต้น

นำมาสู่การที่รัฐไทยเลือกเปิดรับการจดสิทธิบัตรยาเพื่อแลกกับสิทธิพิเศษทางการค้ากับสหรัฐฯ (GSP) ตั้งแต่ยุครัฐบาลเกรียงศักดิ์ และเริ่มปรากฏเป็นรูปธรรมชัดเจนในสมัยรัฐบาลเปรม เรื่อยมาจนถึงสมัยรัฐบาลทักษิณที่การจดสิทธิบัตรยาถูกผนวกกับการทำเอฟทีเอกับสหรัฐฯ

นโยบายของรัฐไทยในช่วงต้นได้นำมาสู่การออกพระราชบัญญัติและมาตรการส่งเสริม การจดสิทธิบัตรเป็นจำนวนมาก เพื่อรองรับนโยบายที่ตกลงไว้กับสหรัฐฯ กฎหมายทั้งหมดมี พัฒนาการที่รุนแรงและบีบรัดมากขึ้นตามลำดับ (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2547: 197-219) ใน สมัยรัฐบาลเกรียงศักดิ์ ประเทศไทยได้มีพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับแรกเมื่อปี 2522 โดยที่ มาตรา 9 ระบุว่า จะให้การคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ทุกชนิดยกเว้นยาและผลิตภัณฑ์ยา ที่จะให้การ คุ้มครองเฉพาะกรรมวิธีผลิตยาเท่านั้น แต่ไม่ให้การคุ้มครองตัวยาและผลิตภัณฑ์ยา และกำหนด อายุสิทธิบัตร 15 ปี นับจากวันยื่นคำขอรับสิทธิบัตร (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522, 2522) พรบ.ฉบับนี้เป็นที่ยอมรับในหมู่ภาคประชาสังคมยุคนั้น เนื่องจากพวกเขามองว่า การ คุ้มครองเพียงเฉพาะกระบวนการผลิตยาจะกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการค้นคว้านวัตกรรมต่อ ยอดของอุตสาหกรรมยาภายในประเทศ (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกูล, 2550: 31-3) แต่เราต้องไม่ลืมว่า พรบ.ฉบับนี้เป็นก้าวแรกของการที่บริษัทยาจะเข้ามาผูกขาดยาใน ไทย⁸ เหตุการณ์แรกที่เป็นสัญญาณเตือนของการมีกฎหมายสิทธิบัตรคือ การที่ประเทศญี่ปุ่นนำ “เปลาโน่” ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรของไทยไปจดสิทธิบัตรและผลิตเป็นยารักษาโรคกระเพาะ “เปลา โนทอล” ตั้งแต่ปี 2527 โดยมีโรงงานสกัดตัวยาอยู่ที่ประจวบคีรีขันธ์ และนำยานี้กลับมาขายใน ประเทศไทย⁹

พอถึงปีพ.ศ.2528 ซึ่งตรงกับสมัยรัฐบาลเปรม เป็นปีที่สิทธิพิเศษทางการค้า (Generalized System of Preferences -- GSP) ระหว่างสหรัฐฯกับไทยหมดอายุ¹⁰ รัฐไทย ต้องการต่ออายุโครงการนี้เป็นรอบที่สอง สหรัฐฯเรียกร้องให้ไทยให้การคุ้มครองสิทธิบัตรยาและ ผลิตภัณฑ์ยา และขยายอายุสิทธิบัตรจาก 15 ปี เป็น 20 ปี ข้อเสนอนี้ถูกคัดค้านอย่างมากจาก

⁸ พรบ.ฉบับนี้ระบุว่า เพื่อให้สอดคล้องกับระดับการพัฒนาเทคโนโลยีผลิตยาของประเทศ เนื่องจากการให้การ คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ระบบสิทธิบัตรนั้น เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นการประดิษฐ์ค้นคว้าภายในประเทศ ด้วยการ ให้มีการผูกขาดตลาดในช่วงเวลาที่เหมาะสม ขณะเดียวกันต้องยื่นคำขอรับสิทธิบัตรโดยเปิดเผยข้อมูลในสิ่งที่ประดิษฐ์คิดค้นและ อ้างสิทธิความเป็นเจ้าของสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นความคิดริเริ่ม มีความใหม่ (Novelty) มีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น (Inventive step) และสามารถประดิษฐ์เป็นสินค้าอุตสาหกรรม (Industrial application) จากข้อมูลพัฒนาการของพระราชบัญญัติสิทธิบัตรของ ประเทศต่างๆ ก็มีลักษณะเช่นเดียวกัน คือ เริ่มให้การคุ้มครองเฉพาะกรรมวิธีผลิตยาก่อน จนระดับการพัฒนาเทคโนโลยีของ ประเทศสูงขึ้น จึงขยายการคุ้มครองไปสู่ยาและผลิตภัณฑ์ยา (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2547: 204-7)

⁹ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายินดีว่า เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2548 ทีมนักวิจัยไทยซึ่งมีความร่วมมือระหว่างองค์การเภสัช กรรมและสถาบันเทคโนโลยีชีวภาพและวิศวกรรมพันธุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ผลิตยารักษาโรคกระเพาะที่ต่างจากยารักษาโรค กระเพาะของญี่ปุ่นได้สำเร็จ ยารักษาโรคกระเพาะปัจจุบันเกือบ 100% ยาของญี่ปุ่นเป็นยาเคลือบกระเพาะและยาควบคุมการ หลั่งของกรดในกระเพาะอาหาร แต่ยาที่ทีมนักวิจัยไทยผลิตได้เป็นยารักษาแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ส่วนบน กระตุ้นให้ เกิดการสร้างเนื้อเยื่อใหม่ และมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อแบคทีเรียที่จะก่อให้เกิดโรคกระเพาะเรื้อรัง ซึ่งสรรพคุณทั้งหมดยังไม่เคยพบในยา รักษาโรคกระเพาะอื่น งานวิจัยชิ้นนี้จึงนับเป็นนวัตกรรมใหม่ในการผลิตยารักษาโรคกระเพาะที่เป็นความสำเร็จของคนไทย และ ใช้วัตถุดิบสมุนไพรไทยร้อยเปอร์เซ็นต์ (ผู้จัดการออนไลน์, 2548: ออนไลน์)

¹⁰ โครงการจีเอสพีโครงการที่ 1 ระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2519 ถึง 3 มกราคม 2528.

นักวิชาการ บุคลากรสาธารณสุข และองค์กรพัฒนาเอกชนโดยเฉพะากลุ่มศึกษาปัญญา¹¹ อย่างไรก็ตาม สหรัฐฯได้ต่ออายุจีเอสพีให้ไทยล่วงหน้าอีก 10 ปี ตั้งแต่วันที่ 4 มกราคมพ.ศ.2528 จนถึง 30 กรกฎาคม พ.ศ.2538 (มติชน, 2550ข) รัฐบาลไทยจึงตอบแทนด้วยการประกาศใช้ “มาตรการชั่วคราว” (Interim measure) ในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2532 โดยระบุให้การผูกขาด ยาใหม่ในตลาดไทยเป็นเวลา 2 ปี

พอลถึงปีพ.ศ.2534 สหรัฐฯจัดให้ไทยอยู่ในฐานะประเทศที่ต้องจับตามองมากที่สุดอัน เนื่องมาจากการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา (Priority Foreign Country -- PFC) รัฐบาลไทยภายใต้ การนำของรัฐบาลอานันท์ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่นโยบายเสรีนิยมใหม่เฟื่องฟูมากที่สุดในประเทศไทย ก็ได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับ 2 มีผลบังคับใช้ในวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2535 (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 2, 2535) พรบ.ฉบับนี้ให้การคุ้มครองยาและผลิตภัณฑ์ยา และได้ขยายอายุสิทธิบัตรจาก 15 ปี เป็น 20 ปี¹² ตามที่สหรัฐฯเรียกร้องมาตั้งแต่ต้น และมีกรรมการ สิทธิบัตรยาเพื่อติดตามควบคุมราคายาที่มีสิทธิบัตร อย่างไรก็ตาม แม้ว่า รัฐบาลไทยจะแก้ไข พรบ.สิทธิบัตรแล้วก็ตาม สหรัฐฯยังคงอันดับการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทยไว้ที่ ประเทศที่ต้องจับตามองมากที่สุด (PFC)

ในวันที่ 31 พฤษภาคม 2537 รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้มาตรการ “การติดตามความปลอดภัยจากการใช้ยา” (Safety Monitoring Program, SMP) โดยให้การผูกขาดตลาดยาแก่ยา ที่มีการยื่นจดสิทธิบัตรในต่างประเทศย้อนหลังตั้งแต่ 1 มกราคม พ.ศ.2529 จนถึง 30 กันยายน พ.ศ.2534 หรือที่รู้จักกันในชื่อ “Pipeline Product Protection” มาตรการนี้ได้ทำให้สหรัฐฯปรับ ลดอันดับรัฐไทยมาที่ประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษ (Priority Watch List -- PWL) และในปี พ.ศ.2538 สหรัฐฯปรับลดอันดับมาที่ประเทศที่ถูกจับตามอง (Watch List -- WL) (มติชน, 2550 ก) พร้อมกับต่ออายุจีเอสพีให้ไทยเป็นโครงการที่สาม ระหว่างวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ.2538 จนถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ.2540 เมื่อครบกำหนดสหรัฐฯก็ต่ออายุให้ไทยเรื่อยมา (มติชน, 2550 ข) พอลถึงสมัยรัฐบาลชวนหนึ่ง รัฐบาลได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับ 3) ซึ่งมีผลในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2542¹³

¹¹ กลุ่มศึกษาปัญญาได้มีการศึกษาถึงผลกระทบต่อระบบยาและสุขภาพเช่น ข้อมูลมูลค่าการนำเข้ายาปี 1988 ถ้ามีการให้การคุ้มครองตัวยา จะทำให้มูลค่าการนำเข้ายาสูงขึ้นร้อยละ 72 และยังทำให้อุตสาหกรรมยาจะต้องประสบ ปัญหาในการพัฒนาและวิจัยเทคโนโลยีการผลิตยาสำเร็จรูป เพราะตัวยาคิดสิทธิบัตรทำไม่ได้

¹² จีราพร ลิ้มปานานนท์ (2547: 204-7) ได้ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยในฐานะที่เป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกต้อง ปฏิบัติตามข้อตกลงต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา หรือข้อตกลงทริปส์ในปี 1994 ข้อตกลงนี้ให้การ คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา สิ่งประดิษฐ์ต่างๆและสิทธิบัตรยาและผลิตภัณฑ์ยา เป็นเวลา 20 ปี อย่างไรก็ตาม ที่น่าสนใจคือ ดับเบิลยูทีโอตระหนักถึงผลกระทบต่อระบบยาและสุขภาพ ตลอดจนระดับการพัฒนาเทคโนโลยีของประเทศต่างๆ มีความแตกต่างกันมาก จึงได้ขยายเวลาการบังคับใช้หรือการต้องทำตามข้อตกลงทริปส์สำหรับประเทศต่างๆ คือ สำหรับประเทศ ที่พัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา ต้องแก้ไขกฎหมายภายในประเทศในปี 2538, 2543, และ 2548 ตามลำดับ นั่นหมายความว่า ประเทศไทยได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรเป็นไปตามทริปส์ก่อนเวลาที่กำหนดถึง 8 ปี เนื่องจากความกดดันจากการเจรจาการค้าระหว่างไทย-สหรัฐฯ

¹³ ตั้งแต่ปี 2538-2549 สหรัฐฯจัดอันดับให้ไทยอยู่ในฐานะประเทศที่ถูกจับตามอง (WL) มาตลอด

ควบคู่ไปกับนโยบายของประเทศไทยที่มีแนวโน้มเปิดรับการรับรองสิทธิบัตรยาเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าตามที่กล่าวมาข้างต้น ก็ได้มีพลังสังคมกลุ่มเล็กๆ เริ่มก่อตัวขึ้นเพื่อคัดค้านนโยบายดังกล่าว ผู้ที่เป็นหัวหอกในการต่อสู้ยุคแรกได้แก่ กลุ่มศึกษาปัญหา (กศย.) ภายใต้การนำของอาจารย์สำลี ใจดี และนิสิตเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ออกมาต่อต้านความพยายามของรัฐบาลเปรม ในการขยายขอบเขตของกฎหมายสิทธิบัตร แต่ก็ไม่สามารถต้านทานนโยบายของรัฐบาลได้ (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 33) มีเพียงยุครัฐบาลชาติชายที่ประชาสังคมขึ้นมามีส่วนร่วมในการตัดสินใจช่วงชาติชายสั้นๆ แต่นั่นก็ยังไม่ใช่เพราะความเข้มแข็งของกลุ่มประชาสังคม แต่เป็นเพราะรัฐบาลชาติชายต้องการนำความคิดเห็นของกลุ่มประชาสังคมมาใช้ในการบริหาร ผลลัพธ์ที่ดีที่สุดก็คือ ไม่มีการออกกฎหมายเพื่อมารองรับการเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มธุรกิจยาอเมริกัน (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539) พอถึงยุครัฐบาลอานันท์ ทุกอย่างก็กลับเข้าสู่วังวนเดิมอีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม หลังจากเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ พลังสังคมที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบาย "สิทธิบัตรยาแลกการค้า" ของรัฐบาล ก็ได้พัฒนาขึ้นมาอย่างรวดเร็วและขยายตัวออกไปร่วมมือกับเครือข่ายผู้ป่วยอื่นๆ อีกเป็นจำนวนมาก ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุดคือ การร่วมมือกันของผู้ติดเชื้อเอชไอวีและองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ ผลักดันให้องค์การเภสัชกรรมผลิตยาดีดีไอ (Didanosine) ซึ่งเป็นยาดิตติบัตรที่มีราคาแพงมากของบริษัทบีเอ็มเอส โดยเสนอให้รัฐบาลใช้สิทธิตามสิทธิบัตร อันเป็นช่องทางที่ขอตกลงทริปส์เปิดโอกาสให้ แต่รัฐบาลไทยได้ปฏิเสธการใช้มาตรการบังคับใช้สิทธิท่ามกลางกระแสที่เรียกร้องให้ทำกับยาประเภทนี้ (จักรกฤษณ์ ควรพจน์, 2550: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม แม้ว่า ความพยายามนี้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ก็พิสูจน์ให้เห็นถึงความเข้มแข็งของภาคประชาสังคมที่เรียกร้องสิทธิของตนเองต่อไป ตัวอย่างที่สำคัญอีกประการหนึ่งได้แก่ ชัยชนะของกลุ่มประชาสังคมเหนือความพยายามของบริษัทแกรกโซสมิธ ไคลน์ (จีเอสเค) ที่จะจดสิทธิบัตรเหนือยาคุมบิต อันที่จริงแล้วคุมบิตเป็นสูตรผสมของยาต้านไวรัสสองชนิดที่มีการใช้มาแล้วอย่างแพร่หลาย (Kamolrat, 2007: 63-5) นอกจากนี้ พลังของภาคประชาสังคมยังเห็นได้จากการรวมตัวประท้วงที่กระทรวงสาธารณสุขในช่วงปลายปี 2542 ต่อเนื่องไปจนถึงต้นปี พ.ศ. 2543 และได้ขยายตัวไปที่สถานทูตสหรัฐฯ ในช่วงเวลาเดียวกัน (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 39-41) ซึ่งการรวมตัวกันของภาคประชาสังคมและผู้ติดเชื้อในครั้งนี้ เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันกับที่มีการประชุมองค์การการค้าโลกที่ซีแอตเติล เรียกได้ว่า กระแสต่อต้านสหรัฐฯ ในฐานะระบบทุนนิยมที่เอารัดเอาเปรียบสังคม กำลังเกิดขึ้นพร้อมกันในหลายๆ พื้นที่ทั่วโลก (Ayes, 2004)

พอถึงรัฐบาลทักษิณ ปัญหาทางด้านสาธารณสุขที่หมักหมมมาอย่างยาวนานได้ปรากฏผลเป็นรูปธรรม นั่นคือการขาดแคลนยาเอฟฟาเวรนซ์ (Effavirenz) ให้แก่ผู้ป่วยเชื้อเอชไอวีอย่างรุนแรง ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ในจังหวัดระยองที่ทางโรงพยาบาลไม่มียาที่จะส่งจ่ายให้แก่ผู้ป่วยได้ ถึงขนาดที่ต้องขอเฉลี่ยมาจากจังหวัดใกล้เคียง (กรุงเทพธุรกิจ, 2548) สาเหตุสำคัญที่สุดคือการทำขายนิตินิตติบัตรของบริษัทเมอร์ค ซึ่งเป็นเจ้าของสิทธิบัตรยาประเภทนี้

แต่เพียงผู้เดียวในการนำเข้าหรือผลิตเพื่อขาย ทำให้ปริมาณยาถูกจำกัดลง สวนทางกับราคายา และความต้องการที่พุ่งสูงขึ้น (จिरาพร ลิ้มปานานนท์, 2548ก: ออนไลน์) ในประเทศไทยมีสถิติที่ น่าสนใจว่า การผูกขาดยาประเภทต่างๆทำให้ผู้ป่วยไม่สามารถเข้าถึงยาที่จำเป็นต่อการ ดำรงชีวิต โดยในปี 2544-2545 มีผู้ติดเชื้อได้รับยาเพียง 3,500 คนโดยประมาณ เนื่องจาก ค่าใช้จ่ายต่อคนที่สูงถึง 10,000 บาทต่อเดือน หรือราว 120,000 บาทต่อปี (สารี อ๋องสมหวัง, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

ภาคประชาสังคมต่างๆจึงได้เรียกร้องให้รัฐบาลเริ่มต้นใช้มาตรการซีแอลตามมาตรา 51 ของพรบ.สิทธิบัตร และตามย่อหน้า 6 ของปฏิญญาทริปส์ ที่เปิดโอกาสให้ประเทศสมาชิก องค์การการค้าโลกสามารถนำเข้ายานิตเดียวกันที่ติดสิทธิบัตร (original drug) หรือผลิตยา สามัญ (generic drug) ขึ้นใช้ชั่วคราวได้ ซึ่งถือเป็นแนวทางปฏิบัติที่ทุกประเทศในเวลานั้นทำ ตามกันมา (จिरาพร ลิ้มปานานนท์, 2548ก: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม รัฐบาลทักษิณไม่ได้ให้ ความสำคัญกับข้อเรียกร้องนี้แต่อย่างใด เป็นที่รู้กันว่า ในเวลานั้น รัฐบาลทักษิณกำลังอยู่ในช่วง ของการเจรจาเอฟทีเอกับสหรัฐฯอย่างจริงจัง และยังไม่มีความเห็นว่า รัฐบาลไทยจะยอมให้มีการใช้ มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยเอชไอวี เหตุผลสำคัญคือ การที่รัฐบาลสหรัฐฯ กดดันไทยอย่างหนักในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ฟาร์มา (PhRMA) ได้จัดทำรายงานเสนอต่อคณะผู้แทนการค้าสหรัฐฯขอให้ดำเนินการกับประเทศไทยโดยการใช้ อำนาจตามมาตรา 301 ของกฎหมายการค้าสหรัฐฯ กำหนดสถานะประเทศไทยจากประเทศที่ ต้องจับตามอง มาเป็นประเทศที่ถูกจับตามองเป็นพิเศษในปีพ.ศ.2548 ด้วยข้อกล่าวหาที่ว่า ตลอดปีที่ผ่านมา (2547) ภาคอุตสาหกรรมยาสหรัฐฯสูญเสียโอกาสในการขายยาในประเทศไทย ไปจำนวนมาก เนื่องจากไทยไม่มีการคุ้มครองข้อมูลยาที่ดีพอ นอกจากนี้ สหรัฐฯยังต้องการ ผลักดันให้ประเทศไทยยอมรับให้มีสิทธิบัตรในสิ่งมีชีวิตและพีซีจีเอ็มโอมาโดยตลอด¹⁴ (กลุ่ม ศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2548: ออนไลน์)

อีกประเด็นหนึ่งที่นำวิพากษ์ได้แก่ การที่รัฐบาลทักษิณรับพิจารณาข้อเสนอของ บริษัทเอกชนที่ต้องการให้องค์การเภสัชกรรมของรัฐบาลแปรรูป ด้วยเหตุผลที่สอดคล้องกับแนวคิด เสรีนิยมใหม่อย่างเด่นชัดเช่น การสร้างภาพพจน์ที่ดีให้แก่บริษัท การระดมเงินทุนในระยะยาว การเชื่อมโยงกับกลุ่มธุรกิจต่างประเทศ การเสริมสร้างสภาพคล่องให้แก่ผู้ถือหุ้น หรือการ คุ้มครองผู้ถือหุ้นในการลงทุน เป็นต้น (สารี อ๋องสมหวัง, ม.ป.ป.: ออนไลน์) และในปีพ.ศ.2545 รัฐบาลก็ออกพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ.2545 ให้ความคุ้มครองข้อมูลยาที่ใช้ สารเคมีชนิดใหม่ซึ่งต้องเสนอข้อมูลประกอบคำขออนุญาตต่อหน่วยงานของรัฐ และผู้ขออนุญาต ได้ขอจัดแจ้งให้หน่วยงานของรัฐช่วยดูแลรักษา เพื่อให้รัฐเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษาความลับนั้น

¹⁴ ในช่วงปลายเดือนมีนาคม 2548 นายโรเบิร์ต โซลลิก (Robert Zoellick) ได้ส่งบันทึกถึงประธานสภาผู้แทนราษฎร แห่งสหรัฐฯว่า การทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีจะยึดหลักกฎหมายของสหรัฐฯเป็นหลัก ซึ่งเราได้เห็นแล้วว่า ในเวทีเจรจาการค้า เสรีระดับพหุภาคีอย่าง WTO สหรัฐฯได้แสดงท่าทีแข็งกร้าวในการเจรจาเรื่องทริปส์มาโดยตลอด และจากการทำข้อตกลงเอฟที เอลิ่งคโปร์-สหรัฐฯก็นั้นพบว่า ลิ่งคโปร์ต้องแก้ไขกฎหมายภายในประเทศให้เป็นไปตามแนวทางกฎหมายของสิทธิบัตรของ สหรัฐฯหลายประการ (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2548: ออนไลน์)

จากการเปิดเผยหรือใช้ในเชิงพาณิชย์อย่างไม่เป็นธรรม โดยที่สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาเป็นผู้จัดทำระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่า ด้วยการดูแลรักษาความลับทางการค้าของข้อมูลทะเบียนตำรับยาเพื่อรองรับการปฏิบัติ (สาธารณสุข, กระทรวง, 2548) จะเห็นได้ว่าแนวนโยบายของรัฐไทยในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ต่างสะท้อนถึงผลประโยชน์ของนักลงทุนเอกชนมากกว่าที่จะเป็นไปเพื่อการปรับปรุงโครงสร้างสาธารณสุขของไทยให้รองรับการเข้าถึงยาของผู้ป่วยเรื้อรังต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น

พอมถึงการเจรจาเอฟทีเอไทย-สหรัฐรอบที่ 6 ที่จังหวัดเชียงใหม่ (ระหว่างวันที่ 9-13 มกราคม พ.ศ.2549)¹⁵ ซึ่งเป็นครั้งที่ได้เกิดกระแสต่อต้านรุนแรงมากที่สุด ปรากฏว่า ในขณะที่กลุ่มประชาสังคมเคลื่อนไหวรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทักษิณก็ออกมาสนับสนุนกลุ่มต่อต้านนี้ แต่จุดประสงค์ของทักษิณคือการใช้พลังประชาชนอ่วมกับผู้แทนสหรัฐในการเจรจาผลประโยชน์บางประการ ไม่ใช่การให้ความสำคัญกับจุดยืนของภาคประชาสังคม หลังจากการเจรจารอบที่ 6 ลื่นสุดลง มีแนวโน้มว่าเอฟทีเอไทย-สหรัฐกำลังจะเกิดขึ้นในไม่ช้า อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาเดียวกัน ได้มีข้อมูลรั่วไหลออกมาว่า การเจรจาในรอบนี้ สหรัฐฯ ได้ยื่นข้อเสนออันน่ากังวลใจเกี่ยวกับสิทธิบัตรยาให้แก่รัฐบาลไทย ข้อเสนอดังกล่าวได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยยอมรับถึง “การจดสิทธิบัตรในการวินิจฉัยโรค การรักษาโรค และขั้นตอนในการผ่าตัดสำหรับการรักษาคนและสัตว์ด้วย”¹⁶ (Bilateral.Org, 2006: online) ซึ่งเรียกได้ว่า เป็นข้อเสนอที่บีบรัดคู่แข่งจามากที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์การทำเอฟทีเอของสหรัฐกับประเทศต่างๆ (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2549: ออนไลน์) ถึงตรงนี้ แม้ว่า การเจรจาเอฟทีเอกับสหรัฐจะยุติลงไปแล้วด้วยเหตุผลทางด้านการเมืองภายในของไทย แต่ไม่มีสิ่งใดมารับประกันได้ว่า ข้อเสนอเช่นนี้จะไม่เกิดขึ้นจริงไม่ว่าในรัฐบาลใดก็ตาม¹⁸

ที่น่าวิตกมากคือ แม้แต่กลุ่มการเมืองที่ต่อต้านระบอบทักษิณไม่ว่าจะเป็นพรรคประชาธิปัตย์ กลุ่มพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย หรือกลุ่มชนชั้นกลางในเมือง ต่างไม่

¹⁵ การเจรจาระหว่างคณะเจรจาทั้งสองประเทศ รวม 5 รอบ และมีการเจรจานอกรอบ 1 ครั้ง โดยรอบแรกและรอบที่ 2 จัดขึ้นระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน ถึง 2 กรกฎาคม พ.ศ.2547 และระหว่างวันที่ 11-15 ตุลาคม พ.ศ.2547 ที่มลรัฐฮาวาย รอบที่ 3 ระหว่างวันที่ 4-8 เมษายน พ.ศ.2548 ที่ฟัทยา รอบที่ 4 ระหว่างวันที่ 11-15 กรกฎาคม พ.ศ.2548 ที่มลรัฐมอนทานา รอบที่ 5 ระหว่างวันที่ 26-30 กันยายน พ.ศ.2548 ที่มลรัฐฮาวาย และมีการเจรจานอกรอบ ระหว่างวันที่ 14-18 พฤศจิกายน พ.ศ.2548 ที่กรุงลอนดอน

¹⁶ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “each party shall make patents available for: diagnostic, therapeutic, and surgical procedures for the treatment of humans or animals”

¹⁷ นอกจากนี้ ภายใต้ข้อเรียกร้องในบทสิทธิบัตร ยังมีส่วนเพิ่มเติมที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรแทรกมาเป็นของแถมอันได้แก่ มาตรการที่เกี่ยวข้องกับผลิตภัณฑ์ที่ถูกควบคุม (ยาและสารเคมีเกษตร) ที่จะส่งผลให้เกิดการผูกขาดตลาดจากการผูกขาดข้อมูล (1) ผูกขาดข้อมูลยาใหม่เป็นเวลา 5 ปี ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะใช้ในการขึ้นทะเบียนตำรับในไทยหรือในต่างประเทศ และ (2) ผูกขาดข้อมูลคลินิกใหม่ของตัวยาเก่า 3 ปี ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะใช้ในการขึ้นทะเบียนตำรับในไทยหรือใช้ในต่างประเทศมาแล้ว

¹⁸ เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2549 ผู้เขียนได้มีโอกาสพูดคุยในประเด็นนี้กับ “นักวิชาการฝ่ายไทยในทีมเจรจาการค้ากับสหรัฐ” ที่ไม่ต้องการเปิดเผยชื่อ และได้รับคำตอบว่า ทีมเจรจาเห็นข้อเสนออันนี้แล้วไม่รู้สึกตกใจ เพราะรู้ดีว่าเป็นเพียงข้อเสนอที่สหรัฐตั้งไว้ “ต่อรอง” เท่านั้น ซึ่งเขาได้บอกกับผู้เขียนว่าไม่มีทางที่ทีมเจรจาจะยอมให้มีการยอมรับในข้อเสนอเช่นนี้เกิดขึ้น

เคยหยิบยกประเด็นเรื่องนโยบายการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมาเป็นประเด็นในการโจมตีรัฐบาลทักษิณแต่อย่างใด¹⁹ ข้อเท็จจริงนี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบวิธีคิดของคนเป็นจำนวนมากที่ละเลยประเด็นที่มีความสำคัญนี้ไป และทำให้นโยบายของรัฐบาลไทยในอดีตที่เอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มธุรกิจยาข้ามชาติไม่เกิดเป็นประเด็น แม้ว่านโยบายของรัฐบาลไทยเหล่านั้นได้กลายมาเป็นพื้นฐานของการรับรองสิทธิบัตรยาภายใต้ทริปส์ (TRIPs) ในปัจจุบันก็ตาม ในขณะที่เดียวกันสำหรับประชาชนทั่วไป ประเด็นเรื่องสิทธิบัตรยากับการค้าเป็นเรื่องที่มีความสลับซับซ้อนอย่างมาก ทำให้คนเป็นจำนวนมากไม่เข้าใจว่าเรื่องสิทธิบัตรยาจะส่งผลกระทบต่อตนเองอย่างไร ในขณะที่บางกลุ่ม ยังคงยึดติดในกรอบของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักซึ่งให้ความสำคัญกับกลไกตลาดและผลได้ทางการค้าเป็นหลัก และนำไปสู่คำถามว่า ผลประโยชน์ทางการค้า โดยเฉพาะการค้ากับประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างสหรัฐฯ มีความสำคัญน้อยกว่าการรับรองสิทธิบัตรยาอย่างไร และคุ้มหรือไม่ที่จะยอมสูญเสียผลประโยชน์ทางการค้ากับสหรัฐฯ เพื่อทำซีแอลให้กับผู้ป่วยเรื้อรังซึ่งเป็นคนส่วนน้อยของประชากรทั้งประเทศ²⁰

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เราได้เห็นว่ รัฐบาลไทยมีแนวทางทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรยาที่สอดคล้องกับผลได้ทางการค้าและอิทธิพลของแนวคิดแบบตลาดมาโดยตลอด การประกาศมาตรการซีแอลในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์จึงเป็นเรื่องที่อยู่เหนือความคาดหมายของรัฐบาลสหรัฐฯและบรรดาบริษัทยาข้ามชาติอย่างมาก (ทิวราป ตันติวงษ์, *สัมภาษณ์*, 19 สิงหาคม 2553) อันที่จริงแล้ว ที่ผ่านมามีนักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมากตระหนักถึงการที่ผู้นำไทยยอมรับรองการให้สิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยากับสหรัฐฯ เพื่อแลกกับผลได้ทางการค้า แต่พวกเขามักไปให้ความสำคัญกับการศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของราคายาที่สูงขึ้นกับการเข้าถึงยาของผู้ป่วยในเชิงการแพทย์ ซึ่งเป็นการมองปัญหาที่ปลายเหตุ ทำให้พวกเขาละเลยการตั้งคำถามถึงที่มาของการที่สหรัฐฯ ได้นำนโยบายการค้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องสิทธิบัตรยา และละเลยการเข้าใจเหตุผลที่ผู้นำไทยเลือกผลได้ทางการค้ามากกว่าผลกระทบที่มีต่อการเข้าถึงยา เมื่อนำตรรกะนี้มาอธิบายการประกาศมาตรการซีแอลของรัฐบาลสุรยุทธ์ แนวทางการศึกษาแบบการแพทย์ จึงนำไปสู่ข้อสรุปเพียงว่า มาตรการซีแอลซึ่งทำให้ยาที่มีราคาถูกลงทำให้ผู้ป่วยเรื้อรังสามารถเข้าถึงยาได้ แต่คำอธิบายนี้ไม่ได้นำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจว่า เพราะเหตุใดมาตรการซีแอลจึงสามารถเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้บริบทเสรีนิยมใหม่

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอเสนอว่า การเข้าใจมาตรการซีแอลที่เกิดขึ้นในประเทศไทย จำเป็นต้องอาศัยกรอบการวิเคราะห์ของเศรษฐศาสตร์การเมือง มาทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทั้งหมดนี้ กล่าวคือ การทำความเข้าใจการประกาศซีแอลของไทย จำเป็นต้องเข้าใจถึงบทบาท

¹⁹ สังเกตได้จากงานเขียนเป็นจำนวนมากของคนที่ต่อต้านระบอบทักษิณเช่น อภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ, เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, สุริยะใส ตกะศิลา, คำณูน สิทธิสมาน, สนธิ ลิ้มทองกุล, หรือดร.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ต่างไม่เคยหยิบยกเรื่องนี้ขึ้นมาเป็นประเด็น

²⁰ ข้อมูลจากการสอบถามความคิดเห็นพนักงานบริษัทเอกชน เจ้าของกิจการ และพ่อค้าในเขตกรุงเทพมหานคร ระหว่างวันที่ 18-20 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2551 ซึ่งเป็นช่วงเวลาไม่นานหลังจากที่รัฐบาลไทยประกาศทำซีแอลเพิ่มเติมชุดที่สองต่อ ยารักษาโรคมะเร็ง 4 รายการ

ของระบบทุนนิยมโลกที่ทำให้ทรัพย์สินทางปัญญากลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด และเห็นกลไกที่ทำให้องค์ความรู้และข้อมูล ซึ่งควรเป็นสิ่งที่ประชาชนเข้าถึงได้ง่ายกลับกลายเป็นสินค้ามีราคาที่ถูกติดกับการค้าและการแลกเปลี่ยน การเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทำให้การเข้าถึงยา การค้นคว้าศึกษาวิจัยยา และการพัฒนาอุตสาหกรรมยามีข้อจำกัด บทบาทของทุนนิยมทำให้เกิดการผูกขาดตลาดยา บรรษัทยาข้ามชาติซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเช่น สหรัฐฯ ยุโรป หรือญี่ปุ่น ต่างสนับสนุนให้ประเทศเหล่านั้นผลักดันประเทศต่างๆทั่วโลก สร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกัน ผู้นำรัฐไทยในอดีตที่ผ่านมาล้วนเอื้อประโยชน์ให้กับธุรกิจยาข้ามชาติมาโดยตลอดทั้งในเชิงสถาบันและในเชิงกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันก็มีการจัดการกับพลังสังคมที่ต่อต้านนโยบายของรัฐด้วยวิธีการต่างๆตั้งแต่การเพิกเฉยไปจนถึงการข่มขู่ให้ยุติการต่อต้าน ผลที่สำคัญคือ ความไม่พอใจของพลังสังคมกลุ่มต่างๆที่มีต่อพลังตลาด ทั้งในส่วนของผู้ป่วย นักวิชาการ และภาคประชาสังคม ซึ่งประกอบกันเป็นพลังปกป้องสังคม ได้รวมตัวกันเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องให้รัฐยุติการสนับสนุนผลประโยชน์ของกลุ่มบรรษัทยาข้ามชาติ และมีบทบาทเพิ่มขึ้นในให้สวัสดิการทางด้านสาธารณสุข ความพยายามของพวกเขาประสบความสำเร็จในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ โดยมีนายแพทย์มงคล ณ สงขลา ซึ่งเป็นหนึ่งในแกนนำสำคัญดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ผลของพลังปกป้องสังคมที่เคลื่อนไหวมาอย่างยาวนาน ได้ทำให้กลไกของตลาดเกิดความอ่อนแอลงชั่วคราว และเปิดโอกาสให้กลุ่มแพทย์ชนบท นักวิชาการ และภาคประชาสังคมเข้ามามีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้รัฐบาลประกาศมาตรการซีแอลได้สำเร็จ

2. การสำรวจวรรณกรรม

การสำรวจวรรณกรรมจะแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มหลักได้แก่

- กลุ่มแรก วรรณกรรมที่เกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มธุรกิจยาสหรัฐกับนโยบายการค้า
- กลุ่มที่สอง วรรณกรรมที่พูดถึงรัฐไทยกับนโยบายสิทธิบัตรยา
- และกลุ่มที่สาม วรรณกรรมที่พูดถึงนโยบายของรัฐไทยในเรื่องยาภายใต้รัฐบาลสุรยุทธ์

2.1 วรรณกรรมที่เกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มธุรกิจยาสหรัฐกับนโยบายการค้า

วรรณกรรมในกลุ่มนี้เป็นงานศึกษาที่เกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มธุรกิจยาสหรัฐ ตัวอย่างงานที่สำคัญได้แก่ งานของทอม ฮานาโฮ, แสงกิตา ซาชิกันต์, แอน แคปลิง, มาร์เซีย แอน เจลล์, และเรย์ มอยนิฮานและอลัน แคสเชิลส์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการไทยที่ศึกษาในประเด็นเดียวกันได้แก่ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, กรรณิการ์ กิจดิเวชกุล, และณัฏพล พชรณีนีปรกรณ์ เป็นต้น

งานของทอม ฮานาโฮ (Hanahoe, 2003) เป็นจุดเริ่มต้นที่ดีในการอธิบายถึงกลุ่มอิทธิพลที่อยู่เบื้องหลังกระบวนการกำหนดนโยบายของสหรัฐฯในด้านต่างๆ ตั้งแต่การทำสงคราม นโยบายต่างประเทศ นโยบายเศรษฐกิจ รวมไปถึงนโยบายทางการค้า เขาชี้ให้เห็นว่า

คณะกรรมการทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Committee) หรือไอพีซี เป็นที่รวมตัวของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่อเมริกัน (U.S. corporations) ซึ่งมีความใกล้ชิดอย่างมากกับผู้แทนการค้าของสหรัฐฯ อาจกล่าวได้ว่า จุดยืนของสหรัฐฯ ในช่วงของการเจรจาแกตต์ (GATT) มาจากคนกลุ่มนี้ทั้งสิ้น ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 การค้าขายทางการเกษตร 3 ใน 4 ส่วนของโลกถูกควบคุมโดยกลุ่มธุรกิจอเมริกันและยุโรปเพียงไม่กี่กลุ่ม และเป็นกลุ่มที่ควบคุมทรัพย์สินทางปัญญาเกือบทั้งหมดของโลก ฮานาโฮเสนอว่า “การค้าเสรี” (‘free’ trade) และ “การค้าที่เป็นธรรม” (‘fair’ trade) เป็นของสองสิ่งที่ไม่มีความมาบรรจบกันได้ในการเจรจาการค้ากับสหรัฐฯ

เมื่อเรานำแนวคิดเรื่องกลุ่มอิทธิพลข้างต้น มาโยงกับกรณีการทำเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯ และทรัพย์สินทางปัญญา เราจำเป็นต้องตั้งคำถามว่า บทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ใดที่ผลักดันนโยบายผูกขาดยา บทความของแสงกิตา ซาชิกันต์ (Shashikant, 2004) มีคุณูปการอย่างมากในการชี้ให้เราเห็นว่า เบื้องหลังนโยบายผูกขาดตลาดยาของสหรัฐฯ มาจากคนกลุ่มเล็กๆ ที่มีอิทธิพลอย่างมหาศาลต่อกระบวนการกำหนดนโยบายของสหรัฐฯ กล่าวคือ ในการเจรจาการค้ากับต่างประเทศของรัฐบาลอเมริกันนั้น ผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (Office of the United States Trade Representative) หรือยูเอสทีอาร์ เป็นองค์การหลักที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงต่อการเจรจาการค้าและการลงทุนของสหรัฐฯ และหากเราพิจารณาในเชิงโครงสร้างขององค์การแล้ว เราจะเห็นถึงอิทธิพลของกลุ่มธุรกิจเอกชนที่มีต่อนโยบายการค้าของสหรัฐฯ อย่างชัดเจน การวิเคราะห์โครงสร้างของยูเอสทีอาร์ทำให้เราเข้าใจถึงทิศทางของนโยบายการค้าสหรัฐฯ ได้อย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ ยูเอสทีอาร์ ได้ก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1974 โดยคำแนะนำของ “Trade Policy Advisory Committee System” อันประกอบไปด้วยที่ปรึกษาจำนวน 1,000 คนแบ่งออกเป็นคณะกรรมการ 33 คณะ เพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่มธุรกิจเอกชนกลุ่มต่างๆ เพื่อให้มั่นใจว่านโยบายการค้าของสหรัฐฯ จะสะท้อนผลประโยชน์ของกลุ่มต่างๆ อย่างแท้จริง เนื่องจากคณะกรรมการต่างๆ เหล่านี้จะถูกรอบงำโดยกลุ่มบริษัทต่างๆ ที่มุ่งจะปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง โดยที่ในปีหนึ่งๆ กลุ่มธุรกิจเอกชนเหล่านี้จะใช้จ่ายเงินจำนวนหลายล้านดอลลาร์สหรัฐฯ สนับสนุนพรรคการเมืองและกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ เพื่อทำหน้าที่กดดันรัฐบาลให้ออกกฎหมายภายในประเทศและนโยบายการค้าระหว่างประเทศให้สอดคล้องกับผลประโยชน์จากการลงทุนของกลุ่มตน

ในบรรดากลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่เหล่านี้ กลุ่มอุตสาหกรรมยาถือเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่ทรงพลังมากที่สุดในบรรดากลุ่มผลประโยชน์ทั้งหลาย²¹ โดยที่ในปีหนึ่งๆ กลุ่มบริษัทยาจะใช้จ่ายเงิน

²¹ นอกจากกลุ่มเอกชนยาซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดในบรรดากลุ่มผลประโยชน์กลุ่มต่างๆ แล้ว พลังกดดันจากกลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศนี้ยังมีจากกลุ่มวรรณกรรม กลุ่มศิลปิน กลุ่มงานดนตรี หรือกลุ่มโปรแกรมคอมพิวเตอร์ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังการผลักดันให้เกิดการผลักดันวาระของทรัพย์สินทางปัญญาผ่านการเจรจาการค้าของรัฐบาลสหรัฐฯ ทั้งสิ้น (ในการเมืองสหรัฐฯ กลุ่มต่างๆ ที่เอ่ยถึงนี้เป็นพลังผลักดันที่สำคัญในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาและมีอิทธิพลต่อรัฐบาลอเมริกันมากกว่ากลุ่มอุตสาหกรรมหรือเทคโนโลยี) แต่กลุ่มอุตสาหกรรมยาถือเป็นกลุ่มอุตสาหกรรมที่ทรงพลังมากที่สุดในบรรดากลุ่มผลประโยชน์ทั้งหลาย

จำนวนหลายล้านดอลลาร์สหรัฐฯในการกดดันรัฐบาลเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนตัวอย่างเช่น ในปี 2001 PhRMA ได้จ้างนักล็อบบี้ยิสต์ จำนวน 82 คน (เป็นเงิน 11.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) พอในปี 2002 ได้เพิ่มจำนวนเป็น 112 คน (เป็นจำนวนเงิน 14.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ) เพื่อทำหน้าที่กดดันรัฐบาล²² ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจหากกลุ่มอุตสาหกรรมยาจะได้ในสิ่งที่พวกเขาต้องการเสมอ และทำให้เอฟทีเอกลายมาเป็นเครื่องมือตอบสนองผลประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมต่างๆในสหรัฐฯโดยที่กลุ่มยาที่มีบริษัทยาไฟเซอร์ (Pfizer Inc) เป็นแกนนำมีอิทธิพลมากที่สุดและแสวงหากำไรบนพื้นฐานของชีวิตมนุษย์ ซึ่งจะทำให้คนยากจนหรือแม้แต่คนฐานะปานกลางทั่วโลกไม่สามารถเข้าถึงยาสามัญ (generic drugs) ได้²³

เพื่อผลักดันผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจยาเหล่านี้ รัฐบาลอเมริกันตอบสนองด้วยการออกกฎหมายต่างๆภายในประเทศและบังคับใช้กับประเทศต่างๆ งานของแอน แคปลิง (Capling, 2004) พูดถึงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐฯที่ถูกผลักดันเป็นจำนวนมาก โดยเริ่มตั้งแต่ในปีค.ศ.1930 สหรัฐฯได้ออก “US Tariff Act of 1930” ในมาตรา 337 ที่อนุญาตให้สหรัฐฯสามารถระงับการนำเข้าสินค้าจากประเทศใด ๆก็ตามที่ฝ่าฝืนกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐฯ ตามมาด้วยในปี 1974 ก็ได้มี “Trade Act of 1974” ในมาตรา 301 ที่อนุญาตให้รัฐบาลสหรัฐฯสามารถดำเนินมาตรการใดๆก็ตามเพื่อต่อต้านประเทศที่สหรัฐฯเห็นว่าไม่มีการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐฯอย่างเพียงพอ ในช่วงเวลาเดียวกันนี้สหรัฐฯได้ใช้ “ไม่อ่อน” ควบคู่ไปกับ “ไม่แข็ง” นั่นคือรัฐบาลสหรัฐฯได้ส่งการให้องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization) หรือไวโป (WIPO) สนับสนุนเงินงบประมาณและความช่วยเหลือทางวิชาการให้แก่ประเทศที่ต้องการจะพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาของตนให้ทัดเทียมระบบของสหรัฐฯ ตามมาด้วยในปี 1984 สหรัฐฯได้ออก “Trade and Tariff Act of 1984” ที่อนุญาตให้ประธานาธิบดีสหรัฐฯสามารถยกเลิกสิทธิพิเศษทางภาษีและตั้งกำแพงภาษีอย่างหนักต่อประเทศใด ๆก็ตามที่ไม่มีระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเพียงพอตามที่สหรัฐฯต้องการ (ประเทศที่ถูกบดทลงโทษนี้ได้แก่ บราซิล เม็กซิโก เกาหลีใต้ และไต้หวัน) และล่าสุดสหรัฐฯได้ออก “Omnibus Trade and Competitiveness Act” ในปี 1988 โดยเฉพาะใน “มาตราพิเศษ 301” (Special 301) ที่กำหนดให้ USTR ทำรายงานสรุปผลว่ามีประเทศใด ๆบ้างที่ไม่มี

²² ยกตัวอย่างเช่น นายเฮนรี แมคคินเนล (Henry McKinnell) ประธานใหญ่ของบริษัทยาไฟเซอร์ (Pfizer Inc.) เคยเป็นอดีตประธานของ the Pharmaceutical Research and Manufactures of America (PhRMA) ได้ใช้เงินจำนวนกว่า 34 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯต่อปีในการกดดันรัฐบาลของอย่างนัก บริษัทยา Pfizer Inc มีที่นั่งใน the USTR Industry Functional Advisory Committee on Intellectual Property (IFAC-3) และประสบความสำเร็จในการผลักดัน “ทริปส์ผนวก” ให้เป็นเงื่อนไขในการทำเอฟที สิ่งที่น่าวิตกอย่างยิ่งได้แก่การที่ PhRMA เป็นตัวแทนให้แก่บริษัทชั้นนำกว่า 100 บริษัท ซึ่งนั่นหมายความว่า PhRMA ต้องทำหน้าที่ตอบสนองผลประโยชน์จำนวนมหาศาลของกลุ่มบริษัทเหล่านี้ด้วยการเร่งรัดให้เกิดการทำสิทธิบัตรอย่างเข้มงวดในนามของรัฐบาลอเมริกัน

²³ กรณีของประเทศญี่ปุ่นและประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรปยังเป็นอีกสองตัวอย่างที่กลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศ (ซึ่งทำงานร่วมกับกลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศสหรัฐฯ) มีส่วนสำคัญในการกดดันรัฐบาลของตนให้เร่งเจรจาการยอมรับมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศต่างๆ (see Sell, 1999: 172)

ระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเพียงพอหรือมีแต่ขัดต่อผลประโยชน์แห่งชาติของสหรัฐฯ กฎหมายฉบับนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักจากประชาคมโลก

กฎหมายเหล่านี้ถูกผลักดันผ่านผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ในการเจรจาการค้ากับประเทศต่างๆ²⁴ เท่าที่ผ่านมา สหรัฐฯมักอ้างว่า พวกเขาจำเป็นต้องผลักดันระบบสิทธิบัตรโลกให้เป็นที่ยอมรับโดยสากลเนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญาเป็นสินค้าสาธารณะ (public goods) ที่มักจะถูกพวก “กาฝากสังคม” (free-riders) มาหยิบฉวยสิ่งประดิษฐ์ที่มีผู้คิดค้นไว้ไปแสวงหากำไรส่วนตัว โดยมีได้รับอนุญาตจากผู้คิดค้นสิ่งประดิษฐ์อยู่ตลอดเวลา ในกรณีของผลิตภัณฑ์ทางยา บริษัทผู้ผลิตยาจำนวนมากอ้างว่า พวกเขาไม่สามารถผลิตยาตัวใหม่ได้หากบริษัทยาอื่นๆ จ้องที่จะลอกเลียนแบบยาที่พวกเขาคิดค้นขึ้นมาด้วยความยากลำบากและขายในราคาถูกโดยไม่คำนึงถึงต้นทุนในการค้นคว้าวิจัยและการพัฒนา (research and development costs) แต่ที่จริงแล้ว แคปลิงเสนอว่า กลุ่มธุรกิจยาเหล่านี้สูญเสีย “กำไร” จำนวนหลายพันล้านต่อปีมากกว่าการสูญเสีย “ต้นทุน”

อย่างไรก็ตาม หากเราพิจารณาข้อมูลจากงานของมาร์เซีย แอนเจิลส์ (2549) จะพบว่า ที่จริงแล้วกลุ่มธุรกิจเหล่านี้ใช้งบประมาณในการวิจัยคิดค้นน้อยมาก เมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายทางการโฆษณาในแต่ละปี บริษัทยาเหล่านี้มักอ้างว่า พวกเขาจำเป็นต้องขายยาที่มีราคาแพงมากเนื่องจากว่า ค่าใช้จ่ายในการวิจัยและพัฒนาแต่ละตัวมีมูลค่าอยู่ระหว่าง 800-1700 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และหากผู้ป่วยไม่สามารถซื้อยาในราคานี้ได้ พวกเขาก็อาจจะไม่มียาที่ดีใช้ในอนาคต อย่างไรก็ตาม จากการเปิดเผยของนิตยสารฟอร์จูน ปรากฏว่า รายการยา 500 รายการของบริษัทสหรัฐฯ ที่มีจำหน่ายในโลก มีมูลค่ารวมสูงถึง 217,000 ล้านดอลลาร์ฯ แต่ในจำนวนนี้คิดเป็นค่าใช้จ่ายในการวิจัยเพียงร้อยละ 14 ของมูลค่ารวม (หรือประมาณ 31,000 ล้านดอลลาร์ฯ) เท่านั้น ในขณะที่มูลค่าการตลาดมีมากถึงร้อยละ 31 ของมูลค่ารวม (หรือประมาณ 67,000 ล้านดอลลาร์ฯ) แอนเจิลส์พบว่า แม้แต่ชาวอเมริกันเองก็ต้องแบกรับค่าใช้จ่ายรายค่าที่สูงนี้เช่นเดียวกัน ทำให้คนอเมริกันบางกลุ่มพยายามออกนอกประเทศ เช่นแคนาดาเพื่อไปซื้อยาซึ่งมีราคาถูกกว่ามาก แต่ปรากฏว่ากลุ่มบริษัทยาข้ามชาติก็ลอบบีให้รัฐสภาออกกฎหมายห้ามมิให้ชาวอเมริกันซื้อยาจากต่างประเทศ และห้ามไม่ให้มีการออกกฎหมายควบคุมรายค่าภายในประเทศ

งานเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่เรียกได้ว่าเป็นภาคต่องานของแอนเจิลส์ได้แก่ งานของเรย์ มอยนิฮานและอลัน แคลสเซลส์ ที่มีชื่อแปลเป็นไทยอย่างน่าฟังว่า “อุบายขายโรค” (Selling Sickness) (มอยนิฮานและแคลสเซลส์, 2550) สืบเนื่องจากงานของแอนเจิลส์ที่เปิดเผยถึงตัวเลขงบประมาณในการประชาสัมพันธ์ที่มากกว่าค่าใช้จ่ายในการวิจัยและพัฒนา งานของมอยนิฮานและแคลสเซลส์ช่วยมาขยายภาพให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ตัวเลขจำนวนมหาศาลในการประชาสัมพันธ์มีกลไกในการทำงานอย่างไรบ้าง กุญแจที่สำคัญที่สุดคือการสร้าง “ความ

²⁴ ปรากฏว่าเฉพาะภายใต้ “มาตราพิเศษ 301” PHRMA เรียกร้องให้ยูเอสทีอาร์เร่งดำเนินการกับประเทศอาร์เจนตินา ปากีสถาน และโปแลนด์ในกรณีที่ไม่ได้ยอมรับยาที่จดสิทธิบัตร (Shashikant, 2004: 16)

ต้องการเทียม” ขึ้นให้แก่ประชาชนปกติคิดว่าตนเองเป็นหนึ่งในกลุ่มผู้ป่วยที่จำเป็นต้องได้รับยาอย่างเร่งด่วน หรือการวาดภาพให้อาการเจ็บป่วยเล็กน้อยๆที่พบได้ในชีวิตประจำวันกลายเป็นโรคเรื้อรังรุนแรงขึ้นมา เช่น อาการซีอ้ายกลายเป็นโรควิตกกังวลสังคม อาการเครียดก่อนมีประจำเดือนกลายเป็นโรคจิตละเหี่ยก่อนมีประจำเดือน ปัญหาเสพสมบมิสมเล็กน้อยๆ กลายเป็นโรคสมรรถภาพทางเพศบกพร่อง พนักงานที่ขาดสมาธิในการทำงานเรียกว่าโรคสมาธิสั้นในผู้ใหญ่ หรือแม้แต่หญิงชายที่มีสุขภาพดีก็ถูกบ่มเพาะความเชื่อว่ามีโรคกระดูกพรุนและโรคคอเรสเตอรอลแฝงอยู่ เป็นต้น ความวิตกกังวลเหล่านี้กลายเป็นเป้าหมายใหม่ของบริษัทฯและกลายเป็นความสำเร็จในการประชาสัมพันธ์ของอุตสาหกรรมยา นอกจากนี้ บริษัทฯยักษ์ใหญ่ยังให้สินบนแพทย์เพื่อเพิ่มปริมาณการสั่งจ่ายยาให้แก่ผู้มีอาการเล็กน้อยๆ และมีการว่าจ้างคนมีชื่อเสียง และผู้ป่วยมาเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างภาพพจน์ว่าบริษัทฯต้องการดูแลสุขภาพของคนทุกกลุ่มในสังคม นี่จึงเป็นกลยุทธ์ใหม่ของบรรษัทฯในการขยายตลาดยาอย่างมีประสิทธิภาพ

สำหรับนักวิชาการไทยที่ศึกษาประเด็นเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับบทบาทของสหรัฐฯ ได้แก่ สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, กรรณิการ์ กิจติเวชกุล, และณัชพล พชรมณีปกรณ์ เป็นต้น

งานของสุธี ประศาสน์เศรษฐ์ (2530) พูดถึงแรงผลักดันจากสหรัฐฯที่มีต่อระบบทรัพย์สินทางปัญญา แม้ว่าจะงานชิ้นนี้จะถูกผลิตขึ้นมาแล้วถึงสองทศวรรษ แต่เป็นข้อพิสูจน์ให้เห็นว่า รูปแบบการเจรจาการค้าของสหรัฐฯที่ผนวกเงื่อนไขทางด้านสิทธิบัตรยังคงดำเนินมาจนถึงยุคปัจจุบันโดยไม่เปลี่ยนแปลง สหรัฐฯอ้างว่า ประเทศของเขาตกเป็นเหยื่อของการที่นานาประเทศลอกเลียนความคิดและสิ่งประดิษฐ์ อันส่งผลต่อความคิดสร้างสรรค์ของการผลิตผลงานอย่างมาก จะเห็นได้ว่าข้ออ้างนี้เป็นข้ออ้างชุดเดียวกับที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน แต่ทว่าสิ่งที่รัฐบาลอเมริกันไม่เคยหยิบยกมาเป็นประเด็นเลยได้แก่ การที่สหรัฐฯลอกเลียนงานดั้งเดิมของประเทศต่างๆแล้วนำมาจดสิทธิบัตร โดยมีเจ้าของเป็นกลุ่มบริษัทข้ามชาติเพียงไม่กี่กลุ่มที่ผูกขาดสิทธิบัตรต่างๆไว้ หลังจากที่ถูกขาดสิทธิบัตรได้แล้ว สหรัฐฯก็อ้างว่า ทุกประเทศควรมีมาตรฐานการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเช่นเดียวกันหมด ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว สำหรับประเทศกำลังพัฒนา พวกเขาควรได้รับโอกาสในการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยสิ่งประดิษฐ์ของประเทศพัฒนาแล้ว ในขณะที่ประเทศด้อยพัฒนา ก็ควรได้ใช้ผลิตภัณฑ์ที่เป็นเทคโนโลยีขั้นสูงแต่มีความสำคัญต่อชีวิตเช่น หมวกดยาและเวชภัณฑ์ แต่พลังกดดันของสหรัฐฯทำให้ประเทศเหล่านี้มีข้อจำกัดอย่างมากในการเข้าถึงผลิตภัณฑ์ที่มีสิทธิบัตร

บทบาทของสหรัฐฯที่กล่าวมานี้ได้รับการขยายความต่อในงานของกรรณิการ์ กิจติเวชกุล (2548) เธอได้ยกตัวอย่างกรณีศึกษาในหลายประเทศที่เปิดเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ อันส่งผลกระทบต่อผลิตภัณฑ์ทางยาภายในประเทศ ได้แก่ ประเทศแคนาดาที่กรรณิการ์ใช้คำว่าเป็นการเชือดไก่มาฆมิตรให้ลิงดู เพื่อให้ประเทศอื่นหวาดกลัว ในกรณีของออสเตรเลียที่นอกจากระบบสวัสดิการสาธารณสุขจะถูกทำลายอันเป็นผลมาจากการทำเอฟทีเอกับสหรัฐฯแล้ว ยังได้ถูกกำหนดบทบาทให้เป็นผู้ช่วยของสหรัฐฯในการสอดส่องพฤติกรรมของประเทศที่หละหลวม

ต่อกฎหมายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาด้วย และในกรณีของแอฟริกาใต้ ที่มีการทำเขตการค้าเสรีคาฟต้า (CAFTA) กับสหรัฐฯ กลายเป็นช่องทางให้กลุ่มบริษัทายักษ์ฟ้องรัฐบาลแอฟริกาใต้ จากความพยายามที่จะใช้มาตรการซีแอล จนต้องมีการเปลี่ยนแปลงกฎหมายสิทธิบัตร และเพิ่มระยะเวลาการคุ้มครองสิทธิบัตรยา แต่ทั้งนี้กรณีการก็ได้พูดถึงประเทศบราซิล อินเดีย มาเลเซียและอินโดนีเซียที่ไม่ยอมดำเนินนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตรตามที่สหรัฐฯกดดัน ตัวอย่างของประเทศเหล่านี้ น่าจะเป็นกรณีศึกษาให้รัฐบาลไทยได้เรียนรู้และกำหนดจุดยืนในเรื่องสิทธิบัตรยา

อาจกล่าวได้ว่า งานเขียนในข้างต้นได้นำมาสู่การศึกษาของ **ณัชพล พชรมณีปกรณ์** (2549) เขาได้ศึกษากระบวนการของธุรกิจยาข้ามชาติที่ทำให้ราคายาต้านไวรัสเอดส์สูงขึ้นในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนา เขาเสนอว่า สาเหตุที่ทำให้ยามีราคาแพงเกิดจากสิทธิบัตรยาที่บรรษัทยาข้ามชาติเป็นผู้ผลักดันให้เกิดการผูกขาดการผลิตยา สหรัฐอเมริกาได้ดำเนินการกดดันเพื่อให้ใช้ระบบสิทธิบัตรยาผ่านองค์การทรัพย์สินทางปัญญาระหว่างประเทศ (WIPO) ซึ่งถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเป็นองค์กรสนับสนุนทางวิชาการ และองค์การการค้าโลก เป็นผู้ควบคุมกติการะหว่างประเทศ และเอฟทีเอในปัจจุบัน ในเชิงยุทธศาสตร์ ณัชพลเห็นว่า การต่อสู้ระหว่างบรรษัทยาข้ามชาติกับประเทศกำลังพัฒนาในประเด็นราคายารักษาโรคเอดส์ที่ดำเนินมากกว่า 20 ปี เป็นการเล่นบทบาทนำของบรรษัทยาข้ามชาติและสหรัฐอเมริกา ในขณะที่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนาเป็นฝ่ายตั้งรับมาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม ในกรอบของดับเบิลยูทีโอ กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามีทางออกด้วยการทำซีแอลมาได้ดังเช่นในกรณีแอฟริกาใต้ อินเดีย บราซิล และไทย

ในภาพรวม วรรณกรรมในกลุ่มแรกนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการทำความเข้าใจพลังผลักดันที่อยู่เบื้องหลังนโยบายการค้าของสหรัฐฯอันได้แก่ กลุ่มบริษัทยาข้ามชาติที่อิทธิพลต่อแนวทางการเจรจาการค้าของยูเอสทีอาร์ สหรัฐฯดำเนินการเจรจาการค้ากับประเทศต่างๆโดยมีเงื่อนไขว่า ประเทศนั้นๆต้องพัฒนามาตรฐานของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา พลังผลักดันนี้เป็นบริบทที่สำคัญต่อกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐบาลไทยตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา

2.2 วรรณกรรมที่พูดถึงรัฐไทยกับนโยบายสิทธิบัตรยา

วรรณกรรมที่พูดถึงรัฐไทยกับนโยบายสิทธิบัตรยาได้แก่ งานของ **สงวน ลิ้มโนมนต์, เกียรติพงศ์ เรืองสุวรรณ, และสุชาติ ศิริวัฒน์** ซึ่งพวกเขาศึกษาบทบาทของสหรัฐฯที่ผลักดันให้รัฐบาลไทยยอมรับเงื่อนไขของการจัดทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อแลกกับการค้ากับสหรัฐฯ นโยบายเหล่านี้ถูกโจมตีจากกลุ่มประชาสังคมโดยเฉพาะกลุ่มเอฟทีเอวอตซ์ ทั้งจากมุมมองทางด้านกฎหมายเช่น **จักรกฤษณ์ ควรพจน์** และมุมมองทางการแพทย์ เช่น **จิราพร ลิ้มปานานนท์, รักชวร ใจสะอาดและนุศราพร เกษสมบุรณ์, สุวีรัตน์ ตรีมรรคา, และสรชัย จำเนียรดำรงการ** พวกเขาเป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขที่ศึกษาถึงผลกระทบของเอฟทีเอที่ส่งผลต่อสิทธิบัตรยา

งานวิจัยของสงวน ลีวมโนมนต์ (2532) และวิทยานิพนธ์ของเกียรติพงศ์ เรืองสุวรรณ (2539) เป็นการศึกษาบทบาทของสหรัฐฯในการผูกติดทรัพย์สินทางปัญญากับการค้าของไทย แม้ว่างานทั้งสองชิ้นจะต่างกันในเรื่องของจุดเน้น ซึ่งสงวนต้องการดูผลกระทบจากกฎหมายการค้าของสหรัฐฯที่มีต่อเศรษฐกิจของไทย และเกียรติพงศ์ต้องการเน้นความขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทยสหรัฐฯในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา แต่ทำงานทั้งสองเป็นพื้นฐานที่ดีในการให้ภาพที่สำคัญว่า เรื่องสิทธิบัตรยาและการค้าไทย-สหรัฐฯเป็นประเด็นที่สำคัญตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อเราย้อนกลับไปดูที่ประเด็นเรื่องการตอรองของสหรัฐฯในอดีต เราจะเห็นรูปแบบที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันที่สหรัฐฯใช้ในการตอรองกับประเทศอื่นๆ ในอดีตเราเห็นรูปแบบการเจรจาที่สหรัฐฯใช้ “การบังคับ” เป็นหลักโดยผ่านการขู่ว่าจะตัดสิทธิพิเศษทางจีเอสพีหากประเทศที่ทำการค้ากับสหรัฐฯไม่ยอมให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐฯสำหรับประเทศไทย สหรัฐฯได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยแก้ไขกฎหมายลิขสิทธิ์เพื่อให้การปฏิบัติเยี่ยงคนชาติต่องานอันมีลิขสิทธิ์ของสหรัฐฯ นี่จึงถือเป็นลักษณะการบังคับทางอ้อมที่เกิดขึ้นในอดีต พอมาถึงยุคปัจจุบัน สหรัฐฯใช้ลักษณะที่แนบเนียนกว่านั้นคือ “การโน้มน้าว” ให้ประเทศอื่นยอมตามผ่านการทำเอฟทีเอ

เพื่อแปลงนโยบายของรัฐบาลให้มีผลบังคับใช้ภายในประเทศ งานของสุชาติ ศิริวัฒน์ (2539) ได้โยงให้เห็นถึงอิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติที่มีต่อการกำหนดนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในไทย โดยเฉพาะในกรณีการแก้ไขพรบ.สิทธิบัตร พ.ศ.2522 ในช่วงปี 2528-2535 สุชาติเสนอว่า การตัดสินใจแก้กฎหมายของรัฐบาลไทยเพื่อคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาเกิดจากแรงกดดันจากมาตรการทางการค้าที่ทำให้นักธุรกิจส่งออกไทยและรัฐบาลเกรงว่า จะเกิดผลกระทบต่อส่งออก รัฐบาลไทยซึ่งเห็นด้วยกับมุมมองดังกล่าวจึงดำเนินการรณรงค์ให้ประชาชนเห็นถึงความชอบธรรมและประโยชน์ของการคุ้มครองสิทธิบัตรยา โดยผ่านสมาคมผลิตภัณฑ์เภสัชกรรม และองค์การทรัพย์สินทางปัญญาแห่งโลก (WIPO) แต่ทว่านโยบายนี้ถูกต่อต้านจากพลังสังคมทางด้านสาธารณสุขในประเทศ และได้ผลในยุคชาติชาย แต่พอถึงรัฐบาลอานันท์ พลังสังคมนี้ก็หมดบทบาทไป

นโยบายของไทยตามที่กล่าวมานี้ ถูกโจมตีจากวรรณกรรมอีกประเภทหนึ่งจากกลุ่มประชาสังคมและนักวิชาการภายในประเทศ ซึ่งไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลไทยในการการค้าเสรีกับสหรัฐฯที่ผนวกเรื่องสิทธิบัตรเข้าไปด้วย เช่น จากกลุ่มเอฟทีเอวอตช์ (FTA Watch) และเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวีแห่งประเทศไทย ที่สำคัญประชาสังคมกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่มีเครือข่ายกับกลุ่มประชาสังคมอื่นๆทั่วโลกเช่น กลุ่มสมัชชาสังคมโลก (World Social Forum), ออกซ์แฟม (Oxfam) เครือข่ายประเทศโลกที่สาม (Third World Network) ซึ่งต่อต้านความไม่เป็นธรรมของการค้าเช่นเดียวกัน

สำหรับมุมมองของนักกฎหมาย งานของจักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2547 และ Jakkrit Kuanpoth. 2005) ได้นำเสนอถึงเงื่อนไขของสิ่งที่เรียกว่า “ทริปส์ผนวก” (TRIP-plus) อันเป็น

เงื่อนไขที่คู่เจรจาเอฟทีเอกับสหรัฐฯ ต้องยอมรับแบบเจรจาไม่ได้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรยา²⁵ คู่การจำเป็นต้องทำตามเงื่อนไขดังนี้

(1) การกำหนดระยะเวลาเปิดเผยสิทธิเด็ดขาด (data exclusivity) และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้อง อันหมายถึงการที่สหรัฐฯ ห้ามคู่ภาคีค้นคว้าและผลิตยาที่มีคล้ายคลึงกับยาที่สหรัฐฯ กำลังคิดค้นอยู่เป็นเวลา 5 ปี ผลเสียก็คือ ผลข้างเคียงของยานั้นจะปรากฏในกลุ่มผู้บริโภคทันที หรือหากสหรัฐฯ สามารถคิดค้นยาต้านโรคร้ายแรงได้เช่น ยาต้านโรคเอดส์แบบสมบูรณ์ ก็จะสามารถเป็นเครื่องมือให้สหรัฐฯ ใช้ต่อรองกับประเทศอื่นๆได้

(2) การยืดระยะเวลาการคุ้มครองสิทธิบัตรจาก 20 ปีเป็น 25 ปี ทั้งนี้ หากกระบวนการขึ้นทะเบียนสิทธิบัตรยาในประเทศยาวนานเพียงไร รัฐนั้นๆต้องนำมาบวกกับการขยายการคุ้มครองสิทธิบัตรไปเท่านั้น ทำให้ในทางปฏิบัติ ประเทศต่างๆต้องขยายเวลาคุ้มครองสิทธิบัตรออกไปมากกว่า 25 ปี

(3) การจำกัดขอบเขตการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร (compulsory licensing) โดยที่สหรัฐฯ อ้างว่า เพื่อป้องกันการขโมยผลการวิจัยจากพวกก๊าก (free riders) ทั้งที่ในความเป็นจริงแล้ว มาตรการบังคับใช้สิทธิเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพอย่างมากในการป้องกันโอกาสที่ผู้ถือสิทธิบัตรจะใช้สิทธิอย่างผิดๆ และยังมีส่วนช่วยให้ราคาขายอยู่ในระดับที่คนทั่วไปสามารถเข้าถึงได้²⁶ สำหรับสหรัฐฯ มาตรการซีแอลถือเป็นทางเลือกที่ยอมไม่ได้²⁷ ดังนั้น เมื่อรัฐไทยเลือกใช้มาตรการในรัฐบาลสรยุทธ์ วอชิงตันจึงมีท่าทีที่แข็งกร้าวอย่างเปิดเผย

(4) การควบคุมการอ้างสิทธิการนำเข้าซ้อน (Parallel importation) โดยที่สหรัฐฯ มีสิทธิฟ้องร้องผู้นำเข้าซ้อนได้ซึ่งถือว่าสวนทางกับมติในการประชุมโดฮา (Doha round) ที่ได้กำหนดไว้ว่า “สมาชิกประเทศขององค์การการค้าโลกเห็นพ้องต้องกันว่าข้อตกลง TRIPS จะไม่เป็นการขัดขวางประเทศสมาชิกจากการใช้มาตรการเพื่อการสาธารณสุขและสิทธิในการเข้าถึงยาทั้งหมด” (Ministerial Conference, 2001, อ้างใน Capling, 2004: 190)

²⁵ สำหรับทรัพย์สินทางปัญญาในเรื่องโปรแกรมคอมพิวเตอร์นั้น ประเทศคู่สัญญาต้องปฏิบัติตามบทบัญญัติในข้อตกลงระหว่างประเทศตาม องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) 3 ฉบับ ได้แก่ ฉบับแรก คือ “Convention Relating to the Distribution of Program-Carrying Signals Transmitted by Satellite (1974)” ฉบับที่สอง คือ “WIPO Copyright Treaty (1996)” และฉบับที่สาม คือ “WIPO Performances and Phonograms Treaty (1996)” โดยที่ประเทศคู่ค้าต้องคุ้มครองลิขสิทธิ์ของโปรแกรมคอมพิวเตอร์ตามข้อตกลงทริปส์เป็นเวลา 70 ปีนับจากวันที่ผู้สร้างสรรค์งานถึงแก่ความตาย ซึ่งจะทำให้สหรัฐฯ สามารถผูกขาดโปรแกรมคอมพิวเตอร์ได้อีกเป็นเวลานาน

²⁶ องค์การการค้าโลกได้กำหนดเงื่อนไขของการใช้มาตรการซีแอลเช่น การพิจารณาค่าของสิทธิบัตรเป็นรายกรณี การเจรจากับผู้ทรงสิทธิก่อน ยกเว้นกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินแห่งชาติ การกำหนดขอบเขตและระยะเวลาการใช้ การไม่ให้เป็นการใช้สิทธิแต่เพียงผู้เดียว การเป็นสิทธิที่โอนมิได้ การใช้เพื่อจำหน่ายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ การกำหนดเวลาสิ้นสุดการใช้สิทธิ และการให้คำขดเชิญผู้ทรงสิทธิอย่างเพียงพอ ซึ่งเงื่อนไขเหล่านี้จะเพียงพอต่อการป้องกันก๊ากแล้ว (จักรกฤษณ์ วรรณพจน์, 2550ก)

²⁷ อย่างไรก็ตาม แม้แต่ในปัจจุบันชาติต่างๆยังคงระมัดระวังในการจดสิทธิบัตรอยู่เช่น ในประเทศอิตาลียังไม่มี การรับรองการจดสิทธิบัตรยาแต่อย่างใด หรือแม้แต่ประเทศแคนาดาก็ยังให้ความสำคัญกับการใช้มาตรการบังคับใช้สิทธิในกรณีฉุกเฉิน แม้ยาประเภทนั้นจะยังไม่หมดอายุการคุ้มครองก็ตาม (Capling, 2004: 184-185)

และ (5) การห้ามการเพิกถอนสิทธิบัตร (revocations of patents) ซึ่งเป็นการเพิ่มอำนาจผูกขาดตลาดยาของอุตสาหกรรมเอกชนอเมริกันให้มากยิ่งขึ้น และหากประเทศใดฝ่าฝืนจะถือเป็น “ความผิดคดีอาญาแผ่นดินที่ยอมความไม่ได้” และประเทศดังกล่าวจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาชั้นสูงสุด

สำหรับมุมมองทางการแพทย์ วรรณกรรมที่สำคัญได้แก่ งานของจिरาพร ลิ้มปานานนท์, รัชชวร ใจสะอาดและนุศราพร เกษสมบุรณ์, สุวีร์ตน์ ตริมิตรคา, และสรชัย จำเนียรดำรงการ พวกเขาเป็นกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขที่ศึกษาถึงผลกระทบของเอฟทีเอที่มีต่อสิทธิบัตรยาและการเข้าถึงยาของผู้ป่วย

งานของจिरาพร ลิ้มปานานนท์ (2547 และ Jiraporn Limpananont, 2005) ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการจดสิทธิบัตรยาทำให้ยาในตลาดกลายเป็นยาสามัญ (generic drugs) ได้ช้าลง ผลก็คือยาจะมีราคาสูงขึ้นจนผู้ป่วยจำนวนน้อยรายที่จะสามารถเข้าถึงได้ และมีบีบบังคับรัฐบาลต้องซื้อยาราคาแพงจากผู้ทรงสิทธิแทน ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ กรณียาต้านไวรัสเอดส์ที่มีราคาสูงขึ้นถึงกว่า 2-10 เท่าเมื่อเทียบกับราคายาในปัจจุบัน ในการศึกษาและวิจัยเพื่อเปรียบเทียบผลกระทบจากการจดสิทธิบัตรยา ได้มีการศึกษาเปรียบเทียบยา 2 ประเภทได้แก่ (1) ยาที่มีการจดสิทธิบัตร (เช่น AZT, ddI pellet, AZT+3TC, and Abacavir) กับ (2) ยาสามัญที่ไม่มีการจดสิทธิบัตร (เช่น ddC, d4T, 3TC, and ddI tablet) ซึ่งถ้านำตัวยาททั้งสองประเภทมาเปรียบเทียบกันจะพบว่ายาประเภทแรกจะมีราคาสูงกว่ายาประเภทหลังถึง 5.6-25.8 เท่า นอกจากนี้ยาประเภทแรกยังไม่มีการทำว่าราคาจะตกลงเนื่องจากการจดสิทธิบัตรยาทำให้มีการผูกขาดตลาดในขณะที่ยาประเภทหลังจะเกิดการแข่งขันและราคาจะลดลงตามลำดับเมื่อเวลาผ่านไป

นอกเหนือจากราคายาที่สูงขึ้น งานของ รัชชวร ใจสะอาดและนุศราพร เกษสมบุรณ์ (2547) และของสุวีร์ตน์ ตริมิตรคา (2546) ได้เสนอว่า สิทธิบัตรยาเป็นเหยื่อที่เกิดจากการตกลงเจรจาการค้าระหว่างประเทศและส่งผลกระทบต่อประชาชนชาวไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การคุ้มครองสิทธิบัตรยาภายใต้ทริพส์ผนวก เป็นอุปสรรคต่อการวิจัยและพัฒนาาระบบสาธารณสุขในประเทศอย่างมาก โดยเฉพาะในกรณีของโรคเรื้อรังเช่น โรคเอดส์ เนื่องจากว่า ยาที่ติดสิทธิบัตรทำให้นักวิจัยยาไม่สามารถเข้าถึงข้อมูลและกรรมวิธีในการผลิตยา จึงทำให้ไม่ก่อให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีอย่างจริงจัง ภายใต้ทริพส์ผนวก บริษัทยายักษ์ใหญ่ในสหรัฐสามารถผูกขาดราคายาได้ระยะเวลาอันยาวนานมากขึ้นจาก 20 ปีสามารถขยายไปถึง 25 ปีได้ ในแง่นี้ แม้ว่าองค์การเภสัชกรรมของไทยจะมีศักยภาพในการผลิตยาสามัญเองได้ ก็ไม่สามารถอาศัยผลการทดสอบของยาต้นแบบที่ใช้ในการจดทะเบียนสิทธิบัตรได้อีกเพราะในข้อตกลงทวิภาคีกำหนดว่าห้ามกรมทรัพย์สินทางปัญญาเผยแพร่ให้นำไปใช้ ดังนั้น ทำให้ต้นทุนในการผลิตยาขององค์การเภสัชกรรมสูงขึ้นจนไม่คุ้มค่ากับการผลิตเอง เพราะราคาจะยังใกล้เคียงกับราคาที่แพงของยานั้นๆ นี่จึงถือเป็นการปิดประตูของการผลิตยาใหม่ๆ ที่จำเป็นเพื่อใช้ในประเทศโดยสิ้นเชิง บริษัทยาในประเทศไทยจึงเป็นอุตสาหกรรมในขั้นปลายคือเอายามาผสมกันขาย ไม่มีการคิดค้นผลิตยาใหม่ แม้แต่การผลิตยาชื่อสามัญ ส่งผลให้ผู้ป่วยเรื้อรังไม่ได้รับการรักษาในระบบหลักประกันสุขภาพ

ในอนาคตรัฐบาลต้องจ่ายเงินค่ายามากขึ้นในการรักษาผู้ป่วยโรคเรื้อรังต่างๆ ในกรณีที่ไม่สามารถรักษาได้ ประเทศก็ต้องสูญเสียคนวัยแรงงานไปจำนวนมหาศาลด้วยโรคเอดส์ มะเร็ง ไตวาย

เมื่อดูตัวอย่างของกรณีประเทศออสเตรเลียซึ่งได้ชื่อว่าเคยมีระบบประกันสุขภาพที่มั่นคงประเทศหนึ่งของโลก ก็ต้องประสบกับปัญหาหลังจากทำเอฟทีเอกับสหรัฐฯ งานของ **สรชัย จำเนียรดำรงการ** (2547) ได้อธิบายถึง ระบบสาธารณสุขในประเทศออสเตรเลียที่เรียกว่า “Pharmaceutical Benefits Scheme” (PBS) อันเป็นโครงการสำคัญที่รัฐบาลออสเตรเลียจะทำหน้าที่ควบคุมการจ่ายยาให้คุ้มค่ากับการรักษาเท่านั้น ภายใต้พีบีเอส รัฐบาลจะทำการคัดเลือกรายการยาเข้าสู่บัญชียาจำเป็นและกำหนดราคายาที่รัฐจะจ่ายคืนให้ แต่ทว่า หลังจากที่ออสเตรเลียทำเอฟทีเอกับสหรัฐฯ โครงการพีบีเอสก็ได้รับผลกระทบ ผู้แทนการค้าสหรัฐฯได้ต่อรองให้รัฐบาลออสเตรเลียให้เปลี่ยนแปลงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อราคายาและความสามารถในการเข้าถึงยาของชาวออสเตรเลีย แม้ว่ารัฐบาลออสเตรเลียได้ออกมาต่อรองกับสหรัฐฯว่า พวกเขามีความจำเป็นต้องปกป้องโครงการพีบีเอสไว้ แต่ในทางปฏิบัติ ก็ไม่สามารถทำได้เนื่องจากข้อตกลงที่ทำไว้กับสหรัฐฯจนทำให้ราคายาในระบบพีบีเอสสูงขึ้นถึงกว่าร้อยละ 30 ของราคาเดิม²⁸

วรรณกรรมในกลุ่มนี้ทำให้เราเห็นถึงบทบาทของประชาสังคมไทยที่ตระหนักถึงปัญหาของการที่รัฐไทยผนวกสิทธิบัตรยาเข้ากับการค้ากับสหรัฐฯ ซึ่งเป็นนโยบายที่พวกเขาเห็นว่าไม่เป็นธรรม และได้เสนอข้อควรระวังตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น วรรณกรรมกลุ่มนี้ทำให้เราเห็นความเข้มแข็งของกลุ่มประชาสังคมไทยที่ต่อต้านนโยบายของรัฐบาล แต่ไม่ได้รับความสำคัญจากภาครัฐเท่าที่ควร เท่าที่กล่าวมานี้ วรรณกรรมเป็นจำนวนมากถูกผลิตขึ้นมาในช่วงเวลาที่รัฐบาลไทยเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มอุตสาหกรรมยาข้ามชาติ และไม่มีแนวโน้มว่า รัฐบาลชุดใดจะมีมาตรการหาทางเลือกในการใช้ยา ดังนั้น เมื่อรัฐบาลสหรัฐฯมีมาตรการซีแอล เราจึงจำเป็นต้องทบทวนวรรณกรรมในกลุ่มต่อไป

2.3 วรรณกรรมที่พูดถึงนโยบายของรัฐบาลไทยในเรื่องยาภายใต้รัฐบาลสหรัฐฯ

วรรณกรรมที่พูดถึงนโยบายของรัฐบาลไทยในเรื่องยาภายใต้รัฐบาลสหรัฐฯยังคงมีอยู่อย่างจำกัด เนื่องจากมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเป็นเรื่องใหม่สำหรับประเทศไทย และจำเป็นต้องมีการศึกษาวิจัยในแง่มุมต่างๆต่อไป ตัวอย่างงานที่สำคัญได้แก่ งานของ **กรรณิการ์ กิจติเวชกุล** และ **อวยพร แต่ชูตระกูล**, **จักรกฤษณ์ ควรพจน์**, **จักรี ไชยพิณีจ**, **กมลรัตน์ โชติสูงเนิน**, และ **คาร์ล อีลส์** เป็นต้น ในความเป็นจริงแล้ว บทที่หกของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ซึ่งเป็นการวิเคราะห์มาตรการซีแอลโดยตรงจะได้พูดถึงวิธีการอธิบายปรากฏการณ์ซีแอลในประเทศไทยไว้

²⁸ นอกจากนี้ยังมีกรณีผู้ป่วยโรคเอดส์ในฮอนดูรัสหรือคอซตาริกาเข้าถึงยาได้ยากขึ้นอันทำให้ผู้ป่วยล้มตายเป็นจำนวนมากในเวลาอันรวดเร็วจากการเจรจาเขตการค้าเสรีระหว่างอเมริกากลางกับ the South African Customs Union (SACU) (Shashikant, 2004: 18)

ดังนั้น ในการสำรวจวรรณกรรมส่วนนี้ ต้องการแนะนำให้เห็นวรรณกรรมชิ้นสำคัญต่าง ๆ เพื่อชี้ มุมมองที่งานเหล่านี้ยังไม่ได้พูดถึงและจะได้มีการเสนอต่อไป

งานของกรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล (2550) เป็นงานที่เกี่ยวข้อง กับนายแพทย์มิ่งคลและมาตรการซีแอลโดยตรง ประเด็นที่สำคัญของงานชิ้นนี้มีอยู่ 2 ส่วนคือ ส่วนแรก เป็นการชี้ให้เห็นถึงกลไกการทำงานของทรัพย์สินทางปัญญาที่ถูกผลักดันจากรัฐฯ ผ่านนโยบายการค้ามาตั้งแต่อดีต รัฐบาลไทยไม่สามารถที่จะต้านทานพลังกดดันตรงนี้ จึง นำไปสู่การออกนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตร อันเป็นการเอื้อประโยชน์อย่างมหาศาลให้แก่บริษัท ยาข้ามชาติ อย่างไรก็ตาม นโยบายเช่นนี้ได้นำไปสู่การต่อต้านจากกลุ่มประชาสังคมกลุ่มเล็ก ๆ ที่ รวมตัวกันในปี 2528 ภายใต้การนำของอาจารย์สำลี ใจดี ในนามของกลุ่มศึกษาปัญหา ยา แต่ก็ไม่ ได้รับความสนใจจากรัฐบาล ในช่วงหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ เมื่อปัญหาโรคเอดส์ในไทย ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น พลังของกลุ่มต่อต้านก็ยิ่งเข้มแข็งมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ยังไม่สามารถผลักดัน นโยบายในระดับรัฐได้ จนกระทั่งมาประสบความสำเร็จในยุคที่นายแพทย์มิ่งคล ดำรงตำแหน่ง รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข

ส่วนที่สอง เป็นบทสัมภาษณ์นายแพทย์มิ่งคล และบุคคลต่างๆที่แวดล้อมนายแพทย์ มิ่งคลตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นนักศึกษาแพทย์ สมัยเป็นแพทย์ชนบท และสมัยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ในแง่นี้ คำอธิบายของกรรณิการ์จึงให้ความสำคัญกับตัวบุคคลอย่างนายแพทย์มิ่งคลว่าเป็นที่มา ของมาตรการซีแอล แม้ว่าเธอจะพูดถึงบทบาทของพลังประชาสังคม แต่ยังไม่ได้หยิบขึ้นมา ขยายให้ชัดเจน อย่างไรก็ตาม งานของกรรณิการ์มีคุณูปการอย่างมากในการให้ข้อมูลที่สำคัญ จากการสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ

เมื่อรัฐบาลไทยตัดสินใจใช้มาตรการซีแอล ก็ได้เกิดการโจมตีจากกลุ่มประเทศตะวันตก อันได้แก่ สหรัฐฯและกลุ่มสหภาพยุโรป โดยเฉพาะในเรื่องความถูกต้องทางกฎหมายของการใช้ สิทธิตามสิทธิบัตรยา ในประเด็นนี้ จักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2550ก) ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญด้าน กฎหมาย ชี้แจงว่า การทำซีแอลของไทยไม่ผิดกฎหมายใดๆ และอยู่บนพื้นฐานขององค์การ การค้าโลกที่อนุญาตให้ทำซีแอลได้ในเงื่อนไขที่จำกัด จักรกฤษณ์ได้ชี้ให้เห็นว่า ในความเป็นจริง แล้ว รัฐที่ต้องการใช้มาตรการนี้ต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่สำคัญเช่น การพิจารณาคุณค่าของ สิทธิบัตรเป็นรายกรณี การเจรจากับผู้ทรงสิทธิก่อน ยกเว้นกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินแห่งชาติ การ กำหนดขอบเขตและระยะเวลาการใช้ การไม่ให้เป็นการใช้สิทธิแต่เพียงผู้เดียว การเป็นสิทธิที่ โอนมิได้ การใช้เพื่อจำหน่ายในประเทศเป็นส่วนใหญ่ การกำหนดเวลาสิ้นสุดการใช้สิทธิ และ การให้ค่าชดเชยผู้ทรงสิทธิอย่างเพียงพอ ซึ่งเงื่อนไขทั้งหมดนี้ได้รับการอนุมัติโดยองค์การ การค้าโลก และก่อนที่ไทยจะใช้มาตรการซีแอลก็ได้รับอนุมัติจากดับเบิลยูทีโอแล้วเช่นกัน จักรกฤษณ์เห็นว่า มาตรการซีแอลควรเป็นทางเลือกที่สำคัญสำหรับประเทศกำลังพัฒนาและ ประเทศด้อยพัฒนาในการเข้าถึงยาที่มีคุณภาพ แม้ว่ามาตรการนี้จะถูกกดดันจากกลุ่มธุรกิจยา ข้ามชาติด้วยเหตุผลที่ตั้งอยู่บนฐานของการแสวงหากำไร แต่ในเชิงกฎหมายระหว่างประเทศ

แล้ว มาตรการซีแอลถือว่าถูกต้องตามกฎหมายทุกประการ ดังนั้น ประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ควรให้ความสำคัญกับการศึกษากฎหมายเพื่อเป็นช่องทางในการกำหนดมาตรการซีแอลต่อไป

งานเขียนที่พูดถึงนโยบายของนายแพทย์มิ่งคลออีกชิ้นหนึ่งได้แก่ งานของจักรี ไชยพินิจ (2550) ซึ่งได้ประโยชน์อย่างมากจากแนวคิดเสรีนิยมใหม่ในวรรณกรรมกลุ่มแรก และจากการศึกษาของกลุ่มเอฟทีเอวอตซ์ในวรรณกรรมกลุ่มที่สอง จักรีต้องการชี้ให้เห็นว่า ความสัมพันธ์ไทย-สหรัฐฯ อยู่ในฐานะความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ซึ่งจักรีได้เลือกความสัมพันธ์ในยุคที่เรียกว่า “เสรีนิยมใหม่” (Neoliberalism) ขึ้นมาศึกษา อันเป็นแนวคิดที่ประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกอย่างสหรัฐฯ มุ่งเปิดเสรีทางการเงินและการผูกขาดทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศต่างๆ ทั่วโลกผ่านการทำเอฟทีเอ

การจดสิทธิบัตรยา (drug patents) ภายใต้การเปิดเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ นอกจากจะเป็นการทำลายระบบสาธารณสุขของแต่ละประเทศจากการถูกจำกัดทางเลือกในการใช้ยาของผู้ป่วยเรื้อรัง และทำให้ราคายาสูงขึ้นจนผู้ป่วยในประเทศยากจนไม่สามารถเข้าถึงได้แล้ว สิทธิบัตรยายังเป็นความพยายามในการผูกขาดตลาดยาของสหรัฐฯ ซึ่งจะเอื้อให้สหรัฐฯ อยู่ในฐานะได้เปรียบในเวทีการเจรจาต่อรองระดับระหว่างประเทศในอนาคต โดยเราจะเห็นความพยายามดังกล่าวนี้ทั้งในเวทีดับเบิลยูทีโอที่สหรัฐฯ เป็นผู้ริเริ่มนำแนวคิดดังกล่าวนี้ใช้บังคับกับทุกประเทศ จนกระทั่งมีความเข้มงวดและก้าวร้าวมากยิ่งขึ้นในการทำเอฟทีเอกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก สำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (the US Trade Representative หรือ USTR) เป็นผู้กำหนดรูปนี้กับทุกประเทศที่เจรจการค้ากับสหรัฐฯ ด้วยการเสนอผลได้ทางเศรษฐกิจในรูปของการเปิดตลาดและลดกำแพงภาษีเพื่อแลกกับการรับรองสิทธิบัตรในสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับประเด็นในเรื่องของยารักษาโรค (life-saving drugs) ที่จะส่งผลกระทบต่ออันใหญ่หลวงในอนาคตต่อประเทศกำลังพัฒนา²⁹

ในกรณีของประเทศไทย จักรีเสนอว่า ประเทศไทยมีนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตรยามาตลอด เพราะถูกกดดันจากสหรัฐฯ และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงอย่างไม่เคยปรากฏในยุครัฐบาลทักษิณ แต่ทว่า การเปลี่ยนขั้วอำนาจทางการเมืองอย่างกะทันหันด้วยการรัฐประหาร 19 กันยาฯ ทำให้ขั้นตอนการทำเอฟทีเอ รวมถึงการลงนามรับรองทรัพย์สินทางปัญญามีการเปลี่ยนแปลงไป จากที่รัฐไทยเกือบต้องทำสิทธิบัตรให้กับการผ่าตัดให้กับสหรัฐฯ ไปเป็นการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร (compulsory licensing) หรือการทำซีแอล ซึ่งเป็นทางเลือกสำคัญที่ดับเบิลยูทีโอเปิดทางไว้ให้ จนกระทั่งนำไปสู่การกดดันอย่างหนักจากทุนอเมริกัน โดยเฉพาะบริษัทยาข้ามชาติและรัฐบาลอเมริกัน และการสนับสนุนอย่างรอบด้านจากชาวโลกในเวลาเดียวกันด้วย

²⁹ ในความเป็นจริงแล้ว เอฟทีเอครอบคลุมการเข้าถึงตลาดของประเทศต่างๆ ในหลายด้านเริ่มตั้งแต่ การเข้าถึงตลาดสินค้า การเกษตรกรรม การบริการ การเงิน การลงทุน ทรัพย์สินทางปัญญา การจัดซื้อจัดจ้างของภาครัฐ นโยบายการแข่งขัน แรงงาน สิ่งแวดล้อม มาตรการสุขอนามัย การปกป้องตลาดสินค้า การสนับสนุนการค้าเสรี ความโปร่งใส และขั้นตอนการระงับข้อพิพาท ซึ่งโดยมากแล้วเนื้อหาที่สหรัฐฯ ใช้เจรจากับประเทศต่างๆ จะคล้ายคลึงกัน แต่ในบทความชิ้นนี้จะกล่าวถึงเฉพาะประเด็นทางทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อชี้ให้เห็นว่า สหรัฐฯ ต้องการสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันในอนาคตมากกว่าที่จะมุ่งสนับสนุนการต่อต้านการละเมิดในทรัพย์สินทางปัญญาอย่างแท้จริง

งานเขียนอีกชิ้นหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างมาก ในฐานะงานวิชาการที่ศึกษาถึงนโยบายการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาของรัฐบาลสุรยุทธ์ จุลานนท์โดยตรงได้แก่ วิทยานิพนธ์ของกมลรัตน์ โชติสูงเนิน (Kamolrat, 2007) งานชิ้นนี้พูดถึงปัจจัยสองประการในประเทศไทยช่วงหลังการเกิดรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 ที่นำไปสู่การประกาศมาตรการซีแอลได้สำเร็จ ปัจจัยแรกเป็นปัจจัยทางการเมือง ซึ่งกมลรัตน์ใช้กรอบการวิเคราะห์ที่เรียกว่า “โครงสร้างโอกาสทางการเมือง” (Political Opportunity Structure -- POS) มาเสนอว่า โครงสร้างทางการเมืองในยุคหลังรัฐประหารมีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้เนื่องจาก การขึ้นมาของรัฐบาลรัฐประหารได้ทำให้โครงสร้างของข้าราชการและระบบการเมืองแบบเดิม ซึ่งจำยอมให้กับแรงกดดันของชาติมหาอำนาจทางเศรษฐกิจและยึดมั่นในหลักผลประโยชน์ของการค้าระหว่างประเทศยุติลง ประเด็นในเรื่องการเข้าถึงยาซึ่งไม่ได้รับความสำคัญจึงถูกนำมาจัดเป็นนโยบายเร่งด่วนในยุครัฐบาลสุรยุทธ์

สำหรับประเด็นที่สอง เธอได้ศึกษาถึงระบบราชการภายในกระทรวงสาธารณสุข โดยอาศัยกรอบการวิจัยแบบ “โครงสร้างการเมืองการบริหารจัดการ” (Politico-Administrative Structure -- PAS) ที่ทำให้เห็นบทบาทของข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ วัฒนธรรมที่สำคัญของระบบราชการในกระทรวงนี้ได้แก่ การคำนึงถึงสิทธิของคนไทยในการได้รับบริการสาธารณสุขและการเข้าถึงยาเป็นสำคัญ ผลการศึกษาพบว่า กระทรวงสาธารณสุขภายใต้การนำของนายแพทย์มิ่งคอมมีโครงสร้างการบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ มีการจัดตั้งคณะทำงานที่ขึ้นตรงต่อรัฐมนตรีกระทรวง ทำให้ไม่มีการผลักดันการตัดสินใจขั้นสุดท้ายไปยังรัฐสภา และมีการประสานงานกับภาคประชาสังคมซึ่งมีเป้าหมายร่วมกันในการเรียกร้องการเข้าถึงยา ทั้งนี้ เธอได้เสนอไว้อย่างน่าสนใจว่า ทั้งสองปัจจัยมีจุดร่วมที่สำคัญนั่นคือ รัฐบาลสุรยุทธ์มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจที่เป็นหลักสำคัญให้มาตรการซีแอลเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย

งานเขียนชิ้นล่าสุดที่พูดถึงการประกาศมาตรการซีแอลในประเทศไทยได้แก่ วิทยานิพนธ์ของคาร์ล อีลล์ (Elle, 2008) อันที่จริงแล้ว งานของอีลล์มีความต่างจากงานของกมลรัตน์ในเรื่องจุดเน้นของการศึกษา กล่าวคือ ในขณะที่กมลรัตน์ให้ความสำคัญกับการตอบคำถามว่าการประกาศมาตรการซีแอลเกิดขึ้นได้อย่างไร อีลล์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเกิดขึ้นของมาตรการซีแอล แต่มุ่งศึกษาว่าขบวนการเคลื่อนไหวใช้ยุทธศาสตร์ใดบ้างในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศที่นำไปสู่การประกาศมาตรการซีแอล และเราจะศึกษายุทธศาสตร์เหล่านั้นเพื่อสร้างตัวแบบสำหรับการเคลื่อนไหวต่อไปในอนาคตได้อย่างไร อีลล์เห็นว่า ‘เครือข่ายขบวนการทางสังคมข้ามพรมแดน’ (the networking of transnational social movement) เป็นปัจจัยหลักต่อความสำเร็จในการผลักดันมาตรการซีแอลของประเทศไทย เขาใช้กรอบที่เรียกว่า “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” เป็นตัวแทนในการอธิบายลักษณะการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมข้ามพรมแดน ลักษณะทั้งสามประกอบไปด้วย (1) การที่เครือข่ายที่หลากหลายมารวมกันกำหนดพื้นฐานความรู้ความเข้าใจร่วมกันในการเผยแพร่ข้อมูล

ที่คัดค้านบริษัทต่างๆและผู้ล็อบบี้ (2) การที่เครือข่ายที่แตกต่างกันต่างช่วยกันระดมพลังทางสังคมในการสนับสนุนมาตรการซีแอลของประเทศไทย และ (3) การผลักดันให้มาตรการซีแอลจำเป็นต้องได้รับความเอาใจใส่และยอมรับในระดับโลก ทั้งโดยบุคคล โดยรัฐ และโดยองค์การระหว่างประเทศ การเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้ความเข้าใจร่วมกันว่า บริษัทฯและมหาอำนาจสหรัฐอเมริกาเป็นตัวแทนของแนวคิดเสรีนิยมใหม่และกรอบงานการเกษตรกรรมด้วยแนวทางแบบตลาดเสรี สำหรับผลการศึกษานั้น อีลล์เสนอว่า ขบวนการทางสังคมข้ามพรมแดนประสบความสำเร็จในการสร้างเครือข่ายของผู้ร่วมอุดมการณ์ในระดับโลก และยังเป็นเครือข่ายที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเคลื่อนไหวให้มีการประกาศมาตรการซีแอลต่อไปในอนาคต

การสำรวจวรรณกรรมทั้งสามกลุ่มได้สร้างคุณูปการที่สำคัญอย่างมากต่อการศึกษา นโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของไทยและต่อกรณีศึกษาการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ วรรณกรรมในกลุ่มแรก ซึ่งเป็นการทบทวนตัวอย่างงานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกลุ่มธุรกิจยาสหรัฐฯ อันประกอบไปด้วยงานของ ฮานาโฮ, ซาซิกันต์, แคปลิง, แอนเจลล์, มอยนิฮาน และแคสเชิลส์, สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, กรรณิการ์ กิจดิเวชกุล, และณัชพล พชรมณีปกรณ์ ทำให้เราเห็นภาพการทำงานของบรรษัทข้ามชาติในการผลักดันให้เกิดระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มงวดงานในกลุ่มนี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการทำให้ภาพของพลังตลาดหรือเศรษฐกิจแบบตลาดมีตัวอย่างที่เป็นรูปธรรมชัดเจน นอกจากนี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจระบบกลไกการทำงานของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ เช่นเดียวกับงานของสงวน, เกียรติพงศ์, และสุชาติ ต่างก็ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของสหรัฐฯที่ผลักดันให้รัฐบาลไทยยอมรับเงื่อนไขของการจดทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อแลกกับการค้ากับสหรัฐฯ พลวัตนี้สะท้อนแรงผลักดันจากเศรษฐกิจแบบตลาดและพลังขับเคลื่อนของระบบทุนนิยมโลกที่เข้ามาในประเทศไทย โดยที่ประเด็นเหล่านี้จะปรากฏในการวิเคราะห์บทที่สามและบทที่สี่ต่อไป

ในทางตรงกันข้าม พลังตลาดเสรีนิยมใหม่ถูกโจมตีจากกลุ่มประชาสังคมโดยเฉพาะกลุ่มเอฟทีเอวอตซ์ ทั้งจากมุมมองทางด้านกฎหมาย การแพทย์ และเภสัชศาสตร์ ซึ่งล้วนปรากฏในงานของจักรกฤษณ์, จิราพร, รัชวรและนุศราพร, สุวีรัตน์, และสรชัย พวกเขาเหล่านี้เป็นกลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านสาธารณสุขที่ศึกษาถึงผลกระทบของเอฟทีเอที่ส่งผลต่อสิทธิบัตรยา และผลกระทบของการค้าระหว่างประเทศที่มีต่อระบบทรัพย์สินทางปัญญาไทย ที่สำคัญพวกเขาเป็นตัวแทนของพลังสังคมที่โพลานยีเรียกว่าเป็นพลังปกป้องสังคม งานในกลุ่มนี้จึงสอดคล้องกับวิทยานิพนธ์ของอีลล์อย่างมีนัยสำคัญ อีลล์ได้ชี้ให้เห็นถึงพลังปกป้องสังคมที่เคลื่อนไหวในระดับโลก การใช้กรณีศึกษาเรื่องมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรทำให้เห็นถึงเครือข่ายขบวนการทางสังคมในระดับโลกที่ผลักดันให้มีการเข้าถึงยาโดยแสดงความไม่พอใจที่มีต่อระบบตลาดเสรีในยุคเสรีนิยมใหม่และบทบาทของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติและสหรัฐฯในการเป็นข้อจำกัดการเข้าถึงยาของประชาชน พลังสังคมทั้งหมดที่กล่าวมานี้จะได้รับการวิเคราะห์อย่างละเอียดต่อไปในบทที่ห้า

ท้ายที่สุดงานในกลุ่มที่พูดถึงนโยบายของประเทศไทยในเรื่องการประกาศซีแอลภายใต้รัฐบาลสุรยุทธ์ อันได้แก่ งานของกรรณิการ์และอวยพร แต่ชูตระกูล, จักรกฤษณ์, จักรี, และกมลรัตน์, มีความสำคัญอย่างมากในเข้าใจมุมมองที่หลากหลายต่อการเกิดขึ้นของมาตรการซีแอลในไทย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นงานที่สร้างคำอธิบายถึงที่มาของมาตรการซีแอลของไทย ท่ามกลางงานเหล่านี้ งานของกมลรัตน์มีความสำคัญอย่างมากในการเน้นให้เห็นถึงโครงสร้างอำนาจของการเมืองในช่วงที่มีการประกาศซีแอลของไทย โครงสร้างดังกล่าวนี้เป็นพื้นฐานในการศึกษาบทบาทของข้าราชการในกระทรวง เอ็นจีโอ และกระทรวงสาธารณสุขในการผลักดันให้เกิดการประกาศซีแอล ในทำนองเดียวกันงานของกมลรัตน์และอวยพร เป็นตัวแทนของมุมมองที่เสนอว่าการประกาศซีแอลในไทยเป็นเพราะการขึ้นมาดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงสาธารณสุขของนายแพทย์มิ่งคล ฒ สงขลา สาวนางานของอีลล์ สะท้อนมุมมองที่เชื่อว่า ซีแอลในไทยเกิดขึ้นได้เพราะพลังขับเคลื่อนของขบวนการทางสังคมระหว่างประเทศ ทั้งนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการเสนอคำอธิบายอีกด้านหนึ่งที่มองว่า ซีแอลเป็นผลลัพธ์ของความอ่อนแอของระบบตลาด ตามที่ปรากฏในงานของโพลานยี แม้ว่าความอ่อนแอนี้จะเกิดขึ้นเพียงชั่วคราวก็ตาม มุมมองทั้งสามและการวิเคราะห์ในความอ่อนแอของตลาดจะมีการได้วิเคราะห์ในบทที่หกต่อไป

อย่างไรก็ตาม ในภาพรวม จากการสำรวจวรรณกรรม การศึกษาที่ผ่านมายังคงมีปัญหาที่สำคัญ 3 ประการได้แก่ ประการแรก งานศึกษาที่พูดถึงนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตรยาเป็นจำนวนมาก มักเป็นการสร้างคำอธิบายจากมุมมองใดมุมมองหนึ่งซึ่งไม่ได้ให้ภาพที่ครอบคลุม ตัวอย่างเช่น งานที่ศึกษาจากกลุ่มการแพทย์ มักพูดถึงผลกระทบอันเกิดจากการที่ราคายาสูงขึ้น และการเข้าถึงยาของผู้ป่วย หรือการศึกษาที่เน้นเรื่องความถูกต้องทางด้านกฎหมายของมาตรการซีแอลก็จะวนเวียนในกรอบเดิมนั้นคือ การอิงถึงความถูกต้องของมาตรการซีแอลไทยกับกรอบขององค์การการค้าโลก แม้ว่าคำอธิบายเหล่านี้มีคุณภาพการอย่างมากต่อการเข้าใจแง่มุมปลีกย่อยของสิทธิบัตรยา และมีความสำคัญต่อประเด็นสิทธิมนุษยชน แต่เรายังจำเป็นต้องอาศัยมุมมองทางสังคมศาสตร์เพื่อนำไปสู่การสร้างคำอธิบายใหม่ด้วย

ประการที่สอง สืบเนื่องจากปัญหาแรก วรรณกรรมเป็นจำนวนมากเลยที่จะใช้องค์ความรู้ทางสังคมศาสตร์มาคลี่ให้เห็นโครงสร้างของรัฐ เพื่อทำความเข้าใจที่มาของนโยบายของรัฐ และบทบาทของภาคประชาสังคมในประเทศที่มีส่วนผลักดันมาตรการซีแอลควบคู่กันไป วรรณกรรมที่มีอยู่นี้มักมองจากด้านใดด้านหนึ่งเป็นหลักจากกลุ่มประชาสังคม หรือจากรัฐบาล เช่นที่ปรากฏในการสำรวจกลุ่มที่สองเป็นต้น

และประการที่สาม วรรณกรรมที่ศึกษาถึงบทบาทของรัฐบาลสุรยุทธ์ยังมีอยู่อย่างจำกัดมาก และที่มีอยู่ก็ยังคงขาดความสมบูรณ์ ตัวอย่างเช่น งานของจักรี ที่แม้จะอธิบายถึงพลังเสรีนิยมใหม่ที่ผลักดันนโยบายสิทธิบัตรยาในไทย แต่ก็ยังไม่ได้อธิบายว่า เพราะเหตุใดนโยบายนี้จึงเปลี่ยนไปในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ แม้ว่าจักรีจะพูดถึงมาตรการซีแอลในรัฐบาลนี้ก็ตาม เช่นเดียวกับ งานของกรรณิการ์ซึ่งเสนอว่า นายแพทย์มิ่งคลเป็นบุคคลสำคัญที่ทำให้ซีแอลเกิดขึ้นได้ แต่เขาก็เน้นที่ตัวบุคคลเป็นหลัก และยังไม่ได้อธิบายถึงรัฐในฐานะที่เป็นโครงสร้าง

ของพลังสังคมต่างๆที่สนับสนุน เรียกร้อง และคัดค้านมาตรการซีแอล ซึ่งเป็นพลังที่มาจากทั้งภาครัฐและประชาสังคม ในขณะที่งานของกมลรัตน์ก็เน้นหนักไปที่โครงสร้างทางการเมืองในฐานะโอกาสและข้อจำกัดที่ทำให้มาตรการซีแอลเกิดขึ้นได้ และเน้นหนักไปที่โครงสร้างการเมืองแบบระบบราชการในช่วงหลังรัฐประหาร 19 กันยาฯ เป็นหลัก โดยที่กรอบวิเคราะห์นี้ทำให้เธอไม่ได้ให้น้ำหนักกับพลังสังคมอื่นๆและภาคประชาสังคมที่มีส่วนผลักดันมาตรการซีแอลมาตลอด แม้ว่าพวกเขาไม่ได้คาดคิดมาก่อนว่า จะเกิดการรัฐประหารในปี 2549

ด้วยเหตุนี้ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้หวังว่าจะเป็นประโยชน์ในการสร้างข้อเสนอใหม่ที่มาช่วยอธิบายปรากฏการณ์มาตรการซีแอลของประเทศไทย ซึ่งถือเป็นมาตรการที่ใหม่มากในประเทศไทยและมีความน่าสนใจในการสร้างคำอธิบายในมุมมองทางสังคมศาสตร์

3. คำถามวิจัย

1. การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา (หรือมาตรการซีแอล) เกิดขึ้นมาได้อย่างไรในประเทศไทย ทั้งที่รัฐไทยมีแนวโน้มนโยบายให้การคุ้มครองสิทธิบัตรยามาโดยตลอดภายใต้ช่วงเสรีนิยมใหม่ เราจะอธิบายฐานะของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองอย่างไร

2. พลังขับเคลื่อนของระบบตลาดทุนนิยมโลกในด้านทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรยา ซึ่งนำโดยบรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ มีบทบาทต่อโครงสร้างนโยบายการคุ้มครองสิทธิบัตรยา ต่ออุตสาหกรรมยา ต่อพัฒนาการของสวัสดิการสาธารณสุข และต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง

3. แรงขับเคลื่อนจากระบบทุนนิยมโลกก่อให้เกิดเสียงสะท้อนอย่างไรจากสังคมไทย มีพลังสังคมกลุ่มใดบ้างที่ออกมาแสดงบทบาท และผลลัพธ์ของเสียงสะท้อนเป็นอย่างไร

4. สมมติฐาน

มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเป็นผลจากการขับเคลื่อนแรงต้านทานต่อผลกระทบที่รุนแรงจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทุนนิยม การอธิบายที่มาของมาตรการซีแอลจำเป็นต้องเข้าใจองค์ประกอบสำคัญ 3 ส่วน อันได้แก่ หนึ่ง พลังตลาดทั้งในระดับโลกและในประเทศไทยซึ่งเป็นที่มาของระบบสิทธิบัตรในไทย สอง ผลการทำงานของระบบตลาดที่นำมาสู่ความล้มเหลวของอุตสาหกรรมยาในไทยและยามีราคาแพงซึ่งได้สร้างความไม่พอใจในสังคม และสาม พลังปกป้องสังคมที่ต้านทานการทำงานของตลาดและจำเป็นต้องหาทางเลือกในการเข้าถึงยา

ระบบทุนนิยมในยุคเสรีนิยมใหม่ได้เข้ามาผูกขาดระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศ และได้ผลักดันให้รัฐบาลดำเนินการจดสิทธิบัตรประเภทต่างๆโดยเฉพาะพระราชบัญญัติสิทธิบัตรยา พลังขับเคลื่อนของตลาดเสรีนิยมใหม่ ได้ขยายขอบเขตของระบอบทุนนิยมโลกจากการผูกขาดการค้าและปัจจัยการผลิต ไปสู่การผูกขาดเงื่อนไขหรือกติกาที่ทำให้ประเทศ

อุตสาหกรรมชั้นนำอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การผูกขาดองค์ความรู้ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญาอันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ปรัชญาการณีนี้นี้เป็นการแปรเปลี่ยนองค์ความรู้และทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งเป็นส่วนสำคัญของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างเต็มตัว ผลของการผูกขาดนี้ ทำให้รัฐไทยมีโครงสร้างระบบสิทธิบัตรที่เข้มงวดอย่างมากทั้งในเชิงสถาบันและในเชิงกฎหมาย พลังตลาดที่สำคัญประกอบไปด้วยสมาคมพรีมา (PReMA) กรมทรัพย์สินทางปัญญา และกระทรวงพาณิชย์ ตลอดจนข้าราชการระดับสูงในกระทรวงสาธารณสุขสายกระแสหลัก กฎหมายสิทธิบัตรที่คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาส่งผลให้การพัฒนาอุตสาหกรรมทางยาของไทยต้องหยุดชะงัก สวัสดิการสาธารณสุขได้รับผลกระทบเพราะต้องนำเข้ายาราคาแพง และผู้ป่วยเรื้อรังต้องล้มละลายและเสียชีวิตเป็นจำนวนมากเพราะไม่สามารถเข้าถึงยาได้ ราคาที่สูงขึ้นและข้อจำกัดในการเข้าถึงความรู้และข้อมูลทางยาได้ทำลายวิถีชีวิตของประชาชนและผู้ป่วยโรคเรื้อรัง ที่จำเป็นต้องเข้าถึงยาเพื่อรักษาชีวิตของตนเอง

ปรากฏการณ์นี้จึงทำให้กลุ่มที่ไม่พอใจกับการเข้ามาผูกขาดสิทธิบัตรยาเกิดการรวมตัวกันเพื่อต่อต้านการทำงานของระบบตลาดและแสวงหาทางเลือกในการเข้าถึงยา พลังปกป้องสังคมที่สำคัญได้แก่ กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุข บุคลากรทางการแพทย์ (โดยเฉพาะกลุ่มแพทย์ชนบทและเภสัชชนบท) กลุ่มผู้ป่วย และกลุ่มประชาสังคม³⁰ กลุ่มเหล่านี้เห็นพ้องกันว่า การคุ้มครองสิทธิบัตรยาทำให้ชีวิตของผู้ป่วยเรื้อรังเป็นจำนวนมากต้องได้รับผลกระทบทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน รวมทั้งการคิดค้นและพัฒนาวิจัยยา พวกเขาจึงรวมตัวกันผลักดันให้เกิดการเข้าถึงยาในรูปแบบต่างๆ การเคลื่อนไหวนี้ไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของแนวคิดเรื่องชนชั้น แต่เป็นเรื่องของการที่พลังสังคมบางกลุ่มมีประเด็นร่วมกันว่า การเข้าถึงยาจะเป็นประโยชน์ต่อสังคมโดยรวม ผลของการเคลื่อนไหวทำให้มีการออกกฎหมายระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ อันเป็นพื้นฐานหลักของการออกมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในช่วงปีพ.ศ. 2549-2551 ภายหลังการออกมาตรการซีแอล บรรษัทยาข้ามชาติและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำต่างออกมาแสดงความไม่พอใจและโจมตีรัฐบาลรัฐประหารของไทย มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา จึงเป็นบทสะท้อนความสำเร็จแห่งพลังขับเคลื่อนที่มาจาก การตอบโต้แรงกดดันจากตลาดทุนนิยมให้เกิดความอ่อนแอ พลังตอบโต้นี้เรียกว่า พลัง “อึดพิทักษ์” อันเป็นปฏิกริยาสำคัญที่มีต่อการรุกรานของเสรีนิยมใหม่

³⁰ ตัวอย่างกลุ่มตอบโต้เหล่านี้เช่น กลุ่มศึกษาปัญหา (กศย.), หน่วยปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม (วจภส.), คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ, แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ จุฬาฯ, มูลนิธิเภสัชชนบท, มูลนิธิแพทย์ชนบท, สภาทนายความ, องค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์, มูลนิธิเข้าถึงเอดส์, ศูนย์คุ้มครองสิทธิด้านเอดส์, คณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์, มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา, และกลุ่มเอฟทีเอวอตซ์ เป็นต้น โดยได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มองค์กรหมอไร้พรมแดน-เบลเยียม กลุ่มออกซ์แฟม กลุ่มไฟกัส หรือเครือข่ายประเทศโลกที่สาม เป็นต้น

5. ขอบเขตการวิจัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาการใช้มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย (พ.ศ. 2549-2551) เป็นหลัก โดยอาศัยกรอบทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองของคาร์ล โพลานยี (Karl Polanyi) ว่าด้วยการ “อภิวัตนาการ” หรือการเปลี่ยนผ่านอันยิ่งใหญ่ (The Great Transformation) มาวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองว่าด้วยเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศไทย โดยได้นำกลไกการเปลี่ยนผ่านในช่วงเสรีนิยม (Liberalism) ที่โพลานยีได้เสนอไว้ มาปรับใช้กับกลไกของทุนนิยมชุดใหม่ที่เกิดขึ้นภายใต้ยุคเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา

ทั้งนี้ การอธิบายในกรอบวิเคราะห์ดังกล่าวและการสร้างคำอธิบายต่อฐานะของมาตรการซีแอลอย่างสมบูรณ์ จำเป็นต้องขยายขอบเขตการวิเคราะห์กลับไปถึงกลไกของกฎหมายสิทธิบัตรยาตั้งแต่รัฐบาลเกรียงศักดิ์ ซึ่งเป็นปีแรกที่รัฐไทยออกพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ฉบับพ.ศ. 2535 และฉบับพ.ศ. 2542 ซึ่งเป็นฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน บทบาทของกระทรวงพาณิชย์และนโยบายการค้ากับสหรัฐฯจากอดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทของกระทรวงสาธารณสุขกับระบบสาธารณสุขของไทย และบทบาทของนักวิชาการ บุคลากรทางการแพทย์ และภาคประชาสังคมของไทยที่มีความเชื่อมโยงกัน

6. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่อันเกิดจากการผสมผสานของกรอบเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศ งานวิจัยในเชิงกฎหมาย และงานวิจัยในเชิงการแพทย์ มาทำความเข้าใจโครงสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของระบบสิทธิบัตรยา ผลกระทบที่มีต่อสังคมไทย ตลอดจนปฏิกิริยาทั้งในไทยและระดับระหว่างประเทศ

2. เพื่อศึกษาที่มาและฐานะของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย ทั้งในด้านสถาบันทางสังคม กฎหมายที่เกี่ยวข้อง และพลังสังคมที่ทำให้มาตรการนี้เกิดขึ้น แม้ว่าในอดีตรัฐไทยดำเนินนโยบายสนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญาและการจดสิทธิบัตรยาโดยตลอด

3. เพื่อศึกษาบทบาทของกลุ่มธุรกิจยาข้ามชาติ สหรัฐฯ ในฐานะประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลก และประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำที่สนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในการผลักดันให้รัฐไทยปรับโครงสร้างทั้งในเชิงสถาบันและกฎหมายเพื่อสนองตอบต่อระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มงวด

4. เพื่อศึกษาปฏิกิริยาของพลังสังคมกลุ่มต่างๆทั้งในไทยและในระดับระหว่างประเทศ ที่มีต่อระบบทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อระบบสิทธิบัตรยา และเพื่อวิเคราะห์ถึงยุทธศาสตร์ของปฏิกิริยาดังกล่าว ตลอดจนผลลัพธ์ของการรวมตัวนั้นๆ

7. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจที่มาและสามารถสร้างคำอธิบายถึงฐานะของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทยได้ แม้ว่าในอดีตรัฐไทยยึดแนวทางการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาและการจดสิทธิบัตรอย่างเข้มงวด และไม่มีแนวโน้มว่ามาตรการซีแอลจะเกิดขึ้นได้จริง
2. ทำให้เข้าใจถึงกลไกของระบบทุนนิยมโลกในช่วงเสรีนิยมใหม่ ในการสร้างความเข้มงวดให้แก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรยา และสามารถวิเคราะห์บทบาทของตัวแสดงที่สำคัญอย่างกลุ่มธุรกิจยาข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำในการผลักดันให้ประเทศต่างๆ เปิดรับและปรับโครงสร้างทรัพย์สินทางปัญญาให้มีมาตรฐานเดียวกัน
3. ทำให้เข้าใจปฏิกริยาต่อต้านการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกในรูปแบบของการเรียกร้องการเข้าถึงยาและสวัสดิการทางด้านสาธารณสุขที่เกิดขึ้นในประเทศไทย และสามารถใช้เป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์ทิศทางปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา นักวิชาการภาคประชาสังคม และการปรับตัวของกลุ่มบริษัทข้ามชาติได้
4. เป็นแนวทางไปสู่การกำหนดนโยบายของรัฐบาลไทยในการเจรจาต่อรองทางการค้ากับสหรัฐฯ และจุดยืนที่มีต่อนโยบายเรื่องสิทธิบัตรยาในอนาคต และเป็นการนำเสนอทางเลือกใหม่ให้กับรัฐบาลไทยในการค้าระดับระหว่างประเทศ ตลอดจนการสร้างแนวทางให้แก่กลุ่มต่อต้านนโยบายสิทธิบัตรยาในการต่อรองกับรัฐบาล รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อประเทศกำลังพัฒนาต่างๆ ในการออกมาตรการซีแอลต่อไป

8. วิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูล

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) โดยใช้ทฤษฎีทางสังคมศาสตร์ ผลงานวิจัยทางด้านกฎหมายและการแพทย์ ร่วมกับข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น หนังสือ วารสาร บทความ หนังสือพิมพ์ และการสัมภาษณ์ มาสร้างคำอธิบายในลักษณะการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (descriptive analysis)

การรวบรวมข้อมูลจำแนกออกเป็น 5 ลักษณะดังต่อไปนี้

- (1) หมวดข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี รายงานการประชุมรัฐสภา เอกสารราชการจากกรมเจรจาการค้า กระทรวงพาณิชย์, เอกสารจากกองบรรณสารและห้องสมุด กระทรวงการต่างประเทศ, เอกสารจากกระทรวงการคลัง, รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, ปาฐกถาและสุนทรพจน์ของผู้นำไทย, เอกสารและข้อตกลงในการเจรจาการค้ากับสหรัฐฯ, กฎหมายการค้าของสหรัฐฯ, นโยบายทางการค้าและสาธารณสุขของสหรัฐฯ, และปาฐกถาและสุนทรพจน์ของผู้นำสหรัฐฯ
- (2) หมวดข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือ, บทความทางวิชาการ, วารสารการแพทย์, วิทยานิพนธ์, ข่าวหนังสือพิมพ์, และบทความแสดงความเห็นของผู้เชี่ยวชาญ
- (3) หมวดการสัมภาษณ์ บุคคลสำคัญในกลุ่มต่าง ซึ่งแบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่มคือ

กลุ่มแรก ตัวแทนของภาครัฐหรือหน่วยงานของรัฐ เช่น กระทรวงสาธารณสุข สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ กระทรวงพาณิชย์ หรือกรมทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น

กลุ่มที่สอง นักวิชาการและภาคประชาสังคม เช่น กลุ่มแพทย์ชนบท กลุ่มศึกษาปัญหา ยา กลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญา หรือมูลนิธิเข้าถึงเอดส์ เป็นต้น

กลุ่มที่สาม ตัวแทนของนายแพทย์ เกษัชกร และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ต่างๆ เช่น โรงพยาบาลจังหวัด หรือสถานเอนามัยชุมชน เป็นต้น

กลุ่มที่สี่ ตัวแทนของบริษัทยาภาคเอกชน อันได้แก่ ตัวแทนจากสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ และตัวแทนจากสมาคมไทยอุตสาหกรรมผลิตยาแผนปัจจุบัน เป็นต้น

(4) หมวดการสัมมนาและการบรรยาย ได้แก่ การเข้าฟังสัมมนาและการบรรยายในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการเจรจาการค้าของไทย และที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสิทธิบัตรยาของไทย ตลอดจนการจัดสัมมนาเพื่อเชิญผู้เชี่ยวชาญจากกลุ่มต่างๆ มาอภิปรายปัญหาและรับฟังข้อเสนอแนะ และอาจมีการนำเสนอบทความบางส่วนเพื่อรับฟังคำวิจารณ์

(5) หมวดเว็บไซต์ ตัวอย่างที่สำคัญเช่น

www.thaifta.com

www.thaicustomerhealth.org

www.thaicustomer.org

www.ftawatch.org

www.bilaterals.org

www.biothai.com

www.cl4life.net

www.thaiplus.net

www.aidsaccess.com

www.ftadigest.com

www.oxfam.org/en

www.who.int/en/

www.ustr.com

ฯลฯ เป็นต้น

9. การนำเสนอ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 9 บท ดังต่อไปนี้

บทที่หนึ่ง บทนำ

- ที่มาและความสำคัญของปัญหา, การสำรวจวรรณกรรม, คำถามวิจัย, สมมติฐาน, วัตถุประสงค์ของการวิจัย, ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ, วิธีการศึกษาและรวบรวมข้อมูล, และการนำเสนอ

บทที่สอง กรอบแนวคิดและทฤษฎี

- งานเขียน “The Great Transformation” ของคาร์ล โพลานยี: การเกิดขึ้นและการล่มสลายของเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม
  - กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค
  - การผูกกร่อนของตลาดอัตโนมัติและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม
- บทต่อยอดทฤษฎีของโพลานยี (Beyond Polanyi): บทวิเคราะห์ทฤษฎีสู่ตลาดเสรีนิยมใหม่
  - ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่
  - พลังอัตพิทักษ์แบบรอบด้านและการผูกกร่อนของตลาดเสรีนิยมใหม่
  - การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: สู่การปะทะกันของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่และพลังปกป้องสังคม

บทที่สาม เสรีนิยมใหม่ ทรัพย์สินทางปัญญา และการผูกขาดสิทธิบัตรยา

- เสรีนิยมใหม่และกลไกการทำงานเพื่อตลาด
  - เสรีนิยมใหม่: การปลุกผีอดีต สมธิในหมู่ชนรุ่นใหม่และอุดมการณ์แบบตลาดเต็มรูปแบบ
  - “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง”: การจัดการปกครองของโลกในยุคเสรีนิยมใหม่
  - ความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตรยา
- องค์การโลกรักษาทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา
  - องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกับการดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก
  - การเกิดขึ้นขององค์การการค้าโลกข้อตกลงทริปส์: กลไกใหม่ในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา
  - การคืนชีพขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกในยุคหลังทริปส์: “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา”
- บรรษัทข้ามชาติทางยาและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำกับระบบสิทธิบัตรยาของโลก
  - บรรษัทข้ามชาติกับกลุ่มล็อบบี้
  - สหรัฐอเมริกากับยุทธศาสตร์ในการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญาโลก: การเจรจาเขตการค้าเสรี

บทที่สี่ กลไกตลาดแบบเสรีนิยมใหม่กับการผูกขาดสิทธิบัตรยาในประเทศไทย

- พลังสังคมหลักที่สนับสนุนระบบสิทธิบัตรยา
  - บทบาทของกระทรวงพาณิชย์
  - บทบาทของกรมทรัพย์สินทางปัญญา

- สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์: สโมสรบรรษัทยาข้ามชาติในประเทศไทย
- พระราชบัญญัติสิทธิบัตรไทย: บทบาทของพลังตลาดผ่านพัฒนาการกฎหมายไทย
  - พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522: กฎหมายสิทธิบัตรฉบับแรกของไทย
  - พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535: จุดเปลี่ยนของระบบสิทธิบัตรไทย
  - พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542: อวสานคณะกรรมการสิทธิบัตรยา
  - ร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 4) พ.ศ. ....: ข้อเสนอของกระทรวงพาณิชย์
- ผลกระทบต่อสังคมไทยและผู้ป่วยเรื้อรังในการเข้าถึงยารักษาโรค
  - จุดจบของการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของไทย
  - ราคาสิทธิบัตร จำนวนเสียชีวิต และผลกระทบระบบสวัสดิการสาธารณสุขไทย

บทที่ห้า กระบวนการปกป้องทางสังคมกับพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยา

- กระบวนการ “อัติพิทักษ์” จากการตลาดเสรีนิยมใหม่
  - กลุ่มแพทย์ชนบท: กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุข
  - ภาคประชาสังคม นักวิชาการสายสาธารณสุข กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังในไทย
- ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า: จุดบรรจบของรัฐ ตลาด และภาคประชาสังคม
  - บริบทและสภาพปัญหาสาธารณสุขไทยกับหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า
  - พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ: การขับเคลื่อนของพลังปกป้องสังคม
- รัฐบาลทักษิณกับเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ: การเจรจาทรัพย์สินทางปัญญา กับพลังสังคมไทย

บทที่หก มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรกับการผูกเรือนของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่

- ภาพรวมสถานการณ์มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย
- คำอธิบายแบบดั้งเดิมสำหรับมาตรการซีแอลของไทย
  - การขึ้นมำดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงของนายแพทย์มงคล ฒ สงขลา: คำอธิบายที่เน้นตัวบุคคล:
  - โครงสร้างทางการเมืองหลังรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ.2549: คำอธิบายที่เน้นโอกาสทางการเมือง
  - คำอธิบายที่เน้นเครือข่ายประชาสังคมระดับระหว่างประเทศ
- มาตรการซีแอลกับการปกป้องตนเองทางสังคมและการผูกเรือนของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่: บทสุดท้ายของระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

- การตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานเฉพาะกิจที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอลของไทย
- จากการเจรจาต่อรองราคายาสูการคัดเลือกบริษัทยาสามัญในประเทศอินเดีย
- ปฏิภิกิริยาของพลั้ตลาดต่อการประกาศซีแอลของไทยและการเข้าถึงยาของผู้ป่วยที่มากขึ้น

บทที่เจ็ด บทส่งท้าย: ก้าวต่อไปของมาตรการซีแอลกับการสั่นคลอนของระบบตลาด

- ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่เศรษฐกิจและการเมืองกับการสั่นคลอนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทย
- การลุกฮือของพลังปกป้องสังคม: ภาคต่อของการต่อต้านระบบตลาด
- ท่าทีที่เปลี่ยนแปลงไปของไชยา: การปรับตัวของระบบตลาดเพื่อรักษาพื้นที่ทางการเมือง

บทที่แปด บทสรุป

- ผลการศึกษา
- ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมและประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาวิจัยต่อไป

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 2

กรอบแนวคิดและทฤษฎี

บทนำ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาศัยกรอบแนวคิดของคาร์ล โพลานยี (Karl Polanyi) มาอธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อศึกษากรณีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร (compulsory licensing) ของประเทศไทย เนื้อหาในบทนี้ต้องการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญในงานเขียนของโพลานยีที่มีต่อการสร้างคำอธิบายต่อกรณีศึกษาที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน แม้ว่าโพลานยีต้องการอธิบายการเกิดขึ้นและการล่มสลายของเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยม (the liberal market economy) เป็นเวลากว่าศตวรรษมาแล้วก็ตาม แต่ข้อเสนอของเขายังสามารถนำมาสร้างกรอบการวิเคราะห์ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โพลานยีเสนอว่าการเกิดขึ้นของตลาดเสรีนิยม หรือที่เขาขนานนามว่า “ตลาดอัตโนมัติ” (self-regulating market) ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ (great transformation) ด้วยการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมให้กลายเป็น “สินค้าอุปโภคบริโภค” (the fictitious commodities) อันประกอบไปด้วย ที่ดิน แรงงาน และเงิน สินค้าเหล่านี้ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม ซึ่งในเวลาเดียวกันพวกมันได้ไปทำลายวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ดำรงอยู่ (social embeddedness) อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พลวัตที่เกิดขึ้นนี้ได้นำมาสู่การรวมตัวของผู้คนในสังคมที่โพลานยีเรียกว่า “พลังอัตพิทักษ์” (self protectionism) เพื่อปกป้องตนเองจากการทำงานของตลาดที่สร้างผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของพวกเขา พลังปกป้องสังคมนี้ส่งผลให้เศรษฐกิจแบบตลาดเสื่อมถอยลงชั่วคราว (impaired) โพลานยีจึงเสนอว่า สังคมแบบตลาด (market society) เป็นเพียง “สังคมอุดมคติแบบสุดโต่ง” (stark-utopia) เท่านั้น (Polanyi, 1957a)

ในทำนองเดียวกัน กรอบแนวคิดของโพลานยีสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) ซึ่งเริ่มต้นขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ได้เช่นกัน นั่นคือ “เศรษฐกิจระบบตลาดที่อาศัยฐานความรู้” (the knowledge-based market economy)¹ ที่ทำให้กลไกตลาดไม่เพียงจำกัดบทบาทอยู่ที่ภาคการค้าและบริการ แต่รวมไปถึงการพัฒนาองค์ความรู้ให้เป็นส่วนหนึ่งของทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อรองรับระบบตลาด (Jessop, 2003: 18-22) เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในยุคเสรีนิยม “ตลาดอัตโนมัติในยุคเสรีนิยมใหม่” (the neoliberal self-regulating market) ได้สร้างชุดของสินค้าอุปโภคบริโภคขึ้นมาใหม่ (the neoliberal fictitious commodities) อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ด้วยเหตุนี้ องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารจึงกลายเป็นสิ่งของที่สามารถแลกเปลี่ยนได้ในระบบตลาดและมีราคาในการเข้าถึง ในทำนองเดียวกัน พลวัตนี้ได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวอย่างรอบด้านจากสังคมอย่าง

¹ การพูดถึงคำว่า “เศรษฐกิจระบบตลาดที่อาศัยฐานความรู้” ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้อาจเรียกสั้นๆ ว่า “ระบบตลาด” หรือ “เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้”

หลีกเลี่ยงไม่ได้ นับตั้งแต่ที่กระแสเสรีนิยมใหม่ได้ขยายการทำงานไปยังส่วนต่างๆของโลก (Munck, 2007: 34-9) ตามที่กล่าวมานี้ เนื้อหาในบทนี้จึงขอเสนอว่า งานเขียน “*The Great Transformation*” ของคาร์ล โพลานยี ยังคงมีอิทธิพลในการสร้างคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจการเมืองในศตวรรษที่ 20 แม้ว่างานของเขาเกิดขึ้นมาเพื่ออธิบายช่วงเวลาที่คุณเสรีนิยมเพิ่งเริ่มก่อตัวในศตวรรษที่ 19 ก็ตาม อย่างไรก็ตาม การนำแนวคิดของโพลานยีมาใช้อธิบายประเด็นร่วมสมัย จำเป็นต้องเพิ่มเติมองค์ประกอบบางประการเพื่อให้การวิเคราะห์มีความเหมาะสมมากยิ่งขึ้น

เพื่อสนับสนุนแนวคิดข้างต้นนี้ เนื้อหาในบทนี้ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นโครงสร้าง 2 ส่วนที่เชื่อมโยงกัน กล่าวคือ ในส่วนแรกเป็นการทบทวนงานของโพลานยีว่ามีองค์ประกอบใด และมีแง่มุมใดบ้างที่นำไปสู่การวิเคราะห์โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา² สำหรับในส่วนหลัง เป็นการสร้างตัวแบบการอธิบายสำหรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ และเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการสร้างคำอธิบายต่อกรณีศึกษาการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ. 2549-2551

1. งานเขียน “*The Great Transformation*” ของคาร์ล โพลานยี: การเกิดขึ้นและการล่มสลายของเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม³

ภารกิจแรกของบทนี้คือ การประมวลแนวคิดของโพลานยีจากงานเขียนของเขาเพื่อทำความเข้าใจองค์ประกอบและคำอธิบายต่อการเกิดและล่มสลายของสังคมแบบตลาดเสรีนิยม (the liberal market society) ในประเทศอังกฤษช่วงศตวรรษที่ 19 หากพิจารณาในเชิงประวัติศาสตร์ โพลานยีเสนอว่า โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลกได้มีการเปลี่ยนผ่านที่สำคัญอยู่ 2 ช่วงเวลา นั่นคือ การเกิดขึ้นของสังคมแบบตลาดภายหลังจากยุคพาณิชย์นิยม (mercantilism) และการล่มสลายของตัวมันเองอันนำมาซึ่งการเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์และสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง (Block and Somers, 1984: 53) เพื่ออธิบายถึงการเปลี่ยนผ่านทั้งสองด้าน ในส่วนนี้ได้แบ่งการนำเสนอออกเป็นสองส่วนคือ หนึ่ง กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค

² เนื้อหาในส่วนนี้ประมวลจากงานเขียนร่วมสมัยของโพลานยีจำนวน 5 ชิ้น ได้แก่ *The Great Transformation* (1957a) ร่วมกับ *Trade and Market in the Early Empires* (1957b) ซึ่งทั้งสองเล่มได้วางพื้นฐานให้กับทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์การเมืองสายสถาบันจนกระทั่งถึงปัจจุบัน *Dahomey and the Slave Trade* (1966) ซึ่งอธิบายเศรษฐกิจการเมืองในยุคโบราณ (an archaic economy) ในอาณาจักรแอฟริกาตะวันตกและการค้าทาสในยุโรปช่วงศตวรรษที่ 18 *Primitive, Archaic, and Modern Economies: Essays of Karl Polanyi* (1968) ซึ่งได้รวบรวมบทความชิ้นสำคัญๆของโพลานยีหลายชิ้นไว้ในที่เดียวกัน และ *The Livelihood of Man* (1977) ซึ่งเป็นงานเขียนชิ้นสุดท้ายของโพลานยีที่มีการรวบรวมเพื่อทำความเข้าใจแนวคิดของโพลานยีต่อประเด็นเศรษฐกิจ สังคม และการเกิดขึ้นของระบบตลาด

³ เฟรด บล็อกเสนอว่า การที่โพลานยีใช้คำว่า “สังคมแบบตลาด” (market society) และ “เศรษฐกิจแบบตลาด” (market economy) แทนการใช้คำว่า “ทุนนิยม” (capitalism) เนื่องจากโพลานยีต้องการแยกตัวเองออกจากอิทธิพลของสำนักมาร์กซิสต์ ยิ่งไปกว่านั้น การที่โพลานยีสร้างแนวคิดใหม่ๆเช่น สินค้าอุปโลกน์ (fictitious commodities) หรือระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินอยู่ในสังคม (the embedded economy) ขึ้นมา ได้กลายเป็นจุดแข็งของงานโพลานยีที่ไปท้าทายคำอธิบายแบบดั้งเดิม ที่ใช้เศรษฐกิจเป็นตัวตั้ง (the economic essentialism) ดังเช่นที่ปรากฏในงานวิชาการสายเสรีนิยมหรือมาร์กซิสต์ (Block, 2003)

(the law of double movement phenomenon) และสอง การผูกกร่อนของตลาดอัตโนมัติ (the impaired self-regulation market) และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (the progress on social change)

1.1 กฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค

ในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ของประเทศอังกฤษ สังคมแบบตลาดเสรีนิยมได้ถือกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรก อันเป็นผลพวงมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม สังคมแบบตลาดได้สร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่ต่อประเทศ ด้วยการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเต็มรูปแบบ ระบบตลาดได้ทำลายวิถีชีวิตสังคมแบบดั้งเดิม (social embeddedness) ด้วยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นส่วนหนึ่งของการแลกเปลี่ยนในระบบตลาด ภายใต้กลไกตลาด โพลานยีได้เสนอแนวคิดซึ่งเป็นผลผลิตของระบบตลาดที่เรียกว่า “สินค้าอุปโลกน์” (fictitious commodities) ขึ้น อันประกอบไปด้วย ที่ดิน แรงงาน และเงิน การมีอยู่ของสังคมตลาดนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่เขาเรียกว่า “กฎการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค” (double movement) นั่นคือ พลวัตที่ระบบตลาดและองค์ประกอบของมันได้นำไปสู่ปฏิกิริยาจากสังคมเพื่อปกป้องตนเองและสังคมจากการทำงานของตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เขาเสนอว่า สังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่มีแนวโน้มที่จะเข้าสู่การเคลื่อนไหวสองส่วนในลักษณะชั่วคราวข้ามกันนี้เสมอ ด้านหนึ่งคือการเคลื่อนไหวจากพลังตลาดเสรีนิยมที่ไปทำลายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ในสังคมจากการขยายการทำงานของเศรษฐกิจให้อยู่เหนือความสัมพันธ์ทางสังคม (social disembeddedness) อีกด้านหนึ่งคือ การเคลื่อนไหวเพื่อตอบโต้การทำงานของตลาดอัตโนมัติ เพื่อนำความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจให้กลับเข้าเป็นส่วนหนึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมอีกครั้ง (the social re-embeddedness) อีกครั้ง (Polanyi, 1957a: 130) เนื้อหาในส่วนแรกนี้ เป็นการทำความเข้าใจงานของโพลานยีในเรื่องตลาดอัตโนมัติ สินค้าอุปโลกน์ และกลไกการทำงานของตลาดที่ไปกระตุ้นให้ชุมชนหรือสังคมต้องออกมาปกป้องตนเอง

1.1.1 ตลาดอัตโนมัติและสินค้าอุปโลกน์

ตลาดอัตโนมัติ (the self-regulating market) เป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมต่างๆ ในสังคมให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด โพลานยีเห็นว่าเศรษฐกิจแบบตลาด (the market economy) ตั้งมั่นอยู่บนสมมติฐานที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มุ่งแสวงหาผลกำไรสูงสุดให้แก่ตนเองเสมอ ดังนั้น การมีอยู่ของระบบตลาดและสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนหรือเงิน จึงสามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ได้ดีที่สุด (Polanyi, 1957a: 43) เบื้องหลังของแนวคิดนี้มาจากทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก (the Neoclassic School) ซึ่งให้ความสำคัญอย่างเคร่งครัดกับกลไกอุปสงค์และอุปทาน ภายใต้กลไกตลาดนี้ ราคาเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการสะท้อนอุปสงค์รวมของสินค้าและระดับของอุปทานในกระบวนการผลิต (Watson, 2005: 146) ตามมุมมองของเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก มนุษย์ในฐานะสัตว์เศรษฐกิจ จึงยินดีที่จะขายที่ดินหรือแรงงานของพวกเขา เสมือนเป็นสินค้าประเภทหนึ่งในระบบตลาด เพื่อแลกกับรายได้อันเกิดจากค่าเช่าและค่าจ้างตามลำดับ รายได้เหล่านี้จะ

ถูกกำหนดโดยราคา และกิจกรรมการแลกเปลี่ยนเกิดขึ้นโดยมีเงินเป็นสื่อกลาง รายได้ที่มนุษย์ได้มาจากการขายแรงงานและที่ดิน ก็ไหลเวียนกลับเข้าสู่ระบบตลาดเพื่อซื้อสินค้าและบริการอื่นๆ โพลานยีจึงเรียก “ที่ดิน” “แรงงาน” และ “เงิน” ว่าเป็น “สินค้าอุปโภคบริโภค” เนื่องจากในตัวของมันเองไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นสินค้า แต่มนุษย์ได้ไปกำหนดค่ากลางในการแลกเปลี่ยนให้กับมันเพื่อให้สามารถซื้อขายในระบบตลาดได้ ทั้งนี้ สินค้าทั้งสามประเภทจัดเป็นสินค้าที่มีความสำคัญอย่างมากสำหรับยุคสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรม (Polanyi, 1957a: 68-72; Polanyi, 1971: 26-32)

อย่างไรก็ตาม โพลานยีเสนอว่า สังคมแบบตลาดที่กำลังเกิดขึ้นนี้ ไม่ได้เป็นวิวัฒนาการที่ต่อเนื่องมาจากยุคกลาง (the Middle Age) แต่เป็นความพยายามที่เกิดขึ้นใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 เพื่อสถาปนาระบบตลาดให้อยู่เหนือความสัมพันธ์ทางสังคม แม้ว่าในความเป็นจริง ตลาดได้มีความสำคัญต่อชาวบ้านและการค้าระยะทางไกลมาเป็นเวลานานแล้วก็ตาม แต่ตลาดในฐานะที่เป็นผลพวงจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมมีคุณลักษณะที่ต่างจากตลาดที่มีอยู่เดิม โพลานยีเสนอว่า สังคมแบบตลาดเป็นความตั้งใจของรัฐพาณิชย์นิยม ซึ่งมองว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นที่มาของความเข้มแข็งแห่งรัฐ (Block and Somers, 1984: 53-4) “ตลาด” ที่มีอยู่เดิมในสังคม (markets in societies) กับ “สังคมแบบตลาด” (the market society) จึงมีความแตกต่างกันมาก ในขณะที่ ตลาดแบบแรกเป็นตลาดซึ่งอยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนในสังคมมาเป็นเวลาช้านาน ตลาดแบบหลังเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในรูปแบบตลาดอัตโนมัติในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 นี้เอง (Block and Somers, 1984: 65)

ทุกวันนี้ อุดมการณ์ของสำนักเศรษฐศาสตร์การเมืองกระแสหลักเชื่อว่า กลไกตลาดต้องไม่ถูกแทรกแซงโดยรัฐ เนื่องจากรูปแบบของตลาด (the market formation) อาจถูกทำลายได้ อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ รัฐมีบทบาทที่สำคัญอย่างน้อยในสองประเด็นคือ บทบาทแรกเป็นบทบาทในทางการเมือง รัฐต้องทำหน้าที่เป็นสถาบันเพื่อสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมสำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ นั่นคือการรักษาความสงบเรียบร้อยและการปกป้องทรัพย์สินเพื่อให้เกิดกิจกรรมการแลกเปลี่ยนแรงงาน ที่ดิน และเงินในตลาด อีกบทบาทหนึ่งเป็นบทบาททางเศรษฐกิจ รัฐต้องทำหน้าที่เป็นตัวกลางทางเศรษฐกิจในการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภค นั่นคือ การเปลี่ยนแปลงทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นสินค้าที่ซื้อขายกันได้ในตลาด (Polanyi, 1957a: 72-6; Polanyi, 1971: 32-7) สำหรับนักวิชาการสายอรรถประโยชน์เสรีนิยม (the utilitarian liberal fellows) รัฐบาล (หรือรัฐในความหมายนี้) เป็นตัวแทนที่ดีที่สุดในการสร้างความสุขด้วยการยึดแนวทางตลาดเสรี และสนับสนุนนโยบายเสรีนิยมต่างๆ เช่น นโยบายภาษีปกป้องตลาด นโยบายส่งเสริมการส่งออก หรือนโยบายอุดหนุนค่าจ้างทางอ้อม เป็นต้น (Polanyi, 1957a: 139)

สืบเนื่องจากแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักนี้ โพลานยีได้นำมาเสนอเป็นแนวคิดเรื่องตลาดอัตโนมัติ หน้าที่ของตลาดนี้คือการทำให้สังคมยอมรับถึงข้อดีของการมีกลไกตลาด และการจัดการเกษตรแบบอุตสาหกรรม หากการใช้เครื่องจักรไม่ได้รับการยอมรับอย่าง

แพร่หลาย สังคมแบบตลาด หรือสังคมการค้าย่อมไม่สามารถพัฒนาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมได้ (Polanyi, 1971: 59) เมื่อใดก็ตามที่เครื่องจักรเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมได้ เกษตรกรและพ่อค้าก็จะได้รับบทบาทใหม่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด นั่นคือ บรรดาเกษตรกรย่อมพอใจในการทำหน้าที่ขายผลผลิตท้องถิ่น ส่วนพ่อค้าก็มีหน้าที่รับซื้อผลผลิตอันเกิดจากที่ดินและนำไปขายตามความต้องการของตลาด ในขณะเดียวกัน ชาวนาบางกลุ่มอาจใช้เครื่องมือที่ทันสมัยเพื่อขยายผลผลิตของตนเอง และเพื่อเพิ่มค่าตอบแทนให้สูงขึ้น กิจกรรมเหล่านี้ถูกกำหนดโดยเงินซึ่งทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เช่นเดียวกับที่แรงงานและที่ดินถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นสินค้า โพลานยีเห็นว่า พลวัตที่เกิดขึ้นนี้ได้แปลงสภาพสังคมการค้าแบบดั้งเดิม ให้กลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมหรือสังคมตลาดอย่างไม่เป็นธรรมชาติ (Polanyi, 1957a: 40-2)

โพลานยียังได้เสนออีกว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจะทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหมดได้เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนที่เป็นไปตามกลไกตลาดและราคาที่อิสระ ดังเช่นที่อดัม สมิท เรียกว่าเป็น “ราคาตามธรรมชาติ” (natural prices) ในขณะที่โพลานยีเรียกว่าเป็น “เศรษฐกิจแบบตลาด” (market economy)⁴ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับการพัฒนาต่อมาเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ดังที่ได้กล่าวในข้างต้นว่า สินค้าอุปโภคบริโภคเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบการจัดการทางธุรกิจในเศรษฐกิจแบบตลาด แม้พวกมันจะเป็นสิ่งที่ถูกอุปโภคบริโภคขึ้นมาให้เป็นสินค้าก็ตาม โดยที่...

“...แรงงานเป็นเพียงอีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกแทนกิจกรรมของมนุษย์ที่ดำเนินไปตามครรลองของมัน และไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากมีไว้ขาย แต่เป็นไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่สำคัญอื่นๆ และเป็นกิจกรรมที่ไม่สามารถแยกออก กักตุน หรือเคลื่อนย้ายจากส่วนหนึ่งของชีวิตได้; ที่ดินเป็นอีกชื่อหนึ่งที่ใช้เรียกธรรมชาติ ซึ่งมนุษย์ไม่ได้เป็นผู้ผลิตขึ้นมา; ท้ายที่สุด เงินก็เป็นเพียงสัญลักษณ์ของอำนาจซื้อ ซึ่งไม่ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากทั้งหมด แต่ถูกกำหนดให้เป็นส่วนหนึ่งของกลไกธนาคารหรือสถาบันการเงินภาครัฐ สินค้าทั้งสามประเภทนี้ ไม่มีสิ่งใดที่ถูกสร้างขึ้นมาจากขายโดยตรง...” (Polanyi, 1957a: 72)

สินค้าเหล่านี้มีการซื้อขายอย่างเป็นกิจจะลักษณะบนพื้นฐานของกลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคา พวกมันถูกกำหนดให้มีค่าเป็นตัวเงิน และสามารถแลกเปลี่ยนซื้อขายในตลาดได้ ราวกับว่าพวกมันเป็นสินค้าและบริการที่วางอยู่ตามท้องตลาดทั่วไป (Baum, 1996: 4, cited in Watson, 2005: 150-1)

⁴ การพูดถึงแนวคิดของสมิธและโพลานยีไว้ด้วยกัน จำเป็นต้องกระทำอย่างระมัดระวัง เนื่องจากทั้งสองทฤษฎีมีความแตกต่างกันอย่างมากในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการเมืองที่แฝงอยู่ในพลวัตทางสังคม กล่าวคือ ในขณะที่งานของสมิธบรรยายถึงชัยชนะของชนชั้นธุรกิจ ในการควบคุมกฎระเบียบทางสังคมให้ยอมรับในกลไกการค้าอย่างเต็มรูปแบบ งานของโพลานยีไปไกลกว่านั้น เขาได้แสดงให้เห็นว่า สังคมเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทในการสนับสนุนให้วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมที่ดำรงอยู่เดิมอยู่เหนือความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจทั้งหมด (Watson, 2005: 150)

อย่างไรก็ดี ก่อนที่เศรษฐกิจแบบตลาดเกิดขึ้น สังคมบุพกาลดำเนินไปอย่างเป็นธรรมชาติและแฝงไปด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเด่นชัด ซึ่งสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างลงตัว โพลานยีชี้ให้เห็นว่า หากย้อนกลับไปสู่ศตวรรษที่ 16 อันเป็นช่วงเวลาของสังคมยุคดั้งเดิม ความสัมพันธ์ทางสังคมในเวลานั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 รูปแบบอันประกอบไปด้วย (1) ความสัมพันธ์แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย (*reciprocity*) (2) ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (*redistribution*) และ (3) ความสัมพันธ์ในครัวเรือน (*householding*) ท่ามกลางบรรดาความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งสามรูปแบบนี้ ไม่มีความสัมพันธ์แบบใดที่ดำเนินอยู่บนความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ในทางตรงกันข้าม กิจกรรมทางเศรษฐกิจทั้งหลายถูกสอดแทรกเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ทางการเมือง และทางศาสนาทั้งสิ้น ในขณะที่ตลาดก็ถูกจำกัดบทบาทให้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคม และไม่ได้ก้าวล่วงไปครอบคลุมเหนือความสัมพันธ์ทางสังคมด้านอื่นๆ เศรษฐกิจในสังคมบุพกาลได้ทำหน้าที่จัดสรรที่ดินและแรงงานให้แก่สมาชิกในแต่ละสังคม พร้อมทั้งรับประกันการเข้าถึงทรัพยากรในลักษณะสิทธิทางสังคม มากกว่าเป็นการเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายกันได้ดังเช่นที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด (Polanyi, 1971: xii)

ความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในครัวเรือน ซึ่งโพลานยีเรียกว่าเป็น “หลักปฏิบัติในสังคม” (*principles of behavior*) ดำเนินไปภายใต้ความสัมพันธ์ทางสังคมในหลากหลายรูปแบบ ความสัมพันธ์แบบถ้อยที่ถ้อยอาศัย (*reciprocity*) เกี่ยวข้องกับโครงสร้างของครอบครัว เครือญาติ หรือเพื่อนฝูง เป็นความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกันในสังคม สำหรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (*redistribution*) เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับผู้อยู่ใต้การปกครองของหัวหน้าหรือผู้นำในสังคม หรือองค์การนั้นๆ รวมไปถึงการจ่ายภาษีให้แก่หน่วยการปกครองกลางทางการเมือง หรือจ่ายค่าบำรุงให้กับศาสนสถานด้วย ความสัมพันธ์ในรูปแบบนี้จึงมีลักษณะของการรวมศูนย์อยู่ที่หน่วยงานกลางเป็นสำคัญ และสุดท้ายความสัมพันธ์ในครัวเรือน (*householding*) เป็นความสัมพันธ์ในกระบวนการผลิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เจ้าของที่ดิน หรือคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ที่มีขนาดเล็กกว่าสังคมแต่มีความสำคัญเช่นเดียวกัน ความสัมพันธ์ทั้งสามแบบนี้ตรงกันข้ามกับรูปแบบที่โพลานยีเรียกว่า “ความสัมพันธ์การแลกเปลี่ยนแบบตลาด” (*market exchange*) ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจโดยสมบูรณ์ ปราศจากซึ่งมิติตามความสัมพันธ์ทางสังคมใดๆทั้งสิ้น (Polanyi, 1957a: 47-53; Polanyi, 1971: xii-xv; Polanyi, 1977: 35-43; Watson, 2005: 147-8) ความสัมพันธ์ในสังคมบุพกาลทั้งสามแบบนี้ โพลานยีมองว่า เป็นวิถีชีวิตทางสังคมที่กำหนดให้วิถีทางเศรษฐกิจเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ประชาชนมีสิทธิโดยสมบูรณ์ในการใช้ประโยชน์จากที่ดินและแรงงาน ทั้งในยามสงบและยามสงคราม (Polanyi, 1971: xiii)

การเกิดขึ้นมาของเศรษฐกิจแบบตลาดในช่วงหลังการปฏิวัติอุตสาหกรรม ได้เปลี่ยนแปลงสังคมบุพกาลให้เข้าสู่สังคมแบบตลาดอย่างเต็มรูปแบบ และทำให้แรงงานและที่ดินซึ่งเคยเป็นทรัพยากรที่คนในชุมชนมีสิทธิเข้าถึงได้ กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคขึ้นมา ตั้งแต่นั้นเป็น

ต้นมา แรงงาน ที่ดิน และเงิน กลายมาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของสังคมแบบตลาด สำหรับการทำให้แรงงานให้เป็นสินค้า (the commodification of labor) โพลานยีได้หยิบยกหนึ่งในตัวอย่างที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองของอังกฤษมาอธิบาย นั่นคือ การยกเลิกกฎหมายสปีนแฮมแลนด์ (the Speenhamland Act) ซึ่งเป็นกฎหมายที่ชนชั้นเจ้าผู้ครองที่ดินใช้รักษาสถานภาพอำนาจทางการเมืองท้องถิ่นของพวกเขา ต่อการรุกคืบเข้ามาของเศรษฐกิจแบบตลาด กล่าวคือ นับตั้งแต่การเกิดขึ้นของการปฏิวัติอุตสาหกรรมอันเป็นที่มาของเศรษฐกิจแบบตลาด จำนวนคนยากจนได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างมาก และเริ่มสร้างความไม่พอใจให้กับผู้คนในสังคมโดยรวม กฎหมายสปีนแฮมแลนด์เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการช่วยเหลือคนยากจน โพลานยีเรียกกฎหมายฉบับนี้ว่าเป็น “แนวปฏิบัติแห่งสิทธิเพื่อความอยู่รอด” (right to live) กลไกของกฎหมายฉบับนี้ในการช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของคนยากจนคือ การกำหนดค่าจ้างที่รัฐบาลท้องถิ่นจ่ายเป็นค่าส่วนต่างให้กับแรงงาน โดยเปรียบเทียบกับราคาขนมปังที่ปรากฏตามจริง ณ ช่วงเวลานั้นๆ กฎหมายฉบับนี้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้เกิดการจ้างงานในพื้นที่ชนบทของเขตสปีนแฮมแลนด์ และยังคงช่วยเหลืออัตราการขยายตัวของสัดส่วนคนยากจนด้วยอย่างไรก็ตาม เมื่อฝ่ายชนชั้นกลางอุตสาหกรรมใหม่ได้รับชัยชนะทางการเมือง กฎหมายสปีนแฮมแลนด์ก็ถูกประกาศยกเลิกและแทนที่ด้วย “กฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่” (New Poor Law Reform) ในปี 1834 กฎหมายฉบับใหม่ได้ยกเลิกมาตรการช่วยเหลือคนยากจนในข้างต้นอย่างจริงจัง ทำให้บรรดาแรงงานในท้องถิ่นต้องถูกบังคับให้ไปทำงานในสถานฝึกอาชีพคนจนหรือในโรงงานอุตสาหกรรมโดยปริยาย โพลานยีเสนอว่า ปรากฏการณ์นี้ถือเป็นเหตุการณ์ที่ทำให้แรงงานกลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบครั้งแรก ในขณะเดียวกัน แนวปฏิบัติแห่งสิทธิเพื่อความอยู่รอดก็ถูกทำลายลงไป วิถีชีวิตของผู้คนในสังคมต้องเปลี่ยนไปสู่การพึ่งพาระบบค่าจ้างแรงงานอย่างไม่มีทางเลือก (Polanyi, 1957a: 77-102; Block and Somers, 1984: 54-6)

ควบคู่ไปกับการทำให้แรงงานกลายเป็นสินค้า โพลานยียังให้ความสนใจกับการทำให้ที่ดินและเงินกลายเป็นสินค้าเช่นเดียวกัน ในส่วนของที่ดิน เขาเสนอว่า การเก็บภาษีนำเข้าสินค้าเกษตรกรรมเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยปกป้องเกษตรกรจากสินค้าเกษตรนำเข้าที่มาแข่งขันในประเทศ มาตรการนี้เอื้อประโยชน์อย่างมากให้แก่กลุ่มอำนาจเก่า เช่น กลุ่มเจ้าของที่ดินเก่า กลุ่มผู้นำทางศาสนา หรือกองทัพ ในการได้รับเสียงสนับสนุนทางการเมืองจากประชาชนในท้องถิ่น (Block and Somers, 1984: 58-9) อันที่จริงแล้ว ภายใต้ระบบฟิวด์ลและกิลด์ ที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญทางการทหาร ทางศาสนา ทางการบริหารปกครอง และทางการเมือง ดังนั้น การครอบครองที่ดิน กรรมสิทธิ์ในสินทรัพย์ และอำนาจในการถ่ายโอนที่ดิน จึงถูกควบคุมโดยกฎหมายและธรรมเนียมปฏิบัติที่คนในท้องถิ่นจะได้รับจากผู้ปกครองเหล่านี้ การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจแบบตลาดและสินค้าอุปโภคบริโภคซึ่งเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ทำให้สิทธิในการโอนย้ายที่ดินกลายเป็นเรื่องที่ทำได้อย่างง่ายดายผ่านกฎเกณฑ์ของกลไกตลาด (Polanyi, 1957a: 69-70) ในทางปฏิบัติ เมื่อสังคมยุคบุกเบิกถูกเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมอุตสาหกรรมเต็มตัว

ความสัมพันธ์ทางสังคมถูกแทนที่ด้วยกลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคา และเงินได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในสังคมแบบตลาด (Polanyi, 1957a: 72-3)

โพลานยีแสดงความกังวลอย่างมากต่อการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภคทั้งสามประเภทขึ้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของที่ดินและแรงงาน เขาชี้ให้เห็นว่า

“...ภายใต้ระบบตลาด มนุษย์ในชื่อว่าแรงงาน ธรรมชาติในชื่อว่าที่ดิน ถูกเตรียมพร้อมสำหรับการขาย การใช้อำนาจ [สั่งการมนุษย์ให้ทำตามคำสั่ง] สามารถซื้อขายได้ด้วยราคาที่เรียกว่าค่าจ้าง และการใช้ประโยชน์จากที่ดิน สามารถต่อรองกันได้ในราคาที่เรียกว่าค่าเช่า และมีตลาดรองรับสำหรับการซื้อขายสินค้าทั้งแรงงานและที่ดิน ทั้งยังมีอุปทานและอุปสงค์พร้อมสรรพที่ถูกกำหนดกฎเกณฑ์ด้วยค่าจ้างและค่าเช่าตามลำดับ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะในเชิงทฤษฎี กระบวนการผลิตสามารถถูกจัดการให้เป็นไปตามพลวัตนี้ได้ แต่การซื้อขายสินค้าที่ถูกสร้างขึ้นมาให้มีราคา ละเลยข้อเท็จจริงที่ว่า ในทางปฏิบัติ ตัวของ [ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด] ได้ผลักไสให้ผืนดินและประชาชนตกเป็นส่วนหนึ่งของตลาด ซึ่งสร้างความลำบากให้กับพวกเขาอย่างมาก...” (Polanyi, 1957a: 130-1)

จะเห็นได้ว่า กลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ได้แยกเอาแรงงานและที่ดินออกจากกิจกรรมทางสังคม รวมทั้งทำลายองค์ประกอบทางสังคมแบบอื่นๆ แล้วแทนที่ด้วยความสัมพันธ์แบบปัจเจกชน พลวัตนี้ส่งผลกระทบอย่างมากต่อวิถีชีวิตทางสังคมที่ดำเนินมาอย่างยาวนานในสังคมยุคบุพกาล (Polanyi, 1957a: 162; Watson, 2005: 151) ความกังวลของโพลานยีที่มีต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดยังได้รับการพูดถึงไว้ในงานของจอร์จ ดาลตัน (George Dalton) นั่นคือ ความกังวลในเรื่อง “ความกลัวต่อความอดอยาก” (fear of hunger) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสังคมแบบตลาดในช่วงศตวรรษที่ 19 ไม่ได้สร้างแรงจูงใจใดๆ ให้กับประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เมื่อเปรียบเทียบกับสังคมในยุคบุพกาล ประชาชนมีแรงจูงใจอย่างมากในกระบวนการผลิต ในขณะที่ เศรษฐกิจแบบตลาดมุ่งผลักดันให้ผู้คนแสวงหาวัตถุดิบต่างๆ เพื่อตัวเองเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้ว ธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้มีแนวโน้มที่จะมุ่งทำธุรกิจ ต่อรอง และแลกเปลี่ยนสินค้าในเชิงตลาด ดังเช่นที่แนวคิดเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกได้เสนอไว้ (Polanyi, 1971: xiii-xv)

นับตั้งแต่ที่ตลาดอัตโนมัติเกิดขึ้นมาและได้มีการจัดการโดยกลไกราคา และได้มีสิ่งประดิษฐ์ในทางตลาดเกิดขึ้นมามากมาย ความสัมพันธ์เช่นนี้ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่เดิม โพลานยีเห็นว่า ปัญหาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดคือ การที่มนุษย์ยังคงต้องการสิทธิทางสังคม สิทธิทางสังคม หรือพื้นที่ทางสังคม มากกว่าผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเพียงลำพัง หากมนุษย์มีความต้องการทางวัตถุ นั่นก็เป็นไปเพื่อรองรับเป้าหมายทางสังคม และเติมเต็มความสัมพันธ์ทางสังคมเท่านั้น ดังนั้น การมีอยู่ของตลาดเสรีจึงมีแนวโน้มที่จะแบ่งแยกมนุษย์ออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม ตามที่ได้กล่าวไป

แล้วในข้างต้น หากเปรียบเทียบกับความสัมพันธ์ทางสังคมบุพกาลทั้ง 3 รูปแบบ (ความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในครัวเรือน) รูปแบบความสัมพันธ์เหล่านี้สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ได้ดีกว่าความสัมพันธ์แบบตลาด การปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 ได้วิถีชีวิตในสังคมแบบดั้งเดิมเกิดความสับสน และถูกแทนที่ด้วยความสัมพันธ์ในเชิงตลาดที่สร้างขึ้นมา (Polanyi, 1957a: 43-55; Polanyi, 1971: 3-19 and 207-37) ความสัมพันธ์แบบหลังนี้จึงนำมาสู่พลังที่สองของกฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคอันได้แก่ พลังอัตพิทักษ์ (self protectionism) ทั้งนี้ การนำเสนอประเด็นเรื่องพลังอัตพิทักษ์จำเป็นต้องพิจารณาถึงประเด็นว่าด้วยเรื่องของชนชั้นควบคู่กันไป ในส่วนต่อไปจะได้นำเสนอให้เห็นถึงความเชื่อมโยงกันของทั้งสองประเด็น

1.1.2 พลังอัตพิทักษ์ในสังคมกับประเด็นว่าด้วยเรื่องของชนชั้น

แนวความคิดเบื้องหลังที่โพลานยีใช้วิพากษ์การทำงานของตลาดอัตโนมัติคือ มนุษย์ต้องการดำรงวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปมากกว่าการใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นสัตว์เศรษฐกิจหรือเป็นมนุษย์ที่มีเหตุมีผลตลอดเวลา⁵ สำหรับโพลานยี พฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดโดยความสัมพันธ์ทางสังคม แม้จะไม่มีผู้ใดปฏิเสธว่ามนุษย์ทุกคนทำงานหาเงินมาเลี้ยงชีพก็ตาม (Polanyi, 1957a: 290-4; Block and Somers, 1984: 62-3) ด้วยเหตุนี้ อาจกล่าวได้ว่า หนึ่งในคุณูปการที่สำคัญจากงานของโพลานยีคือ การปลดปล่อยพันธนาการของความเชื่อแบบตลาด ที่ได้รับอิทธิพลมาจากทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกมาเป็นเวลานาน โพลานยีเชื่อว่าธรรมชาติของตลาดต้องการบริบททางสังคมมารองรับ การทำงานของตลาดเพียงลำพังไม่สามารถทำงานได้อย่างเหมาะสม แม้แต่ระบบตลาดเสรี (laissez-faire) ก็ยังเป็นผลผลิตของการวางแผนโดยรัฐอย่างจงใจ อันเป็นความสัมพันธ์ในมิติทางสังคมรูปแบบหนึ่ง (Polanyi, 1957a: 141; Watson, 2005: 143-4; Jessop, 2001: 222-3)

โพลานยีเสนอว่า ตลาดอัตโนมัติเป็นเพียงสังคมในอุดมคติอันสุดโต่งและไม่ยั่งยืน เนื่องจากตลาดทำงานโดยปราศจากความสัมพันธ์ทางสังคมมารองรับ เขาเห็นว่าเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมมุ่งตอบสนองความตะกละของมนุษย์เป็นหลัก ซึ่งไปทำลายวิถีชีวิตของสังคมบุพกาล นอกจากนี้ สังคมแบบตลาดทำให้สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม อันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเกินความจำเป็นและการกดขี่แรงงาน ปราบกฏการณ์เช่นนี้ไปกระตุ้นพลังอัตพิทักษ์ หรือพลังปกป้องตนเองของสังคมที่ไม่พอใจการเอารอดเอาเปรียบของตลาด ในท้ายที่สุด ผลของพลังอภีรักษ์นี้จะทำให้ตลาดเกิดความเสื่อมถอยลงชั่วขณะหนึ่ง (Polanyi, 1957a: 130, and 132-4; Block and Somers, 1984: 64-5) จากประสบการณ์ในเขตสปินแฮม

⁵ โพลานยีวิพากษ์คำอธิบายของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่ครอบงำการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองในช่วงต้นศตวรรษที่ 19 ว่าเป็น แนวคิดที่เห็นว่าเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดทุกสิ่งทุกอย่าง (an economic determinism) และความบกพร่องของเศรษฐศาสตร์ (an economic fallacy) คำวิจารณ์ของโพลานยีได้รับอิทธิพลมาจากองค์ความรู้ของมานุษยวิทยาวัฒนธรรม (cultural anthropology) ซึ่งโพลานยีใช้ศึกษาผลกระทบการทำงานของระบบเศรษฐกิจในสังคมยุคบุพกาล (Polanyi, 1977: 5-17 and 49-56; Block and Somers, 1984: 63)

แลนด์และข้อถกเถียงในเรื่องกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ โพลานียชี้ให้เห็นถึงด้านมืดของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมในบทหนึ่งของ *The Great Transformation* ที่มีชื่อว่า “จุดกำเนิดของระบบความเชื่อแบบเสรีนิยม” (birth of the liberal creed) โพลานียกล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า

“...ภายหลังจากที่ชนชั้นกลางอุตสาหกรรมได้รับชัยชนะทางการเมืองในปี 1832 ร่างกฎหมายแก้ไขกฎหมายความยากจนก็ถูกบังคับใช้อย่างเร่งด่วน โดยไม่มีระยะเวลาให้มีการปรับตัวใดๆ แนวคิดตลาดเสรีได้รับการผลักดันให้บังคับใช้อย่างไม่ประนีประนอม...” (Polanyi, 1957a: 137).

ประโยคข้างต้นนี้สะท้อนความพยายามของชนชั้นกลางอุตสาหกรรมใหม่ในการขยายขอบเขตการทำงานของเศรษฐกิจแบบตลาดผ่านกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ แต่พวกเขาไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากระบบค่าจ้างและการกดขี่แรงงานซึ่งเป็นผลพวงของตลาด ไม่สอดคล้องกับความต้องการทางสังคมในระยะยาว บทบาทของตลาดในการทำให้วิถีชีวิตมนุษย์และทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภทกลายเป็นสินค้า จำเป็นต้องได้รับการยอมรับจากสังคมทั้งหมด อย่างไรก็ตาม เมื่อความพยายามที่จะเปลี่ยนแปลงสิ่งรอบตัวมนุษย์ให้กลายเป็นสินค้า ได้ส่งผลในด้านลบต่อโครงสร้างทางสังคม พลังสังคมต่างๆในสังคมก็จะมารวมตัวกันเพื่อปกป้องสังคมจากการรุกรานของตลาด (Polanyi, 1957a: 140-1; Block and Somers, 1984: 57)

ดังนั้น เพื่อปกป้องสังคมจากผลกระทบของตลาด พลังอัตพิทักษ์ก็จะปรากฏขึ้นเพื่อต้านทานกับตลาดอัตโนมัติ และนำวิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมกลับมาอีกครั้ง สำหรับโพลานีย พลังสังคมนี้ไม่ใช่การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นได้ทั่วไป และไม่ใช่พลังที่เกิดขึ้นมาจากความตระหนักเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงใดๆในสังคม แต่พลังอัตพิทักษ์เป็นปฏิกิริยาอันเกิดจากความไม่พอใจของสังคมที่มีต่อเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม เพื่อสนับสนุนข้อเสนอนี้ โพลานียเสนอให้มองบทบาทของโรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen) ผู้นำกลุ่มอัตพิทักษ์ในเวลานั้น ในความคิดของโอเวน สังคมทั้งหมดไม่สามารถนิ่งเฉยให้ตลาดเข้ามาครอบงำผลประโยชน์ไปได้ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นการเปิดโอกาสให้เกิด “ซาตานทางเศรษฐกิจที่ร้ายกาจและยั่งยืน” (great and permanent evils) ได้ปรากฏตัวขึ้น (Polanyi, 1957a: 130) โพลานียขยายความคำว่า “ซาตานทางเศรษฐกิจ” ไว้อย่างน่าสนใจว่า หมายถึง กลไกของตลาดอัตโนมัติมีความน่ากลัวและไร้เสถียรภาพ

“...ความน่ากลัว [ของตลาดอัตโนมัติ] อยู่ที่การบริหารจัดการที่เชื่อมโยงกันระหว่างภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม หรือภาคพาณิชย์กรรม ซึ่งทั้งหมดย่อมได้รับผลกระทบเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงในกลไกราคา ภายใต้ระบบตลาด...” (Polanyi, 1957a: 131)

ด้วยเหตุนี้ การก่อตัวของพลังปกป้องตนเองจึงสะท้อนความกังวลและปฏิกิริยาที่มีต่อผลกระทบของตลาดเสรีโดยตรง ความพยายามนี้เป็นไปเพื่อตอบโต้บทบาทของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในการเข้ามาจัดระเบียบสังคมแบบดั้งเดิมให้เป็นหน่วยการผลิต และเพื่อแสดงความ

ไม่พอใจอันเกิดจากบทบาทของภาคเอกชนในการผนวกเอากิจกรรมต่างๆของภาคอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม และภาคพาณิชยกรรม ทั่ววงแนวทางให้เป็นไปตามทิศทางของระบบตลาด ทั้งสิ้น (Polanyi, 1957a: 131-2) โพลานยีเสนอว่า ธรรมชาติของพลังอัตพิทักษ์ต่างจากพลังของตลาดอัตโนมัติอย่างมาก กล่าวคือ ในขณะที่พลังตลาดมีการวางแผนและเคลื่อนไหวอย่างเป็นระบบเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมให้เข้าสู่สังคมแบบตลาด พลังปกป้องสังคมเกิดขึ้นเองตามสัญชาตญาณของมนุษย์ เมื่อสังคมต้องเผชิญหน้ากับปัญหาหรือผลในเชิงลบจากตลาดเสรีนิยม ปฏิบัติการเช่นนี้ไม่ได้ถูกชี้นำโดยความคิดเห็นทั่วไป แต่เป็นแรงจูงใจอันเกิดจากความรู้สึกร่วมกันอย่างแรงกล้าของผู้คนในสังคมที่ไม่พอใจการทำงาน of ตลาด (Polanyi, 1957a: 141) ความรู้สึกร่วมกันนี้เกิดจากกลุ่มคนในชุมชนที่มาจากหลากหลายกลุ่ม ตั้งแต่ชนชั้นแรงงานไปจนถึงชนชั้นเจ้าของที่ดิน เมื่อพลังสังคมต่างๆมารวมตัวกัน กลไกที่สำคัญที่ใช้ปกป้องสังคมได้แก่ การผลักดันกฎหมายคุ้มครองตนเอง การรวบรวมสมัครพรรคพวกที่มีจุดยืนเดียวกัน หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล เป็นต้น (Polanyi, 1957a: 132)

เมื่อก้าวถึงธรรมชาติของพลังอัตพิทักษ์ในสังคม สิ่งที่ละเอียดไม่ได้คือการพูดถึงประเด็นเรื่องชนชั้น โพลานยีเสนอว่า เมื่อเราพูดถึงพลังสังคมที่ออกมาปกป้องตนเอง การอธิบายปฏิกริยาเช่นนี้เป็นพื้นฐานของคำอธิบายแบบชนชั้น (a class-based explanation) เป็นเรื่องที่ไม่แคบเกินไป แม้ว่าในความเป็นจริง ไม่สามารถปฏิเสธได้ว่า การเคลื่อนไหวเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับประเด็นชนชั้น แต่โพลานยีพบว่า คำอธิบายแบบชนชั้นไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษากรณีศึกษาในประเทศอังกฤษ โดยเฉพาะในประเด็นที่ว่า เพราะเหตุใดชนชั้นหนึ่งจึงสามารถไปรวมตัวหรือสนับสนุนการเคลื่อนไหวของอีกชนชั้นหนึ่งที่แตกต่างกันได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คำอธิบายแบบชนชั้นล้มเหลวในการอธิบายว่า ชนชั้นที่ต่างกันยอมสามารถมารวมตัวกันเป็นพลังสังคมที่โพลานยีเรียกว่า “ขบวนการของผู้เห็นประโยชน์ส่วนรวม” (collectivist movement) ได้ (Polanyi, 1957a: 161) ทั้งนี้ ตามที่ได้ปรากฏในงานของโพลานยี แม้บ่อยครั้งที่เขาใช้ศัพท์ทางทฤษฎีของสำนักมาร์กซิสต์ (the Marxism School) เช่นคำว่า ชนชั้นนายทุน (bourgeois) หรือชนชั้นแรงงาน (working class) แต่โพลานยีเองได้วิพากษ์สำนักมาร์กซิสต์ว่ามีส่วนทำให้คำอธิบายแบบชนชั้นถูกนำไปใช้อธิบายพลังปกป้องตนเอง อันเป็นพลังที่เกิดขึ้นเพื่อตอบโต้แรงกดดันของตลาด การแสวงหากำไรของภาคการเงินเพียงหยิบมือเดียว และการสมรู้ร่วมคิดของนายทุนเพื่อกดดันให้รัฐบาลประเทศต่างๆก่อสงครามเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ สำหรับโพลานยี คำอธิบายแบบชนชั้นหยาบเกินไปและไม่เพียงพอในการอธิบายพลังอัตพิทักษ์และให้อรรถาธิบายที่จำกัดมากสำหรับการศึกษาการเคลื่อนไหวทางสังคมในระยะยาว⁶ (Polanyi, 1957a: 151-2) กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ในขณะที่มาร์กซิสต์อธิบายชนชั้นบน

⁶ คำวิพากษ์ทฤษฎีชนชั้นของสำนักมาร์กซิสต์ เกิดขึ้นเด่นชัดเท่ากับที่โพลานยีได้วิจารณ์เดวิด ริคาร์โด (David Ricardo) ในการอธิบายชนชั้นในเชิงเศรษฐกิจและการเอารัดเอาเปรียบ ซึ่งเรียบง่ายเกินกว่าการอธิบายมิติทางสังคมที่สลับซับซ้อน

พื้นฐานของผลประโยชน์ของปัจเจกบุคคล โพลานยีสร้างคำอธิบายเรื่องชนชั้นผ่านมิติทางสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนกลุ่มต่างๆ และพัฒนาการของสังคมในภาพรวม แล้วจึงใช้คำว่า “ชนชั้น” เป็นส่วนหนึ่งของพลังอัตพิทักษ์เพื่ออธิบายฐานะของที่ดิน เงิน และแรงงานในสังคมอีกทอดหนึ่ง⁷ (Block and Somers, 1984: 66-7)

ตามที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ แทนที่โพลานยีจะอธิบายพลังอัตพิทักษ์ในเชิงชนชั้น เขาได้อธิบายพลังปกป้องสังคมที่เกิดขึ้นว่าเป็นกลุ่มของประชาชนที่ได้รับผลกระทบร่วมกันจากความตะกละของตลาดเสรีนิยม โพลานยีเสนอว่า การขยายตัวของตลาด...

“...ส่งผลกระทบต่อปัจเจกชนอย่างเหลือคณานับ ทั้งต่อชาวบ้าน ผู้ทรงความรู้ ผู้บริโภค คนเดินถนน ผู้หาเช่ากินค่า นักกีฬา นักเดินทาง คนทำสวน คนใช้ มารดา และคนรัก ทั้งยังส่งผลต่อสมาคมต่างๆ เช่น ศาสนสถาน ชุมชน เมือง ญาติพี่น้อง สโมสร สหภาพแรงงาน แม้แต่พรรคการเมือง ก็ได้รับผลกระทบไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน...” (Polanyi, 1957a: 154)

ดังนั้น ไม่ว่าชนชั้นใดก็ตาม การเคลื่อนไหวหุ้มนั้นเป็นปฏิกริยาเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม ซึ่งการสร้างคำอธิบายด้วยแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเพียงอย่างเดียว ไม่สามารถทำให้เข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ จึงมีความจำเป็นต้องเข้าใจและอาศัยบริบททางสังคมมาช่วยในการสร้างคำอธิบาย (Polanyi, 1957a: 161-2; Polanyi, 1971: 52-3)

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญเกี่ยวกับชนชั้นอีกประการหนึ่งที่จำเป็นต้องกล่าวไว้ ณ ที่นี้คือ โพลานยีไม่เคยปฏิเสธความสำคัญของเรื่องชนชั้น แต่เป็นชนชั้นที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคม มากกว่าผลประโยชน์ของปัจเจกชน ในการวิเคราะห์ของเขาได้มีการพูดถึงชนชั้นเจ้าของที่ดิน ชนชั้นกลาง และชนชั้นแรงงานไว้อย่างชัดเจน โพลานยีได้เสนอว่า ทุกๆชนชั้นต่างพึงพอใจกับการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ที่พึงจะได้รับ หากสภาพเศรษฐกิจเฟื่องฟู ชนชั้นพ่อค้าย่อมไม่รู้สึกถึงผลเสียของตลาด ส่วนชนชั้นกลางซึ่งเป็นตัวคั่นระหว่างสังคมแบบตลาดและสังคมบุพกาลย่อมพึงพอใจกับผลประโยชน์ทางธุรกิจของพวกเขา หรือแม้แต่ชนชั้นแรงงานย่อมพึงพอใจกับการมีโอกาสได้งานทำ มีค่าจ้าง และค่าเช่าตามสมควร (Polanyi, 1957a: 133) แต่ทว่า เมื่อใดก็ตามที่เศรษฐกิจแบบตลาดเริ่มแสดงให้เห็นถึงผลในด้านลบ ไม่ว่าจะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม ชนชั้นแต่ละชนชั้นจะเริ่มลุกขึ้นมาปกป้องผลประโยชน์ของส่วนรวมมากกว่าที่จะมุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนเอง โพลานยีเสนอว่า ในศตวรรษที่ 19 ชนชั้นแรงงานกลายมาเป็นปัจจัยที่สำคัญของรัฐ ในขณะที่ชนชั้นพ่อค้าซึ่งอำนาจทางนิติบัญญัติถูกทำลาย เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการเป็นผู้นำทางการเมืองเพื่อควบคุมภาคอุตสาหกรรม การกล่าวในลักษณะนี้หมายความว่า ทราบเท้าที่ระบบตลาดยังคงทำงานได้อย่างราบรื่น ปราศจากซึ่ง

⁷ ในการนี้สร้างคำอธิบายข้างต้นนี้ โพลานยีใช้องค์ความรู้และสติของสายมานุษยวิทยาามาแสดงให้เห็นถึงความเดือดร้อนของสังคม แทนที่จะใช้หลักฐานทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งล้มเหลวในการอธิบายถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นไม่สม่าเสมอ และความหมายบางอย่างที่คนในสังคมเข้าใจร่วมกัน การอาศัยองค์ความรู้ทางมานุษยวิทยาทำให้เขาสามารถเปรียบเทียบ (analogy) “สังคมแบบตลาด” และ “ลัทธิล่าอาณานิคม” ได้ในแง่ที่ว่า ทั้งสองปรากฏการณ์เข้ามาทำลายพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม จนต้องเผชิญกับแรงต้านทานเช่นเดียวกัน (Block and Somers, 1984: 66-7)

ความขัดแย้งและตึงเครียด (great stress and strain) ที่เกิดขึ้นจากสองชนชั้น การทำงานร่วมกันระหว่างรัฐและตลาดก็จะไม่กลายมาเป็นปัญหา ในทางตรงกันข้าม เมื่อใดก็ตามที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปอันเนื่องมาจากความตึงเครียดในเชิงสถาบัน (the institutional strains) และความขัดแย้งระหว่างชนชั้น พลังอัตพิทักษ์เพื่อปกป้องสังคมก็จะเริ่มต้นทำงาน (Polanyi, 1957a: 133-34; Ozel, 1997: 116) การเคลื่อนไหวของพวกเขาจึงไม่ได้มาจากผลประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ แต่เป็นผลประโยชน์ทางสังคมท่ามกลางกลุ่มชนที่ได้รับผลกระทบจากตลาด (Polanyi, 1957a: 154-5)

จากการวิเคราะห์ถึงกฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค โพลานีย์ทำให้เห็นถึงพลังสังคมสองกลุ่มที่ขัดแย้งกันท่ามกลางความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจสังคม นั่นคือ พลังสังคมที่มาจกตลาดอัตโนมัติ และพลังสังคมจากกลุ่มอัตพิทักษ์ ในการนี้ กลุ่มที่สนับสนุนพลังขับเคลื่อนของตลาดได้เน้นถึงความสำคัญของการพัฒนาทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์แบบตลาด พลังสังคมกลุ่มนี้ได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจทางการเมือง ในการเอื้อโครงสร้างทางกฎหมายและสังคม เพื่อรองรับทุนนิยมอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 19 อีกด้านหนึ่ง พลังอัตพิทักษ์เคลื่อนไหวในลักษณะรวมกลุ่มเพื่อปกป้องประชาชน สวัสดิการ วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติจากผลกระทบในด้านลบของเศรษฐกิจแบบตลาด (Watson, 2005: 144-5) ที่สำคัญ พลังสังคมในกลุ่มที่สองนี้ส่งผลให้ตลาดเกิดการผูกกร่อนลงชั่วคราว และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญในประวัติศาสตร์โลก

1.2 การผูกกร่อนของตลาดอัตโนมัติและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ประเด็นเรื่องการผูกกร่อนของตลาดอัตโนมัติ (the impaired self-regulation market) เป็นหนึ่งในคุณูปการที่สำคัญของโพลานีย์ ตามที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ โพลานีย์เสนอว่า สังคมแบบตลาดจะไม่มีวันยั่งยืนในการพัฒนาทางเศรษฐกิจระยะยาว เนื่องจากการทำงานของตลาดที่ตั้งบนหลักเกณฑ์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ละเลยกฎเกณฑ์ทางสังคมอย่างสิ้นเชิง สังคมแบบตลาดจึงเป็นได้แค่เพียง “สังคมอุดมคติแบบสุดโต่ง” (a ‘stark -utopia’) เท่านั้น (Polanyi, 1957a: 3; Watson, 2005: 146) และย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ตลาดจะเข้าสู่สภาวะผูกกร่อน สำหรับโพลานีย์ เขาเห็นว่าการผูกกร่อนของตลาดอัตโนมัติเกิดขึ้นได้จาก 2 ปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ประการแรก ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาด และประการที่สอง ความล้มเหลวของการแบ่งแยกเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน ทั้งสองปัจจัยได้นำไปสู่การเปลี่ยนผ่านที่สำคัญของระบบตลาด และก่อให้เกิดเหตุการณ์ที่เป็นประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมืองโลกนั่นคือ การปะทุขึ้นของสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การถือกำเนิดของลัทธิฟาสซิสต์ และนโยบายเศรษฐกิจข้อตกลงใหม่ (New Deal)

1.2.1 การผูกกร่อนของเศรษฐกิจแบบตลาด: ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาดและความล้มเหลวของการแบ่งแยกเศรษฐกิจและการเมือง

ปัจจัยแรกที่น่าไปสู่การผูกกร่อนของตลาดได้แก่ ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาด โพลานยีตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1879-1929 สังคมตะวันตกเต็มไปด้วยความตึงเครียดที่แฝงอยู่อันเกิดจากระบบตลาด และนำมาซึ่งการผูกกร่อนของเศรษฐกิจแบบตลาด พลวัตนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากพลังอำนาจที่เพิ่มขึ้นจากสังคม ในขณะที่อีกส่วนหนึ่ง มีที่มาจากความไม่สมบูรณ์ของตัวตลาดเอง ตามที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้นว่า ระบบตลาดกำหนดราคาให้กับองค์ประกอบต่างๆในกระบวนการผลิตและสินค้าอุปโภคบริโภค (Polanyi, 1971: 238) แต่เนื่องจากการทำงานของตลาดอัตโนมัติได้เริ่มต้นทำลายสังคม พลังสังคมต่างๆจึงมารวมกันเพื่อต้านทานการทำงานของตลาด ซึ่งเข้ามาเอาเปรียบแรงงาน ทำให้ค่าครองชีพและราคาอาหารเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ค่าจ้างอยู่ในระดับต่ำ รวมไปถึงความไม่เป็นอิสระอย่างแท้จริงของแรงงาน ที่ดิน และเงิน (Polanyi, 1957a: 201-4) ตัวอย่างที่สำคัญดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือ กรณีที่รัฐบาลอังกฤษออกกฎหมายความยากจนฉบับใหม่ในปี 1834 แทนที่กฎหมายสปินแฮมแลนด์ เพื่อปลดปล่อยแรงงานให้เป็นอิสระ มารองรับตลาดแรงงานเสรี เป็นต้น (Polanyi, 1957a: 136-7) ด้วยเหตุนี้ จึงไม่มีทางที่อุดมการณ์แบบตลาดจะสามารถสร้างความพึงพอใจให้กับสังคมโดยรวมในระยะยาวได้ อย่างน้อยที่สุด ใน 2 กรณี คือหนึ่ง การสร้างจุดดุลยภาพของระบบค่าจ้าง และสอง การรักษ้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ

ในประเด็นแรกเรื่องการสร้างจุดดุลยภาพของระบบค่าจ้าง โพลานยีได้รับอิทธิพลจากสำนักเคนส์ซึ่งเน้นในการสนับสนุนจุดยืนของเขา และในการวิพากษ์คำอธิบายเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิก กล่าวคือ สำหรับแนวคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักซึ่งสอดคล้องกับการทำงานของตลาดอัตโนมัติ อุปสงค์รวมจะมีเสถียรภาพได้โดยกลไกอุปสงค์-อุปทาน-ราคา ที่ทำให้ค่าจ้างแรงงานและความต้องการใช้แรงงานปรับระดับการลงทุนให้เข้าสู่จุดดุลยภาพอย่างไรก็ตาม ตามตรรกะของเคนส์ การรวมตัวกันจัดตั้งองค์การพิทักษ์สิทธิแรงงาน หรือสหภาพแรงงานจะส่งผลต่อความยืดหยุ่นของระบบค่าจ้างในเชิงผกผัน จนกระทั่งจุดดุลยภาพของแรงงานไม่สามารถเกิดขึ้นได้ตามความเหมาะสม สหภาพแรงงานมักเรียกร้องให้รัฐบาลรักษาระดับค่าจ้างเอาไว้ ในขณะที่ ชนชั้นกลางอุตสาหกรรมยืนยันที่จะรักษาระดับการผลิตด้วยอัตราค่าจ้างที่ลดลง ดังนั้นหากไม่มีกลไกจัดการที่เหมาะสม การลงทุนภาคอุตสาหกรรมจะหยุดชะงัก อุปสงค์ต่อแรงงานจะลดลง และน้อยกว่าอุปทาน (Block and Somers, 1984: 58) จากสถานการณ์นี้ โพลานยีได้สรุปไว้อย่างน่าฟังว่า...

“...ภาวะการว่างงานในประเทศทุนนิยมเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า นโยบายของทั้งรัฐบาลและสหภาพแรงงานต่างมุ่งรักษาระดับค่าจ้างแรงงาน ซึ่งมันไม่สอดคล้องกับระดับของแรงงานในกระบวนการผลิตที่เป็นอยู่ นี่จึงแสดงให้เห็น

เห็นถึงบทบาทของตลาดในการปฏิบัติต่อแรงงานมนุษย์ราวกับเป็นสินค้าประเภทหนึ่ง...” (Polanyi, 1957a: 177)

ปฏิกริยาจากพลังอัตพิทักษ์ได้ส่งผลกระทบต่อการทำงานของตลาดอย่างชัดเจน ในช่วงทศวรรษที่ 1830 จนถึงทศวรรษที่ 1920 การรวมตัวกันของชนชั้นแรงงานมีความเข้มแข็งขึ้นอย่างมาก จนกระทั่งระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดความไม่สมบูรณ์เหมือนกับที่เศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกกล่าวอ้างไว้ สถานการณ์เช่นนี้เป็นที่มาของวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ในทศวรรษที่ 1930 (the 1930s Great Depression) (Polanyi, 1957a: 176-7; Block and Somers, 1984: 58)

อีกประเด็นหนึ่งที่บ่งชี้ความไม่สมบูรณ์ของตลาดคือ ข้อเรียกร้องจากทุกชนชั้นในทุกสังคมให้รัฐบาลรักษ้อัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจไว้ กล่าวคือ นับตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา การเกิดขึ้นของเศรษฐกิจแบบตลาดทำให้ไม่มีคนกลุ่มใดต้องการเผชิญกับสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอีกต่อไป สภาพปัญหานี้เกี่ยวข้องกับโดยตรงกับกลไกการจัดการมาตรฐานทองคำ กล่าวคือ เมื่อประเทศใดก็ตามมีรายได้น้อยกว่ารายจ่าย ทองคำสำรองก็จะพร่องลงไป และปริมาณเงินสำรองก็จะลดลงไปตามลำดับ กลไกนี้ส่งผลโดยตรงต่ออัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในแง่ที่ว่า ประเทศใดก็ตามที่ไม่สามารถสร้างรายได้ให้มากกว่ารายจ่าย ปัญหาทางเศรษฐกิจอันเกิดจากปริมาณทองคำสำรองลดลงก็จะตามมา ในสภาวะการณ์ที่ไม่มีผู้ใดต้องการเผชิญกับสภาพเศรษฐกิจตกต่ำ ชนชั้นแรงงานไม่ต้องการพบกับค่าจ้างที่ลดลงและภาวะการว่างงาน เกษตรกรไม่ต้องการพบกับภาวะราคาพืชผลตกต่ำ หรือแม้แต่ชนชั้นนายทุนก็ไม่ต้องการให้ระบบการเงินการธนาคารเปราะบาง สภาวะการณ์ลดลงของปริมาณทองคำสำรองจะกลายเป็นปัญหาขึ้นมา ดังนั้น ในจัดการกับสภาพปัญหานี้ ระบบธนาคารกลางของชาติต้องเข้ามาแทรกแซงกลไกมาตรฐานทองคำผ่านการจัดการทางด้านสกุลเงินและระบบสินเชื่อ ณ จุดนี้เอง เมื่อใดก็ตามที่ธนาคารกลางเริ่มลดความมีอิสระ (automatism) ของระบบมาตรฐานทองคำ จุดดุลยภาพของตัวกลไกก็ย่อมลดลง นี่จึงเป็นจุดอ่อนของระบบตลาดที่จำเป็นต้องถูกแทรกแซงและเป็นที่มาของการผูกกร่อนของตลาด สืบเนื่องจากรากฐานการนี้ ชาติต่างๆ จึงใช้นโยบายปกป้องตลาด ซึ่งต่างฝ่ายต่างตั้งกำแพงภาษีต่อกัน ผลก็คือ ชาติมหาอำนาจในยุโรปผันตัวเองเป็นนักล่าอาณานิคมทางเศรษฐกิจ เพื่อให้แน่ใจว่าพวกเขาจะเข้าถึงแหล่งตลาดในแอฟริกาและในเอเชีย (Polanyi, 1957a: 194-5 and 217; Block and Somers, 1984: 58-60) ความล้มเหลวของเศรษฐกิจแบบตลาดในการสร้างจุดดุลยภาพของระบบค่าจ้าง และการรักษาอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ แสดงให้เห็นว่า สังคมแบบตลาดไม่สามารถดำรงอยู่ได้ในระยะยาว และต้องถึงจุดเสื่อมถอยในท้ายที่สุด

ปัจจัยที่สองที่นำไปสู่การผูกกร่อนของตลาดได้แก่ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางการเมืองและเศรษฐกิจออกจากกัน กล่าวคือ การสร้างสังคมแบบตลาดจำเป็นต้องแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน เพื่อประกันความมีเสถียรภาพของเศรษฐกิจแบบตลาดและในเวลาเดียวกันก็เพื่อรับประกันความปลอดภัยของชนชั้นปกครองหรือผู้มีอำนาจในสถาบัน

ด้วย ในประเด็นนี้ เอลเลน วู้ด (Ellen Wood) เสนอว่า การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกันทำให้สถานะของทุนนิยมมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อย่างน้อยที่สุด การแบ่งแยกพื้นที่เช่นนี้ได้สร้างปัญหาให้กับกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้าน ซึ่งมักจะสับสนและไปมุ่งโจมตีรูปแบบทุนนิยมที่กดขี่ขูดรีดอย่างโจ่งแจ้ง มากกว่าโจมตีทุนนิยมในรูปแบบก้าวหน้าที่มีความละเอียดซับซ้อนในการใช้ประโยชน์จากแรงงานและที่ดินมากกว่า (Wood, 2003: 13) จากข้อเสนอของวู้ดนี้ หากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดประสบความสำเร็จก็จะสามารถเข้าถึงโครงสร้างต่างๆในสังคมได้อย่างแยบยลมากยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกัน ปัญหาเรื่องความไม่เสถียรภาพของสถาบัน ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการแสวงหากำไรในระบบตลาดก็ย่อมหมดไป (Wood, 2003: 23)

อย่างไรก็ตาม โพลานยีชี้ให้เห็นว่า การผูกกร่อนของตลาดอัตโนมัติย่อมนำไปสู่การแทรกแซงจากภาคการเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

“...เมื่อวงจรทางการค้าล้มเหลวในการทำงานและไม่สามารถรักษาระดับการจ้างงานให้ติดได้ดั้งเดิม เมื่อการนำเข้ามีมากกว่าการผลิตเพื่อส่งออก เมื่อกฎระเบียบของธนาคารกลางทำให้ภาคธุรกิจเกิดความวิตกกังวล [หรือ] เมื่อลูกหนี้ไม่สามารถจ่ายเงินคืนได้ รัฐบาลจำเป็นต้องเข้ามาแทรกแซงเพื่อลดความตึงเครียด ในยามฉุกเฉิน หน่วยทางสังคมจำเป็นต้องเรียกหาการแทรกแซงอยู่เสมอ...” (Polanyi, 1957a: 206)

ยิ่งระดับความตึงเครียดทางการเมืองและเศรษฐกิจมีมากเพียงใด รัฐก็ยิ่งถูกชักนำให้มีบทบาทเข้ามาแทรกแซงมากขึ้นเท่านั้น แต่เมื่อถึงจุดหนึ่ง การแทรกแซงนี้จะส่งผลให้ความตึงเครียดในตัวสถาบันปะทุขึ้น ด้วยเหตุนี้ โพลานยีชี้ให้เห็นว่า การแบ่งแยกในเชิงสถาบันระหว่างพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมือง ไม่เคยประสบความสำเร็จ (Polanyi, 1957a: 196) เนื่องจากเมื่อความตึงเครียดได้ปะทุขึ้น แนวโน้มที่ระดับความรุนแรงจะขยายตัวจากพื้นที่ทางเศรษฐกิจไปสู่พื้นที่ทางการเมืองก็จะตามมา ซึ่งนี้ทำให้ความพยายามในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองไม่ประสบความสำเร็จ (Polanyi, 1957a: 217-8)

จากงานของโพลานยี ตรรกะของการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองสามารถนำมาปรับใช้กับยุคเสรีนิยมใหม่ได้ โดยที่เราจำเป็นต้องเข้าใจว่า การผูกกร่อนของระบบตลาดและความตึงเครียดในเชิงสถาบันได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ

1.2.2 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: ภายหลังจากการผูกกร่อนของตลาด

ภายหลังจากการผูกกร่อนของตลาด สถานการณ์โลกในยุคนี้ได้นำมาสู่ความยุ่งเหยิงทางเศรษฐกิจที่รุนแรงมากยิ่งขึ้น พร้อมกับพลังแห่งการเคลื่อนไหวปกป้องตนเองเพื่อต่อต้านการทำงานของตลาดในระดับที่เข้มข้นมากยิ่งขึ้น (Block and Somers, 1984: 58) ในบริบททางประวัติศาสตร์เศรษฐกิจการเมือง โพลานยีเสนอว่า มี 3 เหตุการณ์สำคัญของโลกที่เป็นผล

พวงมาจากการกฎการเคลื่อนไหวแห่งทวีภาคและการผูกเรือนของตลาด อันได้แก่ สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์ และนโยบายข้อตกลงใหม่ (the New Deal) ในสหรัฐ

ตามที่ได้พูดถึงในส่วนที่แล้วว่า ความล้มเหลวของระบบมาตรฐานทองคำและระบบสินเชื่อ ได้ส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดการผูกฝัลงชั่วคราวหนึ่ง และชาติมหาอำนาจในยุโรปได้ผันตัวกลายเป็นนักล่าอาณานิคมอย่างเปิดเผยนั้น สงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเป็นผลลัพธ์ที่ตามมาของความขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศ เหตุผลก็คือ ในช่วงก่อนสงครามโลกจะปะทุขึ้น เมื่อใดก็ตามที่ความขัดแย้งระหว่างประเทศมีแนวโน้มจะพัฒนา กลายเป็นสงครามที่รุนแรง เหล่าบรรดานายธนาคารและกลุ่มธุรกิจภาคการเงินจะรีบเข้ามาใกล้เกลี่ยสถานการณ์เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดและหาทางออกในทันทีทันใด เพราะเมื่อใดก็ตามที่สงครามเกิดขึ้น ผลกำไรและการประกอบธุรกิจย่อมได้รับผลกระทบตามไปด้วย แต่ทว่าเมื่อชาติมหาอำนาจอาณานิคมเกิดความขัดแย้งจนกลายเป็นเรื่องที่ต้องเครียดอย่างมากในเวทีระหว่างประเทศ เวทีเจรจาสันติภาพเช่นนี้ย่อมไม่ได้ผล และนี่ก็ได้ส่งผลให้ดุลยภาพแห่งอำนาจ (the balance of power) เปลี่ยนแปลงไปด้วย เห็นได้ว่าภายหลังจากสงครามยุติลงได้ไม่นาน มีความพยายามที่จะรื้อฟื้นกลไกทางการเงินขึ้นมาใหม่อีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระบบมาตรฐานทองคำ แต่ความพยายามนี้ได้นำไปสู่สถานการณ์ที่เลวร้ายมากยิ่งขึ้น (Block and Somers, 1984: 60)

กล่าวคือ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางด้านเศรษฐกิจและการเมืองในสังคม ได้นำไปสู่ความตึงเครียดเชิงสถาบันไม่เพียงแต่ในด้านเศรษฐกิจ แต่เป็นทุกภาคส่วนในสังคมและภาคการเมืองด้วย ภายหลังจากสงครามโลกสิ้นสุดลงก็ได้มีความตึงเครียดใหม่เกิดขึ้น การรื้อฟื้นระบบมาตรฐานทองคำไม่สามารถทำงานได้ เพราะความขัดแย้งระหว่างประชาธิปไตยรัฐสภาและระบอบทุนนิยม ภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ชนชั้นแรงงานปกป้องตนเองจากเศรษฐกิจแบบตลาดผ่านกระบวนการทางนิติบัญญัติ ในขณะที่ ชนชั้นนายทุนก็ต้องการรักษาความสามารถของการแข่งขันในระดับระหว่างประเทศ นี่จึงกลายเป็นภาวะชะงักงัน (deadlock) ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากว่า ชนชั้นแรงงานไม่มีทางเลือกอื่นนอกจากการพึ่งพาระบอบทุนนิยม ในขณะที่ ชนชั้นนายทุนซึ่งไม่สามารถโต้แย้งสิทธิของแรงงานในรัฐสภาได้ ก็ไม่สามารถผลักดันให้ทุนนิยมเดินหน้าต่อไปได้ (Block and Somers, 1984: 60-1)

ในสถานการณ์ที่ยู่เหยิงและไม่มีทางออกเช่นนี้ โพลานยีเห็นว่า ลัทธิฟาสซิสต์กลายมาเป็นทางออกของชนชั้นผู้ปกครองในการรักษาเสถียรภาพของตลาด การเกิดขึ้นของลัทธิฟาสซิสต์เปิดโอกาสให้ตลาดสามารถทำงานต่อไปได้ โดยไม่มีปัญหาเรื่อง “ความขัดแย้ง” (frictions) หรือสภาวะซึ่งต่างฝ่ายต่างต่อสู้กันตลอดเวลา นอกจากนี้ การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองซึ่งเคยล้มเหลวไปก่อนหน้านี้ ก็ย่อมสามารถกลับมาเป็นไปได้อีกครั้ง (Ozel, 1997: 117) ทั้งนี้ ทางออกดังกล่าวจำเป็นต้อง “ให้การศึกษาใหม่” (reeducation) ที่ทำให้ประชาชนไม่รู้สึกต่อต้าน การศึกษาใหม่นี้ช่วยสลายแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์กันของมนุษย์ในทุกรูปแบบ ผ่านบทสนทนาที่มีเป้าหมายเพื่อจัดการกับความไม่เชื่อฟังหรือความไม่ยอมตามของ

สังคม (Polanyi, 1957a: 237-8) อย่างไรก็ตาม สำหรับชาติที่ปฏิเสธการรับเอาลัทธิฟาสซิสต์ไปปฏิบัติ นโยบายข้อตกลงใหม่ (the New Deal) กลายมาเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถทำงานต่อไปได้ (Block and Somers, 1984: 61) แต่ทั้งนี้ รัฐบาลอาจไม่ต้องให้ความสำคัญกับมาตรฐานทองคำ และมุ่งความสนใจไปที่การพัฒนาเศรษฐกิจของชาติแทน ดังเช่นในกรณีนโยบายข้อตกลงใหม่ของสหรัฐฯ (Polanyi, 1957a: 229).

กล่าวโดยสรุป จากการทบทวนงานเขียนของคาร์ล โพลานยีทำให้ได้ค้นพบคุณูปการที่สำคัญในหลายประเด็นสำหรับการถกเถียงเรื่องการเปลี่ยนผ่านที่เหมือนกันระหว่างยุคเสรีนิยมและยุคเสรีนิยมใหม่ ในที่นี้ได้เสนอไว้ 5 ประเด็น อันประกอบไปด้วย

ประการแรก ในการวิเคราะห์ถึงเศรษฐกิจแบบตลาดและสินค้าอุปโภคบริโภค ทำให้เห็นภาพที่ชัดเจนในการทำความเข้าใจการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ ซึ่งได้บทบาทหลักในการทำให้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ภายใต้รูปแบบตลาดที่เรียกว่า “เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้” (knowledge-based market economy) ตลาดดังกล่าวจำเป็นต้องมีชุดของสินค้าอุปโภคบริโภคที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ซึ่งจะได้กล่าวถึงละเอียดในบทที่สาม ในขณะที่บทที่สี่จะได้พูดถึงองค์การระหว่างประเทศที่ทำหน้าที่ดูแลการใช้ประโยชน์จากสินค้าเหล่านี้ รวมถึงบทบาทของรัฐทุนนิยมก้าวหน้า โดยเฉพาะสหรัฐฯ ในการผูกขาดสิทธิบัตร

ประการที่สอง ในกรณีของกฎหมายสปีนแฮมแลนด์และกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดไม่ได้มีวิวัฒนาการมาจากตลาดเสรีนิยม แต่เป็นบทบาทของสถาบันทางการเมืองหรือรัฐบาลที่วางแผนให้เกิดขึ้นอย่างตั้งใจ (Block and Somers, 1984: 56) นี่จึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการถกเถียงถึงบทบาทของรัฐภายใต้กระแสเสรีนิยมใหม่ ในบทที่ห้า จะเป็นการถกเถียงถึงบทบาทของรัฐไทยในการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาตามข้อเรียกร้องของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ

ประการที่สาม การพูดถึงพลังอัตพิทักษ์ทำให้ได้คำอธิบายที่ชัดเจนว่า ปฏิกริยาที่มีต่อผลกระทบในเชิงลบของตลาดสามารถก่อตัวขึ้นได้ ณ ที่ใดก็ตามที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าไปสร้างปัญหาให้กับสังคมนั้นๆ นอกจากนี้ พลังสังคมที่ปกป้องสังคมไม่จำเป็นต้องเคลื่อนไหวด้วยเหตุผลของชนชั้น แต่เป็นพลังสังคมต่างๆ ในสังคมที่เห็นพ้องต้องกันว่าจำเป็นต้องรวมตัวกันเคลื่อนไหว ในบทที่สี่ จะเป็นการแสดงให้เห็นถึงการนำข้อเสนอของโพลานยีเรื่องพลังอัตพิทักษ์มาวิเคราะห์กับขบวนการเคลื่อนไหวในยุคเสรีนิยมใหม่ และสำหรับบทที่ห้าจะเป็นการศึกษาถึงขบวนการเคลื่อนไหวในประเทศไทย

ประการที่สี่ สำหรับในสถานการณ์การผูกครองของตลาด ทำให้ต้องตระหนักถึงความเป็นไปได้ที่ตลาดเสรีนิยมใหม่จะเกิดการผูกครองเช่นเดียวกัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอเสนอว่า การประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของประเทศไทยเป็นการสะท้อนถึงความผูกครองของตลาดในช่วงเวลาหนึ่ง เนื่องจากอิทธิพลของตลาดในการสร้างระบบสิทธิบัตรโลกแบบครอบจักรวาลถูกทำลาย ซึ่งในบทที่หกจะได้วิเคราะห์ในเรื่องนี้อย่างละเอียด

ประเด็นสำคัญประการสุดท้ายคือ การวิเคราะห์เรื่องการเปลี่ยนผ่านทางสังคมของโพลานยีเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการวิเคราะห์ถึงการปรับตัวของระบบทุนนิยมและขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้าน ภายหลังจากที่ตลาดเสรีนิยมใหม่เริ่มผุ่กร่อน รวมถึงความเป็นไปได้ของการที่พลังปกป้องสังคมจะพัฒนากลายเป็นพลังต้านทุนนิยม ประเด็นทั้งหมดนี้จะได้อภิปรายในบทที่เจ็ด

2. บทต่อยอดทฤษฎีของโพลานยี (Beyond Polanyi): บทวิเคราะห์ทฤษฎีสู่ตลาดเสรีนิยมใหม่

อิทธิพลจากงานเขียนของโพลานยีที่มีต่อวรรณกรรมในปัจจุบันตลอดหลายช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ได้พิสูจน์ให้เห็นในเบื้องต้นว่า กรอบแนวคิดของโพลานยียังคงมีความสำคัญในการเป็นพื้นฐานต่อการทำความเข้าใจพัฒนาการของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ เนื้อหาในบทนี้เป็นการเสนอบทวิเคราะห์ว่า กฎการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคยังคงสามารถนำมาทำความเข้าใจ “สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่” (the neoliberal market society) ได้ เมื่อเอ่ยถึงสังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้หมายถึงธรรมชาติหรือคุณลักษณะของระบบทุนนิยมในศตวรรษที่ 20 ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้ยุคผู้นำฝ่ายขวาใหม่อย่างประธานาธิบดีโรนัลด์ เรแกนแห่งสหรัฐฯ และนายกรัฐมนตรีมากาเรต แทตเชอร์แห่งประเทศอังกฤษ (Harvey, 2006: 12; Harvey, 2007: 1-4) สังคมแบบตลาดเป็นหน่วยรวมของเศรษฐกิจในยุคเสรีนิยมใหม่ (the neoliberal market economy) และบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ (the role of neoliberal state) หน่วยแรกหมายถึงหมายถึง ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ และกระบวนการทำงานองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า (Jessop, 2007) ในขณะที่หน่วยหลัง หมายถึงบทบาทของรัฐในการเป็นสถาบันเพื่อทำหน้าที่สร้างสินค้าอุปโภคบริโภค ควบคุมความขัดแย้งทางสถาบันอันเกิดจากระบบตลาดและพลังปกป้องสังคม รวมถึงการสร้างความปลอดภัยให้แก่บรรษัทเอกชนในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาผ่านทางระบบกฎหมาย (Harvey, 2007: 64-70)

โครงสร้างของเนื้อหาในส่วนนี้แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก เป็นการแสดงว่า กรอบแนวคิดของโพลานยีในเรื่องตลาดอัตโนมัติ (the self-regulating market) สามารถนำมาอธิบายเศรษฐกิจตลาดเสรีนิยมใหม่และสังคมแบบตลาดได้อย่างไร ส่วนนี้เป็นการแนะนำคุณลักษณะของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ กระบวนการทำงานของตลาด สินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ และบทบาทของรัฐในการสนับสนุนสังคมแบบตลาด ถัดไปในส่วนที่สอง เนื้อหาต้องการแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของพลังสังคมเพื่อปกป้องสังคม พอถึงยุคเสรีนิยมใหม่ตลาดได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวางและเข้มข้นมากขึ้น ทำให้พลังสังคมกลุ่มนี้พัฒนาขึ้นมาจากที่เคยเกิดขึ้นในยุคเสรีนิยมใหม่อย่างมาก และในส่วนสุดท้าย เป็นการพิจารณาถึงการรวมตัวของพลังปกป้องสังคมในสังคมต่างๆจนกลายเป็นพลังต่อต้านระบบทุนนิยมในระดับโลก ผลที่สำคัญคือ พลังตลาดจำเป็นต้องปรับตัว เพื่อรักษาสภาพการทำงานของระบบตลาดให้

สามารถเดินหน้าต่อไปได้ นอกจากนี้ ยังได้วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ภายหลังจากตลาดเกิดผู้ร่อนและการปะทะกันของพลังตลาดและพลังปกป้องสังคม

2.1 ตลาดอัตรากิบาลเสรีนิยมใหม่ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่

คุณลักษณะพื้นฐานของตลาดเสรีนิยมและตลาดเสรีนิยมใหม่ซึ่งมีความคล้ายคลึงกัน ทำให้กรอบวิธีคิดของโพลานียังคงสามารถนำมาปรับใช้ในยุคปัจจุบันได้ กล่าวคือ กระบวนการแสวงหากำไรของตลาด สินค้าอุปโภคบริโภค และพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจระบบตลาด ยังคงดำเนินต่อไป อาจกล่าวได้ว่า ตลาดอัตรากิบาลเสรีนิยมใหม่เป็นรูปแบบตลาดที่พัฒนามาจากระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยม ซึ่งทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นถึงพลังของอุดมการณ์แบบตลาดที่มีการปรับตัวตลอดเวลา (Birchfield, 1999: 38) อย่างไรก็ดี สิ่งที่ต้องตระหนักคือรูปแบบบางประการของระบบตลาด ซึ่งสร้างกลไกใหม่ ๆ ขึ้นมาในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตลาดแบบองค์ความรู้ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐที่ปรับตัว ทำให้พลังตลาดมีความเปลี่ยนแปลงในการรองรับการทำงานและแสวงหากำไรมากยิ่งขึ้น

2.1.1 ตลาดอัตรากิบาลเสรีนิยมใหม่: ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้

ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 แนวคิดเรื่องตลาดเสรีได้พัฒนากลายเป็นรูปแบบของตลาดเสรีนิยมใหม่ อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้สนับสนุนแนวคิดที่รองรับการทำงานของตลาด อันประกอบด้วย การลดกฎเกณฑ์ควบคุมทางธุรกิจ (deregulation) การแปรรูปกิจการรัฐหรือรัฐวิสาหกิจให้เป็นของเอกชน (privatization) และการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (liberalization) ในรูปแบบของโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ แนวคิดดังกล่าวนี้สะท้อนออกมาในปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ฉันทามติวอชิงตัน” (Washington Consensus) ซึ่งเป็นแนวคิดทางเศรษฐกิจและการต่างประเทศอันเกิดจากชนชั้นนำในกลุ่มชาติใหม่และฝ่ายกระแสหลักใหม่ (โปรเจดดู, Williamson, 1990) ฮาร์วีย์ชี้ให้เห็นว่า แนวคิดเสรีนิยมใหม่เป็นนาทกรรมของการสถาปนาอำนาจนำซึ่ง...

“...รัฐเกือบทุกรัฐ ตั้งแต่ประเทศที่เกิดใหม่จากการล่มสลายของสหภาพโซเวียต ไปจนถึงรัฐสวัสดิการและประเทศประชาธิปไตยสังคมนิยมแบบเก่า อย่างเช่น นิวซีแลนด์และสวีเดน ต่างรับเอาทฤษฎีเสรีนิยมใหม่ไปปรับใช้เป็นนโยบายภายในประเทศทั้งสิ้น [รวมไปถึง] ประเทศแอฟริกาใต้ในยุคหลังการเหยียดผิว ก็รับเอาแนวคิดเสรีนิยมใหม่ไปปฏิบัติอย่างรวดเร็ว แม้แต่ประเทศจีน... ก็ยังมีที่ท่าว่ากำลังเดินตามแนวทางนี้เช่นกัน...” (Harvey, 2007: 3)

อิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ครอบคลุมพื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่การศึกษา สื่อมวลชน บรรษัทเอกชน และกลุ่มธุรกิจการเงิน สถาบันของรัฐ รวมไปถึงองค์การระหว่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ธนาคารโลก และองค์การการค้าโลก ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นองค์การที่กำหนดระบบระเบียบและมีอิทธิพลเหนือกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคมทั่วโลก (Harvey, 2007: 3) พลวัตนี้ได้ทำลายพลังปกป้องสังคมมาตั้งแต่ช่วงหลัง

สงครามโลกครั้งที่สอง นักวิชาการที่วิพากษ์นโยบายเสรีนิยมใหม่จึงเห็นด้วยกับแนวคิดของโพลานีที่มองว่าอุดมการณ์แบบตลาดเป็นเพียงเรื่องอุดมคติเท่านั้น (Drahokoupil, 2004: 836; Block and Somers, 1984: 47-8) ธรรมชาติของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ถูกสอดแทรกเข้าไปสู่วิถีชีวิตของมนุษย์ บนสมมติฐานที่ว่า พฤติกรรมของมนุษย์ถูกกำหนดโดยความเป็นสัตว์เศรษฐกิจ (an economic man) ซึ่งมุ่งแสวงหากำไรสูงสุดอยู่เสมอและมุ่งรักษาผลประโยชน์ของตนเองตลอดเวลา ผลที่ตามมาคือ ระบบตลาดได้ทำให้การเมืองเป็นเรื่องที่ไกลตัวและห่างเหินจากความเป็นจริงทางสังคม ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้คุณค่าทางสังคมอื่นๆ ถูกมองข้ามไป ความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเช่นการเคารพนับถือ ความอดทนอดกลั้น และการพัฒนาทางสังคมถูกแทนที่ด้วยตรรกะทางเศรษฐกิจจนหมดสิ้น (Birchfield, 1999: 31-2) สืบเนื่องจากแนวคิดของโพลานี โรนัลด์ มังก์ชี้ให้เห็นว่า ในยุคสมัยของสังคมยุคก่อนทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ทางสังคมเท่านั้น ความสัมพันธ์แบบตลาดถูกควบคุมและวางกฎเกณฑ์โดยปฏิสัมพันธ์ทางสังคม แต่ทว่าพอถึงสังคมยุคทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เกิดขึ้นได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมถูกจำกัดฐานะเหลือเพียงองค์ประกอบหนึ่งของระบบเศรษฐกิจเท่านั้น (Munck, 2007: 16-7)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ต่างไปจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมคือ ตลาดเสรีนิยมใหม่ไม่ได้จำกัดบทบาทของการแสวงหากำไรอยู่ที่ภาคเศรษฐกิจที่จับต้องได้ (real sector) หรือธุรกิจจากภาคอุตสาหกรรมเท่านั้น แต่ยังได้ขยายอิทธิพลไปสู่ภาคการเงินของโลก ภาคแปรรูปกิจการรัฐ การลดการควบคุมของภาครัฐ การเปิดเสรีการค้าและการลงทุน รวมถึงภาคทรัพย์สินทางปัญญาด้วย กลไกของตลาดเสรีนิยมใหม่ได้พัฒนาระบบตลาดให้ตอบสนองต่อกระบวนการสะสมทุนที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่ที่เพียงที่ดิน แรงงาน และเงินทำหน้าที่ในระบบตลาด กระบวนการทางเศรษฐกิจในการแปรเปลี่ยนสภาพแวดล้อมให้กลายเป็นสินค้าได้เข้าไปสู่วงการการเมือง การศึกษา สาธารณสุข สวัสดิการ วิทยาศาสตร์ และกิจกรรมอื่นๆ ที่ควบคุมโดยกลุ่มธุรกิจ การขยายตัวของพลังตลาดไปทุกวงการช่วยเพิ่มโอกาสในการแสวงหากำไร โดยไม่ต้องคำนึงถึงต้นทุนทางสังคมใดๆ (Jessop, 1996: online) ประเด็นที่วิพากษ์กันบับนี้ให้ความสนใจคือ บทบาทของตลาดในการสนับสนุนให้มีการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา โดยให้เหตุผลว่าเพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาทางเทคโนโลยีและองค์ความรู้แขนงต่างๆ (Harvey, 2007: 64) ภายใต้อิทธิพลของตลาด โอกาสในการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกจำกัดเนื่องจากตลาดเสรีนิยมใหม่มองว่า สิ่งของต่างๆ ทั้งหมดสามารถเปลี่ยนแปลงให้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อรองรับระบบตลาดได้ทั้งสิ้น ตลาดถูกมองว่าเป็นตัวกลางที่เหมาะสมที่สุดในกระบวนการตัดสินใจของมนุษย์ กฎของราคาสามารถจัดสรรให้สินค้าทุกอย่างสามารถซื้อขายกันได้อย่างเหมาะสมและถูกต้องตามกฎหมาย แม้แต่องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารก็ตาม (Harvey, 2007: 160-165; Munck, 2006: 178)

เจสซอบเสนอว่า ท่ามกลางกระแสทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ที่กำลังก่อตัว องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญที่สุด และกลายเป็นสินค้าหลักที่มีการแข่งขันกัน

ในตลาด เขาเรียกสภาพนี้ว่า “เศรษฐกิจระบบตลาดที่อาศัยฐานความรู้” (the knowledge-based economy) (Jessop, 2007) เพื่อทำความเข้าใจกลไกการทำงานของตลาดนี้ คริสโตเฟอร์ เมย์ (Christopher May) และซูซาน เซล (Susan Sell) สร้างคำอธิบายที่เรียกว่า “กฎของความหายาก” (law of scarcity) ขึ้นมาอธิบายตรรกะของพลังตลาดในการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้กลายเป็นสินค้าอย่างเต็มตัว พวกเขาเสนอว่า หลักการของทรัพย์สินทางปัญญาต้องทำให้องค์ความรู้กลายเป็นทรัพยากรที่หายาก แม้ว่าพื้นฐานองค์ความรู้ไม่ใช่สิ่งของที่หาได้ยาก กล่าวคือ โดยทั่วไปแล้ว การใช้สิ่งของวัตถุมีความแตกต่างจากการใช้องค์ความรู้ในเรื่องของความหายาก คำว่า “ความหายาก” ในที่นี้หมายถึง การแย่งชิงในการใช้ (rivalrous) ในแง่ที่ว่าเมื่อมีผู้หนึ่งใช้สิ่งของชิ้นหนึ่ง บุคคลที่สองย่อมไม่สามารถใช้ได้พร้อมกัน หากบุคคลทั้งสองมีความต้องการใช้พร้อมกัน ทั้งคู่จำเป็นต้องเข้าสู่ระบบตลาดโดยให้กลไกราคาเป็นตัวตัดสิน แต่ในกรณีของความรู้และข้อมูลข่าวสาร บุคคลสองคนสามารถใช้ร่วมกันได้ เนื่องจากการใช้ความรู้ในเรื่องหนึ่งของบุคคลๆหนึ่งไม่ได้ทำให้บุคคลอีกคนหนึ่งไม่สามารถเข้าถึงได้ และไม่ได้ทำให้อรรถประโยชน์ขององค์ความรู้ชิ้นนั้นมีต่อสังคมลดลง (social marginal utility) ในแง่นี้ การเกิดขึ้นของระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกส่งผลให้องค์ความรู้ซึ่งไม่ใช่สิ่งของที่หายากโดยกำเนิด กลายมาเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคในระบบตลาด และจำเป็นต้องใช้เงินในการเข้าถึง (May and Sell, 2006: 5-6; Polanyi, 1971; 145)

ในทำนองเดียวกันกับกฎของความหายาก “การวิเคราะห์เชิงคุณค่า” (the value-based analysis) เป็นอีกแนวทางหนึ่งที่ทำให้เข้าใจถึงกระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้า แนวทางนี้เสนอว่าสิ่งของตามธรรมชาติทุกประเภทมีคุณค่าในตัวของมันเองทั้งคุณค่าในการใช้สอย (use-value) และคุณค่าในการแลกเปลี่ยน (exchange-value) ด้วยเหตุนี้ ในภาษาของเสรีนิยมใหม่ คุณค่าในการใช้สอยขององค์ความรู้หรือภูมิปัญญาที่ใช้ร่วมกัน ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนและไม่ได้นำไปสู่นวัตกรรมใดๆ ดังนั้น เพื่อรองรับอุดมการณ์ของตลาดแบบองค์ความรู้ ภูมิปัญญาทั้งหมดจำเป็นต้องได้รับคุณค่าในการแลกเปลี่ยน เพื่อแปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ร่วมกันให้กลายเป็นสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สินทางปัญญา (Jessop, 2003: 18-22) จากเดิมที่ภูมิปัญญาเป็นเสมือนสิ่งของที่ใช้ร่วมกันภายในชุมชน ระบบทรัพย์สินทางปัญญาทำให้องค์ความรู้ต่างๆมีเจ้าของ และเปิดโอกาสให้เจ้าของเหล่านั้นสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย (May and Sell, 2006: 6) ตรรกะทั้งสองถือเป็นแก่นกลางทางความคิดของระบบทรัพย์สินทางปัญญาและสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า (Jessop, 2003: 18-22; Rieu, 2006) ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

จากกฎของความหายากและการวิเคราะห์เชิงคุณค่า ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่มีกลไกในการทำให้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าเฉกเช่นเดียวกับที่เกิดกับทรัพยากรธรรมชาติในยุคเสรีนิยม พลังตลาดมักให้เหตุผลว่า การปกป้องภูมิปัญญาชาวบ้านด้วยการให้รางวัลแก่ผู้ประดิษฐ์คิดค้นย่นนำไปสู่นวัตกรรมใหม่ๆอย่างไม่สิ้นสุด ภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา กลไกตลาดเป็นตัวกำหนดราคาที่เหมาะสมให้กับองค์ความรู้ต่างๆและทำ

ให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบ ในการนี้ สถาบันหลักที่ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบทรัพย์สินทางปัญญาในปัจจุบันคือ ข้อตกลงทริปส์ (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights--TRIPs) ภายใต้องค์การการค้าโลก ซึ่งถูกออกแบบมาให้สร้าง “แนวคิดอันเป็นหนึ่งเดียวในระดับโลกเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญา ผ่านกระบวนการทำให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของระบบกฎหมายในแต่ละประเทศสมาชิกขององค์การการค้าโลก” (May, 2000: 85) เมย์เสนอว่าระบบทุนนิยมโลกาภิวัตน์มีแนวโน้มในการเข้ามาเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า ในยุคปัจจุบัน ระบบทุนนิยมได้ทำงานบนองค์ประกอบหลัก 3 ประการได้แก่ (1) ระบบวิทยาการเทคโนโลยี (technological) อันเกี่ยวข้องกับการจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในกระบวนการผลิต (2) ระบบกฎหมายและการเมือง (legal/political) อันเกี่ยวข้องกับการสถาปนากฎหมายครอบครองทรัพย์สิน และ (3) ระบบความคิดทางปรัชญา (philosophical) อันเกี่ยวข้องกับการจัดการทางความคิดของปัจเจกชนในฐานะผู้สรรสร้างขอบเขตขององค์ความรู้ ทั้งสามองค์ประกอบเป็นแนวคิดที่แฝงอยู่ในกระบวนการทำงานของทริปส์ เพื่อสร้างกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นกลไกของระบบทุนนิยม (May, 2007: 2; May and Sell, 2006: 25-8) กลไกทางการตลาดนี้เป็นเครื่องมือเชิงอำนาจของประเทศทุนนิยมก้าวหน้า ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ และเหล่าบริษัทข้ามชาติระดับโลก ซึ่งล้วนได้ประโยชน์จากการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาให้เป็นแบบฉบับเดียวกันทั่วโลก เพื่อบรรลุภารกิจดังกล่าว พลังตลาดสร้างความชอบธรรมให้กับข้อตกลงทริปส์ โดยอ้างถึงความจำเป็นในการพัฒนาและถ่ายโอนเทคโนโลยี ความจำเป็นในการจัดสรรทรัพยากรที่เหมาะสมให้กับเจ้าของสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ และความจำเป็นในการทำให้กระบวนการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ในระบบเป็นไปตามกฎหมาย แม้ว่าข้อตกลงทริปส์ยังคงเป็นที่ถกเถียงระหว่างประเทศที่พัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา ในเรื่องของผลกระทบที่มีต่อสองกลุ่มประเทศซึ่งต่างกันในการพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนากลับถูกบังคับอย่างไม่เต็มใจให้รับเอาแนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาไปปฏิบัติ เพื่อแปรสภาพภูมิปัญญาสาธารณะให้เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์การพัฒนาทางเศรษฐกิจ (โปรดดู, May, 2000: 85-90; May and Sell, 2006: 17-25) นอกจากนี้ ก่อนหน้าที่ข้อตกลงทริปส์จะถือกำเนิดขึ้นในปีค.ศ. 1994 ประเด็นเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา ข้อตกลง สนธิสัญญา และการประชุมเชิงวิชาการเป็นหน้าที่รับผิดชอบขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (The World Intellectual Property Rights หรือ WIPO) ทั่วไปเป็นองค์การที่ทำหน้าดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกมาอย่างยาวนาน แต่ทว่าการเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ทำให้องค์การนี้ถูกลดความสำคัญลง และนำไปสู่ความจำเป็นในการปรับตัวเพื่อให้มีบทบาทในฐานะกลไกของทุนนิยมต่อไป บทบาทของกลไกระหว่างประเทศทั้งสองจะได้กล่าวถึงในบทถัดไป

ถึงตอนนี้ การสำรวจแนวคิดของโพลานยี⁸ ทำให้ได้ภาพว่ากฎการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคในยุคเสรีนิยม โดยเฉพาะตลาดอัตโนมัติได้พัฒนารูปแบบมาสู่ตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่หรือตลาดแบบองค์ความรู้ พัฒนาการของตลาดยังรวมไปถึงสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ นอกเหนือไปจากที่ดิน แรงงาน และเงิน มาปรากฏในยุคเสรีนิยมใหม่

2.1.2 สินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า

เช่นเดียวกับสินค้าอุปโภคบริโภคตามข้อเสนอของโพลานยี ตลาดอัตโนมัติยุคเสรีนิยมใหม่ได้สร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ขึ้น เพื่อรองรับการทำงานของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ กล่าวคือ องค์ความรู้ถูกกำหนดบทบาทใหม่ให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตของตลาด ระบบทรัพย์สินทางปัญญากลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และเป็นบดสะท้อนกระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันในตลาดอย่างเต็มรูปแบบ สินค้าเหล่านี้ได้สกัดความรู้และทรัพยากรตามธรรมชาติในชุมชน เช่น ภูมิปัญญา พืชผัก หรืออวัยวะของสิ่งมีชีวิต ให้กลายเป็นสิ่งของเพื่อการค้าขาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้เข้ามาพรากความรู้ ข้อมูลข่าวสาร ภูมิปัญญาชาวบ้าน และความเชื่อชาวบ้านออกจากความสัมพันธ์ทางสังคม เช่นเดียวกับยุคเสรีนิยม องค์ความรู้ซึ่งเคยเป็นส่วนหนึ่งของสังคมถูกทำให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค พลวัตนี้สอดคล้องกับสิ่งที่โพลานยีได้เสนอว่า ตลาดอัตโนมัติจำเป็นต้องกำหนดบทบาทใหม่ให้กับสิ่งของตามธรรมชาติ ผู้คน และอำนาจซื้อ ให้เป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์แบบตลาดในชื่อของที่ดิน แรงงาน และเงิน อย่างไม่มีข้อยกเว้น (Polanyi, 1957a: 72; Munck: 2007, 15) ภายใต้การทำงานของเศรษฐกิจแบบองค์ความรู้ สินค้าอุปโภคบริโภคได้ถูกนำเข้าสู่ระบบตลาดเพื่อแสวงหากำไรเช่นเดียวกัน องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกแปรเปลี่ยนให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดในชื่อของสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า นอกจากนี้ความสัมพันธ์ทางสังคมในอดีตอันได้แก่ ความสัมพันธ์ต่างตอบแทน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และความสัมพันธ์ในครัวเรือน ถูกแทนที่ด้วยกฎของการแลกเปลี่ยน (Polanyi, 1971: xiv; Munck, 2007: 15) ในกรณีของภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อโบราณก็ถูกโอนถ่ายให้อยู่ภายใต้เศรษฐกิจแบบองค์ความรู้ ซึ่งจำเป็นต้องใช้เงินและกฎเกณฑ์ของตลาดในการเข้าถึงแน่นอนว่า การทำงานของตลาดย่อมนำไปสู่การต่อต้านจากพลังปกป้องสังคมเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ในประเด็นต่างๆ เช่น การพัฒนาทางเศรษฐกิจสวัสดิการสาธารณสุข หรือการถ่ายโอนเทคโนโลยี (May and Sell, 2006: 176; Duffield, 2003: 18)

ในส่วนของสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ เมย์และเซลได้อธิบายถึงคุณลักษณะของสินค้าทั้งสามประเภทไว้อย่างน่าฟัง ในส่วนของ “สิทธิบัตร” มักใช้กับสิ่งประดิษฐ์ทาง

⁸ แม้เป็นส่วนของการสำรวจวรรณกรรม นักวิชาการจำนวนหนึ่งได้วิพากษ์งานของโพลานยีในเชิงทฤษฎี (ตัวอย่างเช่น งานของ Jessop 1996; Jessop, 2001; Jessop, 2007; Drahokoupil, 2004) แต่พวกเขาเหล่านั้น ก็ยอมรับว่าข้อเสนอของโพลานยีเป็นแนวคิดร่วมสมัยที่ยังคงสามารถนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันได้

อุตสาหกรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การจดสิทธิบัตรเป็นการต่อรองกันระหว่างรัฐและเจ้าของสิ่งประดิษฐ์ว่าจะให้การปกป้อง การใช้ และค่าตอบแทนในสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ ทั้งนี้ การจดทะเบียนสิทธิบัตรเหนือองค์ความรู้ใดๆก็ตาม จำเป็นต้องมี “ความใหม่” (new) คือ ไม่ใช่เรื่องที่ได้รับรู้โดยทั่วกันอยู่แล้วในสังคมหรือเคยจดสิทธิบัตรมาก่อน ต้อง “ไม่มีความชัดเจน” (non-obvious) คือ ไม่ใช่เรื่องที่สามารถรับรู้โดยทั่วกัน และต้อง “สามารถใช้ได้และเป็นประโยชน์ในทางอุตสาหกรรม” (useful or applicable in industry) คือ เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่มีหน้าที่ชัดเจน และสามารถเข้าสู่กระบวนการผลิตได้ในทันที ในส่วนของ “ลิขสิทธิ์” มักเป็นการบังคับใช้กับวรรณกรรม ดนตรี เพลง งานศิลปะ แผนที่ ภาพถ่าย และบันทึกเสียง เพื่อปกป้องผลประโยชน์ให้กับผู้คิดค้นและเจ้าของสิ่งประดิษฐ์จากการใช้โดยไม่ได้รับอนุญาต นอกจากนี้ องค์ความรู้ของลิขสิทธิ์ถูกมองว่ามีความจำเป็นต่อสังคมน้อยกว่าสิ่งประดิษฐ์ที่จดสิทธิบัตร ระยะเวลาในการคุ้มครองจึงมักครอบคลุมตลอดอายุขัยของเจ้าของสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ (ภายใต้ข้อตกลงทริปส์ได้ขยายระยะเวลาออกไปอีก 50 ปีนับจากวันที่เจ้าของสิ้นอายุ) และท้ายที่สุด “เครื่องหมายการค้า” มีวัตถุประสงค์เพื่อแยกผลิตภัณฑ์ของบริษัทหนึ่งออกจากอีกบริษัทหนึ่ง และเพื่อแสดงคุณภาพของสินค้าตามยุทธศาสตร์ทางการตลาด การทำให้เครื่องหมายการค้าเป็นที่ยอมรับจำเป็นต้องมีการจดทะเบียนเช่นเดียวกับสิทธิบัตรและลิขสิทธิ์ อย่างไรก็ตาม ผู้ยื่นคำขออาจถูกปฏิเสธการขึ้นทะเบียนได้ ในกรณีที่เครื่องหมายการค้าที่ต้องการจดทะเบียนมีความคล้ายคลึงกับเครื่องหมายการค้าของอีกบริษัทหนึ่งซึ่งได้มีการจดทะเบียนอยู่ก่อนแล้ว หรือในกรณีที่สัญลักษณ์ในเครื่องหมายการค้าเป็นที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคมอยู่ก่อนแล้ว (May and Sell, 2006: 7-11) สินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่เหล่านี้ เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามในการสร้างเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้และเปลี่ยนแปลงภูมิปัญญาให้กลายเป็นสินค้าอย่างเต็มรูปแบบ

อย่างไรก็ตาม ก่อนหน้ายุคเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ความรู้และข้อมูลข่าวสารไม่ได้มีฐานะเป็นสินค้าเพื่อการซื้อขาย และไม่มีกำหนดราคาสำหรับการใช้องค์ความรู้นั้นๆ สภาพเศรษฐกิจในสังคมบุพกาล ภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อถือเป็นทรัพยากรที่คนในชุมชนใช้ร่วมกัน แบ่งกัน บ่มเพาะ และรักษาไว้เพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวม (Weerawit, 2003: 159) เกรแฮม ดัทฟิลด์ ซีให้เห็นว่า...

“...ผู้คนและชุมชนดั้งเดิมทำหน้าที่ค้นพบ พัฒนา และสงวนรักษาพืชทางยาหลากหลายชนิด สูตรสมุนไพรเพื่อสุขภาพ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรและของป่า ซึ่งมีการซื้อขายกันในระดับระหว่างประเทศ และสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจในจำนวนมหาศาล...” (Dutfield, 2003: 12)

บทบาทของสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์แบบดั้งเดิมโดยสิ้นเชิง การแทรกแซงของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในสังคมแบบดั้งเดิมทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านมีราคาในการเข้าถึง ชาวบ้านและชุมชนจำเป็นต้องมีเงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนหากต้องการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้ แม้แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อโบราณซึ่งคนในชุมชนร่วมกันพัฒนา และครั้งหนึ่งเป็นสิ่งที่ทุกคนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน ก็

กลายเป็นสินค้าที่มีการซื้อขายกันในระบบตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (May and Sell, 2006: 194-5)

พลวัตในข้างต้นได้นำไปสู่ข้อถกเถียงในเรื่องในเรื่องระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างกว้างขวาง ระบบสิทธิบัตรแบบครอบจักรวาลย่อมครอบคลุมรูปแบบของชีวิตและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งไม่ได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ แต่เป็นผลผลิตทางสังคมและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมาเป็นเวลานาน นอกจากนี้ องค์ความรู้บางประการที่ถูกจดสิทธิบัตรเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น (Sahai, 2003) ตัวอย่างที่สำคัญเช่นในกรณีของชุมชนชาวอินเดีย ชาวพื้นเมืองบางกลุ่มได้รับความเดือดร้อนจากการที่พืชพื้นเมืองที่พวกเขาเคยใช้ในชีวิตประจำวันมีข้อจำกัดในการใช้เพราะติดระบบสิทธิบัตร เช่น สะเดา ขมิ้น หรือมะระ เป็นต้น (Shiva, 2001)⁹ ในทำนองเดียวกัน เมย์และเซลชี้ให้เห็นว่า...

“...ในกรณีของขมิ้นและสะเดา นักวิจัยชาวสหรัฐและบริษัทข้ามชาติได้รับสิทธิบัตรในพืชสมุนไพรของชาวอินเดีย ซึ่งเป็นพืชที่พวกเขาถือว่าเป็นของชุมชนดั้งเดิมมาเป็นเวลาช้านาน กรณีทั้งสองนำไปสู่การตั้งคำถามต่อสถานะของวิถีการดำรงชีวิตและธรรมเนียมปฏิบัติแบบดั้งเดิม ที่กระทำผ่านการถ่ายทอดแบบปากเปล่า หรือบางครั้งต่อคติความเชื่อแบบดั้งเดิม [ชาวพื้นเมืองมองว่า] การค้นพบทางวิทยาศาสตร์มีได้มีอะไรมากไปกว่าขนมอบธรรมเนียมแบบชาวบ้าน ซึ่งนักวิจัยหยิบยืมหรือค้นเจอจากชนเผ่าพื้นเมือง ชาวนา คนทรงเจ้า หรือพ่อหมอ ระบบสิทธิบัตรตะวันตกไม่ได้ให้การยอมรับในการมีอยู่ของนวัตกรรมที่มีมานานเหล่านี้...” (May and Sell, 2006: 195)

ในทำนองเดียวกัน ระบบลิขสิทธิ์ก็นำไปสู่ข้อถกเถียงเช่นเดียวกัน แม้ว่าหลักการของลิขสิทธิ์เป็นเรื่องที่น่าชื่นชมในการปกป้องการใช้สิ่งประดิษฐ์ ทำให้ผู้ประดิษฐ์มีแรงจูงใจในการผลิตงานโดยไม่ต้องกังวลว่าความคิดของพวกเขาจะถูกละเมิดสิทธิ์ แต่ว่าข้อโต้แย้งที่สำคัญเกี่ยวกับลิขสิทธิ์คือ งานบางชิ้นเกิดขึ้นมาจากการผลิตซ้ำองค์ความรู้พื้นเมืองหรือธรรมเนียมปฏิบัติของชาวบ้าน ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ระบบลิขสิทธิ์ได้จดทะเบียนศิลปวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างไม่ได้รับอนุญาต และนำไปสู่การประณามจากคนพื้นเมือง ด้วยเหตุนี้ การมีอยู่ของระบบลิขสิทธิ์จึงทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อได้รับการแพร่หลาย ในลักษณะของการถูกขูดรีดเพื่อผลประโยชน์ทางการค้า โดยที่ชุมชนและชาวบ้านผู้คิดค้นได้รับผลตอบแทนเป็นผลกำไรเพียงหยิบมือเดียว ข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นคือศิลปวัฒนธรรมโบราณเช่นงานศิลปะ เครื่องแกะสลัก งานออกแบบ ทำเดิน บทละครและเพลง ล้วนแล้วแต่ถูกผลิตซ้ำโดย

⁹ วันทนา คิวะ ถกเถียงถึงประเด็นนี้ในหนังสือของเธอที่ชื่อ “Protect or Plunder?: Understanding Intellectual Property Rights” สำหรับประเด็นเรื่องสิทธิบัตร เธอเสนอให้พิจารณาถึงความต่างระหว่าง สิทธิบัตรเพื่อครอบครอง (patents for conquests) สิทธิบัตรเพื่อนวัตกรรม (patent for inventions) และสิทธิบัตรเพื่อการค้าขาย (patent for imports) โดยที่แต่ละประเทศมีรายละเอียดและจุดประสงค์ของการทำสิทธิบัตรที่แตกต่างกันออกไป ดังนั้น ระบบสิทธิบัตรเป็นเครื่องมือทางกฎหมายที่ไม่สามารถครอบคลุมบริบททางเศรษฐกิจสังคม ประวัติศาสตร์ และแขนงที่เกี่ยวข้อง การจดสิทธิบัตรจึงมักมีแนวโน้มในการเป็นเครื่องมือเพื่อการครอบครองเท่านั้น (Shiva, 2001)

ไม่ได้รับอนุญาตจากคนท้องถิ่น และไม่ได้อ้างอิงความเป็นเจ้าของให้แก่ผู้คนในชุมชนนั้นๆ (Dutfield, 2003: 12-3) แม้แต่เครื่องหมายการค้าก็นำไปสู่ปัญหาที่คล้ายกัน กล่าวคือ ชื่อที่ใช้เรียกอักษรภาพ ตัวอักษร หรือสัญลักษณ์ ที่บริษัทหนึ่งๆต้องการใช้จดทะเบียนก็อาจเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ตัวอย่างเช่น ในกรณีของประเทศไทย บริษัทนวดแผนโบราณของญี่ปุ่นที่มีอิทธิพลมากแห่งหนึ่ง ได้จดทะเบียนเครื่องหมายการค้าของทางบริษัทด้วยชื่อว่า “ฤๅษีตัดตน” ต่อสำนักงานสิทธิบัตรของญี่ปุ่น (Japan Patent Office หรือ JPO) อันที่จริงแล้ว ฤๅษีตัดตนเป็นศิลปวัฒนธรรมและแผนการแพทย์ของไทยที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน ผลก็คือ นับตั้งแต่ที่มีการจดทะเบียนเครื่องหมายการค้านี้ คนไทยไม่สามารถใช้คำว่า “ฤๅษีตัดตน” เพื่อเรียกการนวดแผนโบราณของไทยได้อีกต่อไป

ยิ่งไปกว่านั้น ประเด็นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างระบบสิทธิบัตร กับนวัตกรรมและพัฒนาการทางเทคโนโลยีเป็นหนึ่งในข้อถกเถียงที่สำคัญระหว่างฝ่ายที่สนับสนุนและวิพากษ์ระบบทรัพย์สินทางปัญญา กล่าวคือ ฝ่ายสนับสนุนได้อ้างว่า ระบบสิทธิบัตรที่มีประสิทธิภาพย่อมนำไปสู่การพัฒนาของเทคโนโลยีที่สำคัญ เนื่องจากการปกป้องสิ่งประดิษฐ์ทำให้นักวิทยาศาสตร์ นักวิจัย หรือผู้คิดค้นเกิดแรงจูงใจในการคิดค้นนวัตกรรมขึ้นมา อย่างไรก็ตาม เมื่อนำข้อเสนอดังกล่าวมาวิเคราะห์ในกรณีของอุตสาหกรรมยา ฝ่ายวิพากษ์ระบบทรัพย์สินทางปัญญามองว่า ระบบสิทธิบัตรและนวัตกรรมทางยาหรือปริมาณงานคิดค้นวิจัยทางยาไม่มีความสัมพันธ์กันในทางบวกแต่อย่างใด คำวิพากษ์ดังกล่าวนี้มาจากงานวิจัยเชิงประจักษ์ของ มาร์เซีย แอนเจลล์ (Marcia Angell) เธอเสนอว่า บรรษัทยาข้ามชาติยักษ์ใหญ่ซึ่งงบประมาณเพียงหยิบมือเดียวในการวิจัยและพัฒนายา แต่งบประมาณรายจ่ายหลักของบรรษัทเหล่านี้ถูกทุ่มลงไปที่ค่าการตลาดและการประชาสัมพันธ์ประจำปี ในทางปฏิบัติ บรรษัทเหล่านี้มักอ้างอยู่เสมอว่า พวกเขาจำเป็นต้องขายยาในราคาแพงเนื่องจากงบประมาณในการวิจัยและพัฒนาายามีค่าสูงถึงเฉลี่ยปีละ 31,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ หากพวกเขาไม่ขายยาในราคาสูง ก็ย่อมไม่มีงบประมาณในการผลิตยาที่มีคุณภาพออกมาสู่ตลาดโลก อย่างไรก็ตาม แอนเจลล์ได้เปิดเผยข้อมูลที่สำคัญว่า แม้ตัวเลขค่าเฉลี่ยงบประมาณและวิจัยยาจะดูแล้วอยู่ในระดับสูง แต่คิดเป็นเพียงร้อยละ 14 ของรายจ่ายทั้งปี ในขณะที่งบประมาณในการตลาดสูงถึงร้อยละ 31 หรือคิดเป็น 67,000 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯต่อปี ค่าถามที่ตามมาคือ บรรษัทยาเหล่านี้ดำเนินงานวิจัยยาจากแหล่งใดมาพัฒนาเป็นตัวยาเพื่อขายสู่ตลาด แอนเจลล์ชี้ให้เห็นว่า บรรษัทยาข้ามชาติเหล่านี้ใช้งบประมาณจำนวนหนึ่งในการซื้องานวิจัยและผลิตภัณฑ์จากมหาวิทยาลัยชั้นนำ ห้องทดลอง หรือแม้แต่องค์การภาครัฐทั่วโลกเพื่อนำมาผลิตเป็นยาออกวางจำหน่าย เมื่อได้ตัวยาหรืองานวิจัยมาแล้ว บรรษัทยาอย่าง แอบบอต (Abbott) เมิร์ก (Merck) ซาโนฟี (Sanofi) โนวาติส (Novartis) หรือโรช (Roche) ก็ทุ่มงบประมาณเพื่อโฆษณาเหล่านี้ผ่านทางโทรทัศน์ เคเบิลทีวี หรือวิทยุตลาด 24 ชั่วโมง ในทางตรงกันข้าม เมื่อเปรียบเทียบกับบริษัทยาคุณภาพอย่าง จิลีด (Gilead) และ ดาเบอร์ (Dabur) ของบราซิลและอินเดียตามลำดับ บริษัทเหล่านี้ไม่มีงบประมาณในการโฆษณาทำให้ไม่สามารถแข่งขันกับบรรษัทยาเหล่านี้ได้เท่าที่ควร (โปรดดู Angell, 2005) ด้วย

เหตุนี้ ระบบสิทธิบัตรจึงไม่ได้นำไปสู่นวัตกรรมเสมอไป แต่สามารถเป็นเครื่องมือให้กับบริษัทขนาดใหญ่ในการผูกขาดองค์ความรู้เพื่อแสวงหากำไรได้ ในขณะที่นวัตกรรมใหม่เป็นสิ่งที่ถูกให้ความสำคัญรองลงมา (Taylor, 2007: 531-2)

ดังที่ได้เสนอไว้ในข้างต้นว่า การเกิดขึ้นของสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ในยุคเสรีนิยมใหม่สอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจที่มุ่งหวังกำไรเป็นหลัก ในขณะที่เดียวกันก็ไปทำลายวิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมของชาวบ้าน ด้วยการสร้างข้อจำกัดในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ประเด็นที่ฝ่ายวิพากษ์ให้ความกังวลมากอีกประเด็นหนึ่งสืบเนื่องมาจากการทำงานของตลาดคือ ความสัมพันธ์แบบตลาดได้ทำลายสวัสดิการสังคมโดยรัฐและส่งผลทำให้ค่าใช้จ่ายภาครัฐเพื่อการสาธารณสุขลดลง อาจไม่ใช่เรื่องเกินจริงหากจะกล่าวได้ว่า บทบาทของพลังตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่สนับสนุนให้ภาครัฐตัดค่าใช้จ่ายสาธารณสุขและสวัสดิการ เพื่อเปิดทางให้ภาคเอกชนหรือกลไกตลาดทำหน้าที่จัดสรรจุดสมดุลระหว่างความต้องการใช้สวัสดิการและปริมาณสวัสดิการที่มีอยู่อย่างเหมาะสม ฮาร์วีย์ชี้ให้เห็นว่า...

“...สาธารณูปโภคทั้งหมด (ไม่ว่าจะเป็นน้ำประปา โทรคมนาคมและการสื่อสาร หรือการขนส่งทุกรูปแบบ) นโยบายสวัสดิการสังคม (อันประกอบไปด้วยเคหะชุมชน การศึกษา สาธารณสุข หรือกองทุนบำเหน็จบำนาญ) สถาบันเพื่อกิจการสาธารณะ (มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย ห้องทดลอง เรือดำน้ำ) หรือแม้แต่สวัสดิการของชาติ (ตัวอย่างเช่น “กองทัพ” ของเอกชนที่รับจ้างปฏิบัติการพิเศษควบคู่กับกองกำลังปกติในอิรัก) ล้วนแล้วแต่ถูกแปรรูปจากภาครัฐสู่เอกชนในระดับที่ต่างกันทั้งในโลกของทุนนิยมและอาณาบริเวณที่อยู่นอกเหนือ (เช่น จีน เป็นต้น)...” (Harvey, 2007: 160)

ทั้งนี้การสร้างความแตกต่างระหว่างกิจการของภาคเอกชนและกิจการของภาครัฐย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะส่งผลกระทบต่อสวัสดิการของภาครัฐซึ่งควรเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐซึ่งทำหน้าที่ปกป้องสิทธิบัตรให้กับภาคเอกชน เมื่อนำมาสู่กรณีของยาทำให้บริษัทยาข้ามชาติได้สิทธิขาดในการผูกขาดยา และยังได้สิทธิพิเศษในการเก็บเกี่ยวผลกำไรจากการขายยาราคาแพง สวนทางกับสิทธิและโอกาสของผู้ป่วยที่มีฐานะยากจนในการรับการรักษาและเข้าถึงยาคุณภาพเพื่อรักษาชีวิต (May and Sell, 2006: 3)¹⁰ เมื่อนำมุมมองนี้มาศึกษาสถานการณ์ทางด้านสาธารณสุขในประเทศไทย จะพบว่าการทำงานของระบบ

¹⁰ ในกรณีของประเทศอังกฤษ อลิสัน โพลลอค (Allyson Pollock) เสนอว่า องค์การสาธารณสุขแห่งชาติของอังกฤษ (National Health Service หรือ NHS) กำลังกลายขยับเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกลไกตลาดผ่านการแปรรูปอย่างช้าๆ เธอเสนอว่าการจัดการของเอ็นเอชเอส โรงพยาบาล และองค์การภาครัฐทางด้านสาธารณสุขได้รับอิทธิพลจากกลุ่มธุรกิจเอกชน หน่วยงานย่อยๆ ภายในเอ็นเอชเอสเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของการสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชน (the public-private partnerships) แต่กลับเป็นช่องทางให้กลุ่มธุรกิจเข้ามาแสวงหากำไรได้ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์เช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นในประเทศอังกฤษเพียงแห่งเดียว แต่เห็นแนวโน้มที่กำลังขยายตัวไปสู่วงการสาธารณสุขทั่วโลกตามใบสั่งของธนาคารโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และองค์การการค้าโลก หรือแม้แต่องค์การอนามัยโลกเองก็ตาม รูปแบบความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนกำลังแปรสภาพให้ระบบสาธารณสุขทั่วโลกกลายเป็นสินค้ามากกว่าสิทธิ ประชาชนจำเป็นต้องมีเงินเพื่อซื้อหามากกว่าสิ่งของหรือบริการที่สมควรได้รับ (Pollock, 2004; and see also Lang, 1998)

เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้และสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ ส่งผลกระทบในหลายด้าน เริ่มตั้งแต่ ปัญหาภูมิปัญญาชาวบ้านและคติความเชื่อที่สืบทอดกันมาต้องกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบ สิทธิบัตร ปัญหาราคายาที่สูงมากจนเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงยาของผู้ป่วยบางกลุ่ม ปัญหาในเชิงโครงสร้างอย่างการด้อยความสามารถในการพัฒนาคุณภาพในไทย ไปจนถึงปัญหาในเชิงนโยบายอย่างบทบาทของภาครัฐที่ไม่สนับสนุนให้สวัสดิการทางด้านสาธารณสุขอย่างจริงจัง ปัญหาเหล่านี้จะได้รับการวิเคราะห์อย่างละเอียดในบทที่สี่ต่อไปเพื่อชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างก่อนและหลังการทำงานของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในประเทศไทย

จากที่ได้กล่าวมานี้ ตลาดเสรีนิยมใหม่จำเป็นต้องสร้างความมั่นใจว่า กฎหมาย ภายในประเทศสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ด้วยการสนับสนุนให้ทุกประเทศยอมรับ กฎเกณฑ์ในระดับระหว่างประเทศไปปฏิบัติเป็นมาตรฐาน ทั้งในด้านแนวคิดทางวิชาการ หรือ มาตรฐานการบริการระบบสาธารณสุข (Picciotto, 1999: 22) ด้วยเหตุนี้ รัฐจึงต้องมีบทบาท สำคัญอย่างมากในการทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ยิ่งรัฐมี บทบาทที่แยบยลเพียงใด สังคมก็จะเคลื่อนตัวสู่ความสัมพันธ์แบบตลาดเต็มรูปแบบเร็วมากขึ้น เท่านั้น

2.1.3 บทบาทของรัฐภายใต้สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่

แม้ว่าสำหรับอุดมการณ์แบบตลาด รัฐบาลไม่ควรแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจใดๆ และเปิดโอกาสให้ปัจเจกบุคคลในฐานะตัวแสดงในระบบตลาด หรือผู้ประกอบการได้มีโอกาส ตัดสินใจตามกลไกตลาดอย่างมีอิสระ (Munck, 2007: 15) แต่ในทางปฏิบัติ โพลานยีได้เสนอว่า กรณีศึกษาของเขาในเขตสปริงแฮมแลนด์และกฎหมายปฏิรูปความยากจนใหม่ได้พิสูจน์ให้เห็น แล้วว่า รัฐมีบทบาทที่สำคัญในการสนับสนุนการทำงานของตลาด ตลาดอัตโนมัติและสินค้า อุปโภคบริโภคไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากรัฐไม่มีบทบาทในการสร้างให้ทั้งสองกลไกเกิดขึ้นมาในสังคม จากข้อเสนอของโพลานยีนี้ กลไกตลาดเสรีนิยมใหม่ทำงานได้ดีก็ต่อเมื่อรัฐเป็นผู้ออกกฎหมายที่ ให้สังคมยอมรับการมีอยู่ของตลาด หลักการเรื่องทรัพย์สินส่วนบุคคลต้องได้รับการยอมรับ และการใช้ทรัพยากรที่มีค่า จำเป็นต้องมีค่าใช้จ่ายเพื่อสร้างแรงจูงใจและทำให้การใช้เกิดขึ้นอย่างมี ประสิทธิภาพ (Birchfield, 1999: 32) ด้วยเหตุนี้ บทบาทของรัฐจึงเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับการ วางกฎระเบียบเพื่อรองรับการทำงานของตลาดในแต่ละสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิทธิของ ภาคเอกชนในการประกอบกิจการ ทั้งนี้ ในสังคมทุนนิยมร่วมสมัย แทนที่รัฐจะมีบทบาทในการ แทรกแซงตลาดเพื่อป้องกันกระบวนการในการแปรสภาพองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า รัฐบาล ของประเทศทุนนิยมชั้นนำอย่างสหรัฐอเมริกาหรือประเทศในเครือสหภาพยุโรป กลับมีบทบาทสำคัญ ในการสนับสนุนพลังตลาดที่เข้ามาอาศัยโอกาสแสวงหากำไรในองค์ความรู้ (Jessop, 2007) จึง ไม่น่าแปลกใจหากรัฐเสรีนิยมใหม่ดำเนินนโยบายที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดและ สนับสนุนกระบวนการสะสมทุนของระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น

ฮาร์วีย์เสนอว่า รัฐเสรีนิยมใหม่มีบทบาทในการสร้างบรรยากาศที่ดึงดูดการลงทุนและ สร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมสำหรับกระบวนการสะสมทุน โดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับผลที่ตามมา

เช่น ผลต่อภาวะการจ้างงานหรือความกินดีอยู่ดีของสังคมโดยรวม เป็นต้น บทบาทของรัฐในการกระตุ้นการลงทุนทางธุรกิจตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า นโยบายเช่นนี้ย่อมนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและนวัตกรรมใหม่ อีกทั้งยังช่วยลดภาวะความยากจนและยกระดับมาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชนด้วย กิจกรรมสาธารณะซึ่งรัฐเคยควบคุมหรือเป็นเจ้าของกิจการอย่างเช่น ระบบขนส่งมวลชน น้ำประปา ไฟฟ้า การศึกษา และสาธารณสุขล้วนถูกแปรรูปให้เอกชนเข้ามาเป็นผู้ดำเนินการ หรืออย่างน้อยที่สุดรัฐได้ผ่อนคลายนโยบายการควบคุมกิจการเหล่านี้ นอกจากนี้ รัฐยังปล่อยให้เงินทุน เงินตราระหว่างประเทศ และกำไรไหลเข้าออกประเทศได้อย่างอิสระด้วยการผ่อนคลายนโยบายทางการเงิน การค้า และการลงทุน นโยบายเหล่านี้เป็นไปเพื่อสร้างความยืดหยุ่นให้กับภาคเอกชนและกลุ่มธุรกิจในการแสวงหากำไรสูงสุด (Harvey, 2006: 25-9; Mittleman, 2000, cited in Berger, 2001: 223)

ในทางทฤษฎี โรเบิร์ต คอกซ์ (Robert Cox)¹¹ และลีโอ พานิช (Leo Panitch) เสนอว่า กระแสทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ได้ก้าวล่วงไปสู่กระบวนการที่เรียกว่า “การทำให้รัฐเป็นส่วนหนึ่งของระบบระหว่างประเทศ” (the internationalization of the state) อันเป็นกระบวนการที่รัฐแต่ละรัฐถูกเรียกร้องจากพลังทุนนิยมให้ปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและการเมืองเพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก¹² นักวิชาการทั้งสองท่านเน้นให้พิจารณาบทบาทของประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกอย่างประเทศสหรัฐฯ ในการสนับสนุนผลประโยชน์ของกลุ่มบริษัทข้ามชาติและประเทศทุนนิยมทั้งหลาย อย่างไรก็ตาม คอกซ์และพานิชเสนอให้ตระหนักว่า ผลกระทบของระบบทุนนิยมโลกส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในรัฐและวิวัฒนาการทางสังคมแตกต่างกันออกไป ขึ้นกับว่าผู้จัดการรัฐ (state managers) หรือผู้นำของรัฐนั้นมีวิถีจัดการในการเลือกเปิดรับกระแสโลกาภิวัตน์อย่างไร และอีกด้านหนึ่งยังขึ้นกับว่าพลังสังคมภายในรัฐมีบทบาทอย่างไรต่อกระแสทุนนิยมที่เข้ามาภายในประเทศ (Cox, 1987; Panitch, 1994) ในการอภิปรายถึงบทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ เจสซอบได้เสนอว่า รัฐถูกกำหนดหน้าที่จากพลังของระบบทุนนิยมโลกให้มีบทบาทที่สำคัญ 4 ประการภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ประการแรก รัฐมีความพยายามในการสร้างกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาโดยมีเงื่อนไขว่า รัฐนั้นๆ เป็นฝ่ายได้เปรียบเชิงเปรียบเทียบในเรื่องข้อมูลข่าวสาร การสื่อสาร เทคโนโลยี ความก้าวหน้าขององค์ความรู้ และอุตสาหกรรมทางความคิด ทั้งนี้ สหรัฐฯ เป็นประเทศที่มีความโดดเด่นมากที่สุดในการเผยแพร่การปฏิวัติทางองค์ความรู้ผ่านตลาดเสรีนิยมใหม่ วอชิงตันมีบทบาทที่สำคัญในการผลักดันให้องค์การการค้าโลกบังคับใช้ข้อตกลงทริพส์เพื่อรักษา

¹¹ โรเบิร์ต คอกซ์เสนอให้มองระบบระหว่างประเทศว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกัน ภายใต้การครอบงำของประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลก อันได้แก่ อังกฤษในยุคที่เรียกว่า “Pax Britannica” และสหรัฐฯ ในยุคที่เรียกว่า “Pax Americana” (Cox, 1987)

¹² จิม กลาสแมนเป็นหนึ่งในนักวิชาการคนสำคัญที่ใช้แนวคิดเรื่องการทำให้รัฐเป็นส่วนหนึ่งของระบบระหว่างประเทศ มาศึกษาความสัมพันธ์ของรัฐ ทุน และแรงงาน ในกรณีของประเทศไทยภายใต้ทุนนิยมสหรัฐฯ จิมเสนอว่า วิวัฒนาการของนโยบายแรงงานในประเทศไทยถูกปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับระบบทุนนิยมตลอดเวลา นโยบายที่ออกมามีแนวโน้มในการรับการลงทุนของตะวันตกและเอื้อให้กลุ่มทุนสามารถแสวงหากำไรจากการใช้แรงงานได้อย่างเต็มที่

ผลประโยชน์ของสหรัฐฯในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ประการที่สอง รัฐต้องมีบทบาทในการสลายความขัดแย้งในสังคมเพื่อให้กระบวนการผลิตในองค์ความรู้และการทำให้ความรู้เป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเกิดขึ้นได้ รัฐจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงการเข้าไปครอบงำโดยตรง แต่ต้องสร้างความสมดุลระหว่างความจำเป็นในการกระตุ้นกิจกรรมทางเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้และปฏิกิริยาจากชุมชนเพื่อปกป้องภูมิปัญญาท้องถิ่น (Dawson, 1998: 278, cited in Jessop, 2007) ประการที่สาม ภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ รัฐถูกกำหนดให้มีบทบาทในการผสมองค์ความรู้และแรงงานคุณภาพเข้าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทำให้ความรู้กลายเป็นสินค้าวัตถุดิบเพื่อเพิ่มความยืดหยุ่นในกระบวนการผลิต การบริการ และการจัดองค์กรการผลิตและสร้างสรรค์เทคโนโลยีใหม่ๆให้เกิดขึ้น ผลที่ได้คือการเตรียมความพร้อมให้แก่แรงงานสำหรับโครงสร้างการผลิตในยุคหลังฟอร์ด (post-Fordism) และความร่วมมือกันระหว่างภาคเอกชนและภาครัฐ และประการสุดท้าย รัฐต้องมีบทบาทกระตุ้นความก้าวหน้าของเทคโนโลยีอันเกิดจากองค์ความรู้ใหม่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของการเผยแพร่นวัตกรรม เป้าหมายที่สำคัญคือการสนับสนุนให้ระบบทุนนิยมผลิตนวัตกรรมใหม่ๆขึ้นมาอย่างต่อเนื่อง ในภาพรวมทั้งหมด รัฐต้องสนับสนุนให้มีโครงสร้างพื้นฐานทางด้านข้อมูลและนวัตกรรมทางสังคมเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของพลังทุนนิยม บทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่แปรสภาพองค์ความรู้ให้กลายเป็นสินค้า เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาและเพื่อตอบสนองเศรษฐกิจแบบตลาดที่มุ่งหวังกำไรเป็นสำคัญ (Jessop, 2007)

ในทางปฏิบัติ รัฐในปัจจุบันมีบทบาทหลักในการจูงใจให้พลังสังคมกลุ่มต่างๆทั้งในส่วนของภาคประชาชนและหน่วยงานภาครัฐ ยอมรับการมีอยู่ของสังคมแบบตลาดไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม สังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่ในที่นี้หมายถึงการยอมรับในคุณค่าของการแลกเปลี่ยน (exchange value) ขององค์ความรู้ในรูปแบบของทรัพย์สินทางปัญญาและสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวันอย่างไม่มีข้อโต้แย้ง พลวัตนี้สามารถทำความเข้าใจได้ผ่านกลไกการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับบรรษัทข้ามชาติขนาดใหญ่ในการผูกขาดระบบสิทธิบัตรยา ในกรณีของประเทศไทย กระทรวงพาณิชย์ได้รับการสนับสนุนจากองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) และจากสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ (Pharmaceutical Research and Manufacturers Association หรือ PReMA) ซึ่งเป็นตัวแทนในประเทศไทยของสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์แห่งสหรัฐฯ (หรือพรีมา) ให้ผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้ทัดเทียมกับตะวันตก การประสานงานระหว่างกลไกระหว่างประเทศและรัฐบาลไทยก่อให้เกิดกรมทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นภายใต้กำกับดูแลของกระทรวงพาณิชย์ หน้าที่หลักของกรมนี้คือการรับผิดชอบต่อประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ การจดทะเบียน และการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา หน่วยงานนี้มีความสัมพันธ์อันดีกับพรีมาในการผลักดันให้ประเทศไทยมีนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตรยาให้แก่บริษัทยาต่างประเทศ อันนำไปสู่ยามีราคาแพงดังที่ปรากฏในปัจจุบัน ผลของการผูกขาดสิทธิบัตรยาทำให้ผู้ป่วยเป็นจำนวนมากมีข้อจำกัดในการเข้าถึงยาเพื่อรักษาชีวิต คนไข้ที่กำลัง

ทราบกับโรคเรื้อรังจำเป็นต้องใช้เงินในปริมาณมหาศาลเพื่อซื้อยา และเมื่อใดก็ตามที่เงินหมดขั้นตอนในการรักษาชีวิตก็ยุติลง ระบบสิทธิบัตรยาจึงเอื้อประโยชน์ให้กับเจ้าของเวชภัณฑ์ที่มีสิทธิขาดในการกำหนดราคา ยา การตลาด และการวิจัย ข้อมูลจากงานวิจัยเชิงประจักษ์ของจिरาพร ลัมปานานนท์ได้แสดงให้เห็นว่า ราคายาที่ติดสิทธิบัตรมีราคาสูงกว่ายาสามัญถึงอย่างน้อยสามเท่า และใช้เวลานานก่อนที่ยาติดสิทธิบัตรจะได้รับการปล่อยให้กลายเป็นยาสามัญ (Jiraporn: 2005, 61-62) ในบทที่สี่ จะได้กล่าวถึงประเด็นต่างๆเหล่านี้อย่างละเอียดอีกครั้ง

การวิเคราะห์ในส่วนนี้ทำให้เห็นกลไกการทำงานของตลาดอัตโนมัติแบบเสรีนิยมใหม่ เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ สินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และบทบาทของรัฐในการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา มุมมองของโพลานยีทำให้ได้กรอบการมองความสัมพันธ์ของตลาดทั้งในยุคเสรีนิยมและเสรีนิยมใหม่ในการทำให้ความสัมพันธ์ทางสังคมกลายเป็นความสัมพันธ์แบบตลาด องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารซึ่งคนในสังคมใช้ร่วมกันมาเป็นเวลานานและเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ในสังคม กำลังถูกแปรสภาพให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด การเกิดขึ้นของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้จึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องเผชิญกับพลังปกป้องตนเองในสังคม ดังเช่นที่เคยเกิดในยุคเสรีนิยม

2.2 พลังอัตพิทักษ์แบบรอบด้านและการผูกครองของตลาดเสรีนิยมใหม่

จากข้อเสนอของโพลานยี ตลาดเสรีนิยมใหม่ไม่ต่างจากตลาดเสรีนิยมตรงที่ความพยายามนี้เป็นเพียงสังคมอุดมคติอันสุดโต่ง ซึ่งตั้งมั่นอยู่บนความเชื่อที่ว่า “ตลาดเป็นของวิเศษ” ที่ทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตได้อย่างเหมาะสม และตัวแสดงต่างๆสามารถตัดสินใจได้อย่างมีอิสระ แต่เนื่องจากระบบตลาดได้สร้างความเดือดร้อนให้แก่สังคมและทำลายธรรมชาติของความเป็นมนุษย์ การทำงานของตลาดจึงไม่สามารถทำงานได้นานโดยปราศจากการเผชิญหน้ากับพลังปกป้องสังคม ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อตอบโต้กับผลกระทบของตลาดต่อการดำรงชีวิตในสังคม (Munck, 2007: 16 and 34) เนื้อหาในส่วนนี้เกี่ยวกับบทบาทของพลังอัตพิทักษ์ในการตอบโต้ตลาดและการเปลี่ยนแปลงภายหลังจากตลาดผูกครอง

2.2.1 พลังอัตพิทักษ์กับการต่อต้านเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมใหม่

จากตรรกะที่ว่าพลังสังคมต่างๆที่ได้รับผลกระทบมารวมตัวกันเพื่อตอบโต้การทำงานของตลาด เมื่อเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ขยายตัวมากยิ่งขึ้น จนกระทั่งผู้คนหลากหลายกลุ่มได้รับผลกระทบมากยิ่งขึ้น พลังอัตพิทักษ์ย่อมขยายตัวในวงกว้างครอบคลุมพลังสังคมกลุ่มต่างๆและมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น จากข้อเสนอของสตีเฟน กิลล์ แนวโน้มของขบวนการตอบโต้พลังตลาดในปัจจุบันมีความพยายามมุ่งสู่กระบวนการทางประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น และทำให้โลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ต้องเผชิญกับพลังท้าทายที่ซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (Gill, 2003: 10, cited in Munck, 2006: 183) ตามที่ปรากฏในงานของโพลานยี พลังสังคมที่มีบทบาทหลักในการรวมตัวเป็นพลังอัตพิทักษ์ได้แก่ กลุ่มชาวนาและเกษตรกรผู้ซึ่งได้รับผลกระทบจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาด พลังอีกส่วนหนึ่งเกิดจากชนชั้นเจ้าของที่ดินซึ่งกำลังจะสูญเสียอิทธิพลทางการเมืองจาก

การขึ้นมาใช้อำนาจของกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ซึ่งได้รับแรงสนับสนุนจากพลังตลาด (Polanyi, 1957a: 40) พลังสังคมที่ได้รับผลกระทบจากตลาดได้มารวมตัวกันเพื่อสร้างกลไกในการป้องกันตนเอง ผ่านการผลักดันร่างกฎหมาย การรวบรวมสมัครพรรคพวก หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจเชิงนโยบายของรัฐบาล (Polanyi, 1957a: 132)

ในส่วนที่ผ่านมา ตลาดอัตโนมัติใหม่ได้ขยายตัวออกไปในวงกว้าง และรวมเอาความรู้และข้อมูลข่าวสารเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด กระบวนการนี้ไม่ได้ส่งผลกระทบเพียงแค่นาหรือเกษตรกร แต่มีผลในวงกว้างถึงกลุ่มคนใช้ ประชาชนทั่วไป นักวิชาการ กลุ่มเคลื่อนไหว หรือแพทย์ ที่ต่างวิตกกังวลกับการทำงานของตลาด เมื่อพลังตลาดได้พยายามสถาปนาความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจผ่านทางสถาบันให้เข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ทางสังคม กลุ่มต่างๆจึงต้องลุกขึ้นมาปกป้องตนเองเพื่อตอบโต้กับความสัมพันธ์ที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์ (Watson, 2005: 155-6) ในทางทฤษฎี หากพลังของกลุ่มต่อต้านไม่ครอบคลุมกลุ่มต่างๆอย่างเพียงพอ ก็ย่อมไม่สามารถต้านทานการทำงานของตลาดอัตโนมัติและปกป้องสังคมได้ เนื่องจากกลไกเสรีนิยมใหม่ได้ขยายตัวไปทุกๆส่วนของโลก ทำให้พลังอัตพิทักษ์จำเป็นต้องปรับตัวให้เข้มแข็งพอที่จะปกป้องชุมชนได้ นักวิชาการบางกลุ่มจึงขนานนามพลังต่อต้านนี้ว่า “โลกาภิวัตน์จากเบื้องล่าง” (globalization from below) หรือ “ขบวนการประชาคมโลก” (people’s globalism) ในแง่นี้ ประชาชนกลุ่มต่างๆทั่วโลกซึ่งถูกคุกคามจากพลังของตลาดเสรีนิยมใหม่มารวมตัวกันเป็นพลังอัตพิทักษ์ ผลกระทบของพลังตลาดในสังคมเริ่มตั้งแต่สภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม การละเมิดสิทธิมนุษยชน หรือการละเลยมาตรฐานคุณภาพชีวิตของแรงงาน ประเด็นเหล่านี้ก่อให้เกิดการเคลื่อนไหวของแรงงาน กลุ่มสมัชชาสังคมโลก กลุ่มชาติติดตัว การประท้วงครั้งใหญ่ที่ซีแอตเติล กลุ่มอิสลามิตจิสต์ หรือแม้แต่กลุ่มจันทาล เป็นต้น ในส่วนของการสำรวจวรรณกรรม การก่อตัวของพลังสังคมเหล่านี้ล้วนเป็นผลพวงมาจากกลไกการทำงานของตลาดทั้งสิ้น (Munck, 2002; Munck, 2006; Munck, 2007; Lipschutz, 2007; McCarthy and Prudham, 2004; Prudham, 2008; Guthman, 2007; McMichael, 1997; Birchfield and Freyberg-Inan, 2004; Smith, 2008) พลังอัตพิทักษ์เหล่านี้มีจุดยืนร่วมกันคือพวกเขาจำเป็นต้องแสดงพลังให้เป็นที่ประจักษ์ในระดับโลกหากต้องการท้าทายการขยายตัวของตลาดเสรีนิยมใหม่ซึ่งทรงพลังและทำงานอยู่ในอาณาบริเวณต่างๆทั่วโลก (Starr, 2001: 83; Lang and Hines, 1993)

ด้วยเหตุนี้ พลังปกป้องสังคมจึงครอบคลุมและเข้มแข็งมากกว่าที่เคยเกิดขึ้นในยุคเสรีนิยม พลังสังคมที่มารวมตัวกันมีทั้งกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงและโดยอ้อม กลุ่มแรกหมายถึงกลุ่มที่ถูกจำกัดโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารจนทำให้วิถีชีวิตของพวกเขาเกิดการเปลี่ยนแปลงและใช้ชีวิตอย่างยากลำบากมากยิ่งขึ้น เช่น กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังที่เข้าไม่ถึงยา หรือนักวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น กลุ่มหลัง หมายถึง พลังสังคมที่ต้องการรักษาโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้เพื่อประโยชน์และความกินดีอยู่ดีของสังคมโดยรวม ตัวอย่างเช่น ในกรณีของนโยบายสาธารณสุขไทยในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ที่ได้ประกาศใช้มาตรการใช้สิทธิตาม

สิทธิบัตรชั้น ในเวลานั้นกลุ่มต่างๆได้ร่วมกันเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านระบบตลาดที่เข้ามาผูกขาด การใช้ยาผ่านระบบสิทธิบัตร ตั้งแต่กลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ เอ็นจีโอ และแพทย์ เพื่อให้กลุ่มผู้ป่วยสามารถเข้าถึงยาได้ และมองว่าระบบสวัสดิการสาธารณสุขเป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยรวม ในระดับระหว่างประเทศ พลังสังคมทั้งสองกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและเอ็นจีโอระหว่างประเทศ ซึ่งมีจุดยืนร่วมกันในการปกป้องสังคมจากการตลาดเสรีนิยมใหม่ ในส่วนของยุทธศาสตร์การเคลื่อนไหว กลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ เอ็นจีโอ และกลุ่มแพทย์ทำหน้าที่แนะนำยุทธศาสตร์และให้ความรู้ทางวิชาการต่อสาธารณชน ในขณะที่คนไข้เป็นผู้เคลื่อนไหวเพื่อชี้ให้สังคมเห็นว่า พวกเขาได้รับผลกระทบอย่างไรบ้างจากการทำงานของระบบทรัพย์สินทางปัญญา เป้าหมายของการเคลื่อนไหวคือ การโจมตีระบบสิทธิบัตรยา การแสวงหาโอกาสในการเข้าถึงยารักษาชีวิต และการประณามบรรษัทข้ามชาติในการแสวงหากำไรจากระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในบทที่ห้าจะได้กล่าวถึงบทบาทของพลังสังคมในไทยอย่างละเอียด

นอกเหนือจากกรณีดังกล่าวนี้ ยังมีพลังสังคมที่ต่อต้านระบบตลาดด้วยเหตุผลในเรื่องสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรม ผลกระทบต่อภาคเกษตรจากการค้าเสรี และการถูกเอารัดเอาเปรียบทางแรงงานเป็นประเด็นที่ได้รับการพูดถึงอย่างมาก พลังเหล่านี้สอดคล้องกับสิ่งที่โพลานยีเรียกว่าเป็นกฎการเคลื่อนไหวแบบทวีภาคทั้งสิ้น (Munck, 2006: 176) ในบทที่ผ่านมา เราได้เห็นกรณีการเคลื่อนไหวของกลุ่มวายทีเอส (Youbou TimberLess Society) ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ดีของการต่อต้านความไม่ยุติธรรมของระบบตลาด กล่าวคือ หลังจากที่พนักงานของบริษัททิมเบอร์เวสต์ (TimberWest Corporation) ถูกไล่ออกในเดือนมกราคม ค.ศ.2001 แรงงาน 220 คนซึ่งเป็นอดีตพนักงานในโรงงานเลื่อยไม้ยูบู ในเขตดินแดน เมืองบริติชโคลัมเบีย ประเทศแคนาดาได้รวมตัวกันก่อตั้งเอ็นจีโอที่ชื่อกลุ่มวายทีเอสขึ้น พลังสังคมในกลุ่มนี้เริ่มก่อตัวจากกลุ่มชนชั้นแรงงานในโรงงาน ผู้ที่ถูกกระทำในโรงงานเลื่อยไม้ และจึงขยายตัวไปสู่ผู้ที่ได้รับผลกระทบเดียวกันในชุมชนอื่นๆ ภารกิจแรกของกลุ่มวายทีเอสคือ การให้ความรู้แก่ผู้คนในชุมชนว่าบรรษัทข้ามชาติส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างไรจากการแสวงหากำไร และได้ขยายไปสู่การให้ความรู้ในชุมชนอื่นๆ หลังจากนั้น กลุ่มวายทีเอสได้ขยายบทบาทไปสู่การส่งจดหมายให้กับกองบรรณาธิการของหนังสือพิมพ์ท้องถิ่นหลายฉบับ ไปจนถึงการเรียกร้องให้รัฐบาลท้องถิ่นกำหนดบทลงโทษกับบริษัททิมเบอร์เวสต์ เมื่อเวลาผ่านไป กลุ่มวายทีเอสได้พัฒนาไปสู่การเป็นกระบอกเสียงหลักในการผลักดันให้เมืองบริติชโคลัมเบียมีนโยบายปฏิรูปการใช้ป่าชุมชนด้วย ภารกิจที่สำคัญที่สุดของเอ็นจีโากลุ่มนี้คือ การเคลื่อนไหวจากท้องถิ่นไปสู่การเคลื่อนไหววิพากษ์การเข้าถึงผืนป่าในระดับโลกโดยใช้ประสบการณ์จากที่เกิดขึ้นในโรงเลื่อยไม้ยูบูทั้งสิ้น พรัดต่อมีอธิบายกรณีของวายทีเอสว่าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ที่เผชิญหน้ากับผลกระทบของระบบทุนนิยมโลกอย่างตรงไปตรงมา (Prudham, 2008)

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจคือ มังค์หีบยกข้อเสนอของโพลานยีมาทำให้เห็นถึงความสลบซับซ้อนและความขัดแย้งอันหลากหลายต่อกระแสโลกาภิวัตน์ เขาอธิบายปรากฏการณ์

ดังกล่าวนี้เป็น “ขบวนการชุมชนใหม่” (new localisms) ซึ่งสามารถแสดงปฏิกริยาต่อต้านระบบตลาดได้หลากหลายรูปแบบ (Munck, 2006: 183) แนวคิดเช่นนี้สอดคล้องกันได้เป็นอย่างดีกับงานของแมคคาร์ธีและพรัดดั้ม พวกเขาเสนอว่า เมื่อใดก็ตามที่ตลาดเสรีนิยมใหม่คุกคามสังคมด้วยการยุติการควบคุมทางสังคม และครอบงำการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม ขบวนการเคลื่อนไหวต่อต้านจะเริ่มต้นขึ้นท่ามกลางความวิตกกังวล กลุ่มเหล่านี้อาจวิตกในเรื่องสาธารณสุข การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต และการเสื่อมสลายของคุณค่าที่ติงาม เมื่อได้รับผลกระทบถึงจุดหนึ่ง พลังสังคมเหล่านี้จะเริ่มตั้งคำถามและท้าทายการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ (McCarthy and Prudham, 2004: 278)

จากมุมมองดังกล่าวนี้ ปรากฏการณ์ที่เคยเกิดขึ้นในยุคเสรีนิยมสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับตลาดเสรีนิยมใหม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับตลาดองค์กรความรู้ที่แปรสภาพภูมิปัญญาให้กลายเป็นสินค้าในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา พลวัตนี้ได้ทำลายวิถีชีวิตในสังคมและนำไปสู่ปฏิกริยาต่อต้านอย่างขนานใหญ่ ท้ายที่สุดสังคมแบบตลาดจึงเป็นเพียงสังคมอุดมคติสุดโต่งที่เข้าสู่ภาวะฝูกร่อนลงชั่วคราว คำถามที่สำคัญคือ เมื่อตลาดเกิดการฝูกร่อน พลังสังคมกลุ่มต่างๆที่มาปกป้องสังคมจะมีวิวัฒนาการไปอย่างไร กล่าวคือ พลังอัตพิทักษ์จะรวมตัวกันเพื่อตอบโต้การทำงานของตลาดต่อไป หรือสลายตัวเมื่อสำเร็จภารกิจหนึ่ง ๆ และมารวมตัวกันเมื่อได้รับผลกระทบต่อวิถีชีวิตจากตลาดอีกครั้ง

2.2.2 การฝูกร่อนของตลาดเสรีนิยมใหม่และผลที่ตามมา

การศึกษาข้อเสนอของโพลานยีทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ประโยชน์อย่างมาก เนื่องจากข้อเสนอของเขาไม่ได้มาถึงจุดสิ้นสุดในช่วงศตวรรษที่ 19 ในทางตรงกันข้าม ระบบทุนนิยมยังคงทำงานอยู่ และบทบาทของตลาดค่อยๆ ได้รับการคลี่คลายขึ้นตามลำดับ (Altvater and Mahnkopf, 1997: 451) อย่างไรก็ตาม บทบาทของพลังอัตพิทักษ์ได้ทำให้ตลาดเกิดการฝูกร่อนลงชั่วคราวทั้งในยุคเสรีนิยมและเสรีนิยมใหม่ ปัจจัยที่ทำให้สภาวะตลาดเกิดปัญหามี 2 ประการ ได้แก่ หนึ่ง ความไม่สมบูรณ์ของเศรษฐกิจแบบตลาดองค์กรความรู้ และสอง ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา

ในข้างต้น โพลานยีได้ตั้งข้อสังเกตว่า สังคมตะวันตกได้บ่มเพาะความตึงเครียดแฝงอยู่ซึ่งท้ายที่สุดจะนำไปสู่การฝูกร่อนของระบบเศรษฐกิจตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความตึงเครียดนี้มีที่มาจากปะทะกันระหว่างพลังตลาดและพลังอัตพิทักษ์ที่ไม่พอใจตลาดและต้องการปกป้องสังคม (Polanyi, 1957a: 201-4) ความตึงเครียดอีกส่วนหนึ่งเกิดจากความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาดเอง ภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาด ระบบกลไกราคาเป็นสิ่งสำคัญที่สุดทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมรอบตัวให้เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตและการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภค ต่างไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนในสังคมและย่อมไม่มีทางเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ (Polanyi, 1971: 238) ผลที่สำคัญคือ การทำงานของตลาดอัตโนมัติจะต้องเผชิญกับพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจกับความสัมพันธ์แบบตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่พอใจขององค์กรแรงงานที่มีต่อความไม่ยืดหยุ่นของระบบค่าจ้าง จนทำให้การใช้แรงงานและกระบวนการ

ผลิตไม่ไปสู่จุดดุลยภาพ หากสังคมปราศจากกลไกกลางในการจัดการที่เหมาะสม การลงทุนทางอุตสาหกรรมย่อมหยุดชะงัก อุปสงค์ต่อแรงงานลดลง และสภาพเศรษฐกิจโดยรวมตกต่ำลง (Block and Somers, 1984: 58)

ปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เคยเกิดขึ้นในยุคสมัยของเศรษฐกิจยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ต่อเนื่องมาจนถึงเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในยุคเสรีนิยมใหม่ หากนำกรอบวิธีคิดของโพลานยีมาวิเคราะห์ต่อยอดในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำบางประเทศและกลุ่มบรรษัทขนาดใหญ่ต้องการผลักดันให้ทุกประเทศมีแนวทางทรัพย์สินทางปัญญาในระดับมาตรฐานเดียวกัน ด้วยเหตุนี้พลังสังคมของฝ่ายตลาดจึงสนับสนุนให้กลไกระหว่างประเทศทำหน้าที่เป็นตัวแทนของพวกเขาในการกำหนดมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาโลกที่สำคัญสองประการได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก และข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลก ในกรณีขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก ประเทศที่ได้ประโยชน์มากที่สุดคือ กลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำมากกว่ากลุ่มประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากประเทศสมาชิกถูกกำหนดให้ต้องรับเอามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาไปบังคับใช้ไม่ว่าประเทศนั้นๆ จะพร้อมหรือไม่ก็ตาม ด้วยเหตุนี้ภารกิจขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกจึงตอบสนองผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมได้ แม้ว่าตัวองค์กรเองได้ทำหน้าที่เป็นหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติก็ตาม (โปรดดู May, 2007b) ส่วนในกรณีของข้อตกลงทริปส์ ประเทศสมาชิกจำเป็นต้องสร้างมาตรฐานในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศขึ้นต่ำตามที่องค์การการค้าโลกกำหนด โดยระดับการพัฒนาของประเทศเป็นตัวบ่งชี้ว่าประเทศใดต้องเข้าสู่มาตรฐานก่อนหลัง แต่ในท้ายที่สุดแล้วทุกประเทศสมาชิกต้องให้ให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา

กลไกตลาดดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ปฏิภนจากสังคมและมาตรการปกป้องตนเองเพื่อแสวงหาโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาเป็นจำนวนมากยังไม่มีความพร้อมในการพัฒนามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาตามที่ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเรียกร้อง ประเทศบางกลุ่ม เช่น บราซิล หรืออินเดีย ต้องการเวลาเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีด้านต่างๆ ให้ทัดเทียมตะวันตกก่อนที่ปกป้องนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาแบบเต็มตัว ในขณะที่บางประเทศเช่น จีนหรือกลุ่มแอฟริกาไม่ต้องการให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นกลไกที่มาขัดขวางอิสระในการใช้ข้อมูลข่าวสาร ด้วยเหตุนี้ ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจึงร่วมกันผลักดันให้มีทางเลือกในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาผ่านองค์การการค้าโลก ดังเช่นที่เกิดขึ้นในการประชุมรอบโดฮา ในทางตรงกันข้าม ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าไม่ต้องการให้มีทางเลือกใดๆ ในการบังคับใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญานอกเหนือไปจากการมีมาตรฐานเดียวกันทั้งโลก ความแตกต่างทางความคิดนี้จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีองค์การการค้าโลก ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้เกิดการผูกกร่อน เนื่องจากกลไกตลาดไม่สามารถทำงานได้จนถึงจุดดุลยภาพระหว่างฝ่ายที่ต้องการให้ใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกันทั่วโลก และความยินยอมพร้อมใจในการปฏิบัติตามของ

ประเทศกำลังพัฒนา เมื่อความขัดแย้งยังคงดำเนินอยู่ต่อไป กลุ่มประเทศที่ต่างกันมีจุดยืนต่อประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ต่างกัน กลไกการทำงานของตลาดทรัพย์สินทางปัญญาก็ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความยืดหยุ่นในการทำงานของกลไกราคาย่อมลดต่ำลงจนไม่สามารถไปถึงจุดดุลยภาพได้ เมื่อประเทศต่างๆ ปฏิเสธการบังคับใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเต็มรูปแบบ ความไม่สมบูรณ์ของตลาดองค์ความรู้จึงเกิดขึ้นและผูกกร่อนไปในที่สุด

ปัจจัยประการที่สองที่นำไปสู่การผูกกร่อนของตลาดคือ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ตามที่โพลานยีได้กล่าวไว้ว่า การผูกกร่อนของตลาดอุตสาหกรรมเป็นผลมาจากบทบาทของพลังอำนาจเนื่องจากการเคลื่อนไหวของพลังปกป้องสังคมได้นำไปสู่ความตึงเครียดในเชิงสถาบัน (Polanyi, 1957a: 134) ในกระบวนการสร้างสังคมแบบตลาด การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรับประกันความปลอดภัยให้กับพลังตลาด ในเวลาเดียวกันก็เพื่อปกป้องอำนาจของชนชั้นปกครองและสถาบันกลางที่อาจถูกพลังสังคมทำลายได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อความตึงเครียดในประเด็นทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ก็ย่อมพัฒนากลายเป็นความตึงเครียดทางการเมือง และทำให้ขอบเขตระหว่างพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองถูกทำลายลงไป (Polanyi, 1957a: 217-8) ในทำนองเดียวกัน ภายใต้ยุคเสรีนิยมใหม่ รัฐยังคงมีหน้าที่หลักในการทำให้กระบวนการสะสมทุนเดินหน้าต่อไปได้ บทบาทที่สำคัญคือ การสร้างองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้กลายเป็นสินค้า และสร้างเงื่อนไขให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด ด้วยการผลักดันกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ในขณะเดียวกันก็ต้องหลีกเลี่ยงความขัดแย้งและการต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นจากบทบาทเช่นนี้

เอลเลน วู้ดเสนอว่า บทบาทของรัฐในการตีกรอบพื้นที่ทางเศรษฐกิจไม่ให้มากกระทบกับอำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง ทำให้บริบทของระบบทุนนิยมมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น วู้ดเสนอว่า หากการแบ่งแยกเช่นนี้กระทำได้สำเร็จ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจะสามารถแทรกซึมเข้าไปยังองคาพยพของสังคมได้อย่างแยบยลมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีข้อจำกัดในเชิงสถาบันอีกต่อไป (Wood, 2003: 23) วู้ดชี้ให้เห็นว่า...

“...การสร้างพื้นที่ทาง ‘เศรษฐกิจ’ และ ‘การเมือง’ แยกออกจากกันไม่ใช่ปัญหาในเชิงทฤษฎี แต่เป็นปัญหาในทางปฏิบัติ ไม่มีปัญหาใดที่เป็นอุปสรรคต่อนักเคลื่อนไหวทางสังคมมากไปกว่าการเคลื่อนไหวภายใต้สภาวะแบ่งแยกทางเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งบังคับให้การเคลื่อนไหวของชนชั้นแรงงานต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบใหม่ ตามที่นักสังคมนิยมปฏิบัติได้แนะนำเอาไว้อย่างเยอหยิ่งว่า หากอุปสรรคเช่นนี้เป็นเพียงผลผลิตของความรู้สึกนึกคิดที่หลงทางไม่ได้ผ่านการกลั่นกรอง หรือผิดพลาด คงเป็นการง่ายที่จะเอาชนะได้ แต่ทว่าแนวคิดที่เศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดทิศทางของชนชั้นแรงงาน เป็นบทสะท้อนความเป็นจริงของระบบทุนนิยม และบทบาทในการจัดสรรและขูดรีด ซึ่งอาศัย

การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมือง และแปรสภาพประเด็นทางการเมือง – การต่อสู้เหนือการครอบงำและชุดรีดที่เชื่อมโยงกับอำนาจทางการเมืองในเชิงประวัติศาสตร์อย่างแยกไม่ออก – ให้กลายเป็นประเด็นทางเศรษฐกิจ โครงสร้างในการแบ่งแยกเช่นนี้เป็นกลไกในการปกป้องการทำงานของระบบทุนนิยมที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด...” (Wood, 1981: 67)

ในทางปฏิบัติ การแบ่งแยกพื้นที่เช่นนี้สร้างปัญหาให้แก่กลุ่มเคลื่อนไหวตอบโต้ระบบตลาดอย่างมาก เนื่องจากพวกเขามักหลงทางไปโจมตีสังคมที่ถูกระบบทุนนิยมกดขี่ชุดรีดอย่างโจ่งแจ้ง ในขณะที่เดียวกัน กลับมองข้ามสังคมแบบทุนนิยมที่พัฒนาแล้วและมีรูปแบบในการชุดรีดสังคมอย่างแยบยล (Wood, 2003: 13)

เมื่อวิเคราะห์ถึงกระบวนการแบ่งแยกทางเศรษฐกิจและการเมืองในยุคเสรีนิยมใหม่ แนวคิดเรื่อง “รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง” (new constitutionalism) ของสตีเฟน กิลล์ เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและสมควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ กิลล์เสนอว่า...

“... [แนวคิดว่าด้วย] รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมืองเป็นกรอบการวิเคราะห์การจัดการปกครองในระดับระหว่างประเทศ [ภายใต้ยุคเสรีนิยมใหม่] การจัดการปกครองต้องการแบ่งแยกพื้นที่ของนโยบายเศรษฐกิจออกจากการตรวจสอบในทางการเมือง เพื่อเปิดโอกาสให้รัฐบาลสามารถตอบสนองกับพลังตลาดได้อย่างมีประสิทธิภาพ และใช้เวลากับขั้นตอนทางประชาธิปไตยและพลังประชาชนลดน้อยลง รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง เป็นมิติทางการเมืองและกฎหมายแห่งยุคเสรีนิยมใหม่ที่กว้างขึ้นกว่าในอดีต วัตถุประสงค์หลักของวาทกรรมนี้คือ ความปลอดภัยของสิทธิในทรัพย์สิน อิศระของการลงทุน และวินัยทางการตลาดของภาครัฐและแรงงานในการรักษา ‘ความน่าเชื่อถือ’ ในสายตาของนักลงทุนเอกชน...” (Gill, 1998: 5)

ในแง่นี้ รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเกี่ยวข้องกับมิติของหลักนิติธรรม (Rule of law) ในระดับชาติและระดับโลกที่ขยายตัว ผังราก และเก็บตัวอยู่ในการจัดการปกครองแบบเสรีนิยมใหม่ พร้อมกับการรับประกันทางกฎหมายที่ครอบคลุมกว่าเดิมในเรื่องสิทธิในทรัพย์สินส่วนบุคคล (Gill, 2008: 161) หากพิจารณาที่จุดประสงค์ของรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง รัฐถูกกระตุ้นให้ทำงานในระบบตลาดที่เข้มข้นขึ้นกว่าเดิม และทำหน้าที่เปิดโครงสร้างทางเศรษฐกิจและจัดสรรสถาบันเพื่อรองรับตลาดทุน ตลาดสินค้า และแรงงาน เพื่อขยายพื้นที่ของตลาดเสรีนิยมให้กว้างออกไป (Gill, 2008: 170-3) อย่างไรก็ตาม เช่นเดียวกับที่โพลานยีเสนอ กิลล์เห็นว่า กระบวนการทำงานของตลาดทำให้เกิดความขัดแย้งและความไม่พอใจในสังคมจนนำไปสู่แรงต้าน (Gill, 2008: 173-5) ในบทถัดไปจะได้

กล่าวถึงแนวคิดเรื่องธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง และสถาบันเสรีนิยมใหม่
อีกครั้ง

ถึงตอนนี้ เพื่อให้เศรษฐกิจแบบตลาดมีเสถียรภาพและทำงานอย่างเหมาะสม
ภาคเอกชนจำเป็นต้องได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลจากการตั้งคำถามและแรงท้าทายทาง
การเมือง (Harmes, 2006: 732-4) อย่างไรก็ดี พลังอึดพิทักษ์ที่ก่อตัวขึ้นเพื่อท้าทายตลาดเสรี
นิยมใหม่ทำให้ความต้องการของภาคเอกชนไม่เกิดขึ้น กล่าวคือ เมื่อใดก็ตามที่รัฐล้มเหลวใน
การควบคุมพลังปกป้องสังคมที่ก่อตัวขึ้น กระบวนการทำให้ห้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าก็
หยุดชะงัก และเมื่อสถานะของการทำให้ห้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้าอุปโลกน์ใหม่ถูกท้าทาย
อย่างหนัก อำนาจในการปกครองของสถาบันกลางและความชอบธรรมของรัฐบาลย่อมถูก
สั่นคลอนตามไปด้วย ปรากฏการณ์นี้สะท้อนว่า เมื่อความขัดแย้งในพื้นที่ทางเศรษฐกิจมาก
จนถึงจุดหนึ่ง ก็ย่อมพัฒนากลายเป็นความขัดแย้งในทางการเมือง ดังนั้น การแบ่งแยกพื้นที่
เศรษฐกิจและการเมืองจึงไม่มีทางสำเร็จ และทำให้ตลาดผูกกร่อนลงชั่วคราว

สืบเนื่องจากพลวัตดังกล่าวนี้ ประเด็นที่น่าสนใจคือ เมื่อตลาดเกิดการผูกกร่อน พลัง
ปกป้องสังคมจะพัฒนาไปในทิศทางใด หากตอบคำถามนี้ในมุมมองของโพลานยี พลังอึดพิทักษ์
เป็นการรวมตัวอย่างหลวมๆ และไม่ได้ยึดติดกับการเคลื่อนไหวทางชนชั้น แม้ว่าโพลานยีไม่ได้
อธิบายอย่างชัดเจนว่า เมื่อภารกิจสำเร็จพลังอึดพิทักษ์จะสลายตัวไปหรือไม่ แต่ไม่มีงานเขียน
ชิ้นใดที่โพลานยีปฏิเสธว่าพลังปกป้องสังคมสามารถรวมตัวกันเพื่อเคลื่อนไหวต่อไปได้ ในช่วง
เสรีนิยม อาจอนุมานได้ว่าพลังปกป้องสังคมจะสลายตัวไปชั่วคราว และกลับมารวมตัวกันใหม่
อีกครั้งเมื่อพลังตลาดเข้ามากระตุ้นชุมชนอีกครั้ง อย่างไรก็ตาม ธรรมชาติของตลาดเสรีนิยมใหม่
คือการแสวงหากำไรอย่างไร้ขอบเขต พลังอึดพิทักษ์จึงถูกบังคับทางอ้อมให้ต้องรวมตัวกัน
เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ในทางทฤษฎี คำอธิบายเช่นนี้มีพื้นฐานมาจากข้อเสนอของโพลานยี
ที่ว่า พลังสังคมแต่ละกลุ่มแต่ละชนชั้นจะยื่นหยัดปกป้องเพื่อผลประโยชน์ของสังคมโดยรวม
มากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม (Polanyi, 1957a: 133) ด้วยเหตุนี้
เมื่อตลาดเสรีนิยมใหม่ยังคงทำงานอย่างต่อเนื่อง พลังปกป้องสังคมจึงต้องรวมตัวกันต่อไปเพื่อ
ท้าทายระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ในการอธิบายกลไกเบื้องหลังการรวมตัวนี้ โพลานยีมองเห็น
ถึงข้อจำกัดในการยึดหลักแนวอธิบายทางการเมืองเชิงสถาบันเพียงแนวทางเดียว เขาจึงพัฒนา
คำอธิบายของเขาโดยผนวกเอาแนวทางของมานุษยวิทยาว่า มนุษย์มีรูปแบบความสัมพันธ์ที่
รวมตัวกันเป็นสังคมโดยรวม พัฒนาการเช่นนี้เปิดโอกาสให้โพลานยีสามารถอธิบายพฤติกรรม
ของมนุษย์ในสังคมได้ สวนทางกับข้อเสนอของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักที่มองพฤติกรรมของ
มนุษย์ว่า เป็นผลมาจากการตัดสินใจในเชิงเศรษฐกิจเพียงเท่านั้น (Block and Somers, 1984:
69-70) สำหรับโพลานยี ความคิดของมนุษย์แยกออกจากความสัมพันธ์ทางสังคมไม่ได้ แม้แต่
ความสัมพันธ์แบบตลาดที่บางครั้งมนุษย์ปฏิเสธสัมพันธ์ด้วยในฐานะปัจเจกบุคคล ในขณะที่บาง
เวลามีปฏิสัมพันธ์ในฐานะตัวแสดงทางสังคมเพื่อเหตุผลทางด้านจริยธรรม (Watson,

2005:154-9) ดังนั้น เมื่อพลังตลาดมาสร้างความเปลี่ยนแปลงในการดำรงชีวิต จึงมีความเป็นไปได้ที่พลังอัตพิทักษ์ยังคงรวมตัวกันเพื่อตอบโต้เศรษฐกิจแบบตลาดต่อไป

สำหรับบทวิพากษ์ในเชิงทฤษฎีที่ว่า เมื่อตลาดได้สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือสังคม พลังต่อต้านก็จะเกิดขึ้นในฐานะที่เป็นผลผลิตของตลาดเอง จนกระทั่งในท้ายที่สุดตลาดก็ จะถูกทำลายไป และพลังปกป้องสังคมก็จะสลายตัวตามไปนั้น (Drahokoupil, 2004) ในโลกแห่งความเป็นจริง พลังอัตพิทักษ์ไม่สามารถต้านทานพลังตลาดจนทำให้ระบบตลาดสลายไปได้ อย่างสมบูรณ์ ในทางตรงกันข้าม บทบาทของรัฐเสรีนิยมใหม่ยังคงทำหน้าที่ผลิตซ้ำระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และรักษากระบวนการสะสมทุนให้เดินหน้าต่อไป แม้ว่าพลังอัตพิทักษ์ทำหน้าที่ทำลายตลาด แต่ในขณะเดียวกันก็ถูกจำกัดบทบาทอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้ตลาดสามารถทำงานได้ ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวแบบทวิภาคจึงไม่มีวันสิ้นสุด ในด้านหนึ่งรัฐมีบทบาทสำคัญในการร่วมมือกับพลังทุนนิยมโลก ซึ่งประเทศที่ศูนย์กลางระบบทุนนิยมโลกและกลุ่มธุรกิจข้ามชาติผืนนี้กำลังกันปรับตัว เพื่อตีกรอบพลังอัตพิทักษ์ที่ผุดขึ้นในอาณาบริเวณต่างๆทั่วโลก ตัวอย่างที่สำคัญได้แก่ กรณีของนโยบายสาธารณสุขในประเทศไทย พลังตลาดเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาผลักดันนโยบายปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย ไม่เพียงนำไปสู่แรงต้านที่มีต่อระบบสิทธิบัตร แต่ยังมีกลุ่มที่เคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงยาอย่างสมเหตุสมผล และมาประสบความสำเร็จเมื่อประเทศไทยมีหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าและการประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในสมัยรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลสุรนันทน์ตามลำดับ อย่างไรก็ตามนโยบายสาธารณสุขเช่นนี้ได้สร้างความหวังเกี่ยวกับสวัสดิการสาธารณสุขในไทย และเปิดเผยให้เห็นถึงรอยฟุ่กร่อนของตลาดชั่วเวลาหนึ่ง แต่พลังตลาดยังคงปรับตัวอยู่ตลอดเวลาเพื่อรับมือกับพลังต้านระบบ และความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาดเอง

ตารางที่ 2-1 ตารางสรุปเปรียบเทียบข้อเสนอของโพลานีและการประกาศซีแอลของ ไทยในเรื่องความไม่สมบูรณ์ของตลาด

การฟุ่กร่อนของตลาด	ข้อเสนอของโพลานี	การประกาศซีแอลของไทย
สาเหตุที่ 1	การรวมกลุ่มของพลังอัตพิทักษ์เพื่อการเคลื่อนไหวในการปกป้องตนเองทางสังคม เป็นพลังสังคมสำคัญที่ทำหน้าที่ต่อต้านการทำงานของระบบตลาด ที่ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตปกติของคนในสังคม	การรวมตัวกันของภาคประชาสังคม คนไข้ เอ็นจีโอ นักวิชาการ ตลอดจนคนผู้ป่วย ถือเป็นพลังสำคัญในการเรียกร้องการเข้าถึงยา ที่ได้รับผลกระทบจากระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มงวด
สาเหตุที่ 2	ความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาด (imperfections) กล่าวคือ ระบบตลาดเสรีต้องอาศัยกลไกการทำงานของ	ในระบบตลาดเสรีนิยมใหม่หรือระบบเศรษฐกิจแบบข้อมูลข่าวสาร (Knowledge-Based Economy) ตลาด

	<p>ราคาที่น่าไปสู่จุดดุลยภาพ แต่โพลานยีเสนอว่า ภายหลังจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดขึ้น ไม่มีใครต้องการให้เศรษฐกิจตกต่ำ ไม่มีใครรับได้กับค่าแรงที่ลดลง ชาวนาไม่ต้องการราคาสินค้าที่ตกต่ำ และนายทุนไม่ต้องการให้ระบบธนาคารเกิดความอ่อนแอ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้เมื่อรัฐบาลหาเงินได้น้อยกว่ารายจ่าย ด้วยเหตุนี้ทำให้ธนาคารกลางต้องเข้ามาแทรกแซง ทำให้ไม่เกิดจุดดุลยภาพที่แท้จริงและเป็นสาเหตุหนึ่งที่น่าไปสู่ความอ่อนแอของระบบตลาด</p>	<p>ต้องก่อให้เกิดกลไกการทำงานของราคาที่น่าไปสู่จุดดุลยภาพเช่นเดียวกัน กล่าวคือ ระบบสิทธิบัตรหรือระบบทรัพย์สินทางปัญญาในภาพรวมจำเป็นต้องได้รับการยอมรับทั้งผู้ทรงสิทธิและผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้นั้นๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อระบบสิทธิบัตรเกิดขึ้นฝ่ายผู้ทรงสิทธิต้องการให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเข้มงวด ในขณะที่ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยต้องการให้มีข้อยืดหยุ่นเกิดขึ้นในการใช้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร เมื่อความต้องการของทั้งสองฝ่ายไม่ตรงกันจุดดุลยภาพที่แท้จริงจึงไม่เกิดขึ้น และนำไปสู่การแสวงหาทางเลือกในการเข้าถึงยา</p>
<p>สาเหตุที่ 3</p>	<p>ความไม่ยั่งยืนของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในการแยกประเด็นเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน กล่าวคือ ระบบตลาดได้มีความพยายามในการทำงานและแสวงหากำไร โดยมุ่งลดถอนความไม่พอใจของคนในสังคมเพื่อมิให้ความไม่พอใจนั้นมากระทบกับอำนาจทางการเมืองอย่างไรก็ดี ความพยายามนี้ย่อมไม่ประสบความสำเร็จเนื่องจากความไม่พอใจในสังคมที่มีต่อประเด็นทางเศรษฐกิจมักส่งผลต่อเสถียรภาพทางการเมืองด้วย</p>	<p>ระบบสิทธิบัตรได้รับการผลักดันจากวโโปและดับเบิลยูทีโอผ่านเข้ามายังกระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงพาณิชย์ และกรมทรัพย์สินทางปัญญาองค์กรของรัฐเหล่านี้ได้หีบยกเหตุผลเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาอ้างถึงความจำเป็นในการสร้างระบบสิทธิบัตรที่เข้มแข็ง แต่เมื่อถึงจุดที่ระบบสิทธิบัตรทำให้เกิดความไม่พอใจก็จะนำไปสู่การประท้วง และนำไปสู่การสั่นคลอนอำนาจทางการเมืองของรัฐบาล มาตรการซีแอลจึงถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐในการลดถอนความไม่พอใจในสังคมได้</p>

2.3 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม: สู่การปะทะกันระหว่างพลังตลาดเสรีนิยมใหม่ และพลังปกป้องสังคม

การวิเคราะห์เรื่องกฎการเคลื่อนไหวแห่งทวีภาคในสองส่วนที่ผ่านมานำมาสู่การพิจารณาถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในส่วนนี้ ประเด็นสำคัญที่ต้องกล่าวถึงมี 2 ส่วนคือ หนึ่ง พัฒนาการของพลังอัตพิทักษ์ที่ทำหน้าที่ปกป้องชุมชนหรือสังคมไปสู่การเป็นพลังต่อต้านระบบทุนนิยมโลก และสอง กระบวนการปรับตัวของตลาดเพื่อรับมือกับพลังอัตพิทักษ์ที่ขยายตัวไปทั่วโลก ในส่วนนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า ผลของการเคลื่อนไหวของพลังอัตพิทักษ์ย่อมนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในไทยในภายหลังอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

2.3.1 พัฒนาการของพลังอัตพิทักษ์: พลังต่อต้านระบบทุนนิยมโลก

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เป็นการต่อยอดมาจากแนวคิดของโพลานยีในส่วนของพลังอัตพิทักษ์ วัตถุประสงค์คือการพิจารณาถึงความเป็นไปได้ที่พลังอัตพิทักษ์จะรวมตัวกับพลังสังคมในชุมชนอื่นๆ และพัฒนาเป็นขบวนการต่อต้านระบบทุนนิยมโลก การวิเคราะห์ในส่วนนี้เชื่อมโยงกับส่วนก่อนหน้าในแง่ที่ว่า พลังอัตพิทักษ์จากกลุ่มต่างๆ ที่ได้รับผลกระทบจากระบบตลาดในแต่ละสังคมอาจพิจารณาได้ว่าเป็นพลังในแนวระนาบ (horizontally integrated forces) ในขณะที่พลังสังคมที่พัฒนากลายเป็นพลังต้านระบบทุนนิยม ถือว่าเป็นพลังในแนวตั้ง (vertically integrated forces) การใช้ตัวแบบของโพลานยีทำให้เข้าใจว่า ยิ่งพลังตลาดทำงานและส่งผลกระทบต่อสังคมมากเท่าไร พลังอัตพิทักษ์ยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ผลที่ตามมาคือ เมื่อตลาดเสรีนิยมใหม่ได้แพร่กระจายไปทั่วโลก พลังปกป้องสังคมจึงเกิดขึ้นมาทั่วโลกเพื่อตอบโต้กับพลังตลาดเช่นเดียวกัน

ในประเด็นนี้ ฮาร์วีย์เสนอว่า เมื่อระบบทุนนิยมโลกปฏิบัติต่อ “โครงข่ายของการดำรงชีพ” (web of life) ราวกับว่าเป็นสินค้าประเภทหนึ่งจนกระทบกับชีวิตประจำวันของคนในสังคม ย่อมนำไปสู่ปฏิบัติการบางอย่างในสังคม เขาเห็นว่าปฏิบัติการในสังคมที่เกิดขึ้นในยุคเสรีนิยมใหม่มีความเกี่ยวข้องกับรูปแบบการต่อต้านระบบทุนนิยมไม่มากนัก โดยที่ระดับความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวขึ้นอยู่กับความรุนแรงของผลการดำเนินงานของตลาดด้วย (Harvey, 2006: 113-115) หากพิจารณาถึงแนวโน้มของขบวนการประชาสังคมโลกที่เกิดขึ้นในยุคปัจจุบัน อาทิ กลุ่มก้อนสังคมนิยมที่กลับมารวมตัวกันใหม่ สมัชชาประชาสังคมที่แสดงพลังอย่างแข็งขันและต่อเนื่อง หรือแม้แต่การประชุมสังคมยุโรป เหล่านี้ช่วยยืนยันถึงพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจต่อการขยายตัวของตลาดทุนนิยม (Munck, 2003; Munck, 2006; Munck, 2007; Birchfield and Freyberg-Inan, 2004) การเคลื่อนไหวเหล่านี้ปรากฏในรูปแบบของสหภาพแรงงาน ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมทั้งเก่าใหม่ และกลุ่มหัวรุนแรงที่ไม่พอใจแนวทางเสรีนิยมใหม่ จนพัฒนากลายเป็นเครือข่ายต่อต้านระบบทุนนิยมโลกในที่สุด (Bieler and Morton, 2004) จากที่ได้กล่าวถึงไว้ในข้างต้น トラบเท่าที่ประวัติศาสตร์ไม่มีวันจบสิ้น ตลาดเสรีนิยมใหม่ยังคงขยายตัวไปสู่ทุกอณูของสังคม ไม่เพียงแต่ภาคเศรษฐกิจ แต่ยังรวมไปถึงภาคการเงิน การเมือง และวัฒนธรรม ล้วนได้รับผลกระทบจากตลาดทั้งสิ้น (Young, 2001: 52-3) เมื่อสังคมต่างๆ ล้วน

ได้รับผลกระทบจากระบบตลาดอย่างทั่วถึงกัน พลังอัตพิทักษ์ที่เกิดขึ้นจึงสามารถประสานงานกันทำลายต้นเหตุของปัญหาอันได้แก่ ระบบทุนนิยมโลกได้

จากมุมมองของโพลานยีและฮาร์วีย์ หากพลังอัตพิทักษ์ต้องการปกป้องสังคมจากผลเสียของตลาด และส่งผลทำลายอย่างประสบความสำเร็จ การรวมตัวของพลังสังคมเหล่านี้จำเป็นต้องครอบคลุมและเพิ่มความสลบซับซ้อนให้แก่การเคลื่อนไหว เพื่ออธิบายข้อเสนอดังกล่าวนี้ เอมมานูเอล วอลเลอร์สไตน์ (Immanuel Wallerstein) ได้เสนอแนวคิดที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวต่อต้านระบบ” (antisystemic movement) ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับข้อเสนอของโพลานยีและฮาร์วีย์เป็นอย่างดี วอลเลอร์สไตน์เห็นว่า ตั้งแต่ช่วงปลายทศวรรษที่ 1960 ได้มีปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “การเคลื่อนไหวต่อต้านระบบ” เกิดขึ้นทั่วโลก คำว่า “ระบบ” ในที่นี้หมายถึง ระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ ซึ่งขยายตัวไปยังทุกส่วนของโลก การทำงานของระบบทุนนิยมโลกได้ถูกทำลายจากพลังต้านระบบและขบวนการประชาสังคมที่เกิดขึ้นทั่วโลกเช่นเดียวกัน เหตุผลในการเคลื่อนไหวของขบวนการต้านระบบนี้มาจากมุมมองที่ว่า ประเทศสหรัฐเป็นต้นเหตุหลักที่ทำให้สภาวะความไม่เท่าเทียมกันเกิดขึ้นทั่วโลก ในขณะที่การเคลื่อนไหวแบบซ้ายเก่า (Old Left) หรือซ้ายแบบดั้งเดิม (Orthodox Left) ประสบความล้มเหลวในการขจัดปัญหาสังคม ขบวนการเคลื่อนไหวแบบเก๋ามุ่งหมายที่จะทำลายอำนาจของรัฐหรือผู้ปกครองรัฐ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำในโลก ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนหรือปัญหาการกดขี่ขูดรีดแรงงานได้ ดังนั้น ขบวนการเคลื่อนไหวต้านระบบจึงมีเป้าหมายที่การทำลายระบบทุนนิยมโลก มากกว่าการยึดครองอำนาจในการปกครองของรัฐ วอลเลอร์สไตน์ยกตัวอย่างบทบาทของกลุ่มชาปาติस्ताในเม็กซิโก ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1994 อันเป็นวันเดียวกับที่เขตการค้าเสรีทวีปอเมริกาเหนือ (the North America Free Trade Area หรือ NAFTA) มีการลงนามกันอย่างเป็นทางการ กลุ่มชาปาติस्ताได้จุดประกายกระแสต่อต้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม และได้ผลอย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดในการประชุมองค์การการค้าโลกที่ซีแอตเติลในปีค.ศ.1999 นอกจากนี้ ยังได้นำไปสู่การประชุมสมัชชาสังคมโลก ซึ่งจัดขึ้นเป็นครั้งแรกที่เมืองปอร์โตอัลเลเกร ประเทศบราซิลในปีค.ศ.2001 โดยได้รับแรงสนับสนุนจากทั่วโลก ภายใน 4 ปี นับจากการประชุมครั้งแรก สมัชชาสังคมโลกมีสมาชิกมากถึงประมาณ 10,000 คน และเข้าร่วมการประชุมทุกปี (Wallerstein, 2000; Wallerstein, 2002; Wallerstein, 2004)

คำอธิบายดังกล่าวนี้เชื่อมโยงกับคำถามที่ว่า กรอบวิธีคิดของโพลานยีสามารถนำไปใช้อธิบายกับสังคมหรือประเทศที่ไม่ได้มีรูปแบบการปกครองแบบประชาธิปไตยได้หรือไม่ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า สามารถกระทำได้อย่างแน่นอน เนื่องจากตรรกะของพลังอัตพิทักษ์คือการรวมตัวกันของพลังสังคมที่ได้รับผลกระทบจากตลาด และมองเห็นถึงความจำเป็นร่วมกันในการปกป้องสังคมจากผลเสียของตลาด พลังดังกล่าวนี้จึงสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในประเทศประชาธิปไตยและที่ไม่ใช่ประชาธิปไตย ในกรณีของประเทศประชาธิปไตย ตัวอย่างที่สำคัญเกิดขึ้นในประเทศบราซิลและอินเดีย ซึ่งรัฐบาลระมัดระวังอย่างมากในการจัดการกับข้อเรียกร้องและแรงกดดันของพลังทุนนิยมโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีการรับมือกับแรงกดดันในเรื่อง

ทรัพย์สินทางปัญญา ในทำนองเดียวกัน แนวโน้มในปัจจุบันที่เกิดขึ้นคือ พลังปกป้องสังคมก็เริ่มเกิดขึ้นในประเทศสังคมนิยม และในบางประเทศอาจเข้มข้นมากกว่าประเทศประชาธิปไตยอย่างชัดเจน ตัวอย่างที่โดดเด่นที่สุดคือ ประเทศเวเนซุเอล่าซึ่งประชาชนภายในประเทศได้รับผลกระทบจากการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่มาเป็นเวลานาน รัฐบาลภายใต้การนำของประธานาธิบดีฮูโก ชาเวซ (Hugo Chavez) มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการออกมาโจมตีกระแสเสรีนิยมใหม่ พลังโลกาภิวัตน์ และนโยบายต่างประเทศของประเทศสหรัฐฯ ข้อเสนอของชาเวซคือการเผยแพร่ลัทธิทางการเมืองของประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (the participatory democracy) ระบอบสังคมนิยม¹³ และความร่วมมือลาตินอเมริกาและแคริบเบียน (Kozloff, 2006; Gott, 2005; Wilpert, 2007) แม้ว่างานของโพลานยีได้ศึกษาพัฒนาการของระบบตลาดในประเทศอังกฤษ แต่ก็สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้กับอาณาบริเวณอื่นๆ เพื่ออธิบายกลไกตลาดและปฏิกริยาที่มีต่อตลาดนั้นๆ สำหรับตลาดอิตาลีตลาดเสรีนิยมใหม่ เมื่อความไม่พอใจต่อระบบตลาดกระจายอยู่ทั่วทุกที่ พลังอัตพิทักษ์จึงสามารถพบเห็นได้ในทุกสถานที่และทุกเวลาที่ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้เข้าไปสร้างความเสียหายให้แก่สังคม (Munck, 2007: 70-74) ผลของพลังอัตพิทักษ์ทำให้พลังตลาดอิตาลีตลาดจำเป็นต้องปรับตัวตาม ซึ่งการทำความเข้าใจในส่วนนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเมื่อตลาดผูกกร่อน

2.3.2 การปรับตัวของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่

การวิเคราะห์ในส่วนที่ผ่านมาได้เห็นแล้วว่า ปรัชญาการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคของโพลานยี ซึ่งเคยเกิดขึ้นในยุคของตลาดอิตาลีตลาดเสรีนิยม ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในยุคตลาดอิตาลีตลาดเสรีนิยมใหม่ กระบวนการทำงานของทุนนิยมยังคงเดินหน้าต่อไปพร้อมกับปฏิกริยาจากสังคมที่เกิดขึ้นเพื่อปกป้องตนเอง ผลที่สำคัญคือการนำไปสู่ความตึงเครียดในเชิงสถาบัน ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องมีบทบาทลดทอนความไม่พอใจในสังคม แต่เมื่อความพยายามนี้ล้มเหลวและตลาดได้เกิดสภาวะผูกกร่อนลงชั่วขณะ ในกรณีของตลาดเสรีนิยมใหม่ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดต้องรู้ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญาได้ทำให้คนบางกลุ่มเกิดความไม่พอใจ เนื่องจากวิถีชีวิตของพวกเขาได้รับผลกระทบ เมื่ออำนาจของรัฐบาลถูกสกัดกั้นจากการไม่สามารถแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจ ไม่ให้มากระทบกับอำนาจทางการเมืองได้ตลาดจึงมีปัญหาในการทำงาน ถึงตอนนี้ พลังตลาดจึงจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับพลังอัตพิทักษ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก และให้กระบวนการสะสมทุนและการแสวงหากำไรผ่านองค์ความรู้สามารถเดินหน้าต่อไปได้ ในส่วนแรกของบท โพลานยีได้กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไว้ 3 ประการนั่นคือ สงครามโลก ลัทธิฟาสซิสต์ และนโยบายข้อตกลงใหม่ ในยุคเสรีนิยมใหม่ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเปรียบเทียบได้กับเหตุการณ์ทั้งสามกรณีไม่ต่างกัน

¹³ ประเด็นที่น่าสนใจและควรมีการศึกษาต่อไปคือ ขบวนการต่อต้านระบบทุนนิยมโลกมีความเหมือนหรือต่างจากระบบสังคมนิยมที่โพลานยีพูดถึงมากน้อยอย่างไร เขาเสนอว่า ภายหลังจากการล่มสลายของกลุ่มก้อนสังคมนิยม (socialist bloc) สถานการณ์ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1930 สังคมนิยมเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการควบคุมการทำงานของตลาดอิตาลีตลาดด้วยการจัดสรรให้ตลาดเข้าสู่กระบวนการตามแบบสังคมนิยมประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น (Polanyi, 1957a: 234).

ในกรณีแรก สงครามโลกเป็นผลลัพธ์ของการผูกพันในระบบมาตรฐานทองคำและระบบสินเชื่อของโลก ก่อนสงครามจะปะทุขึ้น ระบบมาตรฐานทองคำและระบบสินเชื่อยังคงทำงานได้เป็นอย่างดี แต่เมื่อพลังอำนาจได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงนโยบายของชาติมหาอำนาจไปสู่การล่าอาณานิคม ทำให้ความขัดแย้งในระบบระหว่างประเทศขยายตัว กลไกระงับความขัดแย้งซึ่งเคยทำหน้าที่โดยนายธนาคารและกลุ่มทุนไม่สามารถแก้ไขความขัดแย้งได้อีกต่อไป สงครามโลกครั้งที่หนึ่งจึงเกิดขึ้น (Block and Somers, 1984: 60) ในกรณีของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ เหตุการณ์นี้เปรียบได้กับความขัดแย้งอย่างรุนแรงในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งเกิดขึ้นท่ามกลางสมาชิกองค์การการค้าโลก ความขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศนี้เกิดขึ้นจากความเห็นที่ไม่ตรงกันระหว่างประเทศสมาชิก และทำให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาไม่สามารถบังคับใช้ได้อย่างเต็มรูปแบบตามที่ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเรียกร้อง

กล่าวคือ ท่ามกลางแรงกดดันจากประเทศพัฒนาแล้วให้ทุกประเทศยอมรับในมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกัน ประเทศผู้นำกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอย่างบราซิลและอินเดียเป็นแกนนำในการถ่วงเวลาเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีภายในประเทศของตนเองให้พร้อมก่อน ในขณะที่บางประเทศก็เกรงว่า การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเร็วกว่ากำหนดจะทำให้การเข้าถึงความรู้และข้อมูลข่าวสารมีข้อจำกัดจนประชากรในประเทศเดือดร้อน ดังนั้น ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศจึงเห็นด้วยกับทางเลือกหรือข้อยืดหยุ่นในการใช้ข้อตกลงทริพส์ตามที่องค์การการค้าโลกเปิดทางไว้ให้ในการประชุมที่โตฮา ในทางตรงกันข้าม ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกไม่เห็นด้วยกับทางเลือกเช่นนี้ โดยให้เหตุผลว่า ข้อยืดหยุ่นต่างๆ เป็นการเปิดช่องให้มีผู้ใช้ประโยชน์จากการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาโดยไม่ต้องสูญเสียค่าใช้จ่าย และทำให้นักประดิษฐ์สูญเสียแรงบันดาลใจในการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ขึ้น ความคิดเห็นที่แตกต่างกันนี้จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในเวทีระดับระหว่างประเทศ จนทำให้การประชุมองค์การการค้าโลกไม่คืบหน้า ประเทศกำลังพัฒนาเป็นจำนวนมากใช้สิทธิในการประวิงเวลาบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ด้วยการชะลอการสร้างสถาบันขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบและออกกฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญาที่มีตนเอง ทำให้ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าเกิดความไม่พอใจ แต่ก็ไม่มีสิทธิบังคับให้ประเทศกำลังพัฒนาใช้อย่างเต็มตัวเนื่องจากเป็นข้อกำหนดขององค์การการค้าโลก เช่น การใช้สิทธิตามสิทธิบัตร มาตรการนำเข้าซ้อน หรือการยกเลิกสิทธิบัตร เป็นต้น (Jakkrit, 2005: 32-8) แต่ทว่า ประเทศกำลังพัฒนาก็ไม่สามารถมีนโยบายใดที่สามารถทำได้ดีไปกว่าการประวิงเวลา เนื่องจากในฐานะประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลก ทุกประเทศจำเป็นต้องบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญาไม่ช้าก็เร็วตามกำหนดขององค์การการค้าโลก กรณีของอินเดียนับเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด เมื่อครบกำหนดในปีค.ศ.2005 อินเดียซึ่งเป็นแหล่งยาคุณภาพราคาถูกที่สุดแหล่งหนึ่งของโลกจะไม่สามารถผลิตยาสามัญเพื่อส่งออกได้อีกต่อไป และการศึกษาวิจัยยา ก็จะกระทำได้ยากมากยิ่งขึ้น (โปรดดู Chaudhuri, 2005) สถานการณ์เช่นนี้จึง

นำไปสู่สภาวะชะงักงัน (stalemate) ในการบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกเช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในยุคหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง

ในแง่นี้ ตลาดเสรีนิยมใหม่จึงต้องมีการปรับตัวไปในทิศทางเดียวกันเพื่อให้เศรษฐกิจแบบตลาดทุนนิยมสามารถเดินหน้าต่อไปได้ นั่นคือ ความพยายามของสหรัฐฯในการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคี และการเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนามีข้อยืดหยุ่นในการประชุมองค์การการค้าโลกรอบโดฮา สำหรับกรณีแรก ความพยายามของสหรัฐฯในการเจรจาข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีเปรียบได้กับการถือกำเนิดของลัทธิเผด็จการฟาสซิสต์ เนื่องจากข้อตกลงทวิภาคีจะทำให้ผลประโยชน์ของสหรัฐฯ ประเทศในกลุ่มประชาคมยุโรป หรือแม้แต่ญี่ปุ่นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญาได้รับการตอบสนอง โพลานยีเสนอว่า ลัทธิฟาสซิสต์ทำให้ระบบตลาดมีทางออกจากความขัดแย้งด้วยการทำให้ชนชั้นปกครองมีอำนาจในการรักษาระเบียบของตลาด และทำงานได้อย่างเต็มที่โดยไม่ถูกต่อต้านหรือท้าทายจากพลังสังคมที่ไม่เห็นด้วย ตามที่ได้กล่าวไว้แล้วว่า ลัทธิฟาสซิสต์จำเป็นต้องให้ความรู้ใหม่แก่คนในสังคม (reeducation) เพื่อให้ประชาชนเชื่อฟังและทำหน้าที่เป็นส่วนหนึ่งของตลาดตามความเหมาะสม ความรู้ใหม่เป็นการขจัดความผูกพันของมนุษย์ในรูปแบบต่างๆ เพื่อตีกรอบความไม่เชื่อฟังของคนในสังคมด้วยวิธีการทรนารูปแบบต่างๆ (Polanyi, 1957a: 235-8) ในทำนองเดียวกัน รัฐเสรีนิยมใหม่มีบทบาทหลักในการทำหน้าที่แทรกแซงตลาดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการควบคุมความขัดแย้ง วิธีการที่แยบยลที่สุดคือการอาศัยวิธีการแบบประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมให้แก่ชนชั้นนำในการขยายขอบเขตของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด เหตุผลสำคัญคือ รูปแบบการปกครองแบบเผด็จการที่เคยใช้ในอดีต (ไม่ว่าจะเป็นระบอบเผด็จการ ลัทธิฟาสซิสต์ หรือการรัฐประหาร) ไม่ได้รับการยอมรับอีกต่อไป (Huntington, 1993) และที่สำคัญไม่มีความแยบยลอย่างสิ้นเชิงในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองออกจากกัน นอกจากนี้ ตามที่ได้กล่าวไป รัฐจำเป็นต้องมีบทบาทในการสร้างความสมดุลระหว่างการทำให้ความรู้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ควบคู่ไปกับการควบคุมปฏิบัติการที่ไม่เห็นด้วยภายในสังคมให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม ไม่รุนแรงจนเกินไปและไม่เด็ดขาดจนเกินไป (Jessop, 2007) รัฐจึงจำเป็นต้องมีการจัดการที่แนบเนียนและไม่ได้รับการต่อต้านเพื่อให้กระบวนการสะสมทุนไม่ได้รับผลกระทบ นั่นหมายความว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถทำงานได้ดีเมื่อได้รับการสนับสนุนที่เหมาะสมจากรัฐ ในการจำกัดความขัดแย้งในสังคมไม่ให้ลุกลาม และในการปกป้องตลาดไม่ให้ได้รับผลกระทบจากพลังปกป้องสังคม

ด้วยเหตุนี้ ข้อตกลงเขตการค้าเสรีทวิภาคีจึงสามารถนำมาเปรียบเทียบกับลัทธิฟาสซิสต์ได้ในแง่ที่ว่า ข้อตกลงเอฟทีเอเอื้อให้ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าอย่างสหรัฐฯสามารถเจรจากับแต่ละประเทศได้อย่างง่ายดายมากยิ่งขึ้น การเจรจาแลกเปลี่ยนผลประโยชน์แบบทวิภาคีทำให้สหรัฐฯสามารถยื่นข้อเสนอละเอินในเชิงการค้าเพื่อแลกเปลี่ยนกับการบังคับใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศนั้นๆ ได้ (โปรดดู, จักรี ไชยพินิจ, 2550) หากพิจารณาถึงการเจรจการค้าในเวทีพหุภาคี ประเด็นเรื่องการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาถูกคัดค้านโดย

กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามาโดยตลอด แทนหน้าสำคัญคือบราซิลและอินเดียซึ่งเป็นแกนนำให้แก่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ผลที่สำคัญคือความพยายามในการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาครอบจักรวาลถูกละทิ้งลง ในขณะที่เดียวกันการประชุมหลายครั้งขององค์การการค้าโลกไม่สามารถไปถึงข้อสรุปได้อันเนื่องมาจากประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น การเจรจาเอฟทีเอจึงเป็นโอกาสสำคัญให้ระบบทุนนิยมสามารถแสวงหาประโยชน์จากระบบทรัพย์สินทางปัญญาเพิ่มมากขึ้น ในกรณีการเจรจาเอฟทีเอของสหรัฐฯ ประเทศคู่เจรจาที่ต้องการทำการค้ากับสหรัฐฯ จำเป็นต้องยอมรับเอาสิ่งที่รู้จักกันดีว่า “ข้อตกลงทริปส์พลัส” (TRIPs-plus) เป็นเงื่อนไขที่ปฏิเสธไม่ได้ ทุกประเทศต้องนำข้อเรียกร้องเรื่องการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาไปปฏิบัติอย่างเป็นทางการ (โปรดดู, Schott, 2004) พลวัตเช่นนี้เอื้อประโยชน์ให้แก่ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ในการหลุดจากสถานะชะงักงัน ในขณะเดียวกัน ก็เอื้อให้ประเทศต่างๆ ออกกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาเร็วยิ่งขึ้น พร้อมทั้งมีสถาบันเกิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบโดยเฉพาะ ในกรณีของไทยกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาของไทย

อย่างไรก็ดี จากงานของโพลานยี ประเทศที่ไม่ได้เดินตามแนวทางลัทธิฟาสซิสต์ ก็เลือกใช้นโยบายข้อตกลงใหม่เพื่อให้ระบบตลาดสามารถกลับมาทำงานได้อีกครั้ง (Block and Somers, 1984: 61) ในทำนองเดียวกัน ประเทศใดก็ตามที่ปฏิเสธการเจรจาการค้ากับสหรัฐฯ การเจรจารอบโตฮาขององค์การการค้าโลกกลายเป็นทางเลือกสำคัญที่ทำให้ระบบตลาดสามารถเดินหน้าไปได้ แม้ในด้านหนึ่งประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำไม่เห็นด้วยกับข้อยืดหยุ่นขององค์การการค้าโลกในการให้ประเทศสมาชิกยอมรับปรับปรุงมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างทันทีทันใด แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า การประชุมรอบโตฮาทำให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในระยะยาวอย่างแยบยล กล่าวคือ เมื่อได้เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (Great Depression) ในสหรัฐฯ ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 ถึงต้นทศวรรษที่ 1930 นโยบายข้อตกลงใหม่เป็นเครื่องมือหลักที่รัฐบาลอเมริกันประกาศใช้เพื่อบรรเทาวิกฤติเศรษฐกิจกลไกของนโยบายนี้คือ การมอบสวัสดิการโดยรัฐเพื่อเพิ่มรายจ่ายและเงินในมือประชาชน แต่เบื้องหลังคือการชดเชยความเสียหายให้แก่ประชาชนผู้ที่ได้รับความเสียหายจากระบบตลาดบทบาทของรัฐจากนโยบายนี้จึงช่วยให้ปฏิริยาและความไม่พอใจที่มีต่อตลาดลดลงและสามารถกลับมาเดินหน้าต่อไปได้อีกครั้ง

คำถามที่สำคัญคือ การประชุมรอบโตฮาสามารถช่วยส่งเสริมผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมได้อย่างไร ดังที่ได้เห็นแล้วว่า ความเห็นและจุดยืนที่ต่างกันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนาในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ทำให้การบังคับใช้เป็นไปอย่างยากลำบากและเข้าสู่สถานะชะงักงัน ฐานะของการประชุมโตฮาช่วยทำให้ประเทศกำลังพัฒนา รู้สึกว่าตนเองมีทางเลือก และได้รับการคุ้มครองจากข้อยืดหยุ่นที่เปิดโอกาสไว้ให้ ประเทศเหล่านี้จึงยอมรับในหลักการของทรัพย์สินทางปัญญา และกลายเป็นผลประโยชน์ของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในระยะยาว นอกจากนี้ การมีอยู่ของมติการประชุมโตฮายังทำให้ความขัดแย้งที่มีระบบ

ทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีพหุภาคีลดลงด้วย ตามข้อเสนอของซูส์-เครเวน วัตสัน และซีสมแมน รัฐจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบบตลาดเพื่อหลีกเลี่ยงการต่อต้านจากสังคม ในสังคมยุคดิจิทัล ตลาดไม่สามารถแปรสภาพสิ่งต่างๆ เป็นสินค้าอย่างเรียบง่ายได้ แต่จำเป็นต้องสร้างกลไกเพื่อลดทอนความไม่พอใจของสังคมอันเกิดจากระบบตลาดควบคู่กันไปด้วย อย่างน้อยที่สุดรัฐต้องจัดสรรค่าชดเชยในรูปแบบต่างๆ เช่น สวัสดิการสังคมเพื่อทำให้แรงงานยอมรับในการทำงานของระบบตลาดได้ ในขณะเดียวกัน ก็ยังเอื้อให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทำงานได้อย่างยืดหยุ่นมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีการต่อต้านที่รุนแรง (Schulze-Cleven, Watson, and Zysman, 2007: 462) ในประเด็นดังกล่าวนี้ เจสซอบเห็นว่า ไม่ใช่เรื่องแปลกนักหากรัฐมีนโยบายต่างๆ ที่สวนทางกับความต้องการหรือผลประโยชน์ของระบบทุนนิยมหรือผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดยักษ์ได้ นโยบายเช่นนี้มีได้หมายความว่ารัฐพ่ายแพ้ให้กับข้อเรียกร้องของกลุ่มอิตพิทักษ์ แต่นโยบายที่สวนทางกับผลประโยชน์ของทุนนิยมเกิดขึ้นเพียงระยะสั้น โดยมีเป้าหมายเพื่อควบคุมความขัดแย้งจากการต่อสู้ทางชนชั้นและการเคลื่อนไหวทางสังคมเท่านั้น ในขณะเดียวกัน นโยบายของรัฐเช่นนี้ยังถือเป็นการเตรียมความพร้อมให้แก่แรงงานเพื่อรองรับกลไกตลาด และส่งเสริมผลประโยชน์ของกลุ่มทุนและชนชั้นนำในระยะยาว (Jessop, 1990: 207-11) สืบเนื่องจากงานเขียนทั้งสองชิ้น ตลาดเสรีนิยมใหม่จำเป็นต้องแสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์ของตลาดไม่ได้เข้มงวดหรือส่งผลร้ายแรงเกินไปจนกระทั่งความพยายามของกลุ่มต่อต้านระบบทรัพย์สินทางปัญญาได้รับความเห็นใจ ด้วยเหตุนี้ พลังตลาดจึงต้องเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาได้เรียกร้องความเป็นธรรมและแสดงออกซึ่งความไม่พอใจ ผลลัพธ์ของการประชุมรอบโตฮาจิงกลายเป็นความหวังให้แก่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหมดว่า ระบบการค้าระหว่างประเทศและระบบทรัพย์สินทางปัญญามีความเท่าเทียมกันและสามารถประนีประนอมได้

นอกเหนือไปจากการประชุมรอบโตฮา แนวโน้มในปัจจุบันยังแสดงให้เห็นว่าตลาดมีพัฒนาการในการสร้างเครื่องมือใหม่ๆ เพื่อรองรับการปรับตัวของตลาด เช่น อัลท์เวเทอร์และมาห์นโคฟเสนอว่าตลาดได้สร้างเครื่องมือใหม่ๆ ขึ้นเช่น พลังงาน เงิน หรือพื้นที่และเวลา เพื่อรักษากระบวนการสะสมทุนให้ทำงานอย่างต่อเนื่อง (Altvater and Mahnkopf, 1997) ข้อเสนอที่สอดคล้องกับงานของเมย์ ที่ตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา บรรษัทข้ามชาติเป็นจำนวนมากได้คิดค้นยุทธศาสตร์ใหม่ๆ ขึ้นเพื่อขยายตลาดใหม่ๆ และเข้าไปสำรวจยังอาณานิคมที่ยังไม่มีการเข้าไปสำรวจมาก่อน ยุทธศาสตร์เหล่านี้เช่น การพัฒนาข้อมูลและเทคโนโลยีในการสื่อสารที่ทันสมัย การลดต้นทุนในการขนถ่ายสินค้าทั่วโลก หรือการขยายเส้นทางธุรกิจระหว่างประเทศ เป็นต้น (May, 2006:1-2) ตัวอย่างยุทธศาสตร์สำคัญซึ่งเป็นผลจากการปรับตัวของพลังตลาดได้แก่ แนวคิดที่เรียกว่า “ความรับผิดชอบของบรรษัทต่อสังคม” (Corporate Social Responsibility) หรือยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์ จากงานของซูซาน โซเดเบิร์ก (Susanne Soederberg) ยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์มีเป้าหมายเพื่อแสดงให้เห็นว่า ตลาดไม่ได้เลวร้ายอย่างที่ทุกฝ่ายวิตก อันที่จริงแล้ว ยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ

รณรงค์โกลบอล คอมแพกต์ (Global Compact Campaign) ขององค์การสหประชาชาติ โครงการนี้ก่อตั้งขึ้นในปี 2000 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรับมือกับพลังอิทธิพลที่ทวีความเข้มข้น มากยิ่งขึ้น และมุ่งที่จะเอาชนะพลังของระบบตลาดซึ่งถูกมองว่าสร้างความเสียหายแก่ความเป็น มนุษย์และสิ่งแวดล้อม ในทางปฏิบัติ ยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์ไม่ได้มีพื้นฐานบนความตระหนักใน ความเท่าเทียมกันและสภาพแวดล้อมที่ยั่งยืน แต่เป็นแก่นกลางทางยุทธศาสตร์ของพลังตลาด เสรีนิยมใหม่ เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มทุนและสร้างความเข้มแข็งให้แก่บริษัทข้าม ชาติทั่วโลก การปรับตัวของพลังตลาดผ่านยุทธศาสตร์ซีเอสอาร์ทำให้กระแสต่อต้านบริษัทข้าม ชาติถูกลดทอนความน่าเชื่อถือลง พลังปกป้องสังคมที่มุ่งโจมตีบริษัทและภาคเอกชนถูกตั้ง คำถามถึงความถูกต้องและเป้าหมายที่แท้จริงในการเคลื่อนไหว ยุทธศาสตร์ดังกล่าวนี้จึงประสบ ความสำเร็จในระดับหนึ่ง ต่อการจำกัดความไม่พอใจของสังคมและช่วยปกป้องกระบวนการ สะสมทุนไม่ได้รับผลกระทบจากการเคลื่อนไหวของพลังสังคมได้ (Soederberg, 2007)

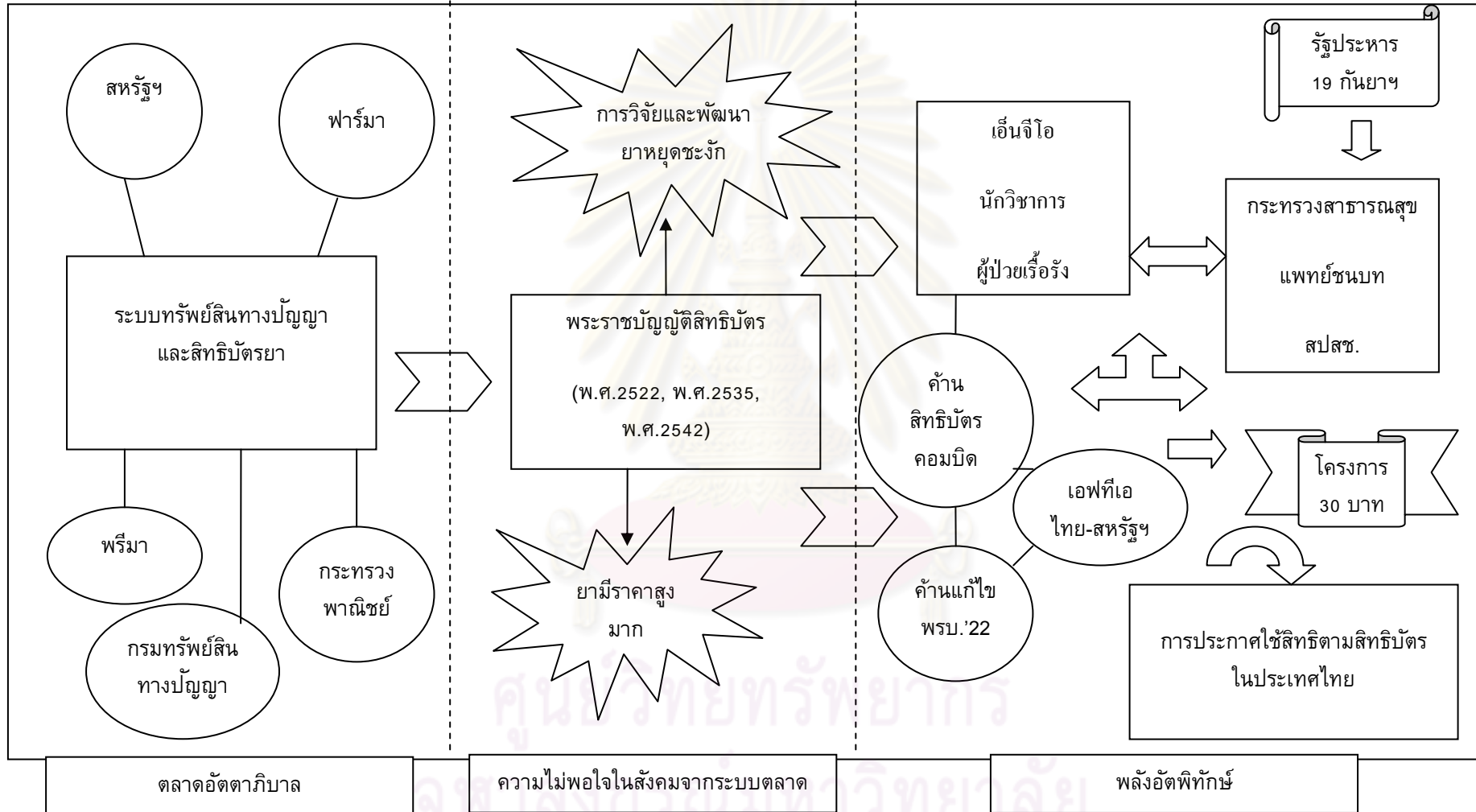
ยิ่งไปกว่านั้น ตลาดยังมีการปรับตัวโดยยุทธศาสตร์ทางจิตวิทยา มอยนิฮานและคาส เซลส์บรรยายภาพซึ่งบริษัทข้ามชาติในระดับโลกใช้ยุทธศาสตร์ใหม่ในการขยายขอบเขต ของตลาด ยุทธศาสตร์ที่ว่านี้คือ การประชาสัมพันธ์และการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อสร้าง “ความ กลัวและความกังวล” (fear and anxious) ให้แก่คนทั่วไปได้รับทราบ ยุทธวิธีเช่นนี้ทำให้ ประชาชนธรรมดาซึ่งมีสุขภาพแข็งแรงสามารถเกิดความวิตกและกลายเป็นคนไข้ได้อย่าง ง่ายดาย ผลของการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนทำให้อาการหรือคุณลักษณะส่วนตัวของคน หนึ่งกลายเป็นโรคร้ายแรงที่ต้องรักษาอย่างเร่งด่วน ตัวอย่างเช่น นิสัยขี้อายกลายเป็นอาการของ โรควิตกกังวลสังคม อาการเครียดก่อนมีประจำเดือนกลายเป็นโรคจิตละเหี่ยก่อนมีประจำเดือน ปัญหาเสพสมบัตินิยมกลายเป็นโรคห้อยยสมรรถภาพทางเพศ อาการหมดประจำเดือนกลายเป็น โรคขาดฮอร์โมนในวัยหมดระดู อาการขาดสมาธิในที่ทำงานกลายเป็นโรคสมาธิสั้นในผู้ใหญ่ รวมไปถึงอาการแฝงในวัยกลางคนอย่างโรคกระดูกพรุนหรือภาวะโคเรสเตอรอลสูงที่จะติดตัวไป ตลอดชีวิต ในแต่ละปีบริษัทข้ามชาติได้ว่าจ้างผู้เชี่ยวชาญในด้านการโฆษณามาทำหน้าที่ ขยาย โดยร่วมกับบริษัทยาสร้างโรคใหม่ๆขึ้นมาตลอดเวลา พฤติกรรมเช่นนี้กลายเป็นเรื่อง ปกติของวงการอุตสาหกรรมยาเพื่อสร้างความกลัวและวิตกกังวลในสังคม ทำให้คนธรรมดา กลายเป็นผู้ป่วยขึ้นมาจริงและจำเป็นต้องใช้ยาในการรักษา (โปรดดู Moynihan and Cassels, 2005) การวิเคราะห์ในส่วนนี้ทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายหลังจากเกิดความ ขัดแย้งในระดับระหว่างประเทศ จุดยืนที่ต่างกันระหว่างกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและ ประเทศกำลังพัฒนาทำให้พลังของระบบทุนนิยมจำเป็นต้องปรับตัวตามให้สอดคล้องกับพลัง ปกป้องสังคม และพลังต้านระบบทุนนิยมที่เข้มข้นอย่างมาก บทบาทของพลังสังคมตอบโต้พลัง ตลาดจนนำไปสู่การผูกเรือนของตลาด ทำให้ตลาดจำเป็นต้องปรับตัว บทที่เจ็ดจะได้กล่าวถึงการ ปรับตัวของพลังตลาดเมื่อประเทศไทยประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร

จากที่กล่าวมานี้ งานของโพลานยีสามารถสรุปเป็นตัวแบบสำหรับการวิเคราะห์ปัญหาต่างๆ ของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ดังตารางที่ 2.2 และตามรูปภาพที่ 2.1 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2-2 ตารางแสดงการนำแนวคิดของโพลานีมาใช้ในการศึกษาการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของประเทศไทย

แนวคิดของโพลานี	การทำงานของระบบตลาด		ผลกระทบของระบบตลาดต่อสังคม	พลังปกป้องสังคม	การผูกเรือนของระบบตลาด	
	พลังตลาดในระดับโลก	พลังตลาดในประเทศไทย			ความไม่สมบูรณ์ของตลาด	การแยกเศรษฐกิจการเมืองล้มเหลว
บทที่วิเคราะห์	บทที่ 3	บทที่ 4	บทที่ 4	บทที่ 5	บทที่ 6	บทที่ 7
เนื้อหาในการวิเคราะห์	พลังตลาดในระดับโลกอันประกอบไปด้วยสหรัฐฯ, บรรษัทข้ามชาติ, องค์การการค้าโลก, องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก, ความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาในระบบตลาด, กลไกการทำงานระบบสิทธิบัตร	พลังตลาดในประเทศไทยอันประกอบไปด้วยกระทรวงพาณิชย์, กรมทรัพย์สินทางปัญญา, สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์แห่งประเทศไทย, พระราชบัญญัติสิทธิบัตรของไทย	ผลกระทบต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของไทย และผลกระทบต่อราคายาที่มีราคาแพง ซึ่งสองเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเข้าถึงยาในฐานะผลของระบบสิทธิบัตร	พลังปกป้องสังคมในไทยอันประกอบไปด้วยกลุ่มแพทย์ชนบท, ภาคประชาสังคมไทยกลุ่มต่างๆ, พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, การเจรจาเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ	การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ซึ่งมีคณะกรรมการชุดต่างๆ ทำหน้าที่ต่อรองราคา ยา คัดเลือกยา และผลักดันการประกาศ, ปฏิบัติการของพลังตลาด, และผลต่อการเข้าถึงยาของประชาชน	เมื่อมีการประกาศซีแอลแล้ว ผู้นำยุคหลัง ทบพวน หรือยกเลิกได้ลำบาก เนื่องจากพลังปกป้องสังคมจะลุกขึ้นมาต่อต้านเพื่อรักษาเสถียรภาพทางการเมืองจึงต้องคงซีแอลไว้

รูปภาพที่ 2-1 รูปภาพแสดงตัวแบบการวิเคราะห์และการศึกษาการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้ได้เสนอว่า ทฤษฎีของโพลานยีที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างคำอธิบายเศรษฐกิจการเมืองในศตวรรษที่ 19 ยังคงมีประสิทธิภาพในการอธิบายระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และสังคมแบบตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ ในส่วนแรกของบท แนวคิดของโพลานยีถูกนำเสนอผ่านกฎแห่งการเคลื่อนไหวแบบทวิภาค การผูกมัดของตลาด และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คุณูปการของโพลานยีเป็นพื้นฐานสำคัญในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เขียนของโพลานยีได้รับการกล่าวถึงและยอมรับอย่างแพร่หลายในวรรณกรรมปัจจุบัน นักวิชาการบางกลุ่มได้ประโยชน์จากงานของโพลานยีในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคเสรีนิยมใหม่โดยตรง นักวิชาการบางกลุ่มนำข้อเสนอของโพลานยีไปผนวกกับทฤษฎีอื่นเพื่อสร้างตัวแบบการวิเคราะห์ขึ้นมาใหม่ ในขณะที่นักวิชาการบางกลุ่มต้องการเสริมประเด็นของโพลานยีในเชิงทฤษฎี เพื่อให้ครอบคลุมกับพัฒนาการของทุนนิยมในศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้วรรณกรรมเหล่านี้ยังมีความสำคัญอย่างมากในการเติมเต็มข้อถกเถียงที่มีต่องานของโพลานยี รวมถึงผู้ที่สนใจในข้อเสนอของเขา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ต้องการอาศัยกรอบการวิเคราะห์ของโพลานยีเพื่อศึกษากรณีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย ทั้งนี้ เพื่อให้คำอธิบายครอบคลุมโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา บทต่อไปจำเป็นต้องเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยมใหม่เข้ากับปฏิริยาของสังคมอันเกิดจากความไม่พอใจในระบบตลาด อย่างไรก็ตาม หลังจากเสร็จสิ้นการนำเสนอกรอบแนวคิดของโพลานยีและการสำรวจวรรณกรรมชิ้นสำคัญ นักวิชาการเกือบทั้งหมดให้ความสนใจกับงานของโพลานยีเพียงแค่เรื่องการเคลื่อนไหวแบบทวิภาคเท่านั้น ในขณะที่ องค์ประกอบสำคัญอื่นๆ เช่น ความตึงเครียดเชิงสถาบัน การผูกมัดของตลาด หรือแม้แต่ประเด็นว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม กลับถูกละเลยและไม่ได้รับความสำคัญเท่าที่ควร ดังนั้น ในบทต่อไป จะได้ชี้ให้เห็นว่าจะอาศัยกรอบวิธีคิดของโพลานยีอย่างไรให้เหมาะสมมากที่สุดต่อการวิเคราะห์กรณีศึกษาสังคมแบบตลาดเสรีนิยมใหม่

แนวคิดในข้างต้นได้นำมาสร้างเป็นตัวแบบสำหรับการวิเคราะห์ในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน อันได้แก่ ธรรมชาติของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ พลังอัตพิทักษ์ และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมหลังการผูกมัดของตลาด เมื่อโลกเข้าสู่ยุคเสรีนิยมใหม่ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้รวมเอาองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิต ซึ่งเจสสอบเรียกว่าเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ สำหรับกลไกการทำงานของตลาดนี้ องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสินค้าในระบบตลาด ทั้งนี้ระบบตลาดจำเป็นต้องได้รับการสนับสนุนจากรัฐทั้งในส่วนของการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ และการควบคุมปฏิริยาในสังคมไม่ให้ลุกลามจนมากระทบกับกระบวนการทำงานของตลาด ผลที่สำคัญของการสร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่คือ สวัสดิการบางอย่างของรัฐถูกตัดลง และเปิดทางให้กลไกตลาดทำหน้าที่จัดสรรปริมาณและความต้องการใช้สวัสดิการด้วยระบบราคา นอกจากนี้ตลาดเสรีนิยมใหม่ยังได้รวมเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยใช้ร่วมกันในชุมชนเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ

ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด พลวัตทั้งหมดนี้เกิดขึ้นในรูปของการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งรัฐมีบทบาทสำคัญในการจัดการบังคับใช้ในประเทศ อาจกล่าวได้ว่า หากปราศจากบทบาทของรัฐในการสนับสนุนระบบทุนนิยม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ย่อมไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ ในขณะที่แนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาก็จะไม่ได้รับการยอมรับในสังคม

อย่างไรก็ดี ปรากฏการณ์ของตลาดองค์ความรู้ได้ทำลายวิถีชีวิตทางสังคมแบบดั้งเดิมของคนในชุมชนย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะเผชิญกับพลังปกป้องสังคมในรูปแบบที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น พลังตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ที่ทำงานในทุกส่วนของโลกได้กระตุ้นให้พลังสังคมต่าง ๆ ลุกขึ้นมาปกป้องสังคม เพื่อให้สามารถรับมือกับการทำงานของตลาดเสรีนิยมใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ พลังอัตพิทักษ์จึงต้องเข้มแข็งเพียงพอในการต้านทานการทำงานของตลาด หากการรวมตัวของพลังสังคมไม่มีประสิทธิภาพ ตลาดก็จะไม่เกิดการผูกกร่อน กลไกการรวมตัวที่สำคัญคือ พลังสังคมกลุ่มต่าง ๆ ตั้งคำถามและท้าทายการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้า จนทำให้อำนาจในการปกครองของรัฐบาลสั่นคลอน ความขัดแย้งทางเศรษฐกิจที่ล้นเกินไปสู่พื้นที่ทางการเมืองจนตลาดผูกพัน ทำให้พลังตลาดจำเป็นต้องปรับตัวตาม ประเด็นที่น่าสนใจคือ พลังอัตพิทักษ์ที่แรกเริ่มทำหน้าที่ปกป้องสังคมของตนเองสามารถพัฒนาไปสู่พลังต่อต้านระบบทุนนิยมได้ ถึงตรงนี้ บทบาทของรัฐจึงยังมีความสำคัญในการรักษากระบวนการสะสมทุนด้วยการชดเชยความเสียหายให้แก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากระบบตลาด

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาในบทนี้ชี้ให้เห็นว่า กรอบวิธีคิดของโพลานียังคงสามารถนำมาใช้วิเคราะห์ปรากฏการณ์ของระบบตลาดและพลังต่อต้านในยุคเสรีนิยมใหม่ได้ การวิเคราะห์นี้เป็นพื้นฐานทางทฤษฎีที่สำคัญสำหรับการสร้างตัวแบบการวิเคราะห์ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทยต่อไป และยังทำให้เข้าใจฐานะของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรได้ การวิเคราะห์ถึงระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคสมัยแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้เข้าใจถึงกลไกของตลาดในการทำให้ความรู้กลายเป็นสินค้าภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ตลาดดังกล่าวนี้ได้สร้างสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ขึ้นอันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า กล่าวคือ ในบทที่สาม บทบาทขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกและองค์การการค้าโลกจะได้รับการพูดถึงอย่างละเอียด ในฐานะสององค์การหลักที่ทำหน้าที่รับผิดชอบประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากนี้ยังจำเป็นต้องพูดถึงบทบาทของสหรัฐฯ ร่วมกับบรรษัทข้ามชาติในการผูกขาดสิทธิบัตรยาด้วย สำหรับกรณีของประเทศไทย การวิเคราะห์บทบาทของตลาดอัตโนมัติและพลังอัตพิทักษ์จะปรากฏในบทที่สี่และห้าตามลำดับ ผลของการเคลื่อนไหวของพลังอัตพิทักษ์นำไปสู่การทำความเข้าใจมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทย ในฐานะบทสะท้อนความอ่อนแอของตลาดลงชั่วขณะซึ่งจะปรากฏในบทที่หก ท้ายที่สุด การพูดถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นการแสดงให้เห็นถึงการปะทะกันของพลังตลาดและพลังอัตพิทักษ์ในกรณีของไทย ที่น่าสนใจคือ บทบาทของพลังตลาดในการปรับตัวให้กระบวนการผลิตภายใต้เศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้สามารถเดินหน้าต่อไปได้

บทที่ 3

เสรีนิยมใหม่ ทรัพย์สินทางปัญญา และการผูกขาดสิทธิบัตรยา

บทนำ

ตามที่ปรากฏในบทที่สอง โพลานยีได้อธิบายถึงการเกิดขึ้นของตลาดอัตโนมัติซึ่งทำหน้าที่แปรสภาพทรัพยากรธรรมชาติให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค และผนวกเอาวิถีชีวิตของคนในสังคมให้อยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรีนิยม (Polanyi, 1957a) ข้อเสนอของโพลานยีนี้สามารถนำมาวิเคราะห์การทำงานของตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ได้ ความวิตกกังวลของโพลานยีเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและแรงต่อต้าน ปรากฏให้เห็นในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (Stiglitz, 2001: vii) เมื่อนำระบบตลาดมาทำความเข้าใจแนวคิดเรื่ององค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ตลาดอัตโนมัติทำงานในรูปแบบตลาดที่เรียกว่า “ระบบเศรษฐกิจแบบองค์ความรู้” (knowledge-based economy) ตลาดนี้มีรูปแบบการแสวงหากำไรผ่านการแปรสภาพองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้เป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการผลิตของตลาด กล่าวได้ว่า เมื่อถึงยุคเสรีนิยมใหม่ ตลาดไม่ได้จำกัดการทำงานอยู่ที่ภาคการผลิตที่แท้จริงอีกต่อไป แต่ได้พัฒนาไปสู่ภาคบริการ การเงิน รวมถึงความรู้และข้อมูลข่าวสารด้วย (Jessop, 2003: 18-22) ในส่วนของข้อมูลข่าวสาร พลังของตลาดได้สร้างสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ขึ้น อันได้แก่ สิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ผลที่สำคัญคือ องค์ความรู้ ข้อมูลข่าวสาร หรือแม้แต่ภูมิปัญญาชาวบ้านกลายเป็นสินค้าที่แลกเปลี่ยนได้ด้วยเงินเท่านั้น ผู้ที่เป็นเจ้าของความรู้และข้อมูลมีสิทธิขาดในการกำหนดราคา ภูมิปัญญาชาวบ้านบางส่วนซึ่งเคยแพร่หลายในสังคมก็จำเป็นต้องใช้เงินซื้อหาและอาจเป็นการละเมิดหากมีการใช้โดยไม่ได้รับอนุญาตจาก “ผู้ที่เป็นเจ้าของ” ความรู้นั้นๆ ปรากฏการณ์เหล่านี้เกิดขึ้นภายใต้กลไกของระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก (Drahos and Mayne, 2002: 5)

เมื่อพิจารณาถึงแก่นสารของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นแนวคิดหลักที่อยู่เบื้องหลังการทำให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าในระบบตลาด หากปราศจากการยอมรับแนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาแล้ว กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่รวมทั้งประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำย่อมไม่สามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในฐานะ “เจ้าของ” ความรู้หรือสิ่งประดิษฐ์นั้นๆ ได้ การเกิดขึ้นของแนวคิดทรัพย์สินทางปัญญาเป็นการเปิดทางให้ระบบราคาทำหน้าที่จัดสรรความต้องการใช้องค์ความรู้และผลผลิตขององค์ความรู้ที่เหมาะสม โดยที่ผู้ใช้ต้องจ่ายค่าตอบแทนให้แก่ผู้ประดิษฐ์ในฐานะแรงจูงใจของการคิดค้นนั้นๆ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาจึงถูกถ่ายทอดไปยังประเทศต่างๆ โดยตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ประเทศทุนนิยมแนวหน้า อย่างสหรัฐฯ กลุ่มสหภาพยุโรป และญี่ปุ่น พลังสังคมเหล่านี้ต้องการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาครอบจักรวาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของสิทธิบัตรยา (Drahos, 1995: 7-8; Doern, 1999: 49) ด้วยเหตุนี้ เพื่อให้ความพยายามในข้างต้นประสบความสำเร็จ องค์การระหว่างประเทศและกฎระเบียบระหว่างประเทศจึงถูกจัดตั้งขึ้น ตัว

แสดงในฐานะพลังตลาดที่สำคัญได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือ ไวโป) และ องค์การการค้าโลกซึ่งทำหน้าที่ดูแลข้อตกลงทริพส์ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น ทั้งสององค์การทำหน้าที่หลักในการรับผิดชอบระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก และออกมาตรการในการสร้างมาตรฐานระบบทรัพย์สินทางปัญญา (May and Sell, 2006: 4-5)

การอธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา จำเป็นต้องอธิบายถึงแนวคิดเสรีนิยมใหม่ บทบาทขององค์การโลกลาทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา และระบบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำไปสู่การทำความเข้าใจพลังของระบบตลาดที่อยู่เบื้องหลังการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญา เนื้อหาในสองบทถัดไปเป็นการชี้ให้เห็นถึงกระบวนการทำงานของตลาดและพลังสังคมเบื้องหลัง บทที่สี่เกี่ยวข้องกับการทำความเข้าใจตลาดเสรีนิยมใหม่ โดยศึกษาอุดมการณ์ของอุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ และความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญา แนวคิดนี้เชื่อมโยงกับงานของสตีเฟน กิลล์ในเรื่อง “ธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง” (New Constitutionalism) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่สำคัญในการทำความเข้าใจการทำงานของตลาด ในทางปฏิบัติข้อเสนอของกิลล์อธิบายได้โดยบทบาทขององค์การโลกลาในการครอบงำระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในขณะที่บทที่ห้า เป็นกรณีศึกษาของไทยในเรื่องระบบสิทธิบัตรยา โดยให้ความสำคัญกับกฎหมายสิทธิบัตรของไทย พลังสังคมของตลาดในไทย และสถาบันที่สำคัญ เป็นต้น การทำความเข้าใจระบบตลาดอย่างลึกซึ้งซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเข้าใจบทบาทของพลังปกป้องสังคมที่เกิดขึ้น

สำหรับในบทนี้ เนื้อหาได้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนดังต่อไปนี้ ส่วนแรก เป็นการพูดถึงแนวคิดเสรีนิยมใหม่และการทำงานของตลาด ควบคู่ไปกับทฤษฎีเรื่องธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง เพื่อเป็นพื้นฐานไปสู่การพิจารณาความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ส่วนที่สองเกี่ยวกับองค์การโลกลาทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา บทบาทขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกและองค์การการค้าโลก มีความสำคัญในกระบวนการทำให้องค์ความรู้กลายเป็นสินค้า ผ่านการกำกับดูแลและออกระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ และส่วนสุดท้าย บทบาทของบริษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำในการผูกขาดสิทธิบัตรยา จะได้รับการวิเคราะห์ในบางส่วนของพลังตลาดเสรีนิยมใหม่

1. เสรีนิยมใหม่และกลไกการทำงานเพื่อตลาด

กระแสเสรีนิยมใหม่ที่แพร่กระจายไปยังบริเวณต่างๆ ทั่วโลกมีอิทธิพลต่อกระบวนการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจของแต่ละรัฐอย่างมาก ภายใต้ยุคสมัยของเรแกน-แทตเชอร์ แนวคิดเสรีนิยมใหม่ได้ทำงานอย่างเต็มที่เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของประเทศพัฒนาแล้วเป็นหลัก บทบาทขององค์การโลกลาอย่างองค์การการค้าโลก กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารโลก ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาทั้งหลายถูกบังคับให้เดินตามนโยบายเสรีนิยมใหม่ ด้วยเหตุนี้ บทบาทของรัฐจึงถือเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการ เลือกเปิดรับ และกำหนดผลกระทบจากกระแสเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาในแต่ละประเทศ กล่าวอีกนัยหนึ่ง อุดมการณ์เสรีนิยม

ใหม่อยู่ในสถานะที่สามารถเป็นได้ทั้งวิกฤติและโอกาสในเวลาเดียวกัน ขึ้นกับว่ารัฐจะมีมาตรการและบทบาทในการจัดการรับมือกับกระแสนี้อย่างไร ในกรณีของไทย กระแสเสรีนิยมใหม่ได้กลายเป็นบริบทสำคัญที่ส่งผลต่อนโยบายการค้าและสิทธิบัตรยา สหรัฐฯ ในฐานะประเทศศูนย์กลางทุนนิยมโลกได้กลายเป็นประเทศที่มีอิทธิพลต่อเศรษฐกิจการเมืองของไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทยเป็นผลของพลังกดดันนี้เช่นเดียวกัน

1.1 เสรีนิยมใหม่: การปลุกผีออตัม สมิธในหมู่ชาวใหม่และอุดมการณ์แบบตลาดเต็มรูปแบบ

การวิเคราะห์ทางเศรษฐศาสตร์อย่างเป็นแบบแผนได้เริ่มต้นขึ้นเมื่อ ออตัม สมิธ (Adam Smith) ตีพิมพ์ผลงานร่วมสมัยของเขาจำนวน 5 เล่มที่ชื่อว่า “An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations” (1776) (Skousen, 2007: 3) สมิธบรรยายภาพความสำคัญของกลไกราคาที่มีต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การตัดสินใจ และรูปแบบการแข่งขันว่า กลไกเหล่านี้ช่วยปรับระดับอุปสงค์และอุปทานให้เข้าสู่จุดดุลยภาพ ในเวลาเดียวกัน เขาก็ให้ความสำคัญกับบทบาทของตลาดเสรีในการทำหน้าที่ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และยกระดับคุณภาพชีวิตให้แก่คนยากจนในสังคมได้ พลวัตเหล่านี้ได้กลายมาเป็นพื้นฐานของการศึกษาเศรษฐศาสตร์จุลภาคและมหภาคในปัจจุบัน (Watson, 2005: 101-2) แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สายสมิธมีอิทธิพลอย่างมากในยุคเสรีนิยมโดยเฉพาะในอังกฤษ เนื่องจากแนวคิดของเขาสอดคล้องเป็นอย่างดีกับกระบวนการผลิตในยุคแห่งการปฏิวัติอุตสาหกรรม อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1920 เมื่อวิกฤติเศรษฐกิจครั้งใหญ่ (the Great Depression) ได้เกิดขึ้นในสหรัฐฯ และลุกลามไปทั่วโลก แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์สำนักสมิธก็ถูกท้าทายเนื่องจากไม่สามารถให้ทางออกสำหรับวิกฤตินั้นได้ ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1929-1933 มาตรฐานชีวิตความเป็นอยู่ของชาวตะวันตกมาถึงจุดวิกฤติ ตัวอย่างเช่น เมื่อเทียบกับช่วงก่อนเกิดวิกฤติ ในประเทศสหรัฐฯ ปริมาณผลผลิตสินค้าอุตสาหกรรมลดลงร้อยละ 30 การว่างงานพุ่งสูงขึ้นร้อยละ 25 และราคาหุ้นตกลงถึงร้อยละ 88 เป็นต้น ผลของวิกฤติในครั้งนี้ทำให้เหล่านักวิชาการที่เกี่ยวข้องพากันตั้งคำถามถึงแนวทางกลไกตลาดเสรีและความสามารถของระบบทุนนิยมในการจัดการกับเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี (Skousen, 2007: 133-4) เมื่อเศรษฐศาสตร์สำนักนีโอคลาสสิกไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านี้ได้ จึงเสื่อมความนิยมลง และถูกแทนที่ด้วยการขึ้นมาของเศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เซียน

ในช่วงเวลาเดียวกันกับที่เศรษฐศาสตร์สำนักสมิธเริ่มได้รับความนิยมน้อยลง งานของจอห์น เมย์นาร์ด เคนส์ (John Maynard Keynes) ที่ชื่อว่า “General Theory of Employment, Interest and Money” (1936) ก็ได้รับการนำเสนอสู่สาธารณชน เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เซียนกระตุ้นให้รัฐบาลมีบทบาทในการแทรกแซงตลาดเพื่อบรรเทาวิกฤติเศรษฐกิจ เคนส์เชื่อว่าวิกฤติเศรษฐกิจสามารถแก้ไขได้หากรัฐบาลเล่นบทบาทในการก่อให้เกิดการจ้างงานเต็มอัตรา (full employment) วิธีการดังกล่าวนี้ช่วยให้แรงงานทั้งที่มีทักษะและไม่มีทักษะสามารถมีงานทำได้

ตลอดเวลา (Backhouse, 2006: 22; Pedan, 2006: 98) เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนได้รับการยอมรับอย่างแพร่หลายในการฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจในยุโรปหลังเหตุการณ์วิกฤติเศรษฐกิจครั้งรุนแรงที่ผ่านมา (คอร์เปอเรต ไทยแลนด์, 2545: 53) ในภาพรวม เคนส์เสนอให้รัฐบาลเพิ่มบทบาทในการบรรเทาความยากจนและความไม่เท่าเทียมกันอันเกิดจากระบบเศรษฐกิจตลาดเสรี แต่ทั้งนี้ เขาไม่เห็นด้วยกับแนวทางการวางแผนจากส่วนกลางแบบเบ็ดเสร็จ (imperative planning) ซึ่งได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในหมู่ประเทศสังคมนิยม ในทางกลับกัน เคนส์เสนอให้ใช้วิธีการวางแผนแบบชี้แนะ (indicative planning) โดยรัฐมีบทบาทในการกระตุ้นให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนของการจ้างงาน เคนส์เชื่อว่านโยบายเช่นนี้จะช่วยสร้างผลคูณ (multiplier effect) ในระบบเศรษฐกิจ เมื่อมีการลงทุนหรือการจ้างงานโดยรัฐบาล เงินลงทุนและค่าจ้างจะไหลเวียนไปสู่การออมหรือการซื้อสินค้าอื่น เป็นการสร้างอุปสงค์ให้เกิดในระบบเศรษฐกิจต่อไป (รังสรรค์ ษนะพรพันธ์ และสมบูรณ์ ศิริประชัย, 2543: 106-7; Laidler, 2006; Davidson, 2007: 38-57)

ประเทศสหรัฐอเมริกาในยุคสมัยของประธานาธิบดีแฟรงคลิน รูสเวลท์ (Franklin D. Roosevelt) เป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดจากการประสบความสำเร็จในการใช้เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนมาดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ เพื่อฟื้นฟูสภาพเศรษฐกิจจากวิกฤติครั้งใหญ่ รูสเวลท์ดำเนินนโยบายที่เรียกว่า “ข้อตกลงใหม่” อันเป็นนโยบายที่มุ่งให้รัฐบาลมีบทบาทในการกระจายรายได้สู่สังคม เป้าหมายของนโยบายนี้คือ การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น ที่น่าสนใจคือ อิทธิพลของนโยบายข้อตกลงใหม่ยังคงดำรงอยู่จนกระทั่งถึงการบริหารของประธานาธิบดีลินดอน จอห์นสัน (Lyndon Johnson) ตามนโยบายขนาดใหญ่ที่เรียกว่า นโยบายอภิมหาสังคม (The Great Society) (โปรดดู สุรัตน์ โหราชัยกุล, 2546; Bateman, 2006: 280-2)

อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงทศวรรษที่ 1970 ได้เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญสองเหตุการณ์อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของโลก เหตุการณ์แรกคือ การล่มสลายของระบบการเงินเบรตตันวูดส์ (Bretton Woods System) ในปีค.ศ. 1971 เหตุการณ์นี้นำไปสู่ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “ปริมาณเงินล้นระบบ” (global finance) อันเป็นปรากฏการณ์ที่ปริมาณเงินในระบบโลกเกินเกินอันเนื่องมาจากสหรัฐฯสามารถพิมพ์เงินออกมาได้อย่างไม่จำกัดโดยไม่ต้องขึ้นกับปริมาณทองคำสำรองอีกต่อไป ผลก็คือ เงินที่เกิดขึ้นได้เข้าไปสู่ภาคเก็งกำไรในตลาดหุ้นและอสังหาริมทรัพย์ ทำให้สภาพเศรษฐกิจได้ขยายตัวในลักษณะฟองสบู่ และเกิดเหตุการณ์ฟองสบู่แตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีก 2 ทศวรรษถัดมา (Wade, 2001) อีกเหตุการณ์หนึ่งคือ วิกฤติการณ์น้ำมันในช่วงปีค.ศ. 1973-1975 วิกฤติครั้งนี้ส่งผลอย่างมากต่อกระบวนการผลิตในอุตสาหกรรมของสหรัฐฯและยุโรป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในโรงงานผลิตรถยนต์ (Davidson, 2007: 151-2; Darby and Lothian, 1986: 80-2) หลังจากที่เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนได้มีอิทธิพลในฐานะมุมมองทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักมาหลายทศวรรษ (ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1930 ถึง 1970) เหตุการณ์ทั้งสองในข้างต้นได้ทำให้เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนถูกท้าทายอย่างหนัก

สาเหตุเนื่องจากทั้งสองเหตุการณ์ได้นำไปสู่ “สภาวะเงินตึง” (stagflation) ในระบบเศรษฐกิจการเงินของโลก สภาวะดังกล่าวนี้เป็นผลกระทบอันเกิดจากสภาวะเงินเฟ้อ (inflation) อันเกิดจากปรากฏการณ์ปริมาณเงินล้นระบบ ร่วมกับสภาวะเศรษฐกิจฝืดเคือง (stagnation) อันเกิดจากวิกฤติการณ์น้ำมัน เศรษฐศาสตร์สำนักเคนส์เขียนถูกทำลายอย่างหนักเมื่อไม่สามารถอธิบายที่มาของสภาวะเงินตึงได้ (Burton, 1986: 6-7) หลายประเทศในยุโรปรวมทั้งสหรัฐฯได้ประสบปัญหาจากสภาวะเศรษฐกิจถดถอย การใช้งบประมาณขาดดุลของรัฐบาล และหนี้สาธารณะมาเป็นเวลานาน ตามแนวคิดของเคนส์ การแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจทำให้รัฐมีรายจ่ายสูงและทำให้เกิดปัญหาบประมาณขาดดุลและหนี้สาธารณะ ในขณะที่ปัญหาการว่างงานก็ยังคงมีอยู่ต่อไป พร้อมกันนี้การใช้จ่ายเงินของรัฐบาลยิ่งไปซ้ำเติมปัญหาเงินเฟ้อให้รุนแรงมากขึ้นไปอีก (รัตนา สายคณิต, 2543: 108-110).¹

ท่ามกลางสภาวะเศรษฐกิจถดถอยอันเกิดจากวิกฤติการณ์น้ำมันและสภาวะเงินตึง กระแสเสรีนิยมใหม่ก็ได้เกิดขึ้น นักวิชาการทั้งหลายที่ผิดหวังกับแนวคิดของเคนส์ในการแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจที่หมักหมมมาอย่างยาวนาน มองนโยบายเศรษฐกิจการเมืองของกลุ่มขวาใหม่ว่าเป็นความหวังใหม่ในการออกจากวิกฤติ แกนหลักของกลุ่มขวาใหม่ขับเคลื่อนโดยนางมาการิต แทตเชอร์ นายกรัฐมนตรีแห่งประเทศอังกฤษ และนายโรนัลด์ เรแกน ประธานาธิบดีแห่งสหรัฐฯ ทั้งคู่ประสบความสำเร็จในการเลือกตั้ง และนำเสนอนโยบายเสรีนิยมใหม่ในหมู่ประชาชน (ริงสรร์ ธนะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 108) แน่นอหนา นโยบายของทั้งคู่สะท้อนผลประโยชน์ของกลุ่มทุนนิยมอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน (คอร์เปอเรต ไทยแลนด์, 2545: 57) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา รัฐต่างๆได้เริ่มรับเอาแนวทางเสรีนิยมใหม่ไปปฏิบัติ ในประเทศอังกฤษและสหรัฐฯ แนวคิดนี้กลายเป็นมรดกทางการเมืองให้แก่ผู้นำรุ่นหลังปฏิบัติตาม²

พอถึงปีค.ศ. 1989 อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้พัฒนาไปสู่รูปแบบที่เน้นการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการมากยิ่งขึ้น หรือที่รู้จักกันดีในชื่อว่า “ฉันทามติวอชิงตัน”

¹ ตามกฎทางเศรษฐศาสตร์ ภาวะเงินเฟ้อและการว่างงานไม่สามารถเกิดขึ้นในเวลาเดียวกันได้ ทั้งนี้เนื่องจากประชาชนซึ่งไม่มีงานทำย่อมไม่มีเงินสำหรับการใช้จ่ายและบริโภค ผลก็คือปริมาณเงินในระบบตลาดจะมีน้อยมาก ตามปกติแล้วภาวะการว่างงานมักนำไปสู่ภาวะเงินฝืดมากกว่า แต่ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1970 ภาวะการว่างงานและเงินเฟ้อได้เกิดขึ้นพร้อมกัน ทำให้สำนักเศรษฐศาสตร์เคนส์เขียนถูกตั้งคำถามในเรื่องการใช้จ่ายของรัฐบาลซึ่งนำไปสู่เงินเฟ้อ แต่ไม่สามารถแก้ไขปัญหาการว่างงานได้อย่างจริงจัง การปะทุขึ้นของภาวะเงินตึงจึงนำไปสู่การเสื่อมความนิยมในสำนักเคนส์เขียน

² แม้การทำงานของเสรีนิยมใหม่จะเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในยุคสมัยของเรแกนและแทตเชอร์ แต่กำเนิดของแนวคิดนี้สามารถย้อนกลับไปได้ถึงตั้งแต่ช่วงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง นักเศรษฐศาสตร์สำนักออสเตรียนและชิคาโก ซึ่งนำโดยลุดวิก วอน ไมส์ (Ludwig Von Mises) และเฟรดริค วอน ฮาเยค (Friedrich Von Hayek) ได้เริ่มแสดงความไม่เห็นด้วยกับการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจของรัฐ พอถึงปีค.ศ. 1947 ฮาเยคและเพื่อนร่วมงานของเขา ซึ่งมีมิลตัน ฟรีดแมน (Milton Friedman) เพื่อนรุ่นน้องร่วมอยู่ด้วย ได้ก่อตั้งสมาคมที่ชื่อว่า the “Mont Pelerin Society” ขึ้นในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ สมาคมนี้มีเป้าหมายที่การถกเถียงถึงบทบาทของรัฐและทิศทางของเสรีนิยมในเรื่องแนวคิดและการปฏิบัติ ซึ่งสมาคมนี้ยังคงทำงานอยู่จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (Yergin and Joseph Stanislaw, 1998: 141-9)

(Washington Consensus)³ ศัพท์คำนี้คิดขึ้นโดย จอห์น วิลเลียมสัน (John Williamson) เจ้าหน้าที่อาวุโสของสถาบันปีเตอร์สันเพื่อเศรษฐศาสตร์ระหว่างประเทศ (the Peterson Institute for international Economics) และหัวหน้านักเศรษฐศาสตร์หลักสายเอเชียใต้ประจำธนาคารโลกในเวลานั้น เขาได้เขียนบทความอันเลื่องชื่อที่ชื่อว่า “*What Washington Means by Political Reform*” (1989) ซึ่งในภายหลังได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือที่ชื่อ “*Latin American Adjustment: How Much Has Happened?*” (1990) เนื้อหาของวรรณกรรมนี้ วิลเลียมสันมุ่งหมายให้โครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจถูกนำไปใช้ประเทศลาตินอเมริกา และต้องการศึกษานโยบายที่กลุ่มนักคิดของผู้กำหนดนโยบายอเมริกัน (think-tank) มองว่าเหมาะสมในการนำไปปฏิรูป⁴ ข้อเสนอของวิลเลียมสันได้รับการสรุปโดยนายลอว์เลนซ์ ซัมเมอร์ส (Lawrence Summers) รัฐมนตรีกระทรวงการคลังอเมริกันในเวลานั้น ออกเป็นนโยบายปฏิรูปเศรษฐกิจ 4 ประการคือ หนึ่ง การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ (Liberalization) อันหมายถึง การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน ซึ่งเป็นวาระทางเศรษฐกิจที่ไอเอ็มเอฟผลักดันมาโดยตลอด ประการที่สอง การสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ (Stabilization) อันหมายถึง รัฐบาลต้องเปลี่ยนบทบาทจากการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจไปสู่การสร้างเสถียรภาพให้แก่กลไกราคา แทนการเข้าไปสร้างการจ้างงานที่เคยปฏิบัติมา สาม การแปรรูปกิจการของรัฐ (Privatization) หมายถึง การถ่ายโอนหรือย้ายกิจการของรัฐหรือรัฐวิสาหกิจไปอยู่ในมือของภาคเอกชนมากขึ้น เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการและลดรายจ่ายของภาครัฐลง และประการสุดท้าย การลดการกำกับของภาครัฐ (Deregulation) อันหมายถึง รัฐบาลต้องลดบทบาทในการควบคุมและดูแลกิจกรรมทางเศรษฐกิจด้วยตนเอง แต่ปล่อยให้กลไกตลาดได้ทำงานอย่างมีอิสระ แนวทางเศรษฐกิจทั้งสี่ประการได้รับการเผยแพร่โดยรัฐบาลสหรัฐฯ พร้อมกับแรงสนับสนุนจากองค์การโลกบาลเสรีนิยมใหม่อันได้แก่ ธนาคารโลก ไอเอ็มเอฟ และองค์การการค้าโลก (ริงส์เวิร์ด ณะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 108-110) สหรัฐฯแสดงความกระตือรือร้นอย่างมากในการ

³ ด้วยเหตุนี้ แนวความคิดพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์ระหว่างฉันทามติเคนส์เซียน (Keynesian Consensus หรือ KC) กับฉันทามติวอชิงตัน (Washington Consensus หรือ WC) มีความแตกต่างกันในด้านการดำเนินนโยบายและอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของรัฐ กล่าวคือ ในขณะที่ KC มองกลไกราคาว่าเป็นเครื่องมือที่ล้มเหลวในการฟื้นฟูเศรษฐกิจ การแก้ไขความยากจน และการกระจายรายได้ แต่ WC สนับสนุนให้รัฐบาลให้ความสำคัญกับกลไกราคา และมองว่าการแทรกแซงกลไกตลาดทำให้รัฐบาลมีต้นทุนสูงมากเมื่อเทียบกับการปล่อยให้กลไกราคาทำงานด้วยตนเอง จากความล้มเหลวของ KC ในการอธิบายและหาทางออกให้แก่เหตุการณ์เงินฝืดในช่วงทศวรรษที่ 1970 ฝ่ายสนับสนุน WC เชื่อว่าการสร้างเสถียรภาพให้แก่กลไกราคาและการลดบทบาทของรัฐเป็นแนวทางที่เหมาะสมมากกว่า ข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับงบประมาณของรัฐบาลในแง่ที่ว่า KC สนับสนุนให้รัฐบาลใช้งบประมาณขาดดุลเพื่อให้รัฐบาลใช้จ่ายเงินในระบบ ในขณะที่ WC เลือกใช้งบประมาณแบบเกินดุลเพื่อลดการใช้จ่ายของรัฐบาล นอกจากนี้ ในขณะที่ WC เห็นด้วยกับแนวทางเศรษฐกิจแบบตลาด แต่ KC เสนอให้รัฐบาลใช้จ่ายงบเพื่อสาธารณะในการกระตุ้นระบบเศรษฐกิจให้ทำงาน ในแง่ของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ KC เห็นด้วยกับการพัฒนาจากภายในประเทศนั่นคือ การให้รัฐบาลทำหน้าที่ปกป้องอุตสาหกรรมแรกเกิดและอุตสาหกรรมหลักบางแห่ง เพื่อให้อุตสาหกรรมท้องถิ่นสามารถแข่งขันกับสินค้านำเข้าได้ ในทางตรงกันข้าม WC ให้ความสำคัญกับการพัฒนาจากภายนอก นั่นคือ การเปิดตลาดภายในประเทศออกสู่ต่างประเทศให้เข้ามาแข่งขันได้อย่างเสรี และสนับสนุนภาคอุตสาหกรรมที่เน้นการผลิตเพื่อการส่งออก (โปรดดู ริงส์เวิร์ด ณะพรพันธุ์ และสมบุรณ์ ศิริประชัย, 2543: 111-114)

⁴ สำหรับชุดของนโยบายที่วิลเลียมสันแนะนำ ริงส์เวิร์ด ณะพรพันธุ์ ได้จำแนกออกเป็น 10 ประเภท (โปรดดู ริงส์เวิร์ด ณะพรพันธุ์, 2548: 50-7).

เผยแพร่แนวทางเศรษฐกิจทั้งสี่แนวทาง ทางด้านซัมเมอร์สได้กระตุ้นให้ประเทศยอมรับเอาแนวทางทั้งสี่ไปปฏิบัติในประเทศ เขาเห็นว่า ประเทศโลกที่สามซึ่งระดับการพัฒนาและอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอยู่ในระดับต่ำกว่ามาตรฐาน ความมองสหรัฐฯเป็นต้นแบบของความสำเร็จในการเจริญเติบโตและพัฒนาที่ประเทศโลกที่สามทั้งมวลควรไปให้ถึง (Latham, 2003: 4-5; Rostow, 1990: 75-81)

ในทางตรงกันข้าม ตามมุมมองของนักเคลื่อนไหว แนวคิดเสรีนิยมใหม่ไม่ได้นำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจหรือการพัฒนาใดๆ ข้อเสนอนี้เกิดขึ้นโดย อลิซาเบธ มาร์ตีเนสและอาร์นัลโด การ์เซีย (Elizabeth Martinez and Arnaldo Garcia) นักเคลื่อนไหวอาวุโสทางด้านสิทธิพลเรือน และสมาชิกของกลุ่มชาปาต้าสายโอ๊คแลนด์ (Oakland-based Comite Emiliano Zapata) ตามลำดับ ในช่วงที่ทั้งสองทำงานให้กับหน่วยงานที่มีชื่อว่า National Network for Immigrant and Refugee Rights ได้ประมวลถึงแนวคิดเสรีนิยมใหม่ไว้ 5 ประการดังต่อไปนี้ ประการแรก หลักกลไกตลาด (rule of market) อันหมายถึง ความเชื่อที่ว่าตลาดที่มีการแข่งขันเสรีเป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่ดีที่สุดอันจะทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตและเกิดประโยชน์กับทุกคนในสังคม สภาวะการณ์นี้สามารถเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีมาตรการการลดการแทรกแซงจากภาครัฐ มาตรการการเปิดเสรีเพื่อรองรับการลงทุนจากต่างประเทศ มาตรการการลดค่าจ้างแรงงานเพื่อส่งเสริมความสามารถในการแข่งขัน มาตรการการยกเลิกการควบคุมราคา และมาตรการการปล่อยให้กระแสเงินทุน สินค้า และบริการสามารถเคลื่อนย้ายได้อย่างเสรี

ประการที่สอง หลักการลดรายจ่ายสาธารณะที่รองรับบริการทางสังคม (cutting public expenditure for social services) อันหมายถึง การลดบทบาทของภาครัฐจะต้องควบคู่ไปกับการลดรายจ่ายสาธารณะเช่นเดียวกัน นโยบายส่งเสริมการศึกษา นโยบายสาธารณะสุขภาพ นโยบายเพื่อคนยากจน หรือแม้แต่งบประมาณในการสร้างถนน สร้างสะพาน และแหล่งน้ำต้องยกเลิกทั้งหมด อย่างไรก็ตามนโยบายที่สนับสนุนรายจ่ายของภาครัฐเพื่อการอุดหนุนและเอื้อประโยชน์ทางด้านภาษีให้แก่กลุ่มธุรกิจเอกชนต้องดำเนินอยู่ต่อไป ประการที่สาม หลักการลดการควบคุมจากภาครัฐ (deregulation) อันหมายถึง การลดบทบาทของภาครัฐโดยเฉพาะกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่อาจเป็นการกีดกันการแสวงหากำไรสูงสุดของผู้ประกอบการเอกชน ต้องรวมถึงกฎหมายปกป้องสิ่งแวดล้อม และมาตรการรับประกันความปลอดภัยของแรงงานด้วย ประการที่สี่ หลักการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (privatization) อันหมายถึง การขายกิจการรัฐวิสาหกิจ สินค้า และบริการให้แก่ภาคเอกชนเป็นผู้ถือครอง กิจการเหล่านี้รวมถึงกิจการธนาคาร กิจการอุตสาหกรรมหลักของประเทศ การสร้างถนนและทางด่วน กิจการไฟฟ้า กิจการโรงเรียน โรงพยาบาล และกิจการน้ำประปา กิจการทั้งหมดนี้ต้องลดการผูกขาดจากภาครัฐและให้ประชาชนผู้บริโภคเป็นผู้จ่ายต้นทุนการบริการอย่างแท้จริง และประการสุดท้าย หลักการยกเลิกสินค้าและบริการสาธารณะเพื่อสังคม (eliminating the concept of “the public good” or “community”) อันหมายถึง การผลักภาระให้ประชาชนเป็นผู้รับผิดชอบการดำรงชีวิตของตนเอง (individual responsibility) ซึ่งจะทำให้คนยากจนในสังคมต้องแสวงหาทางเลือกให้กับตนเอง

ด้วยการประกอบอาชีพและขยันทำมาหากินเพื่อจัดปัญหา “กาฝากสังคม” (free-riders) ให้หมดไป ดังนั้นที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นแนวทางการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจที่สวนทางกับแนวคิดของสำนักเคนส์โดยสิ้นเชิง (Martinez and Garcia, 1996)

ตามที่กล่าวมานี้ การเกิดขึ้นของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ทำให้โครงสร้างทางเศรษฐศาสตร์การเมืองแตกต่างออกไปจากยุคเสรีนิยม บทบาทของรับในการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เคยได้รับการยอมรับมาเป็นเวลาหลายทศวรรษถูกแทนที่ด้วยความพยายามในการฟื้นฟูตลาดเสรีในรูปแบบที่เข้มแข็งมากกว่าเดิม ผู้ที่สนับสนุนแนวทางเสรีนิยมใหม่เห็นด้วยว่า รัฐต้องไม่แทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจเช่น การมอบสวัสดิการหรือการจ้างงาน แต่ควรมีบทบาทในการส่งเสริมการค้าเสรีและจัดสรรเงินไขต่าง ๆ ให้เหมาะสมแก่การลงทุน (Harvey, 2007: 79) สืบเนื่องจากบริบทดังกล่าวนี้ สิ่งที่น่าสนใจคือ การเปลี่ยนแปลงในกระบวนการจัดการปกครองของโลก และบทบาทขององค์การโลบบาล การพิจารณาถึงทฤษฎีรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองจะช่วยให้คลี่คลายให้เห็นองค์ประกอบเหล่านี้

1.2 “รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง”: การจัดการปกครองของโลกในยุคเสรีนิยมใหม่

อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในการจัดการปกครองระดับโลก (global governance) และบทบาทขององค์การโลบบาล สตีเฟน กิลล์เสนอให้อธิบายความเปลี่ยนแปลงนี้ผ่านทฤษฎีที่เรียกว่า “รัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางการเมือง” (New Constitutionalism) ซึ่งเกี่ยวข้องกับกฎเกณฑ์แห่งกฎหมาย (rule of law) ทั้งในระดับโลกและระดับชาติ (Gill, 2008: 161) เขาเสนอว่า ระบบกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่เป็นแนวทางสำหรับการจัดการปกครองในปัจจุบัน ถูกครอบงำโดยอิทธิพลของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ สถาบันทางการเมืองต่าง ๆ ถูกแปรสภาพให้มารองรับโครงสร้างทางกฎหมายและการเมืองของการปฏิรูปทางการเมือง ไปสู่เสรีนิยมใหม่ทั้งในระดับรัฐและระดับระหว่างประเทศ ทฤษฎีรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเป็นกระบวนการในระดับมหภาคซึ่ง...

“...ธรรมชาติและวัตถุประสงค์ของพื้นที่ทางสาธารณะในกลุ่มโออีซีดี [OECD] ถูกจัดระเบียบใหม่ไปสู่ทิศทางการแปรรูปและการทำให้เป็นสินค้าด้วยตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจซึ่งถูกนิยามและอ้างอิงไปทั่วโลก ความโปร่งใสของรัฐบาลต่อระบบตลาดมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อวัตถุประสงค์และความรู้สึกของนักลงทุนในตลาดพันธบัตร (ตัวอย่างเช่น สถาบันเพื่อการลงทุน เช่น กองทุนบำเหน็จบำนาญ กองทุนสินเชื่อ และธุรกิจประกันภัย) และสำคัญต่อเงื่อนไขในการทำงานขององค์การโลบบาลที่เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคเบเรตต์นี้วัตส์...” (Gill, 2008: 138)

สำหรับทฤษฎีรัฐธรรมนูญใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง อุดมการณ์แบบตลาดถูกเน้นย้ำและผลิตซ้ำเข้าสู่การจัดการปกครองทางเศรษฐกิจระดับโลก พลวัตนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับบทบาทของรัฐในการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองเพื่อสร้างเงื่อนไขที่เหมาะสมแก่การลงทุนทางธุรกิจและระบบทุนนิยม (Gill, 2008: 169) นอกจากนี้ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชา

สังคมก็ถูกปรับโครงสร้างใหม่เพื่อรองรับการลงทุนจากภาคเอกชน เงินทุน และกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายของยุคเสรีนิยม (Gill, 2008: 175)

ทั้งนี้ กิลล์เสนอว่า ทฤษฎีว่าด้วยกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองทำให้เห็นถึงคุณลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและตลาด 3 องค์ประกอบที่เชื่อมโยงกัน ความสัมพันธ์นี้มีเป้าหมายเพื่อสนับสนุนและเชื่อมโยง (locking-in) อุดมการณ์แบบตลาดในสังคม องค์ประกอบแรกเกี่ยวข้องกับ “การปรับสภาพของรัฐ” (reconfiguration of state) วัตถุประสงค์คือการทำให้รัฐสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กล่าวคือ รัฐต้องถูกปรับเปลี่ยนให้สามารถรองรับการเคลื่อนไหวของเงินทุนจำนวนมาก สนับสนุนการแข่งขันของภาคเอกชนผ่านการแปรรูปกิจการของรัฐ สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่นักลงทุน รวมถึงรับประกันความปลอดภัยให้แก่ทรัพย์สินและสิทธิในทรัพย์สินของนักลงทุนเอกชน (Gill, 2008: 170-1) ในทำนองเดียวกัน ฮาร์วีย์เสนอว่า รัฐเสรีนิยมใหม่ถูกคาดหวังให้ทำหน้าที่ปกป้องทรัพย์สินส่วนบุคคลของภาคเอกชน เพื่อให้การค้าเสรีและระบบตลาดสามารถทำงานได้อย่างอิสระ ในความคิดของกลุ่มธุรกิจ ความมีอิสระของนักลงทุนหรือกลุ่มธุรกิจถือเป็นพื้นฐานสำคัญที่สุดในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด หากรัฐบาลไม่สามารถรับประกันสิทธิในทรัพย์สิน สิทธิปัจเจกชน และทรัพย์สินทางปัญญาของภาคเอกชนได้ นวัตกรรมและความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจย่อมไม่สามารถเกิดขึ้นได้ (Harvey, 2007: 65) ในกรณีของทรัพย์สินทางปัญญา มาร์ติน วูล์ฟ (Martin Wolf) มองว่าการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเป็นปัจจัยหลักของนวัตกรรม สิ่งประดิษฐ์ และระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสมัยใหม่ เขาเสนอว่า รัฐที่เข้มแข็งเท่านั้นจึงจะสามารถให้การคุ้มครองสินค้าสาธารณะร่วมกันในสังคมได้ (Wolf, 2005: 51)

องค์ประกอบที่สองคือ “การสร้างสรรค์และการขยายตลาดทุนนิยม” (creation and extension of liberal capitalist markets) จากแนวคิดของโพลานยีในเรื่องระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กิลล์เสนอให้นำกฎเกณฑ์ต่างๆของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เกิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 มาพิจารณาระบบตลาดในปัจจุบัน (Gill, 2008: 161-2) แนวคิดเรื่องกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่มีการเปิดเสรีทางการเงิน สินค้า และแรงงาน รวมไปถึงการแปรรูปกิจการของรัฐ ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติให้เอกชนเป็นฝ่ายจัดการ นอกจากนี้ กิลล์ยังชี้ให้เห็นว่า ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นพื้นที่ใหม่ทางอุตสาหกรรมในการแสวงหากำไรของตลาด เช่น โปรแกรมคอมพิวเตอร์ สิ่งมีชีวิตที่ผ่านการดัดแปลงทางวิทยาศาสตร์ และความเป็นเจ้าของเหนือโครงสร้างของพืชและมนุษย์ (Gill, 2008: 171) ในประเทศสหรัฐฯ การดัดแปลงพันธุกรรมและร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์ได้รับการยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของการปกป้องทรัพย์สินเอกชน และถูกกำหนดเป็นกฎเกณฑ์แห่งกฎหมายที่ปฏิบัติอย่างแพร่หลาย ยิ่งไปกว่านั้น มนุษย์ทั่วไปยังได้รับการอนุญาตให้ขายอวัยวะในร่างกาย รังไข่ อสุจิ หรือแม้แต่อวัยวะภายใน ซึ่งถือเป็น

อิสรภาพของปัจเจกชนในการซื้อขายหรือครอบครองสินค้าที่เป็นทรัพย์สินส่วนบุคคล (Gill, 2008: 171-3)

องค์ประกอบสุดท้ายคือ บทบาทของรัฐใน “การควบคุมความไม่พอใจและความขัดแย้งในสังคม” (containment of dislocations and contradictions) จากที่ได้กล่าวถึงไว้ในบทที่สอง โพลานยีเสนอว่าตลาดอัตโนมัติเป็นเพียงสังคมอุดมคติสุดโต่งในแง่ที่ว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดไม่สามารถทำงานได้อย่างยั่งยืนโดยไม่เผชิญกับแรงต้านจากสังคมหรือพลังอัตพิทักษ์ ซึ่งเกิดขึ้นมาเพื่อปกป้องสังคมจากผลเสียของระบบตลาด (Polanyi, 1957a) จากแนวคิดของโพลานยีนี้ กิลล์นำมาเสนอในทฤษฎีกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองของเขาว่า การจัดการปกครองในระดับโลกยุคเสรีนิยมใหม่ไม่สามารถทำงานได้นานโดยปราศจากซึ่งปฏิกิริยาจากสังคม ทั้งจากปัจเจกชนและชุมชน เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทำให้มาตรการปกป้องภาคอุตสาหกรรม การเกษตรกรรม และแรงงานหายไป แล้วแทนที่ด้วยกลไกตลาดซึ่งทำให้วิถีชีวิตของคนในสังคมต้องแขวนอยู่กับการทำงานของตลาดมากขึ้นตามลำดับ ด้วยเหตุนี้ ธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองจึงคาดหวังให้รัฐบาลไม่เพียงแต่มีมาตรการรุนแรงในการควบคุมแรงต้านจากพลังสังคมในประเทศ แต่ยังรวมถึงการสร้างการยอมรับในสังคมเพื่อหลีกเลี่ยงกลุ่มต่อต้านทางการเมืองอันเป็นผลมาจากการแสวงหากำไรของระบบตลาด จากอิทธิพลของกรัมซี่ กิลล์ชี้ให้เห็นว่า รัฐเสรีนิยมใหม่มีความแยบยลอย่างมากในการจัดการกับพลังสังคมฝ่ายตรงข้าม ทั้งพลังกลุ่มการเมืองฝ่ายตรงข้ามและพลังต่อต้านระบบตลาดอย่างมาก ตัวอย่างเช่น รัฐบาลเลือกเอาข้อเรียกร้องบางประการจากกลุ่มต่อต้านอย่างกลุ่มเรียกร้องสิทธิสตรี หรือกลุ่มต่อต้านการครอบงำเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ที่ยอมรับได้มาปฏิบัติตามเพื่อลดทอนความไม่พอใจในสังคมและทำให้ความขัดแย้งขยายตัวจนกระทบกับกระบวนการสะสมทุน (Gill, 2008: 173) ตัวอย่างนี้ไปด้วยกันได้เป็นอย่างดีกับตัวอย่างของฮาร์วีย์ที่ว่า กลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิดเสรีนิยมใหม่ประสบความสำเร็จในการสร้างความยอมรับทางการเมืองจากกลุ่มประชากรทั่วโลก ด้วยวิธีการเดียวกันนั้นคือ การอ้างถึงความเป็นประชาธิปไตยในการบริหารงานของรัฐบาลเพื่อทำให้ประชาชนเห็นว่า พวกเขามีสิทธิมีเสียงในการตรวจสอบหรือแสดงความต้องการต่อรัฐบาลตลอดเวลา (Harvey, 2007: 39)

จากองค์ประกอบทั้งสามของทฤษฎีกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง กิลล์สรุปไว้ว่า...

“...การเมืองของโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่เกี่ยวข้องกับวิภาษวิธีระหว่าง การสร้างระเบียบวินัย/ความเข้มแข็งให้แก่รัฐ...เพื่อยกระดับอำนาจของทุนนิยมในเวลาเดียวกัน [พลังเสรีนิยมใหม่] ก็ต้องพยายามทำให้สังคมสนับสนุนรัฐผ่านการร่วมมือกับกลุ่มต่อต้าน...” (Gill, 2008: 173)

อย่างไรก็ดี การกล่าวถึงการทำงานของธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองราวกับว่าเกิดขึ้นได้อย่างอิสระ โดยไม่อธิบายถึงกลไกที่อยู่เบื้องหลังการทำงานของตลาดดูจะเป็นเรื่องที่เรียบง่ายเกินไป ตามที่ได้กล่าวถึงองค์การโลกบาลแห่งระบบเบรตตันวูดส์

ในช่วงต้น องค์การการค้าโลก ธนาคารโลก และไอเอ็มเอฟมีบทบาทหลักในฐานะองค์การระหว่างประเทศที่ดูแลเรื่องการจัดการปกครองในระดับโลก องค์การทั้งสามได้พยายามปฏิรูปการเมืองและเศรษฐกิจในระยะยาวเพื่อมารองรับการขยายตัวของระบบทุนนิยมในระยะยาว กล่าวอีกนัยหนึ่ง กิลล์เสนอว่า เป้าหมายหลักขององค์การทั้งสามคือการปกป้องทรัพย์สินและความมีอิสระในการทำธุรกิจของนักลงทุนทั่วโลก (Gill, 2008: 168) การวิเคราะห์ให้เห็นงานเดียวกันปรากฏในงานของมอร์เตน โบแอสและเดสมอนด์ แมคเนล (Morten Boas and Desmond McNeil) พวกเขาเสนอว่า สถาบันการเงินระหว่างประเทศทั้งหมด ตั้งแต่ระดับโลก อย่างไอเอ็มเอฟ องค์การการค้าโลก หรือธนาคารโลก ไปจนถึงสถาบันการเงินทั่วไปต้องทำงานภายใต้อุดมการณ์แบบเสรีนิยมใหม่ นโยบายขององค์กร กระบวนการจัดตั้งระเบียบวาระ และจุดยืนของสถาบันการเงินเหล่านี้ ได้รับอิทธิพลจากสหรัฐฯ ซึ่งเป็นผู้ถือหุ้นใหญ่ในองค์การเหล่านี้ ด้วยเหตุนี้ นโยบายของบรรดาองค์การโลกบาลแห่งระบบเบรตตันวูดส์จึงมีแนวโน้มสนับสนุนผลประโยชน์ของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำอย่างเปิดเผย (Boas and McNeil, 2004: 206-24)

ในปัจจุบัน แนวคิดแบบเสรีนิยมใหม่ได้รับการผลักดันจากองค์การโลกบาลทั้งสาม จนกระทั่งกลายมาเป็นหลักการของกลุ่มธุรกิจภาคการเงิน นายทุน และกลุ่มบรรษัทขนาดยักษ์ในการทำธุรกิจทั่วโลก การจัดการปกครองแบบเสรีนิยมใหม่สนับสนุนให้ประเทศต่างๆ ได้ริเริ่มหรือปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจภายในประเทศให้รองรับการลงทุนของเงินจำนวนมากมหาศาล โครงสร้างทางเศรษฐกิจใหม่เปิดโอกาสให้กลุ่มธุรกิจระดับโลกได้เข้าไปลงทุน อาณาบริเวณที่ยังไม่เคยมีการสำรวจก็ถูกเข้าถึงและปรับเปลี่ยนให้เป็นตลาดลงทุนแห่งใหม่ของพลังตลาด กล่าวอีกนัยหนึ่ง การเผยแพร่อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ต้องการลดข้อจำกัดในการค้าและการลงทุน เพื่อให้การเคลื่อนย้ายเงินทุนมีความคล่องตัว และการสะสมกำไรทำได้ง่ายมากยิ่งขึ้น (May, 2006: 1; Picciotto, 1999: 2; Sommon, 2005: 34) กรณีศึกษาที่มาสสนับสนุนข้อเสนอนี้ อย่างชัดเจนคือ เมื่อธนาคารโลกได้ตีพิมพ์รายงานพิเศษซึ่งมีชื่อว่า “*Doing Business*” ในปีค.ศ. 2003 ในฉบับแรกของชุดรายงานฉบับนี้ที่มีชื่อว่า “*Doing Business in 2004: Understanding Regulation*” ธนาคารโลกได้ทบทวนถึงระดับความเข้มข้นของข้อจำกัดในการทำธุรกิจ (red tape) ในประเทศต่างๆ ซึ่งถูกมองว่าเป็นอุปสรรคในการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กฎเกณฑ์ในการพิจารณาข้อจำกัดในการดำเนินธุรกิจได้แก่ ความยากง่ายในการเริ่มต้นทำธุรกิจ ความเข้มงวดของกฎหมายแรงงาน ความเข้มงวดของกระบวนการทางยุติธรรม มาตรการปกป้องสิทธิของนักลงทุน หรือความช่วยเหลือของรัฐเมื่อต้องการยุติกิจการ เป็นต้น มาตรการเหล่านี้ได้รับการทบทวนโดยธนาคารโลกอย่างละเอียดเพื่อชี้ให้เห็นว่าประเทศใดบ้างที่มีเงื่อนไขที่น่าลงทุน และที่ไม่น่าลงทุน สืบเนื่องจากรายงานฉบับแรกนี้ประเทศ 20 อันดับแรกที่มีข้อจำกัดในการประกอบธุรกิจในระดับต่ำและเหมาะสมแก่การลงทุน ได้แก่ นิวซีแลนด์ สหรัฐฯ สิงคโปร์ ฮองกง ออสเตรเลีย นอร์เวย์ สหราชอาณาจักร แคนาดา สวีเดน สวิตเซอร์แลนด์ เดนมาร์ค เนเธอร์แลนด์ ฟินแลนด์ ไอร์แลนด์ เบลเยียม ลิทัวเนีย สโลเวเนีย บอตสวานา และไทย (World

Bank, 2003; รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2548: 78) สำหรับประเทศที่ถูกมองว่ามีข้อจำกัดในการทำธุรกิจสูง ธนาคารโลกได้แนะนำให้พวกเขาลดระดับอุปสรรคในการลงทุน และใช้นโยบายลดกฎเกณฑ์ในการควบคุมทางธุรกิจเพื่อสร้างบรรยากาศที่ดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ (World Bank, 2003) ในกรณีนี้ ฮาร์วีย์เสนอว่า “รัฐเสรีนิยมใหม่หาโอกาสสอดแทรกกรอบวิธีคิดแบบสินค้าและตลาดเงินทุนและแนวคิดเรื่องการแปรรูปกิจการของรัฐเข้าไปในสังคม [นอกจากนี้] รัฐยังทำหน้าที่ควบคุมการเคลื่อนไหวของแรงงานและสนับสนุนบรรยากาศที่ดีสำหรับการลงทุน” (Harvey, 2005: 184)

ในอีกด้านหนึ่ง สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับคำแนะนำของธนาคารโลกในการลดระดับมาตรการปกป้อง พวกเขา มองว่าที่จริงแล้ว ข้อจำกัดในการประกอบธุรกิจเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับประเทศกำลังพัฒนาในการปกป้องอุตสาหกรรมทารก จากการเข้ามาแข่งขันของกลุ่มธุรกิจระดับโลกในประเทศ ในหัวข้อถัดไป เป็นการพิจารณาถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของสิทธิบัตรยาในการเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด

1.3 ความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคเสรีนิยมใหม่: สิทธิบัตรยา

จากทฤษฎีว่าด้วยกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง ระบบตลาดเสรีนิยมใหม่จำเป็นต้องชี้ให้เห็นให้สังคมยอมรับอุดมการณ์แบบตลาดผ่านการให้ความสำคัญแก่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาและระบบสิทธิบัตรยา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้แปรสภาพให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค กล่าวอีกนัยหนึ่ง องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกทำให้มีราคาเพื่อให้เป็นสินค้าที่มีการซื้อขายหรือถ่ายโอนสิทธิกันในระบบตลาดได้ พลวัตนี้นำไปสู่แนวคิดเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งประกอบไปด้วยสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า โดยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จะเน้นที่ระบบสิทธิบัตรยาเป็นหลัก ด้วยระบบดังกล่าวนี้ เจ้าของสิ่งประดิษฐ์สามารถสร้างกำไรผ่านระบบราคาจากการถือครององค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารได้

กิลล์ชี้ให้เห็นว่า การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาเกิดขึ้นมาเพื่อรองรับความพยายามในการฝังรากอุดมการณ์แบบตลาดในสังคม (Gill, 2008: 161-2) ทั้งนี้ ผู้สนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญามักเสนอว่า การปกป้องผลประโยชน์ของผู้ประดิษฐ์คิดค้นนวัตกรรมส่งผลดีต่อความมั่นคงในระบบเศรษฐกิจแบบตลาด แต่สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วย ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นเพียงเครื่องมือใหม่ของระบบทุนนิยมในการรักษาผลประโยชน์ และยังเป็นความพยายามของสหรัฐฯ ในการสั่งสมความมั่งคั่งในยุคโลกาภิวัตน์ (Doern, 1999: 1) ในทำนองเดียวกัน ปีเตอร์ ดราฮอส (Peter Drahos) เสนอว่า สหรัฐฯ เป็นแกนนำในการผลักดันนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา แรงจูงใจเบื้องหลังความพยายามนี้ถือเป็นเหตุผลในเชิงระบบการตลาดทั้งสิ้น ในด้านหนึ่งบทบาทนี้เกิดจากแรงกดดันของพลังจากกลุ่มธุรกิจระดับโลก อีกด้านหนึ่งมาจากความรู้สึกของสหรัฐฯ ที่ต้องการเป็นผู้ทำหน้าที่นี้เพื่อรักษาสถานะผู้นำของโลกต่อไป สำหรับในประการแรก บรรดาบรรษัทยักษ์ใหญ่ที่มีถิ่นฐานในสหรัฐฯ เช่น ไอบีเอ็ม ไฟเซอร์ หรือ

ไมโครซอฟต์ ซึ่งมีผลได้ผลเสียเป็นมูลค่ามหาศาลในระบบทรัพย์สินทางปัญญา ต่างวิตกกังวลกับการสูญเสียกำไรมหาศาลอันเนื่องมาจากการละเมิดผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม แม้ข้อเท็จจริงจะปรากฏว่าบริษัทเหล่านี้ได้กำไรตลอดเวลา (Drahos, 1995: 7) อีกประการหนึ่งที่ทำให้สหรัฐฯ เล่นบทบาทในการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญา สามารถทำความเข้าใจได้ในมุมมองที่จักดิช บัควาตี (Jagdish Bhagwati) เรียกว่า “ปรากฏการณ์ยักษ์ล้ม” (The diminished giant syndrome) อันหมายถึงสภาวะที่อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจกำลังเสื่อมถอยลงในเวทีโลก (Bhagwati, 1993: 22, cited in Drahos, 1995: 7) ปรากฏการณ์นี้สร้างความวิตกกังวลให้แก่รัฐบาลสหรัฐฯ และสภาองเกรสว่า พวกเขาจะสูญเสียอิทธิพลในการแข่งขันทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจนได้ดุลการค้าเหนือสหรัฐฯ รวมทั้งการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างน่าอัศจรรย์ของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาอย่างบราซิล อินเดีย หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทำลายสหรัฐฯ ในฐานะคู่แข่งทางเศรษฐกิจอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ ในช่วงเวลาที่อนาคตทางเศรษฐกิจและการเมืองของสหรัฐฯ อยู่ในความไม่แน่นอน การคุ้มครองระบอบทรัพย์สินทางปัญญาจะช่วยเยียวยาสหรัฐฯ จากปัญหาทางเศรษฐกิจได้ (Drahos, 1995: 7-8) ในประเด็นหลังนี้ การวิเคราะห์ของสุธี ประศาสน์เศรษฐ์ สนับสนุนข้อเสนอของดราฮอสเป็นอย่างดี สุธีได้วิเคราะห์สิ่งที่เรียกว่า “ปัญหาที่หลีกเลี่ยงไม่ได้” (The realization problem) ของระบบทุนนิยมโลก กล่าวคือ ในกระบวนการสะสมทุน นายทุนทุกคนย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องเผชิญกับ “วิกฤติการผลิตล้นเกิน” (The overproduction crisis) อันเนื่องมาจากค่าจ้างแรงงานที่ต่ำเกินไป เมื่อค่าจ้างอยู่ในระดับต่ำ แรงงานย่อมไม่มีเงินในการซื้อสินค้า ผู้ผลิตก็ย่อมไม่สามารถขายของได้ ทำให้ภาคการผลิตที่แท้จริงหยุดชะงัก ผู้ผลิตที่ตื่นตัวจึงหันไปหาสินค้าประเภทอื่นเช่น การลงทุนทางการเงิน หรือการครอบครองทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อรักษาการผลกำไรและกระบวนการสะสมทุนต่อไป (สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, 2544: 39-45)

จากที่ได้กล่าวมาแล้ว การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญากระทำผ่านแนวคิดเรื่อง “กฎแห่งความหายาก” (The law of scarcity) ที่สร้างราคาและต้นทุนให้แก่การใช้ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ก่อนการมาของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ความรู้และข้อมูลข่าวสารสามารถถูกใช้สอยและผลิตซ้ำครั้งแล้วครั้งเล่า โดยไม่มีปัจเจกชนมาถือครองกรรมสิทธิ์และขัดขวางการใช้ประโยชน์ในความรู้ของผู้อื่นในสังคมได้ (Drahos and Braithwaite, 2002: 42) ในประเด็นนี้ คริสโตเฟอร์ เมย์และชูซาน เซลขยายความว่า ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกสร้างให้เป็นสินค้าที่หายากแม้ว่าตัวมันเองไม่ได้เป็นของที่หายากแต่กำเนิด ความรู้และวัตถุสิ่งของจึงแตกต่างกันในประเด็นนี้ เนื่องจากการใช้วัตถุสิ่งของทำให้บุคคลอื่นเสียประโยชน์ในการใช้ (competing and rivalrous) กลไกราคาและระบบตลาดจึงเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนที่เหมาะสม แต่การใช้องค์ความรู้ในสังคมไม่ได้ทำให้อรรถประโยชน์สุดท้ายในการใช้ของผู้อื่นลดลงไป ในแง่นี้ ความรู้จึงต้องถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสินค้าที่หายากที่จำเป็นต้องใช้เงินในการซื้อหามาใช้ (May and Sell, 2006: 5-6; Polanyi, 1971; 145) จากแนวคิดดังกล่าวนี้ กฎแห่งความหายากอยู่เบื้องหลังระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ เมื่อใดก็ตามที่กฎแห่งความหายากถูกนำมาใช้กับองค์

ความรู้ บรรษัทซึ่งครอบครองความรู้ต่างๆย่อมสามารถเก็บเกี่ยวผลกำไรผ่านระบบทรัพย์สินทางปัญญาได้ แนวคิดดังกล่าวนี้ได้รับการสนับสนุนจากเดอบอรา ฮอลเบิร์ต (Debora Halbert) ซึ่งเสนอว่า

“...ภูมิปัญญาท้องถิ่นในสายตาของนักวิทยาศาสตร์ชาวตะวันตกเป็นความรู้ที่ไม่ก่อให้เกิดผลผลิต – ในที่นี้หมายถึงความรู้ที่ยังไม่ได้ขัดเกลาโดยปัจเจกบุคคลใดๆ ซึ่งเห็นคุณค่าของมันในฐานะทรัพย์สินที่ก่อให้เกิดผลผลิต ในขณะที่ภูมิปัญญาชาวบ้านได้รับการยอมรับในขณะนี้ว่ามีคุณค่าและมีความสำคัญ การอ้างอิงว่าองค์ความรู้นั้นเป็นมรดกของของมนุษย์ทุกคนร่วมกัน เป็นวิถีทางใหม่ของการได้รับสิทธิในทรัพย์สินเหนือภูมิปัญญาที่ยังไม่มีการกล่อมเกลา...” (Halbert, 2005: 150)

เมื่อประยุกต์ตรรกะนี้เข้ากับกรณีสิทธิบัตรยา จะพบว่า ยิ่งการคุ้มครองระบบสิทธิบัตรเข้มงวดเพียงใด โอกาสที่บรรษัทข้ามชาติจะสามารถกอบโกยผลกำไรยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ปรากฏการณ์นี้สามารถนำมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างระบบสิทธิบัตรยาและผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติได้ ดร.ฮอสและเบรทเวอร์อธิบายความสัมพันธ์นี้ว่าเป็น “เกมความรู้” (The knowledge game) กล่าวคือ ผู้เล่นในเกมนี้จะอาศัยยุทธศาสตร์ในการสร้างหรือครอบครองความรู้ต่างๆเพื่อพัฒนาเป็นสินค้า โดยมีระบบทางกฎหมายมารองรับเพื่อทำหน้าที่ปกป้องระบบสิทธิบัตรอย่างเหนียวแน่น สำหรับตลาดสินค้า ผู้เล่นแต่ละคนหรือกลุ่มของผู้เล่นจะตัดสินใจว่าจะวางขายสินค้าไว้ในที่ใด แข่งขันอย่างไร และได้รับผลตอบแทนตามความเหมาะสมอย่างไร (Drahos and Braithwaite, 2002: 52)

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสำคัญกับการศึกษาประเด็นปัญหาการคุ้มครองสิทธิบัตรยา โดยเสนอสมมติฐานไว้ว่า สิทธิบัตรเป็นหนึ่งในสินค้าอุปโภคบริโภคในยุคเสรีนิยมใหม่ อัดัม มัวร์ (Adam Moore) ซึ่งให้เห็นว่า “การคุ้มครองสิทธิบัตรเป็นรูปแบบการคุ้มครอง [ทรัพย์สินทางปัญญา] ที่เข้มงวดมากที่สุด ในแง่ที่ว่าสิทธิขาดในการถือครองที่ยาวนานถึง 20 ปี ถูกมอบให้การแสดงความเป็นเจ้าของหรือการใช้สอยสิ่งประดิษฐ์ที่ได้รับการปกป้องนั้นๆ” (Moore, 1997: 4) สำหรับผู้ที่สนับสนุนโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ การคุ้มครองระบบสิทธิบัตรอย่างเข้มงวดส่งผลอย่างมีนัยสำคัญต่อการพัฒนาทางด้านนวัตกรรมและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กล่าวคือการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเหมาะสมจะช่วยก่อให้เกิดนวัตกรรมและส่งเสริมอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ (Wolf, 2005: 50-1) ในทำนองเดียวกัน บัควาตีเสนอว่า การเคลื่อนไหวของบรรษัทข้ามชาติผ่านผู้แทนการค้าของสหรัฐฯในการผลักดันให้เกิดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างแพร่หลาย เป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดยาที่มีประสิทธิภาพตัวใหม่ขึ้น หากปราศจากซึ่งระบบทรัพย์สินทางปัญญา บริษัทยาต่างๆก็ไม่สามารถวิจัยและพัฒนา และส่งผลกระทบต่อนวัตกรรมยาอย่างไม่ต้องสงสัย หากสถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นจริงแล้ว ประเทศต่างๆไม่ว่าจะเป็นประเทศกำลังพัฒนา ด้อยพัฒนา และแม้แต่พัฒนาแล้ว ก็จะไม่สามารถเข้าถึงยาคุณภาพได้เลย (Bhagwati, 2007: 182-5)

อย่างไรก็ดี ในอีกมุมมองหนึ่ง ฮาร์วีย์เสนอว่า การสถาปนาระบบสิทธิบัตรกระตุ้นให้เกิด การแสวงหาค่าเช่า (rent seeking) ในระบบทรัพย์สินทางปัญญา ผู้ครอบครองสิทธิบัตรมี สิทธิขาดในการกำหนดราคาของความรู้และข้อมูลข่าวสารที่พวกเขาเป็นเจ้าของ และป้องกันการ ใช้ประโยชน์โดยไม่ได้จ่ายต้นทุนในการเข้าถึง (Harvey, 2007: 68) จากงานวิจัยเชิงประจักษ์ ราคาของยาที่หือชื่อตั้งจำนวน 16 รายการในแอฟริกาและในลาตินอเมริกามีราคาสูงกว่าราคายา ประเภทเดียวกันในกลุ่มประเทศโออีซีดี (OECD) อย่างมาก (Bala and Sagoo, 2000: 1, cited in Drahos and Braithwaite, 2002: 37) เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะระบบสิทธิบัตรยาให้สิทธิแก่ บรรษัทยาข้ามชาติอย่างสมบูรณ์แบบในการกำหนดราคา โดยไม่มีสิ่งใดมารับประกันว่าประเทศ ใดจะจ่ายน้อยหรือมากกว่า แต่ราคาของยาจะถูกกำหนดไปตามกลไกราคาที่ถูกสร้างขึ้นในระบบ ตลาด ระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็งจึงมอบอำนาจให้แก่ผู้เป็นเจ้าของสิทธิบัตรในการ กำหนดราคาอย่างเต็มที่ (Drahos and Braithwaite, 2002: 37)

ในส่วนของพลังสังคมซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กับระบบทรัพย์สินทางปัญญา สามารถแบ่ง ออกเป็น 2 ฝ่ายได้แก่ พลังที่ส่งเสริมตลาดและพลังปกป้องสังคม เมื่อโยงเข้ากับกรณีการ ประกาศซีแอลของประเทศไทย สามารถสรุปออกมาได้ดังตารางที่ 3-1 ข้างล่างนี้ บทบาทของ พลังสังคมทั้งสองกลุ่มจำเป็นต้องมีการคลี่คลายให้เห็นถึงจุดยืน แนวคิดเบื้องหลัง และกลไกการทำงาน เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวิเคราะห์การประกาศมาตรการซีแอลในประเทศไทย ต่อไป

ตารางที่ 3-1 ตารางแสดงพลังสังคมต่าง ๆ ทั้งฝ่ายตลาดและฝ่ายอัตพิทักษ์

ระดับของตัวแสดง	พลังตลาด	พลังปกป้องสังคม
ระดับระหว่างประเทศ	บรรษัทยาข้ามชาติ, PhRMA, สหรัฐฯ, สหภาพยุโรป, WIPO, WTO	อ็อกซ์แฟม, กลุ่มไอพีวอตซ์, กลุ่มนักวิชาการระดับโลก, องค์การหมอไร้พรมแดน, กลุ่มนิเวศวิทยาความรู้
กลไกของรัฐไทย	กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, กระทรวงการต่างประเทศ, ข้าราชการสาธารณสุขกระแสหลัก	ข้าราชการสาธารณสุขหัวก้าวหน้า, องค์การเภสัชกรรม, องค์การอาหารและยา
ระดับประเทศ	PPA, PReMA, กลุ่มธุรกิจส่งออก, หอการค้าไทย, หอการค้าสหรัฐฯ	กลุ่มแพทย์ชนบท, เกษัชชนบท, กลุ่มนักวิชาการสายสาธารณสุข, เอ็นจีโอที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงยาและเอ็ดส์

จากตารางข้างต้นนี้ ตัวแสดงทั้งฝ่ายตลาดและฝ่ายพลังปกป้องสังคมต่างมีที่ทางในระดับต่าง ๆ ทั้งในระดับโลก ระดับรัฐ หรือแม้แต่การเป็นกลไกของรัฐ แม้ว่าตัวแสดงเหล่านี้ถูกจำแนกประเภทในระดับต่าง ๆ แต่ในทางปฏิบัติตัวแสดงทั้งหมดต่างมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันและกันในขณะที่บรรษัทข้ามชาติได้รวมตัวกันเป็นสโมสรรยาในระดับโลกซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างเหนียวแน่นกับองค์การโลกลาอย่างองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกหรือองค์การการค้าโลก พวกเขายังมีความเชื่อมโยงกับสโมสรรยาในประเทศไทยซึ่งทำหน้าที่สานสัมพันธ์กับกลไกของรัฐอย่างกระทรวงพาณิชย์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างกรอบวิธีคิดในเชิงบวกและสนับสนุนการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในไทย ในอีกฝากหนึ่ง ข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุขซึ่งทำหน้าที่เป็นกลไกของรัฐไทย มิได้ขับเคลื่อนนโยบายเพียงลำพัง ผลของนโยบายทางสาธารณสุขย่อมขึ้นกับทิศทางการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาจากกระทรวงพาณิชย์เช่นกัน นอกจากนี้ พวกเขายังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มแพทย์ชนบท นักวิชาการหรือเอ็นจีโอกลุ่มต่าง ๆ ทั้งในระดับรัฐและระดับโลกเพื่อผลักดันให้ประชาชนเข้าถึงยาได้ บทบาทของพลังสังคมทั้งหมดนี้จะได้รับการนำเสนอต่อไปตามลำดับ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการทำความเข้าใจที่มาของการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในไทยต่อไป

กล่าวโดยสรุป การแพร่หลายของแนวคิดเสรีนิยมใหม่ทำให้การจัดการปกครองในระดับโลกเปลี่ยนไปสู่สิ่งที่ กิลล์เรียกว่าเป็น “ธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง” ภายใต้สภาวะนี้ อุดมการณ์แบบตลาดถูกเผยแพร่ผ่านการคุ้มครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อสหรัฐฯและบรรษัทชั้นนำของโลก สหรัฐฯมีบทบาทสำคัญในการผลักดันนโยบายทางการค้าเพื่อรองรับผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจ อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญาอย่างรอบด้านจำเป็นต้องเข้าใจบทบาทขององค์การโลกลาที่รับผิดชอบการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก อันได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก ซึ่งทำหน้าที่มายาวนาน และองค์การการค้าโลกซึ่งมีข้อตกลงทริปส์เป็นหลัก ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งคือ การเข้าใจบทบาทของทั้งสององค์การในการร่วมมือกันผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก

2. องค์การโลกลาทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา

เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการคลี่ให้เห็นบทบาทขององค์การโลกลาที่รับผิดชอบการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก อันได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือไวโป) และองค์การการค้าโลก (หรือดับเบิลยูทีโอ) ในภาพรวม ไวโปเป็นองค์การที่ผูกขาดการดูแลและเผยแพร่ระบบทรัพย์สินทางปัญญา การสถาปนาองค์การการค้าโลกอันนำมาสู่ข้อตกลงทริปส์ในปีค.ศ. 1995 ทำให้ไวโปสูญเสียอำนาจผูกขาดและต้องปรับตัวเพื่อให้มีบทบาทในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกต่อไป ความพยายามดังกล่าวนี้ สะท้อนออกมาใน “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” (The Development Agenda) ของไวโป ซึ่งเป็นการพัฒนาในแบบตะวันตกเพื่อส่งเสริมระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มแข็งต่อไป

2.1 องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกกับการดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก

ในการวิเคราะห์บทบาทขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือไวโป) คริสโตเฟอร์ เมย์ได้เสนอไว้ในตอนต้นของหนังสือที่ชื่อว่า “The World Intellectual Property Organization: Resurgence and the Development Agenda” (2007)⁵ ไว้อย่างน่าสนใจ เขาตั้งข้อสังเกตว่า แม้ไวโปเป็นตัวแสดงที่มีความสำคัญอย่างมากในฐานะองค์กรระหว่างประเทศองค์การหนึ่ง แต่การศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศมักละเลยบทบาทขององค์การนี้ อันที่จริงแล้วไวโปเป็นหนึ่งในตัวแทนพิเศษขององค์การสหประชาชาติ แต่นักวิชาการทั้งหลายมักให้ความสนใจกับองค์การที่มีชื่ออย่างธนาคารโลกหรือองค์การการค้าโลกมากกว่า (May, 2007: 1) จากข้อสังเกตของเมย์ วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เห็นด้วยว่า ไวโปทำหน้าที่ในการดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างยาวนาน การเข้าใจบทบาทขององค์การนี้จึงมีความสำคัญในการอธิบายภาพเศรษฐศาสตร์การเมืองระหว่างประเทศอย่างรอบด้าน

ในส่วนของตัวองค์กร สำนักงานใหญ่ของไวโปตั้งอยู่ที่นครเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ในปัจจุบัน ไวโปมีสมาชิกจำนวน 184 ประเทศ โดยที่แต่ละประเทศได้รวมตัวกันเพื่อตัดสินทิศทางการขององค์การ จัดทำงบประมาณ และคิดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมเป้าหมายขององค์การ นอกจากนี้ ไวโปยังเปิดโอกาสให้องค์กรต่างๆ ทั่วโลกกว่า 250 องค์กร ทั้งองค์กรของรัฐและองค์กรที่ไม่ใช่รัฐ เข้าร่วมสังเกตการณ์ในการประชุมของไวโป (WIPO, n.d.[a]: online) สำหรับกำเนิดขององค์การ ต้องพิจารณาย้อนไปถึงสนธิสัญญากรุงปารีสปีค.ศ. 1883 (The 1883 Paris Convention for the Protection of Industrial Property) และสนธิสัญญากรุงเบิร์นปีค.ศ. 1886 (The 1886 Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works) ฉบับแรก สนธิสัญญาปารีสถูกออกแบบมาเพื่อช่วยเหลือผู้คนในประเทศหนึ่งให้ได้รับการปกป้องสิทธิในทรัพย์สินทางอุตสาหกรรมจากการใช้ประโยชน์ในประเทศอื่นๆ (เช่น สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และสิ่งออกแบบอุตสาหกรรม) ส่วนฉบับที่สอง สนธิสัญญากรุงเบิร์นมีเป้าหมายเพื่อให้การคุ้มครองลิขสิทธิ์ได้รับการยอมรับในระดับระหว่างประเทศ ด้วยการช่วยเหลือประเทศภาคีให้มีสิทธิในการควบคุมและได้รับผลตอบแทนจากการใช้สิ่งประดิษฐ์ต่างๆ (เช่น นวนิยาย เรื่องสั้น บทกวี บทละคร เพลง ละครเวที เนื้อเพลง โน้ตเปียโน ภาพเขียน ภาพวาด งานแกะสลัก และงานสถาปัตยกรรม) ในช่วงแรก สนธิสัญญาทั้งสองฉบับได้จัดตั้งสำนักงานระหว่างประเทศของตนเองเพื่อปฏิบัติการกิจ แต่พอถึงปีค.ศ. 1893 ทั้งสองหน่วยงานได้ร่วมกันจัดตั้งองค์การระหว่างประเทศร่วมกันที่ชื่อ “Bureaux Internationaux reunis pour la protection de la propriete intellectuelle” (หรือมีชื่อภาษาอังกฤษว่า United International Bureau for the Protection of Intellectual Property) องค์กรนี้รู้จักกันดีในชื่อว่า BIRPI โดยมีฐานที่มั่นในเจนีวา ซึ่งเป็นเมืองที่ตั้งขององค์การสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ทรัพย์สินทางปัญญามีความสำคัญมากยิ่งขึ้นในระดับระหว่างประเทศ ประเทศอุตสาหกรรมต่างเรียกร้องให้มีการจัดตั้งหน่วยงานระหว่าง

⁵ หนังสือเล่มนี้เป็นหนึ่งในหนังสือชุดใหญ่ของสำนักพิมพ์ Routledge ที่ชื่อว่า the Global Institutions Series

ประเทศขึ้นมารับผิดชอบทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1962-1967 ได้มีการประชุมครั้งสำคัญเกิดขึ้นสองครั้ง ซึ่งจัดโดย Permanent Bureau of the Paris Union and Berne Union เพื่อสำรวจความเป็นไปได้ของการผลักดันให้ Permanent Bureau กลายเป็นองค์การอย่างเป็นทางการ ภายหลังจากการประชุมครั้งที่สอง ณ กรุงสตอกโฮล์มเสร็จสิ้นลง ที่ประชุมได้ลงนามร่วมกันจัดตั้ง the Convention Establishing the World Intellectual Property Organization ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา BIRPI ก็ได้พัฒนาเป็นองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม ค.ศ.1967 และมีผลบังคับใช้ในปี ค.ศ.1970 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (WIPO, n.d.[b]: online; May, 2007: 15-23; Doern, 1992: 22; Gervais, 2003: 9-10)

หลังจากที่ไวโปกได้รับการสถาปนาอย่างเป็นทางการได้ไม่นาน ไวโปกก็ได้รับการบรรจุให้กลายเป็นหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติในวันที่ 17 ธันวาคม ค.ศ.1974 การเคลื่อนไหวนี้ถูกวางแผนให้เป็นส่วนหนึ่งของการผลักดันประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาให้ประเทศสมาชิกขององค์การสหประชาชาติยอมรับ (WIPO, n.d.[b]: online) สืบเนื่องจากมาตรา 9 ของไวโปก ซึ่งเกี่ยวข้องกับความช่วยเหลือทางวิชาการต่อประเทศต่างๆในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา มาตรานี้ระบุถึงข้อตกลงระหว่างองค์การสหประชาชาติและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก โดยระบุว่า...

“...องค์การสหประชาชาติและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกรับผิดชอบร่วมกันในการจัดสรรความช่วยเหลือทางวิชาการให้แก่การพัฒนาในการสรรค์สร้างภูมิปัญญา ทั้งสององค์การยังรับผิดชอบร่วมกันในการหลีกเลี่ยงภารกิจและการบริการที่ซ้ำซ้อนกันอย่างไม่มีความจำเป็นในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความช่วยเหลือทางวิชาการ และยังเห็นพ้องต้องกันในการร่วมมือกันอย่างมีประสิทธิภาพเท่าที่จำเป็นในการสร้างความร่วมมือและความช่วยเหลือให้เกิดขึ้นในกรอบที่ตั้งเอาไว้...” (WIPO, 1975a: online)

จากความร่วมมือดังกล่าวนี้ อาร์พาด บอริช (Arpad Bogsch) รักษาการผู้อำนวยการคนแรกของ BIRPI และรักษาการผู้อำนวยการใหญ่ของไวโปกสองสมัย แสดงความเห็นว่าการทำงานภายใต้กรอบขององค์การสหประชาชาติ ทำให้ไวโปกจะได้รับเสียงสนับสนุน และมีประเทศสมาชิกจากกลุ่มประเทศกำลังพัฒนามาเข้าร่วมเป็นสมาชิกมากยิ่งขึ้น (Bogsch, 1992: 28; cited in May, 2007: 24)

การเชื่อมโยงกับองค์การสหประชาชาติทำให้ไวโปกได้รับประโยชน์ทั้งในด้านการทูตและในการเข้าถึงศูนย์กลางของการจัดการปกครองทางเศรษฐกิจของโลก อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทั้งสององค์การมีภารกิจและมีสมาชิกร่วมกันจำนวนหนึ่ง แต่ไม่ได้หมายความว่า สมาชิกของทั้งสององค์การต้องเป็นประเทศเดียวกันเสมอไป อันที่จริงแล้ว ไวโปกเป็นองค์กรอิสระที่มีสมาชิกเป็นของตนเอง จากโครงสร้างนี้ ไวโปกจึงเป็นอิสระจากแรงกดดันในการจัดทำงบประมาณในลักษณะที่องค์กรอื่นๆของสหประชาชาติประสบ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะไวโปกได้รับการสนับสนุนทางด้านเงินทุนหลักมาจากค่าธรรมเนียมในการใช้ประโยชน์จากสนธิสัญญาความ

ร่วมมือทางสิทธิบัตร (the Patent Cooperation Treaty หรือ PCT) จากกลุ่มธุรกิจภาคเอกชน⁶ (May, 2007: 25) อาจกล่าวได้ว่า สนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตรสร้างรายได้ให้แก่ไวกอไปถึงร้อยละ 85 ของรายได้ทั้งหมด ในขณะที่รายได้จากประเทศสมาชิกเป็นเพียงส่วนน้อย และรัฐที่มีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจก็ได้จ่ายค่าธรรมเนียมมากกว่ารัฐขนาดเล็กแต่อย่างใด โครงสร้างงบประมาณนี้หมายความว่า ประเทศที่มีอำนาจมากก็ได้มีอิทธิพลในไวกอมากกว่ารัฐขนาดเล็ก (Doern, 1992: 23, 27-8) นอกจากนี้ ความเท่าเทียมกันอีกประการหนึ่งยังเกิดขึ้นผ่านการจดทะเบียนสิทธิบัตรในหมู่ประเทศสมาชิก การรับรองสิทธิบัตรในประเทศหนึ่งภายใต้สนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตร ส่งผลต่อระบบสิทธิบัตรในประเทศสมาชิกอื่นๆของสนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตรทั้งหมด (WIPO, n.d.[c]: online)

ในฐานะหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติ ไวกอมีหน้าที่ต้องช่วยเหลือและทำงานร่วมกับประเทศกำลังพัฒนาในการสร้างมาตรฐานระบอบทรัพย์สินทางปัญญา จากรายงานฉบับแรกถึงองค์การสหประชาชาติในปีค.ศ. 1975 ไวกอเน้นถึงความจำเป็นในการให้ความช่วยเหลือ “บรรดาประเทศกำลังพัฒนาในการส่งเสริมความเป็นอุตสาหกรรม การค้าขาย วัฒนธรรม วิทยาศาสตร์ และการพัฒนาทางเทคโนโลยี ผ่านกระบวนการสร้างความทันสมัยของผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมและระบบลิขสิทธิ์ ตลอดจนให้ [ประเทศกำลังพัฒนา] ได้เข้าถึงข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และการถ่ายทอดเทคนิคทางวิชาการที่สำคัญ (WIPO, 1975b: 13, อ้างใน May, 2007: 27) ในทำนองเดียวกัน รายงานสรุปผลประจำปีค.ศ. 2007 ไวกอระบุว่า ยุทธศาสตร์การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการและการสร้างความพร้อมในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนา มี 6 ประการดังนี้ หนึ่ง การกระตุ้นให้ผู้กำหนดนโยบายกำหนดให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในนโยบายการวางแผนของชาติ สอง การสร้างความทันสมัยให้กับหน่วยงานทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา การสร้างความลงตัวให้แก่การปฏิบัติงานในสำนักงาน และการฝึกฝนเจ้าหน้าที่เพื่อเพิ่มความเชี่ยวชาญ สาม การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการนิติบัญญัติและการบังคับใช้สนธิสัญญาระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเคร่งครัด สี่ การรณรงค์โครงการเพื่อสร้างความตระหนักในความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญา ห้า การสร้างกลไกความเข้มแข็งในการร่วมมือในภูมิภาค และหก การกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาครัฐและเอกชนในการส่งเสริมให้มีการใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างแพร่หลาย (WIPO, 2007a: 18-9)

ในทางปฏิบัติ หลักการเหล่านี้ได้รับการตีความไปสู่โครงการให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศกำลังพัฒนาเพื่อปรับปรุงกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ไวกอเสนอโครงการฝึกฝนอบรมเจ้าหน้าที่ จัดการสัมมนาและการประชุมเพื่อวิเคราะห์ประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา และร่างระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาให้แก่ประเทศสมาชิก (May, 2007: 26-7) ประเด็นที่น่าสนใจคือ ควบคู่ไปกับโครงการให้ความช่วยเหลือ ไวกอได้ให้ความเชื่อว่าระบบ

⁶ สนธิสัญญาความร่วมมือทางสิทธิบัตรถูกบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของไวกอในปีค.ศ. 1970 ต่อมาได้รับการแก้ไขในปีค.ศ. 1979 และได้รับการปรับปรุงเพิ่มเติมในปีค.ศ. 1984 และ 2001 ตามลำดับ

ทรัพย์สินทางปัญญาสร้างผลประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติจำนวนมาก ความเชื่อนี้ถูกยึดเยียดให้แก่ผู้นำและเจ้าหน้าที่ระดับสูงของประเทศต่าง ๆ ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ในกรณีของประเทศไทย ไวโปกมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับกรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งเป็นหนึ่งหน่วยงานหลักของกระทรวงพาณิชย์ ทั้งสององค์กรต่างพูดจาในภาษาเดียวกัน เชื่อในแนวทางเดียวกัน และปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน นั่นคือ การสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มแข็งทัดเทียมประเทศแถบตะวันตก ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่า กรมทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในพลังตลาด ที่มีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งระบบสิทธิบัตรภายในประเทศ และมีผลต่อโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองในทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศไทย ในบทที่สี่ จะได้กล่าวถึงบทบาทของหน่วยงานนี้อย่างละเอียดอีกครั้ง

นับตั้งแต่มีสนธิสัญญากรุงปารีสและสนธิสัญญากรุงเบิร์นที่นำมาสู่การจัดตั้งไวโปอย่างเป็นทางการ หากไม่นับองค์การความร่วมมือในระดับภูมิภาค ไวโปเป็นเพียงองค์การเดียวที่มีบทบาทในระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก แต่ทว่า การสถาปนาองค์การการค้าโลกขึ้นมา อันเป็นที่มาของข้อตกลงทริปส์ ได้ทำให้ไวโปสูญเสียบทบาทที่ผูกขาดมาเป็นเวลานาน และทำให้ไวโปจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้มีบทบาทต่อไปในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลก อย่างไรก็ดี ก่อนที่จะไปสู่การวิเคราะห์ยุทธศาสตร์การปรับตัวของไวโป บทบาทขององค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์มีความสำคัญและจำเป็นต้องได้รับการกล่าวถึง

2.2 การเกิดขึ้นขององค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์: กลไกใหม่ในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา

องค์การการค้าโลกจัดตั้งอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1995 การจัดตั้งครั้งนี้เป็นผลมาจากการที่กฎระเบียบทางการค้าในระดับระหว่างประเทศมีความสลับซับซ้อน และมีมิติทางด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการค้ามากยิ่งขึ้น การทำงานของความตกลงทั่วไปว่าด้วยการค้าและภาษีศุลกากร (General Agreement on Tariffs and Trade) หรือที่รู้จักกันดีในชื่อสั้น ๆ ว่า แกดตต์ ไม่สามารถครอบคลุมขอบเขตที่กว้างขึ้นของการค้าและการบริการ การลงทุน และแม้แต่ทรัพย์สินทางปัญญาได้ การเปลี่ยนผ่านจากแกดตต์ไปสู่องค์การการค้าโลกจึงมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดองค์การใหม่ที่สามารถตอบสนองการเปิดเสรีทางการค้า การสนับสนุนให้เกิดการเคลื่อนย้ายการค้า การบริการ และการแข่งขันในตลาดอย่างเสรีระหว่างประเทศ โดยปราศจากซึ่งการควบคุมจากรัฐบาลในแต่ละประเทศ (Peet, 2003: 146) หลังจากแกดตต์ได้ทำงานมาอย่างยาวนานในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1986-1994 การประชุมครั้งสุดท้ายในรอบอุรุกวัย ส่งสัญญาณว่าองค์การที่ทำหน้าที่ทางการค้าของโลกต้องเตรียมความพร้อมเพื่อเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ ภารกิจใหม่ที่สำคัญคือ การยกเลิกการอุดหนุนการส่งออกสินค้าเกษตรและสิ่งทอ การจัดการกับอุปสรรคทางการค้าที่ไม่ใช่ภาษี การสนับสนุนทางวิชาการในเรื่องที่เกี่ยวกับการค้าและมาตรการการลงทุนที่เกี่ยวข้องกับการค้า รวมทั้งทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้าด้วย ภารกิจเหล่านี้ได้ถูกแปลงไปสู่ข้อตกลงสามชุด ซึ่งปรากฏในองค์การการค้าโลก เพื่อให้ครอบคลุมระบอบการค้าโลก อันได้แก่ ข้อตกลงแกดตส์ (General Agreement on Trade

in Services หรือ GATS) ข้อตกลงทริมส์ (Agreement on Trade-Related Aspects of Investment Measures หรือ TRIMs) และข้อตกลงทริปส์ (Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights หรือ TRIPs) (Peet, 2003: 153)

ในช่วงก่อนการประชุมรอบอุรุกวัย ระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลกขาดกลไกที่มีประสิทธิภาพในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันประเด็นเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาก็เป็นเรื่องที่อยู่นอกเหนือความสนใจของแกตต์อย่างสิ้นเชิง ยิ่งไปกว่านั้น ไวโปกียังไม่มีกระบวนการตุลาการเพื่อระงับข้อพิพาทในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาแต่อย่างใด (Doern, 1999: 25) ด้วยเหตุนี้ ในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก พวกเขาเห็นตรงกันถึงความจำเป็นในการพัฒนาให้ความตกลงในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาขยายตัวออกไปและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ประเทศเหล่านี้ต้องการองค์การที่ครอบคลุมเรื่องการบังคับใช้ การใช้สิทธิ และการกำหนดข้อผูกพันที่เท่าเทียมกันในทุกประเทศ กล่าวได้ว่า ประเทศพัฒนาแล้วและประเทศร่ำรวยทั้งหลาย แสวงหาโอกาสในการขยายการปกป้องการใช้ประโยชน์จากความรู้และข้อมูลข่าวสาร เพื่อจัดการกับผลิตภัณฑ์เลียนแบบและสะสมความมั่งคั่งต่อไป ความพยายามดังกล่าวนี้เป็นแรงกดดันมาจากบริษัทข้ามชาติของโลกที่ต้องการให้ประเทศทุนนิยมชั้นนำปกป้องผลประโยชน์ของพวกเขาไว้ว่าเป็นผลประโยชน์แห่งชาติ ตัวแสดงเหล่านี้ต้องการให้องค์การทางการค้าของโลกทำหน้าที่คู่ขนานไปกับบทบาทของไวโป ซึ่งพวกเขามองว่ายังไม่เพียงพอในการปกป้องผลประโยชน์ที่เกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น แม้ว่าสมาชิกบางกลุ่มของแกตต์ยังลังเลในการรวมเอามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเข้าเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ แต่เมื่อแกตต์ได้พัฒนาเป็นองค์การการค้าโลก ข้อตกลงทริปส์ก็เกิดขึ้นในฐานะเครื่องมือสนับสนุนการคุ้มครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาในหมู่ประเทศสมาชิก (Gervais, 2003: 10-1; May, 2007: 25-6) จากการลงนามร่วมกันของรัฐมนตรีหลายร้อยคนซึ่งเป็นตัวแทนของหลายประเทศในข้อตกลง The Splendid Salle Royale of the Palais des Congres in Marrakech หรือที่เรียกกันสั้นๆว่า สนธิสัญญามาราเกช เพื่อรับรองข้อตกลงทริปส์ ทำให้ข้อตกลงนี้กลายเป็นหนึ่งในข้อตกลง 28 ฉบับในร่างสุดท้ายของการประชุมรอบอุรุกวัย และกลายเป็นหนึ่งในข้อตกลงที่สำคัญที่สุดที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญาในศตวรรษที่ 20 (Drahos and Braithwaite, 2002: 10)

ท่ามกลางกระแสทรัพย์สินทางปัญญาที่ทวีความสำคัญมากขึ้นในระบบการค้าโลก ข้อตกลงทริปส์ได้นำประเด็นที่ได้เคยพูดถึงในการประชุมแกตต์มาปฏิบัติ และเพิ่มบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา มาตรการบังคับใช้ และกระบวนการระงับข้อพิพาทในระดับพหุภาคี (WTO, n.d.[a]: online; Peet, 2003: 155-6) ตามที่เดิร์นได้กล่าวไว้ องค์การการค้าโลกมีความแตกต่างจากความร่วมมือแกตต์ในสามประการดังต่อไปนี้ ประการแรก การเพิ่มมาตรการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นมาเป็นข้อตกลงทริปส์ องค์การการค้าโลกได้สร้างสภาทริปส์ขึ้นเพื่อสอดส่องดูแลให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา แต่ไม่มีหน้าที่เข้าไปแทรกแซงในการระงับความขัดแย้ง ประการที่สอง องค์การการค้าโลกได้จัดตั้ง

ให้มีกลไกระงับข้อพิพาทเพื่อเพิ่มขีดความสามารถ และส่งเสริมให้การทำงานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการค้าเดินหน้าไปได้อย่างรวดเร็ว ประการที่สาม องค์การการค้าโลกพัฒนาความสามารถในการสำรวจนโยบายทางการค้าทั้งในและนอกประเทศของแต่ละประเทศสมาชิก เพื่อประเมินผลกระทบที่ส่งผลต่อความสัมพันธ์ทางการค้าในหมู่ประเทศสมาชิก (Doern, 1999: 93) ตามที่ดราฮอสและเบรทเวทได้เสนอไว้ ข้อตกลงทริปส์สร้างความพึงพอใจอย่างมากให้แก่กลุ่มบริษัทข้ามชาติเทคโนโลยีชั้นสูงที่มีถิ่นฐานในประเทศสหรัฐ เนื่องจากพวกเขาเชื่อว่าข้อตกลงทริปส์เป็น “ก้าวแรกในระบบระเบียบโลกของการลงทุนทางคุณธรรม ซึ่งมองความรู้เป็นเรื่องของเอกชน มากกว่าเรื่องของสาธารณชน” (Drahos and Braithwaite, 2002: 10)

ดังที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน ข้อตกลงทริปส์ทำให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเป็นที่ยอมรับในระดับโลกอย่างมีประสิทธิภาพ ผ่านการสร้างมาตรฐานขั้นต่ำในเรื่องสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ เครื่องหมายการค้า ตัวชี้วัดทางภูมิศาสตร์ สิ่งออกแบบทางอุตสาหกรรม และงานออกแบบผังวงจร (Drahos and Braithwaite, 2002: 10) สำหรับผู้ที่สนับสนุนการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ข้อตกลงทริปส์ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างสาธารณประโยชน์ในระยะยาวและผลกำไรของภาคเอกชนในระยะสั้น องค์การการค้าโลกเสนอว่า...

“...ผลประโยชน์ของสังคมในระยะยาว [จะเกิดขึ้นเมื่อ] การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญากระตุ้นให้เกิดการสร้างสรรคผลงานและสิ่งประดิษฐ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อระยะเวลาของการคุ้มครองสิ้นสุดลง ผลงานและสิ่งประดิษฐ์ก็เข้าสู่พื้นที่ทางสาธารณะ [นอกจากนี้] รัฐบาลยังได้รับอนุญาตให้ลดต้นทุนในระยะสั้น ตามข้อยกเว้นต่าง ๆ มากมาย ตัวอย่างเช่น เพื่อจัดการกับปัญหาทางด้านสาธารณสุขเป็นการชั่วคราว...” (WTO, n.d.[b]: online)

เพื่อสนับสนุนสมมุติฐานที่ว่า การปกป้องสิทธิบัตรสามารถไปด้วยกันได้กับการเข้าถึงยา องค์การการค้าโลกมักอ้างเสมอว่า ข้อตกลงทริปส์มีข้อยืดหยุ่นในการบังคับใช้ ตัวอย่างที่สำคัญที่สุดได้แก่ มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ผลิตบางรายสามารถผลิตยาที่มีสิทธิบัตรขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่จำกัด เพื่อส่งไปยังประเทศที่มีความจำเป็นในช่วงเวลาสั้น ๆ ได้ หรือมาตรการนำเข้าซ้อน ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศใด ๆ นำเข้ายาที่มีราคาถูกจากอีกประเทศหนึ่งได้ เป็นต้น จากการประชุมรอบโดฮา ที่ประชุมองค์การการค้าโลกมีมติว่า “ข้อตกลงทริปส์ไม่ควรกีดกันสมาชิกจากการสนับสนุนมาตรการทางด้านสาธารณสุข พวกเขาเน้นย้ำถึงความจำเป็นที่ประเทศต่าง ๆ ต้องมีความสามารถในการใช้ข้อยืดหยุ่นที่เห็นตรงกันในข้อตกลงทริปส์ และพวกเขายังเห็นพ้องกันในการขยายข้อยกเว้นในการปกป้องสิทธิบัตรทางเวชภัณฑ์สำหรับประเทศด้อยพัฒนาจนกระทั่งถึงปีค.ศ.2016” (WTO, n.d.[b]: online)

อย่างไรก็ดี แม้องค์การการค้าโลกได้มีข้อยืดหยุ่น เช่น มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร หรือช่วงเวลาควบคุมสิทธิบัตรตามระดับการพัฒนาของแต่ละประเทศดังที่ได้กล่าวไป แต่ข้อตกลงทริปส์ก็ให้การคุ้มครองอย่างรอบด้านเหนือผลิตภัณฑ์ในทุกเทคโนโลยี ในแง่ที่ว่าข้อตกลงทริปส์กำหนดให้ประเทศสมาชิกให้การคุ้มครองสิทธิบัตรทั้งในส่วนของกระบวนการและ

ตัวผลิตภัณฑ์ ตัวอย่างเช่น ในกรณีของสิทธิบัตรยา ก่อนการเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ หลายประเทศให้การคุ้มครองเพียงแค่ตัวกระบวนการผลิตไม่ใช่ตัวผลิตภัณฑ์ เนื่องจากการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ย่อมนำไปสู่การผูกขาดผลิตภัณฑ์อย่างรอบด้าน ในขณะที่ การคุ้มครองที่กระบวนการผลิตยังเปิดโอกาสให้ประเทศต่างๆ ได้มีโอกาสศึกษาวิจัยยาประเภทเดียวกันที่มีกระบวนการผลิตที่ต่างกันได้ในกรณีของประเทศอินเดีย ประชากรในประเทศได้ประโยชน์จากช่วงเว้นวรรคที่องค์การการค้าโลกเปิดโอกาสให้ชะลอการคุ้มครองสิทธิบัตรยาจนถึงปีค.ศ.2005 แต่หลังจากนั้น อินเดียจะต้องเข้าสู่กระบวนการทรัพย์สินทางปัญญาของโลกต่อไป (Chaudhuri, 2005) ในปัจจุบัน ประเทศกำลังพัฒนาถูกกำหนดให้คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาแบบเต็มรูปแบบสำหรับผลิตภัณฑ์ทางยา (WHO, 2005: 238-9) จากข้อกำหนดของข้อตกลงทริปส์ อาจกล่าวได้ว่า การคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ทางเวชภัณฑ์เป็นหนึ่งในองค์ประกอบของข้อตกลงทริปส์ที่รอบด้านมากยิ่งขึ้น การคุ้มครองนี้ไม่เพียงแต่ครอบคลุมทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาในภาพรวมในทำนองเดียวกัน แต่ยังรวมไปถึงการเปิดเสรีและการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบการค้าแบบพหุภาคีทั้งหมด (Velásquez and Boulet, 1999: 82)

เนื่องจากแรงกดดันที่เกี่ยวข้องกับการค้าและการบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญามีความรอบด้านมากยิ่งขึ้น ข้อตกลงทริปส์ผลักดันให้ประเทศกำลังพัฒนาปรับปรุงระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศเช่นเดียวกับที่ไวกิงผลักดัน (May, 2007: 32-3) แต่ทว่า หากเปรียบเทียบกับไวกิงซึ่งมีบทบาทในเวทีทรัพย์สินทางปัญญามาอย่างยาวนาน ข้อตกลงทริปส์มีประเด็นที่ต่างออกไปจากไวกิงในเรื่อง อำนาจการบังคับใช้ซึ่งปรากฏในส่วนที่สามของข้อตกลงทริปส์ กล่าวคือ ในยุคของทริปส์ ประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลกมีข้อผูกพันให้ดำเนินคดีความทางอาญาและกำหนดบทลงโทษที่ชัดเจนในกระบวนการนิติบัญญัติแก่ผู้ที่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา บทลงโทษนี้อาจเป็นการจำคุกและปรับในอัตราที่เหมาะสมเพื่อเป็นมาตรการป้องปรามมิให้เกิดการกระทำผิด (Peet, 2003: 155-6) ด้วยเหตุนี้ ประเทศกำลังพัฒนาบางประเทศจึงเห็นด้วยกับบทบาทขององค์การการค้าโลกมากกว่าไวกิงในการรับผิดชอบประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา เนื่องจากสามารถตอบสนองต่อระดับในการพัฒนาประเทศที่ต่างกันได้ในทางกลับกันประเทศอุตสาหกรรมแนวหน้า เช่น สหรัฐหรือประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป กลับต้องการให้มาตรการบังคับใช้และบทบัญญัติลงโทษผู้กระทำผิดถูกบังคับใช้กับทุกประเทศอย่างเท่าเทียมกัน (Doern, 1999: 93)

ในภาพรวม การสถาปนาแกตต์สู่องค์การการค้าโลก อันเป็นที่มาของข้อตกลงทริปส์ ส่งผลกระทบต่อสถานะของไวกิงในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สถานการณ์เช่นนี้บังคับให้ไวกิงต้องหาทางออกให้แก่ความสำคัญที่ลดลงขององค์การ เพื่อแก้ไขปัญหา ไวกิงจึงจัดการประชุมใน “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” (The Development Agenda) เพื่อหาทางฟื้นฟูสถานะของไวกิงให้กลับมามีความสำคัญอีกครั้งหนึ่ง

2.3 การคืนชีพขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกในยุคข้อตกลงทริปส์: “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา”

ตามที่ได้กล่าวมาก่อนหน้านี้ การสถาปนาองค์การการค้าโลกและการเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการทำให้ไวโอบูสูญเสียอำนาจผูกขาดในการจัดการระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก ในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ โดยเฉพาะสหรัฐฯและประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป ไวโอบูได้สูญเสียอิทธิพลของเศรษฐกิจและการเมืองในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญานับตั้งแต่องค์การการค้าโลกมีกลไกใหม่ขึ้นมาทำหน้าที่ สถานการณ์ที่น่าวิตกเช่นนี้ทำให้ไวโอบูจำเป็นต้องปรับตัวและหามาตรการเพื่อกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เป้าหมายที่สำคัญคือการให้องค์การยังคงมีตัวตนในยุคความร่วมมือทางสถาบันระหว่างองค์การการค้าโลกและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (The new WTO-WIPO institutional equation) (Doern, 1999: 97)

ในกระบวนการสร้างความเข้าใจร่วมกันและการผนึกกำลังกันจัดการพื้นที่ทางทรัพย์สินทางปัญญาโลกระหว่างสององค์การ ในวันที่ 22 ธันวาคม ค.ศ.1995 นายอาร์พาด บอร์ช (Arpad Bogsch) ผู้อำนวยการใหญ่ของไวโอบู และนายเรนาโต รูกีโร (Renato Ruggiero) ผู้อำนวยการใหญ่ขององค์การการค้าโลกในเวลานั้น ได้ลงนามร่วมกันใน “ความตกลงระหว่างองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกและองค์การการค้าโลก” (Agreement between the World Intellectual Property Organization and the World Trade Organization) โดยมีผลบังคับใช้ในวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.1996 ทั้งนี้ มาตรา 4 ของข้อตกลงร่วมกันนี้ได้รับระบุว่า ไวโอบูและองค์การการค้าโลกตั้งปณิธานร่วมกันในการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการ และความร่วมมือทางวิชาการดังต่อไปนี้

“...ประการแรก ในเรื่องความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการ และความร่วมมือทางวิชาการ สำนักกิจการระหว่างประเทศจะเอื้อให้ประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกของไวโอบู ได้รับความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการในระดับเดียวกัน เช่นเดียวกับที่ข้อตกลงทริปส์เปิดกว้างต่อประเทศสมาชิกของไวโอบูในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา [ในทำนองเดียวกัน] สำนักเลขาธิการขององค์การการค้าโลกก็เปิดกว้างสำหรับประเทศสมาชิกของไวโอบู ซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนาและไม่ได้เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก ย่อมได้รับความช่วยเหลือในระดับเดียวกันกับที่ข้อตกลงทริปส์มอบให้กับประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นสมาชิกขององค์การการค้าโลก

ประการที่สอง ในเรื่องความร่วมมือระหว่างสำนักกิจการระหว่างประเทศและสำนักเลขาธิการขององค์การการค้าโลก [ทั้งสองหน่วยงาน] จะร่วมกันยกระดับความร่วมมือในกิจกรรมการให้ความช่วยเหลือทางกฎหมายและวิชาการ และความร่วมมือทางวิชาการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับข้อตกลงทริปส์

แก่ประเทศกำลังพัฒนา เพื่อสร้างอรรถประโยชน์สูงสุดสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ และยืนยันความร่วมมือที่ทั้งสององค์การมีส่วนร่วมกัน

ประการที่สาม ในเรื่องการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ตามวัตถุประสงค์ที่ระบุไว้ในย่อหน้าที่หนึ่งและสองข้างต้น สำนักกิจการระหว่างประเทศและสำนักเลขาธิการขององค์การการค้าโลกจะประสานงานกันอย่างต่อเนื่องและแลกเปลี่ยนข้อมูลซึ่งไม่เป็นความลับให้แก่กันและกัน...” (WIPO and WTO, 1995: online)

ความตกลงดังกล่าวนี้ได้สร้างการประสานประโยชน์และความช่วยเหลือสำหรับประเทศกำลังพัฒนา ในการปรับปรุงระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ เช่น ระบบเจ้าหน้าที่กระบวนการนิติบัญญัติ และความรู้ทางวิชาการ รวมทั้งความตกลงที่เกิดขึ้นยังเป็นแนวทางให้แก่ทั้งสององค์การในการทำงานร่วมกันในการจัดการปกครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาของโลก ในยุคที่ข้อตกลงทริปส์ได้ถือกำเนิดขึ้น (May, 2007: 34)

หลังจากข้อตกลงนี้เกิดขึ้นได้ไม่นาน ในวันที่ 21 กรกฎาคม ค.ศ.1998 สองปีหลังจากความตกลงร่วมมือนี้มีผลบังคับใช้ ไวโปกและองค์การการค้าโลกได้ร่วมกันออกแถลงการณ์แก่สื่อมวลชนในเรื่องความคิดริเริ่มร่วมกันในการขยายความร่วมมือทางวิชาการแก่ประเทศกำลังพัฒนา ทั้งสององค์การเสนอว่าวัตถุประสงค์ของแถลงการณ์นี้คือ การให้ความช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาเพื่อให้พร้อมกับการกำหนดระยะเวลาที่กำลังจะมาถึงในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเต็มตัว ก่อนวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.2000 ซึ่งเป็นวันที่ประเทศกำลังพัฒนาที่เป็นประเทศสมาชิกขององค์การการค้าโลกทั้งหมด มีผลผูกพันในการปฏิบัติตามข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลก ทั้งสององค์การเห็นว่า กำหนดเส้นตายที่กำลังจะมาถึงเป็นภารกิจที่ทำหายอย่างยิ่งยวดแก่ประเทศกำลังพัฒนา ดังนั้น การให้ความช่วยเหลือประเทศต่าง ๆ ในการพัฒนาจึงมีความสำคัญอย่างมาก ความช่วยเหลือที่ว่เริ่มตั้งแต่การปรับปรุงการวางแผนเพื่อการพัฒนาความร่วมมือทางวิชาการ ไปจนถึงการสร้างสถาบันทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อบังคับใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้ตรงตามมาตรฐานของตะวันตก ในตอนหนึ่งของแถลงการณ์ได้ระบุว่า “กระบวนการดังกล่าวนี้เกี่ยวข้องกับการสร้างกฎหมายลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้า และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้องในทรัพย์สินทางปัญญาให้สอดคล้องกับความตกลง [กระบวนการนี้] ยังเกี่ยวข้องกับการมอบการบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพเพื่อจัดการกับผู้ขโมยความคิดของผู้อื่น สินค้าเลียนแบบ และรูปแบบการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาอื่น ๆ” (WIPO and WTO, 1995: online) ภาพความร่วมมือดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกในยุคขององค์การการค้าโลก เมย์กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า การสถาปนาข้อตกลงทริปส์ขึ้นมาไม่ควรมองว่าบทบาทของไวโปกจะถูกจำกัดขอบเขตลง แต่ให้มองว่าการมีอยู่ของข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสให้ไวโปกสามารถใช้ทรัพยากรไปกับกระบวนการขัดเกลาทางสังคมและการสร้างบรรทัดฐานในสังคมได้อย่างเต็มที่ และปล่อยให้องค์การการค้าโลกรับผิดชอบในเรื่องการบังคับใช้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา (May, 2007: 35)

ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าทั้งสององค์การได้ลงนามร่วมกันในความตกลงร่วมมืออย่างเต็มที่ แต่ ไวโปได้ส่งสัญญาณของความพยายามที่จะรักษาบทบาทในระบอบทรัพย์สินทางปัญญาโลกต่อไป เดิร์นได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในช่วงต้นของความร่วมมือกับองค์การการค้าโลก เจ้าหน้าที่ระดับสูงบางท่านของไวโปได้ออกมาเรียกร้องให้องค์การมีบทบาทในกิจกรรมทางทรัพย์สินทางปัญญาเพิ่มเติมอย่างน้อย 4 กิจกรรม ประการแรก การบังคับใช้และการนำไปปฏิบัติควรได้รับความสำคัญในการกระตุ้นให้ประเทศสมาชิกนำตัวผู้กระทำผิดต่อกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญามาขึ้นศาลของประเทศนั้นๆ ประการที่สอง การเพิ่มบทบาทในการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่หรือผู้ปฏิบัติงานของประเทศนั้นๆ และการแลกเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ในระดับภูมิภาค โดยไวโปเป็นผู้สนับสนุนค่าใช้จ่ายและเงินช่วยเหลือจากประเทศพัฒนาแล้ว ในประการที่สาม เจ้าหน้าที่ระดับสูงของไวโปออกมาสนับสนุนให้องค์การเพิ่มการรณรงค์ให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาว่าเพราะเหตุใดจึงต้องมีการยอมรับทั่วโลก ประเทศสมาชิกบางรายอ้างว่าการจูงใจรัฐมนตรีและเจ้าหน้าที่ให้ยอมรับในระบอบทรัพย์สินทางปัญญาอาจมีปัญหาหากไวโปไม่สามารถให้เหตุผลในทางเศรษฐศาสตร์ที่น่าเชื่อถือได้ถึงความจำเป็นในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา และประการสุดท้าย ไวโปควรมีบทบาทที่กระตือรือร้นมากขึ้นในการทำให้ข้อมูลของทรัพย์สินทางปัญญาเข้าไปสู่ระบบคอมพิวเตอร์ การเข้าถึงฐานข้อมูลของทรัพย์สินทางปัญญาควรสามารถกระทำได้จากทั่วทุกมุมโลกและทำให้เป็นหลักสากล ภารกิจนี้จะทำให้ข้อมูลได้รับการเผยแพร่และการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาลดลงได้ (Doern, 1999: 97-8)

การก้าวขึ้นมาดำรงตำแหน่งของดร.คามิล ไอดริส (Dr. Kamil Idris) ในฐานะผู้อำนวยการใหญ่ของไวโปคนที่สี่ในปีค.ศ.1997 มาพร้อมกับความตั้งใจในการฟื้นฟูไวโปให้กลับมามีบทบาทหลักในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกอีกครั้ง หนึ่งในก้าวที่สำคัญของความพยายามนี้ปรากฏในสนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตร (Patent Law Treaty หรือ PLT) ซึ่งได้รับการเสนอในวันที่ 1 มิถุนายน ค.ศ.2000 ที่การประชุมการทูตเมืองเจนีวา และมีผลบังคับใช้ในวันที่ 28 เมษายน ค.ศ.2005 สนธิสัญญานี้มีเป้าหมายที่การจัดระบบกระบวนการทางสิทธิบัตรในระดับประเทศและระดับภูมิภาคให้เป็นไปตามระบบระเบียบเดียวกันทั่วโลก หากเปรียบเทียบกับกรณีของข้อตกลงทริปส์ องค์การการค้าโลกมีเป้าหมายให้ประเทศสมาชิกปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นต่ำของการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา ในขณะที่สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรต้องการให้ประเทศต่างๆปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นสูงสุด ตามที่สำนักงานสัญญาของสมาชิก (Office of a Contracting Party) กำหนด ทางด้านไวโปได้ให้เหตุผลสนับสนุนสนธิสัญญานี้ว่าเป็นสัญญาที่เหมาะสมอย่างยิ่ง (a friendly-user version) ต่อผู้ร้องขอและเจ้าของสิทธิบัตรในการกำหนดมาตรฐานสิทธิบัตรตามสมควร นอกจากนี้ การที่สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรได้สร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในระดับชาติและระดับภูมิภาคให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันยังมีเป้าหมายเพื่อลดปัญหาสองมาตรฐานในระดับระหว่างประเทศ ประเด็นที่สำคัญที่สุดคือ สนธิสัญญาฉบับนี้ต้องการลดขั้นตอนในกระบวนการจดสิทธิบัตร ลดค่าใช้จ่ายของผู้ร้องขอจดทะเบียน และลดระยะเวลาอันเกิดจากขั้นตอนทางราชการที่เกิดขึ้น

อย่างไม่ตั้งใจ ปัญหานี้มักเกิดขึ้นคือ วันที่ยื่นคำขอกับวันที่ได้รับสิทธิอาจมีระยะเวลาห่างกันมาก ไวโปลจึงพยายามลดความสูญเสียที่เกิดขึ้นนี้ (WIPO, 2004: 301-5)

ความพยายามต่อมาของไอดริส คือการผลักดันให้ประชาคมโลกเห็นถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในแนวคิดเรื่องการพัฒนา ในวันที่ 28 พฤศจิกายน ค.ศ.2007 ไอดริส ได้เสนอให้ไวโปลมี “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” (The Development Agenda) อันประกอบไปด้วยคำแนะนำและข้อเสนอแนะจากประเทศสมาชิกเพื่อยกระดับมิติของการพัฒนาให้เป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมขององค์การ (WIPO, 2007b: online) ทั้งนี้ อาจกล่าวได้ว่า วาระดังกล่าวมีจุดเริ่มแรกมาจากการถกเถียงระหว่างประเทศสมาชิกถึงบทบาทที่เหมาะสมของไวโปล ในฐานะหน่วยงานพิเศษขององค์การสหประชาชาติ สำหรับประเทศกำลังพัฒนา พวกเขาต้องการให้ไวโปลมีบทบาทในการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืนในประเทศของพวกเขา มากกว่าการผลักดันให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของประเทศอุตสาหกรรมแนวหน้า (May, 2007: 82) ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายน ค.ศ.2004 ในการประชุมสภาสามัญของไวโปล (The 2004 WIPO General Assembly) ข้อเสนอให้ไวโปลดำเนินการในวาระว่าด้วยการพัฒนาก็ได้รับการเสนอโดยประเทศอาร์เจนตินาและบราซิล พร้อมทั้งประเทศกำลังพัฒนาที่สนับสนุนแนวคิดนี้อีก 12 ประเทศ นับตั้งแต่การสถาปนาไวโปลอย่างเป็นทางการ ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาถือเป็นวาระอย่างเป็นทางการฉบับแรกที่ได้รับการเสนอเข้าสู่ที่ประชุม (May, 2007: 76; WIPO, 2007b: online)

ก่อนการประชุมเพื่อถกเถียงถึงรายละเอียดของวาระฉบับนี้ในหมู่ประเทศสมาชิก กลุ่มประเทศพัฒนาแล้วได้แสดงจุดยืนอย่างเปิดเผยว่าเห็นด้วยกับวาระนี้และสมควรได้รับการผลักดันให้เป็นวาระหลัก แต่อันที่จริงแล้ว จุดยืนดังกล่าวนี้ได้แฝงความคิดที่พวกเขาต้องการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มงวดมากยิ่งขึ้น ท่าทีเช่นนี้ได้สร้างความหวังให้แก่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนาเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า “กลุ่มเพื่อนเพื่อการพัฒนา” (Friends of Development) ท่าทีนี้สอดคล้องกับประเด็นที่มีการถกเถียงในสภาสามัญเมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ.2004 ประเทศสมาชิกในที่ประชุมครั้งนั้นต่างเห็นพ้องต้องกันว่า การเผยแพร่ระบบทรัพย์สินทางปัญญาควรเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ว่า การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นไปเพื่อเป้าหมายแห่งการพัฒนา เมื่อเริ่มต้นประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาของไวโปล สถานการณ์ยังคงดำเนินไปอย่างเป็นปกติ เนื้อหาในส่วนแรกของวาระดังกล่าวเริ่มต้นด้วยการหยิบยกเนื้อหาในประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนากรอบโตฮาขององค์การการค้าโลก และเนื้อหาของเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษใหม่ขององค์การสหประชาชาติ (UN Millennium Development Goals) มานำเสนอ (May, 2007: 76-7) การเริ่มต้นวาระด้วยเนื้อหาเช่นนี้จึงไม่น่าแปลกใจนักหากประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย มีความเข้าใจต่อคำว่า “การพัฒนา” ว่าเป็นความหมายเดียวกันกับการพัฒนาที่เกิดขึ้นในการประชุมองค์การการค้าโลกรอบโตฮา ซึ่งเป็นรอบที่ผลประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนาได้รับการตอบสนองมากที่สุด อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องการพัฒนาในระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศพัฒนาแล้วที่แฝงก็

ปรากฏขึ้น ความเข้าใจผิดหรือความเข้าใจที่ต่างกันในคำว่า “ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา” กลายเป็นประเด็นถกเถียงที่รุนแรงเมื่อตัวแทนของฝ่ายสหรัฐอเมริกายืนยันแนวคิดการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาว่าเป็นที่มาของการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ในประเด็นนี้ เมย์เสนอว่า “ด้วยเหตุนี้ ธรรมชาติเบื้องหลังประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาจึงสามารถทำความเข้าใจได้อย่างดีที่สุดในฐานะความพยายามของการพัฒนาแบบ “กระแสหลัก” ของไวโปก่อนหน้านี้” (May, 2007: 79) จากข้อเสนอของเมย์ ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาจึงส่งสัญญาณว่าไวโปเห็นโอกาสในการฟื้นฟูความสำคัญของตนเองให้กลับมามีบทบาทหลักในระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกอีกครั้ง หลังจากเสื่อมถอยลงไปในช่วงที่ข้อตกลงทริปส์เกิดขึ้น การจุดประเด็นเรื่องประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาจึงไปด้วยกันเป็นอย่างดีกับความต้องการในการปฏิรูปองค์การให้พร้อมสำหรับการกลับมามีบทบาทอีกครั้ง เมื่อความจริงปรากฏขึ้น กลุ่มเพื่อนเพื่อการพัฒนาและผู้สนับสนุนต่างลงความเห็นว่าวาระนี้เป็นเพียงเครื่องมือใหม่ของไวโปในการทำให้กฎหมายสิทธิบัตรเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั่วโลก และเป็นเหตุผลใหม่ในการเข้าไปให้ความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ประเทศต่างๆ เช่นที่เคยปฏิบัติมาอย่างยาวนาน (May, 2007: 79)

หากพิจารณาที่รายละเอียดของประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาที่ ไวโปเสนอให้มีกิจกรรมทางทรัพย์สินทางปัญญาที่ครอบคลุมด้านต่างๆ 6 กิจกรรม ดังต่อไปนี้ หนึ่ง ความช่วยเหลือทางวิชาการและการสร้างประสิทธิภาพของสถาบัน สอง การสร้างบรรทัดฐาน ความยืดหยุ่น นโยบายสาธารณะ และความรู้สาธารณะ สาม การถ่ายโอนเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยีการสื่อสาร ตลอดจนการเข้าถึงข้อมูล สี่ การประเมินผล การประเมินคุณค่า และการศึกษาผลกระทบ ห้า กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาบันทั้งหมด และหก บทบัญญัติและการจัดการปกครอง (WIPO, 2007b: online) ในช่วงแรกของเนื้อหาของวาระ ไวโปแสดงความตั้งใจอย่างชัดเจนในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่การจัดการปกครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาในระดับโลก เพื่อรวมเอามิติสาธารณะของทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อขยายขอบเขตการถ่ายโอนเทคโนโลยี เพื่อแนะแนวทางการบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญา และเพื่อออกแบบโครงการความช่วยเหลือทางวิชาการให้แต่ละประเทศอย่างเหมาะสม (May, 2007: 77-8) เป้าหมายของความตั้งใจเหล่านี้ในการเพิ่มนวัตกรรมใหม่และช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนาจะไม่มีทางประสบความสำเร็จ หากระบบทรัพย์สินทางปัญญาไม่ได้รับการคุ้มครองอย่างมีประสิทธิภาพ สำหรับการพัฒนาแบบกระแสหลัก ดร.ไอริส กล่าวว่า...

“...การเสนอให้มีประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาเป็นหลักประกันให้กับชุมชนระหว่างประเทศว่ามีข้อผูกพันร่วมกันในการสนับสนุนวิวัฒนาการของระบบทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสะท้อนความจำเป็นและความวิตกของประเทศทั้งหลาย...การตัดสินใจครั้งสำคัญนี้เป็นย่างก้าวที่สำคัญและสร้างสรรค์ในการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก เพื่อเป็นสินค้าสาธารณะด้วยการเป็นกำลังใจและให้รางวัลแก่นวัตกรรมและงานสร้างสรรค์ในทำที่ที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ...” (WIPO, 2007b: online)

สืบเนื่องจากการปฏิรูปขององค์กร การประกาศประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาสอดคล้องกับเนื้อหาของทฤษฎีกรรมพันธุ์ใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง อย่างน้อยที่สุดในสองกรณี นั่นคือ การควบคุมไม่ให้ความไม่พอใจของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาต่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาขยายตัว และในเวลาเดียวกัน ก็ยังเป็นการรักษาการขยายตัวของอุตสาหกรรมตลาดหรือระบบทุนนิยมผ่านการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาในมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก (Gill, 2008: 171-5) ยกตัวอย่างเช่น กรณีขอสนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่ (Substantive Patent Law Treaty หรือ SPLT) ซึ่งเป็นหนึ่งในภารกิจหลักของประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนา และได้สร้างข้อถกเถียงถึงความเหมาะสมอย่างกว้างขวางในปัจจุบันระหว่างประเทศพัฒนาแล้วและประเทศกำลังพัฒนา สนธิสัญญานี้สะท้อนความพยายามของประเทศพัฒนาแล้วในการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกให้เข้มแข็ง เนื้อหาของสนธิสัญญานี้เป็นการขยายเนื้อหาจากสนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรซึ่งเกิดขึ้นในปีค.ศ. 2000 โดยมีคณะกรรมการตรวจสอบการใช้กฎหมายสิทธิบัตร (Standing Committee on the Law of Patents หรือ SCP) เป็นผู้รับผิดชอบ คณะกรรมการนี้ถูกจัดตั้งขึ้นเพื่อร่างบทบัญญัติในหลายกรณีที่เกี่ยวข้องกับระบบสิทธิบัตร จนปรากฏผลเป็นรูปธรรมในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2001 ร่างบทบัญญัติใหม่เป็นการเพิ่มความชัดเจนให้แก่ระบบสิทธิบัตรของโลก ตั้งแต่คำนิยามของสิ่งค้นพบ (prior art) นวัตกรรมใหม่ (novelty) สิ่งประดิษฐ์ที่ไม่มีอยู่ก่อน (inventive step/non-obviousness) สิ่งใช้สอยทางอุตสาหกรรม (industrial applicability/utility) การร่างและตีความข้อกล่าวอ้าง (drafting and interpretation of claims) และข้อเรียกร้องในการเปิดเผยข้อมูลของสิ่งประดิษฐ์เท่าที่จำเป็น (requirement of sufficient disclosure of the invention) (WIPO, n.d.[d]: online)

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากที่มีการประชุมถึง 11 รอบในช่วงระหว่างค.ศ. 2001-2005 สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่ยังคงไม่ได้ข้อสรุป พลังคัดค้านที่สำคัญมาจากกลุ่มเพื่อนเพื่อการพัฒนา พวกเขามองว่า ร่างกฎหมายฉบับนี้ยังต้องมีการเจรจาต่อรองกันต่อไปและไม่สมควรให้มีการนำไปปฏิบัติในเร็ววัน ข้อโต้แย้งที่สำคัญคือ ความไม่เห็นด้วยในเรื่องความเข้มงวดของกฎหมายสิทธิบัตร ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาสมควรได้รับการลดหย่อนให้แตกต่างจากมาตรฐานในประเทศที่พัฒนาแล้ว มากกว่าการบังคับใช้มาตรฐานเดียวกัน (Gerhardsen, 2006: online) ในทำนองเดียวกันกับสนธิสัญญานี้ฉบับเดิม สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่แตกต่างจากข้อกำหนดของข้อตกลงทริปส์ในแง่ที่ว่า ในขณะที่ข้อตกลงทริปส์กำหนดมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา สนธิสัญญาใหม่มุ่งหมายให้ไวโปขยายขอบเขตการทำงาน ซึ่งตอบสนองความต้องการของไวโปในการฟื้นฟูสถานะของตนเองในเวทีโลก ในประเด็นนี้จักรกฤษณ์ ควรพจน์ เสนอว่า เมื่อใดก็ตามที่สนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรใหม่ประสบความสำเร็จ และมีการยอมรับจากสมาชิกให้เป็นข้อตกลงอย่างเป็นทางการ ข้อตกลงทริปส์จะถูกลดความสำคัญและอ่อนแอเกินไปในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมแนวหน้าในทันที (Jakkrit, 2008)

ในภาพรวมของส่วนนี้ โครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองของทรัพย์สินทางปัญญาโลกในปัจจุบันอยู่ภายใต้การจัดการปกครองระดับโลกของไวกอและองค์การการค้าโลก หากปราศจากซึ่งองค์การโลบาลเสรีนิยมใหม่ทั้งสององค์การ ระบบทรัพย์สินทางปัญญาก็จะไม่ได้รับการคุ้มครอง ในขณะเดียวกัน ผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมก็จะไม่ได้รับการปกป้อง กล่าวได้ว่า พลังขับเคลื่อนของความร่วมมือระหว่างไวกอและองค์การการค้าโลกสร้างกรอบทรัพย์สินทางปัญญาให้มารองรับการแสวงหากำไรจำนวนมหาศาลแก่พลังทุนนิยม ในส่วนถัดไปเป็นการวิเคราะห์บทบาทของพลังตลาดในเรื่องสิทธิบัตรยา

3. บรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำกับระบบสิทธิบัตรยาของโลก

ในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐหนึ่ง ๆ ประเด็นที่สำคัญคือการพิจารณาบทบาทของพลังสังคม หรือกลุ่มผลประโยชน์ที่มีอิทธิพลอยู่เบื้องหลังนโยบายแต่ละนโยบาย และอยู่เหนือกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล โรเบิร์ต พัตนัม (Robert Putnam) แนะนำว่า กระบวนการกำหนดนโยบายต่างประเทศ ตั้งแต่การจัดตั้งวาระ การสร้างนโยบาย การนำนโยบายไปปฏิบัติ ไปจนถึงการประเมินผลนโยบาย ล้วนได้รับอิทธิพลจากพลังสังคมภายในประเทศทั้งสิ้น พัตนัมโจมตีทฤษฎีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศแบบดั้งเดิมในฐานะที่เป็นทฤษฎีแก้ปัญหาง่าย ๆ (the problem-solving theories) ทฤษฎีเหล่านี้มักอธิบาย “รัฐ” ในฐานะตัวแสดงที่เป็นหนึ่งเดียว (a unitary actor) ไม่มีความสลบซับซ้อนในตัวเอง และล้มเหลวในการคลี่ให้เห็นแรงกดดันของการเมืองภายในรัฐนั้น ๆ ในทางกลับกัน พัตนัมเสนอว่า รัฐบาลจำเป็นต้องประนีประนอมและเจรจากับพลังสังคมกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งมีความต้องการที่หลากหลายตามผลประโยชน์หรือประเภทของธุรกิจที่พลังสังคมนั้น ๆ ได้ประโยชน์ กระบวนการเหล่านี้ส่งผลต่อนโยบายต่างประเทศที่ออกมา (Putnam, 1998) จากงานของพัตนัม นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาถูกผลักดันโดยกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ เนื้อหาในส่วนนี้เป็นการสำรวจบทบาทของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ และบทบาทของสหรัฐฯ ในการผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกผ่านข้อตกลงเขตการค้าเสรี

3.1 บรรษัทข้ามชาติกับกลุ่มล็อบบี้ยิสต์

ท่ามกลางกลุ่มธุรกิจทั้งหลาย มีกลุ่มบรรษัทข้ามชาติหรือธุรกิจระดับโลกเพียงหยิบมือเดียวที่ได้ประโยชน์อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยจากระบบทรัพย์สินทางปัญญา จึงไม่แปลกนักหากกลุ่มธุรกิจข้ามชาติขนาดใหญ่มีบทบาทที่กระตือรือร้นในการผลักดันให้เกิดระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก มากกว่ากลุ่มธุรกิจขนาดกลางหรือขนาดเล็ก บรรษัทข้ามชาติที่เกี่ยวกับสารเคมีและเวชภัณฑ์ ทั้งในสหรัฐฯ ยุโรป หรือญี่ปุ่นเป็นอุตสาหกรรมแถวหน้าที่คอยผลักดันให้เกิดการรับรองระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลก ในช่วงหลายปีที่ผ่านมา ผลประโยชน์ของอุตสาหกรรมเหล่านี้โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากระบบสิทธิบัตร ครอบครองส่วนแบ่งในตลาดทรัพย์สินทางปัญญามากที่สุดเมื่อเทียบกับการคุ้มครองประเภทอื่น เช่น เครื่องหมายการค้า ลิขสิทธิ์ หรือความลับ

ทางการค้า (Doern, 1999: 49) ในกระบวนการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญา เดิร์นเสนอว่า กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ได้จ้างกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ให้ทำหน้าที่ทั้งในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศ กลุ่มเหล่านี้ทำหน้าที่กดดันหน่วยงานหรือตัวแทนทางทรัพย์สินทางปัญญาของชาติ รวมทั้งรัฐบาลด้วยการอ้างถึงผลประโยชน์ที่จะตามมาในแง่ของการลงทุน การค้า และการพัฒนา หากในประเทศมีระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็ง (Doern, 1999: 50)

ภายใต้ตลาดเสรีนิยมใหม่ แนวคิดเรื่องการปกป้องระบบทรัพย์สินทางปัญญาควบคู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับนโยบายการค้าของประเทศมหาอำนาจ ในกรณีของสำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯ (Office of the United States Trade Representative) หรือ ยูเอสทีอาร์ (USTR) เป็นตัวอย่างที่ดีในการสะท้อนอิทธิพลเบื้องหลังของกลุ่มบริษัทข้ามชาติในการว่าจ้างกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ให้กดดันกระบวนการตัดสินใจของรัฐบาล ในประเด็นนี้ แสงกิตา ซาชิกันต์ (Sangeeta Shashikant) คลี่คลายให้เห็นโครงสร้างของยูเอสทีอาร์ ซึ่งเป็นองค์การหลักของรัฐบาลอเมริกัน ในการดำเนินนโยบายการค้าของสหรัฐฯ การทำความเข้าใจโครงสร้างของตัวแสดงนี้จะช่วยให้เข้าใจที่มาที่ไปของการที่สหรัฐฯ พยายามอย่างหนักให้ประเทศต่างๆ พัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศผ่านข้อตกลงเขตการค้าเสรี โครงสร้างของยูเอสทีอาร์ประกอบไปด้วยกลุ่มธุรกิจระดับโลกต่างๆ ซึ่งคาดหวังให้ยูเอสทีอาร์มีนโยบายตอบสนองหรือทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ให้แก่พวกเขา ยูเอสทีอาร์เป็นสำนักงานที่ถูกจัดตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 1974 ตามคำแนะนำของ "Trade Policy Advisory Committee System" คณะกรรมการนี้เป็นสถานที่ทำงานของเจ้าหน้าที่ระดับสูงกว่า 1,000 คน ซึ่งแบ่งการทำงานออกเป็น 33 คณะกรรมการเพื่อเป็นตัวแทนของกลุ่มธุรกิจแต่ละประเภท บทบาทของคณะกรรมการเหล่านี้คือการสร้างความมั่นใจว่า รัฐบาลอเมริกันจะดำเนินนโยบายและออกกฎหมายที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจขนาดยักษ์ (Shashikant, 2004: 14)

ในแต่ละปี บริษัทข้ามชาติเหล่านี้ใช้จ่ายเงินหลายล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เพื่อสนับสนุนพรรคการเมืองต่างๆ และจ้างล็อบบี้ยิสต์ เพื่อสร้างความมั่นใจว่านโยบายการค้าของสหรัฐฯ และกฎหมายการค้าในประเทศจะสอดคล้องกับผลประโยชน์ทางธุรกิจของพวกเขา ยกตัวอย่างเช่น นายเฮนรี แมคคินเนล อดีตซีอีโอของบริษัทยาไฟเซอร์และอดีตประธานของฟาร์มา (Pharmaceutical Research and Manufacturers of America หรือ PhRMA) เปิดเผยว่าไฟเซอร์ใช้จ่ายเงินมากถึงปีละ 34 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ให้แก่รัฐบาลบุช เพื่อแลกกับที่นั่งใน USTR Industry Functional Advisory Committee on Intellectual Property (IFAC-3) และเพื่อขยายฐานผลประโยชน์ของบริษัทยาผ่านข้อตกลงทริปส์พลัส (TRIPs-plus) (Shashikant, 2004: 15) ประเด็นที่น่าสนใจคือ สถานะของฟาร์มาในฐานะที่เป็นสโมสรของบริษัทยาข้ามชาติระดับโลก สมาชิกของฟาร์มาล้วนเป็นบริษัทยาชื่อดังที่มีเวชภัณฑ์ส่งออกไปทั่วโลก อาทิ แอบบอต (สหรัฐฯ) บริสตอล-ไมเยอร์ สควิบ (สหรัฐฯ) แกลโซสมิธไคลน์ (อังกฤษ) จอห์นสันแอนด์จอห์นสัน (สหรัฐฯ) เมิร์ก (สหรัฐฯ) โนวาติส (สหรัฐฯ) ไฟเซอร์ (สหรัฐฯ) ซาโนฟี-อาเวนต์ิส (สหรัฐฯ) เป็นต้น นอกจากนี้ ฟาร์มายังมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับสถาบันวิจัยชั้นนำบางแห่ง เช่น

เอนซอน (Enzon, Inc.) หรือ อินสปาย (Inspire Pharmaceuticals.) เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ ฟาร์มาจึงทำหน้าที่เป็นตัวแทนปกป้องผลประโยชน์จำนวนมหาศาลให้แก่บริษัทยาเหล่านี้โดยไม่ต้องสงสัย วิธีการที่ดีที่สุดในการรับประกันว่ายาที่ผลิตของบริษัทเหล่านี้จะมีมูลค่าทางการตลาดสูงคือการทำให้ระบบสิทธิบัตรเกิดขึ้นทั่วโลก รัฐบาลสหรัฐจึงถูกมองว่าเป็นตัวแทนที่ทรงพลังที่สุดในการเป็นตัวแทนพวกเขาเพื่อผลักดันให้เกิดระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก ในรูปแบบของสินค้าสาธารณะร่วมและเงื่อนไขในการเจรจาการค้าเสรี การเกิดขึ้นของระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มแข็งและครอบคลุมไปทั่วโลกจึงสามารถตอบสนองผลประโยชน์ของบริษัทยาข้ามชาติได้ และทำให้โอกาสในการเข้าถึงยาสามัญของประเทศต่างๆ ลดลง (Capling, 2004: 183)

อันที่จริงแล้ว นอกเหนือจากกลุ่มบริษัทยาข้ามชาติซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดในการบงการกำหนดนโยบายของสหรัฐ กลุ่มบริษัทอื่น ๆ ยังคงใช้ประโยชน์จากกลุ่มล็อบบี้ยิสต์เช่นกัน อาทิ บรรษัททางด้านวรรณกรรม ทางศิลปะ ทางดนตรี ทางภาพยนตร์ หรือทางโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซึ่งทั้งหมดล้วนอยู่เบื้องหลังการสนับสนุนระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั้งสิ้น อย่างไรก็ตาม แม้จะมีกลุ่มอื่นที่อ้างล็อบบี้ยิสต์ในการผลักดันผลประโยชน์ของตนเอง แต่กลุ่มบริษัทยาข้ามชาติยังคงเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดและใช้จ่ายเงินมากที่สุดในการผลักดันให้รัฐบาลอเมริกันและยูเอสทีอาร์มีนโยบายสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาไปทั่วโลก (Capling, 2004: 181) ยกตัวอย่างเช่น ในปี ค.ศ. 2001 ฟาร์มาได้ว่าจ้างล็อบบี้ยิสต์จำนวน 82 คน (เป็นเงินเฉลี่ยประมาณ 11.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) และในปี ค.ศ. 2002 ได้เพิ่มจำนวนเป็น 112 คน (เฉลี่ยประมาณ 14.3 ล้านดอลลาร์สหรัฐ) การใช้จ่ายเงินจำนวนนี้เพื่อสร้างความมั่นใจว่า ไม่ว่าพรรคการเมืองฝ่ายใดจะได้ชัยชนะในการเลือกตั้งหรือเป็นแกนนำในการบริหารประเทศสหรัฐ ผลประโยชน์ของพวกเขาจะไม่ได้รับผลกระทบตามไปด้วย (Shashikant, 2004: 17) หากเจาะลึกลงไปที่ตัวเลขจำนวนนี้ ไฟเซอร์เป็นบริษัทที่ใช้จ่ายเงินเป็นสัดส่วนมากที่สุดและมีอิทธิพลมากที่สุดในกระบวนการตัดสินใจของยูเอสทีอาร์ (Shashikant, 2004: 18) ทั้งนี้ ด้วยวิธีการล็อบบี้กันอย่างเปิดเผย ทำให้บริษัทยามักประสบความสำเร็จในการผลักดันให้ระบบสิทธิบัตรยาเป็นเงื่อนไขของนโยบายการค้าสหรัฐ นอกจากนี้ ประเทศญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศสหภาพยุโรปยังเป็นตัวอย่างที่ดีที่สะท้อนให้เห็นบทบาทของกลุ่มผลประโยชน์ภายในประเทศที่เจรจาท่องรองกับบรรษัทของสหรัฐให้กดดันรัฐบาลของพวกเขาสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเป็นนโยบายของชาติ (โปรดดู Sell, 1999: 172)

อย่างไรก็ดี หากย้อนกลับไปยังช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ประเทศพัฒนาแล้วอย่างสเปนหรือโปรตุเกสก็ยังคงชะลอการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเข้มงวด เจกเช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาอย่างบราซิลหรืออินเดีย การตัดสินใจเช่นนี้เปิดโอกาสให้พวกเขามีเวลาในการวิจัยและพัฒนายาสามัญที่มีคุณภาพดีเกี่ยวกับยาต้นแบบอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ยาเหล่านี้จึงสามารถส่งออกไปยังประเทศที่ไม่มีศักยภาพในการผลิตตามข้อยึดหยุ่นขององค์การการค้าโลก และยังทำให้บริษัทขายอมลดราคาขายที่ติดสิทธิบัตรลดราคาลงได้ (Shashikant, 2004: 16) ในทางกลับกัน เพื่อแก้ไขสถานการณ์สูญเสียกำไรเช่นนี้ บริษัทยา

ข้ามชาติกดดันรัฐบาลสหรัฐฯให้สอดคล้องมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาขั้นต่ำในระบอบการค้าของโลกผ่านข้อตกลงทริปส์ ฟาร์มาเป็นกลุ่มที่เล่นบทบาทนำในการให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ การส่งผู้เชี่ยวชาญทางกฎหมาย และการฝึกฝนพนักงานให้แก่อเอสทีอาร์ กิจกรรมเหล่านี้เกิดขึ้นผ่านคณะกรรมการที่ปรึกษาทางด้านการเจรจาการค้า (Advisory Committee on Trade Negotiations หรือ ACTN) เอซีทีเอ็นเป็นคณะกรรมการที่ทำหน้าที่เป็นมันสมองให้แก่กลุ่มเอกชนอเมริกันไปจนถึงฝ่ายบริหารของรัฐบาลสหรัฐฯในประเด็นที่เกี่ยวกับการค้า ดังนั้นหน้าที่ของเอซีทีเอ็นคือการรับผิดชอบโดยตรงในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจและฝ่ายบริหารของรัฐบาลสหรัฐฯในนโยบายการค้า อาจกล่าวได้ว่า ประเด็นใดก็ตามที่เป็นความต้องการของกลุ่มธุรกิจ คณะกรรมการเอซีทีเอ็นจะสื่อสารกับยูเอสทีอาร์และปรากฏในนโยบายการค้าของสหรัฐฯ ในช่วงการประชุมรอบอุรุกวัย เอซีทีเอ็นเป็นหน่วยงานหลักของกลุ่มธุรกิจเอกชนข้ามชาติในการมีอิทธิพลเหนือจุดยืนของรัฐบาลสหรัฐฯในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา จนกระทั่งกลายมาเป็นยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯในเรื่องการค้าที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา (Drahos and Braithwaite, 2002: 72)

เพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่พฤติกรรมของกลุ่มบริษัทข้ามชาติ เอดมุนด์ แพรต (Edmund Pratt) อดีตประธานซีอีโอของไฟเซอร์ในช่วงระหว่างปีค.ศ.1972-1991 ระบุว่า...

“...ความเข้มแข็งที่เกื้อกูลกันของพวกเราทำให้เราสามารถสร้าง
โครงข่ายระหว่างภาคเอกชน-รัฐบาลขึ้น ซึ่งกลายมาเป็นข้อตกลงทริปส์...”⁷

(The Economist, 1995, 27 May, cited in Shashikant, 2004: 16)

หลังจากแพรตสมาชิกของเอซีทีเอ็นมาเป็นเวลาหลายปี เขาก็ได้รับตำแหน่งประธานในปีค.ศ. 1981 และต่อเนืองไปอีก 6 ปี ภายใต้การบริหารงานของแพรต เอซีทีเอ็นขับเคลื่อนให้ผู้เจรจาการค้าของรัฐบาลสหรัฐฯดูแลผลประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมชั้นนำด้วยการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะกลุ่มบริษัทยาข้ามชาติ ความพยายามดังกล่าวนี้กลายมาเป็นภารกิจของวอชิงตันในการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญา ภารกิจนี้รัฐบาลสหรัฐฯได้กระทำผ่านยุทธศาสตร์ทางการค้า ตั้งแต่ในระดับพหุภาคี ระดับทวิภาคี และระดับเอกเทศ (Drahos and Braithwaite, 2002: 72-3) นอกเหนือจากเอซีทีเอ็น ยังมีอีกหน่วยงานหนึ่งที่ทำงานควบคู่กันไปในนั้นคือ “คณะกรรมการทรัพย์สินทางปัญญา” (Intellectual Property Committee หรือ IPC) ไอพีซีเป็นอีกหน่วยงานหนึ่งที่ทำหน้าที่เป็นล็อบบี้ยิสต์ให้แก่อุตสาหกรรมทรัพย์สินทางปัญญา หน่วยงานนี้ก่อตั้งขึ้นในปีค.ศ.1986 โดยความพยายามของแพรต อาจกล่าวได้ว่า กฎหมายการค้าของสหรัฐฯในช่วงทศวรรษที่ 1980 ล้วนเป็นผลพวงมาจากบทบาทของไอพีซีทั้งสิ้น แม้แต่การเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ ก็ต้องถือว่าเป็นความสำเร็จส่วนหนึ่งจากหน่วยงานล็อบบี้ยิสต์นี้เช่นกัน

⁷ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “...our combined strength enabled us to establish a global private sector-government network which laid the foundation for what became TRIPS...”

จากแรงกดดันของเอซีทีเอ็นและไอพีซีที่มาปรากฏในข้อตกลงทริปส์อย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่การประชุมองค์การการค้าโลกรอบอุรุกวัย ผลประโยชน์ของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติได้รับการประกันอย่างเป็นรูปธรรม ในประเด็นนี้ ริชาร์ด พีท (Richard Peet) เสนอว่า...

“...ผลดีด้านหลักของข้อตกลงทริปส์ได้ตกไปอยู่ในมือของอุตสาหกรรม ยาระหว่างประเทศ ซึ่งปกป้องผลประโยชน์ทางธุรกิจจำนวนมากอย่างเอาจริง เอาจัง ด้วยการใช้อำนาจทางการเมืองอย่างเข้มข้น -- การลงโทษทางการค้า การยกเลิกความช่วยเหลือ เป็นต้น...” (Peet, 2003: 191)

ตามที่กล่าวมานี้ แม้วางค์การการค้าโลกและข้อตกลงทริปส์เป็นเพียงการบังคับใช้มาตรฐานขั้นต่ำต่ำสุดของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา แต่ก็ถือเป็นกลไกแรกที่มีการระงับการส่งออกและนำเข้ายาสามัญ ควบคู่ไปกับข้อตกลงทริปส์ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาได้มีข้อยืดหยุ่นในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศ ฟาร์มาเป็นตัวแสดงที่ทำงานร่วมกับผู้แทนการค้าสหรัฐอย่างเปิดเผย ในการขึ้นบัญชีดำประเทศกำลังพัฒนาตามรายงาน “มาตราพิเศษ 301” (the Special 301 report) ตามที่ปรากฏในกฎหมาย the 1988 Omnibus Trade and Competitiveness Act (Shashikant, 2004: 18) การกล่าวในลักษณะนี้ทำให้โครงสร้างทางกฎหมายในระดับโลกที่เกี่ยวกับนโยบายการค้า เชื่อมโยงกับกฎหมายภายในของสหรัฐ ในทางกลับกัน กฎหมายการค้าภายในของสหรัฐในส่วนที่เกี่ยวข้องกับระบบทรัพย์สินทางปัญญา กลายมาเป็นกรอบในการเจรจาการค้ากับประเทศต่างๆทั่วโลก ความพยายามดังกล่าวนี้ เกิดขึ้นผ่านยุทธศาสตร์การเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวีภาคี

3.2 สหรัฐอเมริกากับยุทธศาสตร์ในการผลักดันทรัพย์สินทางปัญญาโลก: การเจรจาเขตการค้าเสรี

ในส่วนที่ผ่านมา บทบาทของเอซีทีเอ็นและไอพีซีได้ผลักดันให้รัฐบาลอเมริกันปกป้องทรัพย์สินทางปัญญา และปรากฏออกมาผ่านเขตการค้าเสรีของสหรัฐ ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2000 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ระบบการค้าแบบพหุภาคีมาถึงทางตัน ประเทศต่างๆมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา รัฐบาลสหรัฐจึงหันมาหาทางออกด้วยการเร่งเจรจาการค้าแบบทวีภาคีเพื่อให้การต่อรองผลประโยชน์ในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาสามารถกระทำได้ง่ายขึ้น จากแนวคิดตรงนี้ ยูเอสทีอาร์กำหนดเป็นข้อบังคับให้ประเทศใดก็ตามที่ต้องการเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐ ต้องพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศให้ได้มาตรฐานแบบตะวันตก ข้อเรียกร้องนี้ถือเป็นเงื่อนไขของยูเอสทีอาร์ที่ไม่สามารถต่อรองได้ นอกจากนี้ รัฐบาลสหรัฐยังถือว่าพวกเขามีความชอบธรรมในการกำหนดบทลงโทษต่อประเทศคู่ค้าใด ๆก็ตาม ที่ล้มเหลวในการออกและบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา (Drahos and Braithwaite, 2002: 72-3)

หากย้อนกลับไปพิจารณาในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 ดราฮอสได้บรรยายภาพไว้อย่างน่าสนใจถึงอุปสรรคที่รัฐบาลสหรัฐกำลังเผชิญอยู่ในเวลานั้นประเทศต่างๆไม่ได้มีความเห็นตรงกันกับกลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ รัฐบาลอเมริกันค้น

พบว่า จำเป็นต้องหาทางให้ประเทศต่างๆ พัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศหากต้องการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกขึ้น วอชิงตันได้พยายามอย่างหนักในการจูงใจประเทศต่างๆ ให้เห็นว่า นวัตกรรมหรือสิ่งประดิษฐ์ใหม่ไม่ได้รับการปฏิบัติราวกับเป็นสินค้าสาธารณะ ซึ่งเปิดโอกาสให้พวกกาฝาก (free-rider) มาแสวงหาประโยชน์ส่วนตนโดยไม่ได้รับอนุญาตจากเจ้าของสิ่งประดิษฐ์หรือผู้คิดค้นขึ้น ในกรณีของยาและเวชภัณฑ์ สหรัฐฯ กล่าวว่า บริษัทยาต่างๆ ขาดแรงจูงใจในการวิจัยและคิดค้นยาคุณภาพใหม่ๆ หากผลิตภัณฑ์ของพวกเขาถูกเลียนแบบหรือผลิตซ้ำโดยบุคคลอื่นได้อย่างง่ายดาย วอชิงตันยังได้เสนอว่า หากปัญหากาฝากไม่สามารถแก้ไขให้หมดไปได้ บริษัทยาต่างๆ ก็จะไม่มีความสามารถในการจ่ายต้นทุนมหาศาลในการวิจัยและพัฒนา (Capling, 2004: 180)

จากการที่ในระบบทรัพย์สินทางปัญญาเต็มไปด้วยกาฝากที่อาศัยประโยชน์จากงานประดิษฐ์ของผู้อื่น รัฐบาลสหรัฐฯ จึงเข้ามาแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการเชื่อมโยงระบอบการค้าเข้ากับการพัฒนาและบังคับใช้ทรัพย์สินทางปัญญา (Drahos, 1995: 8-9) ในส่วนของยุทธศาสตร์ทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการค้า ดร่าฮอสเสนอว่า รัฐบาลสหรัฐฯ ได้ใช้ยุทธศาสตร์ที่เรียกว่า “คนดี คนไม่ยอมใคร” (a nice guy, tough guy strategy) กล่าวคือ...

“...ภาคของ “คนดี” ประกอบด้วยคำแนะนำแก่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ให้เห็นคุณค่าความดีโดยผู้เชี่ยวชาญทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา วิธีที่เป็นที่นิยมคือ การดูแลของผู้ให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจ เช่น US Agency for International Development [ในทางตรงกันข้าม] ภาคของ “คนดี” หมายถึง การอาศัยช่องทางของประเทศที่พึ่งพาตลาดของสหรัฐฯ เป็นการพึ่งพาที่สหรัฐฯ สร้างขึ้นผ่านโปรแกรม เช่น การมอบสิทธิพิเศษทางการค้า (หรือจีเอสพี)...” (Drahos, 1995: 9)

ในการบรรลุเป้าหมายของยุทธศาสตร์การค้าที่เชื่อมโยงกับทรัพย์สินทางปัญญา ฝ่ายบริหารของสหรัฐฯ ได้ออกกฎหมายการค้าเป็นจำนวนมากเพื่อให้ความชอบธรรมแก่รัฐบาลในการดำเนินนโยบายการค้าในต่างประเทศ (Capling, 2004: 183) ภายใต้ร่มเงาของรัฐธรรมนูญสหรัฐฯ การปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาถูกบรรจุไว้ในมาตราที่ 1 ส่วนที่ 8 เนื้อหาในส่วนนี้ให้อำนาจแก่สภาองเกรสในการ “ส่งเสริมกระบวนการทางวิทยาศาสตร์และองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ ด้วยการกำหนดเงื่อนไขให้แก่ผู้แต่งและผู้ลงทุนให้มีสิทธิในงานเขียนหรือข้อค้นพบของพวกเขา” ซูซาน เซลล์เห็นว่า เนื้อหาของกฎหมายเช่นนี้ส่งสัญญาณที่มีนัยยะทางการพาณิชย์และผลประโยชน์ในเชิงเศรษฐศาสตร์อยู่เบื้องหลัง (Sell, 2003: 60)

ในช่วงระหว่างสงครามโลกในปี ค.ศ. 1930 วอชิงตันได้ออกกฎหมาย “US Tariff Act of 1930” ซึ่งมีเนื้อหาในส่วนที่ 337 ส่วนนี้ให้อำนาจแก่รัฐบาลสหรัฐฯ ในการยุติการนำเข้าผลิตภัณฑ์จากประเทศใดก็ตาม ซึ่งฝ่าฝืนกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของสหรัฐฯ พอถึงช่วงปลายสงครามเย็น ในปี ค.ศ. 1974 ก็ได้มีกฎหมาย “Trade Act of 1974” ตามมาเพื่อปรับปรุงมาตรา 337 ของกฎหมายฉบับก่อน สิ่งที่เพิ่มเติมคือการเพิ่มบทบัญญัติที่เป็นประโยชน์ต่อ

อุตสาหกรรมภายในประเทศ ด้วยการกำหนดให้คณะกรรมการการค้าระหว่างประเทศ (International Trade Commission หรือ ITC) เสร็จสิ้นภารกิจในการสืบสวนภายในหนึ่งปี (หลังจากที่ก่อนหน้านี้ใช้เวลาเป็นเวลาหลายปี) เนื้อหานี้มาจากข้อเรียกร้องของกลุ่มพาณิชย์นิยมหัวเก่า เช่น กลุ่มอุตสาหกรรมเหล็กและภาคการเกษตรกรรม เป็นต้น (Sell, 2003: 76-77) นอกจากนี้ ในกฎหมายฉบับเดียวกัน ยังได้เพิ่มมาตรา 301 เพื่ออนุญาตให้รัฐบาลสหรัฐฯ สามารถตอบโต้ประเทศใดก็ตามที่รัฐบาลของประเทศนั้นๆ ไม่สามารถให้การคุ้มครองมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศได้ (Capling, 2004: 182) อย่างไรก็ตาม ในช่วงระหว่างปีค.ศ. 1975-1979 ได้มีคดีที่เข้าข่ายมาตรา 301 เกิดขึ้นทั้งสิ้น 18 คดี แต่ไม่มีคดีใดเลยที่รัฐบาลสหรัฐฯ เลือกใช้มาตรการตอบโต้อย่างจริงจัง จากรณีนี้จึงเห็นได้ว่า กฎหมายการค้าปีค.ศ. 1974 ไม่ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ (Sell, 2003: 77) ในช่วงเวลาเดียวกัน สหรัฐฯ ได้กระตุ้นให้ไวกิงสนับสนุนงบประมาณและมอบความช่วยเหลือทางวิชาการแก่ประเทศใดก็ตามที่ต้องการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศตนเอง (Capling, 2004: 182) แต่ไม่นานนัก รัฐบาลสหรัฐฯ ก็ตระหนักว่า การบังคับใช้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในระดับโลกผ่านไวกิงไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ ประเทศกำลังพัฒนาสามารถรวมตัวกันลงคะแนนเสียงเกินกว่าประเทศพัฒนาแล้วได้ เนื่องจากทุกประเทศไม่ว่าเล็กหรือใหญ่ มีหนึ่งคะแนนเสียงเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ ไวกิงยังไม่มีมาตรการบังคับใช้ที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งจำเป็นต้องการปกป้องผลประโยชน์ทางทรัพย์สินทางปัญญา (Draho, 1995: 9)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 กระแสการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาโลกได้เกิดขึ้น พร้อมทั้งมีแรงกดดันจากเอชทีเอ็นและไอพีซี รัฐบาลสหรัฐฯ จึงขยายบทบาทในการปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมอย่างจริงจัง กฎหมายการค้าของสหรัฐฯ ที่ออกมาจึงมีแนวโน้มของการเรียกร้องให้ประเทศอื่นๆ ที่ทำการค้าสหรัฐฯ ต้องจัดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเคร่งครัด เซลเสนอว่า พัฒนาการของสหรัฐฯ ในการผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในระดับระหว่างประเทศ เกิดขึ้นอย่างเปิดเผยในช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 แนวโน้มดังกล่าวนี้สนองตอบต่อบทบาทของกลุ่มล็อบบี้ยิสต์ทางทรัพย์สินทางปัญญาที่เพิ่มมากขึ้นเหนือรูปแบบของนโยบายทางการค้าสหรัฐฯ (Sell, 2003: 81) ในปีค.ศ. 1984 สหรัฐฯ ได้ออกกฎหมาย “*Trade and Tariff Act of 1984*” เพื่อให้อำนาจประธานาธิบดีสั่งยกเลิกสิทธิพิเศษทางการค้าหรือจีเอสพี พร้อมทั้งกำหนดอัตราภาษีขั้นสูงสุดแก่ประเทศใดก็ตามที่ไม่สามารถปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศได้อย่างเพียงพอ ประเทศที่ถูกลงโทษโดยกฎหมายฉบับนี้เช่น บราซิล เม็กซิโก เกาหลีใต้ และไต้หวัน เป็นต้น ประเทศเหล่านี้ถูกตอบโต้จากวอชิงตันในฐานะที่ไม่สามารถปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาที่กลุ่มธุรกิจสหรัฐฯ เป็นผู้ถือครองได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาและเวชภัณฑ์ (โปรดดูรายละเอียดใน Mossinghoff, 1991: 76-77, cited in Sell, 2003: 90-1; Capling, 2004: 183-4)

สถานการณ์มาถึงจุดสูงสุดเมื่อสหรัฐฯ ประกาศปรับปรุงกระบวนการ “301” ภายใต้กฎหมายการค้าปีค.ศ. 1974 เพื่อยกระดับมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา ในปีค.ศ. 1988 รัฐบาล

สหรัฐฯได้ออกกฎหมาย “*Omnibus Trade and Competitiveness Act*” ซึ่งบรรจุมาตราอันโด่งดังคือ “มาตราพิเศษ 301” มาตรานี้ให้อำนาจแก่ยูเอสทีอาร์ในการเสนอรายงานต่อรัฐบาลสหรัฐฯในเรื่องพฤติกรรมของประเทศใดก็ตามที่หละหลวมต่อนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ตามรายงานฉบับนี้ ประเทศต่างๆทั่วโลกจะถูกจัดอันดับออกเป็นสามกลุ่มนั่นคือ กลุ่มที่ต้องจับตา (Watch List หรือ WL) กลุ่มที่ต้องจับตาเป็นพิเศษ (Priority Watch List หรือ PWL) และกลุ่มที่ต้องจับตามากที่สุด (Priority Foreign Country หรือ PFC) โดยเรียงลำดับจากประเทศที่มีสถานการณ์ความรุนแรงในการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาจากน้อยไปมาก ประเทศที่ถูกจัดอันดับไว้ในกลุ่มที่ต้องจับตา (WL) จะถูกส่งข้อความเตือน เพื่อบ่งชี้ถึงพฤติกรรมที่สร้างความไม่พอใจเกี่ยวกับมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา พฤติกรรมเหล่านี้เป็นเรื่องที่รัฐบาลสหรัฐฯกำลังให้ความสนใจอยู่ สำหรับประเทศที่อยู่ในกลุ่มที่ต้องจับตาเป็นพิเศษ (PWL) ประเทศในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ไม่สามารถปฏิบัติตามสัญญาได้ว่าจะควบคุมระดับการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาให้อยู่ในระดับต่ำ รัฐบาลสหรัฐฯจะแจ้งถึงพฤติกรรมที่ไม่สามารถยอมรับได้ไปยังประเทศเหล่านี้เพื่อให้มีการแก้ไขอย่างเร่งด่วน และสุดท้าย ประเทศที่ต้องจับตามากที่สุด (PFC) หมายถึงประเทศที่มีนโยบาย พฤติกรรม หรือทำที่อันเป็นภาระ (onerous) หรือร้ายแรงอย่างมหันต์ (egregious) ในเรื่องการคุ้มครองระบอบทรัพย์สินทางปัญญา ประเทศเหล่านี้จะได้รับการปฏิบัติในเชิงมาตรการตอบโต้ตามคำแนะนำของยูเอสทีอาร์ รายชื่อของประเทศที่ปรากฏในรายงานเหล่านี้สามารถเลื่อนขึ้นและลงได้ตลอดเวลาขึ้นกับแนวทางการปฏิบัติต่อระบบทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละประเทศ (Drahos, 1995: 10)

มาตรการ 301 ถูกสอดแทรกในการเจรจาเขตการค้าของสหรัฐฯกับประเทศต่างๆทั่วโลก วอชิงตันให้เหตุผลถึงทำที่ที่แข็งกร้าวนี้ว่า เนื่องจากทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในสินค้าสาธารณะที่จำเป็นต้องกำจัดพวกกาฝากออกไป ในกรณีของยาและเวชภัณฑ์ บรรษัทต่างๆได้อ้างถึงตัวเลขประมาณจำนวนมหาศาลที่จำเป็นต่อการวิจัยและพัฒนา ระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มแข็งจึงเป็นแรงจูงใจและเป็นต้นทุนให้การค้นพบยาใหม่ๆที่มีประสิทธิภาพได้ ประเทศใดก็ตามที่ล้มเหลวในการปกป้องสิทธิบัตรยา กลุ่มบรรษัทจึงแสดงออกถึงทำที่ที่ไม่พอใจอย่างเปิดเผย ตัวอย่างเช่น ตามมาตรา 301 ฟาร์มาได้โจมตีรัฐบาลไทยในเรื่องการไร้ความสามารถในการคุ้มครองการใช้ยาที่มีสิทธิบัตร จนทำให้บรรษัทต่างๆสูญเสียรายได้มากถึง 195 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯในปีค.ศ. 1985 ในเวลานั้น ผู้นำไทยจึงเอาใจรัฐบาลสหรัฐฯและฟาร์มาด้วยการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ให้ขยายการคุ้มครองยาที่มีสิทธิบัตรจาก 15 ปีเป็น 20 ปี (Jiraporn, 2005: 58) นอกเหนือจากประเทศไทย ฟาร์มายังกดดันสำนักงานผู้แทนการค้าสหรัฐฯให้กำหนดบทลงโทษต่ออาร์เจนตินา ปากีสถาน และโปแลนด์ ด้วยเหตุผลเดียวกัน (Shashikant, 2004: 16)

แม้รัฐธรรมนูญสหรัฐฯได้ให้อำนาจฝ่ายนิติบัญญัติในการรับผิดชอบต่อกฎหมายการค้า แต่พอถึงปีค.ศ. 2002 ฝ่ายบริหารได้รับอำนาจอย่างเต็มที่ตาม “*Trade Promotion Authority 2002*” หรือที่รู้จักกันดีในมาตรการที่เรียกว่า “ทางด่วน” (fast-track) มาตรการนี้ตัดสิทธิของ

สภาคองเกรสในการแก้ไขข้อตกลงต่างๆของการเจรจาการค้าเสรีของรัฐบาล และจำกัดบทบาทของคองเกรสให้เหลือเพียงการตัดสินใจแบบผ่าน-ไม่ผ่าน (pass-fail decision) ในข้อตกลงเขตการค้าเสรีที่รัฐบาลดำเนินการเท่านั้น (จักรชัย โฉมทองดี, 2547: 261-6) มาตรการทางด่วนนำไปสู่การเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 21 และไม่น่าแปลกใจนัก เมื่อยูเอสทีอาร์⁸ได้สอดแทรกให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหนึ่งในข้อแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เพื่อการนำเข้าและส่งออกในตลาดสหรัฐฯ (Jakkrit, 2005: 22) อาจกล่าวได้ว่า กฎหมายทางด่วนถูกออกแบบมาเพื่อแก้ไขปัญหาค้นหาหนทางสิทธิทางทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีพหุภาคี ในการประชุมองค์การการค้าโลก รัฐบาลสหรัฐฯต้องเผชิญกับความเห็นที่ไม่ลงรอยกันของกลุ่มประเทศต่างๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัญหาที่สำคัญสำหรับระบบเศรษฐกิจแบบตลาด ปัญหาแรก เป็นการรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งยวดต่อการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาครอบจักรวาล การรวมตัวนี้มีแกนนำคือ บราซิลและอินเดีย ซึ่งถือเป็นประเทศผู้นำของกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในการเจรจาต่อรองกับประเทศพัฒนาแล้วในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ปัญหาอีกประการหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อระบบตลาดมากกว่าปัญหาแรกคือ ข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาได้ใช้ข้อยืดหยุ่นตามที่ปรากฏในการประชุมรอบการพัฒนาที่โดฮา ซึ่งเป็นการประชุมที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มประเทศกำลังพัฒนามากที่สุด ภายใต้ข้อยืดหยุ่นเหล่านี้ ประเทศกำลังพัฒนาสามารถเข้าถึงยาที่ดัดสิทธิ์บัตรได้แม้ว่าประเทศเหล่านั้นมีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเต็มตัว⁹ มาตรการที่สำคัญคือ การใช้สิทธิตามสิทธิบัตรหรือมาตรการการนำเข้าซ้อน ตามมาตรา 31 ของข้อตกลงทริปส์ (Christie and Gare, 2008: 613, 625-8) ข้อยืดหยุ่นนี้เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยเอดส์ที่อาศัยในประเทศกำลังพัฒนาสามารถยืดอายุต่อไปได้ แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้บรรษัทยาข้ามชาติซึ่งเป็นเจ้าของยาต้องสูญเสียกำไรจำนวนมหาศาลไปด้วย (Khor, 2004: online) อย่างไรก็ตาม จากข้อเสนอของกิลล์ การเข้าถึงยาที่ข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสไว้ให้ถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่ช่วยลดทอนความไม่พอใจของสังคมที่มีต่อระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ได้

ทั้งนี้ ในมุมมองของอุดมการณ์แบบตลาด ปัญหาทั้งสองประการถูกมองว่าเป็นอุปสรรคแก่พลังสังคมเสรีนิยมใหม่อย่างบรรษัทยาข้ามชาติและสหรัฐฯในการผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญา ด้วยเหตุนี้ จากความล้มเหลวในการประชุมที่ซีแอตเติลในปีค.ศ.1999 และผลลัพธ์อันไม่เป็นที่น่าพอใจจากการประชุมรอบโดฮาในปีค.ศ.2001 ความล้มเหลวในการประชุมที่แคนคูนปีค.ศ.2003 เป็นอีกเหตุการณ์หนึ่งสร้างความไม่พอใจให้แก่รัฐบาลสหรัฐฯอย่างมาก (Simonson,

⁸ ประเด็นในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างข้อตกลงทริปส์และการเข้าถึงยาถูกเสนอต่อวาระของสมัชชาในเดือนเมษายน ค.ศ.2001 จนได้มีการถกเถียงเกิดขึ้นในการประชุมวิสามัญของสมัชชาในเดือนมิถุนายน ค.ศ.2001 สมาชิกทั้งหมดต่างเห็นตรงกันว่า ข้อตกลงทริปส์และเรื่องทางสาธารณสุขควรแยกออกมาจากการประชุมรัฐมนตรี สมัชชาได้รับคำแนะนำให้หาทางออกและเสนอรายงานต่อสมัชชาทั่วไปก่อนสิ้นปีค.ศ.2002 ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรต่อยาที่มีสิทธิบัตร นอกจากนี้ ที่ประชุมยังเห็นตรงกันว่า กลุ่มประเทศด้อยพัฒนาควรได้รับอนุญาตให้ยืดระยะเวลาเปลี่ยนแปลงระบบสิทธิบัตรในประเทศไปจนถึงวันที่ 1 มกราคม ค.ศ.2016 (Gervais, 2003: 1.64, 1.68, 1.77).

2003: 5) ภายหลังจากการประชุมที่แคนคูนล้มเหลว นายโรเบิร์ต โซลลิค (Robert Zoellick) หัวหน้าผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ไรเวเวลานั้น และภายหลังดำรงตำแหน่งประธานธนาคารโลก ได้ประกาศในที่ประชุมอย่างแข็งกร้าวว่า...

“...เราจะไม่หยุดยั้ง เราจะเดินหน้าต่อไปยังประเทศที่เราต้องการจะไป

...”⁹ (CropWatch, 2003: online, cited in Shashikant, 2004: 18)

คำกล่าวนี้เป็นที่มาของการเร่งเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวีภาคีและแบบภูมิภาคของสหรัฐฯ ทั้งนี้ รัฐบาลสหรัฐฯหันมาใช้ยุทธศาสตร์การเข้าหาแต่ละประเทศโดยใช้ไม้อ่อนและไม่แข็งควบคู่กันไปในการเจรจากับแต่ละประเทศ คำกล่าวของโซลลิคยังสอดคล้องกับความต้องการของเอชทีเอ็นเป็นอย่างดี (Drahos and Braithwaite, 2002: 73) เพื่อผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลก เขตการค้าเสรีทวีภาคีกลายเป็นยุทธศาสตร์หลักของสหรัฐฯในการเจรจาประเด็นการค้าและบริการ การลงทุน และทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งยากในการหาข้อสรุปในเวทีพหุภาคี¹⁰ นอกจากนี้ รัฐบาลสหรัฐฯยังขยายฐานผลประโยชน์ทางทรัพย์สินทางปัญญามากกว่าที่ระบุไว้ในข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลก ข้อตกลงทริปส์ผนวกกลายเป็นเครื่องมือใหม่ที่สหรัฐฯบรรจุเนื้อหาและความต้องการที่ไม่สามารถบรรลุได้ในเวทีพหุภาคี (Jakkrit, 2005: 21)

เนื้อหาของข้อตกลงทริปส์ผนวกของสหรัฐฯมีความแตกต่างจากข้อตกลงทริปส์ขององค์การการค้าโลกอย่างน้อย 4 ประการ ความแตกต่างดังกล่าวได้รับการสรุปโดยจักรกฤษณ์ ควรพจน์ (2548: 20-8) ไว้ดังต่อไปนี้ ประการแรก ข้อตกลงทริปส์ผนวกกำหนดระยะเวลาเปิดเผยสิทธิเด็ดขาด (data exclusivity) และข้อมูลอื่นๆที่เกี่ยวข้องเป็นเวลา 5 ปี หน้าที่ของสิทธิเด็ดขาดคือการมุ่งปกป้องการเข้าถึงข้อมูลทางยาของสหรัฐฯก่อนได้รับการอนุญาต รวมไปถึงห้ามคูภาคีวิจัยหรือผลิตยาที่มีจุดประสงค์คล้ายคลึงกับยาที่สหรัฐฯกำลังคิดค้นอยู่เป็นเวลา 5 ปี ประการที่สอง ข้อตกลงทริปส์ผนวกเรียกร้องให้ประเทศคู่สัญญายืดระยะเวลาการคุ้มครองสิทธิบัตรจาก 20 ปีเป็น 25 ปี ทั้งนี้ สหรัฐฯให้เหตุผลว่ามีความจำเป็นต้องชดเชยระยะเวลาที่สูญเสียไปในกระบวนการร้องขอสิทธิบัตร นอกจากนี้ หากกระบวนการขอจดสิทธิบัตรใช้เวลามากกว่า 5 ปี ประเทศนั้นๆต้องนำมาบวกกับการขยายการคุ้มครองสิทธิบัตรไปด้วยเช่นกัน ในทางปฏิบัติ กระบวนการขอจดสิทธิบัตรในประเทศกำลังพัฒนามักใช้เวลายาวนานมากกว่าประเทศพัฒนาแล้ว เนื่องจากข้อมูลนวัตกรรมใหม่มีจำนวนจำกัดทำให้ระยะเวลาในการพิสูจน์ว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นๆเป็นของใหม่และไม่ปรากฏชัดจึงใช้เวลามากกว่าปกติ (สุริรัตน์ ตรีมรรคา, 2546: 69-73) ประการที่สาม ข้อตกลงทริปส์ผนวกจำกัดการใช้ข้อยืดหยุ่นที่องค์การการค้าโลกเปิดโอกาสให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรและมาตรการนำเข้าซ้อน มาตรการซีแอลอนุญาตให้ภาคเอกชนบางรายได้ประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์

⁹ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “...We are not stopping. We are moving with the countries that are willing to go...”

¹⁰ สำหรับคำถามที่ว่า ข้อตกลงการค้าเสรีแบบทวีภาคีฝ่าฝืนกฎขององค์การการค้าโลกหรือไม่ นั่นคือไม่ใช่เป็นการฝ่าฝืนกฎหลักการปฏิบัติอย่างเสมอภาค (the most-favored nations treatment) เนื่องจากเอฟทีเอก็ใช้ภาษาในระดับที่ต่ำตามหลักการขององค์การการค้าโลกเช่นเดียวกัน (โปรดดูรายละเอียดใน เกียรติ สิทธิอมร, 2547: 7-10).

และงานวิจัยในราคาถูกเกินไป แม้ว่าประเทศหรือหน่วยงานที่ต้องการประกาศมาตรการซีแอลจำเป็นต้องผ่านกระบวนการตามขั้นตอนอย่างยาวนาน (เช่น การลดราคาโดยสมัครใจ การประกาศในกรณีฉุกเฉินระดับชาติ การประกาศใช้ในเวลาที่จำกัด การใช้สิทธิที่ไม่สามารถโอนสิทธิได้ หรือการช่วยค่าชดเชยตามความเหมาะสมหลังการประกาศ เป็นต้น) สหรัฐฯให้เหตุผลว่า ข้อยืดหยุ่นเหล่านี้เปิดโอกาสให้พวกกาฝากแสวงหากำไรเข้าตนเองและยังทำให้กลไกตลาดเกิดการบิดเบือน และประการสุดท้าย ข้อตกลงทริพส์ผนวกห้ามรัฐบาลที่บรรลุข้อตกลงกับสหรัฐฯแล้วปฏิเสธการรับรองสิทธิบัตร แม้ว่าประเทศนั้นๆจะไม่ได้รับสิทธิให้ใช้มาตรการนำเข้าซ้อนหรือมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรก็ตาม หากประเทศใดฝ่าฝืน สหรัฐฯถือให้รัฐบาลของประเทศนั้นนับเป็น “ความผิดคดีอาญาแผ่นดินที่ยอมความไม่ได้” และประเทศดังกล่าวจะต้องถูกลงโทษตามกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาขั้นสูงสุด

ในฐานะกลไกที่มารองรับเป้าหมายในการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกที่สมบูรณ์ เนื้อหาของข้อตกลงทริพส์ผนวกถูกสอดแทรกเข้าไปในการเจรจาเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯ เพื่อเป็นส่วนเสริมในความต้องการของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและกลุ่มบริษัทต่างๆที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในเวทีองค์การการค้าโลก ตั้งแต่ปีค.ศ.2004 ภายหลังจากการล่มสลายในการประชุมที่แคนคูน สหรัฐฯได้ลงนามเขตการค้าเสรีกับประเทศต่างๆแล้วกับ 17 ประเทศทั่วโลก (อันได้แก่ออสเตรเลีย บารห์เรน แคนาดา ชิลี คอสตาริกา สาธารณรัฐโดมินิกัน เอลซาวาดอร์ กัวเตมาลา ฮอนดูรัส อิสราเอล จอร์แดน เม็กซิโก โมร็อกโก นิคารากัว โอมาน เปรู และสิงคโปร์) และกำลังดำเนินการอนุมัติจากสภาองเกรสอีก 3 ประเทศ (ได้แก่ โคลัมเบีย เกาหลีใต้ และปานามา) และในปัจจุบัน รัฐบาลสหรัฐฯกำลังเจรจากับรัฐบาลต่างๆอย่างต่อเนื่อง (ได้แก่ มาเลเซีย ไทย ยูเออี และกลุ่มประเทศสหภาพแอฟริกา ซึ่งประกอบด้วยบอตสวานา เลโซโท นามิเบีย แอฟริกาใต้ และสวาซิแลนด์) (United States Trade Representative, Office of the, 2009: online)

อย่างไรก็ตาม ในสายตาของนักเคลื่อนไหวและพลังต่อต้านโลกาภิวัตน์ ยิ่งประเทศกำลังพัฒนาเห็นด้วยกับการลงนามในเขตการค้ากับสหรัฐฯเท่าไร พวกเขายิ่งสูญเสียอำนาจในการต่อรองกับประเทศมหาอำนาจเร็วขึ้นเท่านั้น (Shashikant, 2004: 14) ในประเด็นนี้ บัณฑูร เศรษฐศิโรจน์ สมาชิกของกลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน หรือกลุ่มเอฟทีเอวอตซ์ เสนอว่าเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯสามารถมองได้ว่าเป็นยุทธศาสตร์ “แบ่งแยกและครอบครอง” (a ‘divide-and-conquer’ strategy) กล่าวคือ ในเวทีพหุภาคี บราซิลและอินเดียเป็นประเทศสามารถรวบรวมพลังของประเทศกำลังพัฒนาได้ จนทำให้ความพยายามของสหรัฐฯในการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลกต้องชะลอออกไป การเจรจากับประเทศต่างๆที่ละประเทศในแบบทวิภาคีจึงเปิดโอกาสให้สหรัฐฯสามารถต่อรองทรัพย์สินทางปัญญาได้อย่างง่ายยิ่งขึ้น และเมื่อประเทศต่างๆลงนามในข้อตกลงทวิภาคีแล้ว สหรัฐฯก็สามารถนำประเด็นทรัพย์สินทางปัญญากลับสู่เวทีพหุภาคีได้อีกครั้ง (บัณฑูร เศรษฐศิโรจน์, 2548: 81) ในทำนองเดียวกัน จักรกฤษณ์ ควรพจน์ ตั้งฉายายุทธศาสตร์ของสหรัฐฯว่า “กระบวนการสร้างความเหมือน”

(*harmonisation*) ซึ่งประเทศกำลังพัฒนาถูกชักจูงให้ลงนามในข้อตกลงทวิภาคีกับสหรัฐฯ เพื่อแลกกับสิทธิพิเศษในการส่งออกไปยังตลาดสหรัฐฯ หากสำเร็จสหรัฐฯจะสามารถสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละประเทศที่เหมือนกันทั่วโลกได้ โดยมีสหรัฐฯเป็นผู้ถือครองกฎทั้งหมด (Jakkrit, 2005: 41) กระบวนการสร้างความเหมือนเช่นนี้ค่อยๆแปรสภาพโครงสร้างทางกฎหมายในแต่ละประเทศให้ปรับเปลี่ยนไปตามระบบสิทธิบัตรโลก หากประสบความสำเร็จประโยชน์ของประเทศกำลังพัฒนา ก็ได้รับการตอบสนองมากยิ่งขึ้น (Capling, 2004: 179)

กล่าวโดยสรุป ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ได้รับอิทธิพลภายใต้ร่มเงาของสหรัฐฯ มาเป็นเวลานาน นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของรัฐบาลไทยเป็นผลมาจากแรงกดดันของรัฐบาลสหรัฐฯ และพลังตลาดอย่างกลุ่มบริษัทข้ามชาติทั้งสิ้น ย่างก้าวที่สำคัญที่สุดของทรัพย์สินทางปัญญาไทยปรากฏในพระราชบัญญัติสิทธิบัตรทั้งสามฉบับ ขั้นตอนนี้ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมทางยาและการพัฒนาในประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การคุ้มครองการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารในรูปของสิทธิบัตรได้ขัดขวางสังคมในการเข้าถึงยาคุณภาพและโอกาสในการวิจัยและพัฒนาคุณภาพของไทย กล่าวอีกนัยหนึ่ง ประเทศไทยได้เดินเข้าสู่วงจรของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างเต็มตัว ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ซึ่งเชื่อมโยงกับการทำให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าได้ควมรวมรัฐไทยเป็นหนึ่งในตัวต่อชิ้นหนึ่งของโครงสร้างทรัพย์สินทางปัญญาโลก ในบทถัดไปเป็นการวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนผ่านของสังคมความรู้แบบดั้งเดิมไปสู่สังคมแบบตลาดภายใต้การเข้ามาของตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ในประเทศไทย

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้เป็นภาคต่อของส่วนทฤษฎีสองบทที่ต่อเนื่องกัน ตามที่โพลานยีได้เสนอถึงตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ในศตวรรษที่ 19 ที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงสังคมให้ไปสู่สังคมแบบตลาด บทนี้ได้วิเคราะห์ถึงการทำงานของตลาดในยุคเสรีนิยมใหม่ โดยอาศัยกรอบของโพลานยีมาทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในการจัดการปกครองแบบใหม่ กระแสเสรีนิยมใหม่ได้นำไปสู่ผลิตที่สำคัญสองประการในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองโลก ประการแรก เกี่ยวกับการจัดการปกครองแบบใหม่ ซึ่งกิลล์ได้อธิบายผ่านทฤษฎีของเขาที่ชื่อ ธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง (New Constitutionalism) และประการที่สอง เกี่ยวกับบทบาทขององค์การโลกบาลทางทรัพย์สินทางปัญญาในระดับโลก กิลล์เสนอว่า อุดมการณ์เสรีนิยมใหม่ได้นำมาซึ่งการจัดธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองใน 3 ลักษณะ นั่นคือ หนึ่ง การปรับเปลี่ยนโครงสร้างของรัฐให้รองรับการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดอย่างเหมาะสม สอง การสร้างและขยายขอบเขตของตลาดทุนนิยมเสรีในสังคม และสาม บทบาทของรัฐในการควบคุมความไม่พอใจและความขัดแย้งอันเกิดจากการแสวงหากำไรของตลาด วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสนใจกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ซึ่งองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารถูกทำให้กลายเป็นสินค้าภายใต้แนวคิดระบบทรัพย์สินทางปัญญา ในการอธิบาย

แนวคิดเสรีนิยมใหม่และทฤษฎีกรรมนิยมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมืองให้เห็นเป็นรูปธรรม บทนี้ได้อธิบายถึงความสำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในยุคปัจจุบัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้แปรสภาพให้ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคใหม่ ผู้ที่ครอบครองทรัพย์สินทางปัญญาจึงสามารถเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ได้ผ่านระบบตลาดและกลไกราคาเหนือความรู้นั้นๆ กล่าวอีกนัยหนึ่ง องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารจำเป็นต้องถูกทำให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคเพื่อให้สามารถซื้อขายกันในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้ ปรากฏการณ์นี้จึงนำไปสู่การเกิดขึ้นของสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้า ซึ่งพลั่งตลาดจากกลุ่มบรรษัทข้ามชาติและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้าต่างผลักดันให้ประเทศต่างๆนำไปบังคับใช้ในประเทศ โดยที่วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ให้ความสนใจในเรื่องสิทธิบัตรยาเป็นหลัก

ส่วนที่สองของบทนี้เป็นเนื้อหาเกี่ยวกับองค์การโลบบาลสององค์การซึ่งดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกมาเป็นเวลานาน อันได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (หรือไวโป) และองค์การการค้าโลก บทบาทของทั้งสององค์การเป็นสิ่งจำเป็นหากต้องการทำความเข้าใจจะบอบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างรอบด้าน ในส่วนของไวโป ได้แสดงให้เห็นว่า โปรแกรมความช่วยเหลือต่างๆที่ไวโปหยิบยื่นให้แก่ประเทศกำลังพัฒนา มีเป้าหมายที่การพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศนั้นๆให้ทัดเทียมตะวันตกทั้งในด้านสถาบัน บุคลากร และกฎหมาย อย่างไรก็ตาม ในสายตาของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ ไวโปเป็นองค์การที่อ่อนแอเกินกว่าจะบังคับใช้หรือกำหนดบทลงโทษแก่ประเทศที่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา ดังนั้น การเกิดขึ้นของข้อตกลงทริปส์ในองค์การการค้าโลกจึงมาเติมเต็มความต้องการของประเทศพัฒนาแล้วในการกำหนดให้ประเทศสมาชิกทุกประเทศ นำเอาระบบทรัพย์สินทางปัญญาไปปฏิบัติตามมาตรฐานขั้นต่ำ กลไกทางทรัพย์สินทางปัญญาใหม่นี้บังคับให้ไวโปจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อให้องค์การยังคงมีบทบาทในเวทีทรัพย์สินทางปัญญาโลกท้ายที่สุด ความพยายามนี้ได้นำมาสู่ประเด็นเพื่อการพิจารณาด้านการพัฒนาซึ่งสร้างความหวังให้แก่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายในช่วงแรก แต่ในทางปฏิบัติการพัฒนาที่ว่านี้มีความหมายในเชิงกระแสหลักซึ่งมุ่งหมายให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่มีความเข้มงวดมากยิ่งขึ้นไปอีก ความต่างทางความคิดนี้นำไปสู่ข้อถกเถียงในขณะนี้

ส่วนสุดท้ายของบทเป็นการวิเคราะห์บทบาทของบรรษัทยาข้ามชาติและประเทศสหรัฐฯ ในฐานะตัวแทนของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำในเรื่องระบบสิทธิบัตรยา ข้อค้นพบที่สำคัญคือ บรรษัทยาข้ามชาติได้ว่าจ้างกลุ่มล็อบบี้ยิสต์เพื่อผลักดันผลประโยชน์ของตนเองในกระบวนการกำหนดนโยบายของสหรัฐฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายทางการค้า ในแต่ละปี บรรษัทเหล่านี้ใช้จ่ายเงินจำนวนมากในการล็อบบี้ยิสต์การเมือง ดังที่กล่าวในข้างต้น เอซีทีเอ็นและไอพีซีเป็นตัวแสดงหลักที่ทำหน้าที่ล็อบบี้ยิสต์กระบวนการกำหนดนโยบายทางการค้าของสหรัฐฯ ความต้องการของกลุ่มธุรกิจจะได้รับการตอบสนองในนโยบายการค้าผ่านตัวแทนเหล่านี้ ดังนั้น นโยบายการค้าของสหรัฐฯในการคุ้มครองสิทธิบัตรยาจึงสะท้อนผลประโยชน์ของกลุ่มบรรษัทยาอย่าง

ชัดเจน กฎหมายการค้าจำนวนมาก กระบวนการ 301 และข้อตกลงเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคี ล้วนเป็นกลไกสำคัญในการผลักดันให้ประเทศต่างๆทั่วโลกสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา เดียวกัน ในเวทีการค้าพหุภาคี รัฐบาลสหรัฐฯได้ใช้ความพยายามอย่างหนักในการสร้างระบบ ทรัพย์สินทางปัญญาครอบจักรวาลผ่านกลไกทางกฎหมาย การเมือง และเศรษฐกิจ เมื่อการ ประชุมระดับรัฐมนตรีที่แคนาดาถึงทางตัน รัฐบาลสหรัฐฯจึงหันยุทธศาสตร์ไปสู่การเจรจา การค้าแบบทวิภาคี และสอดแทรกข้อเรียกร้องเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเข้าไป ข้อเรียกร้องที่ถูก สอดแทรกนี้รู้จักกันดีในชื่อว่า ข้อตกลงทริปส์พลวก (TRIPs-plus) ซึ่งถือว่าเป็นกลไกในการ ผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่ก้าวหน้าที่สุดในระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ เขต การค้าเสรีทวิภาคีของสหรัฐฯจึงเป็นเส้นทางที่ดีที่สุดสำหรับระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลก

จากการอภิปรายถึงกรอบทางทฤษฎีที่ผ่านมา เราได้กรอบการวิเคราะห์สำหรับการ อธิบายโครงสร้างเศรษฐกิจศาสตร์การเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา โครงสร้างนี้อยู่ภายใต้ ความสัมพันธ์ของไวกซ์-ข้อตกลงทริปส์-ข้อตกลงทริปส์พลวกซึ่งมีความเชื่อมโยงกัน โครงสร้างนี้ เป็นตัวแบบครอบจักรวาล (one-size-fit-all policy) ที่ถูกนำไปบังคับใช้กับนโยบายคุ้มครอง ทรัพย์สินทางปัญญาของประเทศต่างๆทั่วโลก ในที่นี้หากสนธิสัญญากฎหมายสิทธิบัตรฉบับใหม่ (the Substantive Patent Law Treaty หรือ SPLT) ประสบความสำเร็จ ทางเลือกของประเทศ กำลังพัฒนาในนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาจะเหลือเพียงสองทางนั่นคือ ข้อตกลงทริปส์พลวก หรือสนธิสัญญาใหม่ เหล่านี้ถือเป็นโครงสร้างของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ซึ่ง ครอบคลุมระบอบทรัพย์สินทางปัญญาทั้งในด้านตัวระบบ สถาบัน และกรอบทางกฎหมาย

ถึงตอนนี้เรามีบริบทของระบบทุนนิยมโลกหรือระบอบเสรีนิยมใหม่เป็นฉากในการ วิเคราะห์ มีสินค้าอุปโภคบริโภคนั่นคือ ความรู้ใหญ่ของทรัพย์สินทางปัญญา มีตัวแสดงในระดับ องค์การโลบบาลที่ทำหน้าที่ควบคุมดูแลระบอบทรัพย์สินทางปัญญา และมีพลังสังคมที่ได้ ประโยชน์จากระบอบทรัพย์สินทางปัญญานั้นคือ ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำและบริษัทข้าม ชาติระดับโลก ทั้งหมดนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการวิเคราะห์กรณีของไทย ตั้งแต่การเข้ามาของ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาด กระบวนการปกป้องตนเองทางสังคม และผลของการเปลี่ยนแปลงใน สังคมในกรณีของประเทศไทย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 4

กลไกตลาดแบบเสรีนิยมใหม่กับการผูกขาดสิทธิบัตรยาในประเทศไทย

บทนำ

ในบทที่ผ่านมา พลังตลาดอัตโนมัติสามารถแสดงให้เห็นถึงบทบาทที่มีต่อระบบทรัพย์สินทางปัญญาโลกทั้งในเชิงอุดมการณ์และในเชิงสถาบัน บรรษัทข้ามชาติและประเทศสหรัฐในฐานะตัวแทนของกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่ได้ประโยชน์จากการคุ้มครองสิทธิบัตร ได้ผลักดันให้ประเทศต่างๆ พัฒนาระดับการคุ้มครองและบังคับใช้สิทธิบัตรยาในมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก ในส่วนของบรรษัทข้ามชาติ พวกเขาได้มีสมาคมฟาร์มาอันเป็นสโมสรที่ทำหน้าที่เจรจาต่อรองผลประโยชน์ทางด้านยาผ่านรัฐบาลอเมริกัน ทั้งยังมีกลุ่มล็อบบี้ที่ผลักดันให้เป็นตัวกลางในการประสานความเข้าใจและความต้องการระหว่างกลุ่มธุรกิจยาและฝ่ายบริหารสหรัฐด้วย จากพลวัตดังกล่าวนี้ รัฐบาลสหรัฐจึงได้ทำหน้าที่อย่างหนักในการผลักดันให้เกิดการยอมรับระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั่วโลก ความพยายามดังกล่าวนี้เกิดขึ้นผ่านยุทธศาสตร์ทางการค้าทั้งในระดับพหุภาคี (ซึ่งปรากฏในรูปของข้อตกลงทริปส์) และในระดับทวิภาคี (ผ่านข้อตกลงเขตการค้าเสรีกับสหรัฐ)

จากบริบทในระดับระหว่างประเทศนี้ ประเทศไทยเป็นหนึ่งในรัฐที่อยู่ภายใต้กระแสเสรีนิยมใหม่และได้รับผลกระทบจากแรงกดดันของพลังตลาดที่มีต่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ยุทธศาสตร์สำคัญที่สหรัฐและประเทศพัฒนาอื่นๆ ใช้เจรจากับรัฐบาลไทยคือ การต่อรองในเรื่องสิทธิพิเศษทางการค้า (GSP) รัฐไทยในอดีตที่ผ่านมายอมรับในมาตรการดังกล่าวนี้แต่โดยดี บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า ผลประโยชน์ทางการค้ากับประเทศสหรัฐและยุโรปมีความสำคัญอย่างยิ่งยวด ในภาพรวม ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่เข้ามาในรัฐไทยได้สร้างความเปลี่ยนแปลงสภาพวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของสังคมให้เข้าสู่ระบบตลาด ผลผลิตที่สำคัญของการประสานผลประโยชน์นี้เป็นที่มาของพระราชบัญญัติสิทธิบัตรของไทยในปีพ.ศ.2522 ก่อนที่จะได้รับการแก้ไขเพิ่มเติมอีกสองฉบับในปีพ.ศ.2535 และพ.ศ.2542 ตามลำดับ ในเชิงกฎหมายระบบสิทธิบัตรทำให้เกิดเปลี่ยนผ่านจากสังคมแบบดั้งเดิมของไทยสู่ยุคเสรีนิยมใหม่อย่างเต็มตัว ประเด็นที่สำคัญคือ การออกกฎหมายสิทธิบัตรในประเทศไทยทำให้การเข้าถึงยาของผู้ป่วยและคนไทยมีข้อจำกัด อันเนื่องจากราคายาที่สูงและใช้เวลานานในการกลายเป็นยาสามัญ ในขณะเดียวกัน อุตสาหกรรมทางยาของไทยไม่สามารถวิจัยและพัฒนาต่อไปได้

ผลผลิตที่สำคัญอีกประการหนึ่งของระบบตลาดเกิดขึ้นในเชิงสถาบัน พลังตลาดได้ผลักดันให้รัฐไทยสร้างกลไกขึ้นมาทำหน้าที่ดูแลและจัดการการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย กลไกที่สำคัญคือ กรมทรัพย์สินทางปัญญา ภายใต้กระทรวงพาณิชย์ ซึ่งทำหน้าที่ดูแลระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศไทยอย่างเข้มงวด ในเบื้องต้นการที่กรมทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นตรงต่อกระทรวงพาณิชย์ได้สะท้อนความเชื่อของผู้นำรัฐไทยว่า การคุ้มครองระบบทรัพย์สินทางปัญญาต้องสอดคล้องกับผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ ระบบวิธีคิดนี้ส่งผลให้

ผลประโยชน์ทางการค้ากับต่างประเทศกลายมาเป็นเงื่อนไขในระบบสิทธิบัตรของไทย ในส่วนของบรรษัทข้ามชาติ พวกเขามีสิทธิบัตรที่ทำหน้าที่เป็นตัวแทนรักษาผลประโยชน์ของพวกเขาในประเทศไทย นั่นคือ ฟรีมา (PReMA) สิทธิบัตรนี้เป็นที่รวมตัวของกลุ่มบรรษัททั้งหลายในประเทศไทย และอยู่เบื้องหลังการกดดันให้รัฐไทยมีนโยบายคุ้มครองสิทธิบัตรยาที่เข้มงวด ที่สำคัญสิทธิบัตรนี้ได้รับการสนับสนุนจากฟรีมา ซึ่งเป็นสิทธิบัตรระดับโลกของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ การมีอยู่ของฟรีมาจึงมีความเชื่อมโยงกับบทบาทและจุดยืนของกลุ่มแพทย์และผู้เชี่ยวชาญสาธารณสุขกระแสหลักในไทย ซึ่งมักแสดงจุดยืนที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติ ในขณะที่เดียวกันก็ปกป้องผลประโยชน์ทางการแพทย์ของตนเอง ซึ่งสวนทางกับประโยชน์ของสาธารณสุขส่วนใหญ่

เนื้อหาในบทนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ในส่วนแรก เป็นการกล่าวถึงพลังสังคมที่ทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์หรือเป็นตัวแทนของระบบตลาดในไทย อันได้แก่ กรมทรัพย์สินทางปัญญา ฟรีมา และกลุ่มข้าราชการทางสาธารณสุขกระแสหลัก ส่วนที่สอง เป็นการวิเคราะห์กฎหมายสิทธิบัตรยาทั้งสามฉบับว่ามีเนื้อหาอย่างไรและส่งผลกระทบต่อสังคมอย่างไร ในฐานะที่เป็นผลพวงจากการเข้ามาของพลังตลาด และส่วนที่สาม เป็นการชี้ให้เห็นว่า เมื่อระบบกฎหมายสิทธิบัตรได้เกิดขึ้นอย่างเต็มตัว ระบบนี้ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยอย่างไร การใช้จ่ายและการเข้าถึงองค์ความรู้แบบภูมิปัญญาชาวบ้านของไทยในช่วงก่อนพระราชบัญญัติสิทธิบัตรยาได้รับผลกระทบอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังและชาวบ้านที่มีรายได้น้อย นอกจากนี้ยังส่งผลต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมยาในไทยด้วย กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์ในส่วนสุดท้ายนี้เป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การวิเคราะห์สาเหตุของการก่อตัวของพลังอัตพิทักษ์ในบทถัดไป

1. พลังสังคมหลักที่สนับสนุนระบบสิทธิบัตรยา

จากแนวคิดของโพลานยีที่เสนอว่า พลังตลาดอัตโนมัติได้แปรเปลี่ยนสภาพแวดล้อมรอบตัวให้กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ในส่วนนี้เป็นการชี้ให้เห็นถึงพลังตลาดในไทยที่ทำหน้าที่เปลี่ยนหรือสนับสนุนกระบวนการทำให้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารกลายเป็นสินค้าในรูปแบบของทรัพย์สินทางปัญญา และสิทธิบัตรยา อันประกอบไปด้วย กรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งขึ้นตรงต่อกระทรวงพาณิชย์ สมาคมฟรีมา ซึ่งมีความเชื่อมโยงกับสมาคมฟรีมาในสหรัฐฯ พลังสังคมเหล่านี้ให้ความสำคัญกับการค้าระหว่างประเทศมากกว่าเรื่องการเข้าถึงยา และมีจุดยืนที่ทำให้บรรษัทข้ามชาติได้ประโยชน์จากระบบสิทธิบัตร

1.1 บทบาทของกระทรวงพาณิชย์

กระทรวงพาณิชย์เป็นกลไกหนึ่งของรัฐที่เป็นส่วนหนึ่งของพลังตลาดอย่างเด่นชัดในฐานะพลังสังคมที่สนับสนุนการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงนี้มีแนวคิดที่การรักษาผลประโยชน์ในทางการค้ากับต่างประเทศและเมื่อมีพลังเรียกร้องจากสหรัฐฯ ในฐานะคู่ค้ารายใหญ่ของประเทศ ให้เพิ่มมาตรฐานการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในไทย กระทรวงนี้จึงทำ

หน้าที่ตอบสนองเป็นอย่างดี อันที่จริงแล้ว ความสัมพันธ์ไทยและสหรัฐฯในเชิงการค้าได้ทวีความสำคัญเพิ่มขึ้นอย่างเป็นเท่าทวีคูณในช่วง ปลายทศวรรษที่ 2520 ประเทศไทยได้ส่งออกสินค้าต่างๆไปยังสหรัฐฯ จนกลายเป็นตลาดสินค้าส่งออกของไทยแทนที่ตลาดญี่ปุ่น

ตารางที่ 4-1 ตารางแสดงตัวเลขการส่งออกและนำเข้าสินค้าของไทยกับตลาดสหรัฐฯ

ปีพ.ศ.	ตัวเลขการส่งออก (ล้านบาท)	ตัวเลขการนำเข้า (ล้านบาท)	ดุลการค้า (ล้านบาท)
2505	825	1,951	-1,126
2510	2,024	3648	-1,624
2515	2,834	4,838	-2,004
2520	6,938	11,570	-4,632
2525	20,257	26,220	-5,963
2530	55,825	40,988	14,837
2535	185,006	121,218	63,788
2540	354,539	267,302	87,237

ที่มา: ข้อมูลจากกรมเจรจาการค้า กระทรวงพาณิชย์ (พาณิชย์, กระทรวง. กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2550: ออนไลน์) และเกียรติพงศ์ เรื่องสุวรรณ (2539: 1)

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2528 เป็นต้นมา ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่เกินดุลการค้ากับสหรัฐฯมาโดยตลอด และมีแนวโน้มสูงขึ้นทุกปี ผลของการส่งออกนี้ทำให้ประเทศไทยซึ่งเคยอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ประชาชาติต่ำ พัฒนามาอยู่ในกลุ่มประเทศที่มีรายได้ประชาชาติปานกลาง ผลของความสัมพันธ์นี้ทำให้ รัฐบาลสหรัฐฯเริ่มกดดันไทยในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา โดยหยิบยกเรื่องของสิทธิพิเศษจีเอสพีมาเป็นเครื่องมือต่อรองเสมอ โดยแลกกับการส่งสินค้าออกที่สำคัญของไทยไปยังตลาดสหรัฐฯ เช่น เครื่องคอมพิวเตอร์ แผงวงจรไฟฟ้า เครื่องเล่นวีดีโอ และเครื่องเสียง เป็นต้น (เกียรติพงศ์ เรื่องสุวรรณ, 2539: 1-2)

ในการรักษาตัวเลขส่งออกและการเกินดุลการค้าต่อสหรัฐฯ กระทรวงพาณิชย์ในฐานะกระทรวงที่มีจุดยืนเรื่องการค้าจึงมีท่าทียอมตามข้อเรียกร้องของสหรัฐฯในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อรักษาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยไว้ เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ.2531 นายสุบิน ปิ่นขยัน รัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ได้ให้สัมภาษณ์ว่า ประเทศไทยต้องยอมตามข้อเรียกร้องในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา มิฉะนั้นประเทศไทยจะสูญเสียโอกาสจากการได้รับสิทธิพิเศษทางการค้า ท่าทีดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่จุดยืนของกระทรวงพาณิชย์ในการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ให้มีการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา จากเดิมที่กฎหมายสิทธิบัตรไทยให้การคุ้มครองเพียงแค่กระบวนการในการผลิตยาเท่านั้น ท่าทีดังกล่าวนี้สอดคล้องกับข้อเรียกร้อง

ของสหรัฐที่ต้องการให้รัฐบาลไทยแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตร เพื่อให้คุ้มครองพืชและสัตว์ ซึ่งในเวลานั้น ประเทศต่างๆ ยังไม่ได้ให้การคุ้มครอง (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 121 และ 151)

อิทธิพลของสหรัฐในเรื่องการค้า ทำให้กลุ่มการเมืองที่มีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มธุรกิจส่งออกมีอิทธิพลอย่างมากในรัฐบาล กล่าวได้ว่า โครงสร้างทางการเมืองในยุคสมัยนั้น เป็นช่วงที่ประเทศไทยเริ่มเข้าสู่การเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตย “เต็มใบ” เป็นครั้งแรกในปีพ.ศ.2531 อันเป็นที่มาของรัฐบาลชาติชาย นัยยะที่สำคัญของการเลือกตั้งคือ การที่กลุ่มทุนต่างๆ ได้มีโอกาสสนับสนุนพรรคการเมืองที่มีแนวโน้มจะตอบสนองหรือสามารถทำหน้าที่เป็นตัวแทนผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนเองได้ (Thitinan, 2001) การเลือกตั้งในยุคนี้ทำให้กลุ่มทุนซึ่งเป็นฐานของธุรกิจส่งออกสามารถเข้ามาสนับสนุนพรรคการเมืองได้ นั่นคือ พรรคกิจสังคม อันที่จริงแล้ว รัฐบาลไทยมีท่าทีที่ต้องการให้การช่วยเหลือกลุ่มธุรกิจส่งออกเป็นพื้นฐานอยู่แล้ว ด้วยเหตุนี้ พรรคกิจสังคมจึงเป็นพรรคที่มีความสำคัญอย่างมากในฐานะกลุ่มนักการเมืองซึ่งได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มธุรกิจส่งออก ในช่วงเวลาที่ประเทศไทยจำเป็นต้องพึ่งพาดตลาดของสหรัฐ พรรคกิจสังคมจึงมีบทบาทในการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ในช่วงที่สหรัฐกำลังกดดันไทยอย่างหนักแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตร นายพงษ์ สารสิน ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองนายกรัฐมนตรี และประธานคณะกรรมการนโยบายความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (กนศ.) สังกัดพรรคกิจสังคม ได้ออกมาแสดงจุดยืนสนับสนุนท่าทีของกระทรวงพาณิชย์ เขาได้ให้เหตุผลว่า หากประเทศไทยไม่แสดงความก้าวหน้าในการพัฒนาสิทธิบัตรยา สหรัฐอาจใช้มาตรา 301 มาเป็นเหตุผลในการตัดสิทธิสินค้าส่งออกของไทยไปยังตลาดสหรัฐได้ (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 232 และ 134)

เมื่อกล่าวถึงพรรคกิจสังคมกับกระทรวงสาธารณสุข อาจกล่าวได้ว่า พรรคนี้มีอิทธิพลในกระทรวงช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ รายชื่อของคนที่มาจากพรรคกิจสังคมได้เข้ามาอยู่ในกระทรวงนี้อย่างต่อเนื่องเริ่มตั้งแต่ยุคของนายบุญพันธ์ แซ่วัฒนะ (สมัยที่หนึ่งระหว่างวันที่ 7 เมษายน พ.ศ.2535 ถึงวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2535 และสมัยที่สองระหว่างวันที่ 23 กันยายน พ.ศ.2535 ถึงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2536) นายมนตรี พงษ์พานิช (ระหว่างวันที่ 25 พฤศจิกายน พ.ศ.2539 ถึงวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2540) นายสมศักดิ์ เทพสุทิน (ระหว่างวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2540 ถึงวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ.2540) ไปจนถึงยุคของนายรักเกียรติ สุขธนะ (ระหว่างวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2540 ถึงวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2541) ในเวทีข้าราชการประจำก็เช่นเดียวกัน นายแพทย์อุทัย สูดสุข (ระหว่างเดือนกันยายน พ.ศ.2533 ถึงเดือนกันยายนพ.ศ.2535) นายแพทย์ไพจิตร ปวะบุตร (ระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ.2535 ถึงเดือนกันยายนพ.ศ.2537) และพล.ร.ต.น.พ.วิฑูร แสงสิงแก้ว (ระหว่างเดือนตุลาคมพ.ศ.2537 ถึงเดือนตุลาคม พ.ศ.2540) ได้ดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงมาตั้งแต่ปีพ.ศ.2533 เครือข่ายของพรรคกิจสังคมที่บริหารกระทรวงสาธารณสุขอย่างต่อเนื่อง นอกจากเป็นการชี้ให้เห็นถึงช่องทางทางทุจริตของพรรคแล้ว (มดิชน, 2541, 9 ก.ย.; ผู้จัดการรายวัน, 2541, 21 ก.ย.) ยังสะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของพรรคในกระทรวงและต่อรัฐบาลด้วย ในสมัยรัฐบาลชวนสมัยที่สอง อิทธิพลของ

พรรคกิจสังคมปรากฏอย่างชัดเจนจากกรณีการเปิดโปงทุจริตยาในสมัยที่นายรักเกียรติ สุขชนะ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งสังกัดพรรคกิจสังคม ในครั้งนั้น พรรคกิจสังคม ได้แสดงตนอย่างชัดเจนในการออกมาสนับสนุนนายรักเกียรติ ซึ่งกำลังอยู่ในขั้นตอนการสอบสวนทุจริตยาของคณะกรรมการสอบสวนข้อเท็จจริงฯ ซึ่งนำโดยนายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช ในขณะที่นายชวน หลีกภัย นายกรัฐมนตรีในเวลานั้น ไม่กล้าแสดงความเห็นต่อกรณีทุจริตนี้แต่อย่างใด เขาให้สัมภาษณ์เพียงสั้น ๆ ว่าเป็นเรื่องที่พรรคกิจสังคมต้องจัดการกันเองภายในพรรค แม้ว่าในเวลานั้นได้มีกระแสให้ปลดนายรักเกียรติออกจากรัฐมนตรี หรือปลดพรรคกิจสังคมออกจากพรรคร่วมรัฐบาลก็ตาม (สยามรัฐรายวัน, 2541, 13 ก.ย.)

ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่า พรรคการเมืองซึ่งกลุ่มธุรกิจส่งออกเป็นผู้สนับสนุนมีอิทธิพลมากในยุคสมัยนั้น ในประเด็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มธุรกิจเอกชนและรัฐบาลไทย สุชาติ ศิริวัฒน์ (2539: 240-1) ได้ชี้ให้เห็นว่า

“...บทบาทของกลุ่มธุรกิจส่งออกที่ปรากฏขึ้นในรัฐบาลแต่ละช่วงแตกต่างกันไป [ตาม] สภาวะและลักษณะรัฐไทย แต่ลักษณะทั่วไปคือ ลักษณะความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกันระหว่างกลไกของรัฐคือระบบราชการโดยเฉพาะกระทรวงพาณิชย์กับกลุ่มธุรกิจเอกชน ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้กลุ่มธุรกิจส่งออกได้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของรัฐด้วย ดังจะเห็นได้จากการแต่งตั้งตัวแทนจากสภาหอการค้าแห่งประเทศไทย เป็นคณะกรรมการยกเว้นภาษีพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522...”

จุดยืนของสภาหอการค้าฯ เป็นไปในทิศทางเดียวกับกระทรวงพาณิชย์ นั่นคือ การชี้ให้เห็นว่าหากสหรัฐฯ ใช้มาตรา 301 ต่อประเทศไทย จะนำไปสู่ผลที่ตามมามากมายต่อภาคธุรกิจส่งออก ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตร สภาหอการค้าฯ เห็นด้วยกับการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ในขณะที่เดียวกัน ก็คัดค้านการจัดตั้งคณะกรรมการสิทธิบัตรยา และมาตรการนำเข้าซ้อน โดยให้เหตุผลว่าเป็นมาตราที่ไม่สอดคล้องกับบรรทัดฐานระหว่างประเทศ กล่าวได้ว่า สภาหอการค้าฯ มีบทบาทอย่างโดดเด่นเพื่อสนับสนุนการแก้ไขกฎหมายบนพื้นฐานของผลประโยชน์ในเชิงการค้าระหว่างประเทศ (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 135 และ 192-3)

ด้วยแรงกดดันของสหรัฐฯ และความต้องการของรัฐบาลไทยในการสนับสนุนกลุ่มธุรกิจส่งออก กระทรวงพาณิชย์จึงได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่อวงการสิทธิบัตรไทย และต่อการเข้าถึงยาของผู้ป่วย ซึ่งจะได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป ท่าทีของกระทรวงพาณิชย์ที่กังวลกับคำขู่ของรัฐบาลสหรัฐฯ นี้ จึงถูกวิจารณ์จากภาคประชาสังคมที่ไม่เห็นด้วยว่า มาตรา 301 พิเศษเป็นเครื่องมือทางด้านการค้าที่รัฐบาลอเมริกันใช้ปกป้องผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มธุรกิจภายในสหรัฐฯ โดยเปิดโอกาสให้รัฐบาลสามารถกดดันประเทศต่างๆ ให้คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเข้มงวด เพื่อแลกกับการส่งสินค้าเข้าไปขายในตลาดสหรัฐฯ (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2550ก.: ออนไลน์)

นอกเหนือจากความสัมพันธ์กับสหรัฐฯในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาแล้ว กระทรวงพาณิชย์ยังมีความเชื่อมโยงกับองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (ไวโป) อย่างต่อเนื่อง กล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างกระทรวงพาณิชย์และไวโปเป็นไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยน การนำเสนอ และการเผยแพร่ความจำเป็นของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ผ่านเวทีสัมมนา และโครงการแลกเปลี่ยนบุคลากรระหว่างกัน ราวปีพ.ศ.2529 ในช่วงที่สหรัฐฯกดดันให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 ให้มีการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยานั้น ไวโปเป็นอีกหนึ่งพลังที่มีบทบาทสำคัญ ข้าราชการระดับสูงของกระทรวงพาณิชย์มักถูกเชิญไปร่วมประชุมกับสมาชิกไวโปอยู่บ่อยครั้ง แม้ว่าในเวลานั้นประเทศไทยยังมิได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกก็ตาม เมื่อข้าราชการเหล่านี้กลับมา แนวคิดเรื่องการนำประเทศไทยสมัครเข้าไปสมาชิกไวโปจึงเกิดขึ้น เหตุผลสำคัญของกระทรวงพาณิชย์คือ การเข้าเป็นสมาชิกของไวโปจะทำให้ไทยได้รับความช่วยเหลือในการปรับพื้นฐานทางเศรษฐกิจทุกด้าน และยังสามารถสร้างอำนาจในการต่อรองในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาได้มากขึ้น นอกจากนี้ การเป็นสมาชิกของไวโป จะทำให้ภาพลักษณ์ของไทยในสายตาของนักลงทุนชาวต่างชาติดียิ่งขึ้น เพราะมั่นใจว่าประเทศไทยสามารถคุ้มครองสิทธิบัตร ลิขสิทธิ์ และเครื่องหมายการค้าของพวกเขาได้ ในส่วนของการจัดสัมมนา ไวโปเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายทั้งหมด เช่น ในวันที่ 11-13 มีนาคม พ.ศ.2530 ไวโปได้ร่วมมือกับกรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์ จัดสัมมนาเรื่อง “การทำสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิและสัญญาถ่ายทอดเทคโนโลยีในลักษณะอื่น” เพื่อสร้างความเข้าใจให้แก่เจ้าหน้าที่ของไทยในเรื่องการทำสัญญาอนุญาตให้ใช้สิทธิตามสิทธิบัตร การใช้เครื่องหมายการค้า และสัญญาการใช้เทคนิคใหม่ๆ เป็นต้น หรือในการสัมมนาเมื่อวันที่ 25-26 สิงหาคม พ.ศ.2532 ที่ทั้งสององค์การได้ร่วมกันจัดสัมมนาเรื่อง “กฎหมายและเทคโนโลยีใหม่” ที่การประชุมครั้งนั้น ผู้บริหารระดับสูงของกระทรวงได้แสดงวิสัยทัศน์ไว้ว่า กฎหมายสิทธิบัตรของไทยได้บังคับใช้กันมากกว่า 10 ปีแล้ว จึงสมควรถึงเวลาได้รับการแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของการลงทุนที่เปลี่ยนแปลงไป (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 103, 111 และ 140) การเคลื่อนไหวนี้ทำให้คณะรัฐมนตรีอนุมัติให้ประเทศไทยเข้าเป็นสมาชิกของไวโปเมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2532

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและสหรัฐฯในเชิงการค้ายังคงดำเนินไปในลักษณะของการที่รัฐบาลไทยถูกกดดันในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อแลกกับสิทธิพิเศษทางการค้าอย่างต่อเนื่อง ผลก็คือกระทรวงพาณิชย์ได้ทำการปรับโครงสร้างครั้งใหญ่ โดยรวมศูนย์งานที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาของกระทรวงไปขึ้นกับหน่วยงานใหม่นั้นคือ กรมทรัพย์สินทางปัญญา โครงสร้างใหม่นี้ถือเป็นสถาบันที่เกิดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่จัดการประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาโดยตรง และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้การวิเคราะห์พลังตลาดมาอยู่ที่หน่วยงานนี้แทน

1.2 บทบาทของกรมทรัพย์สินทางปัญญา

กรมทรัพย์สินทางปัญญาถือเป็นหน่วยงานใหม่ของกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งก่อตั้งเมื่อวันที่ 3 พฤษภาคม พ.ศ.2535 หากพิจารณาถึงข้อเสนอของโพลานยีและกิลล์ ระบบตลาดจำเป็นต้องมีสถาบันขึ้นมารองรับการทำงานของตลาดในการเปลี่ยนแปลงทรัพยากรรอบตัวให้กลายเป็น

สินค้าอุปโภคบริโภค กรมทรัพย์สินทางปัญญาจึงถือเป็นองค์ประกอบที่ถูกก่อตั้งขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่ด้านทรัพย์สินทางปัญญาโดยตรง กล่าวได้ว่า หน่วยงานนี้อยู่ในฐานะเดียวกับองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO) ซึ่งเกิดขึ้นตามเป้าหมายของสหรัฐและประเทศอุตสาหกรรมก้าวหน้า ที่ต้องการให้มีหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบด้านทรัพย์สินทางปัญญาโดยตรง

ก่อนการเกิดขึ้นของกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ได้จัดสรรให้กรมทะเบียนการค้าเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องสิทธิบัตรและเครื่องหมายการค้า ในขณะที่เดียวกันงานที่เกี่ยวข้องกับลิขสิทธิ์ ก็กำหนดให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ แต่เมื่อสหรัฐ ประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป หรือญี่ปุ่น เริ่มให้ความสำคัญกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาของไทยมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่เรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเป็นส่วนหนึ่งในเงื่อนไขของการเจรจาการค้า กระทรวงพาณิชย์จึงได้รวบรวมงานทั้งสองส่วนมาอยู่ในความรับผิดชอบของกรมทรัพย์สินทางปัญญาและขึ้นตรงต่อกระทรวงพาณิชย์ (พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2553ก: ออนไลน์)

แม้ว่า กรมทรัพย์สินทางปัญญาเป็นหน่วยงานใหม่ของกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งมีอายุได้เพียง 18 ปี นับจากวันที่ก่อตั้ง (นับถึงปีพ.ศ.2553) แต่ถือเป็นหน่วยงานที่มีรายได้สูงมากเมื่อเปรียบเทียบกับรายจ่าย ตามตารางที่ 4-2 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4-2 ตารางแสดงรายรับและรายจ่ายของกรมทรัพย์สินทางปัญญา ระหว่างปีพ.ศ. 2547-2550

ปีพ.ศ.	รายได้ (ล้านบาท)			รายจ่าย (ล้านบาท)	ส่วนต่าง
	ค่าธรรมเนียมการจดทะเบียน	ค่าหนังสือราชการและอื่น ๆ	รวม		
2547	301.34	2.60	303.94	151.59	152.35
2548	304.28	9.28	313.56	134.55	179.01
2549	336.24	2.08	338.32	137.79	200.53
2550	357.93	3.09	361.02	158.34	202.68
รวม	1,299.79	17.05	1,316.84	582.27	734.57

ที่มา: จากตารางแสดงรายได้และรายจ่ายของกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ (พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2553ข: ออนไลน์)

จากตารางพบว่า ในแต่ละปีกรมทรัพย์สินทางปัญญามีรายรับมากกว่ารายจ่าย ถึงประมาณร้อยละ 50 หากพิจารณาเฉพาะข้อมูลในช่วง 4 ปีตั้งแต่ปีพ.ศ.2547-2550 กรมฯมีส่วนต่างระหว่างรายได้และรายจ่ายรวมสูงถึง 734.57 ล้านบาท หากพิจารณาที่รายได้ ประมาณร้อยละ 99 ของรายได้ มาจากค่าธรรมเนียมในการจดสิทธิบัตรทั้งสิ้น

ตัวเลขดังกล่าวนี้เป็นผลสะท้อนออกมาจากเป้าประสงค์ของหน่วยงาน ทางกรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ระบุว่า กรมทรัพย์สินทางปัญญามุ่งการพัฒนาระบบทรัพย์สินทางปัญญาทั้งในและนอกประเทศ ตลอดจนการป้องปรามการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อให้ประชาชนได้รับการคุ้มครองอย่างทั่วถึง และลดจำนวนการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากนี้ ทางกรมยังให้ความสำคัญกับการสร้างสรรค์และใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์ ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายใต้คำขวัญที่ว่า “เป็นเลิศในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา” (พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2553ค: ออนไลน์) หากนำกรอบวิธีคิดที่โพลานยีได้เสนอไว้มาวิเคราะห์กับยุทธศาสตร์ข้างต้นโดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “การใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์” สะท้อนให้เห็นถึงระบบวิธีคิดของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้สามารถแสวงหาประโยชน์ในทางการตลาด หากมีการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา การผูกขาดองค์ความรู้เหล่านี้จะลดลง จนส่งผลให้มูลค่าขององค์ความรู้นั้น ๆ ลดลงได้

ด้วยเหตุนี้ ผลงานของกรมทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละปีจะพบว่าหน่วยงานนี้ให้ความสำคัญกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมาก กล่าวได้ว่า การก่อตั้งกรมทรัพย์สินทางปัญญาถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญของระบบทรัพย์สินทางปัญญาของไทย การแก้ไขพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ การแก้ไขพระราชบัญญัติเครื่องหมายการค้า การตรากฎหมายใหม่ เช่น กฎหมายความลับทางการค้า กฎหมายเครื่องหมายทางภูมิศาสตร์ กฎหมายการออกแบบผลิตภัณฑ์ และกฎหมายว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ในส่วนของสิทธิบัตร บทบาทที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิบัตรอย่างมากคือ บทบาทในการเสนอให้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรและบทบาทในการตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศขึ้นในประเทศไทย

สำหรับบทบาทในการเสนอแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 ฉบับแก้ไขปีพ.ศ. 2535 กรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ยื่นร่างกฎหมายฉบับใหม่ไปยังคณะรัฐมนตรีเพื่อพิจารณาเมื่อวันที่ 15 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2539 ซึ่งกระบวนการทั้งหมดตั้งแต่การรับร่างของคณะรัฐมนตรีไปสู่การตรวจสอบของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกาก่อนเสนอต่อไปยังรัฐสภา เป็นไปอย่างรวดเร็วและรวดเร็ว ในส่วนของเนื้อหาที่ปรากฏในร่างฉบับใหม่นั้น นายบรรพต หงส์ทอง อธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญาในเวลานั้น ได้กล่าวในงานสัมมนาขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาวไว้ว่า สาเหตุที่ต้องมีการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับพ.ศ.2535 มี 5 ประการ คือ ประการแรก การเพิ่มหลักการปฏิบัติเยี่ยงคนชาติ โดยกฎหมายสิทธิบัตรฉบับใหม่จะให้การคุ้มครองบุคคลที่มีสัญชาติอื่น ซึ่งเป็นภาคีสมาชิกของเวทีนาานาชาติใด ๆ ก็ตามที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองสิทธิบัตร เช่นเดียวกับที่ประเทศไทยเป็นสมาชิกและได้รับการปฏิบัติเฉกเช่นเดียวกัน ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการประกาศใช้สิทธิเหนือสิทธิบัตรให้มีความยุติธรรมมากขึ้นต่อผู้ทรงสิทธิบัตร ประการที่สาม การยกเลิกบทบัญญัติที่กีดกันไม่คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา และยกเลิกคณะกรรมการสิทธิบัตร ประการที่สี่ การเพิ่มบทบัญญัติในการคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ที่ไม่มีความสลับซับซ้อนแต่สามารถนำไปพัฒนาต่อ

เป็นเทคโนโลยีขั้นสูงได้ และประการสุดท้าย การลดบทบาทนิติที่เกี่ยวข้อกับการจำกัดสิทธิของผู้ที่ได้รับสิทธิบัตร (Banphot, 1996: online)

ในส่วนของบทบาทในการตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ กรมทรัพย์สินทางปัญญาได้ยื่นร่างพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลต่อคณะรัฐมนตรี และได้รับการอนุมัติเมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ.2538 พอถึงวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ.2539 ร่างดังกล่าวได้รับการอนุมัติจากรัฐสภาและประกาศในราชกิจจานุเบกษา เหตุผลของการตราพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ คดีที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศแตกต่างจากคดีอื่นๆ ในเรื่องเทคนิคและความสลับซับซ้อนที่มากกว่า ดังนั้น ประเทศไทยจึงต้องการจัดตั้งศาลเฉพาะทางขึ้นเพื่อพิจารณาและตัดสินคดีด้านนี้โดยตรง ตามกฎหมายการจัดตั้งศาล ผู้พิพากษาได้รับการฝึกเป็นกรณีพิเศษ และขั้นตอนต่างๆ จะถูกนำมาบังคับใช้เพื่อให้สามารถจัดการคดีทางด้านทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ และเที่ยงธรรม (พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศฯ, 2539)

ทางด้านนายบรรพตได้กล่าวไว้ในที่สัมมนาเดียวกันเกี่ยวกับการจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ ไว้ 4 ประการคือ ประการแรก ศาลสามารถสังเคราะห์รวบรวมข้อมูลแม้ว่าคดีได้เข้าสู่การพิจารณาของศาลแล้ว ในกรณีฉุกเฉิน ศาลสามารถสั่งอายัดหรือริบเอกสารหรือทรัพย์สินที่สามารถใช้เป็นหลักฐานประกอบการพิจารณาคดีได้ ประการที่สอง ศาลมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบต่อทั้งคดีดีอาญาและคดีแพ่งได้ ประการที่สาม การตัดสินใจของศาลสามารถยื่นอุทธรณ์ต่อศาลฎีกาได้ และประการที่สี่ศาลสามารถลดหรือขยายระยะเวลาหรือกระบวนการในการพิจารณาคดีได้ตามที่ศาลเห็นสมควร (Banphot, 1996: online) นอกจากนี้ กรมทรัพย์สินทางปัญญายังได้จัดตั้งฐานข้อมูลสิทธิบัตร (Industrial Property Information Center) ในปีพ.ศ.2537 โดยได้รับความร่วมมือกับองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency หรือ JICA) เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบข้อมูลการจดสิทธิบัตรและเครื่องหมายการค้าจากทั่วโลกได้ (Banphot, 1996: online) บทบาทเหล่านี้ของกรมทรัพย์สินทางปัญญาเป็นการส่งเสริมให้เกิดการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งผู้ทรงสิทธิเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ ในส่วนของสิทธิบัตรยาที่เช่นกัน การคุ้มครองสิทธิบัตรยาที่เข้มงวด โดยเฉพาะการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา ส่งผลให้โครงสร้างอุตสาหกรรมยาในประเทศไทยเปลี่ยนแปลงไป รวมถึงการเข้าถึงยาของผู้ป่วยที่มีข้อจำกัดมากยิ่งขึ้น การวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะได้พูดถึงต่อไปตามลำดับ

การวิเคราะห์ถึงบทบาทของกระทรวงพาณิชย์และกรมทรัพย์สินทางปัญญาในการส่งเสริมให้เกิดระบบทรัพย์สินทางปัญญาและการคุ้มครองสิทธิบัตรที่เข้มแข็ง เป็นส่วนสำคัญในการพูดถึงบทบาทของพลังตลาดสหรัฐฯและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ รวมถึงองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก ถือเป็นพลังสังคมสำคัญในระบบตลาดอัตโนมัติ การทำงานขององค์การเหล่านี้มีผลอย่างมากต่อการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์ เมื่อพลังตลาดเหล่านี้เข้ามามีความสัมพันธ์กับรัฐไทย สถาบันที่เกี่ยวข้องจึงได้รับการปลูกฝังและ

กีดกันให้รัฐบาลไทยสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็ง นอกเหนือจากตัวแสดงในข้างต้น ยังมีบรรษัทข้ามชาติเอกชน ซึ่งรวมตัวกันในกลุ่มสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์แห่งสหรัฐอเมริกา สมาคมนี้เป็นกลุ่มที่ปกป้องผลประโยชน์ของพวกเขาผ่านการล็อบบี้รัฐบาลอเมริกัน ในกรณีของไทย ฟาร์มาได้เข้ามามีบทบาทในการตั้งสาขาของพวกเขาในประเทศไทย โดยเป็นศูนย์รวมของบริษัทลูกในประเทศไทยที่เรียกว่า สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ หรือพีริมา

1.3 สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์: สโมสรบรรษัทข้ามชาติในประเทศไทย

การกล่าวถึงบทบาทของพีริมาหรือสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ (Pharmaceutical Research and Manufacturers Association -- PReMA) จำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาถึงการรวมตัวของตัวแทนกลุ่มบรรษัทข้ามชาติในประเทศไทย กล่าวได้ว่า ก่อนหน้าที่พีริมาจะมี การจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ บรรษัทข้ามชาติได้รวมตัวกันในประเทศไทยมาเป็นเวลา ภายใต้อาณัติที่มีชื่อว่า “สมาคมผลิตเภสัชภัณฑ์” (Pharmaceutical Products Association หรือ PPA) ขึ้นในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2513 โดยการก่อตั้งของนายเฮนรี อาร์ โคเช็ค (Henry R.Koczyk) จากบริษัทอินเตอร์เนชั่นแนล ฟาร์มาซูติคอล และนายเลียวนาร์ด ชาน (Mr. Leonard Chan) จากบริษัทไฟเซอร์ อินเตอร์เนชั่นแนล การก่อตั้งของสมาคมผลิตเภสัชภัณฑ์จึง เป็นตัวกลางในการประสานงานระหว่างบรรษัทข้ามชาติกับรัฐบาลไทย พอถึงปีพ.ศ.2528 สมาคมผลิตเภสัชภัณฑ์ก็ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “สมาคมผู้ผลิตเภสัชภัณฑ์” (Pharmaceutical Producers Association หรือ PPA) (พีริมา, 2552ค: ออนไลน์) สมาคมดังกล่าวนี้เป็นการ รวมตัวกันของบรรษัทข้ามชาติที่เข้ามาตั้งบริษัทลูกในประเทศไทย โดยจะมีการประชุมกัน เดือนละหนึ่งครั้ง เพื่อกำหนดท่าทีของสมาคมและแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างบริษัทถึงการทำ ธุรกิจภายในไทย เช่น ข้อมูลโรงพยาบาล แพทย์ หรือร้านขายยา เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวนี้รวมถึง การติดต่อกับรัฐมนตรีในการขอความช่วยเหลือในการทำธุรกิจด้วย (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539: 91) ควบคู่ไปกับการแลกเปลี่ยนข้อมูลภายในกลุ่ม สมาคมพีเพียยังมีความพยายามในการสื่อสารกับ ประชาชน ด้วยการเผยแพร่ทางหนังสือพิมพ์ วารสาร และสื่อต่างๆ ให้ประชาชนยอมรับถึงผลดี ของการคุ้มครองสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระตุ้นให้เกิดการเจริญเติบโต ของอุตสาหกรรมยาในประเทศ และการลงทุนจากต่างประเทศ (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539: 235-6)

การรวมตัวกันของบรรษัทเหล่านี้ ได้กลายมาเป็นพลังสังคมนที่สำคัญของฝ่ายตลาดใน การผลักดันให้ยาและเวชภัณฑ์กลายเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค พวกเขามีบทบาทอย่างมากต่อโฉมหน้า ของนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาไทย บทบาทที่สำคัญได้แก่ การเคลื่อนไหวให้มีการแก้ไขพรบ. สิทธิบัตร พ.ศ.2522 เพื่อให้ขยายขอบเขตไปสู่การคุ้มครองตัวผลิตภัณฑ์ยา โดยเป็นความ เคลื่อนไหวที่เริ่มต้นขึ้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ.2528 ร่วมกับสภาหอการค้าอเมริกันในประเทศไทย (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539: 42 และ 79) ทางด้านสมาคมผู้ผลิตเภสัชภัณฑ์ได้ให้เหตุผลว่า การคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาจะช่วยให้เกิดแรงจูงใจในการค้นคว้าและวิจัยยา โดยกีดกันผู้ที่ต้องการ ฉวยประโยชน์จากวิทยาการทางยา อันถือเป็นการสร้างความเป็นธรรมในการตอบแทนผู้ที่

คิดค้นวิจัยยานั้นๆ นอกจากนี้ การคุ้มครองยายังเอื้อให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น โดยที่ผู้ทรงสิทธิมีต้องกังวลว่า องค์ความรู้ของตนจะถูกลอกเลียนแบบ ผลก็คือ อุตสาหกรรมยาในประเทศจะก้าวหน้ามากยิ่งขึ้น เนื่องจากประเทศต่างๆ ยินดีเข้ามาลงทุนและถ่ายทอดเทคโนโลยีให้แก่ไทย รวมถึงตัวเลขการจ้างงานในไทยจะสูงขึ้นจากการมีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตยามาตั้งมากขึ้น สำหรับข้อวิจารณ์ที่ว่า การมีสิทธิบัตรยาจะทำให้ยามีราคาแพง และเป็นการทำลายอุตสาหกรรมยาท้องถิ่นนั้น ทางสมาคมฯ ได้ออกมาชี้แจงว่า ราคาของยาถูกกำหนดโดยค่าวิจัยและพัฒนาซึ่งมีราคาสูงอยู่แล้ว จึงไม่เกี่ยวกับการมีสิทธิบัตร ในขณะที่เดียวกัน ยาที่ผลิตในไทยกว่าร้อยละ 80 เป็นยาที่ไม่มีสิทธิบัตร การมีสิทธิบัตรยาจึงไม่ได้ส่งผลต่อการผลิตยาแต่อย่างใด ในทางตรงกันข้าม สิทธิบัตรยาจะกระตุ้นให้ผู้ผลิตยาท้องถิ่นรวมตัวกันค้นคว้าและพัฒนาต่อไป (สุชาติ ศิริวิณะ, 2539: 71-3)

สำหรับยุทธศาสตร์ในการเคลื่อนไหวนี้ ทางด้านสมาคมพีพีเอได้ใช้วิธีการลอบบี้ ซึ่งเป็นยุทธวิธีเดียวกับที่ฟาร์มาใช้ในการกดดันรัฐบาลอเมริกัน ในช่วงที่ทางสมาคมฯ ได้เคลื่อนไหวอย่างหนักเพื่อกดดันให้รัฐบาลยอมขยายขอบเขตการคุ้มครองสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยานั้น สมาคมฯ ได้เชิญนางวินดา จิตต์หมั่น ผู้อำนวยการสำนักงานเลขานุการพรรคประชาธิปัตย์ และอดีตรองโฆษกรัฐบาลเปรม มาดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาสมาคมพีพีเอในปีพ.ศ.2529 เหตุผลสำคัญเป็นเพราะนางวินดามีความสัมพันธ์อันดีกับพรรคประชาธิปัตย์ ซึ่งในสมัยนั้นเป็นพรรคที่มีอิทธิพลอย่างมากในกระทรวงสาธารณสุข การขึ้นมาของนางวินดาจึงมาพร้อมกับแนวคิดของฟาร์มาและพีพีเออย่างชัดเจน ตั้งแต่เรื่องของกรณีที่สิทธิบัตรยาจะไม่ส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมยาในประเทศ การถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านยาจากบริษัทต่างชาติ การกระตุ้นให้เกิดการพัฒนาและวิจัยยา เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างตรรกะเพื่อชี้ชวนให้พลังสังคมต่างๆ ในประเทศเห็นคล้อยตามกันว่า การคุ้มครองสิทธิบัตรต่อผลิตภัณฑ์ยาย่อมนำมาสู่ผลดีต่อเศรษฐกิจและสังคมโดยรวมของประเทศไทย (สุชาติ ศิริวิณะ, 2539: 105-6; และ 119)

พอถึงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ.2547 สมาคมผู้ผลิตเภสัชภัณฑ์ก็ได้เปลี่ยนชื่อจากสมาคมผู้ผลิตเภสัชภัณฑ์เป็น “สมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์” (Pharmaceutical Research and Manufacturers Association) หรือที่รู้จักกันดีในชื่อย่อว่า “พรีมา” (PReMA) การเปลี่ยนชื่อครั้งนี้ก็ “เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงกิจกรรมหลักของสมาชิกสมาคม ซึ่งลงทุนทางด้านวิจัยและพัฒนาเพื่อให้ได้มาซึ่งนวัตกรรมใหม่ทางด้านยา” (พรีมา, 2552ค: ออนไลน์) กล่าวได้ว่า พรีมาเป็นองค์กรของภาคเอกชนที่มีสมาชิกเป็นบริษัทหรือหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับการวิจัยและพัฒนาโดยตรง และมีความสัมพันธ์กับบรรษัทากลุ่มเดิม ภายใต้ชื่อใหม่ พรีมาได้กำหนดภารกิจของการทำงานภายใต้ปรัชญาที่ว่า “นวัตกรรมยาเพื่อสุขภาพที่ดีกว่า” (Innovative Medicines...Healthier Life) อันเป็นปรัชญาที่ถูกเผยแพร่เพื่อมารองรับพันธกิจอย่างเป็นทางการขององค์กรที่ว่า พรีมามีเป้าหมายที่การ...

“...ส่งเสริมให้คนไทย มีสุขภาพและคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า ด้วยการเข้าถึง
ยานวัตกรรมที่ผ่านขบวนการวิจัยและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อความก้าวหน้า

ทางการแพทย์และระบบสาธารณสุข [ของไทย] สมาคมสนับสนุนสิทธิของประชาชนและผู้ประกอบวิชาชีพทางการแพทย์ เกษัชกรรม และพยาบาล ในการเลือกใช้อาณัติภาพที่สามารถให้ผลการรักษาโรคได้สูงสุด...” (พริมา, 2552 ก: ออนไลน์)

ทั้งนี้ พริมาได้อ้างว่า องค์การของพวกเขาเป็นองค์การที่สมาชิกเป็นที่ยอมรับในระดับโลก อันเป็นแหล่งข้อมูลที่ทันสมัย และต้องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนไทยให้ดีขึ้นในด้านต่างๆ พริมาชี้แจงว่าพวกเขาสามารถบรรลุภารกิจดังกล่าว โดยมีบทบาทที่สำคัญ 5 ประการ อันประกอบไปด้วย ประการแรก การวิจัยและพัฒนา โดยเฉพาอย่างยิ่งต่อโรคที่ยังรักษาไม่หาย เช่น โรคมะเร็ง โรคเอดส์ หรือไขหวัดนก เป็นต้น โรคเหล่านี้เป็นโรคที่มีความสลับซับซ้อนและต้องการนวัตกรรมใหม่ในการรักษา ประการที่สอง การยึดมั่นในหลักปฏิบัติสากล ในฐานะที่พริมาเป็นสมาชิกขององค์การ IFPMA และองค์การ WSMI ซึ่งเป็นองค์การที่ได้รับการยอมรับในระดับโลกจากกลุ่มผู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิจัยเภสัชภัณฑ์ ประการที่สาม การยึดมั่นในความรับผิดชอบต่อสังคม เพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยที่ด้อยโอกาสและขาดความสามารถในการเข้าถึงยา รวมถึงผู้ป่วยจากภยธรรมชาติอีกด้วย ประการที่สี่ การจัดสัมมนาและเทคนิคต่อบุคคลกรทางการแพทย์ เป็นการฝึกอบรมหน่วยงานภาครัฐร่วมกับภาคเอกชน ตลอดจนสถาบันการศึกษาเพื่อให้ได้รับข้อมูลข่าวสารที่ทันสมัยอันนำไปสู่การยกระดับมาตรฐานสุขภาพในประเทศไทย และประการสุดท้าย การส่งเสริมการคุ้มครองทางทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อสร้างแรงจูงใจและเป็นเงินทุนสำหรับการคิดค้นและวิจัยนวัตกรรมทางยาต่อไปในอนาคต (พริมา, 2552ข: ออนไลน์)

หากพิจารณาไปที่รายชื่อสมาชิกของพริมาจะพบว่า สมาชิกทั้งหมดล้วนประกอบไปด้วยบริษัทยาชั้นนำของโลก ตัวอย่างบรรษัทยาชั้นนำของโลก อาทิ บริษัท แอ็บบอต ลาบอแรตอริส จำกัด, บริษัท ไบเออร์ไทย จำกัด, บริษัท เบอริลี ยูเคเกอร์ จำกัด (มหาชน), บริษัท บริสตอล-ไมเยอร์ส สควิบ์ ฟาร์มา (ประเทศไทย) จำกัด, บริษัท ดีทแฮล์ม จำกัด, บริษัท แกล็กโซสมิทไคลน์ (ประเทศไทย) จำกัด, บริษัท เมอร์ค จำกัด, บริษัท เอ็มเอสดี (ประเทศไทย) จำกัด, บริษัท โนวาร์ตีส (ประเทศไทย) จำกัด, บริษัท ไฟเซอร์ (ประเทศไทย) จำกัด, บริษัท โรช ไทยแลนด์ จำกัด, หรือ บริษัท ซาโนฟี-อเวนตีส (ประเทศไทย) จำกัด เป็นต้น (พริมา, 2552ง: ออนไลน์) เห็นได้ว่า รายชื่อบรรษัทยาเหล่านี้ได้ล้วนเป็นเจ้าของสิทธิบัตรรายการสำคัญ เช่น ยาเอชไอวี ยามะเร็ง หรือยาหัวใจ ซึ่งในบรรดาบรรษัทยาเหล่านี้ บางรายมีข้อพิพาทกับรัฐบาลไทยในเรื่องการคัดค้านการจดสิทธิบัตร การเพิกถอนสิทธิบัตร รวมถึงต่อกรณีการประกาศซีแอลในประเทศไทยด้วย

จากข้อเท็จจริงที่ว่าพริมาเป็นสมาชิกของบรรษัทยาชั้นนำของโลก องค์การนี้จึงมีความเชื่อมโยงกับฟาร์มาหรือสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์แห่งสหรัฐฯซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการประสานประโยชน์ของกลุ่มอุตสาหกรรมยาและนโยบายทางด้านสาธารณสุขกับรัฐบาลอเมริกัน ดังที่ได้กล่าวถึงในบทที่ผ่านมา ในกรณีของประเทศไทย ทางด้านสมาคมผู้ผลิตยาของ

สหรัฐฯได้ออกมาอ้างในปีพ.ศ.2528 ว่า สหรัฐฯต้องสูญเสียเงินไปมากถึง 165 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯให้แก่ประเทศไทยจากการที่รัฐบาลไทยไม่สามารถคุ้มครองสิทธิบัตรยาของสหรัฐฯได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมกันนั้น พวกเขาได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยเพิ่มมาตรฐานการคุ้มครองสิทธิบัตรยาให้แก่สหรัฐฯ ในขณะที่เดียวกัน ฟาร์มาก็ได้ลobbีให้รัฐบาลอเมริกันและสภาองเกรสผ่านกฎหมาย “Omnibus Trade and Competitiveness Act” ในปีค.ศ.1988 (พ.ศ.2531) กฎหมายฉบับนี้เป็นที่รู้จักกันดีในฐานะกฎหมายที่มี “มาตราพิเศษ 301” (Special 301) ที่กำหนดให้ผู้แทนการค้าสหรัฐฯต้องจัดทำทำรายงานสรุปผลว่ามีประเทศใดบ้างที่ไม่มีระบบทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเพียงพอหรือมีแต่ขัดต่อผลประโยชน์แห่งชาติของสหรัฐฯ

ผลของกฎหมายฉบับนี้ทำให้ฟาร์มามีหลักอ้างอิงในการประณามรัฐบาลไทย ในช่วงต้นปีพ.ศ.2534 สมาคมผู้วิจัยยาสหรัฐฯ (US Pharmaceutical Manufacturers Association หรือ PMA) ได้ประณามประเทศไทยในเรื่องการละเลยการคุ้มครองสิทธิบัตรยาอย่างเพียงพออีกครั้ง ทางสมาคมได้ยื่นหนังสือผ่านสำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯว่า รัฐบาลไทยไม่ได้ให้การคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาของสหรัฐฯอย่างเพียงพอ ทำให้สหรัฐฯต้องสูญเสียรายได้จากประเทศไทยคิดเป็นมูลค่ามากกว่าปีละ 100 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ การสูญเสียนี้ทำให้สหรัฐฯเสียโอกาสในการนำเงินจากการขายยาที่มีสิทธิบัตรไปพัฒนาและวิจัยยาซึ่งใช้เวลานานถึง 10 ปี และมีค่าใช้จ่ายสูงถึง 231 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯสำหรับยาแต่ละประเภท (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 144) พอถึงช่วงปลายปีของปีเดียวกัน ทางสมาคมพีพีเอได้ใช้โอกาสนี้ ยื่นหนังสือถึงประธานสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เพื่อขอเสียงสนับสนุนให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ในหนังสือฉบับดังกล่าวได้ชี้แจงว่า การจดสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์จะไม่มีผลกระทบต่อราคาขายในประเทศอย่างแน่นอน (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 183-4) ผลก็คือ พอถึงปีพ.ศ.2535 รัฐบาลไทยได้ตอบสนองด้วยการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรโดยการยอมให้ยาเป็นผลิตภัณฑ์ที่จดสิทธิบัตรได้และขยายอายุการคุ้มครองจาก 15 เป็น 20 ปี ก่อนหน้าที่ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหมดจะมีผลผูกพันให้ยอมรับในข้อตกลงทริพส์ภายในปีพ.ศ.2543 (Jiraporn, 2005: 58) นอกเหนือจากประเทศไทยแล้ว ฟาร์มายังเรียกร้องให้สำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯเร่งดำเนินการกับประเทศอาร์เจนตินา ปากีสถาน และโปแลนด์ในกรณีที่ไม่ยอมรับยาที่จดสิทธิบัตร (Shashikant, 2004: 16)

ในเวลาต่อมาไม่นาน ทางฟาร์มาได้ระบุไว้ในรายงานประจำปีพ.ศ.2546ว่าจะอุทิศเวลาให้กับการค้นพบยาใหม่ๆที่ใช้รักษาชีวิตคนไข้ด้วยวิธีการวิจัยด้านเทคโนโลยีทางชีวภาพ (pharmaceutical-biotechnology research) หากรัฐบาลอสังขัตผลักดันนโยบายใน 2 เรื่องสำคัญได้แก่ (1) การดำเนินการให้คนไข้ได้เข้าถึงยาที่ปลอดภัยและมีประสิทธิภาพผ่านกลไกตลาดที่ปราศจากซึ่งการควบคุมราคา และ (2) การผลักดันให้มีการยอมรับในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาอย่างแพร่หลายในฐานะของการเป็นเงื่อนไขในการเจรจาการค้า (Shashikant, 2004: 16) หากเปรียบเทียบรายชื่อสมาชิกที่ปรากฏในพริมาจะพบว่า บริษัทยาในไทยล้วนเป็นบริษัทลูกของบริษัทยาแม่ในยุโรปและญี่ปุ่น บริษัทแม่เหล่านี้ล้วนเป็นสมาชิกของฟาร์มาทั้งสิ้นไม่ว่าจะเป็นแอสบอต (Abbott) ไบเออร์ (Bayer) บริสตอล-ไมเออร์ สควิบ (Bristol-Myers Squibb)

จีเอสเค (GSK) เมิร์ค (Merck) โนวาร์ตีส (Novartis) ไฟเซอร์ (Pfizer) หรือ ซาโนฟี-อเวนต์ิส (Sanofi-Aventis) เป็นต้น (PhRMA, 2010: online) บทบาทของบริษัทยาระดับโลกเหล่านี้ในการกดดันรัฐบาลอเมริกันผ่านกลุ่มล็อบบี้ยิสต์อาซิฟได้กล่าวถึงไว้แล้วในข้างต้น

จากที่กล่าวมาในข้างต้นนี้ จุดยืนของฟาร์มาได้ถ่ายทอดมาสู่นโยบายของฟรีมา พวกเขาเสนอว่า การวิจัยและพัฒนายานวัตกรรมจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาอย่างไม่หยุดยั้ง เพื่อให้เท่าทันกับวิวัฒนาการของโรคที่ซับซ้อนขึ้นไปในทุกขณะ ผลก็คือ การพัฒนาและวิจัยยาจึงต้องมีการลงทุนในด้านการวิจัย และพัฒนาใหม่อย่างมหาศาล เพื่อให้ได้มาซึ่งยานวัตกรรมที่มีคุณภาพสูงกว่า และปลอดภัยกว่ามาสู่มวลมนุษยชาติ (ฟรีมา, 2552ค: ออนไลน์) ท่าทีของฟาร์มาและฟรีมาจึงมีผลอย่างมากต่อทิศทางของนโยบายการค้าและนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของไทย แนวคิดของฟาร์มาถูกส่งผ่านไปยังวอชิงตันผ่านนโยบายการค้า ในขณะที่ฟรีมาก็มีคณะกรรมการและทีมงาน ที่ล้วนมีภูมิหลังจากการเป็นตัวแทนของบรรษัทยาชั้นนำทั้งสิ้น ในปัจจุบัน ฟรีมาบริหารงานโดยภก.ธีระ ฉกาจนโรดม ในฐานะนายกสมาคมฟรีมา และมีภก.สมเกียรติ มหพันธ์ และมร.เกรแฮม อัลมอนต์ ดำรงตำแหน่งอุปนายกสมาคม ทั้งสามท่านเป็นผู้บริหารระดับสูงของบริษัท โอลิค (ประเทศไทย) จำกัด บริษัท แจนเซน-ซีแลก จำกัด และบริษัท ซาโนฟี-อเวนต์ิส (ประเทศไทย) จำกัด ตามลำดับ ในขณะที่คณะกรรมการบริหารล้วนเป็นตัวแทนของบริษัทยาชั้นนำที่ได้เสนอรายชื่อไปข้างต้นแล้วทั้งสิ้น (ฟรีมา, 2552จ: ออนไลน์)

ด้วยเหตุนี้ บทบาทของฟรีมาในการเข้าถึงยา จึงออกมาในลักษณะของการส่งเสริมระบบทรัพย์สินทางปัญญา บนพื้นฐานความคิดที่ว่าระบบคุ้มครองสิทธิบัตรยาที่เข้มแข็งจะช่วยสร้างแรงจูงใจให้กับนักประดิษฐ์ และเป็นการระดมทุนสำหรับการพัฒนาและวิจัยยาต่อไปในอนาคต ฟรีมาเสนอว่า...

“...การวิจัยยาใหม่ใช้เวลาโดยเฉลี่ยมากกว่าสิบปี และมีค่าใช้จ่ายมากกว่าพันล้านดอลลาร์สหรัฐ โดยมีจำนวนน้อยเพียง 1 ใน 10,000 โมเลกุลที่จะผ่านการวิจัยจนออกมาเป็นยาใหม่ ที่ประสบความสำเร็จ การที่บริษัทผลิตยานวัตกรรมกล้าและสามารถลงทุนในระยะยาวขนาดนี้ได้ ก็เพราะว่ามีทรัพย์สินทางปัญญาคู่ครองการวิจัยอยู่ รัฐบาลนานาชาติรวมทั้งไทยตกลงร่วมกัน ให้ความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาแก่เจ้าของนวัตกรรม เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ลงทุน และชดเชยความเสี่ยงของ การลงทุนเงิน และเวลาอย่างมหาศาลในการวิจัยและพัฒนาใหม่ ๆ ออกมา “ทรัพย์สินทางปัญญาเหล่านี้จะเป็นแรงผลักดันที่จูงใจ ให้มีการพัฒนาเทคโนโลยีและมีการค้นคว้าวิจัย เพื่อให้เกิดนวัตกรรมที่จะช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต ของประชาชนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป...” (ฟรีมา, 2552ข: ออนไลน์)

พอถึงเดือนตุลาคม พ.ศ.2551 ฟรีมาได้ออกหนังสือที่ชื่อว่า “สร้างสรรค์นวัตกรรมด้วยทรัพย์สินทางปัญญา” ในเนื้อหาที่ว่าด้วยเศรษฐศาสตร์ของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา ผู้แต่งได้ตอกย้ำให้เห็นถึงความจำเป็นในการสร้างแรงบันดาลใจให้นักประดิษฐ์หรือผู้วิจัยในการสร้าง

นวัตกรรมที่ดียิ่งขึ้น ระบบสิทธิบัตรที่เข้มแข็งจะทำให้พวกเขาไม่ต้องกังวลว่างานวิจัยหรือสิ่งประดิษฐ์จะถูกลอกเลียนแบบ จนกระทั่งไม่ประดิษฐ์นวัตกรรมใดๆออกมา ผลก็คือ มนุษยชาติทั้งมวลจะสูญเสียประโยชน์ร่วมกันจากการไม่มีสิ่งประดิษฐ์ที่เท่าทันกับความต้องการในปัจจุบันและอนาคต (พริมา, 2551: 46-7) เนื้อหาในส่วนอื่นๆของหนังสือยังได้ยกกรณีศึกษาถึงข้อดีของการมีระบบทรัพย์สินทางปัญญา และข้อเสียจากการที่รัฐละเลยการควบคุมระบบทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งในกรณีของบริษัทเอกชนและในกรณีของมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลก อย่างไรก็ตาม เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ ไม่มีส่วนใดเลยที่กล่าวถึงข้อจำกัดของระบบทรัพย์สินทางปัญญาหรือระบบสิทธิบัตร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อวิพากษ์ที่มีต่อการเข้าถึงยาของประชาชน

การวิเคราะห์ในส่วนนี้เห็นได้ว่า บริษัทยาเหล่านี้ซึ่งเป็นเจ้าของสิทธิบัตรยาสำคัญล้วนได้ประโยชน์จากคุ้มครองสิทธิบัตรยาในประเทศไทย ยิ่งรัฐบาลไทยให้ความเข้มงวดในการคุ้มครองสิทธิบัตรยา บริษัทยาเหล่านี้ยิ่งได้ประโยชน์มากตามไปด้วย ดังนั้น พวกเขาจึงมีบทบาทอย่างมากในการผลักดันให้เกิดระบบกฎหมายสิทธิบัตรในประเทศไทย รวมถึงการคัดค้านการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรไทย

2. พระราชบัญญัติสิทธิบัตรไทย: บทบาทของพลังตลาดผ่านพัฒนาการกฎหมายไทย

ในการกล่าวถึงงานของโพลานยีในบทที่สอง เขาได้เสนอให้เห็นว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดได้สร้างความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจเข้ามาแทนที่ความสัมพันธ์ทางสังคมแบบดั้งเดิม เพื่อแปรเปลี่ยนทรัพยากรหรือสิ่งของที่มีอยู่ให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของตลาด กลไกนี้ทำให้สิ่งของต่างๆมีราคาที่จำเป็นต้องใช้เงินตราในการซื้อหา กิลล์ได้นำแนวคิดนี้มาขยายต่อเพื่ออธิบายการทำงานของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่ตามทฤษฎี “ธรรมเนียมใหม่ในการจัดความสัมพันธ์ทางการเมือง” ของเขา กิลล์อธิบายว่า รัฐถูกปรับเปลี่ยนโครงสร้างให้รองรับการขยายตัวของทุน ด้วยการเผยแพร่ความคิดเรื่องการเป็นเจ้าของหรือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน แล้วจัดตั้งสถาบันขึ้นมาทำหน้าที่ควบคุม กำกับ หรือดูแล กิจกรรมของตลาดเสรีนิยมใหม่ ในแง่นี้การผูกขาดองค์ความรู้ในรูปแบบของทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิบัตรยาถือเป็นส่วนหนึ่งของการสะสมทุนหรือกระบวนการแสวงหากำไรทางเศรษฐกิจด้วย (Gill, 2008: 170-3) การวิเคราะห์ในส่วนนี้จะได้ชี้ให้เห็นว่า พระราชบัญญัติสิทธิบัตรของไทย เป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางสถาบันเศรษฐกิจ ซึ่งพลังตลาดทุนนิยมอันได้แก่ สหรัฐอเมริกาและกลุ่มบรรษัทข้ามชาติ กดดันให้รัฐบาลไทยสร้างขึ้นผ่านมาตรการทางการค้า

ในกรณีของประเทศไทย สหรัฐฯในฐานะประเทศคู่ค้าที่สำคัญที่สุดของไทย ได้ประกาศชัดเจนว่า การคุ้มครองสิทธิบัตรยาที่มีประสิทธิภาพ เป็นเงื่อนไขหลักที่ทุกประเทศภาคีการค้าของสหรัฐฯจำเป็นต้องยอมรับ เงื่อนไขนี้ได้นำมาสู่การที่รัฐไทยเลือกการปรับปรุงกฎหมายสิทธิบัตรเพื่อแลกกับการรักษาสิทธิพิเศษทางการค้ากับสหรัฐฯไว้ ผลก็คือ ประเทศไทยได้ออกพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 ในยุครัฐบาลเกรียงศักดิ์ และมาแก้ไขในปีพ.ศ.2535 และปีพ.ศ.2542 ในสมัยรัฐบาลอานันท์และรัฐบาลชวนสมัยที่สอง ตามลำดับ พอถึงปียุคสมัยของ

ทักษิณ ซึ่งได้มีการเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีกับสหรัฐฯ กระทรวงพาณิชย์ก็ได้มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่สี่ เพื่อเอื้อให้เกิดการลงทุนจากต่างชาติในประเทศไทย การพิจารณาบทบาทของสหรัฐฯ ในการแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตร จึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจพลังของระบบตลาดในประเทศไทย

2.1 พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522: กฎหมายสิทธิบัตรฉบับแรกของไทย

กฎหมายสิทธิบัตรฉบับแรกของไทยเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ประเทศไทยได้มีพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับแรกเมื่อปีพ.ศ.2522 โดยเหตุผลที่ต้องมีการประกาศใช้พระราชบัญญัตินี้คือ

“...เพื่อส่งเสริมให้มีการค้นคว้า วิจัย และประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์หรือกรรมวิธีใดชิ้นใหม่และการออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์และเป็น การก้าวหน้าทางเทคนิคในเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และพาณิชย์กรรมใน ประเทศ และเพื่อให้ผู้ประดิษฐ์และผู้ออกแบบผลิตภัณฑ์ได้รับการคุ้มครองการ ประดิษฐ์ หรือออกแบบผลิตภัณฑ์โดยห้ามมิให้บุคคลอื่นลอกหรือเลียนการ ประดิษฐ์ หรือการออกแบบผลิตภัณฑ์นี้โดยมิให้ค่าตอบแทน...”
(พระราชบัญญัติสิทธิบัตร, 2522)

กล่าวได้ว่า พรบ.ฉบับนี้สร้างความสมดุลระหว่างการคุ้มครองสิทธิของผู้ทรงสิทธิ และการพัฒนานวัตกรรมและความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับยา เมื่อพิจารณาถึงมาตรา 9 ของพรบ.ฉบับนี้พบว่า “อาหาร เครื่องดื่ม หรือยาหรือสิ่งผสมของยา” เป็นสิ่งประดิษฐ์ที่ขอรับสิทธิบัตรไม่ได้¹ ทั้งนี้พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับแรกของไทยให้การคุ้มครองเฉพาะกรรมวิธีผลิตยาเท่านั้น แต่ไม่ให้การคุ้มครองตัวยาและผลิตภัณฑ์ยา ซึ่งจะมีผลกระทบต่อการพัฒนาและวิจัยยา นอกจากนี้ในส่วนของสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ ตามมาตรา 35 ของพรบ.ยังได้กำหนดอายุคุ้มครองสิทธิบัตรไว้เพียง 15 ปี นับจากวันยื่นคำขอรับสิทธิบัตร ซึ่งสอดคล้องกับหลักและกติกาสากล ซึ่งนานาประเทศในเวลานั้นต่างยอมรับและปฏิบัติโดยทั่วกัน ทั้งนี้ก่อนการออกสิทธิบัตร กฎหมายฉบับนี้ยังเปิดโอกาสให้สามารถคัดค้านก่อนการออกสิทธิบัตรได้ตามมาตรา 29 (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร, 2522)

ในทำนองเดียวกัน พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับปีพ.ศ.2522 ยังได้อนุญาตให้มีการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ตามมาตรา 46 เมื่อพบว่า ภายหลังจาก 3 ปีนับตั้งแต่วันที่ออกสิทธิบัตร สิ่งประดิษฐ์ที่ได้รับสิทธิบัตรไม่มีการผลิต หรือไม่มีการขาย หรือมีการขายในราคาที่สูงเกินความเหมาะสมโดยไม่มีเหตุอันสมควร ก็สามารถขอใช้สิทธิตามสิทธิบัตรได้ มาตรานี้สอดคล้องกับ

¹ สิ่งประดิษฐ์ที่ไม่สามารถขอจดสิทธิบัตรได้ตามพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 คือ (1) อาหาร เครื่องดื่ม หรือยา หรือสิ่งผสมของยา (2) เครื่องจักรกลที่ใช้ในการเกษตรกรรมโดยตรง (3) สัตว์ พืช หรือกรรมวิธีทางชีววิทยาในการผลิตสัตว์หรือพืชขึ้น (4) กฎเกณฑ์และทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ (5) ระบบข้อมูลสำหรับการทำงานของเครื่องคอมพิวเตอร์ (6) การประดิษฐ์ที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อย ศีลธรรมอันดี อนามัยหรือสวัสดิภาพของประชาชน และ (7) การประดิษฐ์ที่กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกา

ข้อกำหนดตามมาตรา 55 ว่าด้วยการเพิกถอนสิทธิบัตร หากพบว่าพ้นจาก 6 ปีแล้วไม่มีการผลิต หรือไม่มีการขาย หรือมีการขายในราคาที่สูงเกินความเหมาะสมโดยไม่มีเหตุอันสมควร รวมถึงสอดคล้องกับมาตรา 77 ที่อนุญาตให้มีการนำเข้าซ้อนเพื่อวัตถุประสงค์ทางการค้าได้ในกรณีที่มีเหตุจำเป็นในการตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนให้เพียงพอ และเป็นไปตามเงื่อนไขที่คณะกรรมการสิทธิบัตรกำหนด (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร, 2522)

ด้วยเหตุนี้ พรบ.ฉบับนี้จึงเป็นที่ยอมรับในหมู่ภาคประชาสังคมยุคนั้น เนื่องจากพวกเขา มองว่า การคุ้มครองเพียงเฉพาะกระบวนการผลิตยาจะกระตุ้นให้เกิดการผลิตและการค้นคว้า นวัตกรรมต่อยอดของอุตสาหกรรมยาภายในประเทศ (กรณีการ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชู ตระกูล, 2550: 31-3) จิราพรแสดงความเห็นว่า การให้มีการผูกขาดตลาดในช่วงเวลาที่เหมาะสม ด้วยการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ระบบสิทธิบัตร และการยื่นคำขอรับสิทธิบัตรโดยเปิดเผยข้อมูลในสิ่งที่ประดิษฐ์คิดค้นและอ้างสิทธิความเป็นเจ้าของสิ่งประดิษฐ์ที่เป็นความคิด ริเริ่ม มีความใหม่ (Novelty) มีขั้นตอนการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น (Inventive step) และสามารถ ประดิษฐ์เป็นสินค้าอุตสาหกรรม (Industrial application) รวมถึงการเริ่มให้การคุ้มครองเฉพาะ กรรมวิธีผลิตยาก่อน จนระดับการพัฒนาเทคโนโลยีของประเทศสูงขึ้น จึงขยายการคุ้มครองไปสู่ ยาและผลิตภัณฑ์ยา เหล่านี้ถือเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นการประดิษฐ์ค้นคว้าภายในประเทศที่ สอดคล้องกับระดับการพัฒนาเทคโนโลยีผลิตยาของประเทศ (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2547: 204-7)²

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 ได้ไม่นาน รัฐบาลอเมริกันก็ได้กดดันรัฐบาลไทยให้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร และเพิ่มความ เข้มงวดในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะสหรัฐรู้สึกไม่พอใจกับ พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 ของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นที่กฎหมายฉบับ ดังกล่าวให้การคุ้มครองเฉพาะกรรมวิธีในการผลิตยา แต่มิได้ให้ความคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา ประเทศไทยจึงมีสิทธิผลิตยาตัวใดออกมาใช้ก็ได้หากผลิตได้ในกรรมวิธีที่แตกต่างจากเจ้าของ สิทธิบัตรอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกัน ยังมีประเด็นที่กฎหมายสิทธิบัตรไทยให้ความคุ้มครอง สิทธิบัตรเป็นระยะเวลา 15 ปี ซึ่งเป็นไปตามหลักกติกาสากลตามที่องค์การการค้าโลกได้กำหนด

² ในอีกด้านหนึ่ง พรบ.ฉบับนี้เป็นก้าวแรกของการที่บริษัทยาจะเข้ามาผูกขาดยาในไทย กล่าวคือ ในอดีต การเข้าถึง ยาแบบภูมิปัญญาชาวบ้านสามารถทำได้ เช่น กรณีเป็ล้าน้อย เป็นต้น แต่หลังจากมีพระราชบัญญัติฉบับนี้ การที่ประเทศ ญี่ปุ่นนำ “เป็ล้าน้อย” ซึ่งเป็นพืชสมุนไพรของไทยไปจดสิทธิบัตรและผลิตเป็นยารักษาโรคกระเพาะ “เป็ลลาโนทอล” ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2527 โดยมีโรงงานสกัดตัวยายู่ที่ประจวบคีรีขันธ์ และนำยานั้นกลับมาขายในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่ายินดีที่ เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2548 ทีมนักวิจัยไทยซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างองค์การเภสัชกรรมและสถาบันเทคโนโลยีชีวภาพและ วิศวกรรมพันธุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ผลิตยารักษาโรคกระเพาะที่ต่างจากยารักษาโรคกระเพาะของญี่ปุ่นได้สำเร็จ ยารักษาโรค กระเพาะปัจจุบันเกือบ 100% ยาของญี่ปุ่นเป็นยาเคลือบกระเพาะและยาควบคุมการหลั่งของกรดในกระเพาะอาหาร แต่ยาที่ทีม นักวิจัยไทยผลิตได้เป็นยารักษาแผลในกระเพาะอาหารและลำไส้ส่วนบน กระตุ้นให้เกิดการสร้างเนื้อเยื่อใหม่ และมีฤทธิ์ฆ่าเชื้อ แบคทีเรียที่จะก่อให้เกิดโรคกระเพาะเรื้อรัง ซึ่งสรรพคุณทั้งหมดยังไม่เคยพบในยารักษาโรคกระเพาะอื่น งานวิจัยชิ้นนี้จึงนับเป็น นวัตกรรมใหม่ในการผลิตยารักษาโรคกระเพาะที่เป็นความสำเร็จของคนไทย และใช้วัตถุดิบสมุนไพรไทยร้อยเปอร์เซ็นต์ (ผู้จัดการออนไลน์, 2548: ออนไลน์)

ไว้ กล่าวคือ ดัชนีเบิลยูทีโอได้กำหนดให้ประเทศสมาชิกในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาแก้ไขกฎหมายให้มีการคุ้มครองตัวผลิตภัณฑ์และขยายการคุ้มครองสิทธิบัตรออกไปเป็น 20 ปี ภายในปีพ.ศ.2543 และสำหรับประเทศด้อยพัฒนาให้นำไปปฏิบัติภายในปีพ.ศ.2548 (วิชัย โชควิวัฒน์, 2550ก: 9-10) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะในปีค.ศ.1984 (พ.ศ.2527) สหรัฐฯได้ออกกฎหมาย “Trade and Tariff Act of 1984” เพื่อให้อำนาจประธานาธิบดีสั่งยกเลิกสิทธิพิเศษทางการค้าหรือจีเอสพี พร้อมทั้งกำหนดอัตราภาษีขั้นสูงสุดแก่ประเทศใดก็ตามที่ไม่สามารถปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศได้อย่างเพียงพอ เนื้อหาของกฎหมายนี้สอดคล้องกับความต้องการของกลุ่มลوبيสต์ทางทรัพย์สินทางปัญญาที่เพิ่มการกดดันรัฐบาลในรูปแบบของนโยบายทางการค้าสหรัฐฯ ผลก็คือ วอชิงตันได้ผลักดันมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในระดับระหว่างประเทศอย่างเปิดเผยตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา (Sell, 2003: 81)

ด้วยเหตุนี้ ท่าทีของรัฐบาลสหรัฐฯจึงอยู่ในลักษณะของการกดดัน เรียกร้อง และเชิญชวนให้รัฐบาลไทยแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตรมาตลอด โดยมีประเด็นเรื่องการค้าเป็นเหตุผลจูงใจในช่วงต้นปีพ.ศ.2528 เป็นช่วงเวลาที่สิทธิพิเศษทางการค้ากับสหรัฐฯ (Generalized System of Preferences -- GSP) ของไทยโครงการที่หนึ่งกำลังจะหมดอายุในวันที่ 3 มกราคม พ.ศ. 2528³ รัฐบาลไทยในยุครัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ต้องการต่ออายุโครงการนี้เป็นรอบที่สอง สหรัฐฯจึงเห็นเป็นโอกาสในการเรียกร้องให้รัฐบาลไทยดำเนินการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรให้การคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา รวมทั้งขอให้มีการขยายอายุสิทธิบัตรจาก 15 ปี เป็น 20 ปี ในที่สุด แทนที่ยุทธศาสตร์การกดดันรัฐบาลไทย รัฐบาลสหรัฐฯได้ต่ออายุสิทธิพิเศษจีเอสพีให้แก่ประเทศไทยล่วงหน้าอีกเป็นเวลา 10 ปี ตั้งแต่วันที่ 4 มกราคม 2528 จนถึง 30 กรกฎาคม 2538 (มดิชน, 2550ข, 2 พ.ค.: ออนไลน์) ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลไทยจึงได้มีความพยายามเสนอกฎหมายเข้าสู่สภาหลายครั้งเพื่อขยายความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาตามที่สหรัฐฯร้องขอ แต่ทว่าความพยายามดังกล่าวถูกขัดขวางจากภาคประชาสังคมไทย อันประกอบไปด้วย นักวิชาการ บุคลากรสาธารณสุข และองค์กรพัฒนาเอกชนโดยเฉพาะกลุ่มศึกษาปัญหา (บทบาทของพลังสังคมเหล่านี้จะได้กล่าวถึงในบทถัดไป) อันที่จริงแล้ว นอกเหนือจากบทบาทของพลังสังคมข้างต้น สำหรับการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ. 2522 สหรัฐฯได้มีความพยายามกดดันไทยมาโดยตลอดแต่ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากสภาพการเมืองไทยขาดเสถียรภาพจนมีการยุบสภาอยู่บ่อยครั้ง ทำให้การเสนอกฎหมายขาดความต่อเนื่อง การเสนอกฎหมายครั้งสำคัญเกิดขึ้นในวันที่ 28 เมษายน พ.ศ.2531 กล่าวคือ ได้มีการเสนอร่างกฎหมายสิทธิบัตรฉบับแก้ไข แต่ทว่าส.ส.ฝ่ายรัฐบาลจำนวน 32 คนได้ออกเสียงคัดค้านในการโหวต และทำให้พรรคการเมืองต้นสังกัดของส.ส.ทั้ง 32 คนต้องลาออก ผลก็คือ นายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นคือ พลเอกเปรม ประกาศยุบสภา และเป็นเหตุให้ร่างกฎหมายเป็นอันตกไปโดยปริยาย (วิชัย โชควิวัฒน์, 2547: 290; วิชัย โชควิวัฒน์, 2550ก: 10-11)

³ โครงการจีเอสพีโครงการที่ 1 ระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2519 ถึง 3 มกราคม 2528.

เมื่อสภาวะการเมืองไทยขาดความแน่นอน สหรัฐฯจึงหันกลับมากดดันไทยอย่างหนัก ด้วยการนำมาตรา 301 มาบังคับใช้กีดกันทางการค้า วิธีที่มีประสิทธิภาพอย่างมากคือ การบีบกลุ่มอุตสาหกรรมไทยที่ละกลุ่มด้วยการลดสิทธิพิเศษทางภาษีที่ละรายการ ยุทธศาสตร์นี้ทำให้อุตสาหกรรมในไทยทะเลาะกันเองและหันมาช่วยกดดันรัฐบาลไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มอุตสาหกรรมสิ่งทอ อัญมณี และดอกไม้ประดิษฐ์ที่ส่งออกไปตลาดสหรัฐ พวกเขาเห็นว่าอุตสาหกรรมของตนเองกำลังโดนมาตรา 301 จึงเคลื่อนไหวล็อบบี้ต่อรัฐบาลในขณะนั้น ในที่สุดรัฐบาลของพลเอกเปรมจึงต้องใช้มาตรการทางการบริหารของกระทรวงสาธารณสุข ที่เรียกว่า “มาตรการชั่วคราว” (Interim measure) ในวันที่ 22 สิงหาคม 2532 โดยระบุให้มีการผูกขาดยาใหม่ในตลาดไทยเป็นเวลา 2 ปี⁴ (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2548ข: ออนไลน์) มาตรการนี้ทำให้สหรัฐฯพอใจกับการจัดการของไทยได้ในระดับหนึ่ง (สงวน ลิ้มโนมนต์, 2532: 53)

อย่างไรก็ดี มาตรการชั่วคราวนี้ทำให้ท่าทีของรัฐบาลสหรัฐฯในการกดดันรัฐบาลไทยลดลงในระยะเวลายันสั้นเท่านั้น หลังจากนั้นได้ไม่นาน วอชิงตันยังได้ส่งผู้แทนการค้าสหรัฐฯมาเจรจาและเรียกร้องให้รัฐบาลไทยแก้ไขกฎหมายอย่างต่อเนื่อง และเมื่อสหรัฐฯแก้ไขกฎหมายภายในประเทศท่าทีในการกดดันก็แข็งกร้าวขึ้นตามลำดับ

2.2 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535: จุดเปลี่ยนของระบบสิทธิบัตรไทย

หลังจากการออกมาตรการชั่วคราวได้ไม่นาน สถานการณ์ของกฎหมายสิทธิบัตรในไทยก็มาถึงจุดเปลี่ยนที่สำคัญ เมื่อมีความพยายามของสหรัฐฯกดดันให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรให้คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา และมาตรการอื่นๆให้มีความเข้มงวดมากยิ่งขึ้น ปรากฏการณ์นี้เป็นผลพวงมาจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศสหรัฐฯเอง กล่าวคือ ในปีค.ศ.1988 (พ.ศ.2531) รัฐบาลสหรัฐฯได้ออกกฎหมายที่มีชื่อว่า “the Omnibus Trade and Competitiveness Act” เพื่อปรับปรุงกระบวนการ “301” ภายใต้กฎหมายการค้าเมื่อปีค.ศ.1974 (พ.ศ.2517) และเพื่อยกระดับมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา กฎหมายฉบับนี้ได้บรรจุมาตรการทางการค้าอันเลื่องชื่อ อันได้แก่ “มาตราพิเศษ 301 พิเศษ” (Special 301) ซึ่งให้อำนาจแก่สำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯในการเสนอรายงานต่อรัฐบาลในเรื่องพฤติกรรมของประเทศใดก็ตามที่หละหลวมต่อนโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาตามรายงานฉบับนี้ ประเทศต่างๆทั่วโลกจะถูกจัดอันดับเป็นสามกลุ่มนั่นคือ กลุ่มที่ต้องจับตาดู (Watch List หรือ WL) กลุ่มที่ต้องจับตาดูเป็นพิเศษ (Priority Watch List หรือ PWL) และกลุ่มที่ต้องจับตาดูอย่างยิ่งยวด (Priority Foreign Country หรือ PFC) โดยเรียงลำดับจากประเทศที่มีสถานการณ์ความรุนแรงในการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาจากน้อยไปมาก (Drahos, 1995: 10)

กล่าวได้ว่า “มาตรการ 301 พิเศษ” ถูกสอดแทรกในการเจรจาเขตการค้าของสหรัฐฯกับประเทศต่างๆทั่วโลก เพื่อกดดันให้รัฐบาลของประเทศต่างๆแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตร พอถึงวันที่

⁴ แล้วในที่สุดก็ยกเลิกไปในสมัยที่ นพ.วิชัย โชควิวัฒน์ เป็นเลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา

23 มกราคม พ.ศ.2532 นายเคลย์ตัน ไยเตอร์ ผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ได้ส่งจดหมายถึงรัฐบาลไทย เพื่อแสดงความจำนงถึงประเด็นที่ต้องการให้มีการแก้ไขในพระราชบัญญัติพ.ศ.2522 ทั้งหมด 5 ประการดังต่อไปนี้ (1) ให้ยกเลิกมาตรา 9 วรรคหนึ่ง และวรรคสอง ซึ่งไม่ให้การจดสิทธิบัตรอาหาร เครื่องดื่ม ยา และส่วนผสมของยา รวมทั้งเครื่องจักรกลที่ใช้ในเกษตรกรรมโดยตรง (2) ให้ยกเลิกมาตรา 77 ซึ่งอนุญาตให้มีการนำเข้าซ้อน (3) ให้แก้ไขมาตรา 35 โดยขยายอายุสิทธิบัตรจาก 15 ปี เป็น 20 ปี (4) แก้ไขมาตรา 51 ซึ่งกำหนดให้กระทรวง ทบวง กรม ประกาศใช้สิทธิได้ เป็นการจำกัดสิทธิของรัฐมนตรีให้มีอำนาจสั่งใช้สิทธิต่อสิ่งประดิษฐ์อันมีสิทธิบัตร และ (5) ให้แก้ไขมาตรา 36 วรรคสาม ไม่ให้ละเว้นต่อบุคคลซึ่งในภายหลังอ้างว่าได้ประดิษฐ์ผลิตภัณฑ์โดยสุจริต (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539: 130-1; สงวน ลิ้มโนมนต์, 2532: 52-3) ข้อเรียกร้องเหล่านี้สะท้อนความต้องการของกลุ่มบรรษัทข้ามชาติที่ลอบบีให้รัฐบาลสหรัฐมีเจตจำนงดังที่กล่าวมา

พอถึงปีพ.ศ.2534 ในสมัยรัฐบาลรช. สหรัฐฯ ได้ใช้มาตรา 301 พิเศษ กดดันให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร โดยจัดให้ไทยอยู่ในฐานะประเทศที่ต้องจับตามองมากที่สุด อันเนื่องมาจากการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา (Priority Foreign Country หรือ PFC) ท่ามกลางกระแสต่อต้านจากพลังปกป้องสังคม (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2550ก: ออนไลน์) ในประเด็นนี้ นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ อดีตเลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา และอดีตประธานกรรมการบริหารองค์การเภสัชกรรม ได้เขียนบรรยายถึงเหตุการณ์ในช่วงเวลาดังกล่าวไว้ว่า

“...เมื่อสหรัฐบีบไทยมาอีก นายแพทย์อรรถสิทธิ์ เวชชาชีวะ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งได้รับมอบหมายให้ดูแลสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาได้คัดค้านเรื่องนี้ ได้เข้าไปพบคุณอานันท์ที่ทำเนียบพร้อมนายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์ ผู้ช่วยเลขาธิการรัฐมนตรี และนายแพทย์สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นผู้อำนวยการกองวิชาการอยู่ในอย. ชี้แจงว่าการแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตร จะทำให้ไทยต้องเสียหายและรัฐบาลจะต้องแบกภาระค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้น คุณอานันท์รับฟังแล้วตัดสินใจว่า ชั่งน้ำหนักแล้วเราได้มากกว่าเสีย และถ้ากระทรวงสาธารณสุขจะต้องมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น รัฐบาลก็จะจัดสรรงบประมาณเพิ่มให้...”⁵ (วิชัย โชควิวัฒน์, 2547: 290)

ในที่สุด ภายใต้รัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน ซึ่งเป็นยุคสมัยที่นโยบายเสรีนิยมใหม่เฟื่องฟูมากที่สุดในประเทศไทย ก็ได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรในปีพ.ศ.2535 มีผล

⁵ ในหนังสือเล่มนี้ที่ชื่อว่า “ขอคุยกับคุณอานันท์” นายแพทย์วิชัยเสนอว่า คุณอานันท์ได้ตัดสินใจบนพื้นฐานผลประโยชน์ของประเทศชาติ โดยไม่มีผลประโยชน์ทับซ้อนใดๆ และเมื่อเกิดกรณีทุจริตยาในกระทรวงสาธารณสุขในสมัยรัฐบาลชวน สมัยที่ 2 คุณอานันท์ ซึ่งได้รับการร้องขอจากนายแพทย์วิชัย นายแพทย์มงคล ณ สงขลา นายแพทย์จักรธรรม ธรรมศักดิ์ และนายแพทย์ศิริวิวัฒน์ ทิพยธราดล ให้เร่งจัดการเรื่องนี้ ก็โทรศัพท์ถึงนายกรัฐมนตรีชวนเพื่อให้เร่งจัดการปัญหาทุจริตทันที (วิชัย โชควิวัฒน์, 2547: 291)

บังคับใช้ในวันที่ 30 กันยายน 2535 สาระสำคัญของการแก้ไขครั้งนี้อยู่ที่การยอมให้มีการคุ้มครองยาและผลิตภัณฑ์ยาด้วย จากเดิมที่คุ้มครองเพียงกรรมวิธีการผลิตเท่านั้น รวมไปถึงการขยายระยะเวลาคุ้มครองจาก 15 ปีเป็น 20 ปี⁶ ซึ่งถือเป็นการแก้ไขก่อนกำหนดของข้อตกลงทริปส์ถึง 8 ปี (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 2, 2535) กล่าวได้ว่า ผลของการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาทำให้ความสามารถในการผลิตยาของไทยลดลงอย่างมาก เนื่องจากในช่วงเวลาดังกล่าว ประเทศไทยและอินเดียมีความสามารถในการผลิตและวิจัยยาที่ใกล้เคียงกัน แต่เมื่ออินเดียซึ่งให้การคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาช้ากว่าไทยถึง 13 ปี ทำให้อุตสาหกรรมยาในอินเดียพัฒนาไปไกลกว่าไทยแบบก้าวกระโดด (ปริญญา เปาทอง, *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2553)

นอกจากนี้พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่สองยังได้แก้ไขประเด็นสำคัญอีกจำนวนหนึ่ง เริ่มตั้งแต่การขยายขอบเขตการผลิตของสิ่งประดิษฐ์ โดยที่พรบ.สิทธิบัตร พ.ศ.2535 ได้เพิ่มมาตรา 36 ทวิ ขึ้นมา ในวรรคที่สองของมาตรานี้มีใจความว่า

“...ขอบเขตของการประดิษฐ์ที่ได้รับความคุ้มครองย่อมคลุมถึงลักษณะของการประดิษฐ์ที่แม้จะได้อธิบายในข้อถือสิทธิโดยเฉพาะเจาะจง แต่เป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ประโยชน์ใช้สอยและทำให้เกิดผลทำนองเดียวกับลักษณะของการประดิษฐ์ที่ระบุไว้ในข้อถือสิทธิตามความเห็นของบุคคลที่มีความชำนาญในระดับสามัญในศิลปะหรือวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์นั้น...”

(พระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 2, 2535)

การเพิ่มข้อกำหนดในลักษณะนี้เป็นการขยายขอบเขตให้แก่สิ่งประดิษฐ์หรือผลิตภัณฑ์ของผู้อื่น ทำให้บุคคลอื่นที่ประดิษฐ์หรือผลิตโดยไม่ได้รับอนุญาตจากผู้ทรงสิทธิ มีโอกาสเข้าข่ายการละเมิดสิทธิได้มากขึ้น แม้ว่าสิ่งประดิษฐ์นั้นๆจะไม่เหมือนกับสิ่งประดิษฐ์ของผู้ทรงสิทธิทั้งชิ้นก็ตาม (วิไล ดิงสมิตร, 2545: 36-7)

ในส่วนของผู้ทรงสิทธิ พรบ.ฉบับที่สองนี้ได้อนุญาตให้ผู้ทรงสิทธิสามารถนำเข้าได้จากเดิมที่เป็นการให้สิทธิประโยชน์ตอบแทนเท่านั้น ในทางตรงกันข้าม สิทธิของผู้ทรงสิทธิสวนทางกับมาตรการการบังคับใช้สิทธิ ซึ่งได้ขยายระยะเวลาก่อนการใช้สิทธิออกไปเป็น 4 ปี และบังคับให้พยายามติดต่อผู้ทรงสิทธิก่อนการประกาศใช้ ตามมาตรา 46 ทวิ นอกจากนี้ ในส่วนของมาตรการนำเข้าซ้อน ซึ่งเคยอนุญาตให้กระทำได้ตามมาตรา 77 ในกรณีที่ไม่มีการผลิตหรือผลิตแล้วไม่เพียงพอต่อความต้องการของประชาชนในประเทศ พรบ.สิทธิบัตรฉบับที่สองได้

⁶ จิราพร ลิ้มปานานนท์ (2547: 204-7) ได้ชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยในฐานะที่เป็นสมาชิกองค์การการค้าโลกต้องปฏิบัติตามข้อตกลงต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา หรือข้อตกลงทริปส์ในปีพ.ศ.2537 ข้อตกลงนี้ให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา สิ่งประดิษฐ์ต่างๆและสิทธิบัตรยาและผลิตภัณฑ์ยา เป็นเวลา 20 ปี อย่างไรก็ตาม ที่น่าสนใจคือ องค์การการค้าโลกได้ตระหนักถึงผลกระทบต่อระบบยาและสุขภาพ ตลอดจนระดับการพัฒนาเทคโนโลยีของประเทศต่างๆ มีความแตกต่างกันมาก จึงได้ขยายเวลาการบังคับใช้หรือการต้องทำตามข้อตกลงทริปส์สำหรับประเทศต่างๆ คือ สำหรับประเทศที่พัฒนาแล้ว ประเทศกำลังพัฒนา และประเทศด้อยพัฒนา ต้องแก้ไขกฎหมายภายในประเทศในปีพ.ศ.2538 พ.ศ.2543 และพ.ศ.2548 ตามลำดับ นั่นหมายความว่า ประเทศไทยได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรเป็นไปตามทริปส์ก่อนเวลาที่กำหนดถึง 8 ปี เนื่องจากแรงกดดันจากการมาตรการทางการค้าระหว่างไทยและสหรัฐฯ

ตัดมาตรานี้ออก แล้วแทนที่ด้วยเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการลงโทษผู้ฝ่าฝืนสิทธิของผู้ทรงสิทธิ แทน กล่าวได้ว่า เนื้อหาที่ได้รับการแก้ไขในมาตราต่างๆในพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่สอง ได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับโครงสร้างสิทธิบัตรไทยอย่างมาก ผลที่เกิดขึ้นได้ทำให้อุตสาหกรรมยาในประเทศไทยหยุดการพัฒนา ในเวลาเดียวกัน กลุ่มผู้ป่วยต่างๆก็ต้องใช้เงินมากขึ้นในการเข้าถึงยา สำหรับภาครัฐ กระทรวงสาธารณสุขจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นในการซื้อยาจากต่างประเทศ เหล่านี้ถือเป็นผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับพ.ศ.2522 ผลกระทบที่เกิดขึ้นจะได้กล่าวถึงในส่วนถัดไป

อย่างไรก็ดี ประเด็นสำคัญที่ต้องมีการบันทึกไว้คือ พระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับแก้ไข พ.ศ.2535 ได้กำหนดให้มีคณะกรรมการสิทธิบัตรยาไว้ เพื่อทำหน้าที่พิจารณาราคายาและถ่วงดุลมิให้ราคายาแพงเกินความจำเป็น (วิชัย โชควิวัฒน์, 2547: 291) กล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติฉบับที่ 2 พ.ศ.2535 ได้เพิ่มมาตรา 55 ทวิ มาตรา 55 ตรี มาตรา 55 จัตวา มาตรา 55 เบญจ มาตรา 55 ฉ และมาตรา 55 สัตต ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่เกี่ยวกับคณะกรรมการสิทธิบัตรยาทั้งสิ้น โดยมีอำนาจหน้าที่ที่สำคัญตามที่ระบุไว้ในมาตรา 55 จัตวา คือ

“... (1) ติดตามและเปรียบเทียบราคายาที่ได้รับควบคุมครองตามสิทธิบัตรกับราคายาที่อยู่ในกลุ่มของการบำบัดรักษาเดียวกันซึ่งไม่ได้รับการควบคุมครองตามสิทธิบัตร

(2) ดำเนินการตามมาตรา 55 เบญจในกรณีที่ไม่มีการขายผลิตภัณฑ์ยาที่ได้รับควบคุมครองตามสิทธิบัตรดังกล่าว หรือมีการขายผลิตภัณฑ์ยาดังกล่าวในราคาสูงเกินสมควรหรือขึ้นราคาผลิตภัณฑ์ยาดังกล่าวสูงกว่าอัตรา การเพิ่มของดัชนีราคาผู้บริโภคโดยไม่มีเหตุผลอันสมควรหรือผลิตภัณฑ์ยาดังกล่าวมีไม่พอสสนองความต้องการของประชาชนภายในราชอาณาจักรโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร

(3) เสนอความเห็นต่อคณะรัฐมนตรีเกี่ยวกับนโยบายด้านสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยาหรือกรรมวิธีเกี่ยวกับยาหรือสิ่งผสมของยารวมทั้งนโยบายและมาตรการในการส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาผลิตภัณฑ์ยาหรือกรรมวิธีเกี่ยวกับยาหรือสิ่งผสมของยา

(4) พิจารณากำหนดระเบียบเกี่ยวกับการให้เงินอุดหนุนและพัฒนาผลิตภัณฑ์ยาหรือกรรมวิธีเกี่ยวกับยาหรือสิ่งผสมของยา โดยความเห็นชอบของกระทรวงการคลัง...” (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 2, 2535)

กล่าวได้ว่า การมีอยู่ของคณะกรรมการสิทธิบัตรยา จึงทำให้บรรษัทต่างชาติไม่สามารถตั้งราคายาแพงเกินไปได้ แต่จุดอ่อนที่สำคัญของคณะกรรมการชุดนี้คือ ตามมาตรา 55 ตรี ได้กำหนดให้ปลัดกระทรวงพาณิชย์เป็นประธาน อธิบดีกรมทะเบียนการค้าเป็นกรรมการ และมีอธิบดีกรมการค้าภายใน เป็นทั้งกรรมการและเลขานุการ ในขณะที่ผู้เชี่ยวชาญด้านเภสัชกรรมมีเพียงเลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา และผู้อำนวยการสำนักงานคณะกรรมการ

คุ้มครองผู้บริโภค ทำให้คณะกรรมการชุดนี้ขาดความเป็นเอกภาพ มีความล่าช้า และมีปัญหาในเรื่องของผลประโยชน์ทับซ้อน ทำให้คณะกรรมการชุดนี้ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่บริษัทต่างชาติไม่พอใจอยู่แล้ว กลายเป็นเป้าโจมตีและมีความพยายามให้การยกเลิก

2.3 พระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542: อวสานคณะกรรมการสิทธิบัตรยา

แม้ว่ารัฐบาลไทยได้ดำเนินการแก้ไขพรบ.สิทธิบัตรแล้วในปีพ.ศ.2535 สหรัฐฯยังคงรักษาอันดับการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทยไว้ที่ประเทศที่ต้องจับตามองอย่างยิ่งยวดอยู่ต่อไปมากที่สุด (PFC) ปรากฏการณ์นี้อาจวิเคราะห์ได้ว่า เนื้อหาที่มีการแก้ไขยังไม่เพียงพอในการลดแรงกดดันจากสหรัฐฯในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา อีกส่วนหนึ่งอาจเกิดจากอัตราการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทยในเรื่องอื่น ๆ ยังคงมีอยู่ต่อไป เช่น ซอฟต์แวร์คอมพิวเตอร์ เครื่องแต่งกาย หรือเครื่องสำอาง เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การที่สหรัฐฯยังคงสถานะของไทยไว้ที่ระดับสูงสุด ได้สร้างแรงกดดันที่มากพอในการให้รัฐบาลไทยเพิ่มมาตรการอื่นเพื่อเพิ่มความเข้มงวดในการดูแลสิทธิบัตร ในวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ.2537 รัฐบาลไทยในสมัยของนายชวน หลีกภัย สมัยที่หนึ่ง ได้ประกาศใช้มาตรการที่เรียกว่า “การติดตามความปลอดภัยจากการนำเข้า” (Safety Monitoring Program, SMP) โดยให้การผูกขาดตลาดยาแก่ยาที่มีการยื่นจดสิทธิบัตรในต่างประเทศย้อนหลังตั้งแต่ 1 มกราคม 2529 จนถึง 30 กันยายน 2534 หรือที่รู้จักกันในชื่อ “Pipeline Product Protection”

ภายหลังจากการประกาศมาตรการนี้ได้ไม่นาน สหรัฐฯได้ดำเนินการปรับลดอันดับรัฐไทยมาที่ประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษ (Priority Watch List -- PWL) และในปีพ.ศ.2538 สหรัฐฯก็ปรับลดอันดับมาที่ประเทศที่ถูกจับตามอง (Watch List -- WL) ซึ่งเป็นอันดับต่ำสุดตามมาตรา 301 พิเศษ⁷ (มติชน, 2550ก, 2 พ.ค.: ออนไลน์) พร้อมกับต่ออายุจีเอสพีให้ไทยเป็นโครงการที่สาม ระหว่างวันที่ 31 กรกฎาคมพ.ศ.2538 จนถึง 31 พฤษภาคม พ.ศ.2540 เมื่อครบกำหนดสหรัฐฯก็ต่ออายุให้ไทยเรื่อยมา (มติชน, 2550ข, 2 พ.ค.: ออนไลน์) พอถึงสมัยรัฐบาลชวน หลีกภัยในสมัยที่สอง รัฐบาลได้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับ 3) พ.ศ.2542 ซึ่งมีผลในวันที่ 27 กันยายน พ.ศ.2542 เหตุผลที่จำเป็นต้องมีการแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ระบุว่า

“...โดยที่การเจรจาการค้าพหุภาคีรอบอุรุกวัยที่นานาประเทศได้ทำ ความตกลงว่าด้วยสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาที่เกี่ยวกับการค้าและจัดตั้ง องค์การการค้าโลกได้เสร็จสิ้นลงและมีผลใช้บังคับแล้ว ทำให้ประเทศไทยซึ่งเป็นภาคีสมาชิกองค์การการค้าโลก มีพันธกรณีที่จะต้องออกกฎหมายอนุวัติ การให้สอดคล้องกับความตกลงดังกล่าว เพื่อให้การคุ้มครองทรัพย์สินทาง ปัญญาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและโดยที่การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา อย่างมีประสิทธิภาพจะทำให้นักประดิษฐ์ได้รับผลตอบแทนความมานะอดุสาหะ

⁷ ตั้งแต่ปี 2538-2549 สหรัฐฯจัดอันดับให้ไทยอยู่ในฐานะประเทศที่ถูกจับตามอง (WL) มาตลอด จนกระทั่งไทยถูกปรับอันดับไปอยู่ที่ระดับสูงสุดอีกครั้งเมื่อมีการประกาศใช้สิทธิซีแอลในสมัยรัฐบาลสุรนทร์ ซึ่งจะได้อธิบายต่อไปในบทที่เจ็ด

อย่างเหมาะสม อันจะทำให้นักประดิษฐ์มีกำลังใจที่จะประดิษฐ์คิดค้นเพื่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต่อไป...” (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 3, 2542)

จากเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงกลายมาเป็นข้ออ้างของการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่สามนี้ว่า เพื่อให้สอดคล้องกับข้อตกลงทริปส์ตามข้อ 27 (1)⁸ ซึ่งกำหนดให้สิ่งประดิษฐ์ทุกประเภทได้รับการคุ้มครองในลักษณะเดียวกัน จึงจำเป็นต้องยกเลิกมาตรการที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรยา (วิสดิงสมิตร, 2545: 57)

ประเด็นที่สำคัญที่สุดของการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่สาม ซึ่งเป็นฉบับที่ใช้มาจนถึงยุคปัจจุบัน จึงได้แก่การยกเลิกคณะกรรมการสิทธิบัตรยาซึ่งทำหน้าที่พิจารณาราคายาและถ่วงดุลมิให้ราคายาแพงเกินความจำเป็น (วิชัย โชควิวัฒน์, 2547: 291) เมื่อคณะกรรมการสิทธิบัตรยาถูกยกเลิกไป ทำให้เรื่องของสิทธิบัตรยาถูกนำไปรวมไว้กับสิทธิบัตรประเภทอื่นๆ ตามเจตนารมณ์ของกฎหมายในข้างต้น ผลก็คือ คณะกรรมการสิทธิบัตร ซึ่งมีปลัดกระทรวงพาณิชย์เป็นประธาน ทำหน้าที่พิจารณาเรื่องต่างๆ โดยมีผู้ทรงคุณวุฒิจากฝ่ายเภสัชศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของคณะกรรมการที่มาจากทุกแขนง ทั้งนี้ ในทางปฏิบัติ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรยา คณะกรรมการสิทธิบัตรจะตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นมาเพื่อช่วยจัดหาข้อมูลก่อนการพิจารณาใดๆ (วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2550: 81-2) สำหรับประเด็นอื่น ๆ ที่ได้มีการแก้ไขในพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่ 2 พ.ศ.2535 พระราชบัญญัติฉบับที่ 3 ยังคงสาระสำคัญไว้ตามเดิม ตั้งแต่ขอบเขตการคุ้มครองสิ่งประดิษฐ์ ระยะเวลาการคุ้มครอง ขอบเขตการประดิษฐ์ การคัดค้านสิทธิบัตร หรือการเพิกถอนสิทธิบัตร เป็นต้น

พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับที่ 3 นี้เป็นฉบับที่ประเทศไทยใช้มาจนกระทั่งถึงปัจจุบันรวมเป็นระยะเวลาทั้งหมด 11 ปี (นับถึงปีพ.ศ.2553) ในช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ บริบทของเศรษฐกิจการเมืองโลกได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก หนึ่งใน การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ บทบาทของสหรัฐฯ ที่เร่งเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวีภาคีกับประเทศต่างๆ ทั่วโลก หลังจากที่รัฐบาลอเมริกันและผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ค้นพบว่าการประชุมการค้าในกรอบพหุภาคีทำให้การผลักดันระบบทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็งไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ ประเทศไทยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงนี้ย่อมได้รับการผลักดันเช่นกัน ปรากฏการณ์นี้จึงส่งผลให้เกิดการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรอีกครั้ง

2.4 ร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 4) พ.ศ. ...: ข้อเสนอของกระทรวงพาณิชย์

ด้วยข้อจำกัดในการเจรจาการค้าในกรอบพหุภาคี ซึ่งทำให้สหรัฐฯ ไม่สามารถผลักดันการสร้างมาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาแบบสากลทั่วโลกได้อย่างเต็มตัว สหรัฐฯ จึงเลือกใช้เวที

⁸ ข้อตกลงทริปส์ ข้อ 27 (1) มีข้อความตอนหนึ่งที่ระบุว่า “...Subject to the provisions of paragraphs 2 and 3, patents shall be available for any inventions, whether products or processes, in all fields of technology, provided that they are new, involve an inventive step and are capable of industrial application...”

แบบทวิภาคีเพื่อผลักดันให้ทุกประเทศพัฒนาระบบสิทธิบัตรให้เท่าเทียมกัน โดยตั้งเป้าหมายอย่างชัดเจนว่า ในการเจรจาเขตการค้าเสรี สหรัฐฯต้องการให้ประเทศคู่เจรจาพัฒนาระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาให้ใกล้เคียงหรือเท่าเทียมกับสหรัฐฯ ภายใต้ Bipartisan Trade Promotion Authority ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายการค้าสหรัฐปีค.ศ.2002 (พ.ศ.2545) (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2552: 3-2) ความต้องการนี้เป็นที่มาของยุทธศาสตร์ที่รู้จักกันดีในชื่อว่า “ข้อตกลงทริปส์พลัส” (TRIPs-plus) ในปีค.ศ.2002 (พ.ศ.2545) ฝ่ายบริหารได้รับอำนาจอย่างเต็มที่ตาม “Trade Promotion Authority 2002” หรือที่รู้จักกันดีในมาตรการฟาสแทรค (fast-track) มาตรการนี้ตัดสิทธิของสภาองเกรสในการแก้ไขข้อตกลงต่างๆของการเจรจาการค้าเสรีของรัฐบาล และจำกัดบทบาทขององเกรสให้เหลือเพียงการตัดสินใจแบบผ่าน-ไม่ผ่าน (pass-fail decision) ในข้อตกลงเขตการค้าเสรีที่รัฐบาลดำเนินการเท่านั้น (จักรชัย, 2547: 261-6) มาตรการฟาสแทรคนี้ได้นำไปสู่การเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่ช่วงต้นศตวรรษที่ 21 และเปิดโอกาสให้ผู้แทนการค้าสหรัฐสามารถสอดแทรกให้การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นส่วนหนึ่งในข้อแลกเปลี่ยนทางการค้ากับสหรัฐฯ (Jakkrut, 2005: 22)

ปรากฏการณ์นี้ได้กลายเป็นบริบทใหม่ที่ส่งผลต่อประเทศไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ประเทศไทยในช่วงรัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ได้มีการเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯถึง 6 รอบหลัก เนื้อหาของการเจรจามีส่วนที่เกี่ยวข้องกับการขยายขอบเขตการคุ้มครองสิทธิบัตรยาอย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น แต่ทว่าเหตุการณ์รัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2549 ทำให้กระบวนการเจรจានี้ยุติลง สำหรับเนื้อหาในส่วนนี้จะได้กล่าวถึงในบทที่ห้าต่อไป อย่างไรก็ตาม ถึงตอนนี้ สหรัฐฯค้นพบว่า การยื่นจดสิทธิบัตรในแต่ละครั้งมีอุปสรรคอย่างมาก ทั้งในเชิงกระบวนการตามกฎหมาย และพลังสังคมกลุ่มต่างๆที่คัดค้านการออกสิทธิบัตร ความต้องการของสหรัฐฯจึงอยู่ที่การลดขั้นตอนการตรวจสอบสิทธิบัตรเพื่อให้ออกโดยเร็วที่สุด ผลก็คือรัฐบาลไทยในยุคของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ได้สนองตอบความต้องการของสหรัฐฯนี้อย่างรวดเร็ว โดยในวันที่ 16 พฤศจิกายน พ.ศ.2549 กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ได้เร่งแก้ไขและจัดทำร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตร เพื่อนำเสนอต่อเลขาธิการคณะรัฐมนตรี โดยสาระของการแก้ไขนั้นได้เอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มทุนอุตสาหกรรมยาอย่างมาก (วีรบูรณ์ วิสารทสกุล, 2550: 83)

ท่าทีของรัฐบาลเช่นนี้ได้สะท้อนระบบวิธีคิดของผู้นำรัฐไทยฝ่ายพาณิชย์ ซึ่งต้องการเอื้อประโยชน์ให้แก่นักลงทุนต่างชาติ แนวคิดเช่นนี้สะท้อนออกมาจากเหตุผลของร่างพระราชบัญญัติที่ระบุว่า

“...เนื่องจากพระราชบัญญัติดังกล่าว [พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535 และพระราชบัญญัติสิทธิบัตร (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542] มีขั้นตอนการจดทะเบียนที่ไม่สอดคล้องกับสภาวการณ์ปัจจุบัน และใช้ระยะเวลาในการดำเนินการนาน ทำให้

การดำเนินการรับจดทะเบียนเกิดความล่าช้า ไม่สามารถสนองต่อความต้องการของผู้ประกอบธุรกิจภายในระยะเวลาจำกัด... จึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้” (ร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตร, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

ประเด็นที่สำคัญของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ จึงอยู่ที่การย่นระยะเวลาในการออกสิทธิบัตรให้สั้นลง เช่น กำหนดระยะเวลาการยื่นขอให้ตรวจสอบการประดิษฐ์ภายหลังจากประกาศคำโฆษณาคำขอรับสิทธิบัตรในครั้งแรกแล้ว จากเดิม 5 ปี เหลือเพียง 3 ปี เป็นต้น

ทั้งนี้ ประเด็นสำคัญที่ร่างกฎหมายฉบับนี้เปลี่ยนแปลงคือ ตามร่างมาตรา 36 การยกเลิกมาตรการคัดค้านก่อนการออกสิทธิบัตร (pre-grant opposition) และให้นำมาตรการคัดค้านหลังการออกสิทธิบัตรมาใช้แทน (post-grant opposition) กล่าวได้ว่า เนื้อหานี้สอดคล้องกับความต้องการของรัฐบาลสหรัฐฯ ที่ได้เรียกร้องให้รัฐบาลยกเลิกคำคัดค้านก่อนการออกสิทธิบัตรมาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเหตุการณ์ที่ภาคประชาสังคมไทยประสบความสำเร็จในการคัดค้านคำขอจดสิทธิบัตรยาคอมบีด จนทำให้บริษัทแกล็กโซสมิทไคลน์ (GlaxoSmithKline) ต้องถอนคำขอจดสิทธิบัตรไป

จากที่กล่าวมาในข้างต้น กฎหมายสิทธิบัตรของไทยทั้งสามฉบับ และร่างกฎหมายหนึ่งฉบับมีความแตกต่างกันในประเด็นต่างๆ โดยสามารถสรุปเปรียบเทียบให้เห็นถึงความแตกต่างได้เป็น 9 ประเด็น อันประกอบไปด้วย (1) ขอบเขตการคุ้มครอง (2) ระยะเวลาการคุ้มครอง (3) สิทธิของผู้ทรงสิทธิ (4) ขอบเขตการประดิษฐ์ (5) การบังคับใช้สิทธิ (6) การเพิกถอนสิทธิบัตรยา (7) การนำเข้าซ้อน (8) การคัดค้านสิทธิบัตร และ (9) มาตรการที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรยา ตามตารางที่ 4-3 ด้านล่างนี้ ประเด็นสำคัญคือ บทบาทของกระทรวงพาณิชย์และพรีมา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพลังตลาดได้ให้สังคมไทยเกิดความวิตกกังวลอย่างมาก การแก้ไขพระราชบัญญัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาส่งผลกระทบต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมยาในประเทศ และการเข้าถึงยาของผู้ป่วย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-3 ตารางเปรียบเทียบประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้องกับยา ในพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ. 2522 ฉบับที่สองพ.ศ.2535 ฉบับที่สามพ.ศ.2542 และร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตรของกระทรวงพาณิชย์

	ประเด็น เปรียบเทียบ	พรบ.สิทธิบัตร พ.ศ.2522	พรบ.สิทธิบัตร (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2535	พรบ.สิทธิบัตร (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2542	ร่างพรบ.สิทธิบัตร พ.ศ. ... ของกระทรวงพาณิชย์
1	ขอบเขตการคุ้มครอง (มาตรา 9)	คุ้มครองกรรมวิธีการผลิต	คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา	คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา	คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา
2	ระยะเวลาการคุ้มครอง (มาตรา 35)	คุ้มครองสิทธิบัตรกรรมวิธีการ ผลิตเป็นเวลา 15 ปี	คุ้มครองสิทธิบัตรกรรมวิธีการ ผลิตและผลิตภัณฑ์ยาเป็น เวลา 20 ปี	คุ้มครองสิทธิบัตรกรรมวิธีการ ผลิตและผลิตภัณฑ์ยาเป็น เวลา 20 ปี	คุ้มครองสิทธิบัตรกรรมวิธีการ ผลิตและผลิตภัณฑ์ยาเป็น เวลา 20 ปี
3	สิทธิของผู้ทรงสิทธิ (มาตรา 36)	ให้ใช้สิทธิประโยชน์ตอบแทน	อนุญาตให้ผู้ทรงสิทธินำเข้า	อนุญาตให้ผู้ทรงสิทธินำเข้า	อนุญาตให้ผู้ทรงสิทธินำเข้า
4	ขอบเขตการประดิษฐ์ (มาตรา 36 ทวิ)	กำหนดขอบเขตการประดิษฐ์ ตามมาตรา 36 วรรคหนึ่ง	ขยายขอบเขตการประดิษฐ์ ไปสู่สิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ใช้ สอย หรือ ก่อให้เกิดผล เช่นเดียวกับสิ่งประดิษฐ์	ขยายขอบเขตการประดิษฐ์ ไปสู่สิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ใช้ สอย หรือ ก่อให้เกิดผล เช่นเดียวกับสิ่งประดิษฐ์	ขยายขอบเขตการประดิษฐ์ ไปสู่สิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ใช้ สอย หรือ ก่อให้เกิดผล เช่นเดียวกับสิ่งประดิษฐ์
5	การบังคับใช้สิทธิ (มาตรา 46)	3 ปี หากไม่มีการผลิต ไม่มี การขาย หรือมีแต่มีราคาสูง เกินควร	4 ปี โดยพยายามติดต่อผู้ทรง สิทธิก่อน และให้อธิบดี สอบสวนและแจ้งผู้ทรงสิทธิ ทราบ (มาตรา 46 ทวิ)	4 ปี โดยเพิ่มเงื่อนไขเมื่อผู้ทรง สิทธิแสดงพฤติการณ์อันไม่ ชอบ และยกเลิกการ แทรกแซงตรวจสอดส่องของ ภาครัฐไป	เพิ่มส่วนที่ 5/1 ต่อท้าย มาตรา 52 ว่าด้วยการใช้สิทธิเภสัช ภัณฑ์ตามสิทธิบัตร โดยบังคับ ให้ติดต่อผู้ทรงสิทธิก่อนการใช้ สิทธิ (ร่างมาตรา 34)

6	การเพิกถอนสิทธิบัตรยา (มาตรา 55)	6 ปีหากไม่มีการผลิต	พ้น 2 ปี โดยอธิบดีสอบสวน	พ้น 2 ปี โดยอธิบดีสอบสวน	พ้น 2 ปี โดยนายทะเบียนสอบสวน (ร่างมาตรา 37)
7	การนำเข้าซ้อน (มาตรา 36 วรรค 7)			สิทธิของผู้ทรงสิทธิไม่ใช่บังคับ ในกรณีใช้ ขาย เพื่อขาย เสนอ ขาย หรือนำเข้าตัวผลิตภัณฑ์ หากผู้ทรงสิทธิได้อนุญาต ยินยอม หรือขายผลิตภัณฑ์ นั้นแล้ว	สิทธิของผู้ทรงสิทธิไม่ใช่บังคับ ในกรณีใช้ ขาย เพื่อขาย เสนอ ขาย หรือนำเข้าตัวผลิตภัณฑ์ หากผู้ทรงสิทธิได้อนุญาต ยินยอม หรือขายผลิตภัณฑ์ นั้นแล้ว
8	การคัดค้านสิทธิบัตร (มาตรา 29)	ใช้มาตรการคัดค้านก่อนออก สิทธิบัตร	ใช้มาตรการคัดค้านก่อนออก สิทธิบัตร	ใช้มาตรการคัดค้านก่อนออก สิทธิบัตร	ยกเลิกมาตรการคัดค้านก่อน ออกสิทธิบัตร และให้ใช้ มาตรการคัดค้านหลังออก สิทธิบัตร (ตามร่างมาตรา 36)
9	มาตราที่เกี่ยวข้องกับ สิทธิบัตรยา (มาตรา 55 ตรี)		กำหนดให้มีคณะกรรมการ สิทธิบัตรยา เพื่อควบคุมราคา ยา	ยกเลิกคณะกรรมการสิทธิบัตร ยา	

หมายเหตุ: ภาพแรเงาในตารางหมายถึงไม่ปรากฏเนื้อหาในพระราชบัญญัติหรือร่างพระราชบัญญัติฉบับนั้นๆ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

3. ผลกระทบต่อสังคมไทยและผู้ป่วยเรื้อรังในการเข้าถึงยารักษาโรค

ในส่วนที่ผ่านมาระยะเวลาที่ผ่านมาเราได้เห็นแล้วว่า กฎหมายสิทธิบัตรส่งผลอย่างมากต่อการเข้าถึงยาของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากที่มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติสิทธิบัตรในปีพ.ศ.2535 และ พ.ศ.2542 ดังที่ได้วิเคราะห์ในข้างต้น กล่าวได้ว่า การคุ้มครองสิทธิบัตรยาก่อนกำหนดขององค์การการค้าโลกถึง 8 ปี ส่งผลให้อุตสาหกรรมยาของไทยหยุดชะงัก และความสามารถในการผลิต คั่นคว่า และวิจัยยาของประเทศไทยด้อยประสิทธิภาพ เมื่อเทียบกับอินเดียซึ่งชะลอการคุ้มครองสิทธิบัตรออกไปตามกำหนดขององค์การการค้าโลกในปีพ.ศ.2548 ผลของการคุ้มครองสิทธิบัตรยาที่เร็วเกินไปสะท้อนออกมาในตัวเลขตัวเลขการผลิตยาและการนำเข้ายาของประเทศไทย ตัวเลขทั้งสองมีความแตกต่างกันมาก ยาบางรายการที่มีความสำคัญและผู้ป่วยในไทยใช้มากไม่สามารถผลิตได้เลยและต้องนำเข้าเท่านั้น ในทำนองเดียวกัน ผลของกฎหมายทั้งสามฉบับยังส่งผลอย่างมากต่อการดำรงชีวิตของประชาชน ความล้มเหลวในการพัฒนาภายในประเทศทำให้รัฐบาลต้องสั่งซื้อยาที่มีราคาแพงจากต่างประเทศ ยาที่มีสิทธิบัตรย้อมมีราคาแพง ซึ่งรัฐบาลไม่สามารถจัดสรรงบประมาณสำหรับซื้อยาได้อย่างเพียงพอ ในแต่ละปีประเทศไทยมีตัวเลขผู้ป่วยเรื้อรังเป็นจำนวนมาก พวกเขาจำเป็นต้องใช้ยาอย่างต่อเนื่อง แต่ด้วยราคาของยาทำให้ผู้ป่วยจำนวนมากต้องเสียชีวิตในเวลาอันสั้น ปรากฏการณ์เหล่านี้ส่งผลกระทบต่อระบบสาธารณสุขไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

3.1 จุดจบของการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของไทย

หากกล่าวถึงอุตสาหกรรมยาของไทย ในปัจจุบันหน่วยงานที่ผลิตยามีเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น จากข้อมูลของกองควบคุมยา (ตามตารางที่ 4-4) ปรากฏว่า ในปีพ.ศ.2553 สถานที่ผลิตยาแผนปัจจุบันในประเทศไทยมีเพียง 168 แห่งเท่านั้น โดยแบ่งเป็นโรงงานในเขตกรุงเทพฯ 99 แห่ง และในต่างจังหวัด 69 แห่ง ในทางกลับกัน เมื่อพิจารณาถึงสถานที่นำเข้ายาแผนปัจจุบันจากนอกราชอาณาจักร ปรากฏว่ามีมากถึง 640 แห่ง โดยตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพฯ มากถึง 552 แห่ง และในต่างจังหวัดอีก 88 แห่ง ตัวเลขนี้สะท้อนว่า สถานที่ผลิตยาแผนปัจจุบันในไทยมีเพียงไม่กี่แห่งเท่านั้น และต้องเน้นการนำเข้ายาเป็นหลัก

ตารางที่ 4-4 ตารางแสดงสถิติใบอนุญาตประกอบธุรกิจเกี่ยวกับยาที่วราชอาณาจักร ประจำปี 2553

สถานที่	ยาแผนปัจจุบัน			ยาแผนโบราณ		
	กรุงเทพฯ	ภูมิภาค	รวม	กรุงเทพฯ	ภูมิภาค	รวม
ผลิต	99	69	168	288	716	1,004
นำเข้า	552	88	640	156	24	180

ที่มา: จากตารางของกองควบคุมยา (สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2553)

ในทางตรงกันข้าม ประเทศไทยมีสถานที่ผลิตยาแผนโบราณจำนวนมากทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด เมื่อเทียบกับสถานที่ผลิตยาแผนปัจจุบัน สถานที่ผลิตยาแผนโบราณมีจำนวนถึง 1,004 แห่ง ซึ่งมากกว่าสถานที่ผลิตยาแผนปัจจุบันถึง 836 แห่ง ในทำนองเดียวกัน ตัวเลขสถานที่นำเข้ายาแผนโบราณจากนอกราชอาณาจักร กลับสวนทางกับการนำเข้ายาแผนปัจจุบัน สถานที่นำเข้ายาแผนโบราณทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดมีจำนวนเพียง 180 แห่งเท่านั้น ซึ่งเป็นจำนวนที่น้อยกว่าสถานที่นำเข้ายาแผนปัจจุบันถึง 460 แห่ง ตัวเลขนี้สะท้อนให้เห็นว่าประเทศไทยประสบความสำเร็จในวงการยาแผนโบราณอย่างมาก จากความรู้ความสามารถในการผลิตได้อย่างกว้างขวาง ในขณะที่การผลิตยาแผนปัจจุบันยังอยู่ในวงจำกัด และต้องพึ่งพาการนำเข้าเป็นจำนวนมาก

เมื่อพิจารณาต่อไปถึงมูลค่าการผลิตและนำเข้ายาแผนปัจจุบันในเชิงสถิติจะพบว่า ปริมาณการนำเข้ายาในแต่ละปีมีจำนวนสูงมาก และมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทุกปี ตามที่ปรากฏในตารางที่ 4-5 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 4-5 ตารางแสดงมูลค่าการผลิตและการนำส่งยาเข้ามาในราชอาณาจักร สำหรับยาแผนปัจจุบัน ตั้งแต่ปีพ.ศ.2530-2551

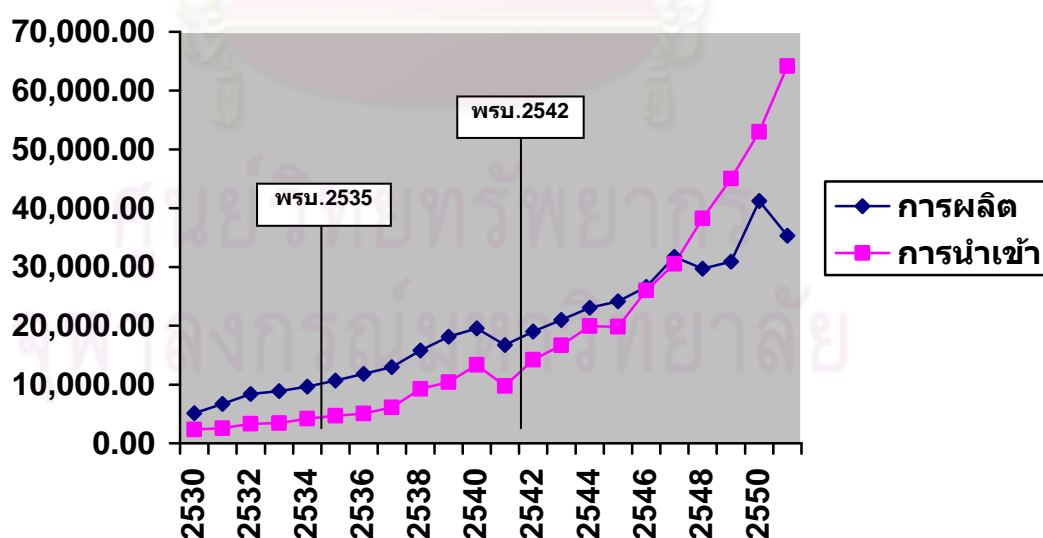
ปีพ.ศ.	การผลิตยาแผนปัจจุบัน (ล้านบาท)	การนำเข้ายาแผนปัจจุบัน (ล้านบาท)
2530	5,145.750	2,325.430
2531	6,708.850	2,570.980
2532	8,372.850	3,307.600
2533	8,886.020	3,449.080
2534	9,657.540	4,216.410
2535	10,696.540	4,682.610
2536	11,831.030	5,075.310
2537	12,969.680	6,086.630
2538	15,820.870	9,276.470
2539	18,174.431	10,435.337
2540	19,591.553	13,375.565
2541	16,726.120	9,739.083
2542	19,033.936	14,232.333
2543	20,995.923	16,700.346
2544	23,087.899	19,967.635
2545	24,144.561	19,867.944

2546	26,586.115	26,024.866
2547	31,707.647	30,545.543
2548	29,704.780	38,293.370
2549	30,910.918	45,004.554
2550	41,232.430	53,000.100
2551	35,322.850	64,148.130
รวม	427,578.293	402,325.326

ที่มา: จากตารางของกองควบคุมยา (สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2552)

ตัวเลขตามตารางที่ 4-5 ชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ปีพ.ศ.2530 ถึงปีพ.ศ.2551 ประเทศไทยมีมูลค่าการผลิตยาเป็นจำนวน 427,578.293 ล้านบาท ส่วนการนำเข้ายามีมูลค่า 402,325.326 ล้านบาท แม้ว่าตัวเลขดังกล่าวมีจำนวนใกล้เคียงกันและมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นทั้งการผลิตและการนำเข้า แต่ในทางสถิติแล้ว อัตราการขาดดุลของการผลิตยามีต่ำกว่าการนำเข้ายา ตัวเลขนี้ทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ในขณะที่ประเทศไทยมีการสั่งซื้ยยาจากต่างประเทศโดยเฉลี่ยเพิ่มขึ้นทุกปี แต่ความสามารถในการผลิตไม่ได้พัฒนาเท่าทันกับความจำเป็นในประเทศ ทำให้ต้องมีการนำเข้ายาในอัตราที่เพิ่มสูงขึ้นเป็นทวีคูณ ตามรูปภาพที่ 4-1 ดังต่อไปนี้

รูปภาพที่ 4-1 รูปภาพแสดงการเปรียบเทียบแนวโน้มการนำเข้าและผลิตยาของประเทศไทยระหว่างปีพ.ศ.2530 - 2551

รูปภาพนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า แนวโน้มการนำเข้ายาของไทยอยู่ในระดับที่สูงมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากจากการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 3 พ.ศ.2542 ในทางตรงกัน

ข้าม ความสามารถในการผลิตยาของไทยกลับเพิ่มขึ้นในระดับต่ำ นับตั้งแต่ที่มีการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535 เป็นต้นมา

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว ข้อมูลจากตัวเลขในตารางข้างต้นชี้ให้เห็นว่า ปริมาณยาที่ผลิตในไทยตั้งแต่ปีพ.ศ.2530 ถึงปีพ.ศ.2551 ยังคงมีมูลค่ารวมสูงกว่ามูลค่าการนำเข้าถึง 25,252.967 ล้านบาท แต่หากพิจารณาข้อมูลในตารางที่ 4-6 และตารางที่ 4-7 อย่างละเอียด ยาที่มีการผลิตได้ในไทยเป็นเพียงยาพื้นฐานที่มีความสลับซับซ้อนไม่มาก เช่น ยาในกลุ่มที่ใช้รักษาโรคทางเดินอาหารและการเผาผลาญอาหาร (Alimentary Tract and Metabolism) ยาที่ใช้รักษาโรคผิวหนัง (Dermatologicals) หรือยาในกลุ่มปรสิตวิทยา (Parasitology) ซึ่งไทยสามารถผลิตได้มากกว่าการนำเข้าตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 ถึงปีพ.ศ.2550 คิดเป็นมูลค่าเพียง 2,916.759 ล้านบาท 8,654.57 ล้านบาท และ 2,198.523 ล้านบาท ตามลำดับเท่านั้น ในขณะที่ยาสำคัญและต้องใช้เทคโนโลยีวิจัยค้นคว้าชั้นสูง เช่น ยาในกลุ่มที่เกี่ยวข้องกับเลือดและระบบการทำงานของเลือด (Blood and Blood Forming Organs) ซึ่งยาละลายลิ่มเลือดหัวใจได้จัดอยู่ในยาในกลุ่มนี้ ประเทศไทยต้องนำเข้ามากกว่าการผลิตได้คิดเป็นมูลค่าถึง 17,612.119 ล้านบาท ยาที่เกี่ยวข้องกับระบบหัวใจและหลอดเลือด (Cardiovascular System) มีการนำเข้ามากกว่าการผลิตคิดเป็นมูลค่า 19,377.812 ล้านบาท หรือยาที่เกี่ยวข้องกับระบบทางเดินปัสสาวะ อวัยวะสืบพันธุ์ และฮอร์โมนเพศ (Gento-Urinars System and Sex Hormones) มีส่วนต่างระหว่างการนำเข้าและผลิตได้ 14,763.490 ล้านบาท ตัวเลขเหล่านี้สะท้อนว่ายาที่มีความสำคัญกลับมีปริมาณการผลิตในมูลค่าที่ต่ำมาก ทำให้ต้องพึ่งพาการนำเข้าเป็นหลัก ในทำนองเดียวกัน ยาที่เกี่ยวข้องกับระบบป้องกันการติดเชื้อ (General Anti-Infections Systemic) เช่น ยาเอชไอวี ซึ่งมีความสำคัญอย่างมากต่อประเทศไทยกลับมีมูลค่านำเข้าสูงขึ้นเกินมูลค่าการผลิตตั้งแต่ปีพ.ศ.2549 เป็นต้นมา นอกจากนี้ ยังมียาบางประเภทที่ประเทศไทยไม่มีความสามารถในการผลิตเลย เช่น ยาต้านมะเร็ง (Antineoplastics) และยาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์ (Diagnostic Agents) ผลก็คือ ประเทศไทยต้องนำเข้ายาเหล่านี้เท่านั้น และทำให้อุตสาหกรรมยาของไทยเกิดการขาดดุลอย่างมาก

ตารางที่ 4-6 ตารางแสดงมูลค่าการผลิตยาแผนปัจจุบันประจำปี พ.ศ.2543 - 2550 ที่จัดแยกตามฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา

	กลุ่มยา	มูลค่า (หน่วย: ล้านบาท)								
		การผลิตยาแผนปัจจุบันสำหรับมนุษย์ ปีพ.ศ.								
		2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	รวม
1	Alimentary Tract and Metabolism	3,361.361	3,547.560	3,713.130	4,065.423	5,236.693	5,588.755	5,278.555	6,194.231	36,985.708
2	Blood and Blood Forming Organs	413.438	331.754	498.975	606.495	715.063	847.835	1,105.631	1,256.008	5,775.199
3	Cardiovascular System	858.927	986.459	1,142.102	1,174.086	1,363.927	1,433.755	1,562.320	1,993.405	10,514.981
4	Dermatologicals	1,450.199	1,625.776	1,656.350	1,616.457	1,769.413	1,824.318	2,033.280	2,063.729	14,039.522
5	Gento-Urinars System and Sex Hormones	358.091	434.696	372.119	373.379	427.001	476.179	492.360	756.500	3,690.325
6	Systemic Hormonal Preparations	194.478	200.703	232.015	247.804	258.812	287.193	313.607	345.182	2,079.794
7	General Anti-Infections Systemic	4,266.807	4,999.305	4,850.297	5,116.205	6,995.979	8,232.588	7,879.510	9,343.016	51,683.707

8	Hospital Solutions	977.352	965.629	1,019.264	1,245.046	1,301.847	1,555.963	1,777.984	2,002.145	10,845.23
9	Antineoplastics	-	-	-	-	-	-	-	-	-
10	Muscula-Skeletal System	2,303.745	2,519.272	2,638.429	2,841.063	3,110.332	3,132.082	3,717.031	3,914.010	24,175.964
11	Central Nervous System	1,822.888	1,711.575	1,934.724	2,082.677	2,388.049	2,635.562	2,980.030	9,738.526	25,294.031
12	Parasitology	295.666	329.081	335.772	326.192	305.773	267.446	297.332	407.130	2,564.392
13	Respiratory System	2,215.714	2,206.626	2,405.600	2,446.493	2,743.840	3,019.366	3,106.430	3,484.570	21,628.639
14	Sensory Organs	228.028	234.661	296.853	316.829	263.414	299.675	367.587	353.326	2,360.373
15	Diagnostic Agents	-	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Various	5.239	11.640	7.276	8.960	14.391	15.456	12.295	20.817	96.074
	รวม	18,751.933	20,104.737	21,102.906	22,467.109	26,894.534	29,616.173	30,923.952	41,872.595	211,733.939

ที่มา: จากตารางของกองควบคุมยา (สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2551ก)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 4-7 ตารางแสดงมูลค่าการนำเข้ายาแผนปัจจุบันประจำปี พ.ศ.2543 - 2550 ที่จัดแยกตามฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา

	กลุ่มยา	มูลค่า (หน่วย: ล้านบาท)								
		การนำเข้ายาแผนปัจจุบันสำหรับมนุษย์ ปีพ.ศ.								
		2543	2544	2545	2546	2547	2548	2549	2550	รวม
1	Alimentary Tract and Metabolism	1,790.993	1,954.283	2,434.193	2,396.021	4,403.831	5,279.856	6,256.952	9,552.820	34,068.949
2	Blood and Blood Forming Organs	1,277.168	1,557.369	1,578.076	2,285.459	2,905.968	3,462.651	5,033.739	5,286.888	23,387.318
3	Cardiovascular System	1,864.408	2,464.985	2,508.319	3,011.294	3,287.176	4,155.381	4,685.822	7,915.408	29,892.793
4	Dermatologicals	440.920	457.639	515.379	563.498	667.598	811.295	886.293	1,042.330	5,384.952
5	Gento-Urinars System and Sex Hormones	1,273.467	1,634.354	1,890.096	2,474.425	2,349.343	2,873.411	1,915.428	4,043.291	18,453.815
6	Systemic Hormonal Preparations	237.879	307.205	382.054	467.410	512.579	610.927	812.390	933.445	4,263.889
7	General Anti-Infections Systemic	3,790.012	4,332.975	3,777.103	4,697.326	5,401.481	7,517.707	8,021.904	10,750.984	48,289.492

8	Hospital Solutions	489.670	442.889	392.229	619.204	718.906	841.366	1,108.938	1,122.502	5,735.704
9	Antineoplastics	1,207.373	1,591.270	1,727.041	2,722.841	3,355.838	4,278.871	5,601.616	5,606.644	26,091.494
10	Muscula-Skeletal System	646.568	875.103	937.608	1,171.988	1,706.020	2,079.662	2,618.128	3,413.314	13,448.391
11	Central Nervous System	919.919	1,160.895	1,369.015	1,856.130	2,019.912	2,715.466	3,705.167	3,980.463	17,726.967
12	Parasitology	36.109	76.104	35.588	36.553	38.777	37.472	53.831	51.435	365.869
13	Respiratory System	1,078.053	2,232.916	1,226.021	1,665.790	1,680.622	1,803.446	2,334.213	2,543.418	14,564.479
14	Sensory Organs	487.767	568.061	809.714	801.175	1,055.357	1,177.620	1,578.744	4,068.664	10,547.102
15	Diagnostic Agents	218.054	230.106	268.036	244.656	286.247	427.795	170.855	1,321.809	3,167.558
16	Various	67.042	87.170	75.055	110.851	103.465	225.841	205.670	342.909	1,218.003
	รวม	15,825.402	19,973.324	19,925.527	25,124.621	30,493.12	38,298.767	44,989.69	61,976.324	256,606.775

ที่มา: จากตารางของกองควบคุมยา (สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2551ข)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จากการสัมภาษณ์แพทย์และเภสัชกรในระดับผู้ปฏิบัติงาน พวกเขาตั้งข้อสังเกตว่า พัฒนาการและความก้าวหน้าของวงการอุตสาหกรรมยาในไทยไม่เพียงพอ ส่งผลให้ประเทศไทย จำเป็นต้องสั่งยาแผนปัจจุบันจากบริษัทในต่างประเทศเป็นจำนวนมาก พวกเขาเห็นว่า ยาแผนปัจจุบันของบริษัทไทยสามารถใช้รักษาอาการได้เพียงเบื้องต้นเท่านั้น ในขณะที่ยาที่มีความสำคัญ เช่น ยามะเร็ง ยาต้านไวรัสเอชไอวี หรือยาหัวใจ จำเป็นต้องสั่งจากต่างประเทศทั้งสิ้น (รังสรรค์ บำรุงรักษ์, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553; ปกรณ์ อมรเลิศวิทย์, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553) ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้จึงเป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการแก้ไขกฎหมาย สิทธิบัตร ฉบับที่สอง (พ.ศ.2535) ซึ่งให้ความคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาทำให้เภสัชกรไทยไม่สามารถคิดค้นยาได้อีกต่อไป ข้อสังเกตนี้สอดคล้องกับความเห็นของปริญญา เปาทอง อดีตผู้อำนวยการบริหาร สมาคมไทยอุตสาหกรรมผลิตยาแผนปัจจุบัน (Thai Pharmaceutical Manufacturers Association หรือ TPMA) เขาให้ความเห็นว่า หลังจากปีพ.ศ.2535 ที่กฎหมาย สิทธิบัตรได้ขยายความคุ้มครองจากกระบวนการผลิตไปสู่การคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา ทำให้ยาต้นแบบใช้เวลาานมากกว่าจะกลายเป็นยาสามัญ กลไกที่สำคัญคือ การคุ้มครองเพียงแค่ กระบวนการผลิตเปิดโอกาสให้เภสัชกรไทยสามารถค้นคว้า วิจัย และพัฒนากระบวนการผลิตยา อื่นที่แตกต่างไปจากยาต้นแบบได้ และทำให้ยานั้นๆสามารถวางขายได้ด้วยกรรมวิธีการผลิตที่ ต่างไป ในทางตรงกันข้าม เมื่อมีการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา ทำให้ยาที่ผลิตด้วยกระบวนการผลิต ที่แตกต่างไป ไม่สามารถวางขายได้อีกต่อไป ข้อสังเกตที่สำคัญคือ หลังจากปีพ.ศ.2535 ความสามารถของอุตสาหกรรมยาไทยในการผลิตสารสำคัญออกฤทธิ์ (Active Pharmaceutical Ingredients) ลดลง (ปริญญา เปาทอง, *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2553) สารดังกล่าวนี้เป็น องค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการผลิตยา ความสามารถในการผลิตสารสำคัญออกฤทธิ์ย่อม สะท้อนระดับการพัฒนาของอุตสาหกรรมยาในแต่ละประเทศได้เป็นอย่างดี

จากตัวเลขในข้างต้น หากเภสัชกรไทยให้ความสำคัญกับยาแผนโบราณในการรักษาโรค อาจสามารถทำให้ยาที่คิดค้นในประเทศไทยเป็นพื้นฐานสำหรับการรักษาโรคร้ายแรงในอนาคต ได้ แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนจากนายแพทย์วินิต ซึ่งเป็นหัวหน้าสถานีอนามัยระดับท้องถิ่น ในจังหวัดชลบุรี เขาได้แสดงความเห็นว่า ยาขององค์การเป็นยาที่มีการสั่งเข้ามาในท้องถิ่นมากที่สุด แต่หากโรคมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ก็มีความจำเป็นต้องใช้ยานอกบัญชียาด้วย นายแพทย์วินิตเห็นว่า วงการเภสัชกรรมของไทยยังมีการวิจัยยาใหม่ในระดับต่ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งยาสมุนไพร ซึ่งช่วยรักษาโรคร้ายแรงบางประเภทได้ เช่น โรคหวัดสายพันธุ์ใหม่ 2009 สามารถรักษาได้ด้วยต้นฟ้าทะลายโจร แต่โรงพยาบาลทั่วไปกลับสั่งซื้อยาจากต่างประเทศเป็น จำนวนมาก (วินิต วิไลวงษ์วัฒนกิจ, *สัมภาษณ์*, 12 เมษายน 2553) ตัวเลขในตารางข้างต้นอาจ ช่วยสนับสนุน

3.2 ราคายาสิทธิบัตร จำนวนผู้เสียชีวิต และผลกระทบต่อระบบสวัสดิการสาธารณสุขไทย

ผลของความล้มเหลวในการคิดค้นและพัฒนายาในประเทศทำให้รัฐบาลจำเป็นต้องสั่งซื้อยาที่มีราคาแพงจากต่างประเทศ ในแต่ละปี รัฐบาลนำเข้ายาเป็นจำนวนมหาศาล จากข้อมูลในตารางที่ 4-6 ปริมาณการสั่งซื้อยาแผนปัจจุบันจากต่างประเทศตั้งแต่ปีพ.ศ.2530 ถึงปีพ.ศ.2551 มีจำนวนมากถึง 402,325.326 ล้านบาท ตัวเลขค่าใช้จ่ายในการสั่งซื้อยาจากต่างประเทศ คิดเป็นมูลค่าถึง 1 ใน 3 ของค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพของประเทศไทย (แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ และคณะ, ม.ป.ป.: 3) หากพิจารณาตัวเลขเฉพาะปีพ.ศ.2548 เป็นต้นมา มูลค่าของการนำเข้ายานอกราชอาณาจักร มีแนวโน้มสูงกว่ามูลค่ายาที่ผลิตได้ในประเทศไทย ในปีพ.ศ.2548 ถึงปีพ.ศ.2551 ไทยสั่งซื้อยาจากต่างประเทศคิดเป็นมูลค่า 200,446.154 ล้านบาท ในขณะที่ ความสามารถในการผลิตยาคิดเป็นมูลค่า 137,170.978 ล้านบาทเท่านั้น ตัวเลขนี้สะท้อนว่า ประเทศไทยต้องขาดดุลทางด้านยาในช่วงสี่ปีหลังคิดเป็นมูลค่าถึง 63,275.176 ล้านบาท

หากพิจารณาในรายละเอียดจะพบว่า ยาแผนปัจจุบันที่ไทยสั่งซื้อจากต่างประเทศมักเป็นยาสำคัญ ผู้ป่วยใช้เป็นจำนวนมาก แต่เป็นยาที่มีสิทธิบัตร ผลก็คือ บริษัทผู้ทรงสิทธิสามารถกำหนดราคาขายได้เพียงลำพังโดยไม่มีการแข่งขันในตลาด และทำให้ยาเหล่านี้มีราคาสูง ยาที่สำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่ ยาต้านไวรัสเอดส์ ยาคลายลิ้มเลือดหัวใจ รวมถึงยาต้านมะเร็งประเภทต่างๆ ยาเหล่านี้ถือเป็นยาที่มีความสำคัญอย่างมากในประเทศไทย เนื่องจากเป็นยากลุ่มที่มีผู้ป่วยใช้มาก และในแต่ละปีมีผู้เสียชีวิตจากการติดเชื้อเอชไอวี โรคมะเร็ง และหัวใจเป็นจำนวนมาก ตามที่ปรากฏในตารางที่ 4-8 ด้านล่างนี้

ตารางที่ 4-8 ตารางแสดงสาเหตุการเสียชีวิตในประเทศไทย 5 อันดับแรก

สาเหตุการเสียชีวิต	จำนวนผู้เสียชีวิตเฉลี่ยต่อปี (ช่วงอายุระหว่าง 15-44 ปี)	จำนวนผู้เสียชีวิตเฉลี่ยต่อปี (ทุกวัย)
เอชไอวี/เอดส์	41,443	53,375
อุบัติเหตุทางรถยนต์	16,381	24,415
มะเร็ง	9,905	66,956
เส้นเลือดในสมองแตก	2,607	44,078
หัวใจ	2,106	20,080

ที่มา: ข้อมูลจากรายงานของ UNDP (2004: 5)

ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า จำนวนผู้เสียชีวิตด้วยจากสาเหตุต่างๆ 5 อันดับแรกของประเทศไทย ประกอบไปด้วย โรคเอดส์ อุบัติเหตุทางรถยนต์ โรคมะเร็งประเภทต่างๆ โรคหลอดเลือดในสมองแตก และโรคหัวใจ หากพิจารณาจากจำนวนผู้เสียชีวิตในช่วงวัยรุ่นถึงวัย

กลางคน ซึ่งเป็นวัยที่มีความสำคัญในการพัฒนาประเทศ พบว่าโรคเอดส์เป็นโรคที่เป็นสาเหตุของการเสียชีวิตเป็นอันดับแรก ในทำนองเดียวกัน หากพิจารณาจำนวนผู้เสียชีวิตจากจำนวนผู้เสียชีวิตเฉลี่ยในแต่ละปี มะเร็งเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตอันดับแรก จากข้อมูลข้างต้นนี้ สามในห้าของสาเหตุของการเสียชีวิต อันได้แก่ โรคเอดส์ โรคมะเร็ง และโรคหัวใจ เป็นโรคเรื้อรังที่จำเป็นต้องใช้ยาอย่างต่อเนื่องสำหรับการรักษา การเข้าถึงยาจึงมีความสำคัญอย่างมากในการรักษาชีวิตผู้ป่วย

ตัวเลขผู้เสียชีวิตจากโรคต่างๆเหล่านี้ ทำให้ต้องใช้ยาในปริมาณมากในแต่ละปี ในกรณีของโรคเอดส์ ซึ่งมีผู้เสียชีวิตในช่วงวัยเด็กและวัยแรงงานรวมกันถึง 41,443 รายต่อปี ราคาของยาที่องค์การเภสัชกรรมสามารถผลิตได้เองและยานำเข้ามีราคาแตกต่างกันมาก ในบางรายการเมื่อนำมาเปรียบเทียบกัน ราคายาต่างกันถึง 10 เท่าตัว โดยพิจารณาได้จากตารางเปรียบเทียบราคา ยา ตามตารางที่ 4-9 ต่อไปนี้

ตารางที่ 4-9 ตารางเปรียบเทียบราคายาต้านไวรัสที่ผลิตโดยองค์การเภสัชกรรมและที่นำเข้า

รายการยาต้านไวรัสที่ผลิตโดยองค์การเภสัชกรรม	ราคายาต่อเดือน (บาท)	ราคายาต่อเดือน (ดอลลาร์สหรัฐ)
AZT	840	20
D4T	210	5
3TC	600	14.3
Nevirapine	900	21.4
GPOvir	1,200	28.6
ราคายาต้านไวรัสนำเข้า (เจ้าของผลิตภัณฑ์)	ราคายาต่อเดือน (บาท)	ราคายาต่อเดือน (ดอลลาร์สหรัฐ)
Efavirenz (MSD)	2,125	50.6
Indinavia (MSD)	1,716	40.9
Ritonavia (Abbot)	2,736	65.1

ที่มา: ข้อมูลจากรายงานของ UNDP (2004: 39)

ในทางปฏิบัติ ผู้ป่วยเอชไอวีที่ได้รับยาเอแซดที เมื่อใช้ไประยะหนึ่งอาจมีอาการแพ้ยา และจำเป็นต้องเปลี่ยนไปใช้ยาตัวอื่น เช่น ยาแอฟฟาไวแรนซ์ แต่เนื่องจากยาประเภทนี้เป็นยาที่มีสิทธิบัตรและมีราคาสูงมาก ทำให้ผู้ติดเชื้อเป็นจำนวนมากไม่สามารถซื้อยาได้ และต้องเสียชีวิตเป็นจำนวนมากในแต่ละปี หากเราพิจารณาที่จำนวนผู้เสียชีวิตจากเชื้อเอชไอวี ในช่วงปลายทศวรรษที่ 1990 ผู้ป่วยติดเชื้อชุดแรกเริ่มล้มป่วยและเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก ตัวเลขจาก

รายงานของ UNDP ซึ่งให้เห็นว่า ในปีพ.ศ.2003 ผู้เสียชีวิตจากโรคเอดส์จำนวน 53,000 รายในประเทศไทย อยู่ในช่วงอายุระหว่าง 29-40 ปีมากที่สุด ช่วงอายุดังกล่าวเป็นวัยแรงงานและมีความสำคัญอย่างมากต่อกระบวนการผลิตของประเทศ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะส่วนหนึ่งเกิดจากราคายาต้านไวรัสที่มีราคาสูงมากจนผู้ป่วยไม่สามารถเข้าถึงได้ (UNDP, 2004: 61-2) ในทำนองเดียวกัน สำหรับผู้ป่วยมะเร็ง นายแพทย์วิโรจน์ ศรีอุฬารพงศ์ หัวหน้าหน่วยมะเร็งวิทยาโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ เปิดเผยว่า ในปัจจุบัน มีผู้ป่วยมะเร็งเพิ่มขึ้นปีละ 100,000 ราย และมีผู้เสียชีวิตราวปีละ 60,000 ราย โดยมีสาเหตุสำคัญมาจากการเข้าไม่ถึงยาเนื่องจากยามีราคาแพง (มติชน, 2551, 15 ก.ย.)

กล่าวได้ว่า ราคายาที่มีราคาแพงอันเนื่องมาจากการผูกขาดในระบบสิทธิบัตร ทำให้รัฐบาลไม่สามารถมีงบประมาณที่เพียงพอในการซื้อยาให้กับผู้ป่วยทุกรายได้ ระบบสิทธิบัตรที่คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาจึงเปิดโอกาสให้ผู้ทรงสิทธิสามารถตั้งราคาได้โดยไม่มีการแข่งขัน ผลที่ตามมาคือ รัฐบาลไทยจำเป็นต้องใช้งบประมาณมากขึ้นในการจัดซื้อยาจากต่างประเทศ ทำให้จำนวนประชาชนที่ได้รับยาถูกจำกัดลง กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐบาลอาจไม่มีงบประมาณเพียงพอในการจัดสรรยาให้กับประชาชนทุกคนอย่างทั่วถึงได้ ตัวเลขงบประมาณที่กระทรวงสาธารณสุขได้รับแต่ละปี อาจไม่ครอบคลุมกับการซื้อยาจากต่างประเทศให้แก่ผู้ป่วยในโครงการประกันสังคม หรือโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าได้ ด้วยเหตุนี้ ราคายาและงบประมาณที่จำกัดในการซื้อยาจากต่างประเทศจึงเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงยาของผู้ป่วยเอชไอวี และส่งผลโดยตรงต่อจำนวนผู้เสียชีวิตจากโรคนี้ในแต่ละปี (ปริญญา เปาทอง, *สัมภาษณ์*, 4 สิงหาคม 2553; วิชัย โชควิวัฒน์, *สัมภาษณ์*, 9 สิงหาคม 2553)

อันที่จริงแล้ว ยาสามัญต้านไวรัสเอดส์ที่มีการผลิตในไทยโดยองค์การเภสัชกรรมมีส่วนสำคัญอย่างมากในการเอื้อให้รัฐบาลสามารถดูแลผู้ป่วยได้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น (UNDP, 2004: 38) อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ ผู้ป่วยที่ใช้จ่ายฟิโอะเวียร์จะเกิดอาการแพ้ยา ในระดับที่มีความรุนแรงมากน้อยแตกต่างกันไป ทำให้มีความจำเป็นต้องใช้ยาต้านไวรัสสูตรสำรอง ซึ่งเป็นยาที่ต้องนำเข้าจากต่างประเทศและมีสิทธิบัตร เช่น ยาแอฟฟาวิแรนซ์ หรือยาริโทนาเวียร์ เป็นต้น (วิชัย โชควิวัฒน์, *สัมภาษณ์*, 9 สิงหาคม 2553) ข้อมูลจากตารางที่ 4-9 ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ราคาของยานำเข้ามีราคาสูงกว่ายาสามัญถึงอย่างน้อย 10 เท่า ตามที่ตัวเลขดังกล่าวนี้สะท้อนว่า ระบบสิทธิบัตรนอกจากส่งผลต่อราคายาที่สูงขึ้นแล้วยังส่งผลกระทบต่อสวัสดิการทางด้านสาธารณสุขของประชาชนอีกด้วย เมื่อผู้ป่วยเพิ่มจำนวนสูงขึ้น พลังประชาสังคมจึงออกมามีบทบาทสำคัญในการเรียกร้องการเข้าถึงยา เพื่อออกจากทางตันในระบบสวัสดิการสาธารณสุขไทย ดังที่จะได้กล่าวในบทต่อไป

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้ได้แสดงให้เห็นถึงพลังตลาดอัตโนมัติ ซึ่งเป็นพลังที่สนับสนุนและให้การคุ้มครองการคุ้มครองสิทธิบัตรที่เข้มงวด โดยมีตัวแสดงที่สำคัญคือ กระทรวงพาณิชย์ ในฐานะพลังสังคมภาครัฐซึ่งมีบทบาทในการเอื้อต่อการสร้างระบบสิทธิบัตร ในทำนองเดียวกัน กรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งเป็นหน่วยงานใหม่ที่ตั้งขึ้นมาขึ้นตรงต่อกระทรวงที่ทำหน้าที่ทางด้านการค้า ได้สะท้อนระบบวิธีคิดที่ว่า การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของการค้าระหว่างประเทศ พฤติกรรมของพลังสังคมเหล่านี้อธิบายได้ว่า เป็นการเอื้อให้ระบบตลาดในรูปแบบของทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรสามารถแสวงหากำไรได้อย่างเต็มที่ในระบบตลาด อีกส่วนหนึ่งเป็นบทบาทที่ทำให้การเข้าถึงยาของผู้ป่วยและประชาชนมีอุปสรรค

ในช่วงแรก กระทรวงพาณิชย์ เป็นผู้รับผิดชอบงานด้านทรัพย์สินทางปัญญา จุดยืนของกระทรวงพาณิชย์ในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาจึงเป็นไปตามข้อเรียกร้องของสหรัฐฯ สำหรับกระทรวงพาณิชย์ พวกเขาให้ความสำคัญกับการค้าระหว่างประเทศ และมองว่าการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในส่วนของการลงทุนจากต่างชาติ และการถ่ายทอดเทคโนโลยี ด้วยแรงกดดันของสหรัฐฯที่มีต่อไทย ทำให้งานด้านทรัพย์สินทางปัญญามีความสำคัญมากยิ่งขึ้น กระทรวงพาณิชย์จึงต้องตั้งหน่วยงานขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง เมื่อกรมทรัพย์สินทางปัญญาถูกจัดตั้งขึ้น งานทางด้านทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งเดิมขึ้นกับกรมทะเบียนการค้า กระทรวงพาณิชย์ และกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ จึงมาอยู่ที่ความรับผิดชอบของหน่วยงานใหม่นี้แทน โครงสร้างนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในโครงสร้างทรัพย์สินทางปัญญาของไทย เนื้อหาในบทนี้ได้พูดถึงบทบาทในการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร และการจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ บทบาททั้งสองถือเป็นการเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ทรงสิทธิอย่างมาก

ควบคู่กันไปในนั้น ปริมาณถือเป็นพลังตลาดอีกส่วนหนึ่งที่เป็นสมรรถของบรรษัทข้ามชาติที่มีสาขาในประเทศไทย การรวมตัวนี้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานในชื่อของพีพีเอ ซึ่งเป็นพลังสังคมที่มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนและกดดันให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรเพื่อคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา กล่าวได้ว่า พีพีเอหรือปริมาทำหน้าที่เป็นฝ่ายล็อบบี้รัฐบาลให้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 ในขณะเดียวกัน ก็สานสัมพันธ์กับแพทย์ในโรงพยาบาลต่างๆเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจเป็นสำคัญ

เนื้อหาในส่วนถัดมาได้แสดงให้เห็นว่า การคุ้มครองสิทธิบัตรเป็นเงื่อนไขหลักที่รัฐบาลสหรัฐฯเรียกร้องมาโดยตลอด ในอดีต ไทยมักถูกขู่ในเรื่องการตัดสิทธิพิเศษทางการค้าหรือจีเอสพี พอถึงยุคปัจจุบันปัจจุบัน การกดดันรัฐบาลไทยด้วยมาตรการทางการค้า เช่น มาตรา 301 พิเศษ, การตัดสิทธิจีเอสพี, การเชิญชวนให้เห็นถึงความสำคัญของการกับสหรัฐฯ หรือแม้แต่การจัดอันดับประเทศละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา ยังคงปรากฏอยู่ให้เห็น ในส่วนของกระทรวงพาณิชย์ พวกเขาเห็นด้วยกับการแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตรเพื่อรักษาผลประโยชน์ทางการค้าไว้ และมองว่า ผลกระทบต่อการเข้าถึงยาของประชาชนผู้มีรายได้น้อยสามารถทดแทนได้ด้วยการ

นำกำไรจากการค้าระหว่างประเทศมาอุดหนุน ระบบวิธีคิดดังกล่าวนี้จึงนำไปสู่การแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตรในประเทศไทยถึง 2 ครั้ง ในปีพ.ศ.2535 และปีพ.ศ.2542 ด้วยเหตุนี้พระราชบัญญัติสิทธิบัตร จึงเป็นบทสะท้อนพัฒนาการของระบบทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละยุคสมัยและสะท้อนการเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ทรงสิทธิในการแก้ไขกฎหมายแต่ละครั้ง เราได้เห็นแล้วว่า แนวโน้มของการคุ้มครองสิทธิบัตรโดยรัฐมีความเข้มงวดมากขึ้นเรื่อยๆ เนื้อหาในบทนี้ได้เปรียบเทียบให้เห็นพระราชบัญญัติฉบับต่างๆ ที่มีการแก้ไขตามลำดับ

ประเด็นสำคัญคือ บทบาทของกระทรวงพาณิชย์และพรีมาได้นำไปสู่การแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรปีพ.ศ.2522 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา และการขยายระยะเวลาจาก 15 ปี เป็น 20 ปี เนื้อหาของพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับปีพ.ศ.2535 ส่งผลกระทบอย่างมากต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมยาในประเทศ และการเข้าถึงยาของผู้ป่วย ในส่วนของการพัฒนาอุตสาหกรรมไทย พวกเขาไม่สามารถผลิตยาที่มีคุณภาพได้ดังเช่นยาต้นแบบ เมื่อพิจารณาถึงขีดความสามารถของอุตสาหกรรมยาของไทย ยาที่มีความสลับซับซ้อนมาก เช่น ยาต้านมะเร็งต่างๆ บริษัทยาในประเทศไทยไม่มีความสามารถในการผลิตเลย ยาที่ผลิตในไทยจึงเป็นยาที่มีความสลับซับซ้อนต่ำ ผลก็คือ เมื่อผลิตยาไม่ได้ รัฐบาลจึงต้องนำเข้ายาจากต่างประเทศในปริมาณที่สูงมาก ยาที่มีสิทธิบัตรทำให้ผู้ทรงสิทธิสามารถผูกขาดตลาดและกำหนดราคาขายได้ โดยใช้ข้ออ้างเรื่องค่าใช้จ่ายมหาศาลในการวิจัยและพัฒนา ยาของยาที่แพงจึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ป่วย และส่งผลต่อรัฐบาลในการจัดซื้อยาได้ปริมาณที่ลดลง ทำให้การแจกจ่ายยาไม่สามารถทำได้อย่างทั่วถึง และครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่ม ในทางตรงกันข้าม การคุ้มครองดังกล่าวทำให้บริษัทยาเอกชนข้ามชาติได้ประโยชน์อย่างมาก จากการที่ยาต้นแบบกลายเป็นยาสามัญได้ช้าลง ในขณะที่เดียวกัน บริษัทยาเอกชนในไทยรวมทั้งหน่วยงานภาครัฐอย่างองค์การเภสัชก็ไม่สามารถผลิตยาสามัญที่มีกรรมวิธีการผลิตแตกต่างกันออกไป ออกสู่ตลาดได้

ปัญหาทั้งสองประการทั้งในเรื่องการนำเข้ายามากกว่าการผลิต และปัญหายาราคาแพงที่ทำให้มีผู้เสียชีวิตเพิ่มสูงขึ้น เป็นปัญหาที่สร้างความวิตกกังวลให้แก่ภาคประชาสังคมอย่างมาก พวกเขา มองว่า การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในส่วนของสิทธิบัตรยาอย่างเข้มงวด ยิ่งเป็นการซ้ำเติมปัญหาเหล่านี้ให้มากยิ่งขึ้นไปอีก ความไม่พอใจเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนตัวแทนของพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจการทำงานของสิทธิบัตรยาในฐานะเครื่องมือขยายฐานผลประโยชน์ของฝ่ายตลาด ความไม่พอใจนี้จึงนำไปสู่การก่อตัวของพลังอัตพิทักษ์ ดังที่จะได้เห็นในบทต่อไป

บทที่ 5

กระบวนการปกป้องทางสังคมกับพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยา

บทนำ

การวิเคราะห์ในบทที่ผ่านมาทำให้เห็นถึงพลังตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาสร้างความเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาของไทย พระราชบัญญัติสิทธิบัตร บทบาทของฟรีมา กรมทรัพย์สินทางปัญญา และข้าราชการสาธารณสุขกระแสหลักล้วนเป็นส่วนหนึ่งของพลังตลาดในไทยทั้งสิ้น ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ การสิ้นสุดของการพัฒนาอุตสาหกรรมยาของไทย การลดขนาดของระบบสวัสดิการสาธารณสุข และความยากลำบากในการเข้าถึงยาของผู้ป่วยเรื้อรัง เหล่านี้เป็นบทสะท้อนของการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ทั้งสิ้น ระบบสิทธิบัตรยาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาดส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อสังคม อันนำมาสู่พลังอัตพิทักษ์หรือพลังปกป้องตนเองในสังคมตามที่โพลานยีได้เสนอไว้ อันที่จริงแล้ว พลังปกป้องสังคมทางด้านสาธารณสุขที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทยมีเป็นจำนวนมาก อย่างไรก็ตามการประกาศซีแอล เป็นการละเลยภาพที่สมบูรณ์ของพลังอัตพิทักษ์อื่น ๆ ที่มีการเคลื่อนไหวมาอย่างยาวนานในการเรียกร้องการเข้าถึงยา ในฐานะพลังที่ทำหน้าที่ต่อต้านผลกระทบอันเกิดจากการทำงานของตลาดในแต่ละยุคสมัย

ด้วยเหตุนี้ การทำความเข้าใจบทบาทของพลังอัตพิทักษ์ที่เรียกร้องการเข้าถึงยามีความสำคัญอย่างมากต่อการวิเคราะห์มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทยในบทถัดไป กล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการประกาศมาตรการซีแอลไทย เป็นบทสะท้อนบทบาทของพลังอัตพิทักษ์ที่เกี่ยวข้องกับนโยบายสาธารณสุข กลุ่มเหล่านี้ประกอบไปด้วย ข้าราชการสาธารณสุข กลุ่มหัวก้าวหน้า กลุ่มบุคลากรการแพทย์สายชนบท กลุ่มภาคประชาสังคมไทย และกลุ่มภาคประชาสังคมในระดับระหว่างประเทศ ในกรณีของไทย พลังสังคมเหล่านี้มีบทบาทในฐานะตัวแทนสังคมเพื่อแสดงความไม่พอใจที่มีต่อระบบตลาด บทบาทที่สำคัญได้แก่ การต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ. 2522 การเรียกร้องให้ยุติการจดสิทธิบัตรยาดีดีไอและยาคอมบิต การเปิดเผยกรณีทุจริตยาในสมัยรัฐบาลชวนสมัยที่สอง ตลอดจนการเรียกร้องให้รัฐบาลทบทวนยุติการค้าที่ไม่เป็นธรรม ประเด็นเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกันอย่างแยกไม่ออก และอาจกล่าวได้ว่าการเคลื่อนไหวในแต่ละครั้งทำให้พลังสังคมแต่ละกลุ่มที่มาประกอบกันเป็นพลังอัตพิทักษ์มีความเหนียวแน่นมากยิ่งขึ้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง การวิเคราะห์บทบาทของภาคประชาสังคมที่เกี่ยวข้องกับการทำซีแอล จึงต้องพิจารณาทั้งในเชิงลึกนั่นคือภาพประวัติศาสตร์ของการก่อตัว และในเชิงกว้างนั่นคือ บทบาทที่เชื่อมโยงกับการเรียกร้องระบบสาธารณสุขแบบก้าวหน้าหรือระบบสวัสดิการสาธารณสุข ซึ่งล้วนมีผลการเกิดขึ้นของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ทั้งสิ้น

เนื้อหาในบทนี้ แบ่งการนำเสนอออกเป็น 2 ส่วนหลัก ส่วนแรก เป็นการกล่าวถึงพลังสังคมที่สำคัญ 3 กลุ่มได้แก่ หนึ่ง กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุข และบุคลากรทางการแพทย์ (โดยเฉพาะกลุ่มแพทย์ชนบทและเภสัชชนบท) สอง กลุ่มภาคประชาสังคมในไทย (โดยเฉพาะองค์กรที่เคลื่อนไหวเพื่อผู้ป่วยโรคเอดส์เป็นแกนนำสำคัญ) และกลุ่มผู้ป่วยเรื้อรัง และสาม กลุ่มนักวิชาการและภาคประชาสังคมในระดับระหว่างประเทศ บทบาทของพลังอัตพิทักษ์ทั้งสามกลุ่มมีความสำคัญอย่างมากต่อการประกาศซีแอลของไทย สำหรับส่วนที่สองของบท เป็นการเชื่อมโยงให้เห็นว่า แม้การเคลื่อนไหวของพลังสังคมเหล่านี้มีจุดเริ่มต้นที่ต่างกัน แต่ในท้ายที่สุดได้มาบรรจบกันในการผลักดันให้เกิดพระราชบัญญัติระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าในปีพ.ศ.2544 ซึ่งถือได้ว่า เป็นพระราชบัญญัติฉบับแรกที่ใกล้เคียงเป้าหมายในการสร้างระบบสวัสดิการทางด้านสาธารณสุขมากที่สุด และเป็นพื้นฐานของการบรรจุยาหลักที่ทำให้การประกาศซีแอลมีน้ำหนักมากยิ่งขึ้น

1. กระบวนการ “อัตพิทักษ์” จากการตลาดเสรีนิยมใหม่

การวิเคราะห์ถึงพลังอัตพิทักษ์ที่ทำหน้าที่ปกป้องสังคมในเชิงสาธารณสุขได้หยิบยกพลังสังคมสามส่วนอันประกอบไปด้วย กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุข และบุคลากรทางการแพทย์สายชนบท กลุ่มนักวิชาการสาธารณสุข และกลุ่มภาคประชาสังคมในไทย บทบาทของพลังสังคมเหล่านี้มีความสำคัญอย่างมากในการเคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงยาของผู้ป่วย รวมไปถึงการเข้าถึงความรู้และข้อมูลข่าวสารภายใต้ระบบสิทธิบัตรมาอย่างยาวนาน

1.1 กลุ่มแพทย์ชนบท: กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุข

บทบาทของกลุ่มแพทย์ชนบทเป็นพลังสังคมสำคัญที่ไม่สามารถแยกออกจากการวิเคราะห์ถึงบทบาทของพลังปกป้องสังคมในไทยที่เรียกร้องการเข้าถึงยาของประชาชน ในฐานะพลังปกป้องสังคมที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านการทำงานของตลาด เนื้อส่วนนี้ได้วิเคราะห์ถึงการก่อตัวของกลุ่มแพทย์ชนบท บทบาทในการคัดค้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรและการเปิดโปงทุจริตยา ไปจนถึงการเป็นพลังสำคัญในกระทรวงสาธารณสุขที่เรียกร้องการเข้าถึงยาในรูปแบบของหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

1.1.1 กว่าจะมาเป็นชมรมแพทย์ชนบท

กลุ่มแพทย์ชนบทมีรากฐานมาตั้งแต่การเคลื่อนไหวของนักศึกษาในปีพ.ศ.2516 ซึ่งมีอุดมการณ์ร่วมกันในการช่วยเหลือชาวบ้านในเขตชนบทที่ห่างไกล¹ อาจกล่าวได้ว่าบริบทของเศรษฐกิจการเมืองไทยในห้วงเวลาของเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ.2516 ได้นำมาสู่ความตื่นตัวของประชาชนในการถกเถียงเรื่องความไม่เป็นธรรมในสังคม และการเรียกร้องให้รัฐบาลมี

¹ นายแพทย์สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ (2550: 54) นิยามคำว่าชมรมแพทย์ชนบทไว้ว่า “เครือข่ายประชาสังคมที่ประกอบด้วยแพทย์หรือกลุ่มของแพทย์ที่เคยหรือกำลังปฏิบัติงานในพื้นที่ชนบท ซึ่งมีจิตสำนึกร่วมกันที่อาจเรียกว่าจิตสำนึกแพทย์ชนบท คือมุ่งเน้นการพัฒนาและการกระจายบริการสาธารณสุขสู่ชนบท มุ่งเน้นการทำงานเพื่อสังคม มีการจัดตั้งกลไกแพทย์ชนบท เช่น ชมรมแพทย์ชนบท มูลนิธิแพทย์ชนบท กลุ่มสามพราน และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายเข้าด้วยกัน ผ่านสื่อและกิจกรรมต่างๆ เช่น วารสารแพทย์ชนบท จดหมายข่าวชมรมฯ และกิจกรรมการเคลื่อนไหวในกรณีต่างๆ”

บทบาทในการช่วยเหลือประชาชนมากยิ่งขึ้น (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุรพล มุละดา, 2544: 65-8) กล่าวได้ว่า ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาฯ นักศึกษาแพทย์จบใหม่มักไปทำงานในต่างประเทศหรือทำงานในเมืองเป็นหลัก แนวคิดเรื่องการบริการชุมชนในพื้นที่ชนบทหรือการช่วยเหลือประชาชนยังไม่แพร่หลาย ในช่วงปีพ.ศ.2515 แพทย์รับทุนรุ่นแรกของกระทรวงฯ ได้ออกไปประจำการในสถานอนามัยชั้นหนึ่งในฐานะหัวหน้าสถานอนามัย ทั้งนี้การรับทุนในช่วงแรกเป็นลักษณะของการสมัครใจ ผู้ใช้ทุนจึงปฏิบัติงานด้วยความสมัครใจ แต่ทว่าเหตุการณ์ที่ทำให้นักศึกษาแพทย์ตื่นตัวกับการรับใช้สังคมและคนยากจนในพื้นที่ชนบทเกิดขึ้นมาพร้อมกับอุดมการณ์ทางการเมืองในยุค 14 ตุลาฯ (นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 29-30) นายแพทย์สงวนได้เขียนไว้ในบันทึกว่า

“...ช่วง พ.ศ.2515-2519 เป็นช่วงที่นักศึกษามีบทบาทในสังคมสูงมาก เหตุการณ์ทางการเมืองต่างๆ ที่นักศึกษาเข้าไปเกี่ยวข้องนั้นเติบโตใหญ่ขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ จากกิจกรรมนักศึกษาที่เรียกร้องสิทธิเสรีภาพในรั้วมหาวิทยาลัย ขยายออกไปเป็นเรื่องของสิทธิเสรีภาพและการเรียกร้องรัฐธรรมนูญในระดับประเทศ และขยายวงต่อมาจนถึงการต่อสู้เพื่อสร้างความเป็นธรรมในสังคม โดยเฉพาะการลดช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย...” (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2551: 17)

ในปีพ.ศ.2518 ด้วยแรงผลักดันจากนายแพทย์เสม พริ้มพวงแก้ว รัฐบาลได้อนุมัติให้ก่อสร้างโรงพยาบาลอำเภอขึ้น (ภายหลังเป็นโรงพยาบาลชุมชน) เพื่อให้บริการแก่ประชาชนในพื้นที่ทั้งด้านการป้องกันและการรักษาพยาบาล แต่ทว่าเนื่องจากงบประมาณที่มีอยู่อย่างจำกัด ทำให้โรงพยาบาลชุมชนขาดแคลนเครื่องมือเครื่องใช้ทางการแพทย์ บุคลากร และเวชภัณฑ์ นอกจากนี้ แพทย์บางกลุ่มรู้สึกน้อยใจที่ไม่ได้รับการเหลียวแลจากส่วนกลาง ปัญหานี้ได้แบ่งแพทย์จบใหม่ออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มหนึ่งได้ย้ายตนเองกลับเข้าพื้นที่เมือง หรือลาออกจากราชการ อีกกลุ่มหนึ่งยังคงอุดมการณ์อย่างเหนียวแน่นในการรับใช้สังคม ในช่วงเวลาดังกล่าว นายแพทย์มานิตย์ ประพันธ์ศิลป์ แพทย์รับทุนรุ่น 3 ผู้อำนวยการศูนย์การแพทย์อนามัยศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคายในเวลานั้น ได้เชิญชวนเพื่อนฝูงในกลุ่มแพทย์ชนบทมาร่วมกันแก้ไขปัญหา แพทย์ชนบทจำนวน 50-60 คน² จึงได้มาร่วมประชุมกันครั้งแรกในเดือนเมษายน พ.ศ. 2519 และมีการจัดตั้ง “สหพันธ์แพทย์ชนบท” และได้ออกวารสาร “แพทย์ชนบท” ด้วย (นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 31-2; สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2551: 48; วิชัย โชควิวัฒน์, 2550: 16 และ 24)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ.2519 รัฐบาลได้ทำการปราบปรามนักศึกษาที่มีแนวคิดคอมมิวนิสต์หรือสังคมนิยมอย่างหนัก ทำให้กิจกรรมของกลุ่มแพทย์ชนบท

² แนวร่วมที่สำคัญในเวลานั้นได้แก่ นายแพทย์ประสพ พาลพาน (บางปะอิน) นายแพทย์สุรเกียรติ์ อาชานานุภาพ (บางปะอิน) นายแพทย์อุเทน จารณศรี (ปากช่อง) นายแพทย์อนันต์ เมนะรุจิ (บ้านไผ่) นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ (พยุคนภูมิพิสัยและสามพราน) รวมถึงนายแพทย์ระดับอาวุโสอย่าง นายแพทย์เสม พริ้มพวงแก้ว นายแพทย์ไฟโรจน์ นิงสานนท์ และนายแพทย์ประเวศ วะสี (สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, 2550: 53).

ต้องล้มเลิกไปโดยปริยาย แม้แต่สหพันธ์แพทย์ชนบท คำว่า “สหพันธ์” เป็นคำที่ละเอียดอ่อนมากในยุคสมัยนั้น นักศึกษาแพทย์บางคนต้องหนีเข้าป่า ในขณะที่บางกลุ่มที่อาศัยในเมืองต้องอยู่อย่างหลบๆซ่อนๆ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2551: 20-1; วิชัย โชควิวัฒน์, 2550: 18) พอถึงปีพ.ศ.2520 เมื่อบรรยากาศทางการเมืองเริ่มผ่อนคลายลง นายแพทย์มานิตย์ได้กลับเข้ามารับราชการอีกครั้ง และเป็นหัวหน้าในการก่อตั้ง “ชมรมแพทย์ชนบท” ขึ้น ในช่วงแรกนั้น จุดยืนที่สำคัญของชมรมคือ การให้ความช่วยเหลือเพื่อนสมาชิกที่ทำงานในชนบทให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับการแต่งตั้งโยกย้ายตำแหน่งใดๆในกระทรวงสาธารณสุข แต่เมื่อได้มีการก่อตั้งมูลนิธิแพทย์ชนบทขึ้น แพทย์บางกลุ่มจึงได้พยายามเข้าไปมีบทบาทในแพทยสภา ตลอดจนเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนให้เกิดองค์การพัฒนาเอกชนด้านสาธารณสุข (นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 33-6; วิชัย โชควิวัฒน์, 2550: 34; สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, 2550: 55) กล่าวได้ว่า กลุ่มแพทย์ชนบทมีบทบาทสำคัญในการให้บริการทางสาธารณสุขแก่คนไข้ในกลุ่มแรงงาน ชาวนา ชาวไร่ แม้ว่ารัฐบาลในหลายสมัยไม่เห็นด้วยกับบทบาทของคนกลุ่มนี้ แต่เมื่อแพทย์ชนบทเริ่มเข้าไปรับตำแหน่งในกระทรวงสาธารณสุข กลุ่มแพทย์ชนบทจึงมีบทบาทมากขึ้นในการกระจายการบริการทางการแพทย์ไปยังพื้นที่ชนบท (Cameron, 2006: 100) ในปัจจุบันกลุ่มแพทย์ชนบทได้ติดต่อกันที่สวนสามพราน จังหวัดนครปฐม เดือนละ 1 ครั้ง โดยมีนายแพทย์ประเวศ วะสีเป็นแกนนำ การชุมนุมของกลุ่มแพทย์ชนบทที่นี้จึงรู้จักกันดีในชื่อที่ว่า “กลุ่มสามพราน” สำหรับกลุ่มแพทย์ชนบท เวทีนี้ถือเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความรู้และเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้พวกเขาสามารถพัฒนาความรู้ความสามารถได้อย่างต่อเนื่อง (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 50)

ท่ามกลางพลังปกป้องสังคมจากพลังตลาดในประเทศไทย พลังสังคมจากแพทย์ชนบทจึงเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญอย่างมาก พวกเขาได้รับบทบาทที่สำคัญในกระทรวงสาธารณสุข และมักมีบทบาทที่สำคัญในหน่วยงานหลักของกระทรวงฯ ได้แก่ องค์การเภสัชกรรม (อภ.) และองค์การอาหารและยา (อย.) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีความสำคัญมากและมักเป็นศูนย์รวมของกลุ่มบุคลากรสาธารณสุขหัวก้าวหน้า และเมื่อมีพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ อันนำไปสู่การตั้งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) บุคลากรของกลุ่มแพทย์ชนบทก็ได้เข้าไปมีบทบาทสำคัญ ในการสร้างระบบสาธารณสุขที่รอบด้าน นอกจากนี้ เราจะได้เห็นต่อไปว่า กระทรวงสาธารณสุขได้มีโครงสร้างของการประกาศซีแอลที่เข้มแข็งภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างนายแพทย์สงวน นายแพทย์ศิริวัฒน์ และนายแพทย์วิชัย ซึ่งบุคคลทั้งสามเป็นกลุ่มแพทย์ชนบทหรือกลุ่มแพทย์หัวก้าวหน้าที่มีบทบาทที่สำคัญในกระทรวงมาโดยตลอด

1.1.2 การต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรกับการเปิดโปงทุจริต ยา

กลุ่มแพทย์ชนบทเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างมากในวงการสาธารณสุข จากประสบการณ์การทำงานที่คลุกคลีอยู่กับชาวบ้านในชนบท พวกเขาได้เคลื่อนไหวและแสดงจุดยืนในฐานะพลังปกป้องสังคมมาโดยตลอด ผลงานที่ทำให้บทบาทของกลุ่มแพทย์ชนบทเป็นที่ประจักษ์อย่างมาก

ได้แก่ การต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรร่วมกับภาคประชาสังคมและนักวิชาการสายสาธารณสุขกลุ่มอื่น และบทบาทในการเปิดโปงการทุจริตยาในสมัยรัฐบาลชวนสอง

สำหรับบทบาทในการต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 กลุ่มแพทย์ชนบทได้แสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่าไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขกฎหมายฉบับนี้ เมื่อวันที่ 4 ตุลาคม พ.ศ.2534 ชมรมแพทย์ชนบท ซึ่งมีนายแพทย์ปรีดา แต่อารักษ์ เป็นประธานในสมัยนั้น ได้ร่วมมือกับคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอส.) ลงชื่อคัดค้านการแก้ไขกฎหมายฉบับดังกล่าว พวกเขาเห็นว่า พฤติกรรมของรัฐบาลสหรัฐในการใช้มาตรา 301 มากดดันรัฐบาลไทยให้แก้กฎหมายสิทธิบัตรของไทย ถือเป็นพฤติกรรมที่มุ่งเน้นผลกำไรของกลุ่มธุรกิจเป็นสำคัญโดยไม่คำนึงถึงความยุติธรรมและมนุษยธรรม อีกทั้งยังขัดกับหลักการของความเป็นประชาธิปไตยซึ่งสหรัฐให้การสนับสนุน กลุ่มแพทย์ชนบทและพันธมิตรจึงเรียกร้องให้รัฐบาลสหรัฐยุติพฤติกรรมดังกล่าว และเจรจาเรื่องการคุ้มครองสิทธิบัตรยาในเวทีพหุภาคีแทน อย่างไรก็ตาม ไปถึงวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ.2534 รัฐบาลไทยในยุคของอานันท์ ปันยารชุน กลับเร่งรีบผ่านร่างพรบ.สิทธิบัตรฉบับแก้ไขออกมา ทั้งที่ในเวลานั้นยังมีข้อถกเถียงในเรื่องระยะเวลาการบังคับใช้สิทธิบัตร ระยะเวลาการให้ความคุ้มครอง และการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา ประเด็นที่ปรากฏในร่างพรบ.สิทธิบัตรฉบับแก้ไข ล้วนสะท้อนความต้องการของรัฐบาลสหรัฐทั้งสิ้น (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 160 และ 170)

หลังจากบทบาทในการต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติแล้ว บทบาทที่ทำให้ชื่อของชมรมแพทย์ชนบทเป็นที่รู้จักกันทั่วประเทศได้แก่ การเปิดโปงกรณีการทุจริตจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ในกระทรวงสาธารณสุขในสมัยรัฐบาลชวนสมัยที่สอง กล่าวคือ ในปีพ.ศ.2541 ภายใต้อำนาจของรัฐบาลชวน หลีกภัย ชมรมแพทย์ชนบทได้ออกมาเปิดเผยต่อสาธารณชนว่า สมาชิกของชมรมแพทย์ชนบทบางคนได้รับคำสั่งจากส่วนกลางให้สั่งซื้อยาและเวชภัณฑ์จากบริษัทใดบริษัทหนึ่งเป็นพิเศษ ซึ่งมีราคาสูงกว่าบริษัททั่วไป 2-3 เท่าตัว นอกจากนี้ ข้าราชการระดับสูงบางคนยังได้มีพฤติกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดการทุจริตในกระทรวงสาธารณสุขด้วยการออกคำสั่งยกเลิกเพดานราคายาและเวชภัณฑ์ และเปลี่ยนแปลงโครงสร้างงบประมาณเพื่อให้เจ้าหน้าที่ประจำจังหวัดบางราย มีอำนาจในการสั่งซื้อมากกว่าเจ้าหน้าที่ในโรงพยาบาล ซึ่งเป็นการเอื้อให้เจ้าหน้าที่ของส่วนกลางเข้าไปแทรกแซงการจัดซื้อยาและเวชภัณฑ์ได้ง่ายยิ่งขึ้น (Cameron, 2006: 100; นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 2-3; วิชัย โชควิวัฒน์, 2550: 35-6) การประกาศในลักษณะนี้ทำให้สาธารณชนให้ความสนใจอย่างมากเนื่องจากกระทรวงสาธารณสุขมีภาพลักษณ์ของการช่วยเหลือประชาชน การทุจริตจัดซื้อยาจึงเป็นสิ่งที่สังคมรู้สึกต่อต้านอย่างรุนแรง (มติชน, 2541, 2 ก.ย.; กรุงเทพธุรกิจ, 2541ก, 15 ก.ย.)

อย่างไรก็ดี คดีทุจริตนี้ได้กลายเป็นที่สนใจของสังคมอย่างกว้างขวางมากขึ้นไปอีก จากการตอบโต้กันระหว่างตัวแทนของกระทรวงฯและกลุ่มแพทย์ชนบท กล่าวคือ เมื่อวันที่ 4 กันยายน พ.ศ.2541 นายแพทย์ปารกรม วุฒิพงศ์ ปลัดกระทรวงในเวลานั้น ได้ออกมาโจมตีว่าการเคลื่อนไหวของชมรมแพทย์ชนบทครั้งนี้มีสาเหตุมาจากการสูญเสียค่าคอมมิชชั่นหรือค่าหัว

คิวในการจัดซื้อยาร้อยละ 10 ข้อกล่าวนี้ได้ทำให้ฝ่ายแพทย์ชนบทและกลุ่มผู้สนับสนุนออกมาตอบโต้ โดยฝั่งแพทย์อาวุโสอย่างนายแพทย์เสม พริ้มพวงแก้ว นายแพทย์ไพโรจน์ ینگสานนท์ และนายแพทย์บรรลุ ศิริพานิช ออกมาให้กำลังใจแพทย์ชนบท พร้อมกันนั้น นายแพทย์มงคล ณ สงขลา เลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยาในเวลานั้น และนายแพทย์ดำรง บุญยี่นอธิบดีกรมอนามัยในเวลานั้น ได้ออกมาให้สัมภาษณ์ว่า การทุจริตยาตามที่แพทย์ชนบทออกมาเปิดเผยเป็นเรื่องจริง (มติชน, 2541, 12 ก.ย.) นอกจากนี้ ชมรมแพทย์ชนบทยังได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน 30 องค์กร ร่วมออกแถลงการณ์เรียกร้องให้นายรักเกียรติ สุขธนะ รัฐมนตรีกระทรวงฯ นายธีระวัฒน์ ศิริวันสาธณ์ รัฐมนตรีช่วยฯ นายแพทย์ปารากรม วุฒิพงศ์ ปลัดกระทรวงฯ และนายแพทย์ธวัช สุนทรจารย์ รองปลัดกระทรวงฯ ลาออกเพื่อแสดงความรับผิดชอบ ทั้งยังประกาศรวบรวมรายชื่อจำนวน 50,000 รายชื่อเพื่อขับไล่ผู้บริหารของกระทรวงฯออก (มติชน, 2541, 14 ก.ย.; มติชน, 2541, 15 ก.ย.; กรุงเทพธุรกิจ, 2541ข, 15 ก.ย.; ผู้จัดการรายวัน, 2541, 16 ก.ย.; นวลน้อย ตีร์รัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 3-4; พงศ์เทพ วงศ์วัชรไพบูลย์, 2550: 112-3)

ผลของการเคลื่อนไหวได้ทำให้นายรักเกียรติและนายธีระวัฒน์แห่งพรรคกิจสังคม ยืนไบลาออกจากตำแหน่งในวันที่ 15 กันยายน พ.ศ.2541 และวันที่ 20 กันยายน พ.ศ.2541 ตามลำดับ ในขณะที่นายแพทย์ปารากรม และนายแพทย์ธวัชได้ถูกสั่งย้ายและตั้งกรรมการสอบวินัยขั้นร้ายแรงและนำไปสู่การลาออกในที่สุด นอกจากนี้ ยังมีข้าราชการระดับสูงในสวนกลางและส่วนภูมิภาคที่ถูกไล่ออกจากราชการด้วย ในขณะที่ ที่ปรึกษารัฐมนตรีก็ถูกส่งไปดำเนินคดีอาญาต่อในศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเป็นรายแรกของประเทศไทย (นวลน้อย ตีร์รัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 5 และ 15-8)³

ด้วยเหตุนี้ บทบาทของกลุ่มแพทย์ชนบทมีความสำคัญอย่างมากในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูประบบสาธารณสุขไทย บุคลากรของชมรมล้วนประกอบไปด้วยกลุ่มแพทย์ที่มีคุณภาพและได้ประสานงานร่วมกับกระทรวงสาธารณสุขมาโดยตลอด พวกเขาจึงมีความสามารถในการเข้าถึงข้อมูลและตัวเลขงบประมาณ คาเมรอนได้แสดงความเห็นว่า กลุ่มแพทย์ชนบทมีความเป็นอิสระและรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นเพียงพอที่จะไม่ตกเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการทุจริตคอร์รัปชัน ส่วนหนึ่งเป็นเพราะกลุ่มแพทย์ชนบทเป็นพลังสังคมที่เคลื่อนไหวมาอย่างยาวนานในการผลักดันให้ประชาชนเข้าถึงยา อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะพวกเขามีความสัมพันธ์กับกลุ่มเอ็นจีโอทางด้านสาธารณสุข (Cameron, 2006: 101) การเคลื่อนไหวของพวกเขาจึงมีความเข้มแข็งเพียงพอในการทำให้ประเด็นที่ผลักดันได้รับความสนใจจากผู้มีอำนาจที่เกี่ยวข้อง

บทบาททั้งสองประการในข้างต้นถือเป็นผลงานชิ้นสำคัญที่ทำให้สาธารณสุขชนได้ทราบว่ากลุ่มแพทย์ชนบทเป็นพลังสังคมที่ต้องการปกป้องผลประโยชน์ให้แก่ประชาชน และเป็นส่วนหนึ่งของการเรียกร้องเข้าถึงยาด้วย การคัดค้านการแก้ไขพรบ.สิทธิบัตรถือเป็นการป้องกันมิให้

³ โปรดดูรายชื่อของผู้ที่ถูกไล่ออกจากราชการและดำเนินคดีในงานของนวลน้อย ตีร์รัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ (2545: 17-8)

ระบบสิทธิเข้ามาทำลายโอกาสในการเข้าถึงยาของประชาชนจากราคายาที่สูงขึ้น ในขณะที่เดียวกัน บทบาทในการเปิดโปงทุจริตยาถือเป็นการต่อต้านกับระบบทุจริตในวงการสาธารณสุข ซึ่งทำให้ประชาชนผู้เสียภาษีเป็นฝ่ายเสียประโยชน์ และรัฐบาลต้องสูญเสียงบประมาณแผ่นดินโดยมีผู้รับประโยชน์เป็นคนกลุ่มเล็ก ๆ อย่างไม่ถูกต้อง บทบาทของพวกเขา ยังได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องและถือเป็นพลังที่สำคัญในกระทรวงสาธารณสุขจนกระทั่งถึงปัจจุบัน

1.1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างแพทย์ชนบทกับพลังสังคมอื่น ๆ ในกระทรวงสาธารณสุข

ก่อนการวิเคราะห์ถึงพลังปกป้องสังคมจากภาคประชาสังคมในส่วนถัดไป ประเด็นสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มแพทย์ชนบทคือ พลังสังคมต่างๆในกระทรวงสาธารณสุข ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงพลังสังคมภายในกระทรวงสาธารณสุขในยุคสมัยของนายแพทย์มงคล ณ สงขลา ปรากฏว่า ได้มีพลังสังคมกลุ่มต่างๆที่แบ่งเป็นกลุ่มต่างๆถึง 5 กลุ่มด้วยกัน กลุ่มแรกได้แก่ ฝ่ายข้าราชการประจำ ซึ่งนำโดยนายแพทย์ปราชญ์ บุณยวงศ์วิโรจน์ ปลัดกระทรวง แม้ว่ากลุ่มนี้จะมีพรรคพวกไม่มาก แต่นายแพทย์ปราชญ์มีผู้ใกล้ชิดซึ่งติดตามมาตั้งแต่อยู่กรมสุขภาพจิตคือ นายแพทย์พรเทพ ศิริวนารังสรรค์ และแพทย์หญิงศรีวรรณ พูลสรรพสิทธิ์ เป็นกำลังสำคัญ กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) ซึ่งได้รับผลกระทบอย่างมากจากการตั้งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติขึ้น เนื่องจากในอดีต นายแพทย์ในสสจ.เป็นผู้โอนเงินไปยังสถานพยาบาลต่างด้วยตนเอง แต่การตั้งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ หรือสปช. ได้ทำให้คนกลุ่มนี้สูญเสียอำนาจนี้ไปโดยปริยาย ในบทเฉพาะกาลของพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติได้กำหนดให้สปช.เป็นผู้โอนเงินไปยังสถานพยาบาลต่างๆ โดยตรง ทำให้สสจ.สูญเสียอำนาจในการสั่งการอย่างมาก กลุ่มที่สาม เป็นกลุ่มข้าราชการที่ผันแปรตามหัวอำนาจทางการเมือง เช่น นายแพทย์ธวัช สุนทรจารย์ อธิบดีกรมควบคุมโรค และนายแพทย์ณรงค์ศักดิ์ อังคสุวะพลา ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับคดีการทุจริตยา 1.4 พันล้านบาท นายแพทย์ชาติรี บานชื่น อธิบดีกรมการแพทย์ ซึ่งพัวพันในคดีการจัดซื้อคอมพิวเตอร์ของกระทรวงสาธารณสุข นายแพทย์สุพรรณ ศรีธรรมมา นายแพทย์ระดับ 10 ของกระทรวง และนายแพทย์ไพจิตร วราชิต อธิบดีกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ ซึ่งทั้งคู่เป็นหนึ่งในคณะกรรมการตรวจสอบข้อเท็จจริงและสอบวินัยข้าราชการ กลุ่มที่สี่ ได้แก่ ข้าราชการชั้นผู้น้อยที่ทำงานในพื้นที่ชนบท บุคลากรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ทำงานในเชิงตั้งรับตามนโยบายจากส่วนกลาง และไม่มีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดนโยบายของฝ่ายการเมือง ด้วยเหตุนี้ ข้าราชการในกลุ่มนี้จึงผันตัวเองไปทำงานในภาคเอกชนเป็นจำนวนมากในแต่ละปี

สำหรับกลุ่มสุดท้ายได้แก่ กลุ่มแพทย์ในชมรมแพทย์ชนบท ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลมากที่สุดในยุคของนายแพทย์มงคล โดยแบ่งเป็นกลุ่มที่ทำงานในกระทรวง และกลุ่มที่ทำงานนอกกระทรวง แต่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานทางด้านสาธารณสุข กลุ่มที่ทำงานในกระทรวงนำโดยนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ อธิบดีกรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก นายแพทย์สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ ที่ปรึกษากระทรวง นายแพทย์ธรรมจักร ธรรมศักดิ์ ผู้ตรวจ

ราชการ นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ ผู้อำนวยการสำนักงานปฏิรูประบบสุขภาพ (สปรศ.) นายแพทย์สุรเชษฐ์ สถิตนิรามัย ผู้อำนวยการศูนย์นเรนทร นายแพทย์ ศิริวัฒน์ ทิพย์ธราดล ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.) รวมถึงนายแพทย์เกรียงศักดิ์ วัชรนุกูลเกียรติ ประธานชมรมแพทย์ชนบทคนปัจจุบัน สำหรับกลุ่มที่ทำงานนอกกระทรวง แกนนำคนสำคัญได้แก่ นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ เลขาธิการสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (สปสช.) นายแพทย์สุภกร บัวสาย ผู้จัดการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) นายแพทย์ชูชัย ศุภวงศ์ นายแพทย์สมศักดิ์ ชุณหรัศมิ์ ผู้อำนวยการมูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีแรงสนับสนุนจากนายแพทย์ประเวศ วะสี ราษฎรอาวุโส นายแพทย์ไพโรจน์ ینگสานนท์ อธิบดีรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข และนายแพทย์มรกต กรเกษม อธิบดีเลขาธิการสำนักงานอาหารและยา (อย.) (โพสต์ทูเดย์, 2549, 17 ต.ค.)

ทั้งนี้ หากพิจารณาถึงพลังสังคมที่ทรงพลังในกระทรวงสาธารณสุข กลุ่มแพทย์ชนบทซึ่งทำงานร่วมกับกลุ่มบุคลากรวิชาชีพหัวก้าวหน้า และกลุ่มสมาคมวิชาชีพทางการแพทย์ ซึ่งเกิดขึ้นมาพร้อมกับการก่อตั้งกระทรวงสาธารณสุข เป็นสองกลุ่มที่มีบทบาทโดดเด่นมากที่สุด อย่างไรก็ตามหากพิจารณาถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มแพทย์ชนบทและข้าราชการสาธารณสุข ฝ่ายกระแสหลักหรือกลุ่มแพทยสภา จะพบว่า ทั้งสองกลุ่มมีแนวคิดที่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ในขณะที่กลุ่มแพทย์ชนบทหรือกลุ่มแพทย์หัวก้าวหน้าเป็นพลังสังคมที่เคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการเข้าถึงยาและประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง กลุ่มแพทยสภาหรือกลุ่มสมาคมวิชาชีพทางการแพทย์ เป็นพลังสังคมที่เคลื่อนไหวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ที่ประกอบวิชาชีพแพทย์และพยาบาลเป็นสำคัญ ข้อสังเกตที่สำคัญคือ จุดยืนของพลังสังคมกลุ่มนี้เป็นไปในลักษณะของการรักษาสถานะเดิมเพื่อรักษารัฐานผลประโยชน์ของตนไว้ และไปสอดคล้องกับผลประโยชน์ของกลุ่มโรงพยาบาลและคลินิกเอกชน

ภายใต้ยุคของนายแพทย์มิ่งผล กลุ่มแพทย์ชนบทเป็นกลุ่มที่มีบทบาทในกระทรวงอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตั้งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติขึ้นในปีพ.ศ.2545 ได้ปรากฏรายชื่อของบุคคลที่มีความคุ้นเคยกันในหมู่แพทย์ชนบทเป็นอย่างดี นั่นคือ นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ เป็นเลขาธิการคนแรกของสปสช. จากการสัมภาษณ์นายแพทย์วินิต วิไลวงษ์วัฒนกิจ เราได้ข้อมูลที่สำคัญว่า กลุ่มแพทยสภาเป็นกลุ่มอำนาจเก่าที่ครอบงำระบบราชการในกระทรวงสาธารณสุขมาเป็นเวลานาน แพทยสภาเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างมากในการควบคุมทรัพยากรในกระทรวง 3 ประเภท อันได้แก่ บุคลากร งบประมาณ และเวชภัณฑ์ ซึ่งทำให้การบริหารจัดการระบบราชการในกระทรวงอยู่ภายใต้ร่มเงาของคนกลุ่มนี้มาโดยตลอด อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการตั้งสปสช.ขึ้นทำให้งบประมาณของกระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเคยมาอยู่ที่กลุ่มแพทยสภา ก็ถูกโยกย้ายไปที่หน่วยงานใหม่แทน การจัดสรรงบประมาณซึ่งเคยอยู่ภายใต้อิทธิพลของข้าราชการกลุ่มกระแสหลัก จึงถูกถ่ายโอนมาอยู่ที่กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าแทน ผลของการจัดตั้งสปสช.ทำให้กลุ่มแพทยสภาไม่พอใจอย่างรุนแรง จนอาจกล่าวได้ว่าการประชุมแต่ละครั้ง ตัวแทนจากสปสช.เป็นที่รังเกียจของกลุ่มแพทยสภาอย่างมาก นอกเหนือจาก

เรื่องงบประมาณแล้ว ในภายหลัง สปสช.ได้ดึงเอาหน่วยงานสาธารณสุขท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบของกองทุนสุขภาพท้องถิ่นขึ้น เพื่อให้ประชาชนได้รับบริการที่เข้าถึงมากยิ่งขึ้น นโยบายนี้ทำให้อำนาจของกลุ่มสาธารณสุขจังหวัด ซึ่งใกล้ชิดกับกลุ่มแพทยสภาลดลงอย่างมาก (วินิต วิไลวงษ์วัฒนกิจ, *สัมภาษณ์*, 12 เมษายน 2553; *โพสต์ทูเดย์*, 2549, 17 ต.ค.)

ในทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงจุดยืนที่แตกต่างกันนี้ในกรณีของระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ทำที่ของกลุ่มแพทยสภาจึงแตกต่างออกจากกลุ่มแพทย์ชนบทในข้างต้นอย่างสิ้นเชิง สำหรับกลุ่มแพทยสภาแล้ว หากหลักประกันสุขภาพขยายตัวออกไป จนมีความมั่นคงและมีคุณภาพที่น่าเชื่อถือ จนทำให้ชนชั้นกลางสามารถเข้าไปรับบริการได้แล้ว พวกเขาจะเสียประโยชน์ ด้วยเหตุนี้ ทำที่ของกลุ่มแพทยสภาจึงออกมาในลักษณะของความพยายามตีกรอบให้หลักประกันสุขภาพมีขนาดจำกัดเพื่อรองรับชนชั้นกลางเท่านั้น (จอห์น อิงภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552) ข้อสังเกตนี้ตรงกับบันทึกของนายแพทย์สงวนที่เห็นว่า กลุ่มบุคคลที่ต่อต้านนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า มักชูเหตุผลเรื่องปัญหาที่แพทย์อาจถูกฟ้องร้องตามมาตรา 42 ของพรบ.หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ แต่ที่จริงแล้ว พวกเขากังวลว่า คลินิกเอกชนอาจไม่มีคนไข้มารับบริการ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 90) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสปสช.ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์และกดดันจากพลังสังคมในกระทรวงด้วยตัวเอง แต่ทว่าพลังของกลุ่มแพทย์ชนบทยังได้ทำงานอย่างต่อเนื่องไปจนถึงช่วงที่มีการประกาศซีแอล นายแพทย์ในกลุ่มแพทย์ชนบทมีบทบาทอย่างมากในการผลักดันให้การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้ คณะกรรมการพิเศษชุดต่างที่ถูกจัดตั้งขึ้นมาเพื่อเจรจาต่อรองราคายากับบริษัทยาต่างชาติ เพื่อคัดเลือกยาจำเป็นที่ต้องมีการประกาศใช้สิทธิ และเพื่อการขับเคลื่อนซีแอล ล้วนมีแพทย์กลุ่มนี้เป็นพลังสังคมสำคัญ บทบาทคณะกรรมการชุดต่างๆนี้จะได้วิเคราะห์โดยละเอียดในบทที่หก

จากที่กล่าวมานี้ บทบาทและการตัดสินใจของพลังสังคมทั้งสองกลุ่มในกระทรวง จึงมีผลอย่างมากต่อนโยบายสาธารณสุขที่ออกมาในแต่ละยุคสมัย จอห์น อิงภากรณ์ จากมูลนิธิเข้าถึงเอดส์ ตั้งข้อสังเกตว่า รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขมักมีบทบาทในการเลือกจะรับฟังพลังสังคมกลุ่มใดในกระทรวงสาธารณสุข และแน่นอนว่าย่อมส่งผลต่อนโยบายของกระทรวงที่ออกมา (จอห์น อิงภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552) ในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ ซึ่งเป็นยุคสมัยที่มีการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ได้มีการแต่งตั้งนายแพทย์มงคล ณ สงขลา ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงสาธารณสุข ในแวดวงของเหล่าแพทย์ชนบท นายแพทย์มงคลเป็นบุคคลสำคัญที่มีแนวคิดเช่นเดียวกับกลุ่มแพทย์หัวก้าวหน้า และมีบทบาทอย่างยาวนานในการเรียกร้องการเข้าถึงยาของประชาชน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายนนี้ ทำให้นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องส่วนหนึ่ง อธิบายว่า การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้เพราะเหตุการณ์รัฐประหาร อย่างไรก็ตาม บทบาทของภาคประชาสังคม นักวิชาการสายสาธารณสุข หรือแม้แต่กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังในไทยเป็นประเด็นที่ไม่สามารถละเลยได้ พลังสังคมกลุ่มนี้มีบทบาทในการเคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงยาร่วมกับกลุ่มแพทย์ชนบทมาเป็นเวลานาน การอธิบายการประกาศใช้สิทธิโดยละเอียดบทบาทของพลังปกป้องสังคมกลุ่มนี้ จึงเป็นคำอธิบายที่ไม่สมบูรณ์

1.2 ภาคประชาสังคม นักวิชาการสายสาธารณสุข กลุ่มผู้ป่วยเรื้อรังในไทย

หากกล่าวถึงกลุ่มประชาสังคมในไทย พัฒนาการที่มีมาอย่างยาวนานส่งผลให้เอ็นจีโอ นักวิชาการ และกลุ่มผลประโยชน์มีจำนวน จุดประสงค์ และกิจกรรมที่แตกต่างกันออกไป (ใจ อึ้งภากรณ์, และคณะ, 2549; อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล, 2542) กลุ่มประชาสังคมและนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมด้านสาธารณสุขก็เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มประชาสังคมที่มีบทบาทในสังคมไทย ด้วยระยะเวลาในการก่อตัวที่มีมาอย่างยาวนาน ทำให้ภาคประชาสังคมสายสาธารณสุขมีบทบาทมากมายที่เอื้อให้เกิดการเข้าถึงยาของประชาชน จุดเปลี่ยนที่สำคัญอย่างหนึ่งของภาคประชาสังคมไทยคือ การที่เอ็นจีโอและนักวิชาการสายก้าวหน้าได้มีโอกาสเข้าไปเป็นที่ปรึกษาทางด้านสาธารณสุขในสมัยรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ ทำให้นโยบายของรัฐบาลชุดนั้นเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ป่วยอย่างมาก (สุชาติ ศิริวิวัฒน์, 2539) แต่ทว่า การปฏิวัติโดยคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช.) ทำให้โครงสร้างนี้ล่มสลายลง ในขณะที่นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่เริ่มต้นเฟื่องฟูในประเทศไทย โดยสะท้อนออกมาจากนโยบายทางเศรษฐกิจที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มทุนขนาดใหญ่ รวมถึงการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตาม หลังจากการปฏิวัติของคณะรสช. ได้ไม่นาน การเมืองไทยได้เข้าสู่ยุคของพลังเคลื่อนไหวของภาคประชาชนผ่านเหตุการณ์พฤษภาทมิฬในปี.ศ.2535 เหตุการณ์นี้ถือว่าการจุดประกายให้แก่ภาคประชาสังคมไทย เอ็นจีโอและนักวิชาการที่เคลื่อนไหวทางด้านสาธารณสุขในประเทศไทย กลับมามีบทบาทที่โดดเด่นในกิจกรรมต่างๆ อีกครั้ง ถึงตอนนี้พวกเขาได้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้รัฐบาลไทยเล็งเห็นความสำคัญของการเข้าถึงยาสำหรับประชาชน บทบาทเหล่านี้ได้แก่ บทบาทในการต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ซึ่งขับเคลื่อนโดยกลุ่มศึกษาปัญหาและกลุ่มศึกษาศาสตร์พหุสาขาปัญหา บทบาทในการเรียกร้องการเข้าถึงยาของผู้ติดเชื้อเอชไอวี ซึ่งข้อมูลในบทที่ผ่านมามีได้แสดงให้เห็นแล้วว่า ผู้ป่วยจำนวนมากอยู่ในช่วงวัยรุ่นและวัยแรงงานอันเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศ บทบาทในการคัดค้านการจดสิทธิบัตรยาอมบิตซึ่งภาคประชาสังคมไทยต่างเห็นว่าไม่มีความเหมาะสมในการได้รับการคุ้มครองทางสิทธิบัตร และสุดท้ายได้แก่ บทบาทในการเรียกร้องให้ยุติการค้าที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งพวกเขามองว่า เขตการค้าเสรีมักแอบแฝงเงื่อนไขบางประการที่ส่งผลโดยตรงต่อการคุ้มครองสิทธิบัตรยาอย่างเข้มงวด โดยประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศต้องเผชิญกับปัญหาการเข้าถึงยา

เมื่อประมวลบทบาทต่างๆ เข้าด้วยกัน การเคลื่อนไหวเหล่านี้เป็นบทสะท้อนถึงการก่อตัวของภาคประชาสังคมทางด้านสาธารณสุขในประเทศไทย กิจกรรมต่างๆ ได้ทำให้พวกเขามีความเข้มแข็งมากขึ้นเป็นลำดับ และกลายมาเป็นพลังปกป้องสังคมที่สำคัญในการต้านทานกับการแสวงหากำไรของตลาดอัตรากำไรในประเทศไทย

1.2.1 กลุ่มศึกษาปัญหาและกลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญากับการต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร

หากกล่าวถึงการก่อตัวของนักวิชาการในยุคบุกเบิก “กลุ่มศึกษาปัญหา” หรือกลุ่มที่มีชื่อย่อว่า “กศย.” ถือเป็นกลุ่มนักวิชาการสายสาธารณสุขที่มีบทบาทในทางสาธารณสุขมาอย่างยาวนาน กลุ่มศึกษาปัญหาก่อตั้งขึ้นจากความพยายามของอาจารย์สำลี ใจดี ซึ่งถือได้ว่าเป็นผู้บุกเบิกการคุ้มครองผู้บริโภคด้านยาและสุขภาพของประเทศไทย กล่าวได้ว่า กลุ่มศึกษาปัญหายาเป็นกลุ่มที่บทบาทอย่างเข้มแข็งในด้านวิชาการและการเคลื่อนไหวให้เกิดการใช้ยาอย่างถูกต้อง ในช่วงเวลาก่อตั้งกลุ่มนั้น ประเทศไทยมีปัญหาด้านการใช้ยาชุดอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชนบท อาจารย์สำลีจึงได้ร่วมกับคณาจารย์และนิสิต คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ก่อตั้งกลุ่มศึกษาปัญหายาขึ้นในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2518 กลุ่มศึกษาปัญหาถือเป็นองค์กรพัฒนาเอกชนแห่งแรกๆ ที่มุ่งให้ความคุ้มครองผู้บริโภคด้านยา โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาวิจัย และรณรงค์ปัญหาชุด ยาของ และการใช้ยาที่เหมาะสมของสังคม ในช่วงเวลาดังกล่าวประชาชนเป็นจำนวนมากไม่รู้เท่าทันโฆษณา ทำให้พวกเขาหลงเชื่อคำชักชวนที่ผิดๆ และมีพฤติกรรมการใช้ยาที่ไม่เหมาะสม ผลงานวิจัยของกลุ่มศึกษาปัญหาได้นำเสนอไปยังสำนักงานอาหารและยา และรัฐบาลในการแก้ปัญหาต่อไป จากที่กล่าวมานี้กลุ่มศึกษาปัญหายา จึงเป็นการรวมกลุ่มของนักวิชาการด้านเภสัชศาสตร์ โดยมีรูปแบบเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งมีความคล่องตัวในการทำงานมากกว่าการทำงานในระบบราชการ อีกทั้งยังเป็นกลุ่มที่มีบทบาทหลักในเรื่องการเป็นฐานทางวิชาการสำหรับการให้คำปรึกษาด้านยาแก่ผู้ที่มีความสนใจในเรื่องยา พฤติกรรมการใช้ยาของประชาชน และผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติ องค์ความรู้เหล่านี้ถูกถ่ายทอดไปยังสาธารณสุขผ่านกิจกรรมรณรงค์และการเคลื่อนไหวในพื้นที่ชนบท (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2548; หน่วยปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม และคณะ, 2551: 44; นवलน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 42-3; สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุรพล มุละดา, 2544: 109)

บทบาทในช่วงต้นที่สำคัญคือ การที่กลุ่มศึกษาปัญหายาได้ร่วมมือกับคณาจารย์คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และกลุ่มเภสัชกรโรงพยาบาลชุมชน ศึกษากรณีเฉพาะเรื่อง “โครงการเภสัชชนบท” เพื่อส่งเสริมให้เภสัชกรไปทำงานในชนบทเช่นเดียวกับในกรณีของแพทย์ชนบท กล่าวได้ว่า กลุ่มศึกษาปัญหายามีพื้นฐานมาจากกลุ่มเภสัชชนบท ซึ่งเริ่มก่อตัวในช่วงเวลาไล่เลี่ยกับกลุ่มแพทย์ชนบท แม้ว่ากลุ่มเภสัชชนบทเป็นพลังสังคมที่มีได้มีอิทธิพลภายในกระทรวงสาธารณสุขโดยตรง แต่ก็ถือเป็นกลุ่มหัวก้าวหน้าในวงการสาธารณสุขและเภสัชกรรม อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญที่ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากลุ่มแพทย์ชนบทแต่อย่างใด ในเดือนเมษายน พ.ศ.2524 พวกเขาต้องการร่วมมือกันแก้ไขปัญหาสาธารณสุขและปัญหาของเภสัชกรในพื้นที่ชนบท เช่น การจัดหาอัตราข้าราชการเภสัชกรในโรงพยาบาลชุมชน การปรับปรุงหลักสูตร การสร้างคุณภาพของนิสิตเภสัชให้สามารถทำงานในโรงพยาบาลชุมชนได้เมื่อสำเร็จการศึกษา พอถึง

เดือนเมษายน พ.ศ.2526 โครงการนี้ได้พัฒนาเป็น “โครงการผลิตเภสัชกรสำหรับชนบท” เพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาคาดแคลนเภสัชกรในพื้นที่ชนบท กระทรวงสาธารณสุขในสมัยรัฐบาลพลเอกเปรมจึงได้เสนอให้บัณฑิตคณะเภสัชศาสตร์รับใช้ทุนภายหลังจบการศึกษาเป็นเวลา 2 ปี (นวนน้อยตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2545: 41-2)

อย่างไรก็ตาม ในที่สุดแล้ว กลุ่มศึกษาปัญหาฯ ได้ค้นพบว่า บริษัทยาข้ามชาติเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้การอบรมในชุมชนไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากชาวบ้านยังคงไม่เปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ยา เมื่อเวลาผ่านไป บริษัทยาต่างๆ เริ่มมีบทบาทในเชิงรุกต่อนโยบายด้านยาของไทยมากยิ่งขึ้น พอถึงปีพ.ศ.2526 ฟาร์มา (PhRMA) ได้กดดันให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับพ.ศ.2522 ให้เพิ่มความเข้มงวดในการคุ้มครองสิทธิบัตรยา ในบทที่สี่ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ยุทธศาสตร์ในการกดดันไทยคือการลอบบีให้ผู้แทนการค้าสหรัฐหรือยูเอสทีอาร์เข้ามาเจรจาการค้ากับไทย โดยเสนอข้อแลกเปลี่ยนเรื่องสิทธิพิเศษทางการค้ากับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเข้มงวด ในช่วงเวลาที่ฟาร์มาเริ่มกดดันไทยอย่างหนักนั้น กลุ่มศึกษาปัญหาฯ ได้ศึกษาผลกระทบของการแก้ไขพรบ.สิทธิบัตร พวกเขาพบว่า หากมีการแก้ไขพระราชบัญญัติฉบับดังกล่าวจริง ย่อมนำไปสู่ปัญหาสาธารณสุขในประเทศไทยเกิดขึ้นตามมาหลายประการ กล่าวคือ สิทธิบัตรต่อผลิตภัณฑ์ยาจะนำไปสู่การผูกขาดตัวยาอันทำให้ผู้ทรงสิทธิมีอำนาจในการกำหนดราคาได้ตามความต้องการ ในขณะที่อุตสาหกรรมยาของไทยไม่มีความสามารถเพียงพอในการผลิตยา ผลก็คือ รัฐบาลจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมากในการนำเข้ายาจากต่างประเทศ สวนทางกับความสามารถของอุตสาหกรรมยาไทยในการพัฒนาและวิจัยเทคโนโลยีการผลิตยาสำเร็จรูป ในท้ายที่สุด กระทรวงสาธารณสุขจะไม่มั่งบประมาณเพียงพอในการสั่งซื้อยาจากต่างประเทศเพื่อมาจัดสรรให้แก่ผู้ป่วยภายในประเทศได้ (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2548ข: ออนไลน์; สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 73-4) ตัวอย่างเช่น จากงานวิจัยในปีพ.ศ.2531 หากไทยมีสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยา มูลค่าการนำเข้าและผลิตยาแผนปัจจุบันจะเพิ่มจาก 10,050 ล้านบาท เป็น 17,255 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 71.7 เมื่อนำตัวเลขนี้ไปคูณกับปริมาณผู้บริโภคยา ค่าใช้จ่ายของผู้ป่วยในกลุ่มยาที่มีสิทธิบัตรก็จะสูงขึ้น จนกระทั่งไม่สามารถเข้าถึงได้ (สำลี ใจดี และจิราพร ลิ้มปานานนท์, 2534; สิทธิกร นิพภยะ, 2548: 135-8)

กลุ่มศึกษาปัญหาฯ จึงเป็นพลังปกป้องสังคมกลุ่มสำคัญในการระดมพลังสังคมอื่นๆ ออกมาคัดค้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรยา ตัวอย่างที่สำคัญเช่น การจัดสัมมนาเรื่อง “สิทธิบัตรยาสำหรับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาในเอเชีย” เมื่อวันที่ 4-6 เมษายน พ.ศ.2530 การสัมมนาครั้งนั้น ทางกลุ่มศึกษาปัญหาฯ ได้ร่วมมือกับโครงการศึกษาระบบทรัพย์สินทางปัญญา สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สหพันธ์องค์กรคุ้มครองผู้บริโภคนานาชาติ และคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อการสาธารณสุขมูลฐาน (คปอศ.) พร้อมทั้งตัวแทนจากบังคลาเทศ อินโดนีเซีย ศรีลังกา ฟิลิปปินส์ อินเดีย ญี่ปุ่น มาเลเซีย ปากีสถาน และเกาหลีใต้ ที่สัมมนาได้ข้อสรุปว่า ไม่เห็นด้วยกับการคุ้มครองสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยาเนื่องจากจะทำให้เกิดยาราคาแพง และการขาดการพัฒนา คิดค้น และถ่ายทอดทางเทคโนโลยี (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 114) อย่างไรก็ตาม

ดี ดังที่ได้กล่าวถึงไว้แล้วว่า รัฐบาลในช่วงเวลาดังกล่าวให้ความสำคัญกับการค้าระหว่างประเทศอย่างมาก พวกเขาเกรงกลัวอิทธิพลของสหรัฐฯซึ่งแสดงความไม่พอใจต่อรัฐบาลไทยในเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเปิดเผย รัฐบาลไทยจึงได้มีมาตรการชั่วคราวเพื่อผูกขาดยาใหม่ในตลาดเป็นเวลา 2 ปี ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมา

ควบคู่ไปกับกลุ่มศึกษาปัญหา ยา ได้มีพลังสังคมอีกกลุ่มหนึ่งเกิดขึ้นเพื่อเคลื่อนไหวต่อต้านความพยายามในการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร อันได้แก่ “กลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญา” โดยมีอาจารย์สุธี ประศาสนเศรษฐ จากคณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ เป็นประธาน กลุ่มนี้เป็นการรวมตัวของนักวิชาการที่สนใจในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา โดยมีสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์ เป็นแรงสนับสนุน สาเหตุที่ต้องจัดตั้งกลุ่มนี้ขึ้นเพราะ ในช่วงเวลาดังกล่าว ประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาเป็นประเด็นสำคัญ แต่กลับไม่มีการศึกษากันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในช่วงเวลาที่สหรัฐฯได้กดดันรัฐบาลไทยอย่างหนักให้ยอมรับการคุ้มครองสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยา การศึกษาถึงผลกระทบต่อประชาชนในเรื่องการเข้าถึงยาจึงมีความสำคัญอย่างมาก ท่าทีที่ชัดเจนของกลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญาคือ การรับรองสิทธิบัตรยาไม่ได้ทำให้ประเทศกำลังพัฒนาได้ประโยชน์ตามที่มีการกล่าวสนับสนุนจากกระทรวงพาณิชย์ กรมทรัพย์สินทางปัญญา หรือสมาคมผู้ผลิตเภสัชภัณฑ์แต่อย่างใด (สุชาติ ศิริวัฒน์, 2539: 112)

สุธีได้ชี้ให้เห็นว่า ระดับความเข้มงวดของกฎหมายสิทธิบัตรควรสอดคล้องกับระดับการพัฒนาของแต่ละประเทศซึ่งมีความแตกต่างกัน อันเป็นการป้องกันการผูกขาดเทคโนโลยีและสามารถพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสม

ตารางที่ 5-1 ตารางแสดงระดับการพัฒนาประเทศและการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสม

ระดับการพัฒนา	ระดับเทคโนโลยี		ความสามารถในการเลียนแบบ	นโยบายคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสม
	ขาย	ซื้อ		
ประเทศพัฒนาแล้ว	สูงมาก	สูง	สูง	กฎหมายสิทธิบัตรสมบูรณ์แบบและเข้มงวด
ประเทศอุตสาหกรรมใหม่	ต่ำ	สูงมาก	สูง	กฎหมายสิทธิบัตรไม่เข้มงวดเพื่อกระตุ้นให้เกิดการผลิตโดยคนในชาติ
ประเทศกำลังพัฒนา	น้อยนิด	สูงมาก	ปานกลาง	รัฐเป็นผู้ซื้อสิทธิบัตรแทนส่วนรวมและจัดสรรผลประโยชน์แก่นักประดิษฐ์
ประเทศด้อยพัฒนา	ไม่มี	น้อยนิด	น้อยนิด	ไม่ต้องมีกฎหมายสิทธิบัตร

ที่มา: สุธี ประศาสนเศรษฐ (2530: 110)

สำหรับประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรปหรือสหรัฐฯ พวกเขาใช้เทคโนโลยีในระดับสูงทั้งการซื้อและการขาย รวมทั้งมีความสามารถในการเลียนแบบสูง การใช้กฎหมายสิทธิบัตรแบบเข้มงวดจึงมีความเหมาะสมอย่างมาก ในอีกด้านหนึ่ง สำหรับประเทศด้อยพัฒนา เช่น ประเทศในทวีปแอฟริกา พวกเขาไม่จำเป็นต้องมีกฎหมายสิทธิบัตรเนื่องจากมีความสามารถในการลอกเลียนแบบต่ำมาก ในขณะที่เทคโนโลยีในการผลิตไม่มีเลย หากมีกฎหมายสิทธิบัตรแล้ว พวกเขาจะไม่สามารถพัฒนาเทคโนโลยีใดๆ ได้ สำหรับประเทศไทย ซึ่งอยู่ในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา แม้ว่าประเทศกลุ่มนี้มีความสามารถในการลอกเลียนแบบ แต่เทคโนโลยีส่วนมากเกิดจากการซื้อมากกว่าการคิดค้นเองได้ รัฐจึงควรทำหน้าที่ซื้อสิทธิบัตรและจัดสรรให้เกิดการเรียนรู้และพัฒนาในประเทศ ในขณะเดียวกันก็ ตอบแทนเจ้าของสิทธิบัตรอย่างเหมาะสม ด้วยเหตุนี้ ทางโครงการศึกษาระบบทรัพย์สินทางปัญญา (2534) เห็นว่า การแก้ไขพรบ.สิทธิบัตร พ.ศ.2522 ของประเทศไทย ซึ่งเป็นไปตามแรงกดดันที่รัฐบาลไทยต้องการเอาใจสหรัฐฯ จึงไม่ควรเกิดขึ้น พวกเขารับไม่ได้กับคำมั่นสัญญาที่รัฐบาลไทยให้แก่สหรัฐฯว่า จะนำกฎหมายฉบับแก้ไขเข้าสู่สภานิติบัญญัติภายในสิ้นเดือนสิงหาคม พ.ศ.2534 และเห็นว่าการแก้ไขกฎหมายสิทธิบัตรจะทำให้เกิดการผูกขาดยา และส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมในประเทศอย่างมาก

บทบาทของกลุ่มศึกษาปัญหา และกลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญา จึงเป็นการจุดประกายให้กับภาคประชาสังคมในการสร้างหลักประกันสุขภาพทางด้านสาธารณสุข ในสมัยรัฐบาลชาติชาย ภาคประชาสังคมได้เข้าไปมีส่วนในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐบาล เนื่องจากรัฐบาลชาติชายต้องการนำความคิดเห็นของกลุ่มประชาสังคมมาใช้ในการบริหารผลลัพธ์ที่ดีที่สุดก็คือ ไม่มีการออกกฎหมายเพื่อมารองรับการเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มธุรกิจยาอเมริกัน (สุชาติ ศิริวิณะ, 2539) แม้ว่าการจุดยืนและข้อเสนอของพลังสังคมข้างต้นไม่สามารถทัดทานนโยบายของรัฐบาลในการแก้ไขพรบ.สิทธิบัตรได้ แต่พวกเขาก็เป็นพลังสังคมกลุ่มแรกที่ได้มีบทบาทในการต้านทานความพยายามของรัฐบาลเปรม (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 33)

1.2.2 เอ็นจีโอกับการเรียกร้องการเข้าถึงยาเพื่อผู้ติดเชื้อเอชไอวี

สำหรับการเข้าถึงยาของผู้ติดเชื้อเอชไอวี องค์กรพัฒนาเอกชนมีบทบาทอย่างมากในการให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยมาอย่างยาวนาน ในช่วงต้นปีพ.ศ.2527 เอ็นจีโอในไทยที่ทำงานด้านเอดส์มีจำนวนประมาณ 50 หน่วยงาน และพอถึงปีพ.ศ.2532 เอ็นจีโอกลุ่มนี้ได้รวมตัวกันจัดตั้ง คณะกรรมการประสานงานเอ็นจีโอต้านเอดส์ (กพอ.) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความรู้ และข้อมูลระหว่างกัน เพื่อลดกิจกรรมการเคลื่อนไหวที่ซ้ำซ้อนกัน และเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้การเคลื่อนไหวในลักษณะแนวร่วม พอถึงช่วงทศวรรษที่ 1990 เอ็นจีโอในไทยที่ทำงานด้านเอดส์เริ่มมีจำนวนมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปีพ.ศ.2535 ถึงปีพ.ศ.2540 จำนวนเอ็นจีโอต้านเอดส์เพิ่มขึ้นจำนวนมากเป็นทวีคูณ

ในช่วงปีพ.ศ.2535 ถึงปีพ.ศ.2540 เอ็นจีโอที่เคลื่อนไหวเพื่อผลประโยชน์ของผู้ติดเชื้อเอชไอวี มีจำนวนมากถึง 538 หน่วยงาน หากพิจารณาในเชิงสถิติแล้ว จำนวนของเอ็นจีโอได้เพิ่มขึ้นสูงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่งบประมาณที่มาสนับสนุนเอ็นจีโอเพิ่มขึ้นไม่มากในช่วงเวลาดังกล่าว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงปีพ.ศ.2539 ถึงปีพ.ศ.2540 ซึ่งเป็นปีที่เอ็นจีโอเพิ่มจำนวนขึ้นถึงกว่า 60 หน่วยงาน ในขณะที่งบประมาณเพิ่มขึ้นเพียง 10 ล้านบาทเท่านั้น (UNDP, 2004: 26 และ 37) อย่างไรก็ดี แม้ว่าจำนวนของเอ็นจีโอที่เคลื่อนไหวด้านเอดส์มีจำนวนมาก แต่มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่มีการจัดโครงสร้างอย่างเป็นระบบและมีขั้นตอนการทำงานที่ชัดเจน ในขณะที่เอ็นจีโออีกเป็นจำนวนมาก ยังมีโครงสร้างที่หลวมๆและไม่มีเป้าหมาย แผนงาน หรือกิจกรรมในการเคลื่อนไหวที่ชัดเจน

ตารางที่ 5-2 ตารางแสดงจำนวนเอ็นจีโอด้านเอดส์และเงินสนับสนุนในประเทศไทย

ปี	จำนวน	เงินทุนสนับสนุน (ล้านบาท)
2535	23	11.9
2536	39	15
2537	76	10
2538	94	75
2539	122	80
2540	184	90
รวม	538	281.9

ที่มา: จากตารางของ UNDP (2004: 26)

นอกเหนือจากบทบาทของเอ็นจีโอแล้ว ยังได้มีพลังปกป้องสังคมอื่นๆที่ล้วนมีบทบาทในการเคลื่อนไหวเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเอดส์ด้วย พลังที่สำคัญได้แก่ พลังเครือข่ายผู้ติดเชื้อซึ่งเริ่มต้นขึ้นในปีพ.ศ.2538 เมื่อมีการประชุมนานาชาติโรคเอดส์ที่จังหวัดเชียงใหม่ พลังกลุ่มนี้เริ่มก่อตัวจากกลุ่มผู้ป่วยในระดับจังหวัดก่อน แล้วจึงขยายไปสู่ระดับภูมิภาค และจากในระดับภูมิภาคได้ขยายไปสู่การรวมตัวในระดับประเทศ ด้วยการสนับสนุนโดยเอ็นจีโอด้านเอดส์ พวกเขาได้รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลเล็งเห็นถึงความสำคัญของการเข้าถึงยาเอดส์ในราคาที่ถูกลง เนื่องจากพวกเขามีค่าใช้จ่ายสูงมาก ผู้ป่วยที่มีรายได้น้อยต้องเสียชีวิตในเวลาอันรวดเร็ว แต่รัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจ (จอห์น อิงภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552) พอถึงช่วงปีพ.ศ. 2542 กลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีและองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ ได้ร่วมมือกันผลักดันให้องค์การเภสัชกรรมผลิตยาดีดีไอ (Didanosine) ซึ่งเป็นยาดิตติพิบัติที่มีราคาแพงมากของบริษัทบริสโตล-ไมเยอร์ สควิบ (Bristol-Myer Squibb) บริษัทบริสโตล-ไมเยอร์ ได้ยื่นขอรับสิทธิบัตรในประเทศไทยในปีพ.ศ.2535 และได้รับการคุ้มครองสิทธิบัตรเป็นเวลา 20 ปีในปีพ.ศ.2541 สำหรับภาค

ประชาสังคม การที่ยาดีดีไอได้รับสิทธิบัตรถือเป็นอุปสรรคในการเข้าถึงยาของผู้ติดเชื้อเอชไอวี (จักรกฤษณ์ ควรพจน์, 2548: 16-8; Kamolrat, 2007: 61) พวกเขาเสนอให้รัฐบาลประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร อันเป็นช่องทางที่ข้อตกลงทริปส์เปิดโอกาสให้ แต่ทว่าผลเป็นเหมือนเช่นทุกครั้ง รัฐบาลไทยปฏิเสธการใช้มาตรการบังคับใช้สิทธิท่ามกลางกระแสความวิตกกังวลของพลังปกป้องสังคมกลุ่มนี้ (จักรกฤษณ์ ควรพจน์, 2550x: ออนไลน์)

ควบคู่ไปกับการกดดันรัฐบาล กลุ่มผู้เคลื่อนไหวยังได้ตั้งคำถามอย่างหนักต่อกองโรคเอดส์ถึงราคายาเอชไอวีที่มีราคาสูงมาก ทำให้ในช่วงราวปีพ.ศ. 2541-2542 ผู้อำนวยการกองโรคเอดส์ กระทรวงสาธารณสุข และเภสัชกรได้มีการรวมตัวกันขับเคื่อนในประเด็นสิทธิบัตร โดยมีการจัดตั้งกลุ่มที่เรียกว่า “กลุ่มศึกษาการเข้าถึงยา” ขึ้นในกระทรวงสาธารณสุข เพื่อเรียนรู้ถึงข้อกฎหมาย หลักการในเรื่องสิทธิบัตร อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการประกาศซีแอล ในช่วงเวลาเดียวกัน เอ็นจีโอด้านเอดส์และกลุ่มผู้ป่วยได้ยื่นข้อเสนอไปยังองค์การเภสัชกรรม ทางองค์การเภสัชฯเห็นด้วยกับการประกาศซีแอลต่อยาดีดีไอ จึงได้ส่งเรื่องไปยังกระทรวงพาณิชย์ เพื่อขอทราบขั้นตอนในการประกาศซีแอล ผลปรากฏว่า กระทรวงพาณิชย์ไม่เห็นด้วยกับการทำซีแอล ในขณะที่องค์การเภสัชฯไม่มีอำนาจประกาศซีแอล ทำให้ความพยายามครั้งนี้ล้มเหลวไปอย่างไรก็ดี แม้ว่า ความพยายามนี้จะไม่ประสบความสำเร็จ แต่ถือเป็นก้าวแรกของภาคประชาสังคมที่เรียกร้องให้รัฐบาลประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร กล่าวได้ว่า ยาดีดีไอเป็นยาประเภทแรกที่มีความพยายามในการทำซีแอล (จอห์น อิงภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552; วิชัย โชควิวัฒน์, *สัมภาษณ์*, 9 สิงหาคม 2553)

พอถึงปลายปีพ.ศ.2542 กลุ่มผู้ป่วยและเอ็นจีโอด้านเอดส์ได้เคลื่อนไหวกดดันกระทรวงสาธารณสุขอีกครั้ง โดยการรวมตัวกันไปชุมนุมที่หน้ากระทรวงและจัดตั้ง “หมู่บ้านดีดีไอ” ขึ้นเป็นเวลา 3 วัน นับเป็นครั้งแรกที่มีผู้ติดเชื้อมารวมกันชุมนุมมากถึงกว่า 200 คน การชุมนุมครั้งนั้นได้รับการสนับสนุนทั้งจากเอ็นจีโอสถาบันและสหภาพแรงงาน อย่างไรก็ดีตาม ในท้ายที่สุด นายกรัฐมนตรีสั่ง รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขในเวลานั้น ไม่อนุมัติให้มีการประกาศซีแอล เนื่องจากกระทรวงพาณิชย์ไม่เห็นด้วย เหตุการณ์นี้เป็นเหตุการณ์ที่ไม่เกินความคาดหมายของภาคประชาสังคม จอห์น อิงภากรณ์ จึงได้ติดต่อไปยังสถานทูตสหรัฐฯ เพราะเขาเชื่อว่า กระทรวงพาณิชย์เกรงใจรัฐบาลอเมริกัน ผลก็คือ ผู้แทนการค้าสหรัฐฯได้ทำหน้าที่ชี้แจงมาว่า รัฐบาลอเมริกันจะไม่แทรกแซงนโยบายของไทย หากไม่มีมาตรการใด ๆ ที่ขัดกับหลักการขององค์การการค้าโลก (จอห์น อิงภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552) ในท้ายที่สุด บริษัทบริสตอล-ไมเยอร์ได้เพิกถอนสิทธิบัตรยาดีดีไอโดยสมัครใจเมื่อปีพ.ศ.2547

บทบาทของสหรัฐฯและผู้แทนการค้าทำให้กลุ่มเอ็นจีโอในระดับโลกเริ่มมีบทบาทในการประสานงานกับภาคประชาสังคมในไทยเพื่อสนับสนุนการเข้าถึงยา บทบาทของพลังสังคมระดับโลกจะได้พูดถึงในบทที่หก นอกจากนี้ แม้ว่าการเคลื่อนไหวเพื่อให้มีการประกาศซีแอลต่อยาดีดีไอไม่ประสบความสำเร็จ แต่แรงขับเคลื่อนของพลังปกป้องสังคมได้ทำให้กระทรวงสาธารณสุข

เร่งให้มีการผลิตยาต้านไวรัสเอ็ดส์ของไทย จนกระทั่งได้ยาที่มีชื่อว่า “จีพีโอ-เวียร์” (GPO-Vir) และเป็นพื้นฐานสำหรับการสร้างหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ซึ่งจะได้กล่าวถึงต่อไป

หากกล่าวถึงการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมเพื่อการเข้าถึงยาของผู้ป่วยแล้ว กลุ่มเอ็นจีโอในประเทศไทยที่ทำงานด้านโรคเอ็ดส์ยังได้เคลื่อนไหวในระดับระหว่างประเทศ ในวันที่ 30 กรกฎาคม พ.ศ.2551 นายบริพัตร ดอนมอญ ประธานเครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวีประเทศไทย นางสาวสุภัทรา นาคะผิว ประธานคณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอ็ดส์ และผู้อำนวยการศูนย์คุ้มครองสิทธิด้านเอ็ดส์ และนายนิมิตร เทียนอุดม ผู้อำนวยการมูลนิธิเข้าถึงเอ็ดส์ ได้ร่วมกันทำหนังสือต่อนายจิ้น มูไร ผู้ว่าราชการจังหวัดนางาโน และนายมาซารุ ฮาชิโมะโตะ ผู้ว่าราชการจังหวัดอิบะรากิ เนื้อหาของจดหมายได้แสดงความวิตกกังวลต่อการที่แรงงานไทย 2 คนซึ่งเป็นผู้ติดเชื้อในญี่ปุ่นที่ไม่ได้รับการรักษาจากสถานพยาบาลอย่างเหมาะสม ทั้งที่แรงงานทั้งสองท่านมีอาการรุนแรงมากจนอาจถึงแก่ชีวิตได้ ทางด้านเครือข่ายผู้ติดเชื้อในไทย ทราบดีว่า ทั้งสองจังหวัดไม่มีนโยบายรักษาผู้ป่วยต่างชาติ แต่พวกเขาแสดงความวิตกต่อกรณีนี้ที่ผู้ป่วยถูกส่งกลับประเทศโดยไม่มีการจ่ายยาหรือให้การรักษาชั่วคราว ทั้งที่เชื้อเอชไอวีเป็นโรคที่ลุกลามอย่างรวดเร็วและหากไม่ได้รับการรักษาอย่างทันที่ข้อมเป็นอันตรายต่อชีวิต เมื่อแรงงานไทยทั้งสองกลับประเทศ รายหนึ่งได้รับการรักษาด้วยยาต้านไวรัสในไทย แต่ต้องกลายเป็นคนพิการเนื่องจากความล่าช้าในการรักษาในสมองซึ่งเป็นโรคแทรกซ้อนของผู้ป่วยเอ็ดส์ ในขณะที่อีกรายหนึ่ง เชื้อได้ลุกลามไปจนกระทั่งเสียชีวิตอย่างรวดเร็วหลังจากกลับมาในไทยได้ไม่นานนัก หนังสือฉบับดังกล่าวจึงได้แสดงความคาดหวังว่า รัฐบาลญี่ปุ่นตลอดจนหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุนสถานพยาบาลเพื่อดูแลผู้ป่วยต่างชาติในกรณีฉุกเฉิน ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของหลักสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐาน และในฐานะที่ญี่ปุ่นให้ความช่วยเหลือผู้ป่วยเอ็ดส์เป็นจำนวนมากผ่านกองทุนโลก (Global Fund) (ประชาไท, 2551, 30 ก.ค.: ออนไลน์) กิจกรรมและการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการช่วยเหลือผู้ป่วยเอ็ดส์เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการต่อต้านการจดสิทธิบัตรยาที่ไม่มีความเหมาะสม ดังเช่น ยาคอมบิเด

1.2.3 ภาคประชาสังคมกับการคัดค้านการจดสิทธิบัตรยาคอมบิเด

บทบาทของภาคประชาสังคมในการเรียกร้องเข้าถึงยาของประชาชนยังเห็นได้จากกรณีการคัดค้านคำขอสิทธิบัตรยาคอมบิเดของบริษัทแกรกโซสมิธไคลน์ (GlaxoSmithKline) หรือบริษัทจีเอสเค อันที่จริงแล้วคอมบิเดเป็นสูตรผสมของยาต้านไวรัสสองชนิดที่มีการใช้มาแล้วอย่างแพร่หลาย กล่าวคือ ยาคอมบิเดเป็นยาสูตรผสมของลามิวูดีน (Lamivudine) หรือยา 3TC กับยาซีโดวูดีน (Zidovudine) หรือยา AZT โดยมีสารเคมีทางเภสัชกรรมเพื่อทำให้ยาทั้งสองชนิดผสมเป็นเนื้อเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ภาคประชาสังคมจึงมองว่า คำขอสิทธิบัตรของบริษัทจีเอสเคไม่มีความเหมาะสมและขัดกับกฎหมายสิทธิบัตรในเรื่องความใหม่ของสิ่งประดิษฐ์ (วิบูลย์ วิจารณ์วิสารทสกุล, 2550: 42-3; Kamolrat, 2007: 63-5) ในพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 ฉบับแก้ไขปีพ.ศ.2535 ตามมาตรา 6 ใต้ระบุว่า การขอรับสิทธิบัตรต้องเป็น...

“...การประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ได้แก่การประดิษฐ์ที่ไม่เป็นงานที่ปรากฏอยู่แล้ว งานที่ปรากฏอยู่แล้ว ให้หมายความถึงการประดิษฐ์ ดังต่อไปนี้ด้วย (1) การประดิษฐ์ที่มีหรือใช้แพร่หลายอยู่แล้วในราชอาณาจักรก่อนวันขอรับสิทธิบัตร...”

(พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522, ฉบับที่ 3 พ.ศ.2542)

นอกจากนี้ตามมาตรา 7 ของพระราชบัญญัติฉบับเดียวกันยังได้ระบุว่า

“...การประดิษฐ์ที่มีขึ้นการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น ได้แก่การประดิษฐ์ที่ไม่เป็นที่ประจักษ์โดยง่ายแก่บุคคลที่มีความชำนาญในระดับสามัญสำหรับงานประเภทนั้น...” (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522, ฉบับที่ 3 พ.ศ.2542)

ตามข้อความที่ปรากฏในพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ยาทั้งสองประเภทซึ่งเป็นยาที่ใช้กันอย่างแพร่หลายแล้ว จึงไม่เข้าข่ายเป็นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ และไม่มีการประดิษฐ์ที่สูงขึ้นแต่อย่างใด

ตารางที่ 5-3 ตารางเปรียบเทียบราคายาต้านไวรัสเอชไอวีขององค์การเภสัชกรรมและบริษัทจีเอสเค

ยาต้านไวรัสเอชไอวี (ชื่อย่อ) (ขนาดของยา)	ราคายา	
	องค์การเภสัชกรรม บาท/ขวด (บาท/เม็ด)	จีเอสเค บาท/ขวด (บาท/เม็ด)
Lamivudine (3TC) 150 mg	600 (10)	6,046 (100.76)
Zidovudine (AZT) 300 mg (GPO) / 250 mg (GSK)	1,700 (17)	4,644 (116.1)
Combivir (AZT+3TC) (ATC 300 mg + 3TC 150 mg)	1,500 (25)	8,346 (139.1)

ที่มา: วีรบูรณ์ วิสารทสกุล (2550: 24)

อย่างไรก็ดี แม้ว่ายาสูตรผสมทั้งสองตัวเป็นยาที่ผู้ป่วยเอชไอวีใช้กันอย่างแพร่หลาย แต่หากจีเอสเคได้รับสิทธิบัตรยาชนิดนี้ ราคายาจะพุ่งสูงขึ้นหลายเท่าตัว ตามตารางที่ 5-3 ข้อมูลจากตารางได้แสดงให้เห็นว่า ยาต้นแบบของจีเอสเคมีราคาสูงกว่ายาสามัญขององค์การเภสัชกรรม โดยยามาวิดูดีนของจีเอสเคมีราคาสูงกว่ายาขององค์การเภสัชฯถึง 10 เท่า ในทำนองเดียวกัน ยาซีโดวูดีนมีราคาสูงกว่ายาขององค์การเภสัชฯถึง 2.7 เท่า ในแง่นี้ หากจีเอสเคได้รับสิทธิบัตรยาชนิดนี้ ยาต้นแบบของจีเอสเคจะมีราคาสูงกว่ายาสามัญขององค์การเภสัชฯถึง 5.5 เท่า นั่นหมายความว่า รัฐบาลต้องใช้งบประมาณในการซื้อยาเพิ่มขึ้น สำหรับผู้ป่วยที่ได้รับยาประเภทนี้ประมาณ 5,000 คน สูงถึง 400 ล้านบาทต่อปี นอกจากนี้ หากค่าขอสิทธิบัตรยาชนิดนี้ได้รับการอนุมัติแล้ว องค์การเภสัชกรรมของไทยอาจถูกฟ้องร้องจากบริษัทจีเอสเคได้ ใน

ข้อหาละเมิดสิทธิบัตรจากการผลิตและจำหน่ายยาประเภทนี้ตั้งแต่ปีพ.ศ.2544 (วีรบุรณ วิจารณ์ วิสารทสกุล, 2550: 24 และ 38)

ด้วยเหตุนี้ การยื่นคำขอจดทะเบียนสิทธิบัตรยาคอมบิเด จึงนำไปสู่พลังปกป้องสังคมกลุ่มต่างๆที่มารวมตัวกันต่อต้านความพยายามของบริษัทจีเอสเค ในประเด็นนี้ วีรบุรณ วิจารณ์ วิสารทสกุล (2550: 40-2) ได้จำแนกพลังสังคมที่เกี่ยวข้องออกเป็นสองกลุ่มคือ กลุ่มสนับสนุนที่มีบทบาทด้านวิชาการและกลุ่มที่เป็นแนวหน้าในการเคลื่อนไหวกดดัน สำหรับกลุ่มแรกนั้นประกอบไปด้วย มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนาและกลุ่มศึกษาปัญหาฯ ซึ่งมีสำลี ใจดี สุนทรวิทยานารถไพศาล จิราพร ลิ้มปานานนท์ นียดา เกียรติยิ่งอังคสุลี กฤษณา ไกรสินธุ์ และอัจฉรา เอกแสงศรีเป็นแกนนำ บุคคลเหล่านี้ทำหน้าที่ประสานงานเครือข่ายและให้ข้อมูลเชิงวิชาการที่เกี่ยวข้องกับยาและทรัพย์สินทางปัญญา ตลอดจนการติดตามตรวจสอบข้อมูลสิทธิบัตรยาทั่วโลก นอกจากนี้ ยังมีสหภาพนายความและองค์กรหมอไร้พรมแดน เป็นฝ่ายให้ความช่วยเหลือทางด้านกฎหมาย และประสานงานองค์กรต่างประเทศ ตามลำดับ สำหรับกลุ่มที่สอง ซึ่งเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวแนวหน้านั้น ประกอบไปด้วย เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี ประเทศไทย โดยมีกมลอุปแก้ว เป็นประธานในช่วงเวลานั้น (ในปัจจุบันมีนายวิรัตน์ ภูระหงษ์ เป็นประธาน) เครือข่ายนี้ทำหน้าที่ปกป้องสิทธิของผู้ป่วยด้วยการเคลื่อนไหวกดดันรัฐมนตรีหรือบริษัทที่เกี่ยวข้อง และตรวจสอบการทำงานของกรมทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากนี้ แนวร่วมที่สำคัญของเครือข่ายผู้ป่วยได้แก่ มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ ซึ่งมีนายนิมิตร เทียนอุดม เป็นแกนนำ โดยมูลนิธินี้ได้เคลื่อนไหวมาอย่างต่อเนื่อง และเป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการผลักดันข้อเรียกร้องที่เกี่ยวข้องกับผู้ติดเชื้อ ผลของการเคลื่อนไหวทำให้บริษัทจีเอสเคยื่นหนังสือต่อคณะกรรมการสิทธิบัตรและกรมทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อขอเพิกถอนคำขอสิทธิบัตรยาคอมบิเดเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม พ.ศ.2549 (วีรบุรณ วิจารณ์ วิสารทสกุล, 2550: 74)

การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมในการคัดค้านยาคอมบิเดกลายเป็นพลังปกป้องสังคมที่สำคัญ ผลของการเคลื่อนไหวทำให้ฝ่ายบรรษัทข้ามชาติต้องตระหนักว่า การคัดค้านก่อนการออกสิทธิบัตร เป็นเครื่องมือสำคัญที่ทำให้ระบบสิทธิบัตรยาอย่างสุดโต่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้ สำหรับนักเคลื่อนไหวแล้ว สิทธิบัตรในลักษณะยาคอมบิเดเป็นสิ่งที่พวกเขาเรียกว่า “สิทธิบัตรชั่วโคตร” (evergreening patent) ซึ่งประชาชนผู้มีรายได้น้อย และผู้ป่วยเอชไอวีได้รับผลกระทบอย่างใหญ่หลวง (วีรบุรณ วิจารณ์ วิสารทสกุล 2550: 24)

นอกจากนี้ การแสดงพลังเพื่อเรียกร้องการเข้าถึงยาในการรวมตัวประท้วงที่หน้ากระทรวงสาธารณสุขในช่วงปลายปีพ.ศ.2542 ต่อเนื่องไปจนถึงต้นปีพ.ศ.2543 ได้ขยายตัวไปที่สถานทูตสหรัฐฯในช่วงเวลาเดียวกัน (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 39-41) ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับการต่อต้านพลังตลาดในระดับโลก นั่นคือการรวมตัวของภาคประชาสังคมระดับระหว่างประเทศต่อการประชุมองค์การการค้าโลกที่ซีแอตเติล อาจเรียกได้ว่า กระแสต่อต้านสหรัฐฯในฐานะระบบทุนนิยมที่เอารัดเอาเปรียบสังคม กำลังเกิดขึ้นพร้อมกันในทุกพื้นที่ทั่วโลก (Ayres, 2004) การเคลื่อนไหวเพื่อการเข้าถึงยาในกรณี

ของดีดีไอ และการคัดค้านยาคุมมิด ได้เชื่อมโยงไปถึงบทบาทในการต่อต้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญากลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด

1.2.4 ภาคประชาสังคม การเข้าถึงยา และการเรียกร้องให้ยุติการค้าที่ไม่เป็นธรรม

บทบาทของพลังปกป้องสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยา มีความเกี่ยวข้องอย่างมากกับกลุ่มภาคประชาสังคมที่ต่อต้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม กล่าวได้ว่า พลังสังคมทั้งสองกลุ่มมีส่วนที่ทับซ้อนกันทั้งในเรื่องประเด็นเคลื่อนไหวและบุคลากร ทั้งนี้ คำว่า “การค้าที่ไม่เป็นธรรม” ในส่วนนี้ มีความหมายสองประการคือ ประการแรก การค้าระหว่างประเทศหรือการเจรจาการค้าระหว่างประเทศกับประเทศมหาอำนาจอย่างสหรัฐฯ ที่ทำให้ประเทศไทยอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ อีกความหมายหนึ่งได้แก่ การที่ข้อตกลงทางการค้าได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งพวกเขามองว่าทำให้การคุ้มครองสิทธิบัตรมีความเข้มงวดและเอื้อผลประโยชน์กับธุรกิจยา ระดับโลกมากกว่าเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในประเทศ

ความหมายทั้งสองประการนี้ได้เชื่อมโยงประเด็นที่เกี่ยวข้องระหว่างการค้าเสรีและสิทธิบัตรยาเข้าเป็นเรื่องเดียวกันอย่างแยกไม่ออก ภาคประชาสังคมที่มีชื่อว่า “กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน” หรือที่รู้จักกันดีในชื่อของ “กลุ่มเอฟทีเอวอตช์” (FTA Watch) เป็นแกนหลักสำคัญที่ชี้ให้เห็นว่า การเรียกร้องการเข้าถึงยาเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวคัดค้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม อันที่จริงแล้ว กลุ่มเอฟทีเอวอตช์ได้แตกประเด็นการวิพากษ์การค้าที่ไม่เป็นธรรมออกเป็นหลายกรณี อันประกอบไปด้วย การค้า การบริการ การลงทุน การเกษตร สิ่งแวดล้อม ทรัพย์สินทางปัญญา เทคโนโลยีชีวภาพ การสาธารณสุข หรือแม้แต่ความคิดเรื่องอธิปไตยของชาติ เป็นต้น⁴ การแตกประเด็นที่หลากหลายเช่นนี้ เพื่อให้เท่าทันกับพัฒนาการของเขตการค้าเสรีของสหรัฐฯซึ่งครอบคลุมหลากหลายประเด็นในการเจรจากับประเทศต่างๆทั่วโลก การวิเคราะห์ในบทที่สามว่าด้วยบทบาทของกลุ่มลีโอปีสต์ในสหรัฐฯสะท้อนให้เห็นว่าผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจแขนงต่างๆเป็นสิ่งที่รัฐบาลอเมริกันให้ความสำคัญ และดำเนินการรักษาฐานผลประโยชน์ผ่านนโยบายการค้าเป็นหลัก ด้วยเหตุนี้ การเคลื่อนไหวในแต่ละประเด็นจึงสะท้อนปัญหาที่ประชาชนได้รับหรือมีแนวโน้มจะได้รับผลกระทบจากการลงนามในเขตการค้าเสรีของรัฐบาล โดยมีกลุ่มนักวิชาการหรือผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในด้านนั้นๆเป็นแกนนำ

สำหรับประเด็นการค้าที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา กลุ่มเอฟทีเอวอตช์มองว่าความสัมพันธ์ในทางการค้าระหว่างไทยและสหรัฐฯอยู่ในลักษณะของการเรียกร้องและกดดันในข้อเรียกร้องเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาหรือสิทธิบัตรยาโดยตลอด รัฐไทยมักเป็นฝ่ายตั้งรับกับข้อเรียกร้องของสหรัฐฯให้คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเข้มงวดเพื่อแลกกับสิทธิประโยชน์ทางการค้า ในอดีต ข้อเรียกร้องนี้อยู่ในลักษณะของการข่มขู่เรื่องการตัดสิทธิพิเศษทางการค้าหรือจีเอสพี และการจัดอันดับประเทศการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาตามกฎหมายของสหรัฐฯเป็นหลัก ประเทศไทยเป็นหนึ่งในเป้าหมายที่ทางผู้แทนการค้าสหรัฐฯจัดอันดับให้ไปอยู่ในกลุ่ม

⁴ โปรดดูรายละเอียดของประเด็นการเคลื่อนไหวเหล่านี้จากเว็บไซต์ของกลุ่มเอฟทีเอวอตช์เพิ่มเติม

ประเทศที่ต้องจับตามอง (WL) ประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษ (PWL) หรือแม้แต่ประเทศที่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาขั้นรุนแรง (PFC) อันเนื่องมาจากการประกาศซีแอลในปีพ.ศ.2549 กลุ่มเอ็นจีโอและนักวิชาการในไทยได้ร่วมกันออกแถลงการณ์เพื่อแสดงความไม่เห็นด้วยกับวอชิงตันที่ใช้มาตรา 301 พิเศษ ซึ่งเป็นมาตรการที่ใช้กดดันไทยทางการค้ามาโดยตลอด มากดดันไทยครั้งแล้วครั้งเล่า พวกเขาได้เรียกร้องให้กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอื่นๆ ของรัฐบาล และประชาชน หนักแน่นกับจุดยืนของไทยในการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศ และไม่ตระหนกหรือหวั่นเกรงกับพฤติกรรมคุกคามของรัฐบาลอเมริกัน แถลงการณ์ครั้งนั้นลงนามโดยเอ็นจีโอ นักวิชาการ ตลอดจนบุคลากรทางด้านสาธารณสุขและเภสัชศาสตร์ ซึ่งมีบทบาทอย่างมากในการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องการเข้าถึงยาโดยตลอด (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2550ก: ออนไลน์)

เมื่อยุทธศาสตร์ของสหรัฐฯ ในช่วงหลังได้พัฒนาหลายมาเป็นการเชิญชวนให้เห็นถึงผลประโยชน์ของการลงนามเขตการค้าเสรี กลุ่มเอฟทีเอวอตซ์จึงมีบทบาทในเชิงรุกมากยิ่งขึ้นในการเชื่อมโยงให้เห็นว่า การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มงวดย่อมหมายถึงการสร้างระบบสิทธิบัตรยาที่ครอบคลุมและรักษาผลประโยชน์ของผู้ทรงสิทธิเป็นหลัก ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ในปีพ.ศ.2543 กระทรวงสาธารณสุขมีความพยายามในการผลิตยาสามัญต้านไวรัสเอดส์ดีดีไอ แต่ทว่าความพยายามนี้ต้องยกเลิกไป อันเนื่องมาจากรัฐบาลเกรงว่า การผลิตยาดังกล่าวจะถูกสหรัฐฯ และประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรปตอบโต้ด้วยมาตรการทางการค้า ทำที่ของรัฐบาลนี้ได้สร้างความวิตกกังวลให้แก่ฝ่ายประชาสังคมในไทยอย่างมาก และเป็นจุดเริ่มต้นของบทบาทในการเจรจาการค้าที่พวกเขามองว่าไม่เป็นธรรมต่อการเข้าถึงยาของผู้ป่วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ (UNDP, 2004: 38)

เมื่อพิจารณาถึงรายชื่อของบุคลากรที่เข้าร่วมกับกลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน จึงไม่น่าแปลกใจที่เราจะพบรายชื่อของบุคคลสำคัญซึ่งมีบทบาทในเรื่องการเข้าถึงยาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน เช่น สาลี ใจดี จิราพร ลิ้มปานานนท์ สาลี อ่องสมหวัง สรชัย จำเนียรดำรงการ กรรณิการ์ กิจดิเวชกุล เป็นต้น อาจกล่าวได้ว่า เอ็นจีโอกลุ่มที่ต่อต้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม และเอ็นจีโอกลุ่มที่เรียกร้องการเข้าถึงยาได้มีบทบาทร่วมกันในการต่อต้านการยอมรับสิทธิบัตรที่ไม่เป็นธรรมใน “ทริปส์พลัส” (TRIPs-plus) ซึ่งเป็นเงื่อนไขในการเจรจา

⁵ ผู้ที่ลงนามประกอบด้วย จอน อังภากรณ์, ผศ.ภญ.สาลี ใจดี, รศ.ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์, รศ.สุรัชย์ หวันแก้ว (ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาฯ), ผศ.ดร.นิตยา เกียรติยิ่งอังคัลลี (หัวหน้าหน่วยปฏิบัติการวิจัยจกส., คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ), รศ.ดร.วิทยา กุลสมบูรณ์ (คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ), รศ.ดร.จิราพร ลิ้มปานานนท์ (คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาฯ), ผศ.สุนทรวิทยานารถไพศาล (ประธานกลุ่มศึกษาปัญหาฯ), มูลนิธิเภสัชชนบท, มูลนิธิชีวิตวิถี (ไบโอไทย), โครงการยุทธศาสตร์นโยบายทรัพยากร คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, โครงการศึกษาและปฏิบัติการงานพัฒนา (ไฟกัส), สหพันธ์องค์กรผู้บริโภค (สอป.), เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก (คท.), มูลนิธิชีวิตไทย (RRAFA), คณะกรรมการองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ (กพอ.), มูลนิธิเข้าถึงเอดส์, เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี ประเทศไทย, คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กป.อพช.), กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม, มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ, กลุ่มปฏิบัติการท้องถิ่นสากล, และองค์การหมอไร้พรมแดน-เบลเยียม (ประเทศไทย)

การค้ากับสหรัฐในสมัยรัฐบาลทักษิณ สำหรับประเด็นเรื่องเขตการค้าเสรีกับสหรัฐ จะได้มีการวิเคราะห์ในส่วนสุดท้ายของบทนี้

ถึงตอนนี้ พลังของกลุ่มแพทย์ชนบท เอ็นจีโอด้านสาธารณสุข และผู้ป่วยเรื้อรัง ได้มาบรรจบกันกลายเป็นพลังปกป้องสังคม ในฐานะพลังอัตพิทักษ์ พวกเขาจำเป็นต้องแสดงความไม่พอใจที่พลังตลาดได้เข้ามาสร้างความยากลำบากในการเข้าถึงยาของประชาชน และเห็นว่าเรื่องสุขภาพต้องมาก่อนผลประโยชน์ทางการค้า ความตั้งใจนี้ได้กลายมาเป็นยุทธศาสตร์เพื่อการเข้าถึงยาของภาคประชาสังคมไทย 7 ด้าน ได้แก่ (1) ยุทธศาสตร์เชื่อมประสานเครือข่ายเพื่อการเข้าถึงการรักษา โดยรวมภาคีบุคลากรสาธารณสุข นักวิชาการ และผู้ป่วยมาร่วมกันพัฒนาไกลเรื่องยา (2) ยุทธศาสตร์การรวมกลุ่มผู้ป่วยโรคเดียวกัน โดยเฉพาะโรคที่มีค่าใช้จ่ายสูง เช่น โรคเอดส์หรือมะเร็ง เพื่อสร้างข้อต่อรองกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (3) ยุทธศาสตร์การควบคุมราคายาให้สอดคล้องกับค่าครองชีพ ด้วยการใช้อัยตยัตตามข้อตกลงทริปส์ เพื่อนำเข้าหรือผลิตใช้ในประเทศ และส่งออกไปยังประเทศที่ไม่มีความสามารถในการผลิต (4) ยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมยาภายในประเทศ เพื่อผลิตยาออกสู่ตลาดได้ในราคาที่เหมาะสมและทดแทนการนำเข้ายาจากต่างประเทศ (5) ยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรเพื่อลดอุปสรรคในการเข้าถึงยา และการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ให้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของกฎหมาย (6) ยุทธศาสตร์การใช้อย่างเหมาะสม โดยส่งเสริมให้มีการใช้บัญชียาหลักอย่างจริงจัง และเน้นความสำคัญของการใช้ชื่อสามัญทางยาในทุกระดับ⁶ และ (7) ยุทธศาสตร์การวิจัยและพัฒนาใหม่เพื่อผลักดันให้มีการวิจัยยาสำหรับแก้ปัญหาสาธารณสุขในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนา (แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ และคณะ, ม.ป.ป.: 9)

ยุทธศาสตร์ทั้ง 7 ประการเป็นบทสะท้อนความพยายามของภาคประชาสังคมไทยอย่างชัดเจนในการสร้างหลักประกันสุขภาพที่ประชาชนทุกระดับสามารถเข้าถึงได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนในพื้นที่ชนบท กลุ่มชนชั้นแรงงาน และกลุ่มผู้มีรายได้น้อย กล่าวได้ว่า เนื้อหาที่ปรากฏยุทธศาสตร์ทั้ง 7 ประการได้ถูกแปรเปลี่ยนมาเป็นการเคลื่อนไหวเพื่อสนับสนุนให้มีการเข้าถึงยา ในบทนี้ เป็นบทวิเคราะห์กรณีของการเรียกร้องให้มีการเสนอชื่อร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติฉบับประชาชน และการร่วมกันต่อต้านการเจรจาการค้าเสรีระหว่างไทยและสหรัฐ ทั้งสองเหตุการณ์เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวิเคราะห์การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย ซึ่งจะได้วิเคราะห์ในบทถัดไป

⁶ สืบเนื่องจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 พ.ศ. 2536 นายแพทย์เสม พริ้งพวงแก้ว รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขในสมัยนั้น ได้ประกาศนโยบายแห่งชาติทางด้านยา พร้อมทั้งบัญชียาหลักแห่งชาติ และระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่าด้วยการจัดซื้อยาด้วยเงินงบประมาณของหน่วยราชการในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขในปีเดียวกัน เป้าหมายของบัญชียาหลักแห่งชาติคือ การสร้างหลักอ้างอิงในการคัดเลือกยาเข้าสู่สถานบริการสาธารณสุขของรัฐ เพื่อให้ประชาชนที่อยู่ในชนบทมีโอกาสได้ใช้ยาจำเป็นในราคาที่ย่อมเยา พ.ศ. 2536 กระทรวงสาธารณสุขได้ปรับปรุงเป็นนโยบายแห่งชาติด้านยา โดยเพิ่มการสนับสนุนให้มีการใช้ยาตามบัญชียาหลักทั้งภาครัฐและเอกชน รวมถึงการปรับปรุงประสิทธิภาพการบริหารงานด้านยา การปรับปรุงบัญชียาหลักแห่งชาติ การสร้างระบบประกันสังคมที่ครอบคลุม และระบบสวัสดิการสวัสดิการรักษายาพยาบาลข้าราชการ (แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ และคณะ, ม.ป.ป.: 4-5)

2. ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า: จุดบรรจบของรัฐ ตลาด และภาคประชาสังคม

ในส่วนนี้เป็นการวิเคราะห์ถึงพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า เพื่อพิจารณาถึงบทบาทของพลังปกป้องสังคมกลุ่มต่างๆที่ปรากฏในส่วนที่หนึ่งของบทนี้ และบทบาทของรัฐบาลทักษิณในการผลักดันกฎหมายฉบับนี้ ตามที่โพลานยีและกิลล์ได้เสนอไว้ในทิศทางเดียวกัน ระบบตลาดจำเป็นต้องมีกลไกจำกัดความไม่พอใจในสังคมเพื่อให้การแสวงหากำไรเดินทางต่อไปได้ กรอบวิธีคิดดังกล่าวทำให้เราเสนอคำอธิบายที่ว่า การเกิดขึ้นของระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า หรือโครงการ 30 บาทรักษาทุกคน เป็นไปเพื่อการลดทอนความไม่พอใจที่เกิดขึ้นจากระบบตลาด อันได้แก่ การผูกขาดข้อมูลข่าวสาร ทรัพย์สินทางปัญญา และระบบสิทธิบัตรยา ซึ่งเกิดขึ้นมาเป็นเวลานานและส่งผลกระทบต่อราคายาและพัฒนาการของอุตสาหกรรมยาในไทย การวิเคราะห์ในส่วนนี้จะชี้ให้เห็นว่า ระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้าเป็นความสำเร็จเบื้องต้นของพลังปกป้องสังคม อันประกอบไปด้วย นักวิชาการ กลุ่มสาธารณสุขหัวก้าวหน้า (ทั้งภาคข้าราชการและนายแพทย์) ภาคประชาสังคม และกลุ่มเครือข่ายเพื่อการเข้าถึงยาในระดับระหว่างประเทศ มากกว่าผลงานของรัฐบาลทักษิณ พลังปกป้องสังคมมีบทบาทในการเคลื่อนไหวผลักดันระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้ามาอย่างยาวนาน จนกระทั่งพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าถือกำเนิดขึ้น บทบาทเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการวิเคราะห์กระบวนการการผลักดันมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในบทต่อไป

2.1 บริบทและสภาพปัญหาสาธารณสุขไทยกับหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

แนวคิดเรื่องระบบประกันสุขภาพของประชาชนเกิดขึ้นมาในสังคมไทยเป็นเวลานาน ก่อนการมาถึงของพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้ากว่า 30 ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการคุ้มครองด้านสุขภาพสำหรับผู้มีรายได้น้อย และระบบประกันสุขภาพสำหรับวัยแรงงาน

สำหรับประชาชนผู้มีรายได้น้อย รัฐบาลได้เริ่ม “โครงการสงเคราะห์ประชาชนผู้มีรายได้น้อยด้านการรักษาพยาบาล” (สปน.) ขึ้น เมื่อปีพ.ศ.2518 ในสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ปราโมช วัตถุประสงค์ของโครงการคือ การช่วยเหลือผู้มีรายได้น้อยที่มีรายได้น้อยกว่า 1,000 บาทต่อเดือน⁷ ให้สามารถได้รับการบริการทางการแพทย์และสาธารณสุขจากสถานบริการของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย โครงการนี้ยังรวมถึงกลุ่มผู้สูงอายุ เด็กอายุ 0-12 ปี ผู้พิการ ทหารผ่านศึก พระภิกษุ สามเณร และผู้นำศาสนาอื่น ๆ ด้วย พอถึงปีพ.ศ.2537 โครงการนี้ได้เปลี่ยนชื่อเป็น “โครงการสวัสดิการประชาชนด้านการรักษาพยาบาลสำหรับผู้มีรายได้น้อยและผู้ที่ยังคงสมควรช่วยเหลือเกื้อกูล” (สปร.) รัฐบาลได้กำหนดเกณฑ์รายได้ผู้มีสิทธิใหม่ โดยคนโสดที่มีรายได้น้อยกว่า

⁷ ในปีพ.ศ.2518 ซึ่งเป็นปีแรกของโครงการได้ใช้เกณฑ์ผู้มีรายได้น้อยกว่า 1,000 บาทต่อเดือน พอถึงปีพ.ศ.2522 กระทรวงสาธารณสุขได้กำหนดเกณฑ์ใหม่เป็นคนโสดที่มีรายได้น้อยกว่า 1,000 บาทต่อเดือน และครอบครัวที่มีรายได้น้อยกว่า 2,000 บาทต่อเดือน พอถึงปีพ.ศ.2524-2525 สำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกประกาศใหม่ให้ครอบครัวมีบัตรสงเคราะห์อายุ 3 ปี และไม่กำหนดชื่อสถานพยาบาลในบัตร รวมทั้งกำหนดรายได้ของผู้รับสิทธิใหม่เป็นคนโสดที่มีรายได้น้อยกว่า 1,500 บาทต่อเดือน ส่วนครอบครัวใช้เกณฑ์เดิม (วิโรจน์ ณ ระนอง, และอัญชานา ณ ระนอง, 2545: 6-7)

2,000 บาทต่อเดือน และครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกว่า 2,800 บาทต่อเดือน (วิโรจน์ ณ ระนอง, และอัญชญา ณ ระนอง, 2545: 5-9)

ในส่วนของวัยแรงงาน แนวคิดเรื่องการที่รัฐทำหน้าที่ให้บริการสาธารณสุขก็ได้ปรากฏขึ้นในช่วงเวลาไล่เลี่ยกัน ในปีพ.ศ. 2515 รัฐบาลไทยได้จัดตั้งกองทุนเงินทดแทนขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ภายใต้การบริหารงานของสำนักงานกองทุนเงินทดแทน กรมแรงงาน ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 103 เมื่อวันที่ 16 มีนาคม พ.ศ.2515 พระราชบัญญัติฉบับนี้เป็นผลพวงของการต่อสู้อันยาวนานของศาสตราจารย์นิคม จันทรวิทุร นักวิชาการด้านแรงงาน ร่วมกับองค์กรผู้ใช้แรงงานต่างๆ วัตถุประสงค์ของกองทุนเงินทดแทนนี้คือ การมอบหลักประกันให้แก่ลูกจ้างในกรณีที่พวกเขาได้รับอันตรายหรือเจ็บป่วยด้วยโรคที่มีสาเหตุมาจากการทำงาน ทั้งนี้ในปีแรกของการคุ้มครอง กองทุนมีเงื่อนไขในการให้ความคุ้มครองเฉพาะสถานประกอบการที่มีลูกจ้างจำนวน 20 คนขึ้นไปในเขตกรุงเทพฯ หลังจากนั้นจึง ดำเนินการขยายความคุ้มครองออกไปครบทุกจังหวัดในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ.2531 (สำนักงานประกันสังคม, 2552: ออนไลน์) พอถึงวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2533 ในสมัยรัฐบาลชาติชาย ชุณหะวัณ รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติประกันสังคมขึ้น โดยมีกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงสาธารณสุขวางแผนร่วมกันในการกำหนดทิศทาง ผลของพระราชบัญญัติฉบับนี้ส่งผลให้ประเทศไทยมีระบบประกันสังคมแบบเต็มรูปแบบ ลูกจ้างของสถานประกอบการได้รับความคุ้มครองในเรื่องการประสบอันตราย เจ็บป่วย ทูพลภาพ และเสียชีวิต ทั้งที่มีสาเหตุและนอกเหนือจากการทำงาน รวมไปถึงการคลอดบุตร ชราภาพ และการว่างงานด้วย กล่าวได้ว่า กฎหมายประกันสังคมเป็นหนึ่งในพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการสร้างหลักประกันสุขภาพของประเทศไทย (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 52-6; สำนักงานประกันสังคม, 2552: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าในรูปของกองทุนประกันสังคมยังไม่ครอบคลุมจำนวนผู้ใช้แรงงานทั้งหมดเนื่องจากกองทุนนี้ครอบคลุมประชากรในกลุ่มธุรกิจ อุตสาหกรรม และบริการที่เป็นทางการเท่านั้น ในขณะที่ผู้ใช้แรงงานในภาคเกษตรและแรงงานนอกระบบซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังไม่ได้รับการคุ้มครอง (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 14)

นับตั้งแต่ที่ประเทศไทยมีโครงการประกันสุขภาพรูปแบบต่างๆ ในข้างต้น ประชาชนสามารถเข้าถึงการบริการสาธารณสุขของภาครัฐได้มากขึ้น หากพิจารณาจากตัวเลขผู้มารับบริการตามตารางที่ 5-4 สถิติของผู้มารับบริการเพิ่มสูงขึ้นในแต่ละปี อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาถึงโรคเรื้อรังบางประเภท เช่น โรคเอชไอวี มะเร็ง หรือหัวใจ ซึ่งผู้ป่วยจำเป็นต้องใช้ยาในการรักษาอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ยามีราคาสูง ปรากฏว่าโรงพยาบาลของรัฐยังคงไม่สามารถจ่ายยาให้แก่ผู้ป่วยบางประเภทได้อย่างเพียงพอ อันเนื่องจากยามีราคาแพงมาก ตัวอย่างที่สำคัญ เช่น ในกรณีของผู้ติดเชื้อเอชไอวี จำนวนผู้ติดเชื้อรายใหม่เกิดขึ้นทุกปี ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 ผู้ติดเชื้อในไทยมีเป็นจำนวนมาก ประเทศไทยมีการแพร่ระบาดของโรคเอชไอวีอย่างรุนแรงจนมีการขนานนามว่าไทยเป็นศูนย์กลางการแพร่กระจายโรคเอชไอวีในเอเชีย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548: 58) หากพิจารณาตัวเลขเฉพาะในปีพ.ศ.2534 มีผู้ป่วยรายใหม่สูง

ถึงประมาณ 140,000 ราย แม้ว่าหลังจากช่วงเวลาดังกล่าว สถิติของจำนวนผู้ป่วยรายใหม่ลดลง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ประเทศไทยยังคงมีผู้ป่วยรายใหม่เกิดขึ้นทุกปีและกลายเป็นจำนวนผู้ป่วยสะสมด้วย (UNDP, 2004: 2) ตัวเลขผู้ติดเชื้อที่สูงนี้ทำให้ในแต่ละปีมีผู้เสียชีวิตเป็นจำนวนมาก อันที่จริงแล้ว กองทุนหลักประกันสังคมต้องเป็นฝ่ายรับผิดชอบค่าใช้จ่ายยาในส่วนนี้เนื่องจากในบัญชียาหลักได้บรรจุยาเอแซดที (AZT) ซึ่งเป็นยาสำหรับผู้ติดเชื้อเอ็ดส์ตัวแรกที่อยู่ในบัญชียาหลัก แต่ประกันสังคมไม่ยอมจ่ายเนื่องจากต้องการประหยัดค่าใช้จ่ายและเกรงว่ากองทุนจะล้มละลายอันเนื่องจากราคายาที่สูงมาก (ประชาชาติ, 2550ก, 7 พ.ค.: ออนไลน์; ฐานเศรษฐกิจ, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์)

ตารางที่ 5-4 ตารางแสดงจำนวนผู้มารับบริการประกันสังคมตั้งแต่ปีพ.ศ.2542-2552

ปี	เจ็บป่วย	ทุพพลภาพ	ตาย	คลอดบุตร	ชราภาพ	สงเคราะห์	ว่างงาน
2542	12,003,216	393	12,106	167,722	2,986	149,926	ไม่คุ้มครอง
2543	12,606,716	480	13,434	183,692	12,333	624,484	ไม่คุ้มครอง
2544	16,067,396	435	13,637	184,281	16,963	663,621	ไม่คุ้มครอง
2545	18,247,247	614	15,209	194,641	22,063	688,466	ไม่คุ้มครอง
2546	21,331,082	504	18,362	226,841	41,662	812,924	ไม่คุ้มครอง
2547	21,128,674	713	17,433	254,848	46,779	856,142	15,722
2548	22,252,649	760	17,450	251,310	60,874	931,992	28,021
2549	21,292,916	552	17,662	102,792	65,696	1,440,973	39,902
2550	26,322,634	683	17,691	282,199	76,248	1,169,778	56,581
2551	31,195,141	828	19,313	295,455	89,273	1,212,359	71,951
2552	28,469,179	795	18,343	287,710	98,035	1,254,102	139,165

ที่มา: ข้อมูลจากสำนักงานสถิติ สำนักงานประกันสังคม (2553ข: ออนไลน์)

แม้ว่าในช่วงทศวรรษที่ 2530 ถึงทศวรรษที่ 2540 ประเทศไทยประสบความสำเร็จในการควบคุมการแพร่ระบาดของโรค แต่พอถึงปีพ.ศ.2542 ปัญหาโรคเอดส์ก็ได้ระบาดอย่างหนักมากขึ้น สถานการณ์เช่นนี้มีบีบให้ผู้ป่วยจำนวนมากร่วมมือกับมูลนิธิหมอไร้พรหมแดนในการเรียกร้องให้รัฐบาลมีการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเพื่อเข้าถึงยาโรคเอดส์ในราคาถูกลง แต่ทว่าข้อเรียกร้องดังกล่าวถูกปฏิเสธจากรัฐบาลในเวลานั้น (ประชาชาติ, 2550ก, 7 พ.ค.: ออนไลน์; ฐานเศรษฐกิจ, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์)

ในปีพ.ศ.2544 รัฐบาลก็ได้ริเริ่มโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า หรือโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคขึ้น โครงการนี้ใช้ระบบเหมาจ่ายรายหัวให้แก่โรงพยาบาล แต่ปรากฏว่าโรงพยาบาลก็ยังคงไม่สามารถจ่ายยาต้านไวรัสเอดส์ให้แก่ผู้ป่วยทุกรายและทุกวันได้ ปัญหาที่สำคัญที่สุดคือ ค่าใช้จ่ายในการสั่งซื้อยาซึ่งใช้งบประมาณสูงมาก (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548: 59) ในประเทศไทยมีสถิติที่น่าสลดใจว่า การผูกขาดยาประเภทต่างๆทำให้ผู้ป่วยไม่สามารถเข้าถึงยาที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต โดยในปีพ.ศ.2544-2545 มีผู้ติดเชื้อได้รับยาเพียง 3,500 คนโดยประมาณ เนื่องจากค่าใช้จ่ายต่อคนที่สูงถึง 10,000 บาทต่อเดือน หรือราว 120,000 บาทต่อปี (สารี อ๋องสมหวัง, ม.ป.ป.: ออนไลน์)

พอถึงปีพ.ศ.2546 เมื่อยาต้านไวรัสเอดส์ได้ถูกบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบัญชียาหลักแห่งชาติทำให้เกิดปัญหาในการจ่ายยาขึ้นอีก ผู้ป่วยบางกลุ่มเมื่อใช้ยาจีพีโอเวียร์จะเกิดอาการแพ้อย่างรุนแรง ทำให้จำเป็นต้องใช้ยาอื่นหรือยาสูตรสำรองเช่น เอฟฟาวิแรนซ์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ในบทที่ผ่านมามีได้แสดงให้เห็นว่า ราคาของยาชนิดนี้มีราคาสูงมากเมื่อเทียบกับยาขององค์การเภสัชกรรม ส่งผลให้ประชาชนมีปัญหาในการเข้าถึงยา ถึงตอนนี้ ความวิตกกังวลของพลังปกป้องสังคมที่ว่า ระบบตลาดและสิทธิบัตรยาเป็นข้อจำกัดให้การบรรจุยาเข้าบัญชียาหลักแห่งชาติมีข้อจำกัด เริ่มปรากฏชัดในสังคม ยาที่มีสิทธิบัตรมีราคาสูงอย่างมากทำให้รัฐบาลไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้ จนกระทั่งการจ่ายยาแก่ผู้ป่วยขาดความต่อเนื่อง และไม่ครอบคลุมผู้ป่วยทุกราย ดังนั้น แม้ว่าได้มีบัญชียาหลักและหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า แต่ในทางปฏิบัติ รัฐบาลไม่สามารถแจกจ่ายยาให้แก่ประชาชนได้อย่างทั่วถึง (แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ และคณะ, ม.ป.ป.: 5)

พอถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ.2547 ในการประชุมเอดส์โลก ได้พูดถึงวาระที่มีชื่อว่า "Access for All" ประกอบกับเป็นช่วงเวลาที่ยุทธศาสตร์การเภสัชกรรมได้นำเอายาที่หมดสิทธิบัตรมาประกอบสูตรยาใหม่ได้สำเร็จเป็นยาจีพีโอเวียร์ ทำให้โรงพยาบาลสามารถจ่ายยาแก่ผู้ป่วยได้อย่างไรก็ตาม ส่วนประกอบหนึ่งของยาจีพีโอเวียร์คือ ยาเนวิราพิน ซึ่งมีผลข้างเคียงต่อผู้ป่วยอย่างมาก ทำให้กระทรวงสาธารณสุขต้องเปลี่ยนมาเป็นยาเอฟฟาวิแรนซ์ในปีถัดมา แต่เนื่องจากนี้เป็นยาที่มีสิทธิบัตรและมีราคาแพง การเข้าถึงยาของผู้ป่วยจึงอยู่ในวงจำกัด อาจกล่าวได้ว่าปัญหาด้านการเข้าถึงยาที่หมักหมมมาอย่างยาวนานได้ปรากฏชัดในสมัยรัฐบาลทักษิณ การขาดแคลนยาเอฟฟาไวแรนซ์กลายเป็นปัญหาของผู้ติดเชื้อเอชไอวี ตัวอย่างที่สำคัญเช่น ในจังหวัดระยอง โรงพยาบาลไม่มียาที่จะส่งจ่ายให้แก่ผู้ป่วยได้ ถึงขนาดที่ต้องขอเฉลี่ยยามาจากจังหวัดใกล้เคียง (กรุงเทพธุรกิจ, 2548) สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะยาดังกล่าวมีราคาสูงมากอันเป็นผลของระบบสิทธิบัตร ซึ่งบริษัทเมอร์ค เป็นเจ้าของสิทธิบัตรยาประเภทนี้แต่เพียงผู้เดียวในการนำเข้าหรือผลิตเพื่อขาย (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2548: ออนไลน์) ในขณะเดียวกัน การเจรจาลดราคาขายของรัฐบาลไทยกับบริษัทผู้ทรงสิทธิไม่ประสบความสำเร็จ คณะทำงานเฉพาะกิจที่ถูกจัดตั้งขึ้น (ดังที่จะได้กล่าวในบทต่อไป) ไม่สามารถเจรจาให้บริษัทเหล่านั้นลดราคาขายได้ ในเวลานั้น ข้าราชการหัวก้าวหน้าและกลุ่มเอ็นจีโอจึงพิจารณานำไปสู่การพิจารณา

ถึงความจำเป็นในการประกาศใช้ซีแอล (ประชาชาติ, 2550ก, 7 พ.ค.: ออนไลน์; ฐานเศรษฐกิจ, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์) ดังที่จะได้กล่าวถึงในบทถัดไป

2.2 พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ: การขับเคลื่อนของพลังปกป้องสังคม

การอธิบายถึงที่มาของพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติจำเป็นต้องย้อนกลับไปพิจารณาถึง “โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค” ซึ่งเป็นหนึ่งในชุดนโยบายประชานิยมของพรรคไทยรักไทย⁸ กล่าวได้ว่า บริบททางเศรษฐกิจการเมืองในช่วงเวลาดังกล่าว ประชาชนในระดับต่าง ๆ รู้สึกผิดหวังกับการทำงานของพรรคประชาธิปัตย์ ชนชั้นสูงต่างไม่พอใจกับการบริหารงานทางเศรษฐกิจที่ทำให้เศรษฐกิจและตลาดหุ้นตกต่ำ ชนชั้นกลางรู้สึกเปราะบางกับราคาของสินค้าที่เพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่ชนชั้นแรงงานไม่พอใจนโยบายทางเศรษฐกิจจากไอเอ็มเอฟที่ทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจมากยิ่งขึ้นไปอีก ถึงตอนนั้นพรรคไทยรักไทยได้เข้ามาสร้างความหวังให้กับประชาชนโดยเฉพาะชาวรากหญ้า เครื่องมือที่สำคัญได้แก่ ชุดของนโยบายประชานิยมต่าง ๆ ที่มีการประชาสัมพันธ์ในช่วงหาเสียง โดยมีนโยบายการสร้างหลักประกันสุขภาพเป็นหนึ่งในบรรดาโยบายเหล่านั้น เมื่อพรรคไทยรักไทยได้รับชัยชนะในการเลือกตั้งด้วยคะแนนเสียงที่มากเป็นประวัติการณ์ และเป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาลกระทรวงสาธารณสุขจึงได้เริ่มโครงการ 30 บาท ตามข้อเสนอของภาคประชาสังคม นำร่องใน 6 จังหวัดในเดือนเมษายน พ.ศ.2544 และขยายเป็น 21 จังหวัดในเดือนมิถุนายน พ.ศ.2544 พอถึงเดือนตุลาคม ในปีเดียวกัน กระทรวงสาธารณสุขได้ขยายโครงการออกไปทั่วประเทศและบางส่วนของกรุงเทพฯ จนกระทั่งขยายครอบคลุมทั้งประเทศตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ.2545 เป็นต้นมา (อำพล จินดาวัฒน์, 2546: 170-1; วิโรจน์ ณ ระนอง, และอัญชญา ณ ระนอง, 2545: 1-2)

พอถึงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2545 รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้ “พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ” อย่างเป็นทางการ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารการเงินการคลังสำหรับการปฏิรูประบบสาธารณสุข กฎหมายฉบับนี้เป็นการรับประกันว่า ถ้าประชาชนเกิดการเจ็บป่วยหรือจำเป็นต้องเข้ารับบริการสาธารณสุข จะต้องได้รับการอย่างแน่นอน⁹ (อำพล จินดาวัฒน์, 2546: 172-3) วัตถุประสงค์ของพระราชบัญญัติฉบับนี้คือ การปฏิรูประบบ

⁸ กล่าวได้ว่า นโยบายนี้ยังไม่ปรากฏชัดเจนนักในช่วงที่มีการหาเสียงเลือกตั้งทั่วไปในช่วงปลายปีพ.ศ.2543 เมื่อเทียบกับนโยบายประชานิยมอื่นๆ แต่เมื่อภาคประชาสังคมได้เสนอนโยบายนี้ พรรคไทยรักไทยก็นำไปกำหนดเป็นนโยบายและปฏิบัติใช้ในเวลาอันรวดเร็ว

⁹ ควบคู่ไปกับพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ก็ได้มีความพยายามในการจัดทำร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ ซึ่งเป็นกฎหมายแม่บทด้านสุขภาพของคนไทย นายแพทย์อำพลเปรียบเทียบกับตัวอย่างน่าฟังว่า กฎหมายสุขภาพแห่งชาติมีความมุ่งหวังให้สังคมไทยเน้นการสร้างสุขภาพผ่านการช่อมสุขภาพ ในขณะที่กฎหมายหลักประกันสุขภาพแห่งชาติเป็นการรับประกันว่า ประชาชนที่เจ็บป่วยจะได้รับการช่อมสุขภาพและไม่ถูกทอดทิ้งจากรัฐ ในขณะที่กฎหมายสุขภาพแห่งชาติจึงเปรียบได้กับธรรมนูญสุขภาพแห่งชาติ (อำพล จินดาวัฒน์, 2546: 173) อย่างไรก็ตาม ภายใต้รัฐบาลทักษิณ กฎหมายสุขภาพแห่งชาติเป็นได้เพียงร่างกฎหมายเท่านั้น เมื่อเกิดความล่าช้าในกระบวนการออกกฎหมาย ความล่าช้าดังกล่าวนี้กลายเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พลังสังคมในประเทศไม่พอใจ ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

บริการสาธารณสุขไทยให้ทั่วถึงแก่ประชาชนทุกกลุ่มในสังคม แนวคิดของกฎหมายนี้มีพื้นฐานที่สำคัญมาจากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2540 ตามมาตรา 52 และมาตรา 82 สำหรับมาตรา 52 เนื้อหาสองวรรคแรกได้ระบุว่า...

“...บุคคลย่อมมีสิทธิเสมอกันในการได้รับบริการสาธารณสุขที่ได้มาตรฐาน และผู้ยากไร้มีสิทธิได้รับการรักษาพยาบาลจากสถานบริการสาธารณสุขของรัฐโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

การบริการทางสาธารณสุขของรัฐต้องเป็นไปอย่างทั่วถึงและมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องส่งเสริมให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชนมีส่วนร่วมด้วยเท่าที่จะกระทำได้...” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540) ในทำนองเดียวกันมาตรา 82 ของรัฐธรรมนูญได้ระบุว่า...

“...รัฐต้องจัดและส่งเสริมการสาธารณสุขให้ประชาชนได้รับบริการที่ได้มาตรฐานและมีประสิทธิภาพอย่างทั่วถึง...” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2540)

แนวคิดเรื่องหน้าที่ของรัฐในการให้บริการสาธารณสุขแก่ประชาชนที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญทั้งสองมาตราได้กลายมาเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

หากวิเคราะห์ถึงที่มาของพระราชบัญญัติฉบับนี้ พลังปกป้องสังคมในประเทศที่ได้กล่าวถึงในข้างต้นล้วนมีบทบาทในการผลักดันพระราชบัญญัติฉบับนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของกลุ่มแพทย์ชนบท ซึ่งนำโดยนายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และบทบาทของกลุ่มเอ็นจีโอที่เรียกร้องการเข้าถึงยา และต่อต้านการค้าที่ไม่เป็นธรรม ในประเด็นหลังจะได้วิเคราะห์อย่างละเอียดในส่วนถัดไป

หนึ่งในแกนนำที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันร่างกฎหมายฉบับนี้ให้กลายเป็นพระราชบัญญัติได้แก่ นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสมาชิกชมรมแพทย์ชนบท นายแพทย์สงวนเชื่อว่า หากมีการปฏิรูประบบการเงินการคลังในกระทรวงสาธารณสุขใหม่จะช่วยให้ระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าสามารถเกิดขึ้นได้ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 64-5) อาจกล่าวได้ว่า นายแพทย์สงวนมีพื้นฐานความคิดที่สำคัญมาจากการที่เขาเป็นหัวหน้าในโครงการของกระทรวงสาธารณสุขที่ชื่อ “โครงการปฏิรูประบบบริการสาธารณสุข” (Health Care Reform Project) เมื่อปีพ.ศ.2539 โครงการดังกล่าวเป็นความร่วมมือระหว่างกระทรวงสาธารณสุขไทยกับประชาคมยุโรป เพื่อมุ่งหวังให้มีการปฏิรูประบบสาธารณสุขที่มีปัญหาต่างๆ เช่น การกระจายบริการ การกระจายบุคลากร ปัญหาคุณภาพในการบริการ ปัญหาการเงินการคลัง และปัญหาเชิงจริยธรรม (อำพล จินดาวัฒน์, 2546: 40)

เมื่อรัฐบาลทักษิณได้จัดตั้งรัฐบาลและมีชื่อของนายแพทย์สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี เป็นรัฐมนตรี เขาจึงเห็นว่านี่เป็นโอกาสอันดีในการผลักดันร่างกฎหมายปฏิรูปสุขภาพฉบับประชาชน อันที่จริงแล้ว นายแพทย์สงวนได้มีความพยายามในการผลักดันแนวคิดเรื่องหลักประกันสุขภาพถ้วน

หน้าในประเทศไทยมาอย่างยาวนาน และเป็นผู้กร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า เพื่อเสนอรัฐบาลตั้งแต่ปีพ.ศ.2540 แต่ไม่ได้รับความสนใจจากผู้บริหารของกระทรวงสาธารณสุขในเวลานั้น (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 15) เมื่อพรรคไทยรักไทยได้เป็นแกนนำในการจัดตั้งรัฐบาล นายแพทย์สุรพงษ์ สืบวงศ์ลี ซึ่งในเวลานั้นเป็นผู้กำหนดนโยบายของรัฐบาลด้านสาธารณสุข ได้ติดต่อให้นายแพทย์สงวนเข้ามาเสนอนโยบายต่อพ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร เขาจึงเสนอนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า และการปฏิรูประบบสาธารณสุข โดย (1) การปฏิรูประบบการเงินการคลังสาธารณสุขในรูปแบบของภาษี กล่าวคือ จัดระบบการใช้จ่ายของประชาชนด้านสาธารณสุขจากที่จ่ายแบบตัวใครตัวมัน ให้มาจ่ายแบบรวมหมู่ และรัฐบาลร่วมอุดหนุนค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ด้วย (2) การจัดสรรงบประมาณใหม่ จากเดิมที่รัฐบาลมักใช้ความเจริญของพื้นที่เป็นตัวตั้งในการจ่ายงบประมาณ มาเป็นการใช้จำนวนของประชากรเป็นตัวตั้ง เพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมและใช้ทรัพยากรได้อย่างเหมาะสม และ (3) การปฏิรูปกิจกรรมด้านสาธารณสุข จากการรักษามาเป็นการส่งเสริมสุขภาพ ข้อเสนอเหล่านี้ตรงกับความต้องการของนายกรัฐมนตรีอยู่แล้ว พรรคไทยรักไทยจึงนำนโยบายนี้ไปปฏิบัติภายใต้ชื่อ “นโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรค” (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 92)

ควบคู่ไปกับบทบาทของกลุ่มแพทย์ชนบทและข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุขแล้ว หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ยังได้รับความร่วมมือจากเอ็นจีโอและภาควิชาการอีกด้วย ตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 เป็นต้นมา เครือข่ายองค์กรภาคประชาชน ซึ่งนำโดยเครือข่ายองค์กรของผู้ติดเชื้อเอชไอวี เครือข่ายองค์กรผู้พิการ องค์กรผู้หญิง องค์กรเกษตรทางเลือก องค์กรสิทธิผู้บริโภค องค์กรแรงงาน ฯลฯ ได้นำแนวคิดของนายแพทย์สงวนไปรณรงค์ในสังคม (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 15) ผู้ที่มีบทบาทสำคัญเช่น อาจารย์จอน อึ้งภากรณ์ มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ ได้เป็นตัวตั้งตัวตีในการจัดประชุมที่ศูนย์กลางนักเรียนคริสเตียนสะพานหัวช้าง เพื่อชี้แจงถึงหลักการและเนื้อหาของกฎหมายฉบับนี้ต่อองค์กรพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ นอกจากนี้ อาจารย์จอนยังได้ประสานงานกับเดช พุ่มดชา คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาเอกชน (กปอพช.) ผลักดันโครงการดังกล่าว เดชได้ระดมผู้แทนองค์กรเด็ก องค์กรสตรี องค์กรสลัม ฯลฯ เพื่อมาแลกเปลี่ยนข้อมูลและผลักดันกฎหมายดังกล่าว ทางด้านดร.ธีรนารถ กาญจนอักษร กลุ่มเศรษฐศาสตร์การเมือง ได้จัดประชุมองค์กรพัฒนาเอกชนและนักวิชาการที่เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อมีการร่างกฎหมายขึ้น สารี อ่องสมหวัง ระกาวิน ลักษณ์วานิชพันธ์ ยุพดี ศิริสินสุข ก็เป็นตัวตั้งตัวตีในการรวบรวมรายชื่อจากประชาชนจนได้รายชื่อประชาชนกว่า 60,000 รายชื่อเพื่อเสนอต่อรัฐสภา ในฐานะร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าฉบับประชาชน¹⁰ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 15 และ 77-9)

ทั้งนี้ ในช่วงเวลาที่ภาคประชาสังคมและพลังสังคมอื่นๆในประเทศกำลังร่วมกันเสนอมีการเสนอร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพ พรรคการเมืองต่างๆ อาทิ พรรคไทยรักไทย

¹⁰ ร่างกฎหมายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้านับเป็นกฎหมายฉบับประชาชนฉบับที่ 2 ที่มีการรวบรวมรายชื่อประชาชนจำนวน 50,000 รายชื่อ ต่อจากกฎหมายพระราชบัญญัติป่าชุมชน

พรรคชาติไทย หรือแม้แต่พรรคฝ่ายค้านในเวลานั้นอย่างพรรคประชาธิปัตย์ ยังได้เสนอร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้พร้อมกันด้วย ปรากฏว่ามีการส่งร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้พร้อมกันมาก ถึง 7 ฉบับ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 79) ในที่สุด ร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าของรัฐบาลได้รับการพิจารณาจากรัฐสภาเป็นกฎหมาย ในขณะที่ร่างพระราชบัญญัติฉบับประชาชนกลับใช้เวลาในการตรวจสอบความถูกต้องของรายชื่อนานถึง 8 เดือน (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 15) สำหรับภาคประชาสังคม พวกเขารู้สึกผิดหวังที่ร่างกฎหมายฉบับประชาชนกลายเป็นกฎหมายของรัฐบาล แต่ถือเป็นสิ่งที่พวกเขายอมรับได้เนื่องจากเนื้อหาของกฎหมายนี้ เพิ่มความก้าวหน้าให้กับประชาชนในการรับบริการสาธารณสุขจากภาครัฐ (จอห์น อิงก์ภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552)

ภายหลังจากรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า พ.ศ. 2545 อย่างเป็นทางการ กระทรวงสาธารณสุขก็ได้จัดตั้งหน่วยงานขึ้นมารองรับ อันได้แก่สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ หรือ สปสช. ในวันที่ 19 พฤศจิกายน พ.ศ.2545 โดยเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นสำนักงานเลขานุการของคณะกรรมการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณให้สปสช. ตั้งแต่ปี พ.ศ.2546 ในอัตราเหมาจ่าย 1,202 บาทต่อประชากร และเพิ่มมาเป็น 2,202 บาทต่อประชากรในปีงบประมาณ 2552 ซึ่งถือว่าเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 83.19 (สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2552) การเกิดขึ้นของพระราชบัญญัติฉบับนี้ตามโครงการ 30 บาท เปิดโอกาสให้ประชาชนจำนวนมากกว่า 40 ล้านคน¹¹ สามารถขึ้นทะเบียนเพื่อรับสิทธิในการรักษาพยาบาลฟรี หลักการนี้จึงเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการสร้างหลักประกันสุขภาพขั้นพื้นฐานในประเทศไทย (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548: 59) พระราชบัญญัติฉบับนี้จึงกลายมาเป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการประกาศซีแอลในประเทศไทย (จอห์น อิงก์ภากรณ์, *สัมภาษณ์*, 9 มกราคม 2552)

อย่างไรก็ตาม ในอีกด้านหนึ่ง ผลของนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าได้นำไปสู่ข้อวิพากษ์วิจารณ์บางประการ สำหรับผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายนี้ แม้ว่าการถือกำเนิดขึ้นของพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติตามโครงการ 30 บาท ได้กลายมาเป็นปรากฏการณ์ใหม่ในวงการสาธารณสุขไทยอย่างไม่เคยมีมาก่อน ประชาชนที่มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงยารักษาโรคได้มากขึ้น รวมถึงชาวต่างชาติที่อยู่ในประเทศไทย แต่นโยบายดังกล่าวได้นำไปสู่ปัญหาในเชิงการบริหารจัดการที่ส่งผลกระทบต่อการนำนโยบายไปปฏิบัติให้เกิดประสิทธิภาพ จากการสัมภาษณ์นายแพทย์บางส่วน พวกเขามีความเห็นเห็นว่า นโยบายดังกล่าวนี้มีปัญหาที่สำคัญอยู่ 2 ประการ ดังต่อไปนี้

¹¹ อย่างไรก็ดี นักวิชาการบางกลุ่มได้ชี้ให้เห็นว่าพระราชบัญญัติฉบับนี้มิได้เป็นเรื่องที่แปลกใหม่ในสังคมไทย โครงการ 30 บาทเป็นเพียงบทสุดท้ายของโครงการหลักประกันสุขภาพต่างๆที่ได้ดำเนินมาอย่างยาวนาน ดังที่ได้นำเสนอไว้ในข้างต้น วิโรจน์และอัญชนาชี้ให้เห็นว่า โครงการ 30 บาทเป็นการมอบสวัสดิการต่อยอดให้แก่ประชาชนกลุ่มที่ไม่ได้รับประโยชน์จากโครงการสาธารณสุขของรัฐก่อนหน้านี้ ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรที่มีจำนวนไม่มาก นี่จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้โครงการนี้สามารถขยายครอบคลุมไปทั่วประเทศได้ในเวลาอันรวดเร็ว (วิโรจน์ ณ ระนอง, และอัญชนา ณ ระนอง., 2545: 45)

ประการแรก ในช่วงแรกของการให้บริการโรงพยาบาลเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะโรงพยาบาลประจำจังหวัดได้ประสบปัญหาในเรื่องของการบริหารงบประมาณของรัฐที่มีอยู่อย่างจำกัด ในขณะที่ ปริมาณผู้มาเข้ารับบริการมีเป็นจำนวนมาก กล่าวคือ การจัดสรรงบประมาณโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าเป็นการจัดสรรงบประมาณเหมาจ่ายให้แก่ประชากรในแต่ละพื้นที่ รัฐบาลจะจ่ายงบประมาณให้โรงพยาบาลในระบบเหมาจ่าย โดยสถานพยาบาลที่ได้รับงบประมาณต้องทำหน้าที่บริหารงบประมาณจำนวนนั้นๆในแต่ละปี หากคนไข้มีปริมาณมากกว่างบประมาณที่ได้รับจัดสรร โรงพยาบาลหรือสถานบริการนั้นๆจำเป็นต้องใช้งบประมาณของตนเอง¹² (กัญญิกา ร้อยสา, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553; รังสรรค์ บำรุงรักษา, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553) นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะอธิบายว่า การปฏิรูประบบการเงินการคลังด้วยการจัดสรรงบประมาณแบบจ่ายเงินต่อหัวประชากรให้กับสถานพยาบาลเพื่อจัดบริการให้แก่ประชาชนนี้ สะท้อนความคิดที่ว่ารัฐบาลต้องมีพฤติกรรมในการให้บริการทางสาธารณสุขแก่ประชาชนในฐานะพันธะสัญญา มากกว่าพฤติกรรมแบบผู้ให้-ผู้รับบริการแบบเดิม การปฏิรูปนี้จึงทำให้เกิดปฏิกิริยาจากแพทย์และพยาบาลบางกลุ่มที่แต่งชุดดำออกมาประท้วงพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (อำพล จินดาวัฒนะ, 2546: 52) แม้ว่าในปัจจุบันการบริหารจัดการตามโรงพยาบาลต่างๆสามารถกระทำได้อย่างลงตัวมากยิ่งขึ้น แต่การจัดสรรงบประมาณจากภาครัฐยังคงไม่เพียงพอ ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องหาทางจัดการต่อไป (วินิต วิไลวงษ์วัฒนกิจ, *สัมภาษณ์*, 12 เมษายน 2553; มนตรี ดนัยดุษฎีกุล, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553; กัญญิกา ร้อยสา, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553) นายแพทย์โกมาตรแสดงความวิตกกังวลว่า ในสภาวะที่เศรษฐกิจถดถอย โครงการนี้อาจประสบปัญหาความล้มเหลวทางการคลังได้ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548: 59)

ประการที่สอง ผลจากการที่นโยบายนี้เปิดโอกาสให้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงยาได้มากขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่ง การเข้าถึงยาและการรักษาที่ง่ายขึ้นของประชาชนได้นำไปสู่ความไม่พอใจจากกลุ่มแพทย์ที่ประกอบกิจการธุรกิจภาคเอกชน พวกเขาเสียผลประโยชน์ทางธุรกิจจากการที่กลุ่มชนชั้นกลางสามารถเข้าถึงยาในราคาถูกลงได้มากขึ้น¹³ ในขณะเดียวกันก็ได้มีแพทย์บางกลุ่มซึ่งมีความสัมพันธ์อันดีกับบรรษัทยาข้ามชาติ ออกมาขัดขวางระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า รวมถึงการประกาศซีแอลด้วย (วิชัย โชควิวัฒน์, *สัมภาษณ์*, 9 สิงหาคม 2553; วินิต วิไลวงษ์วัฒนกิจ, *สัมภาษณ์*, 12 เมษายน 2553; มนตรี ดนัยดุษฎีกุล, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553; รังสรรค์ บำรุงรักษา, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553) อันที่จริงแล้ว กระแสต่อต้านหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้ามิได้เกิดขึ้นในประเทศไทยเพียงประเทศเดียว ในกรณีสหรัฐอเมริกา ความพยายามในการผลักดันระบบประกันสาธารณสุขถูกขัดขวางจากกลุ่มบรรษัทยาข้ามชาติ

¹² ในขณะที่ระบบประกันสังคม รัฐบาลให้งบเป็นรายบุคคลที่มีรายชื่อประกันสังคม ทำให้โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าถูกวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงงบประมาณ

¹³ นายแพทย์มนตรี ดนัยดุษฎีกุล ได้ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า คลินิกบางแห่งที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบประกันสุขภาพหรือประกันสังคม ได้การแยกยาเป็นสองประเภทเป็นกลุ่มสำหรับคนไข้ประกันสังคม และกลุ่มคนไข้ประกันภัยและจ่ายเงินสด (มนตรี ดนัยดุษฎีกุล, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553)

กฎหมายประกันสุขภาพของบิล คลินตัน ถูกล้มในสภาองเกรส กล่าวคือ ประเด็นเรื่องการปฏิรูประบบสาธารณสุขเพื่อช่วยเหลือชาวอเมริกันเป็นจำนวนมากที่เข้าไม่ถึงระบบบริการสาธารณสุขเป็นประเด็นที่คลินตันใช้เป็นนโยบายชูโรงในช่วงหาเสียงเลือกตั้งปีพ.ศ.2535 และได้รับการตอบรับอย่างมหาศาลจากประชาชน แต่ทว่า เมื่อคลินตันได้รับเลือกตั้งเป็นประธานาธิบดี ความพยายามในการปฏิรูปสาธารณสุขถูกขัดขวาง ส่วนหนึ่งมาจากภายในพรรคเดโมแครตเองที่ไม่ลงรอยกันในเรื่องรายละเอียดของการปฏิรูป ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งมาจากพรรครีพับลิกัน ซึ่งขัดขวางทุกนโยบายของประธานาธิบดีคลินตัน (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548: 91-2) และส่วนสุดท้ายมาจากกลุ่มประกันภัย กลุ่มบรรษัท และกลุ่มวิชาชีพของรัฐบาลซึ่งมองว่า การปฏิรูประบบสาธารณสุขจะมากกระทบกับฐานผลประโยชน์ของกลุ่มธุรกิจตนเองพลังเหล่านี้มีจำนวนมากกว่าพลังสนับสนุนการปฏิรูป จนกระทั่งพวกเขาประสบความสำเร็จในการลอบบีสภาองเกรสให้คว่ำร่างกฎหมายหลักประกันสุขภาพของคลินตันลง (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 107)

ในกรณีของไทยก็เช่นเดียวกัน นโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรค ได้ส่งผลกระทบต่อการประกอบธุรกิจของกลุ่มแพทย์บางกลุ่ม จนนำไปสู่ความไม่พอใจในตัวนโยบาย นายแพทย์สงวน ใต้ถายทอดประสบการณ์ที่น่าสนใจว่า เมื่อครั้งที่โครงการ 30 บาทเกิดขึ้นได้ไม่นาน กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพทางการแพทย์ได้รวมตัวกันจัดประชุมในหัวข้อ “ผลกระทบของโครงการ 30 ต่อการทำธุรกิจของแพทย์” วัตถุประสงค์ของการประชุมในครั้งนั้นคือ การวิเคราะห์ถึงความเสียหายของสถานพยาบาลเอกชนจากโครงการ 30 บาทฯ โดยละเอียดการพูดถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับจากหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า นายแพทย์สงวนวิเคราะห์ว่า การประชุมนี้สะท้อนถึงความรู้สึกไม่มั่นคงของแพทย์ในวิชาชีพ จากนโยบาย 30 บาทฯ¹⁴ (สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, 2548: 132) นอกจากนี้ ในทำนองเดียวกัน กรณีของร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ แพทย์และพยาบาลบางกลุ่มแสดงความกังวลว่า การเปิดสถานพยาบาลเอกชนจะไม่สามารถกระทำได้ ทำให้ร่างพรบ.ฉบับดังกล่าวถูกขัดขวางไว้ เนื่องจากร่างกฎหมายนี้ได้บรรจุมาตราที่ห้ามการแสวงหากำไรทางธุรกิจด้านสาธารณสุข ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้จึงไม่ได้รับการผลักดันจากรัฐบาลให้กลายเป็นกฎหมาย ประเด็นดังกล่าวนี้จะได้กล่าวถึงในส่วนต่อไปเพื่อชี้ให้เห็นถึงความไม่พอใจของพลังปกป้องสังคมที่มีต่อรัฐบาลทักษิณ

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าในทางปฏิบัติโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้ามีปัญหาทั้งในทางปฏิบัติและในทางธุรกิจที่ขัดผลประโยชน์ของภาคเอกชน แต่ไม่มีรัฐบาลใดกล้ายกเลิกโครงการดังกล่าวนี้ เนื่องจากพวกเขาตระหนักดีว่า การกระทำเช่นนั้นย่อมถูกต่อต้านอย่างขนานใหญ่จากสังคม (มนตรี ดนัยดุขฎีกุล, *สัมภาษณ์*, 23 เมษายน 2553) ผลก็คือ นโยบายนี้ยังคงดำเนินอยู่ต่อไปเพื่อลดทอนความไม่พอใจในสังคม มิให้มากกระทบกับเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาลและการดำเนินนโยบายทางเศรษฐกิจ ดังเช่น การเจรจาเขตการค้าเสรี เป็นต้น

¹⁴ แม้แต่ภรรยาของนายแพทย์สงวนเอง คลินิกเอกชนของเธอก็ได้รับผลกระทบเช่นเดียวกัน

3. รัฐบาลทักษิณกับเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ: การเจรจาทรัพย์สินทางปัญญากับพลังสังคมไทย

จากการวิเคราะห์ในส่วนที่ผ่านมา การทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดสามารถดำเนินต่อไปได้ตราบเท่าที่รัฐบาลสามารถควบคุมความไม่พอใจของคนในสังคมไว้ได้ กรณีของนโยบาย 30 บาท รักษาทุกโรค เป็นหนึ่งในนโยบายที่ช่วยสร้างความพึงพอใจในสังคม และลดความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลและพลังปกป้องสังคม กล่าวคือ เมื่อพรรคไทยรักไทยได้รับการเลือกตั้งด้วยคะแนนถล่มทลายอีกครั้งในปีพ.ศ. 2548 จนกระทั่งได้จัดตั้งรัฐบาลอีกครั้งในสมัยที่ 2 นโยบายประชานิยม เช่น โครงการ 30 บาท ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป แต่ทว่าในเวลาเดียวกัน นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ก็ปรากฏชัดยิ่งขึ้น หนึ่งในนโยบายเศรษฐกิจดังกล่าว ได้แก่ การเจรจาเขตการค้าเสรีระหว่างไทยและสหรัฐฯ ที่รัฐบาลทักษิณเจรจามาอย่างยาวนานและต้องการผลักดันให้การเจรจากลายเป็นข้อตกลงอย่างเป็นทางการขึ้น การวิเคราะห์ในส่วนนี้จะได้ชี้ให้เห็นว่า ผลของการเจรจาดังกล่าวได้สร้างความไม่พอใจให้กับนักวิชาการและเอ็นจีโออย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งพวกเขาวิตกกังวลว่าอาจส่งผลกระทบต่อการใช้ถึงยาของประชาชน

การเจรจาระหว่างคณะเจรจาการค้าไทยและสหรัฐฯ ได้เริ่มต้นอย่างเป็นทางการ เมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ.2547 โดยที่ทั้งสองฝ่ายตกลงร่วมกันในการกำหนดให้มีการเจรจาทุกๆ 2-3 เดือน การเจรจาเอฟทีเอของทั้งสองประเทศเกิดขึ้นทั้งหมด รวม 6 รอบ และมีการเจรจานอกรอบ 1 ครั้ง การเจรจารอบแรกและรอบที่สองจัดขึ้นระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน ถึง 2 กรกฎาคม พ.ศ.2547 และระหว่างวันที่ 11-15 ตุลาคม พ.ศ.2547 ที่มลรัฐฮาวาย รอบที่สามระหว่างวันที่ 4-8 เมษายน พ.ศ.2548 ที่พัททยา รอบที่สี่ระหว่างวันที่ 11-15 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 ที่มลรัฐมอนทานา รอบที่ห้าระหว่างวันที่ 26-30 กันยายน พ.ศ.2548 ที่มลรัฐฮาวาย และมีการเจรจานอกรอบ ระหว่างวันที่ 14-18 พฤศจิกายน พ.ศ.2548 ที่กรุงลอนดอน และสุดท้ายรอบที่หก เกิดขึ้นระหว่างวันที่ 9-13 มกราคม พ.ศ.2549 ที่จังหวัดเชียงใหม่ ก่อนที่การเจรจายุติลงชั่วคราวอันเนื่องมาจากการรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายนของปีเดียวกัน

ประเด็นในการเจรจาแต่ละครั้งมีความหลากหลายอย่างมาก จนมีผู้กล่าวว่า การเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ เป็น “เอฟทีเอครบจักรวาล” (comprehensive FTA) อันหมายถึงการเจรจาเขตการค้าเสรีที่ครอบคลุมประเด็นการค้าการลงทุนอย่างกว้างขวางกว่า 22 ประเด็น โดยสามารถแบ่งได้เป็นเรื่องการค้าสินค้า การค้าบริการ การลงทุน ทรัพย์สินทางปัญญา และประเด็นอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการค้า เช่น การจัดซื้อจัดจ้างโดยรัฐ นโยบายการแข่งขัน กระบวนการศุลกากร แรงงาน และสิ่งแวดล้อม (พาณิชย์, กระทรวง. กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ, 2553: ออนไลน์) ผลที่สำคัญคือ การเจรจาในบางประเด็นส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในประเทศ จนนำไปสู่แรงกดดันต่อต้านจากพลังปกป้องสังคมในประเทศ หนึ่งในประเด็นที่สำคัญ ได้แก่ การเจรจาการค้าที่เชื่อมโยงกับเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งนำไปสู่การต่อต้านจากภาคประชาสังคม ซึ่งนำโดยกลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน หรือเอฟทีเอวอตซ์

(FTA Watch) นักวิชาการ และกลุ่มวิชาชีพต่างๆ พวกเขาแสดงจุดยืนอย่างชัดเจนว่า ไม่เห็นด้วยกับการนำประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาไปเป็นส่วนหนึ่งของการเจรจาการค้า อันที่จริงแล้ว คณะเจรจาการค้าของไทยในฐานะตัวแทนรัฐบาลไทยได้ยินยอมให้ฝ่ายคณะเจรจาอเมริกันนำเอาประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการเจรจาอย่างเป็นทางการตั้งแต่การเจรจารอบที่สาม ที่เมืองพัทยา จังหวัดชลบุรี ผลที่สำคัญคือ ได้มีกลุ่มผู้ชุมนุมมารวมตัวกันประท้วงการเจรจาเอฟทีเอนี้ถึงกว่า 1,500 คน พร้อมกันนั้น คณะทำงานของกลุ่มเอฟทีเอเวอร์ธซ์ และเครือข่ายพันธมิตรจำนวน 15 คน ได้เข้าพบนายนิธย์ พิบูลสงคราม หัวหน้าคณะเจรจาฝ่ายไทย เพื่อให้ถอดประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาออกจากโต๊ะเจรจา แต่ไม่เป็นผล (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2548, 8 เม.ย.)

สาเหตุที่พลังภาคประชาสังคมต่างๆ ไม่พอใจกับการที่ทรัพย์สินทางปัญญาต้องเป็นเงื่อนไขในการเจรจาเอฟทีเอ เนื่องจากพวกเขาได้ศึกษาประสบการณ์จากการเจรจาการค้ากับสหรัฐฯ ในกรณีของ (1) เขตการค้าเสรีอเมริกา-ชิลี (2) เขตการค้าเสรีอเมริกา-สิงคโปร์ และ (3) เขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ (North America Free Trade Area -- NAFTA) ภายหลังจากการลงนามเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ ประเทศชิลีและสิงคโปร์ ล้วนได้รับผลกระทบอย่างหนักในเรื่องต่างๆ ตั้งแต่ด้านเกษตรกรรม ด้านสิทธิบัตร ด้านการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจ รวมไปถึงด้านระบบตุลาการ ประเด็นเหล่านี้ส่งผลเสียอย่างมากต่อประชาชนภายในประเทศนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรยา ในกรณีของทรัพย์สินทางปัญญา ประเทศเหล่านี้ต่างได้รับผลกระทบจากการจดสิทธิบัตรเหนือสิ่งมีชีวิต สหรัฐฯ ในฐานะประเทศที่มีระดับการวิจัยและพัฒนาทางด้านเทคโนโลยีชีวภาพสูงกว่าประเทศอื่น สามารถดัดแปลงพันธุกรรมของพืชสมุนไพร พันธุ์สัตว์ จุลินทรีย์ หรืออวัยวะมนุษย์ รวมถึงอาหารและยา เพื่อจดสิทธิบัตรเหนือสิ่งประดิษฐ์ที่มีการดัดแปลงเพียงเล็กน้อยได้ พลังสังคมต่างวิตกกังวลว่า ประเทศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพสูงรวมทั้งประเทศไทย เมื่อลงนามในเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ ก็ย่อมมีโอกาสเสี่ยงต่อการถูกผูกขาดสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิตได้ ในกรณีของสิทธิบัตรยา ประเทศที่มีข้อตกลงเอฟทีเอกับสหรัฐฯ ต้องขยายความคุ้มครองสิทธิบัตรจาก 20 ปีเป็น 25 ปี และยกเลิกการใช้มาตรการซีแอล ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขที่คู่ภาคีต้องยอมรับ ข้อเรียกร้องเหล่านี้ถือเป็นเรื่องที่ประเทศต่างๆ รู้จักกันในชื่อว่า “ทริปส์พลัส” (TRIPs-plus) ดังที่ได้กล่าวถึงในบทที่สาม (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2546, 13 ต.ค.: ออนไลน์; กรรณิการ์ กิจดิเวชกุล, 2549: ออนไลน์) ในกรณีของไทยก็เช่นเดียวกัน เอ็นจีโอ นักวิชาการ และผู้ป่วยต้องวิตกกังวลว่า เอฟทีเอไทย-สหรัฐฯ จะก่อให้เกิด จะนำไปสู่ปัญหาเดียวกัน ในกรณีของยาพวกเขาประเมินว่า หากข้อตกลงเอฟทีเอไทย-สหรัฐฯ เกิดขึ้นจริง กลุ่มผู้ติดเชื้อ ผู้ป่วยเรื้อรัง และประชาชนทั่วไปจำเป็นต้องจ่ายค่ายาเพิ่มขึ้น 20,000 ล้านบาทต่อปี (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2548, 8 เม.ย.) นี่จึงเป็นสาเหตุให้ภาคประชาสังคมออกมาต่อต้านการเจรจาเขตการค้าเสรีเป็นจำนวนมาก

อย่างไรก็ตาม การชุมนุมต่อต้านครั้งสำคัญที่สุดเกิดขึ้นในการเจรจาที่หก ณ จังหวัดเชียงใหม่ หากย้อนไปพิจารณาเนื้อหาในส่วนที่ผ่านมา ในช่วงรัฐบาลทักษิณ ประเทศไทยประสบกับปัญหาการเข้าถึงยา นโยบาย 30 บาท จึงมีส่วนสำคัญอย่างมากในการช่วยให้ผู้ป่วยเข้าถึงยาและได้รับความนิยมนิยมของประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย อย่างไรก็ตามมาถึงการเจรจาเอฟทีเอไทย-สหรัฐในรอบที่ 6 ที่จังหวัดเชียงใหม่ บรรยากาศทางการเมืองดูเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง กลับมีผู้ออกมาชุมนุมประท้วงการเจรจาเอฟทีเอครั้งนี้ถึงกว่า 10,000 คน ซึ่งมากกว่าการประท้วงที่พ่ายไปถึง 10 เท่า การชุมนุมประท้วงเกิดขึ้นหน้าโรงแรมแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นสถานที่เจรจาแบบปิดระหว่างคณะเจรจาทั้งสองฝ่าย กลุ่มผู้ชุมนุมประกอบไปด้วยกลุ่มคนหลากหลายอาชีพ เช่น ชาวนา เกษตรกร ผู้ยากไร้ นักวิชาการ และนิสิตนักศึกษา รวมถึงกลุ่มผู้ติดเชื้อเอชไอวีด้วย สำหรับผู้ป่วยพวกเขากังวลว่า การเจรจาเอฟทีเอซึ่งมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรยา จะส่งผลกระทบต่อเข้าถึงยาของผู้ป่วยเรื้อรัง โดยในช่วงเวลาที่ชุมนุมพวกเขากำลังได้รับประโยชน์จากโครงการ 30 บาท และยาสามัญซึ่งรัฐเป็นผู้จัดสรรให้ จากประสบการณ์ของพวกเขาในประเทศอื่นที่ลงนามเขตการค้าเสรีกับสหรัฐ ประเทศภาคีจำเป็นต้องยกระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา จนกระทั่งการเข้าถึงยาราคาถูกถูกจำกัด (*Bangkok Post*, 2006, 8 Jan: online)

ในขณะที่กลุ่มประชาสังคมเคลื่อนไหวรุนแรงมากยิ่งขึ้น ทักษิณก็ออกมาสนับสนุนกลุ่มต่อต้านนี้ แต่จุดประสงค์ของเขาคือ การใช้พลังประชาชนอ้างอิงกับคณะเจรจาสหรัฐ ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์เดียวกันกับที่ฝ่ายตัวแทนสหรัฐมักอ้างถึงสภาคองเกรส อีกเหตุผลหนึ่งคือ เขาได้ประโยชน์ทางอ้อมจากการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงออกซึ่งความไม่พอใจ มากกว่าต้องการกดทับความกังวลเหล่านั้นไว้ ดังนั้น ไม่ใช่การให้ความสำคัญกับจุดยืนของภาคประชาสังคมอย่างแท้จริง การเจรจาเอฟทีเอไทย-สหรัฐในรอบที่ 6 ยุติลง พร้อมกับคำชี้แจงสรุปผลการเจรจาจากนายนิติย์ พิบูลสงคราม หัวหน้าคณะเจรจาของไทยได้กล่าวว่า สหรัฐฯเสนอลดภาษีเหลือร้อยละ 0 แก่สินค้าอุตสาหกรรมไทยในตลาดสหรัฐฯ¹⁵ แลกกับการที่ไทยตกลงลดภาษีร้อยละ 71 ของมูลค่าสินค้านำเข้าจากสหรัฐฯต่อปี¹⁶ ในด้านเกษตรกรรม รัฐบาลไทยเสนอให้สหรัฐลดการอุดหนุนสินค้าบางรายการ และใช้กฎแหล่งกำเนิดของสินค้าเพื่อสร้างความเท่าเทียมกัน นอกจากนี้ยังมีเรื่องการเปิดเสรีภาคบริการและการลงทุน ที่ทั้งสองฝ่ายตกลงให้มีการแข่งขันกันอย่างเสรีและถ่ายทอดเทคโนโลยีเพื่อพัฒนาคุณภาพของการลงทุน เป็นต้น (*กรุงเทพธุรกิจ*, 2549, 13 ม.ค.: ออนไลน์) เหล่านี้ถือเป็นประเด็นสำคัญที่นายนิติย์ หัวหน้าคณะเจรจาเปิดเผยโดยไม่มีการพูดถึงประเด็นที่เอ็นจีโอและนักวิชาการวิตกกังวลมากที่สุดนั่นคือ เรื่องทรัพย์สินทางปัญญา

¹⁵ สินค้าส่งออกของไทยได้แก่ เครื่องใช้ไฟฟ้าเกือบทุกรายการ ผลิตภัณฑ์จากไม้และยาง เครื่องแก้วและเซรามิก ผลิตภัณฑ์พลาสติก อัญมณีและเครื่องประดับ กลุ่มอาหารแปรรูป ผลิตภัณฑ์เหล็ก สิ่งทอและเครื่องนุ่งห่มบางรายการ

¹⁶ ยกเว้นสินค้าที่มีความอ่อนไหวต่อตลาดของไทย เช่น เนื้อสัตว์ นม ข้าวโพด มันฝรั่ง ชา กาแฟ และหัวหอม รัฐบาลไทยเสนอให้ลดภาษีบนกรอบ 10 ปี หรือจัดเป็นสินค้าที่มีการใช้มาตรการป้องกัน

อย่างไรก็ตาม หลังจากการเจรจาที่หกล้านดอลลาร์ได้ไม่นาน กลุ่มเอ็นจีโอระหว่างประเทศที่ชื่อ กลุ่มไบแลทเธอรอลดอทโออาร์จี (Bilaterals.Org) ได้เปิดเผยข้อมูลจากการเจรจาผ่านเว็บไซต์ของพวกเขา ข้อเสนอดังกล่าวได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยยอมรับถึงการคุ้มครองสิทธิบัตรที่เข้มงวดอย่างมาก และสร้างความวิตกกังวลต่อพลังสังคมในไทยต่อการเข้าถึงยาของผู้ป่วย เนื้อหาของข้อเรียกร้องจากคณะผู้แทนสหรัฐฯระบุพอสังเขปได้ว่า (1) รัฐบาลไทยต้องยอมรับในการจดสิทธิบัตรเหนือพืชและสัตว์ ตลอดจนวิธีการวินิจฉัยโรค ขั้นตอนการรักษาผู้ป่วย และกระบวนการในการผ่าตัดทั้งต่อคนและสัตว์¹⁷ (2) รัฐบาลต้องควบคุมไม่ให้มีการคัดค้านคำขอรับสิทธิบัตรก่อนการออกสิทธิบัตร (3) รัฐบาลไทยต้องจำกัดการบังคับใช้สิทธิให้ใช้ได้ในกรณีฉุกเฉินเท่านั้น และต้องจ่ายค่าตอบแทนสูงแก่ผู้ทรงสิทธิ (4) รัฐบาลไทยต้องขยายอายุสิทธิบัตรออกไปจากความล่าช้าในกระบวนการจดสิทธิบัตร และ (5) รัฐบาลไทยต้องเปิดโอกาสให้มีการแก้ไขคำขอรับสิทธิบัตรได้อย่างน้อย 1 ครั้ง และสิ่งประดิษฐ์ที่ขอยื่นจดทะเบียนไม่จำเป็นต้องมีการทดลองหรือนำไปใช้ในทางอุตสาหกรรมได้ นอกจากนี้ ภายใต้ข้อเรียกร้องในบทสิทธิบัตรสหรัฐฯได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยยอมรับมาตรการเพิ่มเติมที่เกี่ยวข้องกับการขึ้นทะเบียนตำรับยา อันได้แก่ (1) รัฐบาลไทยต้องผูกขาดข้อมูลยาใหม่เป็นเวลา 5 ปี ไม่ว่าจะข้อมูลนั้นจะใช้ในการขึ้นทะเบียนตำรับในไทยหรือในต่างประเทศ (2) รัฐบาลไทยต้องผูกขาดข้อมูลคลินิกใหม่ของตัวยาเก่า 3 ปี ไม่ว่าจะข้อมูลนั้นจะใช้ในการขึ้นทะเบียนตำรับในไทยหรือใช้ในต่างประเทศมาแล้ว และ (3) รัฐบาลไทยต้องมีมาตรการป้องกันมิให้การขึ้นทะเบียนตำรับยามีการละเมิดสิทธิบัตร และต้องแจ้งให้เจ้าของสิทธิบัตรทราบถึงการขึ้นทะเบียนตำรับยานั้น (Bilateral.Org, 2006: online)¹⁸ หากกล่าวให้ชัดเจนลงไปสู่กฎหมายสิทธิบัตรของไทย คณะเจรจาสหรัฐฯเรียกร้องให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรมาตรา 51 เป็นว่า หากไทยจะประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรแล้ว ต้องดำเนินการขออนุญาตจากผู้ทรงสิทธิก่อน รวมถึงการขยายอายุการคุ้มครองสิทธิบัตรเป็น 25 ปี การแก้ไขพรบ.ในลักษณะนี้ถือว่าเป็นข้อตกลงที่เกินกว่าข้อตกลงทริพส์ และส่งผลให้ข้อยึดหยุ่นที่องค์การการค้าโลกเปิดทางไว้ ไม่สามารถใช้ได้ในประเทศไทย (วิชัย โชควิวัฒน์, 2550: 14-5)

ข้อเรียกร้องดังกล่าวนี้ได้รับการยอมรับโดยนายคณิสสร นาวานุเคราะห์ อธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญา ในเวลานั้นว่า เป็นเอกสารบนโต๊ะเจรจาจริง (จิราพร ลิ้มปานานนท์, 2549: ออนไลน์) สำหรับพลังปกป้องสังคมในประเทศแล้ว ข้อเรียกร้องเหล่านี้ถือเป็นเงื่อนไขที่บีบรัดคู่เจรจามากที่สุดเท่าที่เคยมีมาในประวัติศาสตร์การทำเอฟทีเอของสหรัฐฯกับประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้

¹⁷ ต้นฉบับข้อเรียกร้องคือ "...Each party shall make patents available for the following inventions: (a) plants and animals, and (b) diagnostic, therapeutic, and surgical procedures for the treatment of humans or animals...".

¹⁸ เมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2549 ผู้เขียนได้มีโอกาสพูดคุยในประเด็นนี้กับ "นักวิชาการฝ่ายไทยในทีมเจรจาการค้ากับสหรัฐฯ" ที่ไม่ต้องการเปิดเผยชื่อ และได้รับคำตอบว่า ทีมเจรจาเห็นข้อเสนออันนี้แล้วไม่รู้สึกตกใจ เพราะรู้ดีว่าเป็นเพียงข้อเสนอที่สหรัฐฯตั้งไว้ "ตอรอง" เท่านั้น ซึ่งเขาได้บอกกับผู้เขียนว่าไม่มีทางที่ทีมเจรจาจะยอมให้มีการยอมรับในข้อเสนอเช่นนี้เกิดขึ้น

รศ.ดร.จิราพร ลิ้มปานานนท์ได้ชี้ให้เห็นว่า ข้อเสนอเพิ่มเติมเหล่านี้ส่งผลกระทบต่อ การเข้าถึงยา ของประชาชนโดยตรง ตามที่ปรากฏในเอกสารข้างต้น การจดสิทธิบัตรต่อวิธีการวินิจฉัยโรค ขั้นตอนการรักษาผู้ป่วย และกระบวนการในการผ่าตัดทั้งต่อคนและสัตว์ ไม่เคยปรากฏในการ เจรจาเอฟทีเอกับประเทศใดมาก่อน ประเทศไทยเป็นแห่งแรกที่ได้รับข้อเรียกร้องนี้จากสหรัฐฯ สำหรับการคัดค้านการขอรับสิทธิบัตรก่อนการออกสิทธิบัตร จิราพรชี้ให้เห็นว่า การไม่ยอมให้ สาธารณชนตรวจสอบสถานะร่างสิทธิบัตรยอมนำไปสู่การผูกขาดสิทธิบัตรได้ เนื่องจากขั้นตอน คัดค้านหลังสิทธิบัตรหรือการเพิกถอนสิทธิบัตรต้องใช้เวลาหลายปี และมีค่าใช้จ่ายสูงมากใน กระบวนการศาลทรัพย์สินทางปัญญา ในทำนองเดียวกัน การเรียกร้องให้รัฐบาลไทยขยายอายุ สิทธิบัตรเพื่อชดเชยจากความล่าช้าในกระบวนการจดสิทธิบัตรยอมนำไปสู่ปัญหา “สิทธิบัตรที่ ไม่มีวันตาย” (evergreening patent) การชดเชยอายุสิทธิบัตรจะทำให้ยาสามารถขายได้ ยาวนานขึ้นโดยไม่มีคู่แข่งในตลาด ผลก็คือ รัฐบาลเร่งรัดการกลั่นกรองคุณภาพยาและทำให้ผู้ใช้ ยามีความเสี่ยงเพิ่มมากขึ้น ท้ายที่สุด การเปิดโอกาสให้จดสิทธิบัตรสิ่งของที่ไม่จำเป็นต้องนำไป ประยุกต์ในอุตสาหกรรม อาจนำไปสู่การจดสิทธิบัตรเหนือทรัพยากรธรรมชาติได้ (จิราพร ลิ้มปา นานนท์, 2549: ออนไลน์; กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2549: ออนไลน์)

ความวิตกกังวลดังกล่าวได้นำไปสู่การแสดงผลไม่เห็นด้วยกับรัฐบาลทั้งในรูปแบบเชิง วิชาการและการรวมตัวชุมนุมประท้วงในเวลาต่อมา ในงานสัมมนาว่าด้วยการเจรจาเอฟทีเอใน ระดับทวิภาคี¹⁹ ซึ่งจัดโดยกลุ่มเฮลท์แอคชั่น อินเตอร์เนชันแนล ภูมิภาคเอเชีย ร่วมกับหน่วย ปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โครงการคุ้มครองผู้บริโภคด้าน สุขภาพ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา และกลุ่มศึกษาปัญหาฯ นุสรพร เกษสม บุรณ์ แห่งกลุ่มศึกษาปัญหาฯ ได้นำเสนองานวิจัยของเธอที่ชี้ให้เห็นว่า หากเอฟทีเอไทย- สหรัฐฯเกิดขึ้นจริงบนเงื่อนไขด้านสิทธิบัตรที่สหรัฐฯเรียกร้องแก่รัฐบาลไทยจากการประชุมที่ เชียงใหม่แล้ว ประเทศไทยจะมีค่าใช้จ่ายด้านสาธารณสุขเพิ่มขึ้นถึง 799,887 ล้านบาท และจะ ส่งผลให้อุตสาหกรรมยาในไทยหดตัวลงถึง 305,129 ล้านบาท (ประชาไท, 2551, 25 ส.ค.: ออนไลน์)

แม้แต่วิลเลียม อัลดิส (William Aldis) ผู้แทนองค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ในประเทศไทย ได้ออกมาเตือนรัฐบาลไทยผ่านบทความของเขาในหนังสือพิมพ์ บางกอกโพสต์ฉบับวันที่ 9 มกราคม พ.ศ.2549 ว่า การลงนามเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ ย่อม ส่งผลกระทบต่อการค้าเสรีกับประเทศไทย ผลที่สำคัญที่สุดคือ การผลิต ยาสามัญราคาถูกที่ประชาชนเข้าถึงได้ถูกจำกัด ในขณะที่ยาต้านไวรัสเอ็ดส์จะมีราคาสูงมาก การเปลี่ยนแปลงนี้ยังรวมไปถึงยารักษาโรคอื่น ๆ ที่ประชาชนจำเป็นต้องใช้ในการรักษาตัวอีก ด้วย อัลดิสยังได้เสนอต่อว่า หากเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯเกิดขึ้นจริง โครงการ 30 บาท ของ รัฐบาลชุดนี้ต้องล้มละลายอย่างแน่นอน ผลจากข้อเสนอในบทความชิ้นนี้ ทำให้อัลดิสถูกส่งย้าย ตัวออกจากประเทศไทยอย่างไม่มีสาเหตุ พลังสังคมในไทยต่างลงความเห็นว่า เป็นเพราะคำ

¹⁹ การสัมมนาเกิดขึ้นเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม พ.ศ.2551 ณ โรงแรมเอเชีย กรุงเทพฯ

เดือนของนายอัลดิสที่เป็นสาเหตุให้เขาถูกส่งย้ายตามแรงกดดันของรัฐบาลอเมริกัน หลังจากที่ทูตสหรัฐฯในองค์การสหประชาชาติ ที่กรุงเจนีวา ได้เข้าพบนายลี จอง วุก ผู้อำนวยการองค์การอนามัยโลก ได้เพียงหนึ่งวันเท่านั้น อันที่จริงแล้ว อัลดิสเพิ่งมาประจำการในประเทศไทยได้เพียง 16 เดือนเท่านั้น ทั้งที่โดยทั่วไปแล้ว ตำแหน่งนี้มักมีวาระยาวนานถึง 4 ปีหรือยาวนานกว่านั้น (The Nation, 2006, 20 June: online; Bilateral.Org, 2006, 29 June: online)

หลังจากการเจรจารอบที่ 6 สิ้นสุดลง มีแนวโน้มว่าเอฟทีเอไทย-สหรัฐฯกำลังจะเกิดขึ้นในไม่ช้า แต่ทว่ารัฐประหาร 19 กันยาฯ ทำให้กระบวนการเจรจาถูกระงับลงโดยปริยาย การเจรจาการค้าที่เชียงใหม่จึงเป็นครั้งสุดท้ายของทั้งสองประเทศ สำหรับสหรัฐฯ รัฐบาลยังคงไม่สามารถเดินหน้าเจรจาต่อได้อย่างทันที เนื่องจากสภาองเกรสยังมิได้ต่ออายุกฎหมายที่ชื่อ “Trade Promotion Authority” (TPA) หรือกฎหมายฟาสแทรค (Fast Track) เพื่อให้อำนาจในการเจรจาการค้าแก่ประธานาธิบดีในการเจรจา สำหรับรัฐบาลไทย แม้ว่าขณะนี้ ประเทศไทยมีรัฐบาลใหม่ที่มาจากการเลือกตั้งแล้ว แต่การที่กลับมาเจรจาเอฟทีเอกับสหรัฐฯ จำเป็นต้องผ่านสภา ตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญฉบับพ.ศ.2550 มาตรา 190 ได้กำหนดว่า ในการจัดทำสนธิสัญญาใดๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประเทศไทย จะต้องได้รับความเห็นชอบจากรัฐสภา และต้องมีการจัดทำประชาพิจารณ์เพื่อรับฟังความคิดเห็นก่อน (พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา, 2553ค: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม อย่างไรก็ดี แม้ว่าการเจรจาเอฟทีเอกับสหรัฐฯจะยุติลงไปแล้ว แต่เป็นการยุติเพียงชั่วคราวเท่านั้น และไม่มีสิ่งใดมารับประกันได้ว่า การเจรจาพร้อมทั้งข้อเรียกร้องทางด้านสิทธิบัตรยาเช่นการเจรจาที่เชียงใหม่ จะไม่เกิดขึ้นอีกไม่ว่าในรัฐบาลใดก็ตาม

นอกเหนือไปจากความไม่พอใจของภาคประชาสังคมที่มีต่อรัฐบาลทักษิณในเรื่องการเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯแล้ว ความไม่พอใจอีกส่วนหนึ่งยังเกิดจากประเด็นในเรื่องรัฐบาลทักษิณ ถ่วงเวลาในการออกพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ กล่าวคือ ก่อนการจัดตั้งสปสข.และพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ภาคประชาสังคม นักวิชาการ และข้าราชการบางกลุ่มในกระทรวงสาธารณสุขได้มีความพยายามร่วมกันในการร่าง “พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ” ขึ้น²⁰ ภายใต้คำขวัญที่ว่า “สร้างก่อนซ่อม” หน่วยงานที่รับผิดชอบได้แก่ สปรส.ซึ่งเป็นองค์การที่ถูกแต่งตั้งขึ้นมาโดยตรงเพื่อยกร่างพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548: 7 และ 109) ในช่วงสมัยแรก รัฐบาลทักษิณให้สัญญาว่าจะผลักดันร่างพรบ.ฉบับนี้อย่างจริงจัง แต่เมื่อพรรคไทยรักไทยได้รับการเลือกตั้งอย่างอีกครั้งด้วยคะแนนถล่มทลายในสมัยที่สอง พรบ.ฉบับนี้ก็กลับได้รับการเพิกเฉย²¹ ในเชิงทฤษฎี ท่าทีของรัฐบาลทักษิณในการ

²⁰ โปรดดูตารางเปรียบเทียบพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติและพระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติในงานของนายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ (2546: 174-5)

²¹ นายแพทย์อำพลวิเคราะห์ว่า สาเหตุที่รัฐบาลทักษิณไม่ได้ให้ความสำคัญกับกฎหมายสุขภาพแห่งชาติ เพราะมีพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติแล้ว อีกทั้งในมาตรา 71 ของร่างพรบ.สุขภาพแห่งชาติ มีข้อความที่ระบุว่า “บริการสาธารณสุขต้องไม่เป็นไปเพื่อแสวงกำไรเชิงธุรกิจที่ไม่สมเหตุสมผล” ทำให้แพทย์และพยาบาลเป็นจำนวนมากวิตกกังวลว่า ร่างพรบ.ฉบับนี้จะเป็นการอุปสรรคต่อการประกอบวิชาชีพ เช่น การเปิดคลินิกเอกชน หรือการนำโรงพยาบาลเอกชนเข้าสู่ระบบตลาดหุ้น เป็นต้น (อำพล จินดาวัฒนะ, 2550: 240-3)

สนับสนุนร่างพรบ. ช่วงแรกนั้นเป็นไปเพราะต้องการลดทอนความไม่พอใจของสังคมที่มีต่อ นโยบายทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่เท่านั้น มากกว่าความต้องการในการมุ่งปฏิรูประบบ สุขภาพแห่งชาติอย่างแท้จริง จนกระทั่งรัฐบาลสุรยุทธ์ขึ้นมามีตำแหน่ง ร่างพระราชบัญญัติ ฉบับนี้ก็ได้รับการผลักดันเป็นกฎหมายอย่างรวดเร็วภายในระยะเวลาเพียง 3 เดือน นับจากวันที่ นายแพทย์มิ่งคล ณ สงขลาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข (อำพล จินดาวัฒน์, 2550: 200-14)

นอกจากนี้ รัฐบาลทักษิณยังมีทำที่บางประการอื่น ๆ ที่ทำให้ภาคประชาสังคมรู้สึกวิตกกังวลกับการเข้าถึงยาของประชาชน ตัวอย่างที่สำคัญคือ การรับพิจารณาข้อเสนอของบริษัทเอกชนที่ต้องการให้องค์การเภสัชกรรมของรัฐบาลแปรรูป โดยให้เหตุผลว่า การแปรรูปจะนำไปสู่การสร้างภาพพจน์ที่ดีให้แก่บริษัท การระดมเงินทุนในระยะยาว การเชื่อมโยงกับกลุ่มธุรกิจต่างประเทศ การเสริมสร้างสภาพคล่องให้แก่ผู้ถือหุ้น หรือการคุ้มครองผู้ถือหุ้นในการลงทุน เป็นต้น (สารี อ๋องสมหวัง, ม.ป.ป.: ออนไลน์) พอถึงปีพ.ศ.2545 รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติความลับทางการค้า พ.ศ.2545 ให้ความคุ้มครองข้อมูลยาที่ใช้สารเคมีชนิดใหม่ ซึ่งต้องเสนอข้อมูลประกอบคำขออนุญาตต่อหน่วยงานของรัฐ และผู้ขออนุญาตได้ขอยกเว้นให้หน่วยงานของรัฐช่วยดูแลรักษา เพื่อให้รัฐเป็นผู้ทำหน้าที่ดูแลรักษาความลับนั้นจากการเปิดเผยหรือใช้ในเชิงพาณิชย์อย่างไม่เป็นธรรม โดยที่สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาเป็นผู้จัดทำระเบียบกระทรวงสาธารณสุขว่า ด้วยการดูแลรักษาความลับทางการค้าของข้อมูลทะเบียนตำรับยาเพื่อรองรับการปฏิบัติ (สาธารณสุข, กระทรวง, 2548) นโยบายของรัฐไทยในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเหล่านี้ต่างเอื้อประโยชน์ในเชิงธุรกิจให้แก่นักลงทุนเอกชน มากกว่าที่การปรับปรุงโครงสร้างสาธารณสุขของไทยให้รองรับการเข้าถึงยาของผู้ป่วยเรื้อรังต่างๆ ได้ดียิ่งขึ้น

จากที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ การเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ และนโยบายอื่นๆ ที่มีแนวโน้มเป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงยาจึงนำไปสู่ความไม่พอใจของภาคประชาสังคม นโยบายทางด้านเศรษฐกิจของรัฐบาลทักษิณสวนทางกับความต้องการในการใช้ยาของประชาชน ทำให้ภาคประชาสังคมต่างเรียกร้องให้รัฐบาลใช้มาตรการขอยึดหยุดเป็นทางเลือกในการเข้าถึงยา แม้ว่ารัฐบาลทักษิณได้ถูกยึดอำนาจจากการรัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 แต่ความต้องการของพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยา ยังคงต้องการให้รัฐทำหน้าที่ดูแลสวัสดิการสาธารณสุขของประชาชนต่อไป การเคลื่อนไหวเหล่านี้จึงปรากฏออกมาในรูปแบบของการประกาศซีแอล ในบทต่อไปจะเห็นว่า การเกิดขึ้นของซีแอลเป็นอีกระดับของความสำเร็จของพลังสังคมในข้างต้น การเคลื่อนไหวของพลังสังคมนี้ได้นำไปสู่การผูกมัดของระบบตลาดอันเกิดจากความไม่สมบูรณ์ในตัวเองของตลาด และความล้มเหลวในการแยกประเด็นทางเศรษฐกิจออกจากการเมือง

สรุปท้ายบท

เนื้อหาในบทนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงพลังปกป้องสังคมกลุ่มต่างๆ อันได้แก่ พลังของกลุ่มแพทย์ชนบท และภาคประชาสังคมไทยอันประกอบไปด้วย องค์การพัฒนาภาคเอกชน นักวิชาการสายสาธารณสุข และกลุ่มผู้ป่วย พลังสังคมเหล่านี้ล้วนมีพัฒนาการที่ยาวนานและมีบทบาทสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงยาของประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง

พลังสังคมกลุ่มแรกได้แก่ กลุ่มแพทย์จากชมรมแพทย์ชนบท กล่าวได้ว่า บทบาทของกลุ่มแพทย์ชนบทมีความสำคัญอย่างมากในฐานะพลังสังคมที่เป็นพื้นฐานสำหรับการสนับสนุนให้ประชาชนเข้าถึงยาและการสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ เนื้อหาในบทนี้ได้แสดงให้เห็นว่า การต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 และการเปิดโปงการทุจริตยา เป็นผลงานสำคัญที่ทำให้สาธารณสุขชนได้ประจักษ์ถึงจุดยืนของกลุ่มแพทย์ชนบทในการปกป้องผลประโยชน์ของประชาชน ผลงานทั้งสองด้านเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าถึงยาโดยตรง การคัดค้านร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับใหม่ เพราะพวกเขาไม่ต้องการให้มีการคุ้มครองสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยา ซึ่งจะมีปัญหาต่อการวิจัยยาและยามีราคาแพง ในขณะเดียวกัน การเปิดโปงการทุจริตยาเป็นการช่วยให้รัฐบาลสามารถใช้เงินภาษีและงบประมาณได้อย่างเหมาะสม การทุจริตยาปิดโอกาสที่จะนำงบประมาณไปซื้อยาเพื่อกระจายให้แก่ผู้ป่วยที่มากขึ้น การเปิดโปงครั้งนี้จึงทำให้ชื่อของชมรมแพทย์ชนบทเป็นที่รู้จักต่อสาธารณสุขชนในฐานะกลุ่มแพทย์ที่เคลื่อนไหวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนในสังคม

บทบาทเหล่านี้มีผลอย่างมากต่อการสนับสนุนการเข้าถึงยาของประชาชน เมื่อพวกเขา มีบทบาทสำคัญในกระทรวงสาธารณสุข และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ องค์การเภสัชกรรม และสำนักงานอาหารและยา รวมถึงสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ บทบาทนี้แตกต่างจากกลุ่มแพทย์สภาซึ่งเป็นพลังสังคมอีกกลุ่มที่สำคัญในกระทรวงสาธารณสุข แพทย์กลุ่มนี้ให้ความสำคัญอย่างมากกับการรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพทางแพทย์ จุดยืนของแพทย์ในกลุ่มแพทย์ชนบท และแพทย์จากกลุ่มแพทย์สภาก็แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง

พลังสังคมกลุ่มที่สองได้แก่ภาคประชาสังคมของไทย อันประกอบไปด้วย นักวิชาการสายสาธารณสุข กลุ่มศึกษาปัญหา ยา กลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญา กลุ่มเอ็นจีโอสายสาธารณสุข และกลุ่มผู้ป่วย เนื้อหาในบทนี้ได้วิเคราะห์ถึงบทบาทและการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมเหล่านี้เข้าด้วยกัน เริ่มตั้งแต่กรณีการต่อต้านพระราชบัญญัติสิทธิบัตรยาพ.ศ.2522 การเรียกร้องการเข้าถึงยาของผู้ป่วยเอชไอวี การต่อต้านคำขอสิทธิบัตรยาคอมบิต และการต่อต้านการเจรจาการค้าที่ไม่เป็นธรรม เมื่อประมวลเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้เข้าด้วยกัน ปรากฏว่า เหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้ภาคประชาสังคมไทยทวีความเข้มแข็งขึ้นตามลำดับ พวกเขาไม่ประเด็นเคลื่อนไหวร่วมกันนั่นคือ การเรียกร้องการเข้าถึงยาให้แก่ประชาชนและผู้ป่วย ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาไม่พอใจจากการมีสิทธิบัตรคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาในปีพ.ศ.2535 เราจะได้เห็นต่อไปว่าพลังกลุ่มนี้เป็นพื้นฐานที่สำคัญสำหรับการผลักดันให้เกิดการประกาศซีแอลและสำเร็จในยุคของนายแพทย์มงคล ณ สงขลา

พลังขับเคลื่อนจากกลุ่มแพทย์ชนบทและภาคประชาสังคมมีความสำคัญอย่างมากต่อการผลักดันให้เกิดหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ภาคประชาสังคมไทยมีบทบาทที่สำคัญในการร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติฉบับประชาชน รวมถึงการรวบรวมรายชื่อจำนวน 50,000 รายชื่อเพื่อเสนอร่างกฎหมายต่อรัฐสภา ในเวลาเดียวกัน กลุ่มแพทย์ชนบทเป็นผู้ผลักดันประเด็นผ่านนายแพทย์สุรพงศ์ สีบวงศ์ลี ซึ่งเป็นรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขในเวลานั้น แม้ว่าในท้ายที่สุดร่างพรบ.ของรัฐบาลได้รับการผ่านร่างสภาอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ร่างฉบับประชาชนใช้เวลาตรวจสอบรายชื่อนานมาก แต่เนื้อหาที่ปรากฏออกมาในพรบ.ก็เป็นก้าวสำคัญที่ทำให้หลักประกันสุขภาพแห่งชาติเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย ผลของพรบ.ฉบับนี้ได้นำไปสู่การตั้งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติขึ้น โดยมีนายแพทย์สงวน ซึ่งเป็นหนึ่งในกำลังสำคัญของกลุ่มแพทย์ชนบท เป็นเลขาธิการคนแรก พรบ.ฉบับนี้ทำให้ประชาชนได้รับการรักษาและเข้าถึงยามากขึ้นในชื่อว่า “โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค” และประชาชนเป็นจำนวนมากได้ประโยชน์ โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ดังนั้น พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ จึงเป็นการร่วมมือกันของพลังปกป้องสังคมกลุ่มต่างๆที่ต้องการระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้าที่ครอบคลุมประชาชนทุกระดับ กล่าวได้ว่า พรบ.ฉบับนี้เป็นพื้นฐานของการเข้าถึงยาของประชาชน รวมถึงการประกาศซีแอลด้วย

ภายหลังจากการออกพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ รัฐบาลทักษิณก็ได้เจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯอย่างจริงจัง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า การสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และละเลยพระราชบัญญัติที่สำคัญอื่น ๆ เช่น พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ สะท้อนระบบความคิดที่ว่า รัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างสวัสดิการสาธารณสุขจริง แต่เพียงเพื่อสร้างฐานทางการเมืองให้เข้มแข็ง และลดทอนความไม่พอใจของคนในสังคม ยุทธศาสตร์นี้เป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรองรับนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่แบบสุดโต่ง หนึ่งในนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ปรากฏในการเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีกับสหรัฐฯ ทำทีของรัฐบาลเช่นนี้ได้นำไปสู่ปฏิกริยาจากสังคมอย่างเห็นได้ชัด นักวิชาการ เอ็นจีโอ และข้าราชการบางกลุ่มแสดงความวิตกว่า การเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ โดยเฉพาะในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ย่อมนำไปสู่ปัญหาการเข้าถึงยาของประชาชน

ประเด็นที่นำไปสู่ความวิตกกังวลของภาคประชาสังคมอย่างมากคือ ประเด็นเรื่องการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา กล่าวคือ เมื่อการเจรจาเขตการค้าเสรีระหว่างรัฐบาลไทยและผู้แทนการค้าสหรัฐฯรอบที่ 6 ที่จังหวัดเชียงใหม่สิ้นสุดลง เว็บไซต์ของกลุ่ม *ไบแลทเทอร์ลัดดอทไออาร์จี* ได้เปิดเผยเอกสารที่หลุดออกมาจากการประชุม เนื้อหาของเอกสารได้ระบุอย่างชัดเจน ถึงความต้องการของรัฐบาลอเมริกันในการขยายขอบเขตการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มงวดมากยิ่งขึ้น เนื้อหาในหลายส่วนผูกมัดรัฐบาลไทยอย่างมาก โดยเฉพาะในเรื่องการเข้าถึงยาของประชาชน ปรากฏการณ์นี้สะท้อนว่า ความวิตกกังวลของพลังปกป้องสังคมมิใช่เรื่องที่ไม่สมเหตุสมผล ผลที่สำคัญคือ การต่อต้านจากภาคประชาสังคมที่กังวลว่า ข้อตกลงทรัพย์สินทางปัญญาที่สหรัฐฯต้องการ จะได้รับการตอบสนองจากรัฐบาลทักษิณ และส่งผลต่อการเข้าถึงยา

ของประชาชน ผลของการเจรจานำไปสู่การต่อต้านอย่างรุนแรงจากประชาชน ด้วยเหตุนี้ กรณีของพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และการต่อต้านการทำเอฟที่เอกับสหรัฐฯ เป็นสองเหตุการณ์ที่ทำให้ภาคประชาสังคม นักวิชาการ ผู้ป่วย และเอ็นจีโอมาร่วมกันขับเคลื่อนอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ดี แม้วารัฐบาลทักษิณได้ถูกต่อต้านอย่างหนักจากประเด็นการเมืองและทุจริตในนโยบายต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่มีทีท่าว่า การเจรจาค้ากับสหรัฐฯจะยุติลง จนกระทั่งเกิดเหตุการณ์รัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 การเกิดขึ้นของรัฐประหารมีผลต่อภาคประชาสังคมใน 3 ด้านคือ หนึ่ง ทำให้การเจรจาเอฟที่เอกับสหรัฐฯยุติลงชั่วคราว สอง ทำให้ภาคประชาสังคมได้มีโอกาสเข้าถึงการตัดสินใจของรัฐบาลมากยิ่งขึ้น ซึ่งปรากฏชัดอย่างมากในกระทรวงสาธารณสุข และสาม ทำให้การรวมตัวของกลุ่มประชาสังคมมีความเข้มแข็งต่อไป เพราะไม่ถูกปราบปรามและเพิกเฉยเหมือนเช่นที่ผ่านมา เหตุการณ์นี้จึงเป็นส่วนสนับสนุนที่ทำให้ภาคประชาสังคมไทยมีบทบาทที่สำคัญในการเรียกร้องให้รัฐบาลออกมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรกับยาทั้ง 7 รายการ

ด้วยโครงสร้างทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้นักวิชาการบางกลุ่มอธิบายว่า การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้เพราะรัฐประหาร 19 กันยายน แต่ทว่าการรัฐประหารเป็นเพียงปัจจัยเสริมที่ทำให้การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้เท่านั้น อันที่จริงแล้ว บทบาทของภาคประชาสังคมที่เคลื่อนไหวมาอย่างยาวนานเป็นพลังปกป้องสังคมที่ทำให้การประกาศใช้สิทธิเกิดขึ้นได้ในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ เราจะเห็นได้จากรายชื่อของผู้ที่ทำงานในคณะกรรมการชุดต่าง ๆ เพื่อผลักดันซีแอล ล้วนมาจากกลุ่มแพทย์ชนบทซึ่งขับเคลื่อนการสร้างหลักประกันสุขภาพมาโดยตลอด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 6

มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรกับการคุ้มครองของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่

บทนำ

ในสองบทที่ผ่านมา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้วิเคราะห์ให้เห็นการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ ซึ่งเป็นรูปแบบตลาดที่เกิดขึ้นภายใต้ตลาดอุตสาหกรรมเสรีนิยมใหม่ และได้ชี้ให้เห็นถึงกลไกการปกป้องสังคมของพลังอัตพิทักษ์ ผลของการเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นได้นำมาสู่การคุ้มครองของตลาด ซึ่งในบทนี้หมายถึงมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทยในฐานะผลผลิตของการขับเคลื่อนเพื่อการเรียกร้องการเข้าถึงยา ตามที่กล่าวไว้ในข้างต้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอว่า มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรหรือมาตรการซีแอลที่เกิดขึ้นในประเทศไทย ถือเป็นผลพวงมาจากการขับเคลื่อนแรงต้านทานต่อผลกระทบที่รุนแรงจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดทุนนิยม ระบบทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ได้เข้ามาผูกขาดระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศและได้ผลักดันให้รัฐบาลดำเนินการจดสิทธิบัตรประเภทต่างๆ โดยเฉพาะสิทธิบัตรยา ราคาขายที่สูงขึ้นและข้อจำกัดในการเข้าถึงความรู้และข้อมูลทางยาส่งผลที่สำคัญต่อสังคมไทย ตลอดจนได้ส่งผลกระทบต่อพัฒนาการในการวิจัยยาของไทย ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในรูปแบบของสิทธิบัตรยาได้ทำลายวิถีชีวิตของประชาชนและผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่จำเป็นต้องเข้าถึงยาเพื่อรักษาชีวิตของตนเอง ตามตรรกะนี้ มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาหรือการประกาศซีแอล จึงอยู่ในฐานะบทสะท้อนความสำเร็จแห่งพลังขับเคลื่อนที่มาจาก การตอบโต้แรงกดดันจากตลาดทุนนิยมให้เกิดความอ่อนแอ และทำให้การประกาศซีแอลสามารถเกิดขึ้นได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

วัตถุประสงค์ของบทนี้คือการชี้ให้เห็นว่า การประกาศมาตรการซีแอลของไทยเป็นความเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่องของพลังอัตพิทักษ์หรือพลังปกป้องตนเองทางสังคม พลังอัตพิทักษ์ได้ทำให้ข้อเรียกร้องของพลังสังคมต่างๆที่ไม่เห็นด้วยกับระบบสิทธิบัตรยาที่เข้มงวดจนมากกระทบกับนโยบายสาธารณสุข และการเข้าถึงยาของประชาชน ได้รับการบรรจุเป็นนโยบายหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า การประกาศซีแอลเป็นอีกขั้นหนึ่งซึ่งสะท้อนถึงความคุ้มครองของตลาดชั่วคราวในทางทฤษฎี โพลานยีได้เสนอไว้ว่า การคุ้มครองของตลาดอุตสาหกรรมเสรีนิยมเกิดจากความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาดและความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจจากการเมืองในทางปฏิบัติ แนวคิดของโพลานยีทำให้สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ไม่สามารถทำงานได้นานโดยปราศจากแรงต่อต้านจากสังคม พลังปกป้องสังคมตามที่กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมาทำให้ตลาดเกิดความไม่สมบูรณ์ในตัวเองเนื่องจากไม่สามารถสร้างจุดดุลยภาพของการใช้สิทธิบัตรยาตามตรรกะของตลาดได้ ในขณะที่เดียวกันก็ไม่สามารถตีกรอบความไม่พอใจให้อยู่ที่ภาคเศรษฐกิจได้ ปรากฏการณ์ทั้งสองนี้ทำให้ตลาดเกิดช่องว่างและเปิดโอกาสให้พลังสังคมในประเทศผลักดันมาตรการซีแอลได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง บทบาทของพลังสังคมที่นำไปสู่การเกิดขึ้นของระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้าของไทย ในบทนี้จะได้อธิบายว่า

พระราชบัญญัติดังกล่าวเป็นพื้นฐานหลักของการออกมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในไทย และมองว่าเป็นจุดเชื่อมของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่ นโยบายของรัฐไทยนี้ได้นำไปสู่นโยบายของพลังตลาดอันเห็นได้จากการออกมาโจมตีรัฐบาลไทยอย่างหนักหน่วงของบรรดาบรรษัทข้ามชาติและกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ ท่าทีนี้สวนทางกับแรงสนับสนุนรัฐบาลไทยจากประเทศกำลังพัฒนาที่เห็นด้วยกับการประกาศซีแอลของไทย

เนื้อหาในบทนี้แบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ ส่วนแรกกล่าวถึงภาพรวมของการประกาศใช้มาตรการซีแอลในประเทศไทย ลำดับเวลา ยาแต่ละประเภทที่มีการประกาศซีแอล และรายละเอียดราคายาก่อนและหลังของการประกาศใช้มาตรการซีแอล ในส่วนที่สอง เป็นการกล่าวถึงมุมมองที่อธิบายถึงการเกิดมาตรการซีแอลในประเทศไทยในฐานะวรรณกรรมเริ่มต้นที่มุ่งอธิบายนโยบายนี้ และสุดท้าย ในส่วนที่สามซึ่งเป็นเนื้อหาหลัก จะได้ชี้ให้เห็นถึงคำอธิบายว่า มาตรการซีแอลมีความสัมพันธ์กับการผูกกร่อนของระบบตลาดอย่างไร เพราะเหตุใดจึงมีการผูกกร่อนและพลวัตนี้เปิดโอกาสให้กระทรวงสาธารณสุขประกาศมาตรการนี้ได้อย่างไร

1. ภาพรวมสถานการณ์มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย

มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร หรือการประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุขภายใต้การนำของนายแพทย์มงคล ณ สงขลา ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่สำหรับประเทศไทย และได้สร้างความประหลาดใจในวงการยาระดับระหว่างประเทศอย่างมาก ก่อนหน้าการประกาศใช้มาตรการซีแอล ประเทศไทยได้ครอบครองพื้นที่สื่อทั่วโลกจากเหตุการณ์รัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2549 โดยคณะมนตรีความมั่นคงแห่งชาติ เพื่อยึดอำนาจการบริหารประเทศจาก พ.ต.ท.ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีของไทยในเวลานั้น ผลของการรัฐประหารทำให้ข้อตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างไทยและสหรัฐที่กำลังอยู่ในขั้นตอนของการเจรจาต้องยุติลงโดยปริยาย พร้อมกับการขึ้นมำดำรงตำแหน่งของพลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ ในฐานะนายกรัฐมนตรี และนายแพทย์มงคล ณ สงขลาในฐานะเจ้ากระทรวงสาธารณสุขคนใหม่ สำหรับแวดวงสาธารณสุขแล้ว การขึ้นมาของนายแพทย์มงคลถือเป็นความหวังให้แก่นักวิชาการ กลุ่มเอ็นจีโอ และผู้คร่ำหวอดในกระทรวงสาธารณสุข ในฐานะที่นายแพทย์มงคลเป็นข้าราชการฝ่ายหัวก้าวหน้าและทำงานร่วมกับแพทย์ชนบทมาอย่างยาวนาน (โปรดดู กรณีการ กิจติเวชกุล และ อวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 157-75) ในสมัยดำรงตำแหน่งปลัดกระทรวงสาธารณสุขในยุครัฐบาลทักษิณ นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ รองปลัดกระทรวงฯในเวลานั้น ได้กล่าวชื่นชม นายแพทย์มงคลว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างมากในการผลักดันโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าหรือโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค การตัดสินใจอย่างรวดเร็วและการทุ่มเททำงานเพื่อชาวบ้านเป็นคุณลักษณะที่ทำให้นายแพทย์มงคลได้รับการนับถือ (กรณีการ กิจติเวชกุล และ อวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 163-4) ในบทที่ผ่านมาได้แสดงให้เห็นแล้วว่า พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้าซึ่งเกิดขึ้นในปีพ.ศ.2545 ได้กลายมาเป็นพื้นฐานสำคัญของการบรรจุรายชื่อยาสำคัญเข้าสู่บัญชียาหลักของประเทศตั้งแต่ปีพ.ศ.2545 (สาธารณสุข, กระทรวง.

และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 3) พอถึงปีพ.ศ.2546 โรคเอดส์ก็ได้รับการบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบประกันสุขภาพแห่งชาติ ในเวลานั้น เป็นที่ทราบกันดีว่า การผลักดันให้หลักประกันสุขภาพเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักประกันสุขภาพ อาจจำเป็นต้องใช้ยาที่ดัดสิทธิบัตรด้วย เนื่องจากผู้ป่วยบางรายแพ้ยาจีพีโอเวียร์ทำให้ต้องใช้ยาเอฟฟาไวเรนซ์แทน (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชู้ตระกูล, 2550: 51)

ด้วยเหตุนี้ การเข้าถึงยาโรคเอดส์จึงมีความจำเป็นอย่างมาก พอถึงปลายปีหลังจากเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยาฯ กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเป็นครั้งแรกในประเทศไทย ในช่วงเดือนธันวาคมพ.ศ. 2549 ถึงมกราคมพ.ศ. 2550 รัฐบาลได้ประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาจำนวน 3 รายการ อันได้แก่ ยาต้านไวรัสเอดส์ “เอฟฟาไวเรนซ์” (*Effavirenz*) ยาต้านไวรัสเอดส์ “คาเลตตรา” (*Kaletra*) ซึ่งใช้เป็นสูตรสำรองสำหรับผู้ป่วยเอดส์ที่ดื้อยาในสูตรแรก และยาสลายลิ่มเลือดผู้ป่วยโรคหัวใจ “พลาวิคซ์” (*Plavix*) และในอีกหนึ่งปีถัดมา กระทรวงสาธารณสุขก็ประกาศซีแอลยาอีกครั้ง ในเดือนมกราคมพ.ศ. 2551 ก่อนที่รัฐบาลสุรยุทธ์จะครบวาระการทำงาน กระทรวงสาธารณสุขก็ได้ประกาศทำซีแอลยาเพิ่มเติมอีก 4 รายการ ได้แก่ ยารักษามะเร็งเม็ดเลือดขาวและมะเร็งทางเดินอาหาร “อิมาทินิบ” (*Imatinib*) ยารักษามะเร็งปอดและมะเร็งเต้านม “โดซีแท็กเซล” (*Docetaxel*) ยารักษามะเร็งปอด “เออร์โลทินิบ” (*Erlotinib*) และยารักษามะเร็งเต้านม “เล็ทโทรโซล” (*Letrozole*) กล่าวได้ว่าการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรต่อยาทั้ง 7 รายการทำให้กระทรวงสาธารณสุขสามารถช่วยเหลือผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่มีความจำเป็นต้องเข้าถึงยาในการรักษาได้มากยิ่งขึ้น ยาทั้ง 7 รายการเป็นยาที่มีความสำคัญต่อคนไทยอย่างมากเนื่องจากประเทศไทยมีผู้ป่วยเป็นจำนวนมากที่จำเป็นต้องใช้ยาต้านไวรัสเอดส์ ยาสลายลิ่มเลือดหัวใจ และยาต้านมะเร็ง แต่เป็นยาที่มีราคาแพงมากอันเนื่องมาจากระบบสิทธิบัตร ในกรณีของโรคมะเร็ง นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ ประธานคณะกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยรัฐ ได้หยิบยกถึงความวิตกกังวลของประธานาธิบดีบิล คลินตันมาบอกเล่าว่า...

“...เมื่อคนไข้ได้รับคำวินิจฉัยจากแพทย์ว่า เป็นโรค [มะเร็ง] นี้ ก็เท่ากับได้ฟังคำพิพากษาประหารชีวิตฉบับแรก ต่อมาเมื่อตรวจสอบกรมธรรม์ประกันสุขภาพของตนพบว่า ไม่ครอบคลุมค่าใช้จ่ายสำหรับโรคมะเร็งที่เป็น ก็เสมือนถูกคำพิพากษาประหารชีวิตฉบับที่สอง เพราะไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายที่แพงลิบลัวไหว จึงต้องตายเร็วขึ้น เพราะแม้มียารักษาหรือบรรเทา แต่ก็มีการกำหนดราคาแพงกันทำให้เข้าไม่ถึงยาเหล่านั้น...” (สาธารณสุข, กระทรวง.

และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: คำนำ)

ด้วยเหตุนี้ การประกาศซีแอลเหนือยาทั้ง 7 รายการจึงเป็นนโยบายสำคัญที่ช่วยให้ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงยาในราคาที่เหมาะสมได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย ทั้งในระดับระหว่างประเทศ ตามที่องค์การการค้าโลกกำหนด และในระดับประเทศตามกฎหมายสิทธิบัตรของไทย

ในระดับระหว่างประเทศ มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเป็น มาตรการที่ข้อตกลงทริปส์ ขององค์การการค้าโลกให้สิทธิแก่รัฐบาลของประเทศต่างๆในการร้องขอให้ผู้อื่นผลิตหรือนำเข้า ยาที่มีสิทธิบัตร โดยไม่ต้องรอการยินยอมจากเจ้าของสิทธิบัตร เป้าหมายของมาตรการนี้คือการ เพิ่มความยืดหยุ่นให้แก่ระบบสิทธิบัตรยาในกรณีในประเทศนั้นมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เกิด วิกฤติสาธารณสุขภายในประเทศ หรือเพื่อประโยชน์สาธารณะที่ไม่ใช่เชิงพาณิชย์ตามที่ปรากฏ ในข้อตกลงทริปส์มาตราที่ 31(b) ในขณะเดียวกัน มาตรการซีแอลยังช่วยเพิ่มความสมดุล ระหว่างการปกป้องเจ้าของสิ่งประดิษฐ์กับความเหมาะสมในนโยบายทางด้านสาธารณสุข (WTO, 2006[a]: online) หากพิจารณาย่อหน้าที่ 6 ของประกาศโดฮาในข้อตกลงทริปส์ องค์การ การค้าโลกได้ระบุว่า...

“...กฎระเบียบข้อบังคับต่างๆสำหรับประเทศสมาชิกที่ทำการส่งออก [ยาและเวชภัณฑ์] ตามมาตราที่ 31(f) ของข้อตกลงทริปส์จะถูกยกเลิก หากการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเกิดขึ้นอย่างจำเป็น โดยมีเงื่อนไขของการผลิตยาและ เวชภัณฑ์เพื่อส่งออกให้แก่ประเทศนำเข้าซึ่งไร้ความสามารถ [ในการผลิต]...”¹

(Christie and Gare, 2008: 626).

ข้อตกลงนี้เปิดโอกาสให้ประเทศด้อยพัฒนาที่ไม่มีความสามารถในการผลิตยา (eligible importing member) หรือประเทศสมาชิกองค์การการค้าโลกอื่นใดที่แจ้งต่อสภาทริปส์ถึงความ จำเป็นในการนำเข้ายา ให้สามารถนำเข้ายาจากประเทศที่มีความสามารถในการผลิตได้ (exporting member)

ในทำนองเดียวกัน กฎหมายสิทธิบัตรของไทยก็สอดคล้องกับปฏิญญาโดฮาใน ข้อตกลงทริปส์ที่เกี่ยวข้องกับการประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ตามพระราชบัญญัติ สิทธิบัตร พ.ศ.2522 แก้ไขเพิ่มเติมโดยพ.ร.บ.สิทธิบัตร พ.ศ.2542 ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติ สิทธิบัตรฉบับที่ 3 ได้ระบุถึงการให้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยเอกชนและโดยหน่วยงานของรัฐไว้ใน 3 กรณี ดังต่อไปนี้ กรณีแรก ตามมาตราที่ 46-50 ได้ให้สิทธิเอกชนใช้สิทธิแทนหากเห็นว่า ยา หรือสิ่งประดิษฐ์ที่มีความจำเป็นในการใช้ภายในประเทศ แต่ผู้ทรงสิทธิไม่ได้นำเข้า ผลิต หรือ จำหน่าย หรือมีแต่ไม่เพียงพอหรือมีราคาสูงเกินไป เอกชนนั้นๆสามารถแสดงความประสงค์ต่อ ผู้ทรงสิทธิก่อน หากเอกชนและผู้ทรงสิทธิสามารถตกลงกันได้จึงเรียกว่า การใช้สิทธิโดยสมัครใจ (voluntary licensing) แต่หากการเจรจาล้มเหลวเอกชนนั้นๆจึงสามารถใช้สิทธิตามสิทธิบัตร (compulsory licensing) เพื่อให้เกิดการเข้าถึงสิ่งประดิษฐ์ในประเทศ และมีการจ่ายค่าตอบแทน ตามสมควรในภายหลัง กรณีที่สอง ตามมาตราที่ 51 พระราชบัญญัติสิทธิบัตรให้สิทธิแก่ หน่วยงานของรัฐ กระทรวง ทบวง กรมที่เกี่ยวข้องสามารถประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรได้โดย ไม่ต้องเจรจากับผู้ทรงสิทธิก่อน แต่ต้องแจ้งให้ผู้ทรงสิทธิทราบทันทีและต้องเสียค่าตอบแทนแก่ผู้

¹ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “The obligations of an exporting Member under Article 31(f) of the TRIPS Agreement shall be waived with respect to the grant by it of a compulsory license to the extent necessary for the purposes of production of a pharmaceutical product(s) and its export to an eligible importing Member(s)...”

ทรงสิทธิตามสมควร และในกรณีสุดท้าย ในภาวะสงครามหรือฉุกเฉิน พระราชบัญญัติสิทธิบัตร กำหนดให้นายกรัฐมนตรีตามมติของคณะรัฐมนตรีสามารถออกคำสั่งใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ได้ เพื่อเหตุผลในการป้องกันประเทศและรักษาความมั่นคงแห่งชาติ (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 1-2)

ทั้งนี้ ในกรณีของการประกาศซีแอลของไทย กระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินการไปตาม กรณีที่สองในข้างต้น โดยมาตราที่ 51 วรรคแรกได้ระบุไว้ว่า...

“...เพื่อประโยชน์ในการประกอบกิจการอันเป็นสาธารณูปโภคหรือการ อันจำเป็นในการป้องกันประเทศ หรือการสงวนรักษาหรือการได้มาซึ่ง ทรัพยากรธรรมชาติหรือสิ่งแวดล้อม หรือป้องกันหรือบรรเทาการขาดแคลน อาหาร ยาหรือสิ่งอุปโภคบริโภคอย่างอื่นอย่างรุนแรง หรือเพื่อประโยชน์ สาธารณะอย่างอื่น กระทรวง ทบวง กรม อาจใช้สิทธิตามสิทธิบัตรอย่างใดอย่าง หนึ่งตามมาตรา 36 โดยกระทำการดังกล่าวเองหรือให้บุคคลอื่นกระทำแทน ใน การใช้สิทธิดังกล่าว กระทรวง ทบวง กรม จะต้องเสียค่าตอบแทนแก่ผู้ทรง สิทธิบัตรหรือผู้ได้รับอนุญาตให้ใช้สิทธิของผู้ทรงสิทธิตามมาตรา 48 วรรคสอง และจะต้องแจ้งให้ผู้ทรงสิทธิทราบเป็นหนังสือโดยไม่ชักช้า ทั้งนี้ โดยไม่อยู่ ภายใต้อำนาจบังคับเงื่อนไขในมาตรา 46 มาตรา 47 และมาตรา 47 ทวิ...” (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522, พ.ศ.2542)

อันที่จริงแล้ว แม้ว่าตามกฎหมายกระทรวงสาธารณสุขไม่มีข้อผูกมัดในการเจรจากับผู้ ทรงสิทธิ แต่ก็ได้เจรจาก่อน แต่เมื่อการเจรจาล้มเหลว ทำให้กระทรวงสาธารณสุขเลือกประกาศ มาตรการซีแอลซึ่งสามารถช่วยเหลือผู้ป่วยได้มากกว่า นอกจากนี้ การประกาศซีแอลโดยอ้าง มาตรา 51 ทำให้กระทรวงสาธารณสุขและคณะทำงานชุดต่าง ๆ สามารถดำเนินการได้ โดยมี ต้องประชุมคณะรัฐมนตรี หากการประกาศซีแอลกระทำการผ่านการประชุมคณะรัฐมนตรีเพื่อให้ นายกรัฐมนตรีเป็นผู้ประกาศใช้แล้ว อาจเป็นไปได้ว่า มาตรการซีแอลอาจถูกคัดค้านจาก กระทรวงบางกระทรวง เช่น กระทรวงพาณิชย์ที่ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์จากการค้า ระหว่างประเทศ (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 51) หรือกระทรวงการต่างประเทศที่แสดงความวิตกว่ามาตรการซีแอลจะทำให้ประเทศไทยถูก ต่อต้านจากนานาชาติในตะวันตก (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกัน สุขภาพแห่งชาติ, 2551: 51-2) สำหรับรายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป

ผลของการประกาศใช้มาตรการซีแอลยาทั้ง 7 รายการทำให้ยาแต่ละประเภทมีราคาถูกลงอย่างเห็นได้ชัด จากข้อมูลในสมุดปกขาวที่กระทรวงสาธารณสุขและสำนักงานหลักประกัน สุขภาพแห่งชาติจัดตีพิมพ์เผยแพร่ทั้งสองฉบับ ทำให้เห็นถึงรายละเอียดของราคายาที่มี สิทธิบัตรหลังจากที่มีการประกาศซีแอล โดยเล่มแรกในชื่อที่ว่า “ข้อมูลความจริง 10 ประเด็นร้อน การใช้สิทธิโดยรัฐต่อยาที่มีสิทธิบัตร 3 รายการในประเทศไทย” (สาธารณสุข, กระทรวง. และ สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550) เป็นการอธิบายถึงข้อเท็จจริงและรายละเอียดใน

ประกาศซีแอลต่อยาโรคเอดส์ 2 รายการและยาสลายลิ่มเลือดหัวใจ 1 รายการ ผลของการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรทำให้ราคาขายต้านไวรัสเอดส์เอฟฟาวิเรนซ์ลดลงจากเดือนละ 1,300 บาทเหลือเพียงเดือนละ 650 บาท² ราคาขายต้านไวรัสเอดส์สูตรสำรองโลพินาเวียร์+ริโทนาเวียร์ลดลงจากเดือนละ 6,000 บาทต่อคนเหลือเพียงเดือนละ 2,027 บาท³ และราคาขายสลายลิ่มเลือดโคลพิโดเกรลจากเม็ดละ 73 บาทเหลือเพียงเม็ดละ 1.1 บาท⁴ ในทำนองเดียวกัน การประกาศใช้สิทธิระลอกที่สองเหนือยามะเร็ง 4 รายการได้รับการชี้แจงรายละเอียดในสมุดปกขาวเล่มที่สองมีชื่อว่า “คำตอบต่อ 10 ประเด็นสำคัญในเรื่องการใช้สิทธิโดยรัฐต่อยาต้านมะเร็งที่มีสิทธิบัตรทั้ง 4 รายการ” (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551) ผลของการประกาศซีแอลทำให้ยารักษามะเร็งโดซีแท็กเซลมีราคาลดลงจากเข็มละ 25,000 บาท เหลือเพียงเข็มละ 4,000 บาท⁵ ยารักษามะเร็งเต้านมเล็ทโทเรเซลมีราคาลดลงจากเม็ดละ 250 บาท เหลือเพียงเม็ดละ 6-7 บาท⁶ ยารักษามะเร็งปอดเออร์โลทินิบมีราคาลดลงจาก

² ยา “เอฟฟาวิเรนซ์” (Efavirenz) ของบริษัท เมิร์ก ชาร์ป แอนด์ โดห์เม จำกัด (Merck Sharp and Dohme) มีชื่อทางการค้าว่า สต็อคริน (Stocrin) ได้ประกาศมาตรการใช้สิทธิเมื่อวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2549 คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือยาต้านไวรัสเอดส์ที่มีประสิทธิภาพมากกว่ายาจีพีโอเวียร์ (GPO VIR) ขององค์การเภสัชกรรมในแง่ของการแพ้ยาของผู้ป่วย แต่เนื่องจากเอฟฟาวิเรนซ์เป็นยาที่มีราคาแพง ผู้ป่วยในประเทศไทยจึงได้รับการจ่ายยาจีพีโอเวียร์ก่อน และหากเกิดอาการแพ้ยาจึงได้รับยาเอฟฟาวิเรนซ์ในภายหลัง แต่ภายหลังจากการประกาศซีแอลทำให้ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงยาเพิ่มขึ้นถึงสองเท่าจาก 23,000 รายเป็น 46,000 ราย อันเนื่องมาจากราคาขายที่ลดลงจากเดือนละ 1,300 บาทเหลือเพียงเดือนละ 650 บาทเท่านั้น (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 7; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 54-5).

³ ยาโลพินาเวียร์+ริโทนาเวียร์ (Lopinavir+Ritonavir) ของบริษัทแอสบอด ลาบอแรตอรีส์ จำกัด (Abbott Laboratories) มีชื่อทางการค้าว่าคาเลทรา (Kaletra) ได้ประกาศใช้สิทธิเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2550 คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือ การเป็นยาสูตรสำรองสำหรับผู้ป่วยที่ใช้ยาต้านไวรัสจีพีโอเวียร์และเอฟฟาวิเรนซ์และมีอาการแพ้หรืออาการดื้อยา ภายหลังจากการประกาศซีแอล ราคาขายลดลงจากเดือนละ 6,000 บาทต่อคนเหลือเพียงเดือนละ 2,027 บาทเท่านั้น (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 8; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 58-9)

⁴ ยาโคลพิโดเกรล (Clopidogrel) ของบริษัทซานofi-ซินเทลลาโบ (ประเทศไทย) จำกัด (Sanofi-Synthelabo) มีชื่อทางการค้าว่า พลาวิกซ์ (Plavix) มีการประกาศใช้สิทธิเมื่อวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2550 คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือ การสลายลิ่มเลือดป้องกันโรคเส้นเลือดอุดตันทั้งในหัวใจและในสมองอันอาจนำไปสู่สภาวะหัวใจวายและเสียชีวิตได้ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันมีผู้ป่วยเพียงจำนวนหนึ่งที่ได้รับยานี้แม้ว่าเป็นยาที่ถูกบรรจุอยู่ในบัญชียาหลักแห่งชาติ เนื่องจากมีราคาแพงมาก ภายหลังจากการประกาศซีแอลทำให้ยานี้มีราคาลดลงจากเม็ดละกว่า 70 บาทเหลือเพียงเม็ดละไม่เกิน 10 บาทเท่านั้น (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 8; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 62-3)

⁵ ยาโดซีแท็กเซล (Docetaxel) ของบริษัทซานofi-อเวนต์ิส (ประเทศไทย) จำกัด (Sanofi-Aventis) มีชื่อทางการค้าว่า แท็กโซเทียร์ (Taxotere) มีการประกาศใช้สิทธิเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ.2541 คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือ การรักษาโรคมะเร็งได้หลายชนิด เช่น มะเร็งปอดและมะเร็งเต้านม ภายหลังจากการประกาศซีแอล ยานี้มีราคาลดลงจากเข็มละ 25,000 บาท เหลือเพียงเข็มละ 4,000 บาทเท่านั้น (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 2; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 66-7)

⁶ ยาเล็ทโทเรเซล (Letrozole) ของบริษัทโนวาตีส์ (ประเทศไทย) จำกัด (Novatis) มีชื่อทางการค้าว่า ฟีมารา (Femara) มีการประกาศใช้สิทธิเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ.2551 คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือ การรักษา มะเร็งเต้านม ซึ่งถือว่าเป็นโรคที่ผู้หญิงไทยเป็นมากที่สุดเป็นอันดับ 2 รองจากมะเร็งปากมดลูก ภายหลังจากการประกาศซีแอล ยานี้มีราคาลดลงจากเม็ดละ 250 บาท เหลือเพียงเม็ดละ 6-7 บาทเท่านั้น (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 2; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 68)

เม็ดละ 2,750 บาท เหลือเพียงเม็ดละ 735 บาท⁷ และยารักษามะเร็งเม็ดเลือดขาวอิมานิทิบมีราคาลดลงจากเม็ดละ 917 บาทเหลือเพียงเม็ดละ 50-70 บาทเท่านั้น⁸ จากตัวเลขดังกล่าวนี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของกระทรวงสาธารณสุขได้ทำให้ราคายาลดลงอย่างมาก (โปรดดูรายละเอียดของยาทั้ง 7 ประเภทในตารางที่ 6-2)

หากคำนวณปรากฏการณ์นี้ในเชิงธุรกิจแล้ว บริษัทยาข้ามชาติขนาดใหญ่ซึ่งเป็นเจ้าของสิทธิบัตรยาเหล่านี้ย่อมสูญเสียกำไรจำนวนมหาศาลจากการประกาศซีแอลของไทย และหากทุกประเทศทั่วโลกตัดสินใจประกาศซีแอลในทำนองเดียวกัน ผลกำไรที่บริษัทยาคาดหวังไว้ย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ แม้ว่ามาตรการซีแอลเป็นข้อยืดหยุ่นที่องค์การการค้าโลกตามข้อตกลงทริปส์ได้เปิดโอกาสไว้ให้แก่ประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนา แต่ในทางปฏิบัติมีเพียงไม่กี่ประเทศเท่านั้นที่กล้าประกาศใช้สิทธิ นอกจากนี้ จึงไม่น่าแปลกใจที่การประกาศซีแอลของไทยได้นำไปสู่การประณามจากประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสหรัฐฯ การประกาศซีแอลของไทยทำให้ประเทศอุตสาหกรรมเกิดปฏิกิริยาในทางลบ ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาออกมาให้การสนับสนุนท่าทีของรัฐบาลไทย สำหรับพลังสังคมในประเทศ อาจกล่าวได้ว่าเป็นภาพคู่ขนานที่เกิดขึ้นไปพร้อมกัน พลังสังคมสองกลุ่มซึ่งมีความเห็นต่างกันได้ออกมาแสดงจุดยืนที่ขัดแย้งกัน ตัวแทนของบริษัทยาข้ามชาติในไทย ข้าราชการบางกลุ่ม และกระทรวงบางกระทรวงได้แสดงท่าทีไม่เห็นด้วย ในขณะที่นักวิชาการ เอ็นจีโอ และข้าราชการหัวก้าวหน้ายังคงเดินหน้าเรียกร้องการเข้าถึงยาต่อไป ภายหลังจากการประกาศซีแอล ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่เกิดขึ้นในประเทศไทยทำให้สถานการณ์ของการประกาศซีแอลมีความสลับซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ถึงตอนนี้ซีแอลได้กลายมาเป็นเงื่อนไขทางการเมืองที่รัฐบาลใหม่จำเป็นต้องจัดการ พลวัตทั้งหมดนี้จะได้มีการกล่าวถึงต่อไป

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะนำไปถึงจุดนั้น คำถามที่สำคัญคือ เพราะเหตุใดมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรจึงสามารถเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย คำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องนี้มีหลายกรณี ซึ่งล้วนเป็นมุมมองที่น่าสนใจและจำเป็นต้องได้รับการกล่าวถึง ก่อนที่จะเข้าสู่ข้อเสนอของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

⁷ ยาเออร์โลทินิบ (Erlotinib) ของบริษัทโรช (ประเทศไทย) จำกัด มีชื่อทางการค้าว่า ทราเซวา (Tarceva) มีการประกาศใช้สิทธิเมื่อวันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2551 คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือ การรักษามะเร็งปอดซึ่งผู้ป่วยจำเป็นต้องใช้ยาวันละ 1 เม็ด และทำให้ผู้ป่วยมีค่าใช้จ่ายเฉพาะยาสูงถึงเดือนละ 82,500 บาท การประกาศซีแอลทำให้ราคาลดลงจากเม็ดละ 2,750 บาท เหลือเพียงเม็ดละ 735 บาท (สาธารณสุข, กระทรวง, และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 2; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 70-1)

⁸ ยาอิมานิทิบ (Imatinib) ของบริษัทโนวาติส (ประเทศไทย) จำกัด (Novatis) มีชื่อทางการค้าว่า กลีเวค (Glivec) คุณสมบัติของยาประเภทนี้คือ การรักษามะเร็งเม็ดเลือดขาวและมะเร็งทางเดินอาหาร ในกรณีของกลีเวคมีเงื่อนไขที่ต่างจากการประกาศใช้สิทธิของยา 6 รายการแรกคือ บริษัทโนวาติสซึ่งเป็นเจ้าของสิทธิบัตรได้เสนอให้ยานี้ฟรีแก่ผู้ป่วยของไทยในระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ภายใต้โครงการจีแพพ (Glivec International Patient Assistance Program -- GIPAP) ผลจากโครงการนี้ทำให้ กระทรวงสาธารณสุขประกาศว่าจะใช้มาตรการซีแอลก็ต่อเมื่อโครงการนี้สิ้นสุดลงเท่านั้น (สาธารณสุข, กระทรวง, และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 2; มุกิตา เชื้อซัง, 2551: 72-4)

2. บทสังเคราะห์คำอธิบายดั้งเดิมต่อการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทย

การประกาศมาตรการซีแอลของกระทรวงสาธารณสุขภายใต้ยุคของนายแพทย์มงคล ณ สงขลา ถือเป็นปรากฏการณ์ใหม่สำหรับการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองของระบบทรัพย์สินทางปัญญาของไทย สาเหตุที่กล่าวเช่นนี้เพราะตามโครงสร้างทางเศรษฐกิจของไทย รัฐบาลในยุคที่ผ่านมาล้วนตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของพลังทุนนิยมมาเป็นเวลาหลายทศวรรษ ในบทที่สี่เราได้แสดงให้เห็นว่า กระทรวงพาณิชย์เป็นแกนหลักที่รักษาผลประโยชน์ของกลุ่มทุนผ่านการสร้างความเข้มแข็งให้กับระบบทรัพย์สินทางปัญญา พระราชบัญญัติสิทธิบัตรซึ่งมีผลให้สิทธิบัตรยามีความเข้มงวดและการเข้าถึงยากยิ่งไปกว่าอย่างจำกัด ถือเป็นผลผลิตของบทบาทรัฐที่ให้ความสำคัญกับการค้า อิทธิพลของสหรัฐฯ และระบบสิทธิบัตรมากกว่าสวัสดิการสาธารณสุข และการเข้าถึงยาของประชาชน แนวคิดดังกล่าวนี้อยู่ในระบบวิธีคิดของผู้นำไทยมาอย่างยาวนานและไม่มีที่ท่าว่า สวัสดิการสาธารณสุขจะได้รับความสำคัญเทียบเท่าการค้าระหว่างประเทศและความสัมพันธ์อันดีกับสหรัฐฯ ด้วยเหตุนี้ เมื่อกระทรวงสาธารณสุขในยุคของรัฐบาลสุรยุทธ์ ที่มีที่มาจากเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน ได้ทำหน้าที่ประกาศซีแอลยาจำนวน 7 รายการข้างต้น นักวิชาการบางกลุ่มจึงให้ความสนใจในการสร้างคำอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้ จากการสำรวจวรรณกรรมในบทที่หนึ่ง คำอธิบายที่มีต่อการประกาศซีแอลของไทยแบ่งออกเป็น 3 มุมมอง ได้แก่ หนึ่ง มุมมองที่เสนอว่า การดำรงตำแหน่งของนายแพทย์มงคล ในฐานะเจ้ากระทรวงสาธารณสุขเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้การประกาศซีแอลได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม สอง มุมมองที่เห็นว่า รัฐประหาร 19 กันยายน ได้นำมาสู่โครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่ทำให้การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรม และสาม มุมมองที่เสนอว่า เครือข่ายขบวนการทางสังคมในระดับระหว่างประเทศ เป็นปัจจัยที่นำมาสู่การประกาศมาตรการซีแอลของไทย ในบทนี้จะได้สังเคราะห์คำอธิบายทั้งสามเข้าด้วยกันเพื่อเสริมคำอธิบายใหม่ที่ชี้ให้เห็นถึงการเคลื่อนไหวของพลังอัตพิทักษ์เพื่อเรียกร้องการเข้าถึงยาและเป็นพลังที่สำคัญในการผลักดันให้เกิดการประกาศซีแอลได้ในประเทศไทย

2.1 การขึ้นมาดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงของนายแพทย์มงคล ณ สงขลา: คำอธิบายที่เห็นตัวบุคคล

มุมมองแรกที่อธิบายถึงการประกาศซีแอลของไทยปรากฏในงานของกรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล (2550) ในหนังสือที่ชื่อ “อีกก้าวที่กล้า...ของหมอซีม่าแกลบ: นายแพทย์มงคล ณ สงขลา กับการทำ CL ในประเทศไทย” กล่าวได้ว่า งานชิ้นนี้เป็นงานที่อธิบายนโยบายซีแอลของไทยในแง่มุมมองของตัวบุคคลเป็นหลัก ผู้แต่งชี้ให้เห็นว่า การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรทำให้ชื่อของนายแพทย์มงคลเป็นที่รู้จัก ความกล้าหาญของนายแพทย์มงคลในการดำเนินนโยบายที่ขัดกับความต้องการของสหรัฐฯ พร้อมกับการประสานงานอย่างลงตัวของบุคลากรทางการแพทย์ และองค์การภาคประชาชน ประกอบกันเป็น “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” ที่เข้มแข็ง ด้วยการดำรงตำแหน่งทางการเมืองของนายแพทย์มงคลจึงทำให้การประกาศ

ซีแอลเกิดขึ้นได้ และมีนโยบายที่สวนทางกับผลประโยชน์ของบรรษัทยาข้ามชาติ (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 11-6) งานชิ้นนี้จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการชี้ให้เห็นถึงบทบาทของนายแพทย์มงคลในการประกาศซีแอล และยังชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการประกาศใช้ซีแอลเพื่อช่วยให้ผู้ป่วยได้เข้าถึงยาในราคาถูกลง

ในส่วนของการประกาศซีแอล ผู้เขียนชี้ให้เห็นว่า โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ซึ่งเกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2544 และครอบคลุมโรคเอชไอวีในปีพ.ศ. 2546 เปิดโอกาสให้ผู้ป่วยมีความคาดหวังในการเข้าถึงยาราคาถูกลง ผลของโครงการนี้ทำให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องเจรจาราคายากับบริษัทผู้ทรงสิทธิ เพื่อให้รัฐสามารถแจกจ่ายยาแก่ผู้ป่วยได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อการเจรจาล้มเหลว นางสุตารัตน์ เกยุราพันธุ์ รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขในเวลานั้นได้สั่งให้กรมควบคุมโรค และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ไปศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการประกาศซีแอล แต่เรื่องก็เงียบหายไป (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 49-52) ในทำนองเดียวกัน เมื่อนายพินิจ จารุสมบัติ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขที่มงานของนายพินิจก็ต้องเริ่มศึกษาถึงความเป็นไปได้ในการประกาศซีแอลใหม่ทั้งหมด เนื่องจากเรื่องนี้เป็นเรื่องใหม่ที่รัฐมนตรีพินิจไม่เคยให้ความสนใจมาก่อน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนเสนอว่า เมื่อนายแพทย์มงคล ณ สงขลา ขึ้นมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขภายหลังจากการรัฐประหาร 19 กันยาฯ ที่มงานของนายแพทย์มงคลซึ่งคลุกคลีกับเรื่องนี้มาเป็นเวลานานก็สามารถผลักดันให้มาตรการซีแอลสามารถประกาศใช้ได้ในเวลาอันสั้น (กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล, 2550: 63-4) กล่าวอีกนัยหนึ่ง งานชิ้นนี้ให้ภาพที่น่าสนใจว่า บทบาทของสภารัฐฯ ในการกดดันรัฐไทยในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาผ่านนโยบายการค้า ทำให้รัฐไทยต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของประเทศตะวันตกมาโดยตลอด และยังคงส่งผลให้การเข้าถึงยาภายใต้ระบบสิทธิบัตรที่เข้มงวดเป็นไปได้อย่างยากมากขึ้น แม้ว่านโยบายเช่นนี้ถูกต่อต้านจากกลุ่มประชาสังคม นักวิชาการ และบุคลากรทางการแพทย์หัวก้าวหน้า แต่ก็ไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาล นอกจากนี้ แม้ว่าปัญหาโรคเอดส์ในไทยทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น และมีผู้ติดเชื้อเอชไอวีเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ ในขณะที่ยาต้านไวรัสเริ่มขาดแคลน รัฐไทยยังไม่มีมาตรการจัดการอย่างเป็นรูปธรรม ในช่วงเวลาเดียวกัน พลังของกลุ่มต่อต้านก็ยิ่งเข้มแข็งมากขึ้นเรื่อยๆ แต่ก็ยังไม่สามารถผลักดันนโยบายในระดับรัฐได้ เมื่อนายแพทย์มงคล ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขหลังการรัฐประหาร การประกาศซีแอลจึงเกิดขึ้นได้

ส่วนที่เหลือของงานชิ้นนี้ เป็นบทสัมภาษณ์ของนายแพทย์มงคลอย่างละเอียดถึงประวัติการทำงานในอดีต ความรู้สึกในการรับตำแหน่งรัฐมนตรี รวมถึงประสบการณ์ในการเดินทางไปเจรจากับบริษัทยาและชี้แจงการประกาศซีแอลของไทยที่ประเทศสหรัฐฯ นอกจากนี้ยังมีบทนิยามของบุคคลต่างๆ ที่แวดล้อมนายแพทย์มาตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นนักศึกษาแพทย์ สมัยเป็นแพทย์ชนบท และสมัยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรี ในแง่นี้ คำอธิบายของกรรณิการ์และอวยพรจึงให้ความสำคัญกับตัวบุคคลอย่างนายแพทย์มงคลว่าเป็นที่มาของมาตรการซีแอล อันที่จริงแล้ว แม้ว่าผู้เขียนได้พูดถึงบทบาทของพลังประชาสังคม อันได้แก่ นักวิชาการ บุคลากรทาง

การแพทย์ และเอ็นจีโอต่างๆ แต่พวกเขาพูดถึงในฐานะสภาพปัญหาที่ทำให้การประกาศซีแอล ในยุคนายแพทย์มงคลมีความสำคัญอย่างมาก เนื่องจากพลังประชาสังคมมีอุปสรรคในการ ผลักดันนโยบายในรัฐบาลที่ผ่านมา แต่มาประสบความสำเร็จในยุคของนายแพทย์มงคล

2.2 โครงสร้างทางการเมืองหลังรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ.2549: คำอธิบายที่ เห็นโอกาสทางการเมือง

มุมมองอีกมุมหนึ่งที่อธิบายการประกาศซีแอลของไทยปรากฏในวิทยานิพนธ์ปริญญาโท ของกมลรัตน์ ชาติสูงเนิน (Kamolrat, 2007) จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เธอ เสนอว่า ความสำเร็จของรัฐไทยในการประกาศซีแอลเกิดจากโครงสร้างทางการเมืองใหม่ที่เกิด การเปลี่ยนแปลงในยุคหลังเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน 1549 มุมมองนี้เห็นว่า ผลลัพธ์ ของการรัฐประหารคือ ความเปลี่ยนแปลงในส่วนของโครงสร้างทางการเมือง และระบบราชการ ภายในกระทรวงที่เปิดโอกาสให้กระทรวงสาธารณสุขสามารถผลักดันให้เกิดการประกาศซีแอล ได้

สำหรับประเด็นแรกในเรื่องปัจจัยทางการเมือง ผู้เขียนใช้กรอบการวิเคราะห์ที่เรียกว่า “โครงสร้างโอกาสทางการเมือง” (Political Opportunity Structure -- POS) มาวิเคราะห์ โครงสร้างทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปในยุคหลังรัฐประหาร เธอเสนอว่า โครงสร้างทาง การเมืองใหม่มีส่วนสำคัญอย่างมากที่ทำให้การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้ เนื่องจาก การขึ้นมา ของรัฐบาลรัฐประหารได้ทำให้โครงสร้างของข้าราชการและระบบการเมืองแบบเดิมยุติลง ทั้งนี้ เธอได้ศึกษาเงื่อนไขทางการเมืองไทยในช่วงปีพ.ศ.2541 ซึ่งเป็นยุคสมัยของรัฐบาลชวนสมัยที่ สอง จนถึงปีพ.ศ.2549 ซึ่งเป็นปีที่รัฐบาลทักษิณถูกรัฐประหาร กมลรัตน์พบว่า รัฐบาลไทยตั้งแต่ สมัยชวนสมัยที่สองจนถึงยุคสมัยของทักษิณต่างยอมจำนนให้แก่แรงกดดันของชาติมหาอำนาจ ทางเศรษฐกิจและยึดมั่นในหลักผลประโยชน์ของการค้าระหว่างประเทศมาโดยตลอด ใน ขณะเดียวกัน ประเด็นในเรื่องการเข้าถึงยากก็ไม่ได้รับความสำคัญ ทำให้โอกาสของรัฐไทยในการ ประกาศใช้มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรถูกจำกัด จุดยืนของรัฐไทยในช่วงเวลาดังกล่าว ถูก ครอบงำโดยอุดมการณ์ของโลกาภิวัตน์เสรีนิยมใหม่ (Kamolrat, 2007: 24-7) และทำให้รัฐไทย กลายเป็น “เด็กดี” ในสายตาประเทศตะวันตก ผู้เขียนได้ยกตัวอย่างถึงกรณีที่รัฐไทยออก พระราชบัญญัติสิทธิบัตรทั้งสามฉบับ (อันได้แก่ พระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับแก้ไขพ.ศ.2535 และพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับแก้ไขพ.ศ. 2542) ว่าเป็นไปตามแรงกดดันของสหรัฐฯ นอกจากนี้ยังมีกรณีการต่อต้านยาดีไอโอที่ได้รับ สิทธิบัตรจากรัฐไทย และการต่อต้านยาคอมบิตที่กำลังจะได้รับสิทธิบัตร ด้วยเหตุผลที่ว่ายาทั้งสองรายการไม่ใช่สิ่งประดิษฐ์ใหม่ แต่รัฐไทยยินยอมให้มีการคุ้มครองสิทธิบัตร ทั้งสามกรณี สะท้อนให้เห็นว่า รัฐไทยที่ผ่านมามีได้ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงยาของประชาชนมากกว่าการ พัฒนาทางเศรษฐกิจและการถ่ายโอนเทคโนโลยีจากต่างประเทศ (Kamolrat, 2007: 58-65)

อย่างไรก็ตาม หลังจากเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายน ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน โครงสร้างทางการเมือง และโครงสร้างทางสถาบันการเมืองที่นำไปสู่การประกาศซีแอล

รัฐประหารในครั้งนั้นเป็นการปลดล็อคโครงสร้างทางการเมืองในยุคสมัยชนวนสมัยที่สองและยุครัฐบาลทักษิณที่ไม่ให้ความสำคัญกับการเข้าถึงยา ประเด็นที่สำคัญคือ โครงสร้างการเมืองใหม่ในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์เป็นอิสระจากทุน นโยบายประชานิยมตามแบบระบอบทักษิณถูกแทนที่ด้วยนโยบายเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวทางพระราชดำรัสขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว การประกาศซีแอลจึงเข้ามาสอดคล้องกับคุณค่าและคุณธรรมที่เป็นหนึ่งในเหตุผลของคณะรัฐประหาร และสอดคล้องกับการชูแนวทางสวัสดิการสังคมเหนือระบอบทุนนิยมที่รัฐบาลทักษิณใช้เป็นแนวทางในการดำเนินนโยบายมาโดยตลอด (Kamolrat, 2007: 73-83) โครงสร้างทางการเมืองอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นในยุคหลังการรัฐประหารคือ การกระจายอำนาจให้แก่แต่ละกระทรวงได้มีโอกาสในการกำหนดนโยบายของตนเอง โครงสร้างนี้แตกต่างจากการทำงานในสมัยรัฐบาลทักษิณซึ่งเน้นการรวมศูนย์การตัดสินใจไว้ที่ผู้บริหารสูงสุดเพียงคนเดียวตามแบบซีอีโอ (CEO style) ในขณะที่หลังการรัฐประหาร แต่ละกระทรวงมีบทบาทภายในกระทรวงของตนเองมากยิ่งขึ้น คุณลักษณะเช่นนี้เปิดโอกาสให้กระทรวงสาธารณสุขสามารถประกาศซีแอลได้อย่างมีอิสระ (Kamolrat, 2007: 83-4)

สำหรับประเด็นที่สอง เธอได้ศึกษาถึงระบบราชการภายในกระทรวงสาธารณสุข โดยอาศัยกรอบการวิจัยแบบ “โครงสร้างการเมืองการบริหารจัดการ” (Politico-Administrative Structure หรือ PAS) ที่ทำให้เห็นบทบาทของข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐ (อันได้แก่ กลุ่มเอ็นจีโอและบรรษัทข้ามชาติ) ตัวแบบนี้ทำให้เธออธิบายบทบาทของกระทรวงสาธารณสุขที่นำไปสู่การประกาศซีแอล ทั้งในเชิงวัฒนธรรม (cultural elements) และในเชิงโครงสร้างหน้าที่ (structural and functional elements) ในเชิงวัฒนธรรม มุมมองนี้เสนอว่า วัฒนธรรมที่สำคัญของระบบราชการในกระทรวงสาธารณสุขแบ่งออกเป็น 2 กรณีได้แก่ วัฒนธรรมแรกคือ การคำนึงถึงสาธารณสุขของประชาชนและสวัสดิการทางสาธารณสุข ซึ่งปรากฏชัดในนโยบายของนายแพทย์มิ่งคล ผู้ซึ่งมีเบื้องหลังจากการเป็นแพทย์ชนบทมาก่อน และวัฒนธรรมที่สองคือ การคำนึงถึงสิทธิของคนไทยในการได้รับบริการสาธารณสุขและการเข้าถึงยาเป็นสำคัญ ทั้งในระดับชาติและระดับกระทรวง โดยเห็นได้จากรัฐธรรมนูญ นโยบายยาแห่งชาติ บัญชียาหลักแห่งชาติ และพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ (Kamolrat, 2007: 86-9)

นอกเหนือจากวัฒนธรรมแล้ว การวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างหน้าที่ยังช่วยให้เห็นโอกาสของการประกาศซีแอลอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้เขียนเสนอว่า ในช่วงหลังการรัฐประหาร 19 กันยายน โครงสร้างของกระทรวงสาธารณสุขภายใต้การนำของนายแพทย์มิ่งคลมีลักษณะสำคัญ 3 ประการคือ ประการแรก โครงสร้างการบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ ซึ่งให้อำนาจแก่กระทรวงสาธารณสุขอย่างเต็มที่ในการประกาศซีแอล ต่างจากยุคสมัยของรัฐบาลทักษิณที่มีการรวมศูนย์การอำนาจตัดสินใจไว้ที่นายกรัฐมนตรี โครงสร้างเช่นนี้ช่วยลดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นลง และทำให้คณะทำงานสามารถมุ่งความสนใจไปยังภารกิจที่ได้รับมอบหมายจากกระทรวงได้อย่างเต็มที่ ประการที่สอง การจัดตั้งคณะทำงานที่ขึ้นตรงต่อรัฐมนตรีกระทรวง ทำให้ไม่มีการ

ผลักดันการตัดสินใจขั้นสุดท้ายไปยังรัฐสภา โครงสร้างนี้เปิดโอกาสให้การประกาศซีแอลตามความเห็นชอบของเจ้ากระทรวงมีมากขึ้น ในขณะที่ ข้อจำกัดหรืออุปสรรคจากการถูกคัดค้านจากกระทรวงอื่นหรือจากคณะรัฐมนตรีลดลง และประการที่สาม กระทรวงสาธารณสุขมีการประสานงานกับภาคประชาสังคมทางด้านสาธารณสุข ซึ่งมีเป้าหมายร่วมกันในการเรียกร้องการเข้าถึงยาให้แก่ประชาชน (Kamolrat, 2007: 91-101) ทั้งนี้ ปรากฏการณ์ที่ถูกนำเสนอไว้ทั้งสองประเด็นได้นำมาสู่จุดร่วมที่สำคัญนั่นคือ ผลจากการรัฐประหาร 19 กันยาฯ เปิดโอกาสให้รัฐบาลสุรยุทธ์มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ จนกระทั่งมาตรการซีแอลสามารถถูกผลักดันให้เกิดขึ้นได้ในประเทศไทย

2.3 คำอธิบายที่เห็นเครือข่ายประชาสังคมระดับระหว่างประเทศ

มุมมองสุดท้ายที่อธิบายถึงการประกาศมาตรการซีแอลในประเทศไทยได้แก่ วิทยานิพนธ์ปริญญาโทของคาร์ล อีลล์ (Elle, 2008) จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเช่นเดียวกัน งานของอีลล์มีความต่างจากงานของกมลรัตน์ในเรื่องวัตถุประสงค์ของการศึกษา กล่าวคือ ในขณะที่กมลรัตน์ให้ความสำคัญกับการตอบคำถามว่าการประกาศมาตรการซีแอลของไทยเกิดขึ้นได้อย่างไร อีลล์ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเกิดขึ้นของมาตรการซีแอล แต่มุ่งศึกษาว่าขบวนการเคลื่อนไหวใช้ยุทธศาสตร์ใดบ้างทั้งในระดับประเทศและระดับระหว่างประเทศที่นำไปสู่การประกาศมาตรการซีแอลเพื่อนำไปสู่การเคลื่อนไหวต่อไปในอนาคต อีลล์ตั้งสมมติฐานว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมข้ามพรมแดนที่มีบทบาทต่อการประกาศซีแอลในไทย เป็นตัวแบบที่ยั่งยืนสำหรับการเคลื่อนไหวให้มีการประกาศซีแอลต่อไปในอนาคต บทบาทของตัวแสดงที่มีความหลากหลายทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทั้งในระดับโลก ระดับชาติ และระดับประเทศ เพื่อตอบโต้กับบรรษัทข้ามชาติของสหรัฐฯ ปรากฏการณ์นี้เป็นตัวแบบที่สำคัญต่อการสร้างความชอบธรรมให้กับการประกาศซีแอลในครั้งต่อไป (Elle, 2008: 18)

จากสมมติฐานของอีลล์ที่ว่า ‘เครือข่ายขบวนการทางสังคมข้ามพรมแดน’ (networking of transnational social movement) เป็นปัจจัยหลักต่อความสำเร็จในการการผลักดันมาตรการซีแอลของประเทศไทย เขาใช้กรอบการอธิบายที่เรียกว่า “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” เป็นตัวแทนในการอธิบายลักษณะการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมข้ามพรมแดน คุณลักษณะของสามเหลี่ยมนี้ประกอบไปด้วย การเคลื่อนไหวทางด้านความรู้ (knowledge base) การขับเคลื่อนทางสังคม (social mobilization) และโครงข่ายในระดับโลก (global engagement) อีลล์เสนอว่า องค์ประกอบทั้งสามได้เคลื่อนไหวร่วมกันเพื่อท้าทายอิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติ และมีส่วนสำคัญในการสนับสนุนให้รัฐไทยสามารถประกาศซีแอลได้สำเร็จ สำหรับการเคลื่อนไหวทางด้านความรู้ หมายถึง การที่เครือข่ายที่หลากหลายมารวมกันเพื่อกำหนดพื้นฐานความรู้ความเข้าใจร่วมกันและเผยแพร่ข้อมูลแก่สาธารณะจนถึงความจำเป็นในการคัดค้านบริษัทฯ ต่างๆ และกลุ่มล็อบบี้ยีสต์ องค์ความรู้ที่สำคัญคือ ข้อมูลเกี่ยวกับการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร กฎหมายระหว่างประเทศ กฎหมายภายในประเทศ ตลอดจนยุทธศาสตร์เพื่อนำไปสู่การประกาศซีแอล (Elle, 2008: 45-8) สำหรับการขับเคลื่อนทางสังคม หมายถึง การที่เครือข่ายที่แตกต่างกันต่าง

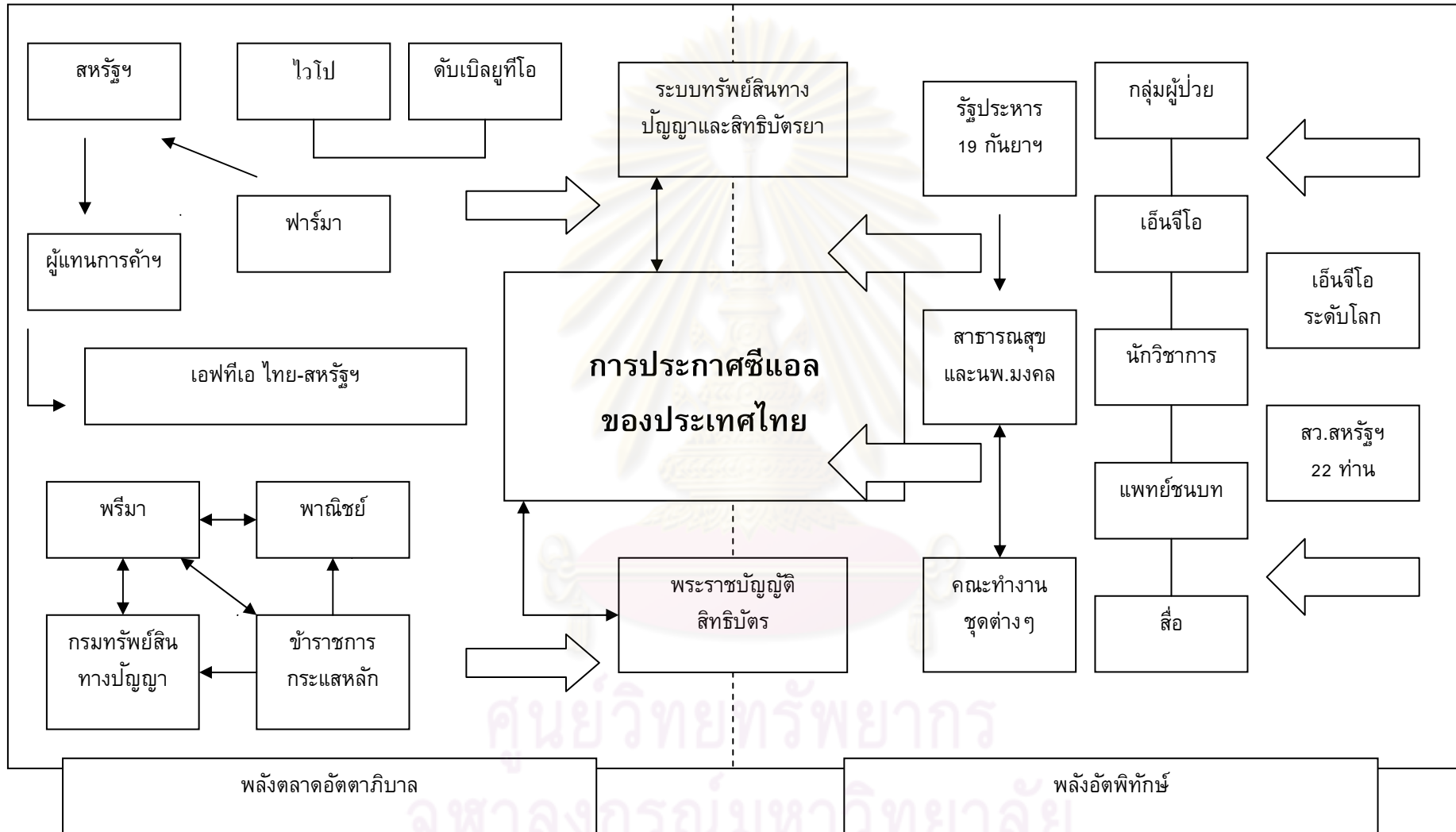

ช่วยกันระดมพลังทางสังคมในการสนับสนุนมาตรการซีแอลของประเทศไทย เครือข่ายเหล่านี้เป็นการรวมตัวกันของตัวแสดงทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับระหว่างประเทศที่ล้วนมีเป้าหมายเดียวกันในการเรียกร้องการเข้าถึงยา ทั้งนี้ เครือข่ายเหล่านี้มีตัวแทนของผู้เชี่ยวชาญที่สำคัญร่วมกันอันประกอบไปด้วย ผู้เชี่ยวชาญทางด้านกฎหมาย ผู้เชี่ยวชาญทางด้าน การแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านสิทธิมนุษยชน และกลุ่มนักวิชาการ (Elle, 2008: 48-60) และสุดท้าย สำหรับโครงการในระดับโลก หมายถึง การผลักดันให้มาตรการซีแอลจำเป็นต้องได้รับความเอาใจใส่และยอมรับในระดับโลก ทั้งโดยบุคคล โดยรัฐ และโดยองค์การระหว่างประเทศ การเคลื่อนไหวดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้ความเข้าใจร่วมกันว่า บริษัทยาและมหาอำนาจ สหรัฐอเมริกาเป็นตัวแทนของแนวคิดเสรีนิยมใหม่และครอบงำวงการเภสัชกรรมด้วยแนวทางแบบตลาดเสรี ความร่วมมือของรัฐบาลไทย รัฐบาลต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศจึงมีความสำคัญอย่างมาก ในการตอบโต้กับบรรษัทข้ามชาติ (Elle, 2008: 61-2) ทั้งนี้ สำหรับ ผลการศึกษานั้น อีลล์เสนอว่า ขบวนการทางสังคมข้ามพรมแดนประสบความสำเร็จในการสร้าง เครือข่ายของผู้ร่วมอุดมการณ์ในระดับโลก ผลของการเคลื่อนไหวทำให้การประกาศซีแอลของ ไทยเกิดขึ้นได้ และยังเป็นเครือข่ายที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการเคลื่อนไหวให้มีการประกาศ มาตรการซีแอลต่อไปในอนาคต

จากมุมมองทั้งสามที่อธิบายการประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุขไทยนั้น ได้นำมาสู่องค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการได้แก่ ประการแรก คำอธิบายที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของตัว บุคคล หรือการขึ้นมาดำรงตำแหน่งของนายแพทย์มงคล ทำให้เกิดผู้นำในการผลักดันมาตรการ ซีแอลในรัฐบาล ประการที่สอง การเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างทางการเมืองในยุคหลัง รัฐประหาร 19 กันยายนเปิดโอกาสให้กระทรวงสาธารณสุขสามารถสนับสนุนการเข้าถึงยา และ ปลดลืออคติพิลของกลุ่มทุนในการกำหนดนโยบายที่เอื้อต่อบรรษัทฯ และประการสุดท้าย การทำงานของเครือข่ายสังคมข้ามพรมแดนที่หลากหลายได้มารวมตัวกันเพื่อผลักดันให้เกิดการ ประกาศซีแอลในประเทศไทยได้ องค์ประกอบทั้งสามส่วนนี้ได้นำมาสังเคราะห์เพื่อสร้างเป็น คำอธิบายการประกาศซีแอลในประเทศไทย ตามรูปภาพที่ 6-1 ดังต่อไปนี้

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปภาพที่ 6-1 รูปภาพแสดงพลังสังคมกลุ่มต่างๆที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอเสนอว่า มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทยเป็นผลของการต่อสู้ที่ยาวนานของพลังปกป้องสังคมที่มีต่อพลังตลาดเสรีนิยมใหม่ การรวมตัวของพลังปกป้องสังคมมาจากความพยายามในการผลักดันให้ประชาชนเข้าถึงยา รวมถึงสวัสดิการสาธารณสุขตามรูปภาพที่ 6-1 การประกาศซีแอลของไทยเกิดขึ้นท่ามกลางความเห็นที่แตกต่างกันระหว่างฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับการประกาศใช้สิทธิ ซึ่งเป็นพลังตลาดอัตโนมัติ และฝ่ายที่เห็นด้วยกับการประกาศใช้สิทธิ ซึ่งเป็นพลังอัตโนมัติ สำหรับพลังสังคมของฝ่ายตลาด พวกเขาเห็นด้วยกับการสร้างระบบทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรที่เข้มงวด ซึ่งไปสอดคล้องกับความต้องการของบรรษัทข้ามชาติในการผลักดันระบบสิทธิบัตรยาในประเทศต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นี้ บรรษัทข้ามชาติได้ลอบบีรัฐบาลสหรัฐฯ ให้คุ้มครองผลประโยชน์ของบรรษัทโดยผ่านผู้แทนการค้าสหรัฐฯ แรงกดดันนี้สะท้อนออกมาในเนื้อหาของการเจรจาเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐฯ ซึ่งเรียกร้องให้ไทยยกระดับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในเรื่องสิทธิบัตรยา โครงสร้างดังกล่าวนี้ส่งผลต่อพลังตลาดในประเทศไทย อันประกอบไปด้วย กระทรวงพาณิชย์ กรมทรัพย์สินทางปัญญา พรีมา และข้าราชการกระแสหลักพลังกลุ่มนี้มีบทบาทในการผลักดันให้เกิดการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรที่คุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาและขยายระยะเวลาการคุ้มครองสิทธิบัตร ในอีกฝากหนึ่ง ผลจากการทำงานของระบบตลาดที่นำไปสู่การหยุดชะงักของการพัฒนาอุตสาหกรรมยา และราคาขายที่สูงขึ้น ทำให้พลังอัตโนมัติ อันประกอบไปด้วย เอ็นจีโอ นักวิชาการ ผู้ป่วย กลุ่มแพทย์ชนบท รวมตัวกันเพื่อเรียกร้องการเข้าถึงยา บทบาทนี้ได้รับการสนับสนุนโดยเอ็นจีโอในระดับโลก และสมาชิกวุฒิสภาของสหรัฐฯ บางกลุ่ม พร้อมกันนี้ การขึ้นมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขของนายแพทย์มิ่งคลทำให้คณะกรรมการชุดต่างๆ ที่ทำงานด้านซีแอลได้รับการแต่งตั้ง ซึ่งสานต่องานของคณะกรรมการชุดที่ผ่านมา ด้วยองค์ประกอบเหล่านี้ กลายเป็นโครงสร้างของอธิบายการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย

3. มาตรการซีแอลกับการปกป้องตนเองทางสังคมและการผูกครองของระบบตลาดเสรีนิยมใหม่: บทสุดท้ายของระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เสนอคำอธิบายใหม่ว่า การประกาศใช้มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของประเทศไทย เป็นบทสะท้อนของความพยายามของพลังอัตโนมัติในการตอบโต้พลังตลาดเสรีนิยมใหม่ ผลที่สำคัญคือการทำให้ระบบตลาดผูกครองลงชั่วขณะหนึ่ง และการประกาศซีแอลสามารถเกิดขึ้นได้ การวิเคราะห์บทบาทของพลังอัตโนมัติที่ทำหน้าปกป้องสังคมจากพลังของตลาดนำมาสู่ข้อเสนอที่ว่า บทบาทของพลังอัตโนมัติได้ทำให้ตลาดอัตโนมัติเสรีนิยมใหม่เกิดการผูกครองลงชั่วขณะ ในที่นี้หมายถึง กระบวนการแสวงหากำไรผ่านระบบสิทธิบัตรยามีช่องว่างและมีข้อยืดหยุ่นสำหรับประชาชนในการเข้าถึงยาได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง การบังคับให้ทุกประเทศซื้อยาหรือเวชภัณฑ์ที่มีสิทธิบัตรในราคาที่ผู้ทรงสิทธิกำหนดไว้ องค์การการค้าโลกเปิดช่องว่างให้สามารถเข้าถึงยาในราคาที่ต่ำกว่านั้นได้ ซึ่งนี่รวมถึงมาตรการใช้สิทธิ

ตามสิทธิบัตรของประเทศไทยด้วย ปรากฏการณ์นี้สะท้อนความไม่สมบูรณ์ของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงข้อเสนอของโพลานยีที่ปรากฏในบทที่สอง ความตึงเครียดในสังคมตะวันตกช่วงเวลาที่เขาทำการศึกษามีที่มาจากการทำงานของระบบตลาดเองซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของคนในสังคม อันนำมาสู่ความไม่สมบูรณ์ของระบบตลาดอย่างแท้จริง กล่าวคือ การทำงานของตลาดอัตโนมัติต้องเผชิญกับพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจกับความสัมพันธ์แบบตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่พอใจขององค์กรแรงงานที่มีต่อความไม่ยืดหยุ่นของระบบค่าจ้าง จนทำให้การใช้แรงงานและกระบวนการผลิตไม่ไปสู่จุดดุลยภาพ หากสังคมปราศจากกลไกกลางในการจัดการที่เหมาะสม การลงทุนทางอุตสาหกรรมย่อมหยุดชะงัก อุปสงค์ต่อแรงงานลดลง และสภาพเศรษฐกิจโดยรวมตกต่ำลง (Block and Somers, 1984: 58) แต่ทว่า ภายหลังจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเกิดขึ้น ไม่มีใครต้องการให้เศรษฐกิจตกต่ำ ไม่มีใครรับได้กับค่าแรงที่ลดลง ชาวนาไม่ต้องการราคาสินค้าที่ตกต่ำ และนายทุนไม่ต้องการให้ระบบธนาคารเกิดความอ่อนแอ ซึ่งทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้เมื่อรัฐบาลหาเงินได้น้อยกว่ารายจ่าย ด้วยเหตุนี้ทำให้ธนาคารกลางต้องเข้ามาแทรกแซง ทำให้ไม่เกิดจุดดุลยภาพที่แท้จริงและเป็นสาเหตุหนึ่งนำไปสู่ความอ่อนแอของระบบตลาด

ในทำนองเดียวกัน ปรากฏการณ์นี้ได้เกิดขึ้นอีกครั้งในยุคตลาดเสรีนิยมใหม่ กล่าวคือ ในกรณีของระบบสิทธิบัตรยา ระบบตลาดเสรีนิยมใหม่หรือระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้ (Knowledge-Based Economy) ตลาดต้องก่อให้เกิดกลไกการทำงานของราคาที่นำไปสู่จุดดุลยภาพเช่นเดียวกัน ระบบสิทธิบัตรหรือระบบทรัพย์สินทางปัญญาในภาพรวมจำเป็นต้องได้รับการยอมรับทั้งผู้ทรงสิทธิและผู้ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากองค์ความรู้นั้นๆ ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำบางประเทศและกลุ่มบรรษัทขนาดใหญ่ต้องการผลักดันให้ทุกประเทศมีแนวทางทรัพย์สินทางปัญญาในระดับมาตรฐานเดียวกัน กลไกที่สำคัญได้แก่ องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก และข้อตกลงทริพส์ขององค์การการค้าโลก มีบทบาทสำคัญในการกดดันให้ประเทศสมาชิกจำเป็นต้องสร้างมาตรฐานในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ กลไกตลาดดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่ปฏิกริยาจากสังคมและมาตรการปกป้องตนเองเพื่อแสวงหาโอกาสในการเข้าถึงองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร ประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาเป็นจำนวนมากยังไม่มีความพร้อมในการพัฒนามาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาตามที่ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเรียกร้อง ด้วยเหตุนี้ ประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลายจึงร่วมกันผลักดันให้มีทางเลือกในการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาผ่านองค์การการค้าโลก ดังเช่นที่เกิดขึ้นในการประชุมรอบโดฮาในทางตรงกันข้าม ประเทศทุนนิยมก้าวหน้าไม่ต้องการให้มีทางเลือกใดๆ ในการบังคับใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญา นอกเหนือไปจากการมีมาตรฐานเดียวกันทั่วโลก

ความแตกต่างทางความคิดนี้จึงนำไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีองค์การการค้าโลก ส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดองค์ความรู้เกิดการผูกกร่อน เนื่องจากกลไกตลาดไม่สามารถทำงานได้จนถึงจุดดุลยภาพระหว่างฝ่ายที่ต้องการให้ใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาเดียวกันทั่วโลก และความยินยอมพร้อมใจในการปฏิบัติตามของประเทศ

กำลังพัฒนา เมื่อความขัดแย้งยังคงดำเนินอยู่ต่อไป กลุ่มประเทศที่ต่างก็มีจุดยืนต่อประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาที่ต่างกัน กลไกการทำงานของตลาดทรัพย์สินทางปัญญาก็ไม่สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความยืดหยุ่นในการทำงานของกลไกราคาย่อมลดต่ำลงจนไม่สามารถไปถึงจุดดุลยภาพได้ เมื่อประเทศต่างๆ ภูมิลักษณ์การบังคับใช้มาตรฐานทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศอย่างเต็มรูปแบบ ความไม่สมบูรณ์ของตลาดองค์ความรู้จึงเกิดขึ้นและผูกพันไปในที่สุด ในที่นี้องค์การการค้าโลกต้องเข้ามาแทรกแซงด้วยการกำหนดข้อยืดหยุ่นให้เพื่อให้ระบบทรัพย์สินทางปัญญาเดินหน้าไปได้ ทำให้กลไกตลาดถูกแทรกแซง ซึ่งสำหรับฝ่ายประเทศกำลังพัฒนาตรงนี้ช่วยให้พวกเขามีโอกาสเข้าถึงยามากขึ้น แต่ประเทศพัฒนาแล้วมองว่าพวกเขาสูญเสียกำไร ดังนั้นการทำงานของตลาดจึงไม่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์⁹

กล่าวอีกนัยหนึ่ง เมื่อระบบสิทธิบัตรเกิดขึ้นฝ่ายผู้ทรงสิทธิต้องการให้มีการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเข้มงวด ในขณะที่ฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยต้องการให้มีข้อยืดหยุ่นเกิดขึ้นในการใช้องค์ความรู้และข้อมูลข่าวสาร เมื่อความต้องการของทั้งสองฝ่ายไม่ตรงกันจุดดุลยภาพที่แท้จริงจึงไม่เกิดขึ้น สาเหตุที่จุดดุลยภาพนี้ไม่เกิดขึ้นเนื่องจากระบบสิทธิบัตรไม่สามารถทำให้คนทั้งหมดยอมรับได้ เพราะประการแรก การผูกขาดข้อมูลข่าวสารทำให้เกิดราคาแพงในการเข้าถึงทำให้ผู้ซื้อบางรายหันไปหาทางเลือกอื่นในการใช้ ในกรณีของยา ผู้ป่วยหันไปหายาสามัญญ์ (generic) การร้องขอให้ลดราคาโดยสมัครใจ (voluntary licensing) การประกาศซีแอล การใช้ยาปลอม การยอมเสียชีวิต เป็นต้น และประการที่สอง ระบบสิทธิบัตรบางส่วนเกิดจากการจดทะเบียนกับองค์ความรู้ดั้งเดิมของสังคมที่ใช้กันมาอย่างยาวนานในสังคมนั้นๆ ทั้งสองเหตุผลนี้ทำให้องค์ความรู้ในระบบตลาดไม่สมบูรณ์อย่างแท้จริง พลวัตดังกล่าวนี้จึงนำมาสู่การประกาศใช้มาตรการซีแอลของไทย อันที่จริงแล้ว การประกาศซีแอลของไทยสะท้อนความไม่สมบูรณ์ของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในฐานะที่เป็นทางเลือกของผู้ที่มีรายได้น้อยและไม่สามารถเข้าถึงยาราคาแพงได้ ก่อนถึงการประกาศซีแอลของไทย กระทรวงสาธารณสุขได้ดำเนินการเจรจาต่อรองกับบริษัทยาเพื่อให้ใช้สิทธิโดยสมัครใจ (voluntary licensing) และเมื่อไม่ได้ราคายาตามต้องการก็ยังดำเนินการต่อรองกับบริษัทผลิตยาสามัญญ์ของอินเดียเพื่อให้ได้ยาคุณภาพในราคาที่เหมาะสมมากที่สุด และเมื่อการประกาศซีแอลเกิดขึ้นก็มีการตอบโต้กับพลังสังคมของตลาด

3.1 การตั้งคณะกรรมการ คณะอนุกรรมการ และคณะทำงานเฉพาะกิจที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอลของไทย

ในบทที่ผ่านมา เราได้เห็นแล้วว่า การปะทะกันของพลังตลาดและพลังปกป้องสังคมปรากฏออกมาในรูปแบบของความขัดแย้งในเรื่องสิทธิบัตรยาระหว่างหน่วยงานของรัฐทางด้านการค้าและการต่างประเทศ และกระทรวงสาธารณสุขกับภาคประชาสังคม ผลของการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องและเข้มแข็งของพลังอัตพิทักษ์ในไทยได้นำมาสู่หลักประกันสุขภาพ

⁹ อันที่จริงแล้ว คำว่า “สมบูรณ์” ในที่นี้หมายถึงการแสวงหากำไรโดยสมบูรณ์ ไม่ใช่การไม่สมบูรณ์ของตลาดเท่านั้น เนื่องจากว่าในทางปฏิบัติ คนรายก็ยังคงซื้อยาราคาแพง ในขณะที่คนรายได้น้อยก็ใช้มาตรการทางเลือก แต่ประเด็นคือ มาตรการนี้จะจุดประกายให้การแสวงหากำไรผ่านยาราคาแพงที่มีสิทธิบัตรถูกตั้งคำถามได้

แห่งชาติ และบัญชียาหลักแห่งชาติ กรอบดังกล่าวนี้เป็นแนวทางให้รัฐมีหน้าที่จัดสรรยาสำคัญแก่ผู้ป่วยในระบบอย่างทั่วถึง และมีเป้าหมายที่การเข้าถึงยาของผู้ป่วยอย่างเท่าเทียมกันตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตาม แม้ว่าหลักประกันสุขภาพได้เกิดขึ้น แต่ในทางปฏิบัติ รัฐไม่สามารถแจกจ่ายยาให้แก่ประชาชนได้อย่างพอเพียง อาจกล่าวได้ว่า ระบบตลาดและสิทธิบัตรยาเป็นข้อจำกัดในการบรรจุยาเข้าบัญชียาหลักแห่งชาติ ยาที่มีสิทธิบัตรมีราคาสูงอย่างมากจนรัฐบาลไม่สามารถแบกรับค่าใช้จ่ายทั้งหมดได้ ทำให้การแจกจ่ายยาเกิดขึ้นขาดความต่อเนื่องและอาจจัดสรรยาให้แก่ผู้ป่วยได้เพียงบางส่วนเท่านั้น และพอถึงปีพ.ศ.2546 เมื่อยาต้านไวรัสเอดส์ได้ถูกบรรจุเข้าเป็นส่วนหนึ่งของบัญชียาหลักแห่งชาติทำให้เกิดปัญหาในการจ่ายยารุ่นอื่นแก่ผู้ป่วยบางกลุ่มเมื่อใช้ยาจีพีโอเวียร์จะเกิดอาการแพ้อย่างรุนแรง ทำให้จำเป็นต้องใช้ยาอื่นหรือยาสูตรสำรองเช่น เอฟฟาวิแรนซ์ เป็นต้น บุคลากรทางการแพทย์ เอ็นจีโอ และนักวิชาการบางกลุ่มจึงกล่าวถึงความเป็นไปได้การประกาศซีแอลโดยรัฐ เพื่อให้ยามีราคาถูกลงและรัฐบาลสามารถจ่ายยาตามบัญชียาหลักแห่งชาติได้ อย่างไรก็ตาม การที่รัฐบาลทักซิณในเวลานั้นกำลังเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯทำให้ลู่วางของการประกาศซีแอลเกิดขึ้นในยาก ในทางตรงกันข้าม ข้อเสนอในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาที่คณะเจรจาการค้าของสหรัฐฯยื่นมาแก่รัฐบาลไทย มีเนื้อหาที่ครอบคลุมระบบทรัพย์สินทางปัญญาให้เข้มงวดมากขึ้นไปอีก ในช่วงเวลาเดียวกัน การประกาศซีแอลตามข้อเสนอของภาคประชาสังคมก็ถูกใช้เวลาในการพิจารณานานมากในสมัยนายพินิจ จารุสมบัติ รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขในเวลานั้น จนกระทั่งเกิดรัฐประหารขึ้น

อย่างไรก็ตาม การกล่าวว่า รัฐประหาร 19 กันยายน นำไปสู่การประกาศซีแอลเป็นคำอธิบายที่เรียบง่ายเกินไป อันที่จริงแล้ว ความพยายามของกลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุขในการผลักดันให้ประชาชนเข้าถึงยา รวมถึงการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรมีมาก่อนเกิดรัฐประหาร ความพยายามดังกล่าวนี้สะท้อนผ่านความพยายามในการตั้งคณะทำงานเพื่อเจรจาราคายากับบริษัทยาเจ้าของสิทธิบัตร และการจัดตั้งคณะอนุกรรมการเพื่อศึกษาความเป็นไปได้ของการประกาศซีแอล ในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2548 กระทรวงสาธารณสุขภายใต้การนำของนายพินิจ จารุสมบัติได้แต่งตั้ง “คณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อเจรจาต่อรองราคายาจำเป็นที่มีสิทธิบัตร” ขึ้น โดยมีนายภักดี โพธิศิริ เลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยาในเวลานั้นเป็นประธาน เป้าหมายของคณะทำงานชุดนี้คือ การศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ของยาที่มีสิทธิบัตรที่มีความจำเป็นต้องเจรจาต่อรองราคายา โดยเฉพาะยาด้านไวรัสเอดส์และยารักษาวัณโรค ซึ่งถูกบรรจุให้เป็นส่วนหนึ่งของบัญชียาหลักแห่งชาติ รวมไปถึงการคัดเลือกยาที่มีสิทธิบัตรเพื่อดำเนินการต่อรองราคายากับบริษัทยาเจ้าของสิทธิบัตร (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 51-2) ทั้งนี้ แม้ว่าคณะทำงานเฉพาะกิจจะไม่ประสบความสำเร็จในการเจรจาต่อรอง แต่ก็ได้เสนอให้รัฐบาลพิจารณาถึงความเป็นไปได้ในการประกาศมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเพื่อเป็นเครื่องมือในการเจรจาและกดดันบริษัทยาในการเจรจา กล่าวอีกนัยหนึ่ง คณะทำงานเสนอให้ใช้มาตรการซีแอลเป็นส่วนหนึ่งของการเจรจามากกว่าการประกาศซีแอลโดยตรง (สาธารณสุข, กระทรวง.

และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 53-4) ภายหลังจากความล้มเหลวของ คณะทำงานเฉพาะกิจ ในช่วงระหว่างปีพ.ศ. 2548 ถึง 2549 กรมควบคุมโรคยังได้พยายาม เจรจาดูรอกกับบริษัทเจ้าของยาต้านไวรัสเอดส์แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 4-5) ทั้งนี้การมี คณะกรรมการชุดนี้ขึ้นมาได้สะท้อนให้เห็นว่า ความพยายามในการประกาศซีแอลได้เกิดขึ้นมา นานแล้ว ก่อนปีพ.ศ.2549 และหากไม่มีรัฐประหาร 19 กันยายน มาตรการซีแอลก็อาจถูก ประกาศใช้ในสมัยทักษิณหรือก่อนหน้านั้นได้ แม้ว่าโอกาสที่จะเกิดขึ้นอาจยากลำบากก็ตาม (วิชัย โชควิวัฒน์, *สัมภาษณ์*, 9 สิงหาคม 2553)

ถึงตอนนี้กระแสสังคมจากผู้ป่วยและเอ็นจีโอให้มีการประกาศซีแอลเพิ่มสูงขึ้น แรง กดดันจากพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยาทำให้รัฐมนตรีพินิจ จำเป็นต้องแต่งตั้งคณะทำงาน เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการประกาศใช้สิทธิอีกครั้ง ในวันที่ 17 เมษายน พ.ศ.2549 “คณะกรรมการดำเนินการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรด้านยาและเวชภัณฑ์โดยรัฐ” ได้รับการแต่งตั้ง โดยมีนายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ เป็นประธาน หน้าที่ของคณะกรรมการชุดนี้คือการ จัดทำหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการคัดเลือกยาเพื่อประกาศใช้สิทธิโดยรัฐ เสนอต่อสำนักงาน หลักประกันสุขภาพแห่งชาติดำเนินการใช้สิทธิต่อไป (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงาน หลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 58-9) ในที่สุด คณะทำงานชุดนี้ได้เสนอให้รัฐบาล ประกาศใช้ยาต้านไวรัสเอดส์ 3 รายการ แต่ก่อนที่รัฐมนตรีพินิจจะได้ลงนามในประกาศดังกล่าว ก็เกิดเหตุการณ์รัฐประหาร 19 กันยายนขึ้นมีผลให้ ความเป็นรัฐมนตรีสิ้นสุดลงโดยปริยายใน ภายหลัง เมื่อคณะกรรมการชุดนี้หมดวาระลง ทางสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติที่ มีนายแพทย์สงวนเป็นประธาน ได้แต่งตั้งคณะทำงานชุดใหม่ขึ้นมีชื่อว่า “คณะกรรมการ คัดเลือกยาและเวชภัณฑ์ที่จำเป็นและมีปัญหาในการเข้าถึงของประชาชน ในระบบหลักประกัน สุขภาพ” โดยมีนายแพทย์สงวนและเภสัชกรหญิงสำลี ใจดี เป็นประธานและรองประธานตามเดิม บทบาทของคณะกรรมการชุดนี้ยังคงเหมือนเดิมนั่นคือ การคัดเลือกยาและเวชภัณฑ์ที่มี ความจำเป็นที่ประชาชนยังไม่สามารถเข้าถึงยาอันเนื่องมาจากราคาแพง โดยครอบคลุมผู้ป่วย ทั้ง 3 ระบบ คือ ระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ระบบประกันสังคม และระบบสวัสดิการ รักษาพยาบาลข้าราชการ นายแพทย์สงวนได้กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า...

“...เมื่อยามีราคาแพง จะทำให้การรักษาทั้งระบบแพงขึ้นไปด้วย จน กลายเป็นภาระของระบบรักษาพยาบาลทั้ง 3 ระบบ และหากย้อนกลับไปดูใน ประกาศบังคับใช้สิทธิเพื่อผลิตยาที่ดัดสิทธิบัตร (ซีแอล) กับยา 3 รายการก่อน หน้านี้ระบุชัดเจนว่า ทำซีแอลเพื่อผลประโยชน์ของภาครัฐ ซึ่งทุกตัวที่ประกาศซี แอลเข้าสู่ระบบหลักประกันสุขภาพของชาติ ที่มีอยู่ในปัจจุบันมี 3 ระบบ แต่หาก เป็นเอกชนคือโรงพยาบาลเอกชนก็ยังคงต้องซื้อยาในราคาเดิม...” (ผู้จัดการ รายวัน, 2550, 26 ก.ค.: ออนไลน์)

กล่าวได้ว่า คณะอนุกรรมการของนายแพทย์สงวนเป็นปรากฏการณ์แรกของการประกาศซีแอล เนื่องจากคณะกรรมการชุดนี้ได้รับมอบหมายจากรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ให้ทำหน้าที่เสนอชื่อยามะเร็งที่สมควรมีการประกาศซีแอลโดยพิจารณาจากปัญหาสาธารณสุขระดับชาติ และจำนวนคนไข้ที่เข้าไม่ถึงยาเป็นหลัก¹⁰ (สำนักข่าวแห่งชาติ, กรมประชาสัมพันธ์, 2550, 17 พ.ค.: ออนไลน์; ไอ.เอ็น.เอ็น., 2550, 25 ก.ค.: ออนไลน์; *The Nation*, 2007, 23 September: online)

บทบาทของพลังปกป้องสังคมได้รับการสานต่อในยุคหลังรัฐประหาร รัฐบาลสุรยุทธ์ได้แต่งตั้งให้นายแพทย์มงคล ณ สงขลา อดีตปลัดกระทรวงสาธารณสุขมาดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีผลของการขึ้นมานี้ ทำให้ความพยายามในการต่อสู้และเคลื่อนไหวของพลังอัตพิทักษ์ที่ได้กล่าวถึงในบทที่ผ่านมาได้รับการสานต่อ โดยเฉพาะนโยบายการให้ประชาชนเข้าถึงยา ทั้งนี้ที่นายแพทย์มงคลรับตำแหน่ง เขาได้สนับสนุนให้กรมควบคุมโรคประกาศใช้สิทธิกับยาต้านไวรัสเอตส์เอฟฟารีเรนซ์ ในวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2549 และในอีกสองเดือนถัดมา ในวันที่ 29 มกราคม พ.ศ.2550 ก็ได้มีการประกาศใช้สิทธิกับยาต้านไวรัสสูตรสำรองโลพินาเวียร์+รีโทนาเวียร์ และยาสลายลิ่มเลือดหัวใจโคโลพิโดเกรล ดังที่ได้กล่าวถึงรายละเอียดไปแล้วในข้างต้น ถึงตรงนี้ เราจะเห็นได้ว่า การประกาศซีแอลที่เกิดขึ้นนี้เป็นความพยายามที่มาอย่างต่อเนื่องของพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยา มากกว่าการให้ความสำคัญกับการขึ้นมาของนายแพทย์มงคลหรือการรัฐประหารเพียงอย่างเดียว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง มาตรการซีแอลเป็นบทบาทของพลังอัตพิทักษ์ที่ไม่พอใจกับระบบสิทธิบัตรแบบตลาดที่ทำให้ยามีราคาแพง และต้องการหาทางเลือกในการเข้าถึงยาคุณภาพ จนกระทั่งมาประสบความสำเร็จในยุคของนายแพทย์มงคล

ศูนย์วิทยพัชกร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹⁰ สิ่งที่คณะกรรมการชุดนี้แตกต่างไปจากคณะกรรมการชุดก่อนคือ ความหลากหลายในคณะทำงานที่มีตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆเข้าร่วม ทั้งจากกรมบัญชีกลางและสำนักงานประกันสังคมด้วย นายแพทย์สงวนเห็นว่า ประเด็นเรื่องการเข้าถึงยาไม่ใช่ปัญหาของสปสช.เท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานทั้งสองหน่วยงานด้วย นอกจากนี้ ความจำเป็นในการเข้าถึงยาไม่ได้จำกัดเฉพาะยาในบัญชียาหลักแห่งชาติเท่านั้น แต่หากเป็นยานอกบัญชีที่ประชาชนมีความจำเป็นต้องเข้าถึง สปสช.ก็อาจพิจารณาเสนอให้กระทรวงสาธารณสุขประกาศใช้สิทธิด้วย (มติชน, 2550, 26 ก.ค.: ออนไลน์)

ตารางที่ 6-1 ตารางแสดงคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอล

	รายชื่อคณะกรรมการ	ภารกิจ	ประธาน	หน่วยงานที่ขึ้นตรง
1	คณะทำงานเฉพาะกิจเพื่อเจรจาต่อรองราคายาจำเป็นที่มีสิทธิบัตร	ศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ของยาที่มีสิทธิบัตรที่มีความจำเป็นต้องเจรจาต่อรองราคายา โดยเฉพาะยาต้านไวรัสเอดส์และยารักษาวัณโรค ซึ่งถูกบรรจุให้เป็นส่วนหนึ่งของบัญชียาหลักแห่งชาติ รวมไปถึงคัดเลือกยาที่มีสิทธิบัตรเพื่อดำเนินการต่อรองราคายากับบริษัทยาเจ้าของสิทธิบัตร	นายภักดี โพธิศิริ (เลขาธิการอย.)	รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข
2	คณะอนุกรรมการดำเนินการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรด้านยาและเวชภัณฑ์โดยรัฐ	จัดทำหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการคัดเลือกยาเพื่อประกาศใช้สิทธิโดยรัฐ เสนอต่อสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติดำเนินการใช้สิทธิต่อไป	นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์	รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข
เกิดเหตุการณ์รัฐประหาร วันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2549				
3	คณะอนุกรรมการคัดเลือกยาและเวชภัณฑ์ที่จำเป็นและมีปัญหาในการเข้าถึงของประชาชน ในระบบหลักประกันสุขภาพ	คัดเลือกยาและเวชภัณฑ์ที่มีความจำเป็นที่ประชาชนยังไม่สามารถเข้าถึงยาอันเนื่องมาจากราคาแพง โดยครอบคลุมผู้ป่วยทั้ง 3 ระบบ คือ ระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ระบบประกันสังคม และระบบสวัสดิการรักษายาบาลข้าราชการ	นพ.สงวน นิตยารัมภ์พงศ์	คณะกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยรัฐ (นพ.วิชัย โชควิวัฒน์)

4	คณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาจำเป็นที่มีสิทธิบัตร	ศึกษา วิเคราะห์ และเจรจาต่อรองราคายาเพื่อการประกาศใช้สิทธิ ตลอดจนศึกษาความเป็นไปได้ของยาประเภทอื่นที่สมควรได้รับการประกาศใช้สิทธิ รวมถึงดำเนินขั้นตอนทั้งหมดที่เกี่ยวข้องภายหลังจากการประกาศซีแอล เช่น การนำเข้ายาสามัญ การประสานความร่วมมือกับผู้ผลิตรายย่อย รวมไปถึงการแจกจ่ายยาและตรวจสอบผลข้างเคียงของการใช้ยานั้นๆ	นพ.ศิริวัฒน์ ทิพยธราดล (เลขานุการอย.)	คณะกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยรัฐ (นพ.วิชัย โชควิวัฒน์)
5	คณะกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยรัฐ	เพื่อจำกัดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นในการตัดสินใจประกาศใช้สิทธิหลังจากที่ได้รับรายงานจากคณะอนุกรรมการดำเนินการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรด้านยาและเวชภัณฑ์โดยรัฐของนายแพทย์สงวน และคณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาจำเป็นที่มีสิทธิบัตรของนายแพทย์ศิริวัฒน์ในข้างต้น	นพ.วิชัย โชควิวัฒน์ (ประธานบอร์ดภ.)	รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข

แหล่งข้อมูล: ข้อมูลจากสมุดปกขาวทั้งสองเล่ม (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550 และ 2551) วิทยานิพนธ์ของ กมลรัตน์ โชติสูงเนิน (Kamolrat, 2007)

ภายหลังจากการประกาศซีแอลเหนือยา 3 รายการแรก “คณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาจำเป็นที่มียาสิทธิบัตร” ก็ถูกแต่งตั้งขึ้น โดยมีนายแพทย์ศิริวัฒน์ ทิพย์ธราดล เลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา (อย.) ในเวลานั้นเป็นประธาน เป้าหมายของคณะกรรมการชุดนี้คือ การทำหน้าที่เช่นเดียวกับคณะทำงานเฉพาะกิจที่เคยเกิดขึ้นในยุครัฐธรรมนูญฉบับที่ 16 หน้าหลักของคณะกรรมการชุดนี้คือ หนึ่ง ศึกษา วิเคราะห์ และเจรจาต่อรองราคายาเพื่อการประกาศใช้สิทธิ ตลอดจนศึกษาความเป็นไปได้ของยาประเภทอื่นที่สมควรได้รับการประกาศใช้สิทธิ และสอง การดำเนินขั้นตอนทั้งหมดที่เกี่ยวข้องภายหลังจากการประกาศซีแอล เช่น การนำเข้ายาสามัญ การประสานความร่วมมือกับผู้ผลิตยารายย่อย รวมไปถึงการแจกจ่ายยาและตรวจสอบผลข้างเคียงของการใช้ยานั้นๆ (Kamolrat, 2007: 94) นอกจากนี้ กระทรวงสาธารณสุขยังได้แต่งตั้ง “คณะกรรมการสนับสนุนการดำเนินงานเกี่ยวกับการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรโดยรัฐ” ขึ้นเพื่อเป็นหน่วยงานในการประสานหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอล ประธานของคณะกรรมการนี้ได้แก่ นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งประธานคณะกรรมการบริหารองค์การเภสัชกรรม (บอ.ร.) ในเวลานั้น หน่วยงานนี้ถูกกำหนดโครงสร้างให้ขึ้นตรงต่อนายแพทย์มงคลในฐานะเจ้ากระทรวง เพื่อจำกัดขั้นตอนที่ไม่จำเป็นในการตัดสินใจประกาศใช้สิทธิหลังจากที่ได้รับรายงานจากคณะอนุกรรมการดำเนินการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรด้านยาและเวชภัณฑ์โดยรัฐของนายแพทย์สงวน และคณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาจำเป็นที่มียาสิทธิบัตรของนายแพทย์ศิริวัฒน์ในข้างต้น (Kamolrat, 2007: 94-5) นายแพทย์วิชัยได้กล่าวว่า รัฐบาลไทยมีสามทางเลือกในการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงยาภายใต้สภาวะที่ยามีราคาแพงคือ หนึ่ง การให้คนป่วยรับผิดชอบไปซื้อยาด้วยตนเอง สอง การเพิ่มงบประมาณจากรัฐบาลเพื่อชื้อยาราคาแพง และสาม การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรเพื่อขอลดราคายา ทางเลือกที่หนึ่งและสองเกิดขึ้นได้ยากเนื่องจากคนไข้เป็นจำนวนมากต้องเสียชีวิตเนื่องจากไม่มีเงินเพียงพอและรัฐบาลก็มีงบประมาณสำหรับการชื้อยาอย่างจำกัด ดังนั้นทางเลือกที่สามจึงเป็นทางออกที่ดีที่สุดเนื่องจากเป็นทางเลือกที่กฎหมายเปิดโอกาสไว้ให้ โดยที่การจะประกาศใช้ซีแอลกับยาประเภทใดนั้น ย่อมต้องมีการเจรจากับบริษัทเจ้าของสิทธิบัตรก่อนตามความจำเป็น (ประชาชาติธุรกิจ, 2550ก., 7 พ.ค.: ออนไลน์)

3.2 จากการเจรจาต่อรองราคายาสู่การคัดเลือกบริษัทยาสามัญในประเทศอินเดีย

ถึงตอนนี้กระทรวงสาธารณสุขได้มีโครงสร้างของการประกาศซีแอลที่เข้มแข็งภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างนายแพทย์สงวน-นายแพทย์ศิริวัฒน์นายแพทย์วิชัย ซึ่งเราได้เห็นในบทที่ห้าแล้วว่า บุคคลทั้งสามเป็นกลุ่มแพทย์ชนบทหรือกลุ่มแพทย์หัวก้าวหน้าที่มีบทบาทที่สำคัญในกระทรวงมาโดยตลอด โครงสร้างดังกล่าวนี้ทำให้รัฐไทยสามารถประกาศใช้สิทธิกับยารักษา มะเร็งจำนวน 4 รายการได้สำเร็จในเดือนมกราคม พ.ศ.2551 อันประกอบไปด้วยยารักษามะเร็ง โดซีแท็กเซล ยารักษามะเร็งเต้านมเลโทโรเซล ยารักษามะเร็งปอดเออร์โลทินิบ และยารักษามะเร็งเม็ดเลือดขาวอิมานิทิบ ตามรายละเอียดทางยาที่ได้กล่าวไว้ในข้างต้น (สาธารณสุข,

กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 20-6; ไอ.เอ็น.เอ็น., 2550, 25 ก.ค.: ออนไลน์) ทั้งนี้ ก่อนที่คณะอนุกรรมการคัดเลือกยาของนายแพทย์สงวนทำการเสนอว่า ยารายการใดสมควรมีการประกาศซีแอลนั้น ทางคณะอนุกรรมการฯ ได้มีการพิจารณายาที่มีราคาสูงถึง 10 กลุ่มยา ได้แก่ ยาลดไขมัน ยาปฏิชีวนะ ยาเบาหวานยาลดการอักเสบ ยามะเร็ง ยารักษาแผลในทางเดินอาหาร ยาลดความดันโลหิต ยาต้านไวรัส ยาชา และยาในทางเดินปัสสาวะ (สำนักข่าวเนชั่น, 2550, 25 ก.ย.: ออนไลน์) แต่สาเหตุที่กระทรวงสาธารณสุขเลือกประกาศใช้สิทธิต่อยารักษา มะเร็งเนื่องจากว่า ตามข้อมูลของนายแพทย์ธีรวุฒิ คุหะเปรมะ ผู้อำนวยการสถาบันมะเร็งแห่งชาติ โรคมะเร็งปอดเป็นสาเหตุของการเสียชีวิตเป็นอันดับสองของชายไทย และเป็นอันดับสี่ของหญิงไทย โดยในผู้ชายมีอัตราผู้ป่วยใหม่อยู่ที่ 6,000 รายต่อปี และผู้หญิงอยู่ที่ 3,000 รายต่อปี ในทำนองเดียวกัน มะเร็งเต้านมเป็นสาเหตุการเสียชีวิตอันดับหนึ่งของหญิงไทย การประกาศซีแอลต่อยารักษาโรคมะเร็งทั้งสี่รายการจึงมีเป้าหมายให้ผู้ป่วยสามารถมีโอกาสเข้าถึงยาได้มากขึ้น¹¹ (ผู้จัดการรายวัน, 2550, 27 ส.ค.: ออนไลน์)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้ว่าการประกาศใช้สิทธิโดยรัฐสามารถประกาศได้โดยรัฐมนตรีทันที แต่นายแพทย์มงคลยังเปิดโอกาสให้มีการเจรจากับบริษัทยาเจ้าของสิทธิบัตรอย่างเปิดเผยก่อน และเมื่อได้มีการประกาศใช้สิทธิแล้วก็ยังคงมีการเจรจากับบริษัทยาสามัญเพื่อให้ได้ยาที่มีราคาถูกลงและคุณภาพดีที่สุดก่อนตกลงเรื่องสัญญานำเข้ายา ในกรณีของการต่อรองราคายากับบริษัทยาต่างประเทศ เป็นการเปิดโอกาสให้บริษัทเจ้าของสิทธิบัตรได้ลดราคาลงโดยสมัครใจ (voluntary licensing) ก่อนที่จะมีการประกาศใช้ซีแอล (มติชน, 2550, 23 ก.ย.: ออนไลน์) ในประเด็นนี้ นายแพทย์มงคลได้กล่าวไว้ในวันที่ 5 ตุลาคม พ.ศ.2550 ว่า

“...ผมคงจะประกาศว่า สธ.จะทำซีแอลกับยามะเร็งทั้ง 4 รายการเลยคงไม่ได้ เพราะเพิ่งจะเริ่มต้นเท่านั้น จะต้องรอให้มีการเจรจาต่อรองราคากับบริษัทเจ้าของสิทธิบัตรให้สำเร็จก่อน ซึ่งต้องใช้เวลานานกว่ากระบวนการเจรจาจะเสร็จสิ้น...” (มติชน, 2550, 6 ต.ค.: ออนไลน์)

ในทำนองเดียวกัน นายแพทย์สงวนในฐานะประธานคณะอนุกรรมการคัดเลือกยาให้เหตุผลว่า การประกาศซีแอลมีความจำเป็นก็ต่อเมื่อบริษัทยาไม่ให้ความร่วมมือในการลดราคายารักษา มะเร็งทั้งสี่รายการเท่านั้น (สำนักข่าวแห่งชาติ, กรมประชาสัมพันธ์, 2550, 24 ก.ย.: ออนไลน์; สำนักข่าวไทย, 2550, 24 ก.ย.: ออนไลน์) ความคิดเห็นนี้ได้รับการยืนยันจากนายแพทย์วิชัยว่า ก่อนการประกาศใช้สิทธิ ทางกระทรวงสาธารณสุขต้องมีการเชิญบริษัทยามา

¹¹ ในการสัมมนาหัวข้อนโยบายด้านสุขภาพว่าด้วยการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร ในสภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ.2550 นายแพทย์มงคลได้แสดงความเห็นไว้ว่า ยารักษาโรคมะเร็งเป็นยาที่สมควรประกาศซีแอล โดยเฉพาะอย่างยิ่งยารักษา มะเร็งเต้านมและยารักษา มะเร็งปอด เนื่องจากในเวลานั้นผู้ป่วยที่มีฐานะปานกลางถึงยากจนไม่สามารถเข้าถึงยาที่มีคุณภาพได้ และมีเพียงระบบสวัสดิการข้าราชการเท่านั้นที่สามารถเบิกจ่ายยานอกบัญชีในกลุ่มนี้ได้ ในขณะที่ผู้ป่วยตามโครงการประกันสังคมและโครงการหลักประกันสุขภาพแห่งชาติยังไม่สามารถเข้าถึงได้ นอกจากนี้ การประกาศใช้ซีแอลยังสามารถเปิดโอกาสให้กระทรวงสาธารณสุขสามารถจัดสรรงบประมาณส่วนหนึ่งไปจ่ายค่าตอบแทนให้กับแพทย์และพยาบาลที่ทำงานให้กับโรงพยาบาลของรัฐได้ มาตรการนี้จะช่วยป้องกันปรากฏการณ์สมองไหลซึ่งโรงพยาบาลเอกชนมักดึงแพทย์ไปโดยให้เงินเดือนที่สูงกว่าโรงพยาบาลของรัฐ (มติชน, 2550, 27 ก.ค.: ออนไลน์)

ต่อรองราคายาหรือดำเนินมาตรการสนับสนุนให้ประชาชนเข้าถึงยาก่อนอย่างแน่นอน ดังนั้น ยา
มะเร็งที่เป็นข่าวในการประกาศใช้สิทธิทั้ง 4 รายการ อาจไม่จำเป็นต้องประกาศใช้สิทธิทั้งหมด
หากสามารถตกลงราคากับบริษัทเจ้าของสิทธิบัตรยาได้ (สาธารณสุข, กระทรวง, 2550, 2 ต.ค.:
ออนไลน์)

ตามโครงสร้างที่ได้กล่าวในข้างต้น นายแพทย์ศิริวัฒน์ในฐานะคณะกรรมการเจรจาราคา
ยาฯ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการเจรจายากับบริษัทยาต่างๆ เพื่อเสนอรายงานต่อ
คณะกรรมการของนายแพทย์วิชัยต่อไป ในขั้นตอนการเจรจา นายแพทย์ศิริวัฒน์เสนอว่า
คณะกรรมการต้องคำนึงถึงราคา ยา ข้อเสนอของบริษัทยาในการให้ยาฟรี ความครอบคลุมถึง
ผู้ป่วยทั้งสามกองทุนในการเข้าถึงยา และระยะเวลาในการลดราคาอย่างเหมาะสม (ผู้จัดการ
ออนไลน์, 2550, 5 พ.ย.: ออนไลน์) ในกรณีของยาด้านโรคมะเร็ง เมื่อกระทรวงสาธารณสุขไม่
ประสบความสำเร็จในการเจรจายากับบริษัท และแม้การเจรจาจะเกิดขึ้นหลายครั้ง ข้อเสนอที่ได้ก็ยัง
ไม่เป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย กระทรวงสาธารณสุขจึงได้ร่างประกาศใช้สิทธิเหนือยามะเร็ง 4
รายการ ผลของร่างประกาศนี้ทำให้บริษัทยาบางแห่งเปลี่ยนท่าที (สาธารณสุข, กระทรวง. และ
สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 5-6; มติชน, 2550 13 พ.ย.: ออนไลน์) บริษัท โน
วาร์ตีส ซึ่งเป็นเจ้าของยาอิมาทินิบ ได้เสนอยาตั้งกล่าวโดยไม่คิดมูลค่าให้แก่ผู้ป่วยในระบบ
หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ที่มีรายได้ในครัวเรือนไม่เกิน 1.7 ล้านบาทต่อปี ในกรณีที่ต้องรับ
ยาขนาด 400 มิลลิกรัมต่อวัน และที่มีรายได้ในครัวเรือนไม่เกิน 2.2 ล้านบาทต่อปี ในกรณีที่ต้อง
รับยาขนาด 600 มิลลิกรัมต่อวัน ข้อเสนอดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้โครงการเข้าถึงยาของบริษัทที่
ชื่อว่า จีแพพ (Glivec International Patient Assistance Program) ซึ่งบริหารโดยมูลนิธิแมกซ์
(Max Foundation) ผลของโครงการและท่าทีที่หันกลับมาให้ความร่วมมือกับกระทรวง
สาธารณสุขไทย ทำให้การประกาศซีแอลเหนือยามะเร็งอิมาทินิบเป็นไปอย่างมีเงื่อนไข
(สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551; ผู้จัดการออนไลน์,
2551, 31 ม.ค.: ออนไลน์) ในด้านหนึ่ง อาจตีความได้ว่า บริษัทยาบางรายไม่ต้องการให้มีการ
ประกาศซีแอลซึ่งอาจเป็นตัวอย่างให้ประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ประกาศตามได้

ในทางตรงกันข้าม หากการเจรจาล้มเหลวและไม่เป็นที่พึงพอใจของทั้งสองฝ่าย การ
ประกาศใช้สิทธิย่อมเกิดขึ้น ตัวอย่างที่สำคัญเช่น กรณีบริษัทแอสบิออตที่เสนอลดราคายามีดอลู
เวีย (Aluvia) ได้เสนอลดราคายาเหลือ 1,000 ดอลลาร์สหรัฐต่อปี หรือคิดเป็น 3,488 บาทต่อ
คนต่อเดือน ซึ่งเป็นราคาที่มากกว่าร้อยละ 5 ของราคาขายสามัญ หรือกรณีบริษัทซาโนฟีที่เสนอ
ลดราคายาพลาวิกซ์ (Plavix) ให้เหลือ 27 บาท (ซึ่งสูงกว่ายาของบริษัทอินเดียซึ่งมีราคาเพียง 5
บาท) เป็นจำนวน 3.4 ล้านเม็ดต่อปี สำหรับผู้ป่วยจำนวน 34,000 คนภายใต้ระบบประกันสังคม
และระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า ทั้งสองกรณี เป็นการเจรจาที่ไม่ได้สร้างความพึงพอใจ
ให้แก่ทั้งสองฝ่าย กระทรวงสาธารณสุขจึงเลือกซื้อยาจากบริษัทแมททริกซ์ของอินเดียแทน เป็น
ต้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 1 มิ.ย.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 6 มิ.ย.: ออนไลน์)
แนวทางในการสั่งซื้อยาของกระทรวงสาธารณสุขคือ หากยาต้นแบบมีราคาสูงกว่ายาสามัญเกิน

กว่าร้อยละ 5 แล้ว ทางกระทรวงจะสั่งซื้อยาจากบริษัทยาสามัญทันที นอกจากนี้ แม้ว่ากระทรวงสาธารณสุขสามารถตกลงกับบริษัทยาต้นแบบได้ แต่ก็สั่งซื้อยาส่วนหนึ่งจากบริษัทยาสามัญด้วย เพื่อป้องกันการหักหลังในภายหลัง (สำนักข่าวเนชั่น, 2550, 28 พ.ค.: ออนไลน์) กรณีดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า กลไกของระบบตลาดอาจไม่ได้นำไปสู่จุดดุลยภาพเสมอไป ความแตกต่างระหว่างความพึงพอใจในการซื้อยาและความต้องการในการขายทำให้ตลาดเกิดความไม่สมบูรณ์ และผู้ที่ต้องการเข้าถึงยาหันไปซื้อยาทางเลือกแทน โดยมีรัฐหรือสถาบันเป็นผู้จัดสรร

อย่างไรก็ดี แม้ว่าราคาขายของบริษัทยาสามัญในอินเดียมีราคาถูกกว่าบริษัทยาต้นแบบ แต่ว่าคณะทำงานสาธารณสุขยังคงเดินทางไปยังอินเดียเพื่อตรวจสอบว่า บริษัทยาสามัญได้มีความพร้อมมากกว่าทั้งในแง่ของใบอนุญาต คุณภาพของยา รวมถึงมาตรฐานการผลิต ตลอดจนให้มีการแข่งขันการประกวดราคาระหว่างบริษัทยาสามัญก่อนการนำเข้าด้วย (ข่าวสด, 2550, 27 มิ.ย.: ออนไลน์; สำนักข่าวไทย, 2550, 24 ก.ย.: ออนไลน์) ตัวอย่างเช่น ในกรณีของยาโคลพิโดเรลที่ได้ประกาศใช้สิทธิไปชุดแรก บริษัทจากอินเดียสองบริษัทอันได้แก่ บริษัทเอ็มเคียว และบริษัทคาติลา เอลแคร์ จำกัด ได้ยื่นข้อเสนอเข้ามาต่อกระทรวงสาธารณสุข โดยที่ยาของเอ็มเคียว มีราคาเม็ดละ 1.01 บาท เมื่อรวมกับค่าดำเนินการจะอยู่ที่เม็ดละ 1.50 บาท ขณะที่ยาของคาติลา มีราคาเม็ดละ 1.07 บาท เมื่อรวมกับค่าดำเนินการจะอยู่ที่เม็ดละ 2.50 บาท ซึ่งยาทั้งสองมีคุณภาพทัดเทียมกัน และถูกกว่ายาต้นแบบที่มีราคาสูงถึง 90-120 บาท (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 22 พ.ย.: ออนไลน์) ทั้งนี้ นายแพทย์ศิริวัฒน์ ในฐานะประธานคณะกรรมการเจรจาราคายาได้กล่าวว่า

“...ยาตัวใดที่ สธ.ได้ประกาศซีแอลแล้ว ไม่ได้หมายความว่า สธ.จะต้องจัดซื้อหรือนำเข้ายาสามัญได้เพียงบริษัทเดียว แต่หลักการในการเลือกซื้อยาสามัญจะต้องเป็นยาที่มีคุณภาพมีมาตรฐานรองรับ และมีราคาถูกที่สุด แต่หากยาของบริษัทยาสามัญที่มีราคาถูกที่สุด และ สธ.ได้เลือกไว้แล้ว แต่มีปัญหาเรื่องคุณภาพไม่ได้มาตรฐาน สธ.ก็สามารถเลือกซื้อยาจากบริษัทอื่นที่อาจจะมีราคาแพงกว่าเล็กน้อย แต่เป็นยาที่มีคุณภาพก็ได้ ...” (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 22 พ.ย.: ออนไลน์)

การเดินทางของนายแพทย์มงคลเพื่อไปดูงานในอินเดีย เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่า นายแพทย์มงคลได้ทำข้อตกลงกับบางบริษัทไว้แล้ว ทำให้การประกาศซีแอลเป็นเรื่องของผลประโยชน์ทับซ้อน ในสมุดปกขาวของกระทรวงสาธารณสุข จึงได้ชี้แจงว่า การเดินทางนี้ใช้งบประมาณขององค์การเภสัชกรรมในฐานะผู้จัดซื้อและของกระทรวงสาธารณสุข โดยที่บริษัทยาที่ไปดูงานไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายใดๆทั้งสิ้น¹² (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2551: 9)

¹² ทั้งนี้ นายแพทย์มงคลได้เดินทางไปโรงงานผลิตยาในอินเดียสองครั้ง ครั้งแรกระหว่างวันที่ 15-18 ธันวาคม พ.ศ. 2550 โดยไปดูงานที่บริษัทเอ็มเคียว ฟาร์มาซูติคอล จำกัด บริษัทเฮเทอโร ดรักส์ จำกัด บริษัท ดร.เร็ดดีส์ ลาบอราทอรีส์ จำกัด

ควบคู่ไปกับการเจรจากับผู้ทรงสิทธิและบริษัทยาสามัญของอินเดีย นายแพทย์มงคล และคณะผู้บริหารกระทรวงสาธารณสุข¹³ ยังคงเดินทางไปยังสหรัฐฯ เพื่อชี้แจงข้อเท็จจริงให้ผู้แทนการค้าสหรัฐฯ เจ้าหน้าที่ระดับสูงของสหรัฐฯ ตลอดจนผู้แทนบริษัทยาได้รับทราบในวันที่ 21-22 พฤษภาคม พ.ศ.2550¹⁴ แม้ว่าการประกาศชี้แอลของไทยดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมายตามข้อตกลงทริพส์และตามพระราชบัญญัติสิทธิบัตรไทย ทั้งนี้ ก่อนการเดินทางไปยังสหรัฐฯ ได้มีกระแสข่าวออกมาในเชิงลบต่อการประกาศชี้แอลของไทยมาโดยตลอด เริ่มตั้งแต่การนำเสนอข่าวว่ารัฐบาลไทยประกาศใช้ชี้แอลเพราะต้องการประหยัดเงินเพื่อนำงบประมาณมาพัฒนากองทัพในฐานะที่เป็นรัฐบาลผลผลิตของการรัฐประหาร ทำให้บริษัทยาในสหรัฐฯ ต้องแบกรับค่าใช้จ่ายทางทหารในไทยทางอ้อมด้วย นอกจากนี้ยังมีข่าวออกมาว่า รัฐบาลไทยเตรียมประกาศใช้สิทธิกับยากว่า 30 ตัว ทั้งที่ในเวลานั้น กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศใช้ยาไปเพียง 3 รายการและมีการบังคับใช้จริงเพียง 1 รายการเท่านั้น ไปจนถึงข่าวในเชิงโจมตีว่า การประกาศใช้สิทธิในไทยไม่มีการเจรจากับบริษัทเจ้าของสิทธิบัตรแต่อย่างใด (มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์) ในทำนองเดียวกัน ข่าวที่เป็นกระแสอย่างมากคือ กรณีที่หนังสือพิมพ์เนชั่นได้ลงโฆษณาของบริษัทยูเอสเอ ฟอว์ อินโนเวชั่น (USA for Innovation)¹⁵ ที่ระบุว่า การผลิตยาต้านไวรัสเอชไอวีขององค์การเภสัชกรรมไทยไม่ได้มาตรฐาน ทำให้ผู้ป่วยเกิดปัญหาต่อยาและนำไปสู่การประกาศชี้แอล¹⁶ ข่าวนี้ได้นำไปสู่ปฏิบัติการอย่างรุนแรงจากพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยาในไทย และมองว่าพลังของตลาดมีอิทธิพลอย่างมากในการนำเสนอข่าวที่พวกเขาเห็นว่าบิดเบือนความเป็นจริง (*กรุงเทพธุรกิจ*, 2550, 11 พ.ค.: ออนไลน์)

บริษัทเน็ทโต ฟาร์มา จำกัด และสถาบันซีเอ็มแห่งอินเดีย จำกัด ส่วนครั้งที่สอง เดินทางระหว่างวันที่ 8-12 มกราคม พ.ศ.2551 เพื่อไปดูงานที่โรงงานผลิตยาต้านมะเร็งของบริษัทดาเบอร์

¹³ คณะผู้บริหารกระทรวงสาธารณสุขที่เดินทางไปในครั้งนี้ประกอบไปด้วย นายแพทย์มงคล ณ สงขลา รัฐมนตรีประจำกระทรวง นายแพทย์ปราชญ์ บุญยวงศ์วิโรจน์ ปลัดกระทรวงสาธารณสุข นายแพทย์ธวัช สุนทรจารย์ อธิบดีกรมควบคุมโรค นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ ประธานบอร์ดองค์การเภสัชกรรม นายแพทย์ศิริวัฒน์ ทิพยธรรดล เลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ เลขาธิการรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุข นายแพทย์สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการควบคุมโรค

¹⁴ ก่อนการเดินทางไปสหรัฐฯ นายแพทย์มงคลได้เดินทางไปเข้าร่วมการประชุมสมัชชาอนามัยโลกครั้งที่ 60 ณ ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ และได้มีโอกาสเข้าพบนายไมเคิล โอ. ลีวิต รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ของสหรัฐฯ นายแพทย์มงคลได้ขอให้สหรัฐฯ เข้าใจถึงความจำเป็นในการประกาศใช้สิทธิของไทย และยืนยันว่า การทำชี้แอลจะกระทำกับยาที่จำเป็นและเป็นสาเหตุการตายอันดับต้นๆของไทยเท่านั้น (*ข่าวสด*, 2550, 16 พ.ค.: ออนไลน์)

¹⁵ จากการเปิดเผยข้อมูลของมติชนพบว่า นายเคน เอเดลแมน กรรมการผู้อำนวยการของบริษัทยูเอสเอ ฟอว์ อินโนเวชั่น เป็นที่ปรึกษาอาวุโสของบริษัทประชาสัมพันธ์เอเดลแมน ซึ่งเป็นบริษัทประชาสัมพันธ์ที่ใหญ่ที่สุดในโลก โดยมีสมาคมบริษัทที่ทรงอิทธิพลในสหรัฐฯและทั่วโลกเป็นลูกค้ารายใหญ่ (*มติชน*, 2550, 3 พ.ค.: ออนไลน์)

¹⁶ ทั้งนี้ เมื่อคณะผู้บริหารกระทรวงสาธารณสุขได้เดินทางกลับจากสหรัฐฯ นายแพทย์วิชัยในฐานะประธานบอร์ดองค์การเภสัชกรรมได้ดำเนินการฟ้องร้องทั้งทางอาญาและทางแพ่งต่อบริษัทยูเอสเอ ฟอว์ อินโนเวชั่น ในเรื่องการโจมตียาต้านไวรัสเอชไอวีขององค์การเภสัชกรรมว่าเป็นยาต้านไวรัสที่มีอัตราการดื้อยาสูงที่สุดในโลก ทางองค์การเภสัชฯได้เรียกร้องค่าเสียหายจากบริษัทดังกล่าวเป็นเงิน 1,000 ล้านบาทโดยคำนวณจากตัวเลขยอดขายขององค์การเภสัชฯที่มีประมาณ 5,000 ล้านบาทต่อปี (*แนวหน้า*, 2550, 26 พ.ค.:ออนไลน์)

เมื่อถึงเวลาที่คณะผู้บริหารสาธารณสุขได้เข้าพบกับนายคาร์ลอส เอ็ม กูเตร์เรซ (Carlos M. Gutierrez) รัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ของสหรัฐฯ ปรากฏว่า นายคาร์ลอสร้องขอให้ไทยยกเลิกการใช้ซีแอลทั้งหมด ในทำนองเดียวกัน ท่านทูตจอห์น เค เวอโรนีว (Ambassador John K. Veroneau) รองหัวหน้าผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ได้เสนอให้ผู้แทนไทยซึ่งนำหนังสือระหว่างตัวเลขทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศว่าจะมีการสูญเสียเท่าไร เมื่อเทียบกับผลลัพธ์ของการประกาศซีแอล ในทางตรงกันข้าม การหารือกับนายเฮนรี เอ แวกซ์แมน (Henry A. Waxman) สมาชิกสภาผู้แทนพรรคเดโมแครต รัฐแคลิฟอร์เนีย ปรากฏว่า นายเฮนรีเข้าใจถึงเหตุผลที่ไทยต้องประกาศซีแอล และรับปากว่าจะช่วยต่อสู้ในเรื่องที่ไทยถูกขึ้นบัญชีเป็นประเทศที่ถูกจับตามองเป็นพิเศษ (PWL) สำหรับผู้แทนไทย ในกรณีที่สหรัฐฯสงสัยว่า ไทยจะทำซีแอลกับยา 30-40 ตัวนั้น นายแพทย์วิชัยได้ชี้แจงว่า ไทยไม่มีความประสงค์จะประกาศซีแอลกับยาทุกชนิดแม้แต่ยาทั้งหมดสิทธิบัตรแล้ว และการประกาศซีแอลได้ยึดหลักเกณฑ์ 3 ประการคือ หนึ่ง ต้องมียาสามัญที่มีคุณภาพในท้องตลาด สอง ต้องเป็นยาจำเป็นเพื่อการรักษาชีวิตไม่ใช่ยาที่เกี่ยวกับการเสริมสร้างความพอใจในชีวิต (life-style drug) และสาม ต้องเป็นยาที่ประชาชนส่วนใหญ่จำเป็นต้องเข้าถึง (กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 21 พ.ค.: ออนไลน์; สำนักข่าวแห่งชาติ, กรมประชาสัมพันธ์, 2550, 22 พ.ค.: ออนไลน์; แนวหน้า, 2550, 23 พ.ค.: ออนไลน์; กรุงเทพธุรกิจ, 2550, 23 พ.ค.: ออนไลน์) เหล่านี้ถือเป็นบทบาทที่เข้มข้นของข้าราชการสาธารณสุขฝ่ายหัวหน้า ซึ่งมีส่วนพื้นฐานมาจากการเป็นแพทย์ชนบทมาก่อน บุคคลกลุ่มนี้เป็นพลังสังคมสำคัญอย่างยิ่งของพลังอัตพิทักษ์เพื่อตอบโต้กับระบบตลาด

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 6-2 ตารางแสดงรายละเอียดยาที่มีการประกาศใช้สิทธิโดยรัฐในประเทศไทย

	ชื่อสามัญของยาที่ประกาศใช้สิทธิ (ชื่อทางการค้า)	คุณสมบัติ	เจ้าของสิทธิบัตร (สัญชาติ)	ราคาขายต้นแบบ ที่มีสิทธิบัตร (บาท)	ราคาขายต้นแบบ หลังการเจรจา (บาท)	ราคาขายสามัญ หลังประกาศใช้ สิทธิ	หน่วยงานที่ ประกาศใช้สิทธิ	วันที่ประกาศใช้ สิทธิ
1	แอฟฟาไว แรนซ์ (สต็อคริน)	ยาด้านไวรัสเอดส์ที่ ก่อให้เกิดการแพ้ยาน้อย กว่ายาจีพีโอเวียร์ของ องค์การเภสัชฯ	เมอร์ค ชาร์ป แอนด์ โตรัม (สหรัฐฯ)	1,300 บาท/ เดือน	776 บาท/เดือน	685 บาท/เดือน	ผู้อำนวยการ กรมควบคุม โรคติดต่อ	29 พ.ย. 49
2	โลพินาเวียร์+ ริโทนาเวียร์ (คาเลตตรา)	ยาด้านไวรัสเอดส์สูตร สำรองสำหรับผู้ป่วยที่แพ้ ยาจีพีโอเวียร์และเอพฟาวิ เรนซ์	แอ็บบอต ลาบอแรตอรีส์ (สหรัฐฯ)	1,700 เหรียญสหรัฐฯ/ คน/ปี	1,000 เหรียญสหรัฐฯ/ คน/ปี	695 เหรียญสหรัฐฯ/ คน/ปี	ผู้อำนวยการ กรมควบคุม โรคติดต่อ	29 ม.ค. 50
3	โคลพิโดเกรล (พลาวิกซ์)	ยาสลายลิ่มเลือดป้องกัน โรคเส้นเลือดอุดตันทั้งใน หัวใจและในสมอง	ซานofi ซินเชอลาโบ (ฝรั่งเศส)	68 บาท/เม็ด (75 มก.)	20 บาท/เม็ด (75 มก.)	1-2 บาท/เม็ด (75 มก.)	รัฐมนตรี กระทรวง สาธารณสุข	29 ม.ค. 50
4	โดซีแท็คเซล (แท็กโซเทียร์)	ยารักษาโรคมะเร็งได้ หลายชนิด เช่น มะเร็ง ปอดและมะเร็งเต้านม	ซานofi อเวนตีส (ฝรั่งเศส)	26,500 บาท (80 มก.) 7,300 บาท (20 มก.)	5,962 บาท (80 มก.) 1,642 บาท (20 มก.)	1,245 บาท (80 มก.) 300 บาท (20 มก.)	รัฐมนตรี กระทรวง สาธารณสุข	4 ม.ค. 51

5	เล็ทโทโรโซล (พีมาร่า)	ยารักษามะเร็งเต้านม	โนวาร์ติส (สวิสเซอร์แลนด์)	230 บาทต่อ เม็ด (2.5 มก.)	150 บาทต่อ เม็ด (2.5 มก.)	15 บาทต่อเม็ด (2.5 มก.)	รัฐมนตรี กระทรวง สาธารณสุข	4 ม.ค. 51
6	เออร์โลทีนิบ (ทราซีว่า)	ยารักษามะเร็งปอด	โรช (สวิสเซอร์แลนด์)	2,737 บาท (150 มก.)	1,895 บาท (150 มก.)	736 บาท (150 มก.)	รัฐมนตรี กระทรวง สาธารณสุข	4 ม.ค. 51
7	อิมาทินิบ* (กลีเวค)	ยารักษามะเร็งเม็ดเลือด ขาวและมะเร็งทางเดิน อาหาร	โนวาร์ติส (สวิสเซอร์แลนด์)	3,427 บาท (400 มก.) 857 บาท (100 มก.)	3,427 บาท (400 มก.) 857 บาท (100 มก.)	135 บาท (400 มก.) 35 บาท (100 มก.)	รัฐมนตรี กระทรวง สาธารณสุข	-

หมายเหตุ: * หมายถึง ชี้นับยาที่มีการประกาศซีแอลแต่ยังไม่มีการบังคับใช้เนื่องจากบริษัทเสนอให้ยาฟรีแก่ผู้ป่วยตามหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

ที่มา: จากสมุดปกขาวทั้งสองเล่ม (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550 และ 2551) วิทยานิพนธ์ของกมลรัตน์ โชติสูงเนิน (Kamolrat, 2007: 68) งานของมุกิตา เชื้อซ่ง (2551: 75) สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา (2551: 40-3 และ 52) และงานวิจัยของสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2552: 7-5)

3.3 ปฏิกริยาของพลังตลาดต่อการประกาศซีแอลของไทยและการเข้าถึงยาของผู้ป่วยที่มากขึ้น

ในทางตรงกันข้าม บทบาทของกระทรวงสาธารณสุขในการประกาศซีแอล ทำให้พลังสังคมของฝ่ายทุนนิยมไม่พอใจ ในที่นี้หมายถึงพลังสังคมที่เห็นด้วยกับระบบสิทธิบัตรยา และไม่พอใจการใช้มาตรการซีแอลในฐานะทางเลือกสำหรับการเข้าถึงยา ทั้งนี้ที่มีการประกาศซีแอลฟาร์มาได้เสนอให้ผู้แทนการค้าสหรัฐขยับบัญชีการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทยจากพีดับเบิลยูแอลไปสู่ระดับสูงสุดนั่นคือ พีเอฟซี ด้วยเหตุผลว่า ประเทศมีปัญหาที่น่าวิตกหลายประการ เช่น ปัญหายาปลอม ความล้มเหลวในการคุ้มครองข้อมูล ความล่าช้าในการจดสิทธิบัตรยา ประสิทธิภาพในการคุ้มครอง รวมถึงภาษีนำเข้าที่สูงมาก (ฐานเศรษฐกิจ, 2551, 25 พ.ค.: ออนไลน์) ในทำนองเดียวกัน สมาคมพรีมาในฐานะสโมสรของบริษัทยาชั้นนำของโลก เช่นเดียวกับฟาร์มา ซึ่งตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ได้ออกมาแสดงความไม่พอใจกับการประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุข ภก.ธีระ ฅกาจโรดม นายกสมาคมพรีมา ออกมาแสดงความเห็นว่า การประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุขไม่ใช่การแก้ไขปัญหาการเข้าถึงยาในระยะยาว เนื่องจากในอนาคตย่อมมีโรคอื่นที่ทำให้ต้องมีการเรียกร้องการเข้าถึงยาอีก ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหา เขาเห็นว่าทางออกที่ดีคือการหาทางออกร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชน ซึ่งพรีมาเสนอให้ตั้งคณะกรรมการพิจารณาหาทางออกการเข้าถึงยาร่วมกันระหว่างภาครัฐและเอกชน นอกจากนี้ เขายังเห็นว่า กระทรวงสาธารณสุขควรปรึกษากับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งกระทรวงพาณิชย์และกระทรวงต่างประเทศก่อนดำเนินการประกาศซีแอล เนื่องจากเป็นมาตรการที่ส่งผลกระทบต่อการค้าระหว่างประเทศและชื่อเสียงของประเทศไทย (กรุงเทพธุรกิจ, 2550, 25 ก.ย.: ออนไลน์) ทั้งนี้ เขาได้ประกาศว่า พรีมาจะรอวันที่รัฐบาลของพลเอกสุรยุทธ์ห่มดวงระลง และรอเจรจากับรัฐบาลใหม่เพื่อปรึกษาหารือถึงนโยบายสาธารณสุขที่ยั่งยืน (ประชาชาติธุรกิจ, 2551, 7 ก.พ.: ออนไลน์) กล่าวได้ว่า ท่าทีที่รุนแรงเช่นนี้ เป็นเพราะก่อนปีพ.ศ.2549 สหรัฐฯไม่เคยคิดว่า ประเทศไทยจะกล้าประกาศใช้ซีแอล มุมมองของสหรัฐฯนี้เป็นผลมาจากการมีปฏิสัมพันธ์อย่างยาวนานกับกระทรวงพาณิชย์ (วิชัย โชควิวัฒน์, สัมภาษณ์, 9 สิงหาคม 2553)

ท่าทีของนายธีระสอดคล้องกับคำกล่าวของนายอี.แอสลีย์ วิลส์ ที่ปรึกษาอาวุโสด้านธุรกิจระหว่างประเทศของบริษัทกฎหมายวิลเมอร์เฮลล์ เขาได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยและบริษัทยาต่างชาติหันหน้ามาเจรจากันอย่างจริงจังในเรื่องการประกาศซีแอล เนื่องจากการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรของไทยส่งผลให้นักลงทุนต่างชาติจำเป็นต้องไตร่ตรองอย่างรอบคอบก่อนลงทุนในไทยว่าจะได้รับการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาหรือไม่ อย่างไรก็ดี หากเราพิจารณาจากข้อมูลของเว็บไซต์บริษัทวิลเมอร์เฮลล์จะพบว่า หนึ่งในลูกค้ารายใหญ่ของบริษัทได้แก่ ฟาร์มาซึ่งเป็นตัวแทนบริษัทวิจัยเวชภัณฑ์ชั้นนำของโลก ซึ่งรวมถึงแอมบิโอต แกล็กโซสมิทไคลน์ โนวาติส ไฟเซอร์ หรือซาโนฟี-อาเวนติสด้วย (กรุงเทพธุรกิจ, 2550, 11 พ.ค.: ออนไลน์)

ในบรรดาบริษัทเหล่านี้ แอ็บบอตเป็นบริษัทที่ตอบโต้การประกาศซีแอลของไทยอย่างเปิดเผย โดยบริษัทได้ยื่นหนังสือถึงกองควบคุมยาของสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา เพื่อเพิกถอนคำขอขึ้นทะเบียนยาใหม่ในประเทศไทย 7 รายการตามตารางที่ 6.3 ด้านล่างนี้ สำหรับเหตุผลที่ต้องมีการถอนคำขอขึ้นทะเบียนยา แอ็บบอตได้ประกาศว่า ทางบริษัทจำเป็นต้องระงับการขึ้นทะเบียนยาเหล่านี้จนกว่ารัฐบาลไทยจะเปลี่ยนท่าทีในการใช้มาตรการซีแอล (ผู้จัดการรายสัปดาห์, 2550, 3 พ.ค.: ออนไลน์) มาตรการนี้ได้นำไปสู่การรณรงค์ยกเลิกการใช้สินค้า (boycott) สินค้าจากแอ็บบอตในประเทศไทยในเวลาต่อมา (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 23 พ.ค.: ออนไลน์)

ตารางที่ 6-3 ตารางแสดงรายการยาที่บริษัทแอ็บบอตถอนคำขอขึ้นทะเบียนยาต่อคณะกรรมการอาหารและยา

ชื่อทางการ ค้า	ชื่อสามัญ	ข้อบ่งใช้
1. Aluvia	Lopinavir-Ritnavir (fixed-dose combination)	HIV infection
2. Humira	Adalimumab 40 mg/0.8 ml	Osteoarthritis, rheumatoid arthritis
3 Clivarine	Reviparin sodium	Thrombosis, thrombo-embolism, anti-platelet aggregation
4. Tarka	Trandolapril-Verapamil (fixed-dose combination)	Idiopathic hypertension
5. Zemplar	Paricalcitol	Hyperparathyroidism in chronic renal disorders
6. Brufen	Ibuprofen (suspension)	Fever and pain
7. Abbotc	Clarithromycin (granule for oral suspension)	Upper and lower respiratory tract infections; acute otitis media; cellulites; folliculitis

ที่มา: สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2552: 7-50)

ในส่วนของประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกโดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาและประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป ประเทศเหล่านี้ต่างไม่พอใจกับการประกาศซีแอลของไทย ท่าทีดังกล่าวนี้ส่วนหนึ่งสะท้อนออกมาจากการประชุมวิชาการด้านเทคโนโลยี ณ กรุงบอสตัน สหรัฐฯ ระหว่างวันที่ 5-10 พฤษภาคม พ.ศ.2550 ศ.ดร.ยงยุทธ ยุทธวงศ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และ

เทคโนโลยี เปิดเผยว่า การประชุมนี้ถือเป็นการประชุมระดับโลกที่มีภาคเอกชนและผู้เชี่ยวชาญจากภาคอุตสาหกรรมเทคโนโลยีชีวภาพมาร่วมงานกว่า 30,000 คน จากกว่า 30 ประเทศทั่วโลก เนื่องจากการประชุมนี้มีบรรษัทชั้นนำของโลกหลายแห่งเป็นผู้ให้การสนับสนุน จึงได้มีสื่อมวลชนของสหรัฐฯได้เข้ามาสอบถามถึงการประกาศซีแอลไทยเป็นจำนวนมาก และแสดงปฏิกิริยาของความตึงเครียดออกมาอย่างเห็นได้ชัด แม้ว่ารัฐมนตรีอังกฤษได้มีโอกาสชี้แจงว่ารัฐบาลไทยตัดสินใจประกาศเพราะความจำเป็นทางด้านมนุษยธรรมและเป็นไปตามข้อตกลงทริปส์ แต่บรรยากาศก็ยังคงไม่ดีขึ้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 22 พ.ค.: ออนไลน์; มติชน, 2550, 16 พ.ค.: ออนไลน์) ภายหลังจากที่กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศซีแอลต่อยามะเร็ง 4 รายการ นายผอง-ผาคช บุปเฟด ที่ปรึกษาฝ่ายเศรษฐกิจ คณะกรรมาธิการยุโรปประจำสหภาพยุโรปประจำประเทศไทย ได้ออกมาระบุว่า ทางสหภาพยุโรปกำลังตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีประกาศซีแอลของไทยเนื่องจากเขาได้รับการร้องเรียนจากบริษัทยาสัญชาติฝรั่งเศส ซึ่งเป็นเจ้าของสิทธิบัตรยาที่มีการประกาศซีแอลว่า จะมีการประกาศใช้สิทธิก่อนรัฐบาลหมดวาระเพียงไม่กี่วัน (ประชาชาติธุรกิจ, 2551, 25 ก.พ.: ออนไลน์) ผลปรากฏว่า บริษัทยาเจ้าของสิทธิบัตรยามะเร็งได้ร้องขอให้สหภาพยุโรปและผู้แทนการค้าสหรัฐฯฟ้องร้องประเทศไทยต่อองค์การการค้าโลกด้วยข้อหาการประกาศซีแอลอย่างไม่โปร่งใส แต่ผู้แทนการค้าสหรัฐฯประกาศว่าจะไม่ฟ้องร้องไทยจากการทำซีแอลดังกล่าว¹⁷ (ประชาไท, 2551, 29 ก.พ.: ออนไลน์; กรุงเทพธุรกิจ, 2551, 6 มี.ค.: ออนไลน์; คมชัดลึก, 2551, 6 มี.ค.: ออนไลน์)

สำหรับรัฐบาลสหรัฐฯ ความไม่เห็นด้วยกับการประกาศใช้สิทธิสะท้อนออกมาจากการจัดอันดับประเทศไทยตามมาตรา 301 พิเศษ ให้ไปอยู่ในหมวดประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษ หรือ กลุ่มพีดับเบิลยูแอล ในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2550¹⁸ การเลื่อนสถานะครั้งนี้เกิดขึ้นภายหลังจากการประกาศซีแอลชุดแรกกับยาต้านไวรัสเอดส์และยารักษาโรคหัวใจ (มติชน, 2550ก., 2 พ.ค.: ออนไลน์; ประชาชาติธุรกิจ, 2550ข., 7 พ.ค.: ออนไลน์) จากรายงานประจำปีตามมาตราพิเศษ 301 ของสำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ตอนหนึ่งได้ระบุไว้ว่า...

“...จากความวิตกกังวลที่มีมาอย่างยาวนานเกี่ยวกับความไร้ประสิทธิภาพของการปกป้องทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย ในช่วงปลายปีค.ศ.2006 ถึงต้นปีค.ศ.2007 ได้มีตัวบ่งชี้ที่เกี่ยวข้องกับความอ่อนแอในการเคารพสิทธิบัตร จากการที่รัฐบาลไทยได้ประกาศใช้สิทธิเหนือสิทธิบัตรต่อ

¹⁷ เราอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า ผู้แทนการค้าสหรัฐฯตระหนักดีว่า การประกาศซีแอลของไทยเกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามกฎหมายระหว่างประเทศ และกฎหมายภายในประเทศ เพราะแม้แต่องค์การอนามัยโลกเองก็ได้ประกาศในวันที่ 24 พฤษภาคม พ.ศ. 2550 ว่า ที่ประชุมใหญ่สมัชชาองค์การอนามัยโลกให้การรับรองมาตรการใช้สิทธิของไทยเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ทั้งที่ก่อนหน้านี้ องค์การอนามัยโลกได้สงวนท่าทีที่ชัดเจนเพื่อหลีกเลี่ยงความขัดแย้งกับรัฐบาลสหรัฐฯมาโดยตลอด (แนวหน้า, 2550, 25 พ.ค.: ออนไลน์)

¹⁸ ประเทศไทยถูกจัดอันดับให้อยู่ในหมวดพีดับเบิลยูแอลร่วมกับ 12 ประเทศ อันประกอบไปด้วย จีน รัสเซีย อาร์เจนตินา ชิลี อียิปต์ อินเดีย อิสราเอล เลบานอน ตุรกี ยูเครน และเวเนซุเอลา

ผลิตภัณฑ์ที่ติดสิทธิบัตรของบริษัทฯ นั้น แม้ว่ารัฐบาลสหรัฐจะยอมรับในสิทธิที่ทุกประเทศสามารถประกาศซีแอลตามกฎหมายเกณฑ์ขององค์การการค้าโลกได้นั้น แต่ขั้นตอน [การประกาศซีแอล] ของไทยขาดความโปร่งใสซึ่งสร้างความวิตกกังวลอย่างหนัก ท่าทีเหล่านี้ประกอบไปด้วยความล่าช้าในการขึ้นทะเบียนสิทธิบัตร และความอ่อนแอในการปกป้องการใช้ข้อมูลในเชิงพาณิชย์...”¹⁹

(United States Trade Representative, Office of the, 2007: online)

ประเด็นที่น่าสนใจคือ แม้ว่ายามะเร็งทั้ง 4 รายการที่มีการประกาศซีแอล มิใช่ยาของบริษัทสัญชาติสหรัฐแม้แต่บริษัทเดียว แต่เหตุที่สหรัฐมีท่าทีเช่นนี้ นายเบนจามิน โครห์มัล ผู้อำนวยการโครงการผู้บริโภคด้านเทคโนโลยี และผู้ประสานงานโครงการนวัตกรรมทางการแพทย์ องค์การความรู้ในเวทีวิทยาระหว่างประเทศ ให้เหตุผลว่า สหรัฐเกรงว่าบริษัทฯ จะเสียรายได้หากประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ต่างลุกฮือขึ้นมาประกาศซีแอลตามประเทศไทย ในช่วงเวลาที่มีการประกาศซีแอล ยอดจำหน่ายยาในยุโรปและสหรัฐกำลังลดลงเรื่อยๆ การประกาศซีแอลของไทยอาจส่งผลเป็นลูกโซ่ไปยังตลาดทั่วเอเชียได้ จนในที่สุดบริษัทฯ ผู้นำของสหรัฐและยุโรปอาจสูญเสียมูลค่าทางการตลาดจำนวนมหาศาล (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 11 มิ.ย.: ออนไลน์)

อย่างไรก็ดี ผลจากรายงานพิเศษ 301 ทำให้กระทรวงอื่นของไทย โดยเฉพาะกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงต่างประเทศ เกิดความวิตกว่า การทำซีแอลจะทำให้สหรัฐและประเทศตะวันตกอื่น ๆ ไม่พอใจ จนส่งผลให้ไทยสูญเสียผลประโยชน์ทางการค้ารวมทั้งความวิตกกังวลว่า สหรัฐอาจลดอันดับไทยไปอยู่ที่อันดับสูงสุดนั่นคือ หมวดประเทศที่ต้องจับตาอย่างยิ่งยวดหรือพีเอฟซี ดังที่เคยเกิดขึ้นในช่วงปีพ.ศ.2534-36 จนทำให้รัฐบาลไทยต้องแก้ไขพรบ.สิทธิบัตร ฉบับปีพ.ศ. 2535 (มติชน, 2550ค., 2 พ.ค.: ออนไลน์; มติชน, 2550ง., 2 พ.ค.: ออนไลน์) นักข่าวบางรายตั้งข้อสังเกตว่า การประกาศซีแอลได้สะท้อนถึงความไม่ลงรอยกันระหว่างกระทรวงสาธารณสุขและกระทรวงพาณิชย์อย่างชัดเจน (ประชาชาติธุรกิจ, 2550 ข., 7 พ.ค.: ออนไลน์) ในขณะที่ นักข่าวบางรายได้แสดงความวิตกว่า การประกาศใช้สิทธิของกระทรวงสาธารณสุขถือเป็นการเปิดสงครามสิทธิบัตรยากับประเทศมหาอำนาจของโลกอย่างสหรัฐและบรรดายักษ์ใหญ่ในอุตสาหกรรมยา ในฐานะที่สหรัฐเป็นประเทศคู่ค้ารายใหญ่ของไทย หากไทยถูกตัดสิทธิพิเศษทางการค้า เศรษฐกิจไทยย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เขาจึงเรียกร้องให้กระทรวงสาธารณสุขประสานงานกับกระทรวงพาณิชย์ กระทรวงต่างประเทศ รวมถึงกลุ่มธุรกิจส่งออกด้วย (ไทยรัฐ, 2550, 18 พ.ค.: ออนไลน์) มุมมองดังกล่าวนี้

¹⁹ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “...In addition to these longstanding concerns with deficient IPR protection in Thailand, in late 2006 and early 2007, there were further indications of a weakening of respect for patents, as the Thai Government announced decisions to issue compulsory licenses for several patented pharmaceutical products. While the United States acknowledges a country's ability to issue such licenses in accordance with WTO rules, the lack of transparency and due process exhibited in Thailand represents a serious concern. These actions have compounded previously expressed concerns such as delay in the granting of patents and weak protection against unfair commercial use for data generated to obtain marketing approval...”.

เป็นผลพวงมาจากการที่ผู้แทนการค้าสหรัฐประกาศเลื่อนสถานะของประเทศไทยจากดับเบิลยูแอลไปสู่ฟิตดับเบิลยูแอล การเลื่อนสถานะนี้สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาในไทย แม้ว่าในทางปฏิบัติ ท่านทูตรالف บอยซ์ เอกอัครราชทูตสหรัฐประจำประเทศไทยในเวลานั้นได้ออกมากล่าวว่า การจัดสถานะของไทยนี้ไม่ได้เป็นการตอบโต้การประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุข แต่เป็นความหวังโยของสหรัฐและนานาชาติที่ต้องการให้เจ้าหน้าที่สหรัฐและรัฐบาลไทย ได้ทำงานร่วมกันอย่างใกล้ชิดในเรื่องการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้ไทยหลุดออกจากบัญชีที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษ ดังเช่นที่ทั้งสองประเทศเคยทำสำเร็จเมื่อปีพ.ศ.2535²⁰ (มติชน, 2550ข., 2 พ.ค.: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม จากการเปิดเผยเอกสารราชการสหรัฐซึ่งเป็นบันทึกของท่านทูตบอยซ์ถึงรัฐบาลสหรัฐพบว่า ท่านทูตบอยซ์เห็นด้วยกับการถอนทะเบียนยาของบริษัทแอ็บบอตภายหลังจากการประกาศซีแอลชุดแรก เขาได้กล่าวในหนังสือฉบับนั้นว่า...

“...ท่าทีของแอ็บบอตจะยังคงเป็นที่ถกเถียงในสังคมต่อไป แต่ทว่าท่าทีดังกล่าวนี้จะช่วยให้แอ็บบอตและประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ มีอำนาจต่อรองกับรัฐบาลไทยต่อไปในอนาคต การเคลื่อนไหวของแอ็บบอตครั้งนี้ทำให้รัฐบาลไทยตระหนักว่า ผลกระทบ [ของการประกาศซีแอล] มิใช่แค่เพียงเรื่องของบรรยากาศการลงทุนแบบผิวเผินเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่ท่าทีอื่นๆ ที่เด็ดขาดตามมา เราจำเป็นต้องจับตามองต่อไปว่าท่าทีดังกล่าวนี้ จะส่งผลต่อความคิดและท่าทีของรัฐบาลไทยอย่างไรต่อไป...”²¹ (FOIA document, 2007, March 23)

ปฏิริยาของสหรัฐและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำของโลกส่งผลต่อท่าทีของรัฐบาลไทยอย่างเห็นได้ชัด พอถึงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2550 นายกรัฐมนตรีได้มีคำสั่งให้กระทรวงพาณิชย์จัดทำ “แอคชั่นแพลน” (Action Plan) ร่วมกับสหรัฐ โดยพยายามให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกันเพื่อเร่งรัดให้มีการตั้งคณะกรรมการร่วมเจรจาระหว่างภาครัฐและเอกชน เพื่อแก้ไขปัญหาการเข้าถึงยา และเพื่อผลักดันการออกกฎหมายด้านทรัพย์สินทางปัญญา (พระราชบัญญัติธุรกิจ, 2550ค., 7 พ.ค.: ออนไลน์) นายพวงรัตน์ อัครพิศิษฐ์ อธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ในเวลานั้น ออกมาเปิดเผยว่า ทางกรมทรัพย์สินทางปัญญาจะมีการหารือร่วมกับผู้แทนการค้าสหรัฐเพื่อทบทวนเหตุผลในการเลื่อนสถานะไทยไปอยู่ที่ฟิตดับเบิลยูแอล รวมทั้งเตรียมจัดทำแอคชั่นแพลนเพื่อลดปัญหาการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญา และเลื่อนสถานะของไทยกลับมาอยู่ที่ดับเบิลยูแอลตามเดิม ทั้งนี้ นายพวงรัตน์เห็นว่า การถูกจัดอันดับเป็น

²⁰ ในเวลาเดียวกัน นายเจมส์ คาร์โซ หัวหน้าฝ่ายเศรษฐกิจ สถานทูตสหรัฐประจำประเทศไทย ได้ออกมาแสดงความเห็นว่า การประกาศซีแอลของไทยเป็นสิทธิที่ทำได้ แต่เป็นการกระทำที่ขาดความโปร่งใสและวิถีทางที่ถูกต้อง โดยก่อนที่จะประกาศซีแอล ควรจะต้องเจรจากับเจ้าของสิทธิบัตรก่อน (มติชน, 2550ข., 2 พ.ค.: ออนไลน์)

²¹ ต้นฉบับภาษาอังกฤษคือ “...Abbott’s actions will certainly be controversial. However, the action may strengthen the hand of Abbott and the rest of industry in future dealings with the RTG. Abbott’s move puts the RTG on notice that there are visible consequences for its actions, rather than solely a vague weakening of the investment environment. Whether this focuses the minds of RTG officials at upcoming negotiations remains to be seen. ...”

พีดับเบิลยูแอลอาจไม่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในระยะสั้น แต่จะส่งผลกระทบต่อภาพพจน์ของประเทศในระยะยาว รวมไปถึงความเชื่อมั่นของนักลงทุนต่างชาติในการได้รับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย สำหรับกระทรวงต่างประเทศนายชุต จรุงวัฒน์ อธิบดีกรมสารนิเทศและโฆษกกระทรวงการต่างประเทศในเวลานั้น ออกมากล่าวว่า การประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุขส่งผลกระทบต่อภาพลักษณ์ของไทยพอสมควร เพราะการเคารพต่อทรัพย์สินทางปัญญาคือเป็นเรื่องสำคัญของประเทศต่างๆทั่วโลก (มติชน, 2550, 3 พ.ค.: ออนไลน์) แม้แต่นายสมเกียรติ อ่อนวิมล รองโฆษกคณะกรรมการการต่างประเทศ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ยังได้แสดงความเห็นว่า ท่าทีของนายแพทย์มงคลก้าวร้าวมากเกินไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมมือกับนายบิล คลินตัน อดีตประธานาธิบดีสหรัฐฯ ซึ่งอยู่คนละพรรคกับประธานาธิบดีบุชในเวลานั้น อาจสร้างปัญหาต่อประเทศไทยได้²² (เดลินิวส์, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 16 พ.ค.: ออนไลน์) สำหรับกระทรวงอุตสาหกรรม นายจักรมณฑ์ ผาสุกวนิช ปลัดกระทรวงอุตสาหกรรมในเวลานั้น ได้กล่าวว่า มาตราการนี้ทำให้สิ่งทอเครื่องนุ่งห่ม และอัญมณีที่ส่งออกไปยังตลาดสหรัฐฯ ได้รับผลกระทบ ในทำนองเดียวกัน นายพรศิลป์ พัชรินทร์ตนะกุล กรรมการรองเลขาธิการหอการค้าไทย เห็นว่า การถูกปรับอันดับสถานะเป็นพีดับเบิลยูแอล อาจนำไปสู่การถูกแซงก์ชันการนำเข้า ลดโควตา หรือเพิ่มกำแพงภาษีได้²³ (มติชน, 2550, 3 พ.ค.: ออนไลน์)

อย่างไรก็ตาม ในสายตาของนักวิชาการ องค์กรอิสระและข้าราชการหัวก้าวหน้า การถูกปรับอันดับการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาตามมาตรา 301 พิเศษ หรือการตัดสิทธิพิเศษจีเอสพี เป็นเพียงเครื่องมือที่รัฐบาลสหรัฐฯใช้เป็นเครื่องมือในการขู่ประเทศต่างๆที่สร้างความไม่พอใจให้กับสหรัฐฯในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ทั้งนี้ ในช่วงปี พ.ศ. 2544-2549 ประเทศไทยไทยถูกจัดให้อยู่ในกลุ่มประเทศที่ต้องจับตามอง (Watch list) มาโดยตลอด โดยระหว่างปีพ.ศ.2544-2547 ประเด็นเกี่ยวกับสิทธิบัตรไม่ปรากฏในรายงานพิเศษ 301 เลย และมาปรากฏเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ.2548 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่รัฐบาลไทยเริ่มเจรจการค้ากับประเทศสหรัฐฯ ในปีนั้นจนถึงปีพ.ศ.2549 รายงานพิเศษ 301 ระบุว่า “ไทยมีปัญหาความล่าช้าในการออกสิทธิบัตร การผลิตและจำหน่ายยาที่ละเมิดสิทธิบัตร การขาดการคุ้มครองข้อมูลทดลองที่มีประสิทธิภาพ และการ

²² จากความกังวลนี้ นายสมเกียรติ อ่อนวิมลได้เป็นตัวกลางในการเชิญ ท่านทูตราฟา แอล บอยซ์ จูเนียร์ เอกอัครราชทูตสหรัฐฯประจำประเทศไทย นายเดวิด กรีนเบิร์ก เลขานุการเอกแผนกการเมือง และนายปีเตอร์ ทอร์ริน เลขานุการเอกแผนกเศรษฐกิจ มาร่วมกันหารือกรณีการประกาศซีแอลของไทย (เดลินิวส์, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 16 พ.ค.: ออนไลน์) จากการเปิดเผยของนายวัชระ พรรณเศรษฐ์ เลขานุการคณะกรรมการการต่างประเทศ สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ผลของการปรึกษาหารือ ท่านทูตบอยซ์ได้ชี้แจงว่า รัฐบาลสหรัฐฯไม่มีความเกี่ยวข้องกับบริษัทยูเอสเอ ฟอร์ อินโนเวชั่น และรัฐบาลไม่ได้เข้าไปยุ่งเนื่องจากถือว่าการประกาศซีแอลของไทยเป็นเรื่องระหว่างรัฐบาลไทยกับบริษัทเอกชน ซึ่งต้องปล่อยให้ทุกอย่างเป็นไปตามขั้นตอน (แนวหน้า, 2550, 16 พ.ค.: ออนไลน์)

²³ ในเวลาต่อมา นายบัณฑิต วงศ์สีลโชติ รองประธานหอการค้าไทย ได้ออกมายอมรับว่าการปรับสถานะของไทยไปสู่พีดับเบิลยูแอลอาจไม่ใช่ประเด็นเรื่องซีแอลเป็นหลัก เนื่องจากในปีที่ผ่านมา ประเทศไทยขาดความเข้มงวดในการจัดการกับการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาสินค้าประเภทโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซีดี และดีวีดีเถื่อน อย่างไรก็ตาม เขาได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับการทำซีแอลของไทย และเห็นว่าอันที่จริงแล้ว การประกาศซีแอลควรเลื่อนออกไปก่อนจนกว่าการจัดทำรายงาน 301 จะเสร็จสิ้น และเพื่อหลีกเลี่ยงผลกระทบต่อระดับการค้าระหว่างประเทศของไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 19 ก.พ.: ออนไลน์)

ขาดการประสานงานระหว่างกระทรวงสาธารณสุขและกรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งน่าจะหมายถึงมีการขึ้นทะเบียนยาให้แก่ยาที่ละเมิดสิทธิบัตร” (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2552: 3-4) ในทำนองเดียวกัน ประเทศไทยถูกตัดสินสิทธิพิเศษจีเอสพีในปีพ.ศ.2550 จำนวน 3 รายการในกลุ่มสินค้าโพลีเอธิลีนเทรฟธาเลต เครื่องเพชรพลอยทำด้วยโลหะมีค่าอื่นๆ และโทรทัศน์สีจอแบน เป็นเพราะสินค้าส่งออกของไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงอยู่แล้ว (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2552: 7-36)

นอกจากนี้ แผนความร่วมมือกับสหรัฐฯสร้างความกังวลให้แก่พลังปกป้องสังคมอย่างมาก เนื่องจากพวกเขาเห็นว่า แผนการดังกล่าวอาจมีเนื้อหาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิทธิบัตรยาไม่ต่างจากข้อเสนอที่เกิดขึ้นในการเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯที่ล่มลงไปในการเจรจาการค้าเสรีกับสหรัฐฯรอบที่ 6 ที่เชียงใหม่ เช่น การขยายระยะเวลาคุ้มครองสิทธิบัตร หรือการตัดเงื่อนไขการประกาศใช้ซีแอล เป็นต้น เป็นที่ทราบกันดีว่าข้อเสนอเหล่านี้เป็นสิ่งที่รัฐบาลสหรัฐฯพยายามผลักดันให้เกิดขึ้นกับประเทศไทยไม่ว่ารัฐบาลใดก็ตาม เพื่อแก้ไขปัญหาที่สหรัฐฯกำลังเผชิญกับสถานะขาดดุลการค้ามหาศาล การขยายการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและเพิ่มความเข้มงวดในการบังคับใช้และลงโทษจึงเป็นเป้าหมายในการเพิ่มรายได้แก่ภาคเอกชนบริษัทอเมริกัน ภาคประชาสังคมจึงเรียกร้องให้กระทรวงพาณิชย์ออกมาเปิดเผยถึงข้อตกลงดังกล่าวนี้แก่สาธารณชน (กรุงเทพธุรกิจ, 2550, 11 พ.ค.: ออนไลน์; ฐานเศรษฐกิจ, 2550, 20 พ.ค.: ออนไลน์) สำหรับคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน ทางคณะกรรมการได้ออกแถลงการณ์สนับสนุนรัฐบาลในกรณีมาตรการซีแอล และร้องขอให้รัฐบาลไม่รับเงื่อนไขเพิ่มเติมจากสหรัฐฯ นอกเหนือจากที่กำหนดไว้ในข้อตกลงทริพส์ขององค์การการค้าโลก แม้ว่ารัฐบาลสหรัฐฯและบริษัทยาข้ามชาติได้กดดันไทยอย่างหนักทุกวิถีทาง โดยเฉพาะมาตรการทางการค้าระหว่างประเทศ (คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ, 2550: ออนไลน์)

ถึงตอนนี้ ควบคู่ไปกับบทบาทของข้าราชการหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุข พลังสังคมจากกลุ่มภาคประชาสังคมได้มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการประกาศซีแอลของกระทรวงสาธารณสุข ทั้งนี้ เมื่อการประกาศซีแอลได้นำไปสู่ความไม่พอใจของกลุ่มบรรษัทยาและประเทศเศรษฐกิจชั้นนำของโลก จนทำให้ท่าทีของกระทรวงพาณิชย์รู้สึกวิตกกังวล พลังสังคมในไทยอันประกอบไปด้วย กลุ่มนักวิชาการ บุคลากรทางการแพทย์ และภาคประชาสังคมต่างตระหนักดีว่า การประกาศซีแอลอาจไม่ยั่งยืนและสามารถถูกขัดขวางได้ตลอดเวลา พวกเขาจึงมีบทบาทร่วมกันในการผลักดันมาตรการหรือเครื่องมือในเชิงรุก เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยและประชาชนทั่วไปได้เข้าถึงยาคุณภาพในราคาที่สมเหตุสมผลอย่างต่อเนื่อง มาตรการเหล่านี้ประกอบไปด้วยการเสนอร่างกฎหมายว่าด้วยสัญญาการเจรจาการค้ากับต่างประเทศ การแก้ไขร่างกฎหมายสิทธิบัตรฉบับประชาชน และการสนับสนุนให้องค์กรเภสัชกรรมผลิตยาและเวชภัณฑ์เอง

ในส่วนของการเสนอร่างกฎหมายว่าด้วยสัญญาการเจรจาการค้ากับต่างประเทศ พลังสังคมเห็นว่าในการเจรจาเขตการค้าเสรีกับต่างประเทศ รัฐบาลมักดำเนินการเจรจาโดยไม่ให้

ความสำคัญกับภาคประชาชนเท่าที่ควร ความเห็นดังกล่าวนี้เป็นผลพวงมาจากประสบการณ์ในการเจรจาการค้ากับสหรัฐของรัฐบาลทักษิณ ซึ่งอาจมีการรับข้อเสนอในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาจากสหรัฐหากมีการบรรลุข้อตกลง ตามที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ผ่านมาว่า ความพยายามในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ.2550 ในมาตรา 190 ได้ระบุว่าหนังสือสัญญาที่มีผลผูกพันทางการค้า การลงทุน หรืองบประมาณต้องได้รับความเห็นชอบของรัฐสภา และต้องมีการเปิดเผยให้ประชาชนรับทราบและมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง ตลอดจนมีมาตรการเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบด้วย อย่างไรก็ตาม ผลปรากฏว่าในกระบวนการเจรจาหนังสือสัญญาระหว่างประเทศยังคงมีการหลบเลี่ยงเพื่อมิให้หนังสือสัญญาผ่านรัฐสภา เช่น การเจรจาความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจกับประเทศญี่ปุ่น²⁴ เป็นต้น กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชนจึงเป็นแกนหลักในการยกย่อง “พระราชบัญญัติการจัดทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ พ.ศ. ... ฉบับประชาชน” ขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เวทีการเจรจาการค้ามีความโปร่งใส น่าเชื่อถือ มีการรับฟังความเห็นของประชาชน และเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบอย่างเป็นธรรม²⁵ (ประชาไท, 2551, 14 มี.ค.: ออนไลน์; คมชัดลึก, 2551, 14 มี.ค.: ออนไลน์) นอกจากนี้ พวกเขายังเสนอว่า รัฐบาลควรยืนยันกับประเทศคู่เจรจาอย่างเป็นทางการว่า การลงนามใดๆก็ตามในการเจรจายังไม่มีผลผูกพัน จนกว่ารัฐบาลจะได้เสนอต่อที่ประชุมรัฐสภาและรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนก่อน ทำที่ดังกล่าวนี้จะช่วยให้รัฐบาลไทยเป็นฝ่ายได้เปรียบในการเจรจากับรัฐบาลประเทศต่างๆ (ประชาไท, 2551, 28 ก.ค.)

ในทำนองเดียวกัน กลุ่มนักวิชาการและภาคประชาสังคมยังมีจุดยืนร่วมกัน ในการเสนอให้มีการแก้ไข “พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับประชาชน”²⁶ สาระสำคัญของร่างพรบ.ฉบับนี้คือการนำคุณลักษณะที่ดีของกฎหมายสิทธิบัตรอินเดียมาผนวกเข้ากับพระราชบัญญัติสิทธิบัตรของไทย ในขณะเดียวกันก็ยังคงมีสาระที่สอดคล้องกับข้อตกลงทริปส์ และคำประกาศโดฮาว่าด้วยทริปส์และการสาธารณสุข รวมไปถึงการสนับสนุนการประดิษฐ์คิดค้นทางอุตสาหกรรม การคุ้มครองสิทธิผู้ป่วยและผู้บริโภค และการเข้าถึงยาของประชาชน คุณลักษณะที่สำคัญของกฎหมายสิทธิบัตรอินเดียได้แก่ สิ่งประดิษฐ์ที่มีการจดสิทธิบัตรต้องมีความใหม่และมีขอบเขต

²⁴ ในสายตาของภาคประชาสังคม ทั้งรัฐบาลทักษิณและรัฐบาลสุรนันทน์ต่างมีความพยายามในการอาศัยช่องโหว่ของกฎหมายรัฐธรรมนูญมาตรา 190 เพื่อหลีกเลี่ยงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและความโปร่งใสในการทำข้อตกลง เช่นเดียวกัน ในขณะที่รัฐบาลทักษิณถูกวิจารณ์เรื่องการเจรจาเอฟทีเอกับสหรัฐ รัฐบาลสุรนันทน์ถูกวิจารณ์ในเรื่องความตกลงหุ้นส่วนเศรษฐกิจไทย-ญี่ปุ่น (JTEPA) ความตกลงนี้มีผลผูกพันต่อรัฐไทยอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาสิทธิบัตรสิ่งมีชีวิต และการอนุญาตขนย้ายขยะสารพิษจากญี่ปุ่นเข้ามาในประเทศไทย (ประชาไท, 2551, 3 เม.ย.: ออนไลน์)

²⁵ หลักการของร่าง “พระราชบัญญัติการจัดทำหนังสือสัญญาระหว่างประเทศ พ.ศ. ... ฉบับประชาชน” มี 4 ประการ คือ ประการแรก เวทีการเจรจาที่โปร่งใสและเปิดกว้างสำหรับหลายฝ่าย ประการที่สอง การศึกษาวิจัยผลกระทบอย่างเป็นกลางและรอบด้าน ประการที่สาม กระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่เป็นอิสระและน่าเชื่อถือ และประการสุดท้าย การติดตามผลกระทบและการแก้ไขเยียวยาอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นธรรม (ประชาไท, 2551, 14 มี.ค.: ออนไลน์)

²⁶ ร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้เสนอร่วมกันโดยมูลนิธิสาธารณสุขกับการพัฒนา หน่วยปฏิบัติการวิจัยสังคม มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ คณะกรรมการองค์การพัฒนาเอกชนด้านเอดส์ เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี/เอดส์ประเทศไทย มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค มูลนิธิเภสัชชนบท และกลุ่มศึกษาปัญหา

ของการประดิษฐ์ที่สูงขึ้น การนำสิ่งประดิษฐ์มาดัดแปลงเล็กน้อยโดยไม่มีขั้นตอนการประดิษฐ์ใหม่ ไม่สามารถนำมาขอจดสิทธิบัตรได้ นอกจากนี้ การวินิจฉัยโรคหรือข้อบ่งชี้ในการรักษาโรค ไม่สามารถจดสิทธิบัตรได้เช่นกัน ในเชิงกระบวนการตรวจสอบ กฎหมายอินเดียยังอนุญาตให้ภาคประชาชนสามารถลงชื่อคัดค้านสิทธิบัตรก่อนและหลังการจดทะเบียนได้เพื่อประโยชน์ของผู้บริโภคอย่างแท้จริง เหล่านี้เป็นคุณลักษณะที่นักวิชาการและเอ็นจีโอไทยนำมาประมวลเพื่อเสนอเป็นร่างพระราชบัญญัติฉบับประชาชน (ประชาไท, 2551, 9 มิ.ย.: ออนไลน์)

มาตรการสุดท้ายที่พลังปกป้องสังคมไทยต้องการใช้รับมือกับพลังตลาดในระยะยาวคือการสนับสนุนให้องค์กรการเกษตรกรรมผลิตยาคุณภาพเองเพื่อลดการนำเข้า จากข้อมูลของนายอัทธ์ พิศาลวานิช ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการค้าระหว่างประเทศ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย ประเทศไทยพึ่งพาการนำเข้ายาจากประเทศพัฒนาแล้วสูงถึงร้อยละ 80 ในจำนวนนี้เป็นกรนำเข้าจากสหรัฐมากที่สุดคือร้อยละ 13 จากฝรั่งเศสร้อยละ 11 จากเยอรมันร้อยละ 9 และจากสวิตเซอร์แลนด์ร้อยละ 7 ในส่วนของมูลค่าการนำเข้ายา เมื่อปีพ.ศ.2543 มีมูลค่าการนำเข้า 347 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ขณะที่ในปีพ.ศ.2550 เพิ่มขึ้นเป็น 1,083 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ในทางกลับกันตัวเลขการส่งออกของไทยอยู่ในภาวะขาดดุลมาโดยตลอด จากตัวเลขดังกล่าวนี้ รัฐบาลไทยจึงอาศัยการพึ่งพายานำเข้าเป็นหลัก และเป็นหนึ่งในเหตุผลของการประกาศซีแอลต่อยาทั้ง 7 รายการในข้างต้น ดังนั้น การพัฒนาอุตสาหกรรมยาอย่างมีประสิทธิภาพจึงอาจช่วยลดการนำเข้ายาได้ ในขณะที่กลุ่มอุตสาหกรรมส่งออกก็ไม่ต้องกังวลกับการถูกตัดสิทธิพิเศษทางการค้า (ประชาชาติธุรกิจ, 2551, 3 มี.ค.: ออนไลน์)

ดังที่กล่าวในข้างต้นว่า การประกาศซีแอลของไทยได้นำไปสู่ความไม่พอใจของสหรัฐและประเทศพัฒนาแล้วว่า การประกาศซีแอลของไทยอาจขัดขวางการคิดค้นนวัตกรรมทางยา ในประเด็นนี้ เจมส์ เลิฟ นักวิชาการแห่งองค์การความรู้แนววิทยาระหว่างประเทศ (Knowledge Ecology International หรือ KEI) ได้เสนอให้รัฐบาลไทยแก้ปัญหาด้วยการปรับอัตราค่าตอบแทนการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรให้สูงขึ้น เพื่อแสดงความจริงใจและความน่าเชื่อถือที่รัฐบาลไทยสนับสนุนการวิจัยและพัฒนา นอกจากนี้ รัฐบาลไทยควรสนับสนุนให้มีการวิจัยและพัฒนาที่สำคัญร่วมกับบริษัทยาต่างประเทศในไทย เพื่อให้เกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีและขยายศักยภาพการผลิตยาในไทย²⁷ (ประชาไท, 2551, 4 เม.ย.: ออนไลน์) ในประเด็นนี้ องค์กรการ

²⁷ ข้อเสนอของเลิฟสอดคล้องกับ การประชุม “คณะทำงานระหว่างประเทศในประเด็นว่าด้วยการสาธารณสุข นวัตกรรม และทรัพย์สินทางปัญญา” (Intergovernmental Working Group on Public Health, Innovation and Intellectual Property หรือ IGWG) ขององค์การอนามัยโลก ในการประชุมที่กรุงเจนีวา ประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ระหว่างวันที่ 28 เมษายน ถึง 3 พฤษภาคม 2551 องค์การอนามัยโลกได้เสนอแผนยุทธศาสตร์และแผนปฏิบัติการต่อองค์การอนามัยโลก ใน 4 ประเด็นที่สำคัญ อันประกอบไปด้วย หนึ่ง การไม่สงวนการบังคับใช้สิทธิตามสิทธิบัตรกับโรคบางชนิดเนื่องจากไม่สามารถทำให้การเข้าถึงยาเป็นไปได้ อย่างครอบคลุมและเกิดประสิทธิภาพ สอง การจัดลำดับความสำคัญและการสนับสนุนเงินทุนในการวิจัยและพัฒนา เนื่องจากปัญหาในการวิจัยและพัฒนาไม่ใช่ปัญหาการขาดแคลนเงินทุน แต่อยู่ที่โรคบางโรค เช่น วัณโรค กลับถูกละเลยไป สาม การส่งเสริมการเข้าถึงยาด้วยการสนับสนุนให้ตลาดมียาสามัญ เกิดการแข่งขันระหว่างผู้ผลิต และมีการบังคับใช้มาตรการยืดหยุ่นในข้อตกลงทรัพย์สินอย่างจริงจัง และสี่ การกระตุ้นให้องค์การอนามัยโลกแสดงบทบาทในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญาและการสาธารณสุขอย่างเข้มแข็ง (ประชาไท, 2551, 3 พ.ค.: ออนไลน์)

เภสัชกรรมได้วางแผนผลิตยาที่ได้มีการประกาศซีแอลไป 3 รายการแรกเพื่อทดแทนการนำเข้ายาจากอินเดีย²⁸ (อ.ส.ม.ท., 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์; ไอ.เอ็น.เอ็น., 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์)

สำหรับสมาชิกวุฒิสภาบางกลุ่มของสหรัฐฯยังออกมาแสดงความเห็นด้วยการประกาศซีแอลของไทย และชี้ให้เห็นว่า มาตรการซีแอลของไทยเกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามกฎหมายระหว่างประเทศ ในฐานะข้อยืดหยุ่นที่องค์การการค้าโลกกำหนดไว้ในการประชุมรอบโตฮา ในวันที่ 10 มกราคม พ.ศ.2550 สมาชิกวุฒิสภาอเมริกันจำนวน 22 ท่านได้ออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลสหรัฐฯเคารพการตัดสินใจของรัฐบาลไทยในการประกาศซีแอลต่อยาต้านไวรัสเอดส์ โดยให้เหตุผลว่า ประเทศไทยได้มีความพยายามในการผลิตยาต้านไวรัสด้วยตนเองแล้ว แต่เนื่องจากผู้ป่วยจำนวนมากมีอาการแพ้ยาทำให้จำเป็นต้องใช้ยาสูตรสำรอง นอกจากนี้การประกาศใช้สิทธิของไทยเป็นไปตามข้อตกลงทริปส์และปฏิญญาโตฮาทุกประการ (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550: 78-80) ในเวลาต่อมา วันที่ 26 มิถุนายน พ.ศ.2551 คณะกรรมาธิการที่ชื่อ “เวย์ แอนด์ มีนส์” (Ways and Means) ของสภาองเกรสอเมริกัน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลด้านภาษีและสังคม ได้ทำหนังสือถึงนางซูซาน ชวาป ผู้แทนการค้าสหรัฐฯ เพื่อเรียกร้องให้สำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯให้การสนับสนุนการวิจัยและค้นคว้านวัตกรรมทางด้านสาธารณสุขในประเทศกำลังพัฒนา คณะกรรมาธิการเห็นว่า รายงานมาตรการพิเศษ 301 ประจำปีพ.ศ.2551 ซึ่งมีเนื้อความระบุว่า มาตรการบังคับใช้สิทธิที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยขัดกับหลักการของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา ถือเป็นเรื่องที่เราควรรับไม่ได้ (ประชาไท, 2551, 28 มิ.ย.: ออนไลน์)

ท่าที่ดังกล่าวนี้สอดคล้องกับแถลงการณ์ของนายโรเบิร์ต ไวลด์แมน ผู้อำนวยการด้านการรณรงค์เพื่อเข้าถึงยาระดับโลก ที่ระบุว่า การที่ผู้แทนการค้าสหรัฐฯจัดให้ไทยอยู่ในกลุ่มประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษถือเป็นเรื่องที่น่าละอายอย่างยิ่ง เนื่องจากประเทศไทยมิได้ประกาศซีแอลอย่างขาดความโปร่งใสและมีได้มีการเจรจากับบริษัทผู้ทรงสิทธิก่อนตามที่ผู้แทนการค้าสหรัฐฯกล่าวอ้าง ในทางตรงกันข้าม แม้ว่าองค์การการค้าโลกได้เปิดโอกาสให้ประเทศสมาชิกประกาศซีแอลได้โดยไม่ต้องมีการเจรจากับบริษัทเจ้าของยาก่อน แต่ประเทศไทยได้เจรจากับบริษัทยาหลายครั้งแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จึงนำมาสู่การประกาศซีแอลในที่สุด (มติชน, 2550ก., 2 พ.ค.ออนไลน์; มติชน, 2550, 9 พ.ค.ออนไลน์) นอกจากนี้ การประกาศซีแอลของไทยยังได้รับการสนับสนุนจากองค์การหมอไร้พรมแดน หน่วยงานเทคโนโลยีเพื่อผู้บริโภค หรือซีพีเทค (Consumer Project on Technology) ของสหรัฐฯ องค์การเครือข่ายประเทศโลกที่สาม (Third World Network) มูลนิธิคลินตัน อ็อกแฟม (Oxfam) รวมถึงองค์การยูเอ็นเอดส์ (UNAIDS) อีกด้วย องค์การเหล่านี้เห็นว่า กระทรวงสาธารณสุขไทยประกาศซีแอลอย่างถูกต้องตามกฎหมาย

²⁸ อย่างไรก็ดี ในกรณีของยาต้านมะเร็งที่มีการประกาศซีแอลทั้ง 4 รายการ แม้ว่าองค์การเภสัชสามารถผลิตเองได้ แต่การผลิตยาต้านมะเร็งจำเป็นผลิตโรงงานเฉพาะ เนื่องจากขั้นตอนการผลิตมีความเป็นพิษสูง และใช้งบประมาณไม่ต่ำกว่า 1,000 ล้านบาท หากคำนวณในเชิงงบประมาณแล้ว การผลิตไม่สามารถไปถึงจุดคุ้มทุนของการผลิตได้ การนำเข้าจากอินเดียจึงมีความเหมาะสมมากกว่า (อ.ส.ม.ท., 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์)

และข้อยืดหยุ่นที่ประกาศในโตฮา และบนพื้นฐานของความจำเป็นในการเข้าถึงยาอย่างแท้จริง (สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, 2550, 13; มติชน, 2550, 17 ก.ค.: ออนไลน์; มติชน, 2550, 25 ก.ค.: ออนไลน์)

ตารางที่ 6-4 ตารางแสดงจำนวนผู้ป่วยที่เข้าถึงยาที่มีการประกาศซีแอลตั้งแต่

ปีพ.ศ.2550 - 2555

ชื่อยาสามัญ	2550	2551	2552**	2553**	2554**	2555**	ผู้ป่วยเข้าถึงยาเพิ่มขึ้นทั้งหมดภายใน 5 ปี****
ยา Efavirenz	2,815*	6,264*	10,391	14,255	18,120		18,120
ยา Lopinavir+Ritonavir	***	623	1,529	2,475	3,421		3,421
ยา Clopidogrel	***	4,069	12,207	12,307	12,394		40,977
ยา Letrozole (มะเร็งเต้านมระยะแรก)		***	7,499	7,929	8,392	8,916	8,916
ยา Docetaxel (มะเร็งเต้านมระยะลุกลาม)		***	1,347	1,440	1,533	1,638	10,813
ยา Docetaxel (มะเร็งปอดระยะลุกลาม)		***	1,146	1,190	1,235	1,284	
ยา Erlotinib (มะเร็งปอดระยะลุกลาม)		***	52	60	68	76	256
ยา Imatinib (CML)		892	833	928	1,134	1,293	1,846
ยา Imatinib (GIST)		487	437	478	515	553	

หมายเหตุ: * คือ ข้อมูลผู้ป่วยที่มารับยาในโครงการกองทุนเพื่อการบริการผู้ติดเชื้อเอชไอวีและผู้ป่วยเอดส์

** คือ ข้อมูลการประมาณด้วยสมการเชิงเส้น

*** คือ ยังไม่มีการนำเข้ายา

ที่มา: โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ (2552: 32)

ภายหลังจากที่มีการประกาศใช้สิทธิต่อยาทั้ง 7 รายการ ปรากฏว่า ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2550 ถึงปีพ.ศ.2554 ผู้ป่วยสามารถเข้าถึงยาได้มากขึ้นประมาณ 84,349 คน หลังจากรมีการประกาศใช้สิทธิ ตามข้อมูลในตารางที่ 6-4 ในข้างต้น ตัวเลขเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของพลังปกป้องสังคมที่เคลื่อนไหวในการต่อต้านระบบของตลาดด้วยการใช้มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร กล่าวได้ว่า ถึงตอนนี้ พลังปกป้องสังคมซึ่งกลายมาเป็นพลังสังคมที่รวมกับพลังต้านระบบทุนนิยม ได้ก่อตัวขึ้นจากกรณีการประกาศซีแอลของประเทศไทย การปะทะกันของพลังตลาดและพลังอัตพิทักษ์สะท้อนให้เห็นว่า ความขัดแย้งในเรื่องสิทธิบัตรยา ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป ในขณะที่ประเทศสมาชิกยังคงสามารถใช้ข้อยืดหยุ่นได้ จุดดุลยภาพระหว่างผู้ทรงสิทธิหรือผู้ครอบครองสิทธิบัตร กับผู้ที่ต้องการเข้าถึงยาก็จะไม่เกิดขึ้น ในท้ายที่สุด องค์การการค้าโลกซึ่งในตัวเองก็เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาต้องเข้ามาทำการประนีประนอมด้วยการเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาประวิงเวลาการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาตามระดับการพัฒนาทั้งหมดนี้สะท้อนว่าตลาดโดยตัวมันเองไม่สามารถทำงานได้อย่างสมบูรณ์ได้ แต่ต้องเผชิญกับแรงท้าทายจากพลังปกป้องสังคมและการแทรกแซงของตัวกลางตลอดเวลาเพื่อประนีประนอมผลประโยชน์ของทั้งสองฝ่าย เมื่อถึงจุดหนึ่งความขัดแย้งระหว่างพลังตลาดและพลังอัตพิทักษ์อาจทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจขยายตัวไปกระทบกับพื้นที่ทางการเมืองด้วย

เราจะได้เห็นต่อไปว่า ประเทศไทยในยุคหลังการเลือกตั้งได้ปรับเปลี่ยนท่าทีและแนวทงนโยบายในกระทรวงสาธารณสุข เพื่อลดทอนความไม่พอใจของพลังทุนนิยม กล่าวคือ เมื่อนายไชยา สะสมทรัพย์ขึ้นดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข และได้สั่งทบทวนซีแอล แต่ทว่า ท่าทีดังกล่าวนี้กลับยิ่งผูกมัดตนเองให้ความไม่พอใจในสังคมขยายวงกว้างขึ้นไปอีก และสิ้นคลอนอำนาจทางการเมืองของรัฐบาล นักวิชาการและเอ็นจีโอในระดับโลก อาทิ กลุ่มอ็อกแฟม (Oxfam) องค์การหมอไร้พรมแดน (MSF) กลุ่มเฮลท์แก๊ป (Health GAP) สถาบันการศึกษา และเครือข่ายผู้ป่วยทั่วโลก ได้ยื่นหนังสือถึงนายไชยา ในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขให้สนับสนุนการเข้าถึงยาของประชาชน และเอื้อให้เกิดการใช้สิทธิตามสิทธิบัตร เนื่องจากเป็นมาตรการที่ได้ดำเนินการอย่างถูกต้องตามกฎหมายและยังช่วยให้สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติสามารถประหยัดงบประมาณลงได้มาก (องค์การหมอไร้พรมแดน, 2551, 11 ก.พ.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 11 ก.พ.: ออนไลน์) เราจะเห็นต่อไปว่า เอ็นจีโอทั่วโลกต่างมีปฏิริยาไม่พอใจเมื่อรัฐมนตรีไชยาสั่งให้มีการทบทวนมาตรการซีแอลยารักษาโรคมะเร็งที่มีการประกาศใช้สิทธิในรัฐบาลชุดก่อน ในประเด็นนี้จะได้มีการกล่าวถึงในบทต่อไป

สรุปท้ายบท

การประกาศซีแอลของไทยในสมัยที่นายแพทย์มงคล ณ สงขลา ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ภายใต้รัฐบาลสุรยุทธ์ ได้กลายมาเป็นประเด็นในระดับโลกในแง่ของการที่ประเทศเล็กอย่างรัฐไทย ได้ประกาศใช้สิทธิซึ่งเป็นมาตรการที่ทำให้รัฐมหาอำนาจทางเศรษฐกิจ

อย่างสหรัฐฯ แสดงความไม่พอใจอย่างเปิดเผย ท่าที่ดังกล่าวนี้มีที่มาจากความกังวลว่า การประกาศซีแอลไทยอาจจุดประกายให้ประเทศเล็ก ๆ อื่น ๆ ในโลกลุกขึ้นมาประกาศซีแอล ทั้งนี้ วรรณกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันให้ความสำคัญกับการรัฐประหาร 19 กันยาฯ ว่าเป็นตัวต่อตัวสุดท้ายในการประกาศซีแอลของไทย ในขณะที่งานที่ให้ความสำคัญกับโครงข่ายขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมกลับละเลยการพูดถึงบทบาทรัฐในการประกาศซีแอล วิทยานิพนธ์นี้ได้ชี้ให้เห็นว่า มาตรการซีแอลของไทยเป็นบทสะท้อนความพยายามของพลังอัตพิทักษ์ในการตอบโต้กับพลังเศรษฐกิจแบบตลาด และเป็นความพยายามในการหาทางเลือกในการเข้าถึงยาบทบาทของพลังปกป้องสังคมทำให้ตลาดเกิดการผูกกร่อนลง

เนื้อหาในบทนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า ตลาดย่อมเกิดการผูกกร่อนเนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาดในรูปของสิทธิบัตรยาไม่มีทางเกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะบทบาทของพลังอัตพิทักษ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยาของประชาชน มีความสำคัญในการดำเนินมาตรการทางเลือกเพื่อการเข้าถึงยา ซึ่งในที่นี้หมายถึงการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตร หรือการประกาศซีแอลเพื่อเข้าถึงยาราคาถูก มาตรการนี้ทำให้การแสวงหากำไรของระบบตลาดเกิดการสะดุด และไม่สามารถหากำไรได้อย่างเต็มที่ตามที่ควรจะเป็นในระบบสิทธิบัตร การประกาศซีแอลของไทยเกิดขึ้นอย่างถูกต้องตามกฎหมายทั้งในระดับประเทศ (พระราชบัญญัติสิทธิบัตร) และระดับระหว่างประเทศ (ข้อตกลงทริปส์) ทำให้พลังสังคมในระดับโลกอื่นได้แก่ ประเทศกำลังพัฒนา เอ็นจีโอ หรือแม้แต่สมาชิกวุฒิสภาอเมริกันบางกลุ่มออกมาปกป้องมาตรการซีแอลของไทยว่าสามารถกระทำได้ ด้วยเหตุนี้ แม้ว่าในขั้นต้นแรก บรรษัทยาข้ามชาติได้ปฏิเสธความพยายามของรัฐบาลไทยในการเจรจาลดราคา แต่เมื่อการประกาศซีแอลเป็นไปอย่างถูกต้องตามกฎหมาย ระบบตลาดก็ย่อมได้รับผลกระทบ และเมื่อประเทศกำลังพัฒนาอื่น ๆ ต่างเห็นพ้องตรงกัน ทำให้มาตรการซีแอลของไทยเป็นการจุดประกายให้ประเทศอื่น ๆ พิจารณาเป็นทางเลือกในการเข้าถึงยาต่อไป แม้ว่าประเด็นดังกล่าวนี้ งานของกมลรัตน์ตีความว่าเป็นภารกิจที่กระตือรือร้นของกระทรวงสาธารณสุขในการประกาศซีแอล แต่เราจำเป็นต้องชี้ให้เห็นบทบาทของพลังอัตพิทักษ์อย่างชัดเจนด้วย

บทบาทของพลังปกป้องสังคมในไทย ซึ่งในที่นี้หมายถึงพลังเรียกร้องการเข้าถึงยา อันประกอบไปด้วย กลุ่มนักวิชาการ แพทย์ชนบท กลุ่มข้าราชการหัวก้าวหน้า ได้รวมตัวมาเป็นคณะกรรมการชุดต่าง ๆ ภายใต้การทำงานของนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ นายแพทย์สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และนายแพทย์ศิริวัฒน์ ทิพย์ธราดล และคณะทำงาน ได้รวมตัวกันเพื่อผลักดันให้เกิดการประกาศซีแอล บทบาทนี้ควบคู่ไปกับภาคประชาสังคมของไทย ซึ่งมีบทบาทในการเคลื่อนไหวมาอย่างยาวนาน และมาปรากฏชัดอีกครั้งในการสนับสนุนกระทรวงสาธารณสุขในการประกาศซีแอล พลังสังคมทั้งหมดนี้กลายมาเป็นโครงสร้างที่เข้มแข็งสำหรับการเรียกร้องการเข้าถึงยา และพร้อมที่จะตอบโต้กับพลังตลาดที่แสวงหากำไรจากระบบสิทธิบัตรยา จนกระทั่งตลาดเกิดความไม่สมบูรณ์ คณะกรรมการชุดนี้ได้ต่อรองให้บริษัทยาต่าง ๆ ลดราคาขายลง แต่ผลของการเจรจาไม่เป็นที่น่าพอใจสำหรับฝ่ายตัวแทนจากไทย พวกเขาจึงเลือกการประกาศซีแอล

แอลเป็นหนทางสุดท้าย ผลก็คือมาตรการนี้ได้ทำให้สหรัฐฯและประเทศในกลุ่มสหภาพยุโรป ออกมาประณามประเทศว่า เป็นการกระทำที่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาอย่างรุนแรง ในเวลาต่อมา ประเทศไทยได้ถูกตอบโต้ด้วยการจัดอันดับประเทศที่ละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาไปอยู่ชั้นสูงสุด อย่างไรก็ตาม พลังปกป้องสังคมในระดับโลก เช่น กลุ่มอ็อกแฟม หรือองค์กรนิเวศ นวัตกรรมความรู้ รวมถึงสมาชิกสภาคองเกรสบางกลุ่มได้สนับสนุนการประกาศใช้สิทธิตาม สิทธิบัตรประเทศไทย และร่วมกันกดดันผู้แทนการค้าสหรัฐฯให้ยุติการโจมตีประเทศไทย

ภายหลังจากการประกาศใช้สิทธิ ได้มีการศึกษาพบว่า ประเทศไทยสามารถมีผู้ป่วย เข้าถึงยาได้มากขึ้นเป็นจำนวนมาก และผู้ป่วยเหล่านี้สามารถยืดอายุออกไปได้ สำหรับการเมือง ภายใน มาตรการซีแอลกลายเป็นจุดร่วมของพลังปกป้องสังคมในการเคลื่อนไหว เราจะได้เห็น ต่อไปว่า เมื่อรัฐบาลใหม่ประกาศทบทวนซีแอล พลังเหล่านี้ได้ลุกฮือขึ้นต่อต้าน เพื่อรักษา เสถียรภาพทางการเมืองมิให้ได้รับผลกระทบจากประเด็นทางด้านเศรษฐกิจ ผู้นำรัฐในยุคต่อมา จำเป็นต้องคงนโยบายนี้ไว้ ถึงตอนนี้ ผลของการเคลื่อนไหวที่ยาวนานในการเรียกร้องการเข้าถึง ยาได้ยุติลงที่การประกาศมาตรการซีแอล ในขณะที่เดียวกันก็เป็นจุดเริ่มต้นสำหรับการสร้างเสา หลักสำคัญในระบบหลักประกันสุขภาพแห่งชาติต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 7

บทส่งท้าย: ก้าวต่อไปของมาตรการซีแอลกับการสั่นคลอนของระบบตลาด

บทนำ

ในบทนี้ต้องการวิเคราะห์ต่อไปในอนาคตว่า ภายหลังจากการเกิดขึ้นของมาตรการซีแอล ทิศทางของพลังปกป้องสังคมจะออกมาในลักษณะใด พลวัตที่สำคัญคือ การปะทะกันระหว่างพลังจากระบบตลาดเสรีนิยมใหม่ ที่นับวันได้ทวีความเข้มงวดมากขึ้นเรื่อยๆ และพลังในการปกป้องสังคมที่ต้องการลดผลกระทบของการตลาดต่อสังคม ในขณะเดียวกัน รัฐจำเป็นต้องลดทอนความไม่พอใจในสังคมให้ได้ ในกรณีของประเทศไทย ความพยายามของรัฐมนตรีโชยา สะสมทรัพย์ ในการยอมตามกลุ่มทุนถูกต่อต้านอย่างยาวนานใหญ่จากสังคม แม้ว่าในภายหลัง เขาได้ปรับท่าทีต่างๆ แต่กระแสต่อต้านยังคงดำเนินอยู่ต่อไป ปรากฏการณ์นี้กลายเป็นมรดกให้ผู้ที่ขึ้นมารับตำแหน่งต่อได้เรียนรู้ มาตรการซีแอลได้กลายเป็นเสาหลักที่รัฐบาลไม่ว่าในยุคสมัยใดไม่สามารถยกเลิกได้

1. ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่เศรษฐกิจและการเมืองกับการสั่นคลอนทางอำนาจของพรรคไทยรักไทย

ปัจจัยประการที่สองที่นำไปสู่การผูกครองของตลาดคือ ความล้มเหลวในการแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญา โพลานยีเสนอว่า ในกระบวนการสร้างสังคมแบบตลาด การแบ่งแยกพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อรับประกันความปลอดภัยให้กับพลังตลาด ในเวลาเดียวกันก็เพื่อปกป้องอำนาจของชนชั้นปกครองและสถาบันกลางที่อาจถูกพลังสังคมทำลายได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อความตึงเครียดในประเด็นทางเศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ก็ยอมพัฒนากลายเป็นความตึงเครียดทางการเมือง และทำให้ขอบเขตระหว่างพื้นที่ทางเศรษฐกิจและการเมืองถูกทำลายลงไป (Polanyi, 1957a: 217-8) ในทำนองเดียวกัน ภายใต้อยุคเสรีนิยมใหม่ รัฐยังคงมีหน้าที่หลักในการทำให้กระบวนการสะสมทุนเดินหน้าต่อไปได้ บทบาทที่สำคัญคือ การสร้างองค์ความรู้และข้อมูลข่าวสารให้กลายเป็นสินค้า และสร้างเงื่อนไขให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด ด้วยการผลักดันกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาภายในประเทศ ในขณะเดียวกันก็ต้องหลีกเลี่ยงความขัดแย้งและการต่อต้านที่อาจเกิดขึ้นจากบทบาทเช่นนี้ ตามที่ปรากฏในบทที่สอง ข้อเสนอของโพลานยีนี้ได้รับการต่อยอดในงานของเอลเลน วู้ด และงานของสตีเฟน กิลล์ วู้ดเสนอว่า บทบาทของรัฐในการตีกรอบพื้นที่ทางเศรษฐกิจไม่ให้มากระทบกับอำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง ทำให้บริบทของระบบทุนนิยมมีความสลบซับซ้อนมากยิ่งขึ้น วู้ดเสนอว่า หากการแบ่งแยกเช่นนี้กระทำได้สำเร็จ ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดจะสามารถแทรกซึมเข้าไปยังองคาพยพของสังคมได้อย่างแยบยลมากยิ่งขึ้น โดยไม่มีข้อจำกัดในเชิงสถาบันอีกต่อไป (Wood, 2003: 23) ในทำนองเดียวกัน กิลล์เสนอว่า กระบวนการทำงานของตลาดทำให้เกิดความขัดแย้งและความไม่พอใจในสังคมจนนำไปสู่แรง

ด้าน รัฐจึงจำเป็นต้องมีบทบาทในการลดทอนความไม่พอใจของคนในสังคม และตีกรอบความขัดแย้งไม่ให้ลุกลามไปจนกระทบกับอำนาจทางการเมืองของชนชั้นปกครอง (Gill, 2008: 173-5)

ในกรณีของระบบทรัพย์สินทางปัญญา ระบบสิทธิบัตรยาเป็นเงื่อนไขที่ได้รับการผลักดันจากองค์การการค้าโลกและองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก การมีอยู่ของระบบสิทธิบัตรทำให้ยามีราคาแพงอันส่งผลกระทบต่อผู้ป่วยที่จำเป็นต้องเข้าถึงยา รวมทั้งรัฐบาลในการแบกรับภาระค่าใช้จ่ายทางด้านยาในฐานะสวัสดิการของประชาชน พลวัตนี้นำไปสู่แรงต้านในฐานะพลังปกป้องตนเองจากสังคมตามที่ปรากฏในบทที่ผ่านมา ด้วยเหตุนี้กระทรวงการต่างประเทศ การตรวจพาณิชย์ และกรมทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งสนับสนุนระบบสิทธิบัตรยาจึงได้หิบบกเหตุผลเรื่องความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาอ้างถึงความจำเป็นในการสร้างระบบสิทธิบัตรที่เข้มแข็ง รวมถึงความจำเป็นในการรักษาความสัมพันธ์อันดีกับประเทศสหรัฐฯ และประเทศในเครือสหภาพยุโรป อย่างไรก็ตาม เมื่อถึงจุดที่ระบบสิทธิบัตรทำให้เกิดความไม่พอใจก็จะนำไปสู่การประท้วง และนำไปสู่การสั่นคลอนอำนาจทางการเมืองของรัฐบาล รัฐจึงต้องมีบทบาทในการลดทอนความไม่พอใจนั้น ๆ ด้วยการเปิดโอกาสให้ประเด็นที่สร้างความวิตกกังวลมากที่สุดและมีความละเอียดอ่อนมากที่สุดอย่างเรื่องการเข้าถึงยาได้รับการตอบสนอง

ในกรณีของรัฐบาลทักษิณนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคซึ่งถูกผลักดันโดยภาคประชาชนได้รับการนำมาปฏิบัติเป็นนโยบายเพื่อลดทอนความไม่พอใจอันเกิดจากการเจรจาการค้ากับสหรัฐฯอย่างสุดโต่ง พอมาถึงรัฐบาลสุรยุทธ์ นโยบายเพื่อสังคมที่เน้น “คุณธรรม” ของผู้นำถูกประกาศออกมาเป็นจำนวนมากเพื่อสร้างความแตกต่างกับรัฐบาลทักษิณที่มีข้อครหาในเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนทางธุรกิจจำนวนมาก แน่หนอนว่าพอถึงยุครัฐบาลสมัคร เมื่อนายไชยา สะสมทรัพย์ประกาศทบทวนมาตรการซีแอล จึงทำให้ความรุนแรงทางการเมืองขยายวงกว้างออกไปอีกครั้งหนึ่ง จนกระทั่งร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง รัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขคนใหม่ จำเป็นต้องออกมาสนับสนุนมาตรการซีแอลอีกครั้งเพื่อลดทอนความไม่พอใจจากกลุ่มนักวิชาการ และภาคประชาสังคม ตลอดจนฉายคำมั่นที่หิบบกประเด็นสาธารณสุขมาโจมตีรัฐบาล เหล่านี้ล้วนส่งผลให้ระบบเศรษฐกิจแบบตลาดไม่สามารถแสวงหากำไรได้อย่างไม่มีอุปสรรค และทำให้เกิดการผูกฝัลงได้ชั่วขณะหนึ่ง

ในบทที่ห้าได้กล่าวถึงนโยบาย 30 บาทรักษาทุกโรคของรัฐบาลทักษิณ ในฐานะที่เป็นแรงผลักดันของกลุ่มแพทย์ชนบทชนบทและเอ็นจีโอของไทย ในบทนี้ตีความว่า ความพยายามดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของการลดทอนความไม่พอใจที่มีต่อรัฐบาลทักษิณ ในฐานะซึ่งเป็นรัฐบาลที่เอื้อประโยชน์ให้แก่กลุ่มทุนเสรีนิยมใหม่อย่างเด่นชัด อาจกล่าวได้ว่า แม้แต่บทบาทของนายพิณิจ ในการแต่งตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจและคณะอนุกรรมการก็เป็นไปเพื่อลดทอนกระแสความไม่พอใจของคนในภาคประชาสังคมทั้งสิ้น โดยเฉพาะจากผู้ป่วยและชนชั้นล่างที่มีรายได้น้อยในการเข้าถึงยารักษาโรคเรื้อรัง ในทำนองเดียวกัน ภายหลังจากรัฐประหาร 19 กันยายน รัฐบาลสุรยุทธ์ซึ่งเป็นเป้าโจมตีของความเป็นระบอบเผด็จการ ได้ยินยอมให้กระทรวง

สาธารณสุขเดินหน้าผลักดันมาตรการซีแอล (ทั้งนี้เราจะได้เห็นต่อไปว่า เมื่อความตึงเครียดทางการเมืองมีพัฒนาการที่รัดตึงมากขึ้นตามลำดับ มาตรการซีแอลกลายสถานะมาเป็นเครื่องมือของรัฐเพื่อใช้ลดทอนความไม่พอใจทางการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาล) การประกาศซีแอลได้นำไปสู่ความยินดีของภาคประชาสังคม และได้รับการสนับสนุนอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม ด้วยแรงกดดันของพลังสังคมทุนนิยมดังที่กล่าวในข้างต้นอันได้แก่ แรงกดดันจากสหรัฐฯ สหภาพยุโรป และฟรีเม้า ทำให้กระทรวงพาณิชย์แสดงความเป็นกังวล แต่ในช่วงเวลาของรัฐบาลสุรยุทธ์ นายเกริกไกร จีระแพทย์ รัฐมนตรีประจำกระทรวงพาณิชย์มิได้แสดงท่าทีคัดค้านอย่างชัดเจน เราอาจตีความท่าทีดังกล่าวนี้ได้ว่า มาตรการซีแอลสามารถสร้างความพอใจในสังคมได้โดยเฉพาะต่อชนชั้นล่างที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงยาราคาแพง คนกลุ่มนี้ได้ประโยชน์จากมาตรการซีแอลในแง่ของการเข้าถึงยาคุณภาพในราคาถูก

อย่างไรก็ตาม เมื่อพรรคพลังประชาชนเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะการเลือกตั้งในวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2550 และขึ้นบริหารประเทศในช่วงปลายเดือนมกราคมปีพ.ศ.2551 สถานการณ์ของการประกาศซีแอลและนโยบายสาธารณสุขก็เปลี่ยนแปลงไป คณะรัฐมนตรีของรัฐบาลสมัคร มีชื่อของนายไชยา สะสมทรัพย์ ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข เกิดขึ้นพร้อมกับกระแสสังคมที่ตั้งคำถามถึงความเหมาะสมในการแต่งตั้งครั้งนี้ ทั้งนี้ที่นายไชยาขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้ากระทรวงสาธารณสุข เขาได้สั่งให้มีการทบทวนมาตรการซีแอลยามะเร็ง 4 รายการที่ได้มีการประกาศในช่วงเดือนมกราคม พ.ศ.2551 ก่อนที่รัฐมนตรีมิ่งคลจะหมดวาระการทำงานเพียงไม่กี่วัน¹ ทั้งนี้ นายไชยาได้อ้างถึงความกังวลของนายเกริกไกร จีระแพทย์ รัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์คนก่อน ที่ได้สะท้อนออกมาในจดหมายของเขาที่ส่งต่อนายไชยา โดยเป็นหนังสือลับจากกระทรวงพาณิชย์เลขที่ พณ 07003/FTA/5 ลงวันที่ 30 มกราคม พ.ศ.2551 หนังสือฉบับนี้เกี่ยวข้องกับการจัดสถานะการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทยตามกฎหมายการค้าสหรัฐฯ 301 พิเศษ และการประกาศซีแอลของไทย (กรุงเทพธุรกิจ, 2551, 9 ก.พ.: ออนไลน์; ไทยโพสต์, 2551, 9 ก.พ.: ออนไลน์)

หลังจากได้รับจดหมายจากนายเกริกไกร นายไชยาได้ให้สัมภาษณ์ผ่านว่า...

“...เรื่องการทำซีแอลยามะเร็งนั้นมีสองเหตุการณ์เกิดขึ้นคือ เหตุใด นายแพทย์มิ่งคล ณ สงขลา อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขจึงต้องทำซีแอลยามะเร็ง แล้วเหตุใดนายเกริกไกร จีระแพทย์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงพาณิชย์ถึงต้องทำหนังสือทักท้วงการทำซีแอลดังกล่าว เป็นเรื่องที่น่าสงสัยว่าเหตุใดสองรัฐมนตรีจึงมีความเห็นที่แตกต่างกันทั้งที่อยู่ในรัฐบาลชุดเดียวกัน ...” (มติชน, 2551, 22 ก.พ.: ออนไลน์)

¹ อย่างไรก็ตามในกรณีของยาต้านไวรัสเอดส์และยาคลายกล้ามเนื้อหัวใจได้มีการประกาศซีแอลในช่วงแรก รัฐมนตรีไชยาไม่ได้สั่งให้มีการทบทวน แต่ได้สั่งให้มีการเลื่อนกำหนดส่งมอบของจากบริษัทคาคิซ่า จากเดือนมีนาคม เป็นเดือนเมษายน พ.ศ.2551 เพื่อตรวจสอบตามกระบวนการทางกฎหมายก่อน (สาธารณสุข, กระทรวง, 2551, 22 ก.พ.: ออนไลน์)

ท่าที่ดังกล่าวนี้ขัดแย้งกับคำให้สัมภาษณ์ของนายเกริกไกรสมัยที่ยังดำรงตำแหน่งที่ระบุว่าการขึ้นบัญชีพีดับเบิลยูแอลแก่ประเทศไทยไม่มีความเกี่ยวข้องกับการประกาศใช้สิทธิ แต่เนื่องจากไทยมีการละเมิดลิขสิทธิ์ โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ซีดี และสินค้าแบรนด์เนมเป็นจำนวนมาก ในขณะที่การตัดจีเอสพีของไทยก็ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอลเช่นกัน เนื่องจากไทยมีมูลค่าส่งออกสินค้าบางรายการไปยังสหรัฐฯ เช่น ยางเรเดียม โทรทัศน์ หรืออัญมณีและเครื่องประดับ เกินเพดานที่กำหนดแล้ว (*สยามรัฐรายวัน*, 2550, 24 พ.ค.: ออนไลน์)

นอกจากนี้ รัฐมนตรีไชยยังได้อธิบายถึงเหตุที่ต้องมีการสั่งทบทวนมาตรการซีแอลเนื่องจากการประกาศซีแอลมิใช่เรื่องของกระทรวงสาธารณสุขเพียงกระทรวงเดียว แต่ยังส่งผลกระทบต่อกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งทำหน้าที่เจรจาต่อรองทางการค้ากับประเทศใหญ่อย่างสหรัฐฯ และเนื่องจากประเทศไทยอยู่ภายใต้กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา จึงจำเป็นต้องให้คณะรัฐมนตรีได้มีโอกาสลงมตร่วมกัน ดังนั้นหากมีการยกเลิกมาตรการซีแอล รัฐบาลย่อมหาทางอื่นเพื่อให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสเข้าถึงยาอย่างแน่นอน (*คมชัดลึก*, 2551, 13 ก.พ.: ออนไลน์) ควบคู่ไปกับท่าทีของอดีตรัฐมนตรี ในช่วงเวลาเดียวกัน นายแพทย์ยงยุทธ คงธนา นายกสมาคมรังสีวิทยาและมะเร็งวิทยาแห่งประเทศไทย ได้ออกมาแสดงความเห็นว่า ยามะเร็งที่มีการประกาศซีแอลยกเว้นรักษามะเร็งเม็ดเลือด ไม่มีผลต่อการรักษาแต่อย่างใด แต่เป็นเพียงการยืดระยะเวลาการเสียชีวิตออกไปเท่านั้น ยาเหล่านี้เป็นเพียงยาเสริมหลังการฉายแสงรังสีจึงมีผลต่อการรักษาที่ดียิ่งขึ้น ดังนั้น กระทรวงสาธารณสุขจึงควรเน้นการป้องกัน การคัดกรอง และการรักษาผู้ป่วยในระยะเริ่มต้น รวมไปถึงการซื้อเครื่องฉายรังสีเพิ่มเติม (*กรุงเทพธุรกิจ*, 2551, 8 มี.ค.: ออนไลน์) ผลจากท่าทีของอดีตรัฐมนตรีและข้อเสนอของนายกสมาคมรังสีวิทยาฯ ทำให้ นายไชยออกคำสั่งให้มีการประกาศทบทวนซีแอลยามะเร็งและมอบหมายให้นายแพทย์ปราชญ์ บุญยวงศ์วิโรจน์ ปลัดกระทรวงสาธารณสุขในเวลานั้น หาข้อมูลเกี่ยวกับการประกาศซีแอลให้รอบด้านทั้งในเชิงตัวเลข จำนวนผู้ป่วย และราคายา (*มติชน*, 2551, 22 ก.พ.: ออนไลน์; *ผู้จัดการออนไลน์*, 2551, 22 ก.พ.: ออนไลน์) ทางด้านนางพวงรัตน์ อัครพิศิษฐ์ อธิบดีกรมทรัพย์สินทางปัญญา ได้ออกมาแสดงการสนับสนุนโดยให้เหตุผลว่า การทบทวนซีแอลของไทยจะส่งผลให้สหรัฐฯไม่มีข้ออ้างในการเลื่อนสถานะการละเมิดทรัพย์สินทางปัญญาของไทยไปอยู่ที่ระดับสูงสุด (เฟอพีซี) (*โพสต์ทูเดย์*, 2551, 9 ก.พ.: ออนไลน์)

ควบคู่ไปกับการประกาศทบทวนมาตรการซีแอล นายไชยได้มีคำสั่งโยกย้ายให้นายแพทย์ศิริวัฒน์ ทิพย์ธราดล เลขาธิการคณะกรรมการอาหารและยา ไปเป็นผู้ตรวจราชการประจำกระทรวงสาธารณสุข และให้นายแพทย์ชาติรี บานชื่น อธิบดีกรมการแพทย์ มาดำรงตำแหน่งแทน² ทั้งนี้ รัฐมนตรีไชยได้ชี้แจงว่า การโยกย้ายในครั้งนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการประกาศ

² อย่างไรก็ตาม ผลของการโยกย้ายที่นำไปสู่ความไม่พอใจในสังคม ได้ทำให้นายแพทย์ชาติรีประกาศลาออกจากตำแหน่ง โดยมีผลตั้งแต่วันที่ 2 เมษายน พ.ศ.2551 เป็นต้นไป หลังจากรับตำแหน่งเพียงไม่นาน โดยให้เหตุผลว่า เขาต้องการลาออกเนื่องจากถูกกล่าวหาในเรื่องการทุจริตประมุขจัดซื้อและติดตั้งคอมพิวเตอร์ 900 ล้านบาท ซึ่งเขาไม่ผิดแต่กลับถูกตั้งคณะกรรมการสอบสวนร้ายแรงถึง 2 ครั้ง (*โพสต์ทูเดย์*, 2551, 4 มี.ค.: ออนไลน์) ผลของการประกาศลาออกจากตำแหน่งนี้ ทำ

ซีแอลแต่เป็นการโยกย้ายเพื่อความเหมาะสมและความคล่องตัวในการทำงานเท่านั้น³ (มติชน, 2551, 27 ก.พ.: ออนไลน์) อย่างไรก็ตามเป็นที่ทราบกันดีว่า นายแพทย์ศิริวัฒน์เป็นหนึ่งในหัวหน้าหอคนสำคัญในการประกาศซีแอลของไทย และยังเป็นหัวหน้าหอสำคัญในการต่อรองราคายากับบริษัทเอ็มเอสดี ประเทศไทย จำกัด ในฐานะประธานคณะกรรมการเจรจาต่อรองราคาฯ (ผู้จัดการออนไลน์, 2550, 2 มิ.ย.: ออนไลน์) ทำให้หลังจากภาคประชาสังคมและกลุ่มนักวิชาการสายสาธารณสุขมองว่า การส่งโยกย้ายในครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งในแผนการทบทวนการประกาศซีแอลของรัฐมนตรีไชยา ทางด้านนายแพทย์เกรียงศักดิ์ วัชรนุกุลเกียรติ ประธานชมรมแพทย์ชนบท ได้ออกมาแสดงความเห็นว่า การมีคำสั่งโยกย้ายครั้งนี้ไม่ใช่การแต่งตั้งโยกย้ายตามปกติ และเป็นการโยกย้ายข้าราชการที่ไม่ได้มีการกระทำความผิด อีกทั้งผู้ที่ได้รับแต่งตั้งใหม่ มิได้มีประวัติการทำงานดีเด่นหรือเป็นบุคคลที่เคยทำคุณประโยชน์ให้แก่กระทรวงสาธารณสุขแต่อย่างใด (มติชน, 2551, 27 ก.พ.: ออนไลน์) ในเวลาต่อมา รัฐมนตรีไชยาได้มีความพยายามสั่งการแบบไม่เป็นทางการกับปลัดกระทรวงให้มีการโยกย้าย นายแพทย์พงศ์เทพ วงศ์วัชรไพบูลย์ อดีตประธานชมรมแพทย์ชนบท ซึ่งในเวลานั้นเป็นนายแพทย์ 8 สำนักงานพัฒนาสุขภาพชุมชน กระทรวงสาธารณสุข ให้มานั่งทำงานที่หน้าห้องของตนเอง แต่ในท้ายที่สุดก็ไม่ได้มีการโยกย้ายเกิดขึ้นจริง เนื่องจากกระแสต่อต้านที่กำลังเกิดขึ้นดังจะเห็นต่อไป (แนวหน้า, 2551, 9 มี.ค.: ออนไลน์) นอกจากนี้ ยังได้มีข่าวลือว่านายไชยาเตรียมปลดนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ ออกจากประธานบอร์ดองค์การเภสัชฯ โดยที่นายไชยาให้เหตุผลว่าตามมารยาททางการเมือง เมื่อมีการเปลี่ยนรัฐมนตรี บอร์ดองค์การเภสัชฯก็ควรลาออก และหากใครมีผลงานดีเด่นก็จะได้รับการคัดเลือกกลับเข้ามาทำงาน แต่หากไม่มีการลาออกก็ต้องมาพิจารณากันอีกครั้งว่า จะมีการปลดคณะกรรมการบอร์ดหรือไม่ (แนวหน้า, 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์)

นอกเหนือไปจากประเด็นการทบทวนซีแอลและการโยกย้ายข้าราชการนอกฤดูกาลแล้ว นายไชยา ยังได้แต่งตั้งนายธีระ ฉกาจนโรดม นายกพริมา เป็นคณะกรรมการบริหารขององค์การเภสัชกรรมด้วย ซึ่งในบทที่สี่เราได้เห็นแล้วว่าเขามีบทบาทในการอยู่เบื้องหลังการคัดค้านซีแอลมาโดยตลอด เนื่องจากหน้าที่ของพริมาคือสโมสกรของบรรษัทาระดับโลก มาตรการซีแอลจึงเป็นสิ่งที่บรรษัทเหล่านี้ยอมรับไม่ได้ ทั้งนี้ ทันทีที่นายไชยาเข้ารับตำแหน่ง นายธีระได้เข้าพบนายไชยาทันทีเพื่อเรียกร้องให้มีการทบทวนมาตรการซีแอล เขากล่าวว่าเอ็นจีโอที่เคลื่อนไหวเรื่องซีแอลต้องการเรียกร้องให้มีการเข้าถึงยาคุณภาพ ซึ่งรัฐบาลมีหน้าที่จัดสรรงบประมาณไม่ใช่ธุระของเอ็นจีโอ โดยพริมาจะขอเป็นผู้ศึกษาและทำวิจัยระบบสุขภาพของไทย

ให้กลุ่มแพทย์ชนบทรู้สึกพอใจอย่างมากและชื่นชมมอชาติรีในความรับผิดชอบครั้งนี้ (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 4 มี.ค.: ออนไลน์)

³ พร้อมกันนั้น นายไชยา ยังได้ตั้งคณะกรรมการสอบสวนทางวินัยนายแพทย์ศิริวัฒน์ โดยอ้างว่าได้มีมติในระดับ 9 ร้องขอความเป็นธรรมในกรณีที่เขาถูกโยกย้ายอย่างไม่เป็นธรรมในสมัยรัฐบาลชุดก่อน เนื่องจากนิตกรผู้นี้ได้อ้างว่า เขาได้รับการเซ็นอนุมัติให้ดำรงตำแหน่งระดับ 9 เรียบร้อยแล้ว แต่เมื่อมีการแต่งตั้งเลขาธิการอย.คนใหม่เพียง 2 วัน เขากลับถูกสั่งทบทวนอย่างไม่เป็นธรรม (กรุงเทพธุรกิจ, 2551, 5 มี.ค.: ออนไลน์)

ว่า การใช้จ่ายลักษณะใดเหมาะสมกับไทยมากที่สุด (โพสท์ทูเดย์, 2551, 11 ก.พ.: ออนไลน์) ทั้งนี้ นายไชยาได้ให้เหตุผลว่า องค์การเภสัชกรรมเป็นหน่วยงานหนึ่งที่เป็นเอกชนมิใช่หน่วยงานของรัฐ การแต่งตั้งคนจากพรีมาเข้าไปนั่งในบอร์ดองค์การเภสัชฯ จึงเป็นการนำบุคลากรในรายวิชาชีพอามาช่วยขับเคลื่อนการผลิตยา โดยมุ่งเน้นให้โรงงานผลิตยาเอกชนบางแห่งสามารถส่งออกได้ เพราะมีมาตรฐานการผลิตที่ได้คุณภาพ การพัฒนาโรงงานผลิตยาเพื่อส่งขายในต่างประเทศจึงเป็นการนำรายได้เข้าประเทศและส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในเรื่องยาโดยตรง (ประชาไท, 2551, 26 เม.ย.: ออนไลน์) นอกจากนี้ นายไชยายังได้เสนอชื่อนายถิรชัย วุฒิธรรม และนายประเสริฐ เกษมโกเมศเป็นบอร์ดบริหารขององค์การเภสัชฯด้วย โดยที่คนแรกเป็นบุคคลผู้ซึ่งอยู่ในแวดวงกีฬาของไทย และเป็นหุ้นส่วนการซื้อหุ้นสโมสรฟุตบอลแมนเชสเตอร์ซิตี ร่วมกับอดีตนายกรัฐมนตรีทักษิณ ส่วนคนที่สองเป็นนักธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์ ซึ่งเคยรับสัมปทานโครงการทำรางรถไฟฟ้ามหานครสายใหม่ด้วย (ประชาไท, 2551ก., 22 พ.ค.: ออนไลน์) การเสนอชื่อบุคคลเหล่านี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของบอร์ดองค์การเภสัชฯจึงนำไปสู่คำถามจากพลังปกป้องสังคมอย่างกว้างขวางว่า การแต่งตั้งบอร์ดใหม่นี้ยึดหลักการตอบแทนผลประโยชน์ในทางธุรกิจมากกว่าความเหมาะสมในการเข้าถึงยาและการพัฒนาอุตสาหกรรมทางยาของไทย⁴ (ประชาไท, 2551ข., 22 พ.ค.: ออนไลน์)

2. การลุกฮือของพลังปกป้องสังคม: ภาคต่อของการต่อต้านระบบตลาด

ท่าทีของนายไชยาทั้งหมดที่กล่าวมานี้ ทำให้สังคมเกิดความไม่พอใจอีกครั้งเนก เช่นเดียวกับที่เคยเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลทักษิณ เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2551 กลุ่มเครือข่ายผู้ป่วยโรคเรื้อรัง โรคไต มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค และเอ็นจีโอต้านเอดส์ กว่า 50 คน ซึ่งนำโดยนายนิมิตร เทียนอุดม ผู้อำนวยการมูลนิธิเข้าถึงเอดส์ ได้เดินทางไปยังกระทรวงสาธารณสุข เพื่อชี้แจงถึงข้อเท็จจริงในการประกาศซีแอลว่า ไทยได้เจรจากับบริษัทยามะเร็ง 3 บริษัทถึง 12 ครั้ง และการประกาศซีแอลยังช่วยให้การเข้าถึงยาของประชาชนมีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น ในขณะที่ผู้ป่วยบางรายที่ร่วมเดินทางมาในครั้งนี้ได้กล่าวว่า รัฐบาลชุดนี้ซึ่งหาเสียงมาตลอดว่าต้องการทำเพื่อคนรากหญ้า จึงควรมีการทำซีแอลต่อไป (สำนักข่าวเนชั่น, 2551, 8 ก.พ.: ออนไลน์)

ในเวลาถัดมา ทางด้านนายแพทย์ศิริวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ถูกส่งย้ายในครั้งนี้ได้ยื่นอุทธรณ์ไปยังสำนักงานข้าราชการพลเรือน (ก.พ.) เพื่อให้มีการพิจารณาในเรื่องนี้ ในขณะที่ นายแพทย์เกรียงศักดิ์ ได้ทำหนังสือถวายฎีกาเพื่อขอความเป็นธรรม อีกทั้งยังร่วมมือกับเครือข่ายผู้ป่วยโรคเรื้อรังและข้าราชการบางกลุ่ม ในการใช้มาตรการทางสังคม (social sanction) ต่อรัฐมนตรี

⁴ ในกรณีของนายธีระ ท่าที่ดังกล่าวนี้สร้างความไม่พอใจให้กับพลังปกป้องสังคมอย่างมาก นายแพทย์วิชัยเห็นว่า นายธีระเป็นตัวแทนของบริษัทยาข้ามชาติ ไม่ใช่ตัวแทนของคนไทย จุดยืนของนายธีระคือการปกป้องผลประโยชน์ของบริษัทยา ในขณะที่ภารกิจขององค์การเภสัชฯคือการส่งเสริมให้ประเทศไทยพึ่งพาตนเองในด้านยามากที่สุด นอกจากนี้ ในองค์การเภสัชฯมีบุคลากรที่มีความสามารถอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งไม่มีความจำเป็นต้องดึงนายธีระมาเป็นส่วนหนึ่งของบอร์ดบริหารแต่อย่างใด (ประชาไท, 2551, 26 เม.ย.: ออนไลน์)

ไชยา ด้วยการ “ไม่ทักทาย ไม่นับถือ ไม่ไหว และไม่ต้อนรับ” (ผู้จัดการรายวัน, 2551, 27 ก.พ.: ออนไลน์; คม ชัด ลึก, 2551, 27 ก.พ.: ออนไลน์; อ.ส.ม.ท., 2551ก., 27 ก.พ.: ออนไลน์) ในทางตรงกันข้าม เครือข่ายผู้ป่วย มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค และกลุ่มแพทย์ชนบทได้รวมตัวกันเดินทางไปมอบกระเช้าดอกไม้ให้กำลังใจนายแพทย์ศิริวัฒน์จากการถูกโยกย้ายอย่างไม่เป็นธรรม (อ.ส.ม.ท., 2551ข., 27 ก.พ.: ออนไลน์) พวกเขาบอกว่า การโยกย้ายครั้งนี้เป็นผลพวงมาจากการที่นายแพทย์ศิริวัฒน์เป็นหนึ่งในหัวหอกของการประกาศซีแอลอย่างแนบเนียน (คมชัดลึก, 2551, 5 มี.ค.: ออนไลน์) แม้แต่นายแพทย์ประเวศ วะสี ราชภัฏวชิรเวศน์ ก็ได้ออกมารับรองว่านายแพทย์ศิริวัฒน์เป็นบุคคลที่ดี มุ่งมั่น ตั้งใจทำงานเพื่อประชาชน และการประกาศซีแอลเป็นเรื่องใหญ่ซึ่งมีน้อยคนที่กล้าหาญในการประกาศใช้สิทธิ จึงควรชื่นชมในความกล้าหาญนี้ (มติชน, 2551, 28 ก.พ.: ออนไลน์) พอถึงวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ.2551 นายระวี ภูระกา ประธานสหภาพแรงงานรัฐวิสาหกิจองค์การเภสัชกรรม ได้นำตัวแทนสมาชิกกว่า 100 คน ไปชุมนุมที่อาคารสำนักปลัดกระทรวงสาธารณสุข เพื่อคัดค้านรัฐมนตรีไชยากรณีสั่งทบทวนมาตรการซีแอล และร้องขอให้มีการดำเนินการตามการประกาศซีแอลต่อไป โดยมีตัวแทนผลัดกันขึ้นเวทีปราศรัยอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่รัฐมนตรีไชยา ได้แสดงความไม่พอใจต่อการชุมนุม พร้อมสั่งการให้เจ้าหน้าที่ตำรวจเข้ารักษาความสงบเรียบร้อยทันที (มติชน, 2551, 4 มี.ค.: ออนไลน์)

กระแสต่อต้านรัฐมนตรีไชยายังได้ขยายไปสู่ภาคประชาสังคมในระดับระหว่างประเทศ จากแรงกดดันของพลังสังคมทุนนิยมโลกที่ไม่พอใจการประกาศซีแอลของไทย มาจนถึงท่าทีของรัฐมนตรีไชยา เอ็นจีโอระดับระหว่างประเทศในฐานะพลังอัตพิทักษ์เพื่อต่อต้านระบบทุนนิยมตามข้อเสนอของโพลานยี (หรือพลังต้านระบบตามข้อเสนอของวอลเลอส์ไต้น์) ออกมาสนับสนุนการประกาศซีแอลของไทย และเรียกร้องให้พลังสังคมที่ประณามนโยบายสาธารณสุขของไทยยุติพฤติกรรมดังกล่าว ทางด้านอ็อกแฟม (Oxfam) ได้ออกมาแสดงความไม่เห็นด้วยหากมีการยกเลิกซีแอลและสนับสนุนให้ไทยดำเนินการเกี่ยวกับมาตรการซีแอลต่อไป ที่สมาคมนักข่าวต่างประเทศ (FCCT) นางซารา ไอร์แลนด์ ผู้อำนวยการประจำภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงของอ็อกแฟม ได้เรียกร้องให้รัฐบาลประกาศใช้สิทธิต่อยามะเร็งทั้งสี่รายการต่อไป และควรถือว่ามาตรการซีแอลเป็นพันธกิจที่ในอนาคตอาจมีการประกาศกับยาประเภทเพื่อสนับสนุนการเข้าถึงยาของประชาชน นอกจากนี้ รัฐบาลไทยควรแสดงจุดยืนในการประกาศซีแอล เพื่อปูทางให้ประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคและทั่วโลกกล้าประกาศซีแอล (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 19 ก.พ.: ออนไลน์) นอกเหนือจากอ็อกแฟม นักกิจกรรมด้านสาธารณสุขทั่วโลกยังได้รวมตัวกันยื่นหนังสือถึงนายไชยาและนายกรัฐมนตรีสมัครผ่านสถานทูตไทยในกรุงวอชิงตัน⁵ พวกเขาเห็นว่ารัฐบาลไทยควรให้การสนับสนุนการประกาศซีแอลต่อไปเพื่อให้การเข้าถึงยาของผู้ป่วยเป็นไปอย่างเหมาะสม และไม่ควรวาดกั๊กกับคำข่มขู่ของฟาร์มว่า ผู้แทนการค้าสหรัฐฯอาจเลื่อน

⁵ กลุ่มเหล่านี้ถือเป็นนักกิจกรรมชั้นนำของโลก อาทิ องค์การความรู้แนวทวิขาระหว่างประเทศ (KEI) อ็อกแฟม (Oxfam) เครือข่ายแอคท์-อัพ (ACT UP) พันธมิตรเอดส์โลก (Global AIDS Alliance) กลุ่มเอสเซนเชียล แอคชั่น (Essential Action) รวมไปถึงนักวิชาการชื่อดังอย่าง บร็อค เบคเคอร์ (Brook K. Baker) ซอน ฟลิน (Sean Flynn) หรือซูซาน เซล (Susan Sell) เป็นต้น

สถานะของไทยไปสู่อันดับพีเอฟซี (PFC) เนื่องจากคำขูดังกล่าวไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานกฎหมายของสหรัฐฯ และการประกาศซีแอลของไทยเป็นไปตามหลักการของข้อตกลงทริปส์และปฏิญญาโดฮาว่าด้วยความตกลงทริปส์และการสาธารณสุขทุกประการ นอกจากนี้ พวกเขายังได้กล่าวประณามสำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯต่อการจัดอันดับไทยไปอยู่ที่พีดับเบิลยูแอล และได้เรียกร้องให้ถอนอันดับของไทยจากการเป็นประเทศที่ต้องจับตามองเป็นพิเศษด้วย (มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, 2551, 22 ก.พ.: ออนไลน์; ประชาไท, 2551, 29 เม.ย.: ออนไลน์) ในทำนองเดียวกัน เครือข่ายผู้ติดเชื้อเอชไอวี และนักกิจกรรมด้านเอดส์ในประเทศฝรั่งเศส ได้รวมตัวกันในชื่อกลุ่มว่า “เครือข่ายแอกท์-อัพ ปารีส” (Act-Up Paris) พวกเขาได้เดินทางไปร่วมตัวกันหน้าสถานทูตไทยในกรุงปารีส และยื่นจดหมายขอให้รัฐบาลไทยเดินทางมาประกาศซีแอลต่อไป โดยมีป้ายข้อความว่า “ซีแอลไทย = ชีวิต” (Thailand Compulsory Licensing = Life) หรือข้อความที่ว่า “นายสะสมทรัพย์อย่าขวางทางยาราคาถูก” (Sasomsap don't stop the cheap drugs coming!) (มติชน, 2551, 22 ก.พ.: ออนไลน์)

จากปฏิกริยาของพลังปกป้องสังคมนี้ ฝ่ายค้านในเวลานั้นได้หยิบยกประเด็นเรื่องการเข้าถึงยาขึ้นมาโจมตีรัฐบาล โดยมีเป้าหมายที่การสั่นคลอนอำนาจทางการเมืองของฝ่ายรัฐบาล ประเด็นเรื่องการถอดถอนนายไชยาถูกฝ่ายค้านในเวลานั้น ซึ่งนำโดยพรรคประชาธิปัตย์ใช้เป็นช่องทางในการโจมตีพรรครัฐบาล ในวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 นายแพทย์บุรณชัย สมุนทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงสาธารณสุข พรรคประชาธิปัตย์ ได้ออกมาเปิดฉากโจมตีรัฐบาลว่า การประกาศทบทวนซีแอลของรัฐมนตรีไชยาได้สร้างความสับสนให้แก่สังคม เนื่องจากพรรคพลังประชาชนได้หาเสียงมาตลอดว่าจะสานต่อการทำซีแอล การประกาศทบทวนกลับเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่รัฐบาลไม่มีทางเลือกในการเข้าถึงยามะเร็งในราคาถูกแต่อย่างใด (มติชน, 2551, 11 ก.พ.: ออนไลน์) นายเท็ดพงษ์ ไชยนันทน์ ส.ส. สัดส่วนพรรคประชาธิปัตย์ ในฐานะคณะกรรมการตรวจสอบการทำงานของรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขได้กล่าวว่า การที่นายไชยาเพิ่งเข้ารับตำแหน่งได้ไม่นานและได้มีคำสั่งแต่งตั้งโยกย้ายถือเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง การโยกย้ายครั้งนี้เป็นการแสดงอำนาจให้ข้าราชการในกระทรวงจำเป็นต้องปฏิบัติตามคำสั่งของรัฐมนตรี และการโยกย้ายบุคคลสำคัญอย่างนายแพทย์ศิริวัฒน์ น่าจะมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องซีแอลที่มีการสั่งทบทวนอยู่ (มติชน, 2551, 27 ก.พ.: ออนไลน์) ในทำนองเดียวกัน นายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคฝ่ายค้านได้ออกมาเรียกร้องให้นายไชยายุติการบีบบังคับข้าราชการ เพราะอาจเป็นชนวนไปสู่ปัญหาใหญ่อื่นๆตามมาได้ (แนวหน้า, 2551, 9 มี.ค.: ออนไลน์) ถึงตอนนี้ กล่าวได้ว่า บทบาทของนายไชยา ทำให้ประเด็นทางเศรษฐกิจในเรื่องการเข้าถึงยาและผลประโยชน์ทางการค้าระหว่างประเทศ ได้พัฒนาไปเป็นประเด็นทางการเมือง อันส่งผลกระทบต่อเสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาล เมื่อพลังสังคมได้รวมตัวกันเพื่อตอบโต้กับรัฐบาล ซึ่งมีท่าทีที่ทำให้ฝ่ายบรรษัทฯได้ประโยชน์

ท่าทีของพรรคฝ่ายค้านสอดคล้องกับคำวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลของสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) นายแพทย์อำพล จินดาวัฒนะ สมาชิกสนช.ฝ่ายการพัฒนาท้องถิ่น การ

ส่งเสริมคุณธรรม องค์กรแรงงาน และองค์กรเอกชนสาธารณสุขประโยชน์ ได้แสดงความไม่เห็นด้วยหากรัฐบาลยกเลิกมาตรการซีแอลจริง เนื่องจากมาตรการดังกล่าวช่วยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าถึงยา และในฐานะรัฐบาล นโยบายของรัฐของส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงระบบสาธารณสุขถ้วนหน้าตามที่ได้ประกาศไว้ (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 18 ก.พ.: ออนไลน์) พอถึงช่วงกลางเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2551 นางสาวเอมีลี แพน ผู้แทนมูลนิธิคลินิกต้นประจำประเทศไทย ได้เดินทางมาพบกับนายแพทย์บุรณชัยเพื่อหารือร่วมกันถึงความเป็นไปได้ในการรวมกลุ่มประเทศเพื่อจัดตั้ง “วิสาหกิจร่วมชื้อยา” (Buying Consortium) เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองการลดราคา ยา ซึ่งเป็นยุทธศาสตร์ที่มูลนิธิคลินิกต้นประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มประเทศลาตินอเมริกาและแอฟริกาเพื่อต่อรองราคายาต้านไวรัสเอดส์ บทบาทนี้ได้รับการสนับสนุนโดยนักวิชาการและเอ็นจีโอที่เรียกร้องการเข้าถึงยา โดยที่ ดร.วิทยา กุลสมบูรณ์ หัวหน้าหน่วยเภสัชสังคม คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ร่วมหารือกับพรรคประชาธิปัตย์ในการรวมกลุ่มประเทศในภูมิภาคอาเซียนเพื่อจัดซื้อยาจำเป็นร่วมกัน (มติชน, 2551, 15 ก.พ.: ออนไลน์)

ถึงตอนนี้ จากประเด็นความขัดแย้งทางเศรษฐกิจได้พัฒนาไปสู่ประเด็นทางการเมืองอย่างเต็มตัว พลังปกป้องสังคมซึ่งได้รวมตัวกันมายาวนานในการเรียกร้องการเข้าถึงยาของประชาชน ได้ออกมามีบทบาทสำคัญในการรวบรวมรายชื่อถอดถอนนายไชยาให้พ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรี การเคลื่อนไหวเพื่อรวบรวมรายชื่อถอดถอนนายไชยาเริ่มต้นขึ้นในวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ.2551 โดยการรวมตัวกันของเครือข่ายผู้ป่วยโรคเรื้อรัง มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค เครือข่ายผู้ติดเชื้อ เครือข่ายโรคไต โรคหัวใจ มะเร็ง เครือข่ายหมอไร้พรหมแดน นักวิชาการ นิสิตเก่ามหาวิทยาลัยมหิดล กลุ่มเภสัชชนบท กลุ่มแพทย์ชนบท มูลนิธิเข้าถึงเอดส์ การเคลื่อนไหวในครั้งนี้เป็นการตอบโต้นายไชยาจากกรณีที่มีการประกาศบทวนซีแอล การโยกย้ายนายแพทย์ศิริวัฒน์ ไปจนถึงการแต่งตั้งนายธีระเป็นหนึ่งในคณะกรรมการขององค์การเภสัชชายนายนิมิต เทียนอุดม ซึ่งเป็นหนึ่งในแกนนำการเคลื่อนไหวครั้งนี้ กล่าวว่า

“...ในฐานะของเจ้าหน้าที่ของนักการเมือง เมื่อประชาชนแสดงท่าทีในลักษณะนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า นายไชยาไม่เหมาะสมที่จะอยู่ในตำแหน่ง ทั้งนี้ภาพลักษณ์ของคนที่เป็รัฐมนตรีซึ่งเป็นกระทรวงที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิต การเจ็บป่วย ตาย ดังนั้น การที่รัฐบาลให้คนแบบนี้มาเป็นรัฐมนตรี แม้ว่าจะมีการเลือกตั้งขึ้นมา แต่พวกเรายังไม่หมดหน้าที่เพียงเท่านั้น เพราะเรามีสิทธิที่จะถอดถอนซึ่งเป็นการเติบโตอีกก้าวหนึ่งของการเมืองภาคประชาชน...” (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 5 มี.ค.: ออนไลน์)

ในส่วนของเหตุผลที่จำเป็นต้องมีการล่ำรายชื่อถอดถอนนายไชยาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี นางสาวสารี อ๋องสมหวัง ในฐานะเลขาธิการมูลนิธิเพื่อผู้บริโภคได้แถลงไว้ 4 ประการดังต่อไปนี้

“...ประการแรก [นายไชยา] มีการกระทำที่เข้าข่ายทำให้รัฐเสียหายด้านงบประมาณแผ่นดิน โดยเฉพาะการประกาศบททวนการใช้สิทธิโดยรัฐต่อต้านโรคมะเร็งที่มีสิทธิบัตร 4 รายการ ประการที่สอง [นายไชยา] กระทำขัดต่อบทบัญญัติรัฐธรรมนูญ โดยประกาศบททวนนโยบายการใช้สิทธิโดยรัฐต่อต้านโรคมะเร็งที่มีสิทธิบัตร 4 รายการ รวมทั้งประกาศนโยบายที่ขัดแย้งกับนโยบายของรัฐในการสร้างความเป็นธรรมด้านสุขภาพ โดยการใช้บัตรประชาชนในการรับบริการสาธารณสุข ประการที่สาม [นายไชยา] มีคำสั่งและการดำเนินการโยกย้ายข้าราชการระดับปฏิบัติงานที่ปฏิบัติราชการโดยชอบในการปกป้องความเสียหายของรัฐ และประการสุดท้าย นับตั้งแต่ที่นายไชยาเข้ารับตำแหน่ง ยังไม่มีผลงานเป็นที่ประจักษ์ในการคุ้มครองประโยชน์ของผู้ป่วยและผู้บริโภค แต่กลับดำเนินการที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิรูประบบสุขภาพและไม่ส่งเสริมสุขภาพ จากพฤติกรรมดังกล่าว นับว่ารัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขไม่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมในการดำรงตำแหน่งอีกต่อไป...” (มติชน, 2551, 28 มี.ค.: ออนไลน์)

ในภาพรวมแล้ว นางสาวสารีเห็นว่า การประกาศบททวนมาตรการซีแอลทำให้บริษัทฯ คาดिलाของประเทศไทยจำเป็นต้องชะลอการนำเข้ายาหลายลิมเล็ดหัวใจมาประเทศไทยเป็นเวลา 1 เดือน เนื่องจากกลัวถูกฟ้องร้องจากบริษัทฯ ผลของคำสั่งทบทวนทำให้รัฐบาลเกิดความเสียหายอย่างน้อย 248,378,550 บาท ในขณะที่มีผู้ป่วยในระบบหลักประกัน 164,500 คนที่จำเป็นต้องได้รับยา นอกจากนี้ ยังมีเรื่องการโยกย้ายข้าราชการในกระทรวงที่ภาคประชาสังคมเห็นว่าขาดความเป็นธรรมด้วย (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 6 มี.ค.: ออนไลน์)

3. ทำที่ที่เปลี่ยนแปลงไปของไชยา: การปรับตัวของระบบตลาดเพื่อรักษาพื้นที่ทางการเมือง

เมื่อเผชิญกับกระแสต่อต้านในสังคมที่กระทบกับเสถียรภาพทางการเมือง รัฐบาลจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อควบคุมความขัดแย้งมิให้ขยายตัวออกไป เช่นเดียวกับที่รัฐบาลทักษิณเคยตระหนักปัญหาเดียวกันนี้ หลังจากที่นายไชยาถูกโจมตีอย่างหนักว่าขาดความจริงใจกับงานด้านสาธารณสุข เขาจึงจำเป็นต้องลดทอนความไม่พอใจจากสังคม ในช่วงต้นเดือนมีนาคม พ.ศ. 2551 เขาได้เสนอให้รัฐบาลจัดสรรงบประมาณสำหรับการสั่งซื้อเครื่องฉายรังสีโรคมะเร็งแก่โรงพยาบาลศูนย์ 25 แห่งทั่วประเทศ ภายในปีพ.ศ.2556 โดยใช้งบประมาณถึง 2,000 ล้านบาท ข้อเสนอขอซื้อเครื่องฉายรังสีนี้เป็นไปเพื่อตอบโต้กับกระแสสังคมที่โจมตีว่าเขาละเลยผู้ป่วยโรคมะเร็ง รัฐมนตรีไชยาได้ให้เหตุผลว่า การผ่าตัดและการฉายรังสีสามารถรักษาผู้ป่วยโรคมะเร็งในระยะที่ 1 และ 2 ได้ ซึ่งเป็นช่วงที่โรคมะเร็งยังไม่ลุกลามและมีโอกาสรักษาให้หายขาดได้

ในขณะที่การกินยาเป็นเพียงส่วนเสริมสำหรับการรักษาเท่านั้น ซึ่งไม่มีทางรักษาให้หายขาดได้ (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 8 มี.ค.: ออนไลน์; มติชน, 2551, 8 มี.ค.: ออนไลน์) อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความพยายามนี้เป็นไปเพื่อลดทอนความไม่พอใจของพลังปกป้องสังคมที่ไม่พอใจคำสั่ง ทบทวนมาตรการซีแอลยาของเขา แต่ข้อเสนอให้มีการซื้อเครื่องฉายรังสีนี้ยังคงถูก วิชาการวิจารณ์ และมีได้ส่งผลให้พลังปกป้องสังคมสลายตัวไป นายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์ ออกมาแสดงความเห็นว่า การใช้เครื่องฉายรังสีเป็นเพียงหนึ่งในวิธีการรักษาโรคมะเร็งเท่านั้น และเป็นคนละประเด็นกับการทำซีแอล ซึ่งควรสนับสนุนให้มีการเดินหน้าต่อไป นอกจากนี้ กระทรวงสาธารณสุขมีงบประมาณจำกัด และโดยมากเป็นรายจ่ายประจำ ดังนั้น หากจะมีการใช้ งบประมาณก้อนใหญ่จึงควรศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้านและจัดลำดับความสำคัญของเรื่องที่จะใช้ ก่อน นายแพทย์วิชัยเห็นว่า การประกาศซีแอลจึงเป็นมาตรการที่สามารถแก้ปัญหาได้และทำให้ การใช้งบประมาณเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (มติชน, 2551, 8 มี.ค.: ออนไลน์) นอกจากนี้ นายแพทย์ธาดา ยิบอินซอย อดีตคณบดีคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ยังได้ ออกมายกตัวอย่างถึงงานวิจัยของนายแพทย์ภูษิต ประคองสายเรื่องการเข้าถึงรังสีรักษาใน ประเทศไทย ปรากฏว่า ประเทศไทยมิได้ขาดแคลนเครื่องฉายรังสี แต่ขาดแคลนแพทย์รังสี รักษา และนักฟิสิกส์การแพทย์ที่ทำหน้าที่ดูแลเครื่องฉายรังสี หลายโรงพยาบาลที่มีเครื่องแต่ไม่ มีแพทย์รังสีรักษาทำงานเต็มเวลา ดังนั้นหากมีการซื้อเครื่องมาเพิ่มเติม ก็จะประสบปัญหา เครื่องถูกทิ้งร้างไม่มีประโยชน์ ในทางตรงกันข้าม หากมีการเริ่มพัฒนาแพทย์รังสีรักษา ย่อม ต้องใช้เวลาในการฝึกฝนประสบการณ์อย่างน้อย 4-5 ปี ซึ่งเป็นเวลายาวนาน เมื่อเทียบกับการ ประกาศซีแอลเพื่อช่วยเหลือผู้ป่วย (แนวหน้า, 2551, 10 มี.ค.: ออนไลน์)

ถึงตอนนี้ รัฐมนตรีไชยาจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนท่าทีอีกครั้ง ในวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2551 เขากลับลำด้วยการประกาศว่า จะยอมให้มีการดำเนินการตามที่ได้มีการประกาศซีแอลไว้ แล้ว พร้อมทั้งชี้แจงว่า เขาไม่เคยคิดจะล้มเลิกซีแอลตามที่สังคมเข้าใจ แต่เนื่องจากได้รับ จดหมายจากรัฐมนตรีคนก่อน จึงมีความจำเป็นต้องทำตามหน้าที่ตรวจสอบความชัดเจน เขา กล่าวไว้ หลังจากที่ได้รับรายงานจากนายไพจิตร วราชาติ รองปลัดกระทรวงสาธารณสุข ที่ได้รับ มอบหมายให้เป็น “มิสเตอร์ซีแอล” ปรากฏว่า การทำซีแอลสามารถทำให้รัฐบาลประหยัด งบประมาณได้ถึง 3,000 ล้านบาท และยังได้ร้องขอให้ประชาชนเชื่อมั่นว่า รัฐบาลจะยึดหลักการ ตามโครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า เพื่อให้ผู้ป่วยได้รับบริการที่มีคุณภาพ (คมชัดลึก, 2551, 11 มี.ค.: ออนไลน์) นอกจากนี้ สำหรับกรณีที่มีการโยกย้ายนายแพทย์ศิริวัฒน์ออกจาก ตำแหน่งเลขาธิการอย.นั้น นายไชยาก็กกล่าวว่าไม่เกี่ยวกับประเด็นเรื่องซีแอลแต่อย่างใด เพราะ

⁶ เป็นที่น่าสังเกตว่า ท่าที่ดังกล่าวนี้ ได้รับการสนับสนุนจากนายแพทย์ยงยุทธ คงธนรัตน์ นายกสมาคมรักษาและ มะเร็งวิทยาแห่งประเทศไทย เขาได้ให้ความเห็นว่า การทำซีแอลไม่สามารถรักษาโรคได้จริงเนื่องจากผู้ป่วยที่ได้รับยากี่เสียชีวิต ทั้งหมด ในขณะที่เครื่องฉายรังสีที่ไม่เพียงพอ ทำให้มะเร็งในผู้ป่วยลุกลามไปถึงระยะที่สิ้นเวลาอันรวดเร็ว ดังนั้นรัฐบาลควรให้ ความสำคัญกับการจัดซื้อเครื่องฉายรังสี ซึ่งได้ผลในระยะยาวมากกว่าเสียเวลาในการต่อรองราคา ยา แต่กลับใช้กับผู้ป่วยได้ เพียงระยะเวลาสั้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 8 มี.ค.: ออนไลน์)

แม้ว่านายแพทย์ศิริวัฒน์ได้ถูกย้ายไปเป็นผู้ตรวจราชการฯ แต่ก็ยังคงทำหน้าที่ในฐานะประธานคณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาต่อไป⁷ (แนวหน้า, 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์)

แม้แต่กระทรวงพาณิชย์ก็รับรู้ถึงกระแสความไม่พอใจจากสังคม จากเดิมที่กระทรวงพาณิชย์เป็นพลังสำคัญในการสนับสนุนระบบสิทธิบัตรยา และคัดค้านการทำซีแอล พลังสังคมที่เกิดขึ้นทำให้กระทรวงพาณิชย์จำเป็นต้องปรับท่าทีใหม่ นายมิ่งขวัญ แสงสุวรรณ รัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ก็ออกมาประกาศว่า มาตรการซีแอลสมควรมีการประกาศใช้ต่อไปเพื่อให้ผู้ป่วยได้มีโอกาสเข้าถึงยาราคาถูก ส่วนผลกระทบต่อการค้าระหว่างประเทศ รัฐบาลจะทำหน้าที่เจรจากับประเทศต่าง ๆ ถึงเหตุผลที่ไทยจำเป็นต้องประกาศใช้ซีแอลต่อไป (ข่าวสด, 2551, 13 มี.ค.: ออนไลน์) นายมิ่งขวัญได้ให้สัมภาษณ์กับผู้สื่อข่าวว่า ...

“...แนวทางของเรื่องนี้ ในส่วนของผม คิดว่าจะทำให้ทุกคนมีความสุข ให้ผู้ป่วยเข้าถึงยามากที่สุดและได้ยาราคาถูกที่สุด ประเทศไทยเสียหายน้อยที่สุด ความจริงไม่ยากแต่ต้องซีแอลเลย เพราะทำกันมานานแล้ว แต่เราต้องคุยกับต่างประเทศด้วย เพื่อไม่ให้มีปัญหา...” (สำนักข่าวเนชั่น, 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์)

พร้อมกันนั้น นายมิ่งขวัญยังได้เสนอให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางในการผลิตยารักษาโรค เขาให้ข่าวว่าได้ติดต่อไปยังบริษัทไบเออร์และบริษัทเมอร์คของประเทศเยอรมัน และบริษัททาเคดะของประเทศญี่ปุ่น ให้เข้ามาสร้างโรงงานผลิตยาในประเทศไทย โดยเฉพาะยาสมุนไพรซึ่งมีอยู่มากในประเทศไทย นอกจากนี้ ยังพยายามเจรจากับบริษัทชั้นนำของโลก 5 ราย ให้เข้ามาตั้งโรงงานผลิตยาในประเทศไทยเพื่อรองรับแผนการพัฒนาให้ไทยกลายเป็นศูนย์กลางการวิจัยและพัฒนาของโลก (แนวหน้า, 2551, 17 เม.ย.: ออนไลน์)

อย่างไรก็ดี ถึงตอนนี้ดูเหมือนว่าพลังอัตพิทักษ์ที่ก่อตัวขึ้นมาอย่างยาวนานและมีความเข้มแข็ง แสดงจุดยืนอย่างจริงจังว่า ท่าทีของนายไชยาทั้งสองยังคงไม่เพียงพอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเด็นเรื่องการโยกย้ายนายศิริวัฒน์ และแต่งตั้งนายธีระมาเป็นส่วนหนึ่งของบอร์ดบริหารองค์การเภสัชกรรม แม้ว่ารัฐมนตรีไชยาได้มีคำสั่งให้มีการดำเนินการประกาศซีแอลยามะเร็งต่อไป แต่ความไม่พอใจที่เกิดขึ้นยังคงดำเนินอยู่ เอ็นจีโอและนักวิชาการยังคงตั้งโต๊ะรวบรวมรายชื่อถอดถอนรัฐมนตรีต่อไปโดยให้เหตุผลว่า นายไชยาไม่มีความเหมาะสมในการดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีอีกต่อไป และการส่งทบทวนซีแอลเป็นเพียงหนึ่งในหลายเหตุผลของการล่ารายชื่อครั้งนี้ (สำนักข่าวไทย, 2551, 10 มี.ค.: ออนไลน์; คมชัดลึก, 2551, 11 มี.ค.: ออนไลน์) ทางด้านนายแพทย์ศิริวัฒน์ซึ่งถูกโยกย้ายก่อนหน้านี้ออกมาแสดงความชื่นชมที่นายไชยาประกาศเดินหน้ามาตรการซีแอลต่อไป แต่ก็เห็นว่าหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอล เช่น กระทรวงสาธารณสุขหรือองค์การเภสัชกรรม ควรมีการประกาศเป็นลายลักษณ์อักษร

⁷ อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงแล้ว ตำแหน่งประธานคณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาเป็นตำแหน่งที่ยึดติดกับตำแหน่งเลขาธิการอาหารและยา ดังนั้นการที่นายแพทย์ศิริวัฒน์ถูกส่งย้ายไปเป็นผู้ตรวจราชการ จึงเท่ากับว่า ตำแหน่งประธานคณะกรรมการเจรจาต่อรองราคายาย่อมถูกยกเลิกตามไปด้วย

ในเรื่องนี้อย่างชัดเจน เพื่อให้บริษัทยานำเข้าเกิดความชัดเจนในนโยบายของประเทศไทย (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 13 มี.ค.: ออนไลน์) ทางด้านนายแพทย์เกรียงศักดิ์ ได้ออกมาเรียกร้องให้รัฐมนตรีไชยาคืนตำแหน่งเลขาธิการอย.ให้แก่ นายแพทย์ศิริวัฒน์ โดยอุปมาอุปไมยกระบวนการทำซีแอลกับการทำสงครามซึ่งจำเป็นต้องมีแม่ทัพเพื่อเป็นการรื้อฟื้นขวัญกำลังใจของไพร่พลที่เสียไปในศึกสงครามด้วย รวมถึงนายไชยาควรพิสูจน์ตนเองด้วยการประกาศซีแอลยาเพิ่มเติม โดยเฉพาะยาจิตเวช ซึ่งเป็นยาที่จำเป็นแต่มีราคาสูงเช่นเดียวกับยามะเร็ง (ไทยรัฐออนไลน์, 2551, 10 มี.ค.: ออนไลน์; ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 11 มี.ค.: ออนไลน์)

ในขณะที่เดียวกัน เอ็นจีโอบางส่วนได้มองว่า นายไชยาไม่ได้มีความจริงใจกับการประกาศซีแอล ตัวอย่างที่สำคัญเช่น นางสุภฎารัตน์ สุทธิพรวิโรจน์ ผู้ประสานงานชมรมคุ้มครองผู้บริโภคเชียงใหม่ เห็นว่า การที่รัฐมนตรีไชยา กลับกลับมาให้ความเห็นชอบกับการประกาศซีแอลต่อยามะเร็ง 4 รายการนั้น เป็นเพียงการแก้เกมการเมืองเพื่อต้องการลดกระแสการถูกถอดถอนรายชื่อรัฐมนตรีเท่านั้น ดังนั้น ภาคประชาสังคมจึงจำเป็นต้องเดินหน้าล่ารายชื่อถอดถอนต่อไป (กรุงเทพธุรกิจ, 2551, 12 มี.ค.: ออนไลน์) หรือ กรณีของเครือข่ายหลักประกันสุขภาพภาคประชาชน จังหวัดสงขลา ซึ่งได้รวมตัวกันเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการทำซีแอลและการเข้าถึงยาแก่คนในพื้นที่ รวมถึงการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลในเรื่องการสนับสนุนการเข้าถึงยา และเห็นด้วยกับการล่ารายชื่อถอดถอนรัฐมนตรีไชยาต่อไป เนื่องจากเห็นว่าขาดความจริงใจในการประกาศใช้ซีแอล โดยขั้นตอนการรวบรวมรายชื่อได้ประสานงานกับองค์การหมอไร้พรมแดนและมูลนิธิเพื่อผู้บริโภค ซึ่งมีบทบาทหลักตั้งที่กล่าวมาในข้างต้น (ผู้จัดการออนไลน์, 2551, 31 มี.ค.: ออนไลน์; ประชาไท, 2551, 1 เม.ย.: ออนไลน์)

เมื่อกระแสถอดถอนรัฐมนตรีไชยายังคงดำเนินอยู่ต่อไป นายสมัคร สุนทรเวช นายกรัฐมนตรีจึงได้ออกมาปกป้อง โดยชี้ให้เห็นว่า การประกาศใช้สิทธิเป็นสิ่งที่รัฐบาลเก่าได้ทำค้างคาไว้ และรัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ในรัฐบาลที่ผ่านมาได้มาแนะนำนายไชยา ทำให้ต้องมีการตั้งต้นใหม่ แต่ในท้ายที่สุดก็ได้ผลักดันให้มีการประกาศต่อไป ดังนั้นการที่นายไชยาถูกล่ารายชื่อถอดถอนจึงเป็นสิ่งที่ไม่สมควร (มติชน, 2551, 17 มี.ค.: ออนไลน์) อย่างไรก็ตามพอถึงต้นเดือนเมษายน พ.ศ.2551 คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ (ป.ป.ช.) ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ให้นายไชยาเข้าข่ายขาดคุณสมบัติการเป็นรัฐมนตรี อันเนื่องมาจากการปกปิดหุ้นของภรรยา^๑ (ไทยโพสต์, 2551, 7 เม.ย.: ออนไลน์; ประชาไท, 2551, 7 เม.ย.: ออนไลน์; ประชาไท, 2551, 8 เม.ย.: ออนไลน์) พอถึงวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2551 ศาลรัฐธรรมนูญได้อ่านคำวินิจฉัยให้นายไชยาพ้นจากตำแหน่งรัฐมนตรี ทำให้เขาหลุดออกจากตำแหน่งโดยปริยาย (ผู้จัดการรายวัน, 2551, 22 เม.ย.: ออนไลน์; ประชาไท, 2551, 24 มี.ย.: ออนไลน์)

^๑ ข้อหานี้เกิดจากการที่นางจุไร สะสมทรัพย์ ภรรยาของนายไชยา ถือครองหุ้นในบริษัท ทรัพย์ฮกเฮง จำกัด จำนวน 25,000 หุ้น มูลค่า 2,500,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 50 ของทุนจดทะเบียน และมีได้แจ้งต่อป.ช.ภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่ได้รับการแต่งตั้ง คือภายในวันที่ 6 มีนาคม พ.ศ. 2551

หลังจากที่นายไชยาพ้นตำแหน่งรัฐมนตรี นายชวรัตน์ ชาญวีรกูล ก็ได้รับเสนอชื่อให้เป็นรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขคนใหม่ ทันทีที่ขึ้นรับตำแหน่ง นายชวรัตน์ได้ประกาศว่า มาตรการซีแอลถือเป็นเครื่องมือที่จำเป็นขั้นสุดท้ายสำหรับการต่อรองราคายากับบริษัทฯ ในเบื้องต้น หากมาตรการอื่นๆ เช่น การเจรจากับบริษัทฯ หรือการลดภาษีนำเข้ายาไม่ประสบความสำเร็จ ก็อาจจำเป็นต้องประกาศซีแอล แต่ในขณะนี้อาจยังไม่มี ความจำเป็นต้องประกาศซีแอลเพิ่มเติม เนื่องจากยาสำคัญ 7 รายการได้มีการประกาศซีแอลไปแล้วทั้งหมด และทางด้านองค์การเภสัชฯ ได้นำเข้ายาเพื่อมาแจกจ่ายให้แก่ผู้ป่วยตามขั้นตอนแล้ว ทำที่ดังกล่าวนี้ได้สร้างความพึงพอใจให้กับภาคประชาสังคมในระดับหนึ่ง ในขณะที่ฝ่ายค้านเรียกร้องให้รัฐมนตรีคนใหม่แสดงจุดยืนที่ชัดเจนในเรื่องการเข้าถึงยาของประชาชน (ประชาไท, 2551, 8 ส.ค.: ออนไลน์) นอกจากนี้การไม่คัดค้านการประกาศซีแอล นายชวรัตน์ยังผลักดันโครงการขนาดใหญ่ทางด้านสาธารณสุขด้วยวงเงินงบประมาณ 80,000 ล้านบาท เพื่อพัฒนาคุณภาพของระบบบริการสุขภาพให้สอดคล้องกับระบบหลักประกันสุขภาพของไทย โครงการนี้ครอบคลุมถึงการผลิตแพทย์และพยาบาลกว่าหมื่นคน การวางแผนลดปัจจัยเสี่ยงและคุ้มครองผู้บริโภค การวางแผนงานพัฒนาระบบข้อมูลและองค์ความรู้ รวมถึงการพัฒนาาระบบสาธารณสุขไทยเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจด้วย (ประชาไท, 2551, 15 ส.ค.: ออนไลน์)

หลังจากนั้นไม่นาน การเมืองไทยได้เปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่ง เมื่อนายสมัครธกาศ รัฐธรรมนุญสั่งถอดถอนออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี ด้วยข้อหาการออกรายการทำอาหาร ทำให้นายสมชาย วงศ์สวัสดิ์ ก้าวขึ้นมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนถัดไป ทำที่ของพลังปกป้องสังคมที่เกิดขึ้นในยุคสมัยของนายไชยาเป็นบทเรียนสำคัญให้แก่รัฐบาลสมชายอย่างมาก เมื่อ นายเฉลิม อยู่บำรุง ได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่า เขาไม่มีความเหมาะสมเนื่องจากเป็นตำรวจ และไม่มีความรู้เรื่องสาธารณสุขแต่อย่างใด เมื่อนายเฉลิมเข้ารับตำแหน่ง เขาจึงประกาศสนับสนุนมาตรการซีแอลทันทีเพื่อแสดงให้เห็นว่า กระทรวงสาธารณสุขต้องการให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าถึงยาราคาถูกพร้อมกันนั้น เขาได้ประกาศว่ามีความตั้งใจจะเชิญนายแพทย์วิชัย โชควิวัฒน์มาดูแลในเรื่องการประกาศซีแอลต่อไป เนื่องจากมีประสบการณ์โดยตรงและเชี่ยวชาญด้านมาตรการซีแอล (โพสต์ทูเดย์, 2551, 19 พ.ย.: ออนไลน์) ในช่วงเวลาเดียวกัน นายเฉลิมได้ประกาศว่าจะขอลดภาษียาราคาแพง โดยเฉพาะกลุ่มจิตเวช ซึ่งยาบางรายการได้หมดสิทธิบัตรไปแล้วจึงไม่มีความจำเป็นต้องประกาศซีแอล ทั้งนี้ รัฐมนตรีเฉลิมได้สั่งการให้ปลัดกระทรวงสาธารณสุขทำงานร่วมกับสปสช. เพื่อศึกษาถึงยาที่จำเป็นสำหรับผู้ป่วยและเป็นที่ต้องการของประชาชน (มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค, 2551, 24 พ.ย.: ออนไลน์)

หลังจากนายเฉลิมรับตำแหน่งได้ไม่นาน พรรคพลังประชาชนได้ถูกคำสั่งศาลให้ยุบพรรค ทำให้ตำแหน่งรัฐมนตรีต้องสิ้นสุดลงโดยปริยาย พร้อมกับการก้าวขึ้นมาบริหารประเทศที่มีพรรคประชาธิปัตย์เป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล อย่างไรก็ตาม ภายวันที่ 14 มิถุนายน พ.ศ.2553 นายจรินทร์ ลักษณวิศิษฏ์ ในฐานะรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขได้เสนอให้รัฐบาลต่ออายุยาที่มี

การประกาศซีแอลออกไปจนกระทั่งยาต้านไวรัสเอ็ดส์หมดระยะการคุ้มครองสิทธิบัตร อาจกล่าวได้ว่า ข้อเสนอนี้เกิดขึ้นหลังจากช่วงเวลาที่รัฐบาลประชาธิปไตยกำลังเผชิญกับมรสุมทางการเมือง การชุมนุมของคนเสื้อแดงซึ่งเป็นตัวแทนของชนชั้นแรงงานไม่พอใจรัฐบาลซึ่งมีแนวโน้มเอื้อประโยชน์ให้คนกรุงเทพฯ ข้อเสนอของนายจรินทร์ยอมมีผลทำให้กระแสต่อต้านรัฐบาลลดระดับลง และช่วยเพิ่มเสถียรภาพทางการเมืองให้แก่รัฐบาลต่อไปได้อีกระยะหนึ่ง

แม้จะไม่มีข้อพิสูจน์ว่านายเฉลิมและนายจรินทร์ มีความตั้งใจจริงที่จะประกาศซีแอลหรือเดินหน้าการทำซีแอลต่อไปหรือไม่ แต่ในเบื้องต้นเราได้ข้อสรุปว่า มาตรการซีแอลได้กลายมาเป็นเครื่องมือสำคัญของภาคการเมืองเพื่อลดทอนความไม่พอใจที่มีในสังคมมีให้มากระทบกับเสถียรภาพทางการเมือง กล่าวอีกนัยหนึ่ง รัฐจำเป็นต้องยอมให้มันนโยบายเพื่อสร้างความพึงพอใจให้พลังปกป้องสังคม อันเป็นการตีกรอบมิให้ความไม่พอใจทางเศรษฐกิจขยายตัวออกไปสู่ปัญหาทางการเมือง

สรุปท้ายบท

ประเด็นที่สำคัญของบทนี้คือ รัฐจำเป็นต้องการลดทอนความไม่พอใจของคนในสังคมด้วยการประกาศหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ การแต่งตั้งคณะทำงานเกี่ยวกับซีแอล หรือการประกาศซีแอล ที่มีเป้าหมายเพื่อลดทอนความไม่พอใจของพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยาไม่ให้มากระทบกับเสถียรภาพทางการเมืองนั้น ในอีกด้านหนึ่ง นโยบายดังกล่าวยอมกระทบกับการแสวงหากำไรของระบบตลาด แม้ว่าในระยะสั้น อาจประสบความสำเร็จในการลดทอนความไม่พอใจ แต่ในระยะยาวพลังสังคมที่เข้มแข็งย่อมส่งผลต่อทั้งอำนาจทางการเมือง และการทำงานของตลาดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พลวัตนี้เป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลตลาดเกิดการผูกกร่อนได้ ดังที่ปรากฏแล้วว่า การที่รัฐบาลทักษิณเปิดโอกาสให้มีหลักประกันสุขภาพตามข้อเรียกร้องของพลังสังคม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในรายการบัญชียาหลัก และนำไปสู่กระแสซีแอลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่ง แม้ว่ารัฐจะไทยจะยังคงมีคุณลักษณะของการเป็นรัฐแบบทุนนิยม แต่ด้วยพัฒนาการของภาคประชาสังคมที่เข้มแข็งมากขึ้นเป็นลำดับ ทำให้การเข้าถึงยาเป็นนโยบายสำคัญที่รัฐบาลจำเป็นต้องกระทำ ทั้งนี้ ความสำเร็จของการเรียกร้องการเข้าถึงยาจะกลายเป็นการจุดประเด็นด้านอื่นๆในแก่กลุ่มเอ็นจีโอต่อไปทั้งในเชิงยุทธศาสตร์ จิตวิทยา และตัวแบบของการเรียกร้อง

การประกาศซีแอลจึงเป็นบทสะท้อนความสำเร็จของพลังอัตพิทักษ์ในการตอบโต้กับพลังตลาดอัตโนมัติ ตามที่โพลานยีได้เสนอไว้ เมื่อนายไชยา สะสมทรัพย์ก้าวขึ้นมารับตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข เขาได้สั่งทบทวนซีแอล และส่งโยกย้ายนายแพทย์ศิริวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการประกาศซีแอล รวมทั้งการตั้งบอร์ดบริหารองค์การเภสัชกรรมชุดใหม่ขึ้น ท่าทีเหล่านี้ทำให้พลังปกป้องสังคมไม่พอใจ จนนำไปสู่การรวมรวมรายชื่อเพื่อถอดถอนนายไชยาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี แม้ว่า นายไชยาได้กลับลำประกาศซีแอล พลังสังคมก็ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป ภาคประชาสังคมและนักวิชาการยังคงเดินหน้าถอดถอนต่อไป

พร้อมกันนั้น วาระทางสังคมที่พลังปกป้องสังคมได้ก่อขึ้น กลายมาเป็นประเด็นทางการเมืองให้ ฝ่ายค้านได้เข้ามาร่วมด้วย ทั้งหมดนี้ ได้สะท้อนให้เห็นว่า ประเด็นทางเศรษฐกิจซึ่งเกี่ยวข้องกับ การค้าและระบบสิทธิบัตรยา ได้ขยายตัวไปสู่ประเด็นการเมืองซึ่งเกี่ยวข้องกับ เสถียรภาพทางการเมืองของรัฐบาล พลังตลาดซึ่งสนับสนุนผลประโยชน์ของบรรษัททำให้ได้ ลำบาก แม้แต่กระทรวงพาณิชย์ซึ่งได้มีบทบาทในการสนับสนุนทรัพย์สินทางปัญญามาหลาย ทศวรรษก็ได้เปลี่ยนท่าทีเป็นการยอมให้มีการประกาศซีแอล เมื่อการเมืองไทยได้มีรัฐบาลชุด ใหม่ และรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุขคนใหม่ในยุคของนายชวรัตน์ ชาญวีรกูล และนายเฉลิม อยู่บำรุง พวกเขาก็แสดงท่าทีไม่คัดค้านการประกาศซีแอล ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้ เห็นว่า มาตรการซีแอลกลายมาเป็นนโยบายที่รัฐบาลต่างๆจำเป็นต้องยอมให้เกิดขึ้น หรืออย่าง น้อยที่สุดต้องไม่คัดค้านข้อเรียกร้องนี้ ในเวลาเดียวกัน ประเด็นปัญหาของมาตรการซีแอลได้ทำ ให้ประเด็นทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงกับประเด็นทางการเมือง อันส่งผลต่อการทำงานของตลาด อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทที่ 8

บทสรุป

1. ผลการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ศึกษาถึงมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในประเทศไทย ภายใต้คำถามวิจัย 3 คำถาม อันได้แก่ (1) การประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา (หรือมาตรการซีแอล) เกิดขึ้นมาได้อย่างไรในประเทศไทย ทั้งที่รัฐไทยมีแนวนโยบายให้การคุ้มครองสิทธิบัตรยามาโดยตลอดภายใต้ช่วงเสรีนิยมใหม่ เราจะอธิบายฐานะของมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาในโครงสร้างเศรษฐกิจการเมืองอย่างไร (2) พลังขับเคลื่อนของระบบตลาดทุนนิยมโลกในด้านทรัพย์สินทางปัญญาและสิทธิบัตรยา ซึ่งนำโดยบรรษัทข้ามชาติและประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำ มีบทบาทต่อโครงสร้างนโยบายการคุ้มครองสิทธิบัตรยา ต่ออุตสาหกรรมยา ต่อพัฒนาการของสวัสดิการสาธารณสุข และต่อสังคมไทยอย่างไรบ้าง และ (3) แรงขับเคลื่อนจากระบบทุนนิยมโลกก่อให้เกิดเสียงสะท้อนอย่างไรจากสังคมไทย มีพลังสังคมกลุ่มใดบ้างที่ออกมาแสดงบทบาท และผลลัพธ์ของเสียงสะท้อนเป็นอย่างไร

ในการตอบคำถามเหล่านี้ ในเบื้องต้นวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า มาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรที่เกิดขึ้นในประเทศไทยไม่ใช่เป็นเพราะรัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ.2549 แต่เป็นเพราะพลังตลาดทั้งในระดับโลกและในประเทศไทยซึ่งเป็นที่มาของระบบสิทธิบัตรในไทยได้นำมาสู่ความล้มเหลวของอุตสาหกรรมยาในไทยและทำให้ยามีราคาแพงซึ่งได้สร้างความไม่พอใจในสังคม ปรากฏการณ์นี้ได้นำไปสู่การเคลื่อนไหวของพลังปกป้องสังคมที่ต้านทานการทำงานของตลาดและจำเป็นต้องหาทางเลือกในการเข้าถึงยา อันเป็นที่มาของการประกาศซีแอลในการพิสูจน์สมมติฐานดังกล่าว วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งได้มาจาก การสังเคราะห์ทฤษฎีของคาร์ล โพลานยี และทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์การเมืองอื่นๆ มาสร้างตัวแบบสำหรับการวิเคราะห์ที่ชี้ให้เห็นกระบวนการทำงานของตลาด ซึ่งนำไปสู่กลไกความไม่พอใจในสังคม และก่อให้เกิดพลังปกป้องสังคมขึ้น

ผลการศึกษาพบว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ผลตามที่ตั้งไว้ในสมมติฐานข้างต้น กล่าวคือ การประกาศซีแอลในประเทศไทยไม่ใช่ผลพวงของการรัฐประหาร เนื่องจากการเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมไทยเพื่อแสวงหาทางเลือกในการเข้าถึงยาได้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนาน โดยการประกาศใช้มาตรการซีแอลเป็นบทสุดท้ายของการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ส่วนได้แก่ ส่วนที่กล่าวถึงการกลไกการทำงานของระบบเศรษฐกิจแบบตลาดและผลกระทบต่อสังคม ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการก่อตัวของพลังปกป้องสังคม และส่วนที่เกี่ยวข้องกับการประกาศซีแอลในประเทศไทย

ในส่วนของพลังตลาด วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้ค้นพบว่า บรรษัทข้ามชาติ ฟาร์มา (PhRMA) สหรัฐฯ, สหภาพยุโรป, องค์กรทรัพย์สินทางปัญญาโลก และองค์การการค้าโลก ล้วนเป็นโครงข่ายของพลังสังคมที่เป็นตัวแทนของระบบตลาด ในการผลักดันให้เกิดการคุ้มครอง

ระบบทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศต่างๆทั่วโลก ภายใต้ระบบทรัพย์สินทางปัญญา การผลักดันให้เกิดระบบสิทธิบัตรยาเป็นหนึ่งในองค์ประกอบสำคัญที่กลุ่มทุนบริษัทยาข้ามชาติอยู่เบื้องหลังการผลักดัน หากพิจารณาฐานะของความพยายามของบรรษัทข้ามชาติในการจดสิทธิบัตรและขยายเงื่อนไขของการผูกขาดสิทธิบัตรยาให้ยืนยาวออกไปเป็น “สิทธิบัตรชั่วโคตร” (evergreening patent) แล้ว เราจะพบว่า ความพยายามดังกล่าวนี้ ถือเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขยายตัวของระบบทุนนิยมโลก เจกเช่นเดียวกับการแสวงหากำไรผ่านธุรกรรมทางการเงิน มาเป็นรูปแบบของการผูกขาดองค์ความรู้และการซื้อ-ขายสิทธิบัตร ท่าทีของสหรัฐฯในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่แนวคิดทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ได้ขยายตัวในช่วงปลายทศวรรษที่ 1970 ท่าทีของวอชิงตันถูกกำหนดโดยบริษัทยาข้ามชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มทุนที่มีอิทธิพลมากที่สุดต่อกระบวนการกำหนดนโยบายการค้าของสหรัฐฯ บรรษัทต่างๆได้วางจาล็อบบียิสต์มี้อาชีพให้กดดันผู้แทนการค้าสหรัฐฯ ประเด็นที่พวกเขาเรียกร้องคือการกำหนดให้ทุกประเทศต้องรับเงื่อนไขเรื่องสิทธิบัตรยา (Shashikant, 2004)

ความสัมพันธ์ในข้างต้นนี้ได้ส่งผ่านมายังรัฐไทย โดยพบว่า พลังสังคมนิยมหนึ่งที่มีบทบาทในการสนับสนุนผลประโยชน์ของกลุ่มบริษัทยาต่างชาติ อันได้แก่ กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์, ข้าราชการสาธารณสุขกระแสหลัก และสมาคมพรีมา (PReMA) พลังสังคมนิยมนี้มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้มีการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 ให้มีการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา กล่าวได้ว่า พระราชบัญญัติสิทธิบัตรและแนวทางการแก้ไขกฎหมายดังกล่าวมีแนวโน้มที่กลุ่มบริษัทยาข้ามชาติได้ประโยชน์ ทิศทางนี้เป็นไปตามข้อเรียกร้องของสหรัฐฯที่ต้องการให้ประเทศไทยยอมแก้ไขกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อให้การคุ้มครองในประเทศไทยเป็นไปอย่างเข้มงวดและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น สำหรับจุดยืนของกระทรวงพาณิชย์ในเรื่องทรัพย์สินทางปัญญาเป็นไปตามข้อเรียกร้องของสหรัฐฯ ในฐานะองคพายพที่ทำหน้าที่ด้านการค้า พวกเขามองว่าการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เข้มแข็งจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจทั้งในส่วนของการลงทุนจากต่างชาติ และการถ่ายทอดเทคโนโลยี กระทรวงพาณิชย์จึงได้ตั้งหน่วยงานขึ้นมาทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง นั่นคือ กรมทรัพย์สินทางปัญญา การตั้งหน่วยงานนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในโครงสร้างทรัพย์สินทางปัญญาของไทย เนื่องจากหน่วยงานนี้ได้มีบทบาทในการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร และการจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ บทบาททั้งสองถือเป็นการเอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้ทรงสิทธิอย่างมาก ควบคู่กันไปในนั้น สมาคมพรีมาได้ทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนของบริษัทยาข้ามชาติที่มีสาขาในประเทศไทยอย่างแข็งขัน การรวมตัวนี้เกิดขึ้นมาอย่างยาวนานในชื่อของพีพีเอ ซึ่งเป็นพลังสังคมนิยมที่มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนและกดดันให้รัฐบาลไทยแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรเพื่อคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา กล่าวได้ว่า พีพีเอ หรือ พรีมาทำหน้าที่เป็นฝ่ายล็อบบี้อาชีพให้แก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรพ.ศ.2522 ในขณะที่เดียวกัน ก็สานสัมพันธ์กับแพทย์ในโรงพยาบาลต่างๆเพื่อประโยชน์ในเชิงธุรกิจเป็นสำคัญ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้วิเคราะห์พัฒนาการของพระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับต่างๆของ ไทย การวิเคราะห์ได้ค้นพบว่า การแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตรปีพ.ศ.2522 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยา และการขยายระยะเวลาจาก 15 ปี เป็น 20 ปี ตามที่ปรากฏในพระราชบัญญัติสิทธิบัตร ฉบับปีพ.ศ.2535 ส่งผลกระทบบ่อยมากต่อการพัฒนาอุตสาหกรรมยา ในประเทศ และการเข้าถึงยาของผู้ป่วย ในส่วนของการพัฒนาอุตสาหกรรมไทย พวกเขาไม่สามารถผลิตยาที่มีคุณภาพได้ดังเช่นยาต้นแบบ เมื่อพิจารณาถึงขีดความสามารถของ อุตสาหกรรมยาของไทย ยาที่มีความสลับซับซ้อนมาก เช่น ยาต้านมะเร็งต่างๆ บริษัทยาใน ประเทศไทยไม่มีความสามารถในการผลิตเลย ยาที่ผลิตในไทยจึงเป็นยาที่มีความสลับซับซ้อน ต่ำ ผลก็คือ เมื่อผลิตยาไม่ได้ รัฐบาลจึงต้องนำเข้ายาจากต่างประเทศในปริมาณที่สูงมาก ยาที่มี สิทธิบัตรทำให้ผู้ทรงสิทธิสามารถผูกขาดตลาดและกำหนดราคาขายได้ โดยใช้ข้ออ้างเรื่อง ค่าใช้จ่ายมหาศาลในการวิจัยและพัฒนา ยาที่แพงจึงส่งผลกระทบต่อผู้ป่วย และส่งผลต่อรัฐบาลในการจัดซื้อยาได้ปริมาณที่ลดลง ทำให้การแจกจ่ายยาไม่สามารถทำได้ อย่างทั่วถึง และครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่ม ในทางตรงกันข้าม การคุ้มครองดังกล่าวทำให้ บริษัทยาเอกชนข้ามชาติได้ประโยชน์อย่างมาก จากการที่ยาต้นแบบกลายเป็นยาสามัญได้ช้าลง ในขณะที่เดียวกัน บริษัทยาเอกชนในไทยรวมทั้งหน่วยงานภาครัฐอย่างองค์การเภสัชฯก็ไม่สามารถผลิตยาสามัญที่มีกรรมวิธีการผลิตแตกต่างกันสามารถออกสู่ตลาดได้ ปัญหาทั้งสอง ประการทั้งในเรื่องการนำเข้ายามากกว่าการผลิต และปัญหาयरาคาแพงที่ทำให้มีผู้เสียชีวิตเพิ่ม สูงขึ้น เป็นปัญหาที่สร้างความวิตกกังวลให้แก่ภาคประชาสังคมอย่างมาก พวกเขามองว่า การ คุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในส่วนของสิทธิบัตรยาอย่างเข้มงวด ยิ่งเป็นการซ้ำเติมปัญหา เหล่านี้ให้มากยิ่งขึ้นไปอีก ความไม่พอใจเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนตัวแทนของพลังปกป้องสังคมที่ ไม่พอใจการทำงานของสิทธิบัตรยาในฐานะเครื่องมือขยายฐานผลประโยชน์ของฝ่ายตลาด ความไม่พอใจนี้จึงนำไปสู่การก่อตัวของพลังอัตพิทักษ์หรือพลังปกป้องสังคม พลังสังคมที่สำคัญ ของพลังสังคมกลุ่มนี้ ประกอบไปด้วย ข้าราชการสาธารณสุขหัวก้าวหน้า องค์การเภสัชกรรม องค์การอาหารและยา กลุ่มแพทย์ชนบท เกสัชชนบท กลุ่มนักวิชาการสาธารณสุข และเอ็น จีโอที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงยาเอ็ดส์

ข้อค้นพบที่สำคัญคือ พลังปกป้องสังคมเหล่านี้ล้วนมีพัฒนาการที่ยาวนานและมีบทบาท สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการเข้าถึงยาของประชาชนมาอย่างต่อเนื่อง สำหรับกลุ่มแพทย์จากชมรม แพทย์ชนบท พวกเขามีพื้นฐานมาจากการทำงานในพื้นที่ห่างไกลความเจริญและค้นพบความ ยากลำบากในหมู่ประชาชน ฐานคิดนี้ได้ขับเคลื่อนให้พวกเขาสนับสนุนการเข้าถึงยาของ ประชาชนผ่านการต่อต้านการแก้ไขพระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522 และการเปิดโปงการ ททุจริตยา ซึ่งทั้งสองผลงานเป็นส่วนหนึ่งของการเข้าถึงยาโดยตรง การคัดค้านร่าง พระราชบัญญัติสิทธิบัตรฉบับใหม่ เพราะพวกเขาไม่ต้องการให้มีการคุ้มครองสิทธิบัตร ผลิตภัณฑ์ยา ซึ่งจะมีปัญหาต่อการวิจัยยาและทำให้ยามีราคาแพง ในขณะเดียวกัน การเปิดโปง การทุจริตยาเป็นการช่วยให้รัฐบาลสามารถใช้เงินภาษีและงบประมาณได้อย่างเหมาะสม การ

ทุจริตยาปิดโอกาสที่จะนางบประมาณไปซื้อยาเพื่อกระจายให้แก่ผู้ป่วยที่มากขึ้น การเปิดโปงครั้งนี้จึงทำให้ชื่อของชมรมแพทย์ชนบทเป็นที่รู้จักต่อสาธารณชนในฐานะกลุ่มแพทย์ที่เคลื่อนไหวเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของประชาชนในสังคม บทบาทเหล่านี้มีผลอย่างมากต่อการสนับสนุนการเข้าถึงยาของประชาชน เมื่อพวกเขามีบทบาทสำคัญในกระทรวงสาธารณสุข และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ องค์การเภสัชกรรม และสำนักงานอาหารและยา รวมถึงสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ สำหรับภาคประชาสังคมของไทย อันประกอบไปด้วย นักวิชาการ สายสาธารณสุข กลุ่มศึกษาปัญหา ยา กลุ่มศึกษาทรัพย์สินทางปัญญา กลุ่มเอ็นจีโอสายสาธารณสุข และกลุ่มผู้ป่วย พวกเขา มีบทบาทเคลื่อนไหวในการเรียกร้องการเข้าถึงยาให้แก่ประชาชนและผู้ป่วย ตั้งแต่กรณีการต่อต้านพระราชบัญญัติสิทธิบัตรยาพ.ศ.2522 การเรียกร้องการเข้าถึงยาของผู้ป่วยเอชไอวี การต่อต้านคำขอสิทธิบัตรยาเคมีภัณฑ์ และการต่อต้านการเจรจาการค้าที่ไม่เป็นธรรม เมื่อประมวลเหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้เข้าด้วยกัน ปรากฏว่า เหตุการณ์เหล่านี้ส่งผลให้ภาคประชาสังคมไทยทวีความเข้มแข็งขึ้นตามลำดับ ซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาไม่พอใจจากการมีสิทธิบัตรคุ้มครองผลิตภัณฑ์ยาในปีพ.ศ.2535

การวิเคราะห์บทบาทของพลังอัตพิทักษ์ทั้งสองส่วนทำให้พบว่า พลังขับเคลื่อนจากกลุ่มแพทย์ชนบทและภาคประชาสังคมมีความสำคัญอย่างมากต่อการผลักดันให้เกิดหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ ภาคประชาสังคมไทยมีบทบาทที่สำคัญในการร่างพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติฉบับประชาชน รวมถึงการรวบรวมรายชื่อจำนวน 50,000 รายชื่อเพื่อเสนอร่างกฎหมายต่อรัฐสภา แม้ว่าในท้ายที่สุดร่างพรบ.ของรัฐบาลได้รับการผ่านร่างสภาและประกาศใช้อย่างรวดเร็ว แต่เนื้อหาที่ปรากฏออกมาในพรบ.ก็เป็นก้าวสำคัญที่ทำให้หลักประกันสุขภาพแห่งชาติเกิดขึ้นได้ในประเทศไทย ผลของพรบ.ฉบับนี้ได้นำไปสู่การตั้งสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติขึ้น โดยมีนายแพทย์สงวน ซึ่งเป็นหนึ่งในกำลังสำคัญของกลุ่มแพทย์ชนบท เป็นเลขาธิการคนแรก พรบ.ฉบับนี้ทำให้ประชาชนได้รับการรักษาและเข้าถึงยามากขึ้นในชื่อว่า “โครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค” และประชาชนเป็นจำนวนมากได้ประโยชน์ โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย ดังนั้น พระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ จึงเป็นการร่วมมือกันของพลังปกป้องสังคมกลุ่มต่างๆ ที่ต้องการระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้าที่ครอบคลุมประชาชนทุกระดับ กล่าวได้ว่า พรบ.ฉบับนี้เป็นพื้นฐานของการเข้าถึงยาของประชาชน รวมถึงการประกาศซีแอลด้วย

ภายหลังจากการออกพระราชบัญญัติหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ รัฐบาลทักษิณก็ได้เจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐอย่างจริงจัง วิชานันท์ฉบับนี้ชี้ให้เห็นว่า การสร้างหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ และละเลยพระราชบัญญัติที่สำคัญอื่น ๆ เช่น พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ สะท้อนระบบความคิดที่ว่า รัฐบาลไม่ได้ให้ความสำคัญกับการสร้างสวัสดิการสาธารณสุขจริง แต่เพียงเพื่อสร้างฐานทางการเมืองให้เข้มแข็ง และลดทอนความไม่พอใจของผู้คนในสังคม ยุทธศาสตร์นี้เป็นการเตรียมพร้อมเพื่อรองรับนโยบายทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่แบบสุดโต่ง หนึ่งในนโยบายเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ปรากฏในการเจรจาเขตการค้าเสรีแบบทวิภาคีกับ

สหรัฐฯ ทำที่ของรัฐบาลเช่นนี้ได้นำไปสู่ปฏิกริยาจากสังคมอย่างเห็นได้ชัด นักวิชาการ เอ็นจีโอ และข้าราชการบางกลุ่มแสดงความวิตกว่า การเจรจาเขตการค้าเสรีกับสหรัฐฯ โดยเฉพาะในประเด็นทรัพย์สินทางปัญญา ย่อมนำไปสู่ปัญหาการเข้าถึงยาของประชาชน เหตุการณ์นี้ได้นำไปสู่การต่อต้านอย่างขนานใหญ่จากภาคประชาสังคม ซึ่งมีส่วนร่วมในการเรียกร้องการเข้าถึงยามาตลอด เหตุการณ์รัฐประหารในวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2549 เป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญแต่เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวที่ต่อเนื่อง รัฐประหาร 19 กันยายนเป็นปัจจัยเสริมที่ทำให้การประกาศซีแอลเกิดขึ้นได้ ในสมัยรัฐบาลสุรยุทธ์ หลักฐานที่สำคัญคือ รายชื่อของผู้ที่ทำงานในคณะกรรมการชุดต่างๆ เพื่อผลักดันซีแอล ล้วนมาจากกลุ่มแพทย์ชนบทซึ่งขับเคลื่อนการสร้างหลักประกันสุขภาพมาโดยตลอด ในทางตรงกันข้าม ความพยายามดังกล่าวนี้ถูกขัดขวางจากพลังสังคมที่สำคัญอย่างน้อย 3 กลุ่ม อันประกอบไปด้วย หนึ่ง กระทรวงพาณิชย์ กรมทรัพย์สินทางปัญญา และสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ (พรีมา)

การประกาศซีแอลของไทยในสมัยที่นายแพทย์มงคล ณ สงขลา ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีกระทรวงสาธารณสุข ภายใต้รัฐบาลสุรยุทธ์ ซึ่งเป็นรัฐบาลที่ได้รับการแต่งตั้งจากคณะรัฐประหาร 19 กันยายน ได้กลายมาเป็นประเด็นในระดับโลกในแง่ของการที่ประเทศเล็กอย่างรัฐไทย ได้ประกาศใช้สิทธิซึ่งเป็นมาตรการที่ทำให้รัฐมหาอำนาจทางเศรษฐกิจอย่างสหรัฐฯ แสดงความไม่พอใจอย่างเปิดเผย ทำที่ดังกล่าวนี้มีที่มาจากความกังวลว่า การประกาศซีแอลไทยอาจจุดประกายให้ประเทศเล็ก ๆ อื่น ๆ ในโลกลุกขึ้นมาประกาศซีแอลต่อไป สำหรับการเมืองภายในประเทศ มาตรการซีแอลได้กลายมาเป็นเครื่องมือเพื่อลดทอนความไม่พอใจของพลังสังคมที่เรียกร้องการเข้าถึงยาไม่ให้นำกระทบกับเสถียรภาพทางการเมืองนั้น ดังจะเห็นได้จากเมื่อนายไชยา สะสมทรัพย์สั่งทบทวนซีแอล และส่งโยกย้ายนายแพทย์ศิริวัฒน์ ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหลักในการประกาศซีแอล รวมทั้งการตั้งบอร์ดบริหารองค์การเภสัชกรรมชุดใหม่ขึ้น พลังปกป้องสังคมแสดงความไม่พอใจจนนำไปสู่การรวบรวมรายชื่อเพื่อถอดถอนนายไชยาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี แม้ว่า นายไชยาได้กลับลำประกาศซีแอล พลังสังคมก็ยังคงดำเนินอยู่ต่อไป ภาคประชาสังคมและนักวิชาการยังคงเดินหน้าต่อไป การเคลื่อนไหวนี้เปิดโอกาสให้พรรคการเมืองฝ่ายค้านใช้เป็นประเด็นโจมตีรัฐบาลด้วย ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้สะท้อนให้เห็นว่า มาตรการซีแอลกลายมาเป็นนโยบายที่รัฐบาลต่างๆ จำเป็นต้องยอมให้เกิดขึ้น หรืออย่างน้อยที่สุดต้องไม่คัดค้านข้อเรียกร้องนี้

2. ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมและประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาวิจัยต่อไป

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ขอใช้พื้นที่ส่วนสุดท้ายในการแสดงความเห็นหรือเสนอแนะแนวคิดต่อยอด 6 ประเด็น ซึ่งอาจเป็นประโยชน์สำหรับการวิจัยต่อไปในอนาคต ดังต่อไปนี้

ประเด็นแรก แม้ว่ามาตรการซีแอลเป็นเพียงมาตรการเดียวในมาตรการจำนวนมากมายของกระทรวงสาธารณสุข และเป็นมาตรการที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาสั้น ๆ คือช่วงระหว่างปี พ.ศ.2549 ถึงปีพ.ศ.2551 แต่มาตรการนี้มีความสำคัญอย่างมาก ในฐานะเป็นมาตรการที่กระทบ

กับท่าทีของกระทรวงหลายกระทรวง นอกเหนือไปจากกระทรวงพาณิชย์ที่ได้กล่าวไว้แล้วในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำหรับกระทรวงการต่างประเทศ มาตรการซีแอลส่งผลให้สหรัฐฯและสหภาพยุโรปแสดงความไม่พอใจอย่างเปิดเผย ในฐานะกระทรวงที่มุ่งเน้นการสร้างความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์กับประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศมหาอำนาจ กระทรวงการต่างประเทศย่อมได้รับผลกระทบจากการถูกโจมตีจากประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำเหล่านี้ ภารกิจที่สำคัญของกระทรวงนี้จึงอยู่ที่การอธิบายและทำความเข้าใจกับประเทศมหาอำนาจถึงความจำเป็นในการประกาศใช้ซีแอลของไทย รวมถึงมาตรการชดเชยให้แก่บรรษัทข้ามชาติ ภายหลังจากที่มีการประกาศซีแอล ในอีกด้านหนึ่ง ท่าทีของกระทรวงต่างประเทศย่อมส่งผลกระทบต่อมุมมองของประเทศในกลุ่มกำลังพัฒนาที่มีต่อไทย หากกระทรวงฯ คัดค้านการประกาศซีแอลประเทศกำลังพัฒนา เช่น อินเดีย บราซิล หรือประเทศในกลุ่มแอฟริกา ย่อมตั้งข้อสงสัยถึงจุดยืนของประเทศไทยต่อการใช้ข้อยืดหยุ่นที่องค์การการค้าโลกได้เปิดโอกาสไว้ให้ แต่หากกระทรวงฯ สนับสนุนการประกาศซีแอล ประเทศอุตสาหกรรมซึ่งเป็นเจ้าของสิทธิบัตรจำนวนมากย่อมแสดงความไม่พอใจ และอาจส่งผลกระทบต่อการทำงานของกระทรวงพาณิชย์ ซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากการค้า

อีกกระทรวงหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องได้แก่ กระทรวงการคลัง กล่าวคือ ในช่วงที่มีการประกาศซีแอล ข้อโต้แย้งที่สำคัญประการหนึ่งคือ แม้ว่าซีแอลเป็นมาตรการที่ดีและช่วยให้ประชาชนสามารถเข้าถึงยาได้มากขึ้น แต่หากประเทศไทยสูญเสียรายได้จากการค้าระหว่างประเทศ รัฐบาลควรมุ่งเน้นการทำการกำไรจากการค้ากับประเทศสหรัฐฯและสหภาพยุโรป และนำงบประมาณที่ได้มาอุดหนุนในการชื้อยาแทน กระทรวงการคลังในฐานะหน่วยงานที่ทำหน้าที่จัดสรรงบประมาณไปยังกระทรวงต่างๆ จึงควรมีบทบาทในการตัดสินใจ หากการบริหารภาษีสามารถทำได้อย่างเกิดประโยชน์สูงสุด กระทรวงฯ ย่อมได้รับการสนับสนุนจากประชาชน และส่งผลต่อภาพลักษณ์ของรัฐบาลโดยรวมได้ กระทรวงการคลังจึงต้องให้ความสำคัญกับการศึกษาถึงผลกระทบของซีแอลที่มีต่อการค้า การเข้าถึงยาของประชาชน รวมถึงมูลค่าของยาแต่ละประเภทที่อาจเพิ่มขึ้นในอนาคตหากมีการประกาศหรือไม่มีการประกาศซีแอลต่อยาประเภทนั้นๆ

ดังนั้น แม้ว่ามาตรการซีแอลเป็นมาตรการเล็กๆ ในสายตาผู้นำบางกลุ่ม แต่กลับเป็นมาตรการที่ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างการบริหารของประเทศอย่างมีนัยสำคัญ ประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาต่อไปคือ ในช่วงก่อนการประกาศซีแอล ในช่วงการประกาศซีแอล และในช่วงหลังประกาศซีแอล กระทรวงต่างๆ เหล่านี้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างไร มุมมองหรือท่าทีของกระทรวงเหล่านี้มีผลต่อการประกาศซีแอลหรือไม่ ทั้งในแง่ของบรรยากาศ ความคิดเห็น การวางยุทธศาสตร์ หรือแนวทางกำหนดนโยบายของรัฐบาล

ประเด็นที่สอง “รัฐ” ควรมีบทบาทในการสนับสนุนการเข้าถึงยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ตามหลักสิทธิมนุษยชน หรือควรมุ่งการสร้างกำไรจากการค้าเพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจให้แก่ประชาชนทั่วประเทศ คำถามนี้ส่งผลอย่าง

มากต่อแนวคิดพื้นฐานของความเป็นรัฐ กล่าวคือ หากรัฐฯ สนับสนุนการเข้าถึงยาของประชาชน ด้วยการประกาศซีแอล ประชาชนที่เหลื่อย่อมมีผลผูกพันในการแบกรับภาระร่วมกับกลุ่มผู้ป่วย เรื่องที่ได้ประโยชน์จากการประกาศซีแอล แต่หากรัฐให้ความสำคัญกับการค้าเพื่อประโยชน์แก่คนทั้งประเทศ กลุ่มผู้ป่วยซึ่งจำเป็นต้องใช้ยาอย่างต่อเนื่องแต่เข้าไม่ถึงยา อาจต้องเสียชีวิตลงในเวลาอันรวดเร็ว หากผู้นำรัฐให้เหตุผลว่า การทำกำไรจากการค้ายอนำมาซื้อยาเพื่อแจกจ่ายแก่ผู้ป่วยได้ ย่อมต้องพิจารณาต่อไปว่า กระบวนการค้าขายไปจนถึงการจัดซื้อยาเพื่อแจกจ่ายสามารถทำได้ทันท่วงทีกับการรักษาชีวิตของประชาชนหรือไม่ แนวคิดสิทธิมนุษยชนควรนำไปใช้ปฏิบัติมากน้อยระดับใดในกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐ

ประเด็นที่สาม แนวคิดพื้นฐานที่มารองรับระบบสิทธิบัตรเป็นแนวคิดในเชิงสร้างสรรค์ นั่นคือ การคุ้มครองสิทธิบัตรทำให้ผู้วิจัยหรือนักประดิษฐ์เกิดความมั่นใจว่า ผลงานของพวกเขาจะไม่ถูกลอกเลียนแบบจากบุคคลอื่น ผลก็คือ พวกเขามั่นใจในการถ่ายทอดเทคโนโลยีให้กับประเทศต่างๆ อันส่งผลต่อการพัฒนาทางอุตสาหกรรมในประเทศผู้รับการถ่ายทอด และสามารถกระตุ้นให้เกิดการพัฒนานวัตกรรมได้ อีกส่วนหนึ่ง การคุ้มครองทำให้ผู้ประดิษฐ์เกิดแรงจูงใจในการค้นคว้าและวิจัยต่อไป อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติ แนวคิดเรื่องการคุ้มครองสิทธิบัตรกลายเป็นส่วนหนึ่งของระบบตลาด ประเทศพัฒนาแล้วได้หาประโยชน์จากการเป็นเจ้าของสิทธิบัตรสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ในเชิงพาณิชย์ พวกเขาได้ประโยชน์จากจุดนี้ในการรักษาการผูกขาดตลาด ทำให้สามารถตั้งราคาได้โดยที่ไม่มีการแข่งขันจากผู้ผลิตรายอื่น เมื่อปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นกับผลิตภัณฑ์ยา ระบบสิทธิบัตรจึงกลายเป็น “มัจจุราช” สำหรับผู้ป่วยและประชาชนที่จำเป็นต้องเข้าถึงยาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในกรณีของสหรัฐฯ และสหภาพยุโรป หากประเทศกำลังพัฒนาประกาศซีแอลต่อยาสำคัญ พวกเขาย่อมสามารถยกเลิกสิทธิพิเศษทางการค้า ทำให้ประเทศเหล่านี้ได้ประโยชน์ในเชิงภาษีจากสินค้าเข้า ในทางตรงกันข้าม หากประเทศกำลังพัฒนา ถ้าเรายอมไม่ทำซีแอล ประเทศอุตสาหกรรมชั้นนำย่อมได้ประโยชน์จากการขายสินค้าได้ เพราะฉะนั้น ในเกมของสิทธิบัตร ประเทศอุตสาหกรรมย่อมได้ประโยชน์ไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนากลับเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ด้วยเหตุนี้ ประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาต่อไปคือ เมื่อประเทศกำลังพัฒนาไม่สามารถปฏิเสธระบบสิทธิบัตรได้ กลุ่มประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาควรมีนโยบายหรือจุดยืนอย่างไร เพื่อให้ได้ประโยชน์จากระบบสิทธิบัตร

ประเด็นที่สี่ แม้ว่าการประกาศซีแอลได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ประชาชนเป็นจำนวนมากยังไม่มีความเข้าใจ และมองว่า การทำซีแอลเป็นการลักลอบใช้ประโยชน์จากยาที่มีสิทธิบัตรในราคาถูก โดยบริษัทยาซึ่งเป็นฝ่ายคิดค้นต้องเสียประโยชน์ นอกจากนี้ มาตรการซีแอลยังอาจบั่นทอนกำลังใจในการพัฒนายา จนอาจส่งผลให้ไม่มีการคิดค้นยาที่มีประสิทธิภาพในอนาคต ประเด็นที่ควรศึกษาต่อไปคือ กระบวนการในการต่อสู้ทางความคิดระหว่างบริษัทยาข้ามชาติในด้านหนึ่ง และภาคประชาสังคมในอีกด้านหนึ่งควรดำเนินไปอย่างไร ข้อเท็จจริงใน

การทำซีแอลและผลกระทบควรได้รับการเผยแพร่ทางสื่อของรัฐอย่างเป็นทางการเพื่อให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

ประเด็นที่ห้า ในอนาคต การประกาศซีแอลจะสามารถเกิดขึ้นได้หรือไม่ ทั้งที่ได้มีการศึกษาแล้วว่า การประกาศซีแอลสามารถทำให้ประชาชนเข้าถึงยาได้กว่า 80,000 ราย เนื้อหาในบทที่แปดได้ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มสถานการณ์ของการประกาศซีแอลหลังจากได้ประกาศไปแล้ว ในเบื้องต้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้พบว่า เมื่อมีการประกาศซีแอลเสร็จสิ้นเป็นช่วงที่รัฐบาลสุรยุทธ์ห่มดวงระในเวลาไล่เลี่ยกัน การขึ้นมาของรัฐมนตรีไชยาได้ทำให้เกิดกระแสต่อต้านจากการที่เขาประกาศทบทวนการทำซีแอล เขาจึงต้องปรับเปลี่ยนด้วยยุทธศาสตร์ต่างๆ เช่น การกลับล้าว่าจะเดินหน้าซีแอล หรือการซื้อเครื่องฉายรังสีแจกจ่าย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ทำที่นี้ไม่พอเพียง ทำให้เมื่อถึงยุคของเฉลิม เขาจึงบอกว่าจะเดินหน้าประกาศซีแอลเพิ่มเติม ปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นมรดกให้กับชั่วอำนาจใหม่ หลังการยุบพรรคพลังประชาชน และเกิดการย้ายชั่วคราวการเมืองจนนำมาสู่การขึ้นมาของประชาธิปัตย์ ถึงตรงนี้ ชั่วใหม่ได้เรียนรู้ว่า มาตรการซีแอลสามารถช่วยลดความไม่พอใจในสังคมได้ จุรินทร์จึงประกาศเดินหน้าซีแอลต่อทันที หลังจากที่ผ่านวิกฤติการเมืองในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2553 บทพิสูจน์สำหรับประชาธิปัตย์คือการต่ออายุซีแอล ประเด็นที่ควรได้รับการศึกษาต่อไปคือ โครงสร้างทางการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง จะสามารถเปิดโอกาสให้กลุ่มหัวก้าวหน้าในกระทรวงสาธารณสุขสามารถสอดแทรกขึ้นไปสู่กระบวนการกำหนดนโยบายได้หรือไม่ หรือภาคประชาสังคมจะมีบทบาทในการเดินหน้าผลักดันให้เกิดการประกาศซีแอลต่อไปได้อย่างไร

และประเด็นสุดท้าย ในการศึกษากรณีการประกาศซีแอลในไทยในฐานะกรณีศึกษาของการศึกษาแนวทางเศรษฐศาสตร์การเมืองของทรัพย์สินทางปัญญา วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้กรอบแนวคิดของโพลานยีมาสร้างตัวแบบการวิเคราะห์ซึ่งเป็นด้านหนึ่งของเศรษฐศาสตร์การเมือง ผลจากการวิเคราะห์ได้นำมาสู่ข้อค้นพบที่สำคัญในเรื่องพลังตลาด และการต่อต้านจากพลังปกป้องสังคม ที่นำมาสู่การประกาศซีแอล ประเด็นเหล่านี้ได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ทั้งต่อการสร้างคำอธิบายการประกาศซีแอลที่มีอยู่จำนวนหนึ่ง และต่อการเปิดประเด็นในการศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมืองให้มากขึ้น ประเด็นที่ควรมีการศึกษาต่อไปคือ หากใช้กรอบด้านอื่นของเศรษฐศาสตร์การเมือง เช่น สำนักนีโอคลาสสิก สำนักมาร์กซิสต์ หรือสำนักนีโอมาร์กซิสต์ มาศึกษาทรัพย์สินทางปัญญา และกรณีการประกาศใช้สิทธิตามสิทธิบัตรในไทยแล้ว คำอธิบายที่เกิดขึ้นจะปรากฏในลักษณะใด ในแง่การศึกษาทรัพย์สินทางปัญญาจึงสามารถเป็นพื้นที่ใหม่ที่สร้างคุณภาพได้อย่างมหาศาลต่อวงการศึกษาศรษฐศาสตร์การเมืองต่อไป

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

กรรณิการ์ กิจติเวชกุล. 2548. สิทธิบัตรยา: ยาใจคนรวย. กรุงเทพฯ: กลุ่มศึกษาปัญหาทยา.

กรรณิการ์ กิจติเวชกุล. 2549. “สรุปย่องานสัมมนา “สร้างการค้าที่เป็นธรรมและ
รับผิดชอบต่อจากบทเรียนเอฟทีเอของสหรัฐ?””. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://ftawatch.org/node/17980> [25 ตุลาคม 2550].

กรรณิการ์ กิจติเวชกุล และอวยพร แต่ชุตระกุล. 2550. อีกก้าวที่กล้า...ของหมอซีม่าแกลบ:

นายแพทย์มงคล ณ สงขลากับการทำ CL ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: เป้นไท พับ
ลิชชิง.

กรุงเทพธุรกิจ. 2541ก, 15 ก.ย. “ทูลกระหม่อมฯ.ทางสองแพร่งรัฐบาล”. หน้า 2.

กรุงเทพธุรกิจ. 2541ข, 15 ก.ย. “ประชามติขั้วบรมต.”. หน้า 2.

กรุงเทพธุรกิจ. 2548. “ผู้ป่วยเอดส์เจอวิกฤติขาดยาต้านเอฟาไวเรนซ์”. ฉบับวันที่
29 มกราคม.

กรุงเทพธุรกิจ. 2549, 13 ม.ค. “สรุปผลการเจรจาเอฟทีเอไทย-สหรัฐรอบที่6 ที่จ.

เชียงใหม่”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.bangkokbiznews.com/2006/01/13/
WW10_WW10_news.php?newsid=7254](http://www.bangkokbiznews.com/2006/01/13/WW10_WW10_news.php?newsid=7254) [14 มกราคม 2549].

กรุงเทพธุรกิจ. 2550, 11 พ.ค. “สธ.โต้บริษัทยาบิตเบือนข้อมูลซีแอล”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_
content&task=view&id=294&Itemid=60](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=294&Itemid=60) [25 มกราคม 2553].

กรุงเทพธุรกิจ. 2550, 20 พ.ค. “3 สถาบันฯเปิดวิจัย"ดื้อยาเอดส์" โต้"ยูเอสเอ ฟอรั อิน

โนเวชั่น" บิตเบือน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/old/
cms/index.php?option=com_content&task=view&id=296&Itemid=60](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=296&Itemid=60)
[20 กุมภาพันธ์ 2553].

กรุงเทพธุรกิจ. 2550, 23 พ.ค. “สหรัฐบีบบิลิกซีแอล สธ.รับเจรจา “ไร้ผล” ”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_
content&task=view&id=327&Itemid=38](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=327&Itemid=38) [23 กุมภาพันธ์ 2553].

กรุงเทพธุรกิจ. 2550, 25 ก.ย. “ “หมอมงคล” ยันประกาศซีแอลเพิ่ม 4 รายการ”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_
content&task=view&id=610&Itemid=60](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=610&Itemid=60) [30 มกราคม 2553].

กรุงเทพธุรกิจ. 2551, 9 ก.พ. “ “ไชยา” บัดเลิกซีแอลยา-แคทบทวน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

[http://elib.fda.moph.go.th/library/default.asp?page2=subdetail&id_L1=27&id_L2=1
7889&id_L3=1854](http://elib.fda.moph.go.th/library/default.asp?page2=subdetail&id_L1=27&id_L2=17889&id_L3=1854) [30 มกราคม 2553].

กรุงเทพธุรกิจ. 2551, 5 มี.ค. “ตั้งกก.สอบซ้ำ “หมอดีวิวัฒน์” ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=878&Itemid=60 [28 มกราคม 2553].

กรุงเทพฯธุรกิจ. 2551, 6 มี.ค. “อียูขู่ฟ้องดับบลิวทีโอไทยทำซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=873&Itemid=38 [30 มกราคม 2553].

กรุงเทพฯธุรกิจ. 2551, 8 มี.ค. “ไชยงัดข้อมูลซีแอลยามะเร็งไร้ประโยชน์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=864&Itemid=60 [3 กุมภาพันธ์ 2553].

กรุงเทพฯธุรกิจ. 2551, 12 มี.ค. “อภ.ลุยชื้อยามะเร็งหลัง “ไชยา” ยอมทำซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=845&Itemid=38 [3 กุมภาพันธ์ 2553].

กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2546, 13 ต.ค. “แถลงการณ์เปิดเผยแนวโน้มของข้อตกลงเขตการค้าเสรีไทย-อเมริกา ผลประโยชน์ของประเทศที่ต้องหยิบยื่นให้บริษัทข้ามชาติ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.thaingo.org/cgi-bin/content/content3/show.pl?0225> [20 ตุลาคม 2546].

กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2548. “จับตาการเจรจา FTA ไทย – สหรัฐอเมริกา รอบที่ 3”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=18&s_id=2&d_id=2 [12 มิถุนายน 2552].

กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2548, 8 เม.ย. “แถลงการณ์จากกลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน กรณีผลการเจรจาเอฟทีเอไทย-สหรัฐอเมริกา รอบ 3”. กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน.

กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2549. “เอฟทีเออีวอร์ทซ์เปิดเผยข้อเสนอและผลการวิเคราะห์เรื่องสิทธิบัตรเอฟทีเอไทย-สหรัฐฯ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=3&s_id=10&d_id=10 [23 กุมภาพันธ์ 2549].

กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2550ก. “แถลงการณ์อย่ายอมให้สหรัฐฯทำให้เกิดวงจรอุบาทว์ไปตลอดชาติ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=11&s_id=85&d_id=85 [12 มิถุนายน 2552].

กลุ่มศึกษาข้อตกลงการค้าเสรีภาคประชาชน. 2550, 20 พ.ค. “หมอมงคลแจहारือซีแอลเหลว! ก.พาณิชย์มะกันเล่นบหนายหน้าบ.ยา – วุฒิชเดโมแครตหนุนไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=44&s_id=25&d_id=25 [12 มิถุนายน 2552].

เกียรติ สิทธิอมร. 2547. เมื่อเอฟทีเอไล่ล่าคุณ...คำตอบของ 20 คำถามที่คุณควรรู้. กรุงเทพฯ: ออฟเซ็ท.

- เกียรติพงษ์ เรื่องสุวรรณ. 2539. **“ปัญหาความขัดแย้งทางการค้าระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา: ศึกษากรณีทรัพย์สินทางปัญญา”**. ปรินญาจารย์ศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กัญนิกา ร้อยสา. พยาบาลระดับปฏิบัติการภาคเอกชนโรงพยาบาลกรุงเทพระยอง. **สัมภาษณ์**. 23 เมษายน 2553.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. 2548. **ขับเคลื่อนวาระสุขภาพไทย: ประชาสังคมกับการปฏิรูประบบสุขภาพ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สร้างสื่อ.
- ข่าวสด. 2550, 16 พ.ค. **“หมอมงคล” เล็งทำซีแอลยามะเร็ง**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=281&Itemid=60 [27 มกราคม 2553].
- ข่าวสด. 2550, 27 มิ.ย. **“เตรียมซีแอลยามะเร็ง”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=430&Itemid=38 [26 มกราคม 2553].
- ข่าวสด. 2551, 13 มี.ค. **“พาณิชย์หนุนซีแอลเร่งแจ้งเหตุผลตปท.”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=893&Itemid=60 [27 มกราคม 2553].
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ. 2550. **“แถลงการณ์คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ: กรณีมาตรการบังคับใช้สิทธิต่อยาของประเทศไทยและการกีดกันจากสหรัฐอเมริกา”**. วันที่ 18 พฤษภาคม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.measwatch.org/autopage/download.php?id=157> [12 มิถุนายน 2552].
- คมชัดลึก. 2551, 13 ก.พ. **“หมอไชยา” คาด 30 มี.ค. ได้ข้อสรุปซีแอล**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1413&type=2 [20 กุมภาพันธ์ 2553].
- คมชัดลึก. 2551, 27 ก.พ. **“แพทย์ชนบทเตรียมเคลื่อนจุดได้เข้า สธ. ประท้วง “ไชยา” ศุกร์ 29 ก.พ.นี้”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1011&Itemid=1 [30 สิงหาคม 2551].
- คมชัดลึก. 2551, 5 มี.ค. **“สก๊อปพิเศษ...32 ปี “นพ.ศิริวัฒน์ ทิพย์ธราดล” สองมือต่อกรนักการเมือง”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=876&Itemid=60 [15 สิงหาคม 2552].
- คมชัดลึก. 2551, 6 มี.ค. **“อัยจ้องฟ้อง “องค์การค้าโลก” ซีไทยทำซีแอลยาไม่โปร่งใส”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=872&Itemid=38 [25 สิงหาคม 2552].
- คมชัดลึก. 2551, 11 มี.ค. **“ไชยา” กลับล่าเดินหน้าซีแอลยารักษา มะเร็ง 4 ตัว”**.

- [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=851&Itemid=60 [25 สิงหาคม 2552].
- คมชัดลึก. 2551, 14 มี.ค. “เอฟทีเอวอช ยื่นบัวแก้วร่วมแก้ก.ม.”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=896&Itemid=38 [30 มกราคม 2553].
- คอร์ปอเรต ไทยแลนด์ (Corporate Thailand). 2545. “ลอคคราบทุนนิยม”. 65 6(มกราคม): 33-62.
- โครงการประเมินเทคโนโลยีและนโยบายด้านสุขภาพ. 2552. การประเมินผลกระทบจากมาตรการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยาในประเทศไทย ระหว่างปี 2549-2551. นนทบุรี: กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข.
- โครงการศึกษาระบบทรัพย์สินทางปัญญา. 2534. “ไทยแก้ไขพรบ.สิทธิบัตรเพื่อใคร?”. เอกสารประกอบการสัมมนาโต๊ะกลม หัวข้อ “301 (พิเศษ): ทางออกของกลุ่มประเทศพีเอฟซี” จัดโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการศึกษาระบบทรัพย์สินทางปัญญา, กลุ่มศึกษาปัญหาฯ, และคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อสาธารณสุขมูลฐาน. วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2534, เวลา 13.00-16.30 น. ณ ห้องประชุม 101 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จอห์น อิงภากรณ์. กรรมการนโยบายองค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย ด้านประชาสัมพันธ์ และผู้ก่อตั้งมูลนิธิเข้าถึงเอดส์. สัมภาษณ์. 9 มกราคม 2552.
- จิราพร ลิ้มปานานนท์. 2547. “ข้อตกลงการค้าเสรี ไทย-สหรัฐอเมริกาการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญากับผลกระทบต่อระบบยาและระบบสุขภาพของประเทศไทย”. กรรมการ กิติเวชกุล, บก. **ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- จิราพร ลิ้มปานานนท์. 2548ก. “ผู้ติดเชื้อวิกฤติหนักขาดยาเอฟาไวเรนซ์: รัฐบาลทำอะไรอยู่?”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=11&s_id=14&d_id=14&page=1 [12 มิถุนายน 2552].
- จิราพร ลิ้มปานานนท์. 2548ข. “ปัญหาการเจรจา FTA ไทย-สหรัฐฯ: ควรเอาเรื่องยาออกจากการเจรจาเอฟทีเอ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9667.html> [20 กรกฎาคม 2553].
- จิราพร ลิ้มปานานนท์. 2549. “ข้อเรียกร้องของสหรัฐฯในการเจรจาเอฟทีเอในบทบาทด้วยสิทธิบัตร: เลวร้ายกว่าที่คิด”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=3&s_id=11&d_id=11 [12 มิถุนายน 2552].
- จิราพร ลิ้มปานานนท์. ม.ป.ป. “ตัดวงจรอุปาทัวแห่งความกลัวและกับดักทาส: กรณีซีแอลไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=11&s_id=87&d_id=88 [12 มิถุนายน 2552].

- จักรกฤษณ์ ควรพจน์. 2547. “ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ไทย-สหรัฐ-อเมริกา ปัญหาว่าด้วย ‘ทริปส์ ผนวก’”. **ข้อตกลงเขตการค้าเสรีไทย-สหรัฐอเมริกา: ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย**. นนทบุรี: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- จักรกฤษณ์ ควรพจน์. 2548. **ระบบทรัพย์สินทางปัญญาภายใต้ FTAs**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จักรกฤษณ์ ควรพจน์. 2550ก. “มาตรการบังคับใช้สิทธิกับปัญหาการเข้าถึงยา: **ข้อพิจารณาด้านกฎหมายและความตกลงระหว่างประเทศ**”. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จักรกฤษณ์ ควรพจน์. 2550ข. “สิทธิบัตรยา กับ มาตรการบังคับใช้สิทธิ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=17&s_id=43&d_id=43&page=1 [12 มิถุนายน 2550].
- จักรชัย โฉมทองดี. 2547. “รู้เขารู้เรา บทเรียนการทำเอฟทีเอ FTA กับสหรัฐอเมริกา”. กรรมการ กิติเวชกุล, บก. **ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- จักรี ไชยพินิจ. 2550. “เสรีนิยมใหม่ เอฟทีเอ และทรัพย์สินทางปัญญา: สหรัฐอเมริกากับการผูกขาดยาในตลาดโลก”. **การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ แห่งชาติ ครั้งที่ 8 (พ.ศ.2550)**. 13-14 ธันวาคม. คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, และคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ศูนย์การประชุมนานาชาติไบเทค บางนา, กรุงเทพฯ.
- จับเงินชนทอง, รายการ. 2551. สถานีโมเดิร์นไนน์ทีวี. วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2551. เวลา 9.00-9.30 น.
- ใจ อึ้งภากรณ์, และคณะ. 2549. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประชาธิปไตยแรงงาน
- ฐานเศรษฐกิจ. 2550, 20 พ.ค. “ไม่เชื่อว่าสหรัฐจะกล้าขึ้นบัญชี PFC ไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=308&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- ฐานเศรษฐกิจ. 2550, 22 พ.ค. “ทรัพย์สินทางปัญญาเรื่องยากกับปัญหาการค้าไทย-สหรัฐ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=307&Itemid=38 [26 มกราคม 2553].
- ฐานเศรษฐกิจ. 2551, 25 พ.ค. “ฟาร์มมาเลือดเย็นชงยูเอสทีอาร์ ขึ้นบัญชี “พีเอฟซี” บีบคนไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=27&s_id=1788&d_id=1785 [26 มกราคม 2553].
- ณัชพล พชรมณีปกรณ์. 2549. “การต่อสู้ระหว่างบริษัทข้ามชาติกับประเทศกำลังพัฒนา:

ศึกษากรณีราคาขายรักษาโรคเอดส์”. สารนิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ (ภาคนอกเวลาราชการ), ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เดลินิวส์. 2550, 20 พ.ค. “เชิญ “ราฟ บอยซ์” จับเข้าคุยปัญหาซีแอล”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=286&Itemid=60 [30 มกราคม 2553].

ทวีธาป ตันติวงษ์, นายแพทย์. ผู้อำนวยการด้านภาคีระบบสาธารณสุขแห่งสมาคมวิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์ (Director in Health System Partnership of PReMA). สัมภาษณ์. 19 สิงหาคม 2553.

ไทยโพสต์. 2551, 9 ก.พ. “มีอบผู้ป่วยต้านแก๊สแอลกอฮอล์ ‘ไชยา’ เลิกบ.ยา”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ftawatch.org/node/12757> [30 มกราคม 2553].

ไทยโพสต์. 2551, 7 เม.ย. “ ‘ไชยา’ เมินไขก๊อคุยออกกัตั้งใหม่”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=939&Itemid=38 [30 มกราคม 2553].

ไทยรัฐ. 2550, 18 พ.ค. “ศึกษา-อย่าลุยเดี่ยว”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=291&Itemid=38 [26 มกราคม 2553].

ไทยรัฐออนไลน์. 2551, 10 มี.ค. “แค่ซีแอลไม่พอ แพทย์ชนบทจี้คืนเก้าอี้ ‘หมอศิริวัฒน์’ ”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=576&type=2 [26 มกราคม 2553].

นวลน้อย ตรีรัตน์ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ. 2545. การต่อต้านทุจริตยาภาคประชาชน.

กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, คณะเศรษฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แนวหน้า. 2550, 16 พ.ค. “ยันสหรัฐฯไร้ส่วนเกี่ยวข้องกับ ‘บ.ยา’ โจมตีไทย”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=285&Itemid=60 [30 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2550, 23 พ.ค. “มกคลย้าซีแอลถูกอัดพาดิชย์มะกันเป็นนายหน้าค้ายา”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1339&type=2 [30 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2550, 25 พ.ค. “WHO ฉีกหน้าสหรัฐฯ! รับรองไทยประกาศใช้ “ซีแอล” ”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1330&type=2 [30 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2550, 26 พ.ค. “อก.ฟ้องบริษัทมะกันเรียกค่าเสียหายพันล.ชื่อโฆษณาโจมตีไทย

กล่าวหาขายต้านเอดส์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.consumerthai.org/old/>

cms/index.php?option=com_content&task=view&id=336&Itemid=60

[26 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2551, 9 มี.ค. “สสร.ชี้ช่องฝ่ายค้านลงชื่อยื่นศาลรธน.ขอปลดไชยา “อภิสิทธิ์”

จะอย่าบีบขรก.” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/](http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=595&type=2)

news_detail.php?id=595&type=2 [26 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2551, 10 มี.ค. “หมอชนบททำไชยาแฉซีแอล-แดงขรก.ผ่านทีวีแบบลูกผู้ชายง

หนุนรังสีต้านมะเร็ง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/](http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=302&type=2)

news_detail.php?id=302&type=2 [26 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2551, 12 มี.ค. “องค์การเภสัชชี้ห้ามปลดปร.-ผอ. ไชยาสู่อวเอาแน่ โวสร.

นับล้านหนุน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=886&Itemid=60)

old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=886&Itemid=60

[28 มกราคม 2553].

แนวหน้า. 2551, 17 เม.ย. “ปั้นไทยศูนย์กลางการวิจัย-ผลิตยา ทำเงินเข้าประเทศปีละ 3

แสนล.” [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1011&Itemid=86)

old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1011&Itemid=86

[30 มกราคม 2553].

บัณฑิต เศรษฐศิริโรจน์. 2548. “ผลกระทบของการเปิดเสรีการค้าและบริการ”. นโยบาย

สาธารณะ FTA: กัดกัดหรือโอกาสทางการค้าของไทย. กรุงเทพฯ:

เป็นไทพับลิชชิง.

ปกรณ์ อมรเลิศวิทย์, เกสัชกร. เจ้าของร้านขายยาป็นยา, อำเภอเมือง, จังหวัดระยอง และอดีต

เภสัชกรประจำโรงพยาบาลกรุงเทพระยอง. สัมภาษณ์. 23 เมษายน 2553.

ประชาชาติธุรกิจ. 2550ก., 7 พ.ค. “เปิดเจรจาเจ้าของสิทธิบัตรยา 14 พค. สธ.แฉงใช้ “CL”

หวังให้คนไทยเข้าถึงยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=60)

old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=63&Itemid=60

[25 มกราคม 2553].

ประชาชาติธุรกิจ. 2550ข., 7 พ.ค. “หวังสหรัฐฯสอดใส่แผนปฏิบัติการ บีบไทยเพิ่ม

คุ้มครองสิทธิบัตรยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=38)

old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=61&Itemid=38

[25 มกราคม 2553].

ประชาชาติธุรกิจ. 2550ค., 7 พ.ค. “ “Plan of Action” เครื่องมือสหรัฐ บีบไทยแก้ กม.

ทรัพย์สินทางปัญญา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.consumerthai.org/old/](http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=62&Itemid=38)

cms/index.php?option=com_content&task=view&id=62&Itemid=38

[25 มกราคม 2553].

ประชาชาติธุรกิจ. 2551, 7 ก.พ. “ปิดฉากคณะกรรมการซีแอลยาชุด “หมอวิชัย” พรีเม่าขอ

- พืงนโยบายรวมว.สาธารณสุขคนใหม่”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=20&s_id=691&d_id=691
 [27 มกราคม 2553].
- ประชาชาติธุรกิจ. 2551, 25 ก.พ. “อียูซีเรียสสั่งทูตจับตาด้านนโยบายซีแอลยาของรัฐบาลไทย”.
 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=27&s_id=1791&d_id=1788 [27 มกราคม 2553].
- ประชาชาติธุรกิจ. 2551, 3 มี.ค. “CL-การค้า-สุขภาพ ถึงเวลาพัฒนาอุตสาหกรรม ลดการนำเข้า”.
 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=883&Itemid=60 [30 มกราคม 2553].
- ประชาไท. 2551, 29 ก.พ. “รายงาน: Inside US Trade สำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯไม่ได้เตรียมการฟ้องไทยทำ CL”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.ftawatch.org/node/12944> [27 มกราคม 2553].
- ประชาไท. 2551, 14 มี.ค. “ล่าหมิ่นชื่อเสนอ ก.ม.การทำเอฟทีเอฉบับประชาชน ด้าน ‘บัวแก้ว’ ไม่สนคำร้องเปิดร่างฉบับกระทรวง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.ftawatch.org/node/12998> [16 มีนาคม 2551].
- ประชาไท. 2551, 1 เม.ย. “คนภาคใต้ร่วมถอดถอน ‘ไชยา’ เชื่อไม่จริงใจ เดินหน้าซีแอลยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.prachatai.com/journal/2008/04/16262>
 [7 เมษายน 2551].
- ประชาไท. 2551, 3 เม.ย. “เอฟทีเอวีอีทซ์ เรียกร้องตั้ง กมธ.แก้รัฐธรรมนูญ หวั่นแปลงโฉม.190 จุบจับทำเอฟทีเอ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.prachatai.com/journal/2008/04/16278> [7 เมษายน 2551].
- ประชาไท. 2551, 4 เม.ย. “นักวิชาการเทศน์ไทย ทำ ‘ซีแอล’ ควบ ‘ลงทุน R&D’ ”.
 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.oknation.net/blog/thammanamai/2008/04/04/entry-4> [7 เมษายน 2551].
- ประชาไท. 2551, 7 เม.ย. “เมื่อยถือหุ้นเกิน 5% ‘แพทย์ชนบท’ จีรว.สธ.โชว์สปิริตลาออก ‘ไชยา’ อ้ากรรณ.ไม่มีบทลงโทษ ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.prachatai.com/journal/2008/04/16323> [23 เมษายน 2551].
- ประชาไท. 2551, 8 เม.ย. “ป.ป.ช.มีมติให้ไชยาพ้นเก้าอี้รว.สธ.วันนี้!!! ”. [ออนไลน์].
 แหล่งที่มา: <http://www.ftawatch.org/node/13268> [23 เมษายน 2551].
- ประชาไท. 2551, 26 เม.ย. “ “ไชยา” เล็งอ้อมบริษัทยา ประเคนเก้าอี้บอร์ดองค์การเภสัช ”.
 [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.prachatai3.info/journal/2008/04/16521>
 [6 พฤษภาคม 2551].
- ประชาไท. 2551, 29 เม.ย. “องค์การ Essential Action ประณาม สำนักผู้แทนการค้าสหรัฐฯ กรณีกล่าวโจมตีประเทศไทยเหตุจากซีแอลยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.ftawatch.org/node/13624> [6 พฤษภาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 3 พ.ค. “องค์การหมอไร้พรมแดนร้องรัฐบาลนาหาประเทศพัฒนาที่
จำเป็นในราคาที่ถูกคนหาซื้อได้”. [ออนไลน์]. [6 พฤษภาคม 2551].

ประชาไท. 2551ก., 22 พ.ค. “ภาคประชาสังคมไทย ปี ‘ไชยา’ เคลียร์คุณสมบัติบอร์ดใหม่
องค์การเภสัชฯ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.ftawatch.org/node/13936> [26 พฤษภาคม 2551].

ประชาไท. 2551ข., 22 พ.ค. “บทความ: ล้างบางองค์การเภสัชกรรม: ธรรมภิบาล หรือ
ต่างตอบแทน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://en.thaingo.org/writer/view.](http://en.thaingo.org/writer/view.php?id=777)

[http://en.thaingo.org/writer/view.](http://en.thaingo.org/writer/view.php?id=777)
[php?id=777](http://en.thaingo.org/writer/view.php?id=777) [26 พฤษภาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 9 มิ.ย. “WHO หนุนไทยแก้ กม.สิทธิบัตรให้ประชาชนเข้าถึงยา”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.prachatai.com/journal/2008/06/16996>

[11 มิถุนายน 2551].

ประชาไท. 2551, 24 มิ.ย. “ศาลรัฐธรรมนูญรับวินิจฉัยคุณสมบัติสมัคร - ไชยา”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ryt9.com/s/iq02/381299> [24 มิถุนายน 2551].

ประชาไท. 2551, 28 มิ.ย. “กรมการยาคองเกรส ดึงผู้แทนการค้าสหรัฐ ไทยมีสิทธิใช้
CL เรียกร้องสร้างสมดุลการค้า-สาธารณสุข”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.ftawatch.org/node/14450> [22 สิงหาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 28 ก.ค. “เอฟทีเอ วอทซ์: การเจรจา WTO บทพิสูจน์อีกครั้งของรัฐบาล
ไทยกับ ม.190”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://midnightuniv.org/forum/index.php?](http://midnightuniv.org/forum/index.php?topic=8784.0)

[topic=8784.0](http://midnightuniv.org/forum/index.php?topic=8784.0) [22 สิงหาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 30 ก.ค. “เครือข่ายเอดส์ออกจดหมายถึงนายภักดิ์ปุณ จี้ให้ผู้ป่วยเอดส์
เข้าถึงการรักษาโดยไม่แบ่งแยก”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.prachatai.com/journal/2008/07/17528> [22 สิงหาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 8 ส.ค. “รัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขคนใหม่เห็นเจรจาลดราคา
ยาไม่ประกาศเพิ่มซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.prachatai.com/](http://www.prachatai.com/journal/2008/08/17643)

[journal/2008/08/17643](http://www.prachatai.com/journal/2008/08/17643) [22 สิงหาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 15 ส.ค. “รัฐฉีด 8 หมื่นล้านเมกะโปรเจกสาธารณสุขลงชุมชน สร้างศูนย์
แพทย์อำเภอ 1 พันแห่ง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: [http://www.prachatai.com/](http://www.prachatai.com/journal/2008/08/17725)

[journal/2008/08/17725](http://www.prachatai.com/journal/2008/08/17725) [22 สิงหาคม 2551].

ประชาไท. 2551, 25 ส.ค. “ผู้เชี่ยวชาญสาธารณสุขทั่วเอเชีย-แปซิฟิกห่วงผลกระทบเอฟที
เอต่อการเข้าถึงยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://www.ftawatch.org/node/14851> [22 สิงหาคม 2551].

ปริญญา เปาทอง. อดีตผู้อำนวยการสมาคมไทยอุตสาหกรรมผลิตยาแผนปัจจุบัน. สัมภาษณ์.

4 สิงหาคม 2553.

ผู้จัดการรายวัน. 2541, 16 ก.ย. “พลังตรวจสอบประชาชนกดดัน ‘รักเกียรติ’ ลาออก”.
หน้า 1 และ 14.

ผู้จัดการรายวัน. 2541, 21 ก.ย. “ ‘กิจสังคม’ คอร์รัปชัน วางเครือข่ายทั่วสธ.แท่งบไม่
เหลือซาก”. หน้า 1-2.

ผู้จัดการรายวัน. 2550, 26 ก.ค. “สปสช.ตั้งทีมเดินหน้าทำ CL-คัดเลือกยาคลุมผู้ป่วย 3
ระบบ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=473&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].

ผู้จัดการรายวัน. 2550, 27 ส.ค. “ ‘หมอมงคล’ แย้มลุยทำ CL เพิ่ม-พุ่งเป้าหมายะเร็งปอด-
เต้านม”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=471&Itemid=60
[26 มกราคม 2553].

ผู้จัดการรายวัน. 2551, 27 ก.พ. “เลขาฯ อัย.ไม่ยอม “ไชยา” ลุยร้อง ก.พ.”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1009&Itemid=1 [30 สิงหาคม 2551].

ผู้จัดการรายวัน. 2551, 22 เม.ย. “ยื่นตีความคุณสมบัติ “ไชยา” แล้ว”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1052&Itemid=86 [30 มกราคม 2553].

ผู้จัดการรายสัปดาห์. 2550, 3 พ.ค. “กลยุทธ์การตลาด: สาธารณสุข VS Abbott ประดาบก็
เลือดเดือด”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=45&Itemid=38
[30 มกราคม 2553].

ผู้จัดการออนไลน์. 2548. “เปิ้ล้าห้อย” ที่คนไทยรอคอยมากกว่า 20 ปี!”. 13 ตุลาคม.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.manager.co.th/QOL/ViewNews.aspx?NewsID=9480000140625> [12 มิถุนายน 2552].

ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 16 พ.ค. “กมธ.ตปท.เชิญทูตสหรัฐฯ ถกปัญหาซีแอล หวั่นทำที่
“หมอมงคล” แข็งกร้าวไป”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=284&Itemid=60
[30 มกราคม 2553].

ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 21 พ.ค. “รัฐบาลไทยพร้อมทำงานหนักมากขึ้น ไม่หวั่นสหรัฐฯ
ขอให้ยุติ CL”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=318&Itemid=60
[26 มกราคม 2553].

ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 22 พ.ค. “ดร.ยงยุทธ เผยถูกสื่อมะกันรุมจวกเรื่องซีแอลยา”.

- [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=316&Itemid=38. 30 มกราคม 2553.
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 23 พ.ค. “**NGO** เอดส์ชาวคนไทยต้าน “แอ็บบอต” เลิกซื้อสินค้าจนกว่าจะมีจิตสำนึก”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=422&Itemid=38 [27 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 1 มิ.ย. “**สธ.** เล็งซื้อยาฉีดใหม่จาก “**เมอร์ก**” พร้อมเดินทางมาตรการวีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=419&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 2 มิ.ย. “**ซัด!** “**เอ็มเอสดี**” ไม่ลดราคายาอีกแน่ รับขอศึกษารายละเอียดก่อน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=418&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 6 มิ.ย. “**ไทยต้องตัดสินใจซื้อยาอูลูเวีย-พลาวิกซ์ ก.ค.นี้ ยินราคาเดิมไม่มีข้อเสนอใหม่**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=414&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 11 มิ.ย. “**NGO** มะกันแฉเองสหรัฐฯใช้ **CL** เพียบ ชี้ไวยไทยเหตุกลัว **ปท.อื่นทำตาม**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=409&Itemid=38 [26 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 10 ส.ค. “**ไฟแนนซ์** เชียลไทมส์ตีข่าว อียูเตือนไทยเรื่อง “**สิทธิบัตรยา**””. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://files.thaiday.com/managergo/pdf/10_08_2550.pdf [12 มิถุนายน 2552].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 5 พ.ย. “**อย.พอใจ** บริษัทขายอมลดราคา พร้อมนัดหารืออีกกลางเดือนนี้”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=658&Itemid=38 [30 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2550, 22 พ.ย. “**อย.ขึ้นทะเบียน** วัคซีนร่ายาสลายลิ่มเลือดหัวใจ-สมอง จาก **2 บริษัท** ยาอินเดีย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=702&Itemid=60 [27 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 31 ม.ค. “**ผู้ป่วย** บัตรทองเฮ “**โนวาร์ตีส**” เสนอให้ยาต้านมะเร็งฟรี

- แลกเปลี่ยนไม่ต้องทำ CL". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.moph.go.th/ops/iprg/iprg_new/include/admin_hotnew/show_hotnew.php?idHot_new=12823 [30 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 11 ก.พ. "เอ็นจีโอ-ผู้ป่วยทั่วโลก ส่ง จม.เปิดผนึกปลุกสำนึก "ไชยา" ". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.measwatch.org/autopage/print.php?t=27&s_id=1712&d_id=1709&page=2 [3 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 18 ก.พ. "สนช.อภิปรายค้านยกเลิกซีแอลยา". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.meechaithailand.com/ver1/?module=1&action=view&type=1&newsid=7794> [3 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 19 ก.พ. " "อีอกแฟม" หนุนไทยทำซีแอลยามะเร็งต่อและขยายครอบคลุมยาอื่น". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.measwatch.org/autopage/print.php?t=27&s_id=1768&d_id=1765&page=1 [30 มกราคม 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 22 ก.พ. " "ไชยา" รัฐมนตรี 3 กระทรวง คง CL แล้ว ลั่นใจเย็น ๆ ไม่ต้องรีบร้อน". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=403&type=2 [21 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 4 มี.ค. "แพทย์ชนบทจวก "ไชยา" โยกย้ายผลิตพลาตเหตุ "หมอชาติรี" ลาออก". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=880&Itemid=38 [21 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 5 มี.ค. "มติเครือข่ายผู้ป่วยยันตั้งโต๊ะไล่ "ไชยา" หน้ากระทรวงเที่ยงพุงนี้!". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.parliament.go.th/news/news_detail.php?prid=125369 [21 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 6 มี.ค. "คนแหล่งซื้อไล่ "ไชยา" เครือข่ายเปิดดาวห์โหลดแบบฟอร์มผ่านเว็บ". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=869&Itemid=60 [21 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 8 มี.ค. " "ไชยา" รุกขอ 2 พันล.ซื้อเครื่องฉายรังสีแจก อ่างหมอรังสีชื้อยาไม่จำเป็น". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=862&Itemid=38 [21 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 9 มี.ค. " "หมอวิชัย" ระบุฉายรังสีไม่เกี่ยวซีแอล ให้ "ไชยา" รอบคอบก่อนถลุง 2 พันล้าน". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=859&Itemid=60 [23 กุมภาพันธ์ 2553].

- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 11 มี.ค. “ “หมอวิชัย” เผยสัญญาถดถู “ไชยา” กลับลำทำซีแอล – อภ.ระบุกำลังจัดซื้อยามะเร็งปอด”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=850&Itemid=60 [23 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 12 มี.ค. “เตรียมผลิตเอฟเฟา-อลูเวีย-พลาวิกซ์ อภ.เชื่อไม่แพงกว่า อินเดีย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=839&Itemid=60 [1 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 13 มี.ค. “ “หมอศิริวัฒน์” จี้ทำลายลักษณะอักษร CL ยามะเร็ง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=892&Itemid=45 [1 กุมภาพันธ์ 2553].
- ผู้จัดการออนไลน์. 2551, 31 มี.ค. “ภาคประชาชนสงขลาประสานเสียงถอดถอน ‘ไชยา’ เชื่อไม่จริงใจเดิหน้า CL”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=919&Itemid=45 [3 กุมภาพันธ์ 2553].
- แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ, และคณะ. ม.ป.ป. “ยุทธศาสตร์เพื่อการเข้าถึงยาของ ภาคประชาสังคม”. สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.
- พงศเทพ วงศ์วัชรไพบลีย์. 2550. “พี่วิชัย...ครูผู้ประเสริฐของผม”. วิชัย ไชควิวัฒน์...พี่ใหญ่ แพทย์ชนบท. กรุงเทพฯ: ทีพีเอ็ม.
- พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 96, ตอนที่ 35, ฉบับพิเศษ. หน้า 1. 16 มีนาคม 2522.
- พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522. ฉบับที่ 2 พ.ศ.2535. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 109, ตอนที่ 34, หน้า 1. 3 เมษายน 2535.
- พระราชบัญญัติสิทธิบัตร พ.ศ.2522. ฉบับที่ 3 พ.ศ.2542. ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 116, ตอนที่ 22ก, หน้า 37. 31 มีนาคม 2542.
- พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศและวิธีพิจารณาคดีทรัพย์สินทางปัญญาและการค้าระหว่างประเทศ พ.ศ.2539. ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 113, ตอนที่ 55ก, หน้า 1. 25 ตุลาคม 2539..
- พาณิชย์, กระทรวง. กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. 2550. “มูลค่าการส่งออก การนำเข้า และดุลการค้าของไทย (จำแนกประเทศ)”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www2.ops3.moc.go.th/thtrade/country_trade/# [9 สิงหาคม 2553].
- พาณิชย์, กระทรวง. กรมเจรจาการค้าระหว่างประเทศ. 2553. “ข้อมูลความสัมพันธ์ทางการค้ากับประเทศสหรัฐอเมริกา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.dtn.go.th/vtl_upload_file//1268369498234/US-Internet_22Feb10.pdf [28 มิถุนายน 2553].

- พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา. 2553ก. “ประวัติกรมทรัพย์สินทางปัญญา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ipthailand.go.th/ipthailand/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=17&id=104&Itemid=183 [5 สิงหาคม 2553].
- พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา. 2553ข. “งบประมาณและรายได้”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ipthailand.go.th/ipthailand/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=17&id=661&Itemid=549 [5 สิงหาคม 2553].
- พาณิชย์, กระทรวง. กรมทรัพย์สินทางปัญญา. 2553ค. “วิสัยทัศน์ พันธกิจ ยุทธศาสตร์ ของ กรมฯ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ipthailand.go.th/ipthailand/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=17&id=111&Itemid=187 [5 สิงหาคม 2553].
- พรีม่า. 2551. “สร้างสรรค์นวัตกรรม ด้วยทรัพย์สินทางปัญญา”. กรุงเทพฯ: การพิมพ์เทียนทอง.
- พรีม่า. 2552ก. “ปรัชญาของ PReMA”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.prema.or.th/about_history.php?menu=2&type=1 [3 มีนาคม 2553].
- พรีม่า. 2552ข. “หน้าที่และความรับผิดชอบของสมาคมพรีม่า”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.prema.or.th/about_history.php?menu=2&type=2 [3 มีนาคม 2553].
- พรีม่า. 2552ค. “ประวัติความเป็นมาของสมาคมผู้วิจัยและผลิตเภสัชภัณฑ์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.prema.or.th/about_history.php?menu=2&type=3 [3 มีนาคม 2553].
- พรีม่า. 2552ง. “สมาชิกของ PReMA”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.prema.or.th/member_profile.php?menu=2&key=All [3 มีนาคม 2553].
- พรีม่า. 2552จ. “คณะกรรมการและพนักงานของพรีม่า”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.prema.or.th/committees.php?menu=2&type=5> [3 มีนาคม 2553].
- โพสต์ทูเดย์. 2549, 17 ต.ค. “ซ่าแหละกระทรวงหมอ สงคราม ‘เบญจก๊ก’”. หน้า A6.
- โพสต์ทูเดย์. 2551, 9 ก.พ. “ชี้ช่องทบทวนซีแอลยา เลี้ยงสหรัฐฯจ้องเล่นงาน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1191&type=2 [30 มกราคม 2553].
- โพสต์ทูเดย์. 2551, 11 ก.พ. “พรีม่าอื้อนรบ.สมัครล้มซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1201&type=2 [30 มกราคม 2553].
- โพสต์ทูเดย์. 2551, 4 มี.ค. “หมอชังการเมืองทิ้งเก้าอี้เลขาอย.”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1018&Itemid=0 [3 กุมภาพันธ์ 2553].

โพสท์ทูเดย์. 2551, 19 พ.ย. “ ‘เจลิม’ ทำซีแอลยาเพิ่ม”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1231&type=2

[20 กุมภาพันธ์ 2553].

มนตรี ดนัยดุขฎิฎกุล, นายแพทย์. เจ้าของคลินิกบ้านหมอมมนตรี, อำเภอปลวกแดง, จังหวัดระยอง. **สัมภาษณ์**. 23 เมษายน 2553.

มอยนิฮาน, เรย์, และอลัน แคสเชิลส์. 2550. วิชัฎ โชควิวัฒน และคณะ, แปล. **อุบายขายโรค**.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.

มุกิตา เชื้อชัฎ. 2551. **สิทธิ (ชีวิต) เหนือสิทธิบัตรยา : ซีแอลของคนไทย**. กรุงเทพฯ :

แผนงานคัฎครองผู้บริโภคด้านสุขภาพ.

มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. 2550, 20 พ.ค. “ ‘หมอมงคล’ แจงใช้สิทธิเหนือสิทธิบัตรยาเพิ่ม ได้

สหรัฐัฐบิตเบือน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=279&Itemid=60

[25 มกราคม 2553].

มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. 2551, 22 ก.พ. “ ‘นักกิจกรรมด้านสาธารณสุขอเมริกันส่งจดหมายถึง

ไชยา-นายกข อย่าฟังคำขู้อุตสาหกรรมยา ต้องเดินหน้าซีแอล”. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=973&Itemid=0 [30 มกราคม 2553].

มูลนิธิเพื่อผู้บริโภค. 2551, 24 พ.ย. “ ‘ร.ต.อ.เจลิม เตรียมเจรจาขอลดภาษียาราคาแพง”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1623&Itemid=60 [20 กุมภาพันธ์ 2553].

มติชน. 2541, 2 ก.ย. “ ‘เรียนรู้อะไรจากกรณีชื้อยาแพงในสาธารณสุข” . หน้า 6.

มติชน. 2541, 9 ก.ย. “ ‘มองบทบาท รักเกียรติ สุขธนะ บทบาท “รัฐมนตรี” สาธารณสุข

เป็นบทบาทในลักษณะ “ส่วนตัว” หรือว่า “ตัวแทน” ของ “กิจสังคม” ” . หน้า 3.

มติชน. 2541, 12 ก.ย. “ ‘หมอเสม’ หลังน้ำตา รันทด ‘สธ.ฉาว’ ”. หน้า 20.

มติชน. 2541, 14 ก.ย. “ ‘ล่าชื้อ 5 หมื่นขับรัฐมนตรี” . หน้า 2.

มติชน. 2541, 15 ก.ย. “ ‘ย้อนข่าวทุจริตสร. ‘รอยเปื้อน’ บนเสื้อกาวน” . หน้า 7.

มติชน. 2550ก., 2 พ.ค. “ ‘ใช้ปมยาชื้อน “บัญชีดำ” ไทย มะกัณหารังเกียจ” . [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=55&Itemid=45 [27 กุมภาพันธ์ 2553].

มติชน. 2550ข., 2 พ.ค. “ “ ‘สหรัฐัฐ” อังสารพิตเหตุ ลดสถานะ “การค้าไทย” ”.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=54&Itemid=60 [20 กุมภาพันธ์ 2553].

- มติชน. 2550ค., 2 พ.ค. “รายงาน “มะกัน” ชี้ชัด ใช้เหตุ “ซีแอล” พันไทย”.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=53&Itemid=60 [20 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2550ง., 2 พ.ค. “ม.301 กับสนธิสัญญาไทย-สหรัฐ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=56&Itemid=38 [23 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2550, 3 พ.ค. “ทักษิณ-บริษัทฯ” ลอบบียิสต์เดียวกัน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=57&Itemid=38 [30 มกราคม 2553].
- มติชน. 2550, 9 พ.ค. “องค์กรเข้าถึงยาระดับโลก จากสหรัฐน่ารังเกียจ!”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=52&Itemid=60 [29 มกราคม 2553].
- มติชน. 2550, 16 พ.ค. “ “หมอมงคล” ลั่นข้ามทวีป เลิกซีแอลขึ้นกับราคา”. [ออนไลน์].
แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=282&Itemid=60 [23 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2550, 17 ก.ค. “อีอกแฟมหนุนหมอมงคลทำซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
http://www.moph.go.th/ops/iprg/iprg_new/include/admin_hotnew/show_hotnew.php?idHot_new=7040 [23 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2550, 25 ก.ค. “แพทย์ทั่วโลกกว่า 300 คน เข้าชื่อหนุนไทยลุยซีแอลต่อ”.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=475&Itemid=38 [25 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2550, 26 ก.ค. “ ”หมอหงวน” ชี้ซีแอลคลุม 3 กองทุน ตั้งอนุกรรมการเลือกยาซีแอลต่อ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=472&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- มติชน. 2550, 27 ก.ค. “ “หมอมงคล” เล็งก่อนเก็บกระเป๋า ทำซีแอลยามะเร็งปอด-เต้านม”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=470&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- มติชน. 2550, 23 ก.ย. “สธ.เตรียมต่อราคายารักษามะเร็ง หากไม่ได้ผลจะใช้ซีแอล”.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=617&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- มติชน. 2550, 6 ต.ค. “ “หมอมงคล” วั้ใจบริษัทฯ ก่อนทำซีแอลยามะเร็ง 4 ตัว”.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=636&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].

- มติชน. 2550, 13 พ.ย. “ “หมอมงคล” สั่งเปิดโต๊ะรอบ3 สธ.บีบลดราคา “ยามะเร็ง” แกรมยาฟรี”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=670&Itemid=60 [30 มกราคม 2553].
- มติชน. 2551, 11 ก.พ. “ปชป.จวกรบ.เบี่ยวสานต่อซีแอล ดันวิสาหกิจอาเซียนร่วมซื้อขายถูก”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=27&s_id=1696&d_id=1693 [30 มกราคม 2553].
- มติชน. 2551, 15 ก.พ. “ถก “ซีแอล” ป่วน 3 ปลัดหนี “มีอบ” ชงข้อมูลมต.ชี้ขาดสัปดาห์หน้า”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ftawatch.org/node/12815> [30 มกราคม 2553].
- มติชน. 2551, 22 ก.พ. “ “ไชยา” รับ 3 ปลัดให้คงซีแอล “เอ็นจีโอ” สับทำบ.ยาสับสน!”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.measwatch.org/autopage/show_page.php?t=27&s_id=1779&d_id=1776 [3 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2551, 27 ก.พ. “หึงปม “ซีแอล” เด็งเลขา “อย.” ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1014&Itemid=1 [15 สิงหาคม 2551].
- มติชน. 2551, 28 ก.พ. “หมอชนบทค้านเด็งเลขาอย. เข้าซื้อถวยาฎีกา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ftawatch.org/node/12899> [3 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2551, 4 มี.ค. “ “ไชยา” จุฬสหภาพอก.กระหน่ำซีแอล ลั่นยังเดินหน้าต่ออีก 2 สัปดาห์รู้ผล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=255&type=2 [23 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2551, 8 มี.ค. “แฉเหตุ “ไชยา” รื้อซีแอลยามะเร็ง ที่แท้ซื้อเครื่องฉายรังสี 2 พันล้าน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=861&Itemid=38 [23 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2551, 17 มี.ค. “นายกขป้อง “ไชยา” ถูกล่าซื้อถอด พร้อมช่วย “หมอ” โดนฟ้องอาญา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=906&Itemid=60 [27 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2551, 28 มี.ค. “เครือข่ายผู้บริโภคขยับถอดถอน “ไชยา” ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=922&Itemid=38 [27 กุมภาพันธ์ 2553].
- มติชน. 2551, 15 ก.ย. “ซีแอล: การประกาศเอกราชทางยา”. หน้า 7.
- วิชัย โชควิวัฒน์. 2547. “คุณอำนาจ ปันยารชุนกับงานด้านสาธารณสุข”. ประยงค์ คงเมือง. บก. **ขอบคุณกับคุณอำนาจ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน.
- วิชัย โชควิวัฒน์. 2550ก. “คำอภิปรายนอกสภาเรื่องการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา”. เอกสาร

- ประกอบการประชุมนานาชาติเรื่อง International Conference on Compulsory Licensing: Innovation and Access for All. ณ โรงแรมเอเชีย จังหวัดกรุงเทพฯ. วันที่ 21-23 พฤศจิกายน พ.ศ.2550.
- วิชัย โชควิวัฒน์. 2550. “เล่าไว้เมื่อวัยใกล้เกษียณ”. **วิชัย โชควิวัฒน์...พี่ใหญ่แพทย์ชนบท**. กรุงเทพฯ: ทีฟิล์ม.
- วิชัย โชควิวัฒน์, นายแพทย์. ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาการคุ้มครองการวิจัยในมนุษย์, กรมวิทยาศาสตร์การแพทย์, กระทรวงสาธารณสุข. **สัมภาษณ์**. 9 สิงหาคม 2553.
- วิทยา กุลสมบูรณ์. 2550. “การใช้สิทธิ CL ต่อไปเพื่อคนไทยเข้าถึงยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.ftawatch.org/download/file.php?id=199> [12 มิถุนายน 2552].
- วิทยา กุลสมบูรณ์ และวรรณ ศรีวิริยานุภาพ. 2546. “การศึกษาวิจัยเพื่อพัฒนาระบบฐานข้อมูลราคาอ้างอิงของยา”. กรุงเทพฯ: หน่วยปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม, คณะเภสัชศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วินิต วิไลวงษ์วัฒนกิจ, นายแพทย์. หัวหน้าสถานีอนามัยตำบลอ่างศิลา, อำเภอเมือง, จังหวัดชลบุรี. **สัมภาษณ์**. 12 เมษายน 2553.
- วิโรจน์ ณ ระนอง, และอัญชณา ณ ระนอง. 2545. “ถ้าวินหน้า” หรือ “ช่วยคนจน”? **เส้นทางสู่ออนาคตของโครงการ 30 บาท**. กรุงเทพฯ: แสงสว่างเวิลด์เฟลส.
- วีรบูรณ์ วิสารทสกุล. 2550. **หยุด! คอมมิต: ชัยชนะในการคัดค้านก่อนออกสิทธิบัตร**. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์.
- วัส ติงสมิตร. 2545. **สิทธิบัตร: ตัวบทพร้อมข้อสังเกตเรียงมาตราและคำพิพากษาศาลฎีกา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: นิติธรรม.
- ศูนย์สารสนเทศการใช้สิทธิตามสิทธิบัตรยา. 2550. “**สปสช.เตรียมเสนอ สธ.ต่อราคายา มะเร็ง 4 ชนิด จ่อคิวซีแอล**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=654&type=2 [12 มิถุนายน 2552].
- ร่างพระราชบัญญัติสิทธิบัตร. ม.ป.ป. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ipthailand.go.th/ipthailand/index2.php?option=com_docman&task=doc_view&gid=349&Itemid=427 [12 สิงหาคม 2553].
- รักษาร ใจสะอาด และนุศราพร เกษสมบูรณ์. 2547. “ผลกระทบต่อการเข้าถึงยาจากข้อตกลงเขตการค้าเสรี ไทย-สหรัฐอเมริกา”. **กรณีการ กิติเวชกุล, บก. ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์. 2548. **ฉันทมติวชิงตัน**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ และสมบูรณ์ ศิริประชัย. 2543. “การอภิปรายเรื่อง ฉันทมติวชิงตัน”. **วารสารเศรษฐศาสตร์ ธรรมศาสตร์**. 18(มีนาคม 2000).
- รังสรรค์ บำรุงรักษ์, นายแพทย์. แพทย์ประจำโรงพยาบาลสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ และ

- เจ้าของคลินิกแพทย์รังสรรค์, อำเภอเมือง, จังหวัดระยอง. **สัมภาษณ์**. 23 เมษายน 2553.
- รัตนา สายคณิต. 2543. **หลักเศรษฐศาสตร์ II : มหเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. 2540. **ราชกิจจานุเบกษา**. เล่มที่ 114, ตอนที่ 55 ก.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. 2548. **บนเส้นทางสู่หลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า**. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. 2551. **งานกับอุดมคติของชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ และสุรพล มุละดา. 2544. **จากรากหญ้าถึงขอบฟ้า: อดีต ปัจจุบัน และอนาคตขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย**. กรุงเทพฯ: คบไฟ.
- สงวน ลีวโนมนต์. 2532. **ผลกระทบจากกรณีกฎหมายการค้าสหรัฐอเมริกา และทรัพย์สินทางปัญญาอันมีต่อเศรษฐกิจของประเทศไทย**. เอกสารวิจัยส่วนบุคคลในลักษณะวิชาเศรษฐกิจ. กรุงเทพฯ: วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร.
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย. 2552. **การพัฒนาระบบสิทธิบัตรยาของไทย และการเตรียมการรองรับผลกระทบจากการเจรจาเขตการค้าเสรีในประเด็นสิทธิบัตรยา**. โครงการวิจัยเสนอต่อกลุ่มงานเขตการค้าเสรีและองค์การการค้าโลก กรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์.
- สมมนต์ เครื่องาม. 2548. **“นโยบายการฟื้นฟูเศรษฐกิจภายใต้รัฐบาลชวน 2 (1997-2000)”**. รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ, คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สรชัย จำเนียรดำรงการ. 2547. **“การศึกษาผลกระทบของทรัพย์สินทางปัญญาและข้อตกลงการค้าเสรีระหว่างออสเตรเลีย-สหรัฐอเมริกาต่อระบบยาในออสเตรเลีย”**. กระณิการ์ กิติเวชกุล, บก. **ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย เล่ม 2**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- สยามรัฐรายวัน. 2541, 13 ก.ย. **“จับตาย ‘รักเกียรติ’ ”**. หน้า 3.
- สยามรัฐรายวัน. 2550, 24 พ.ค. **“เจรจาซีแอลรียันไม่ตัดจีเอสพี”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=332&Itemid=60 [20 กุมภาพันธ์ 2553].
- สาธารณสุข, กระทรวง. 2548. **“Possible Impact of Market Exclusivity Extension on Pharmaceuticals in Thailand”**. งานวิจัยกระทรวงสาธารณสุข. กันยายน.
- สาธารณสุข, กระทรวง. 2550, 2 ต.ค. **“สธ.เดินทาง “ซีแอลยามะเร็ง” เตรียมเรียกบริษัทยาต่อรอง 18 ต.ค.นี้”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=629&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].

- สาธารณสุข, กระทรวง. 2551, 22 ก.พ. “**“ไซยา” เผย สธ.ยังคงเดินหน้าชื้อยารักษาโรคหัวใจ ยาเอดส์ที่ซีแอลรุ่นแรกเหมือนเดิม**”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.moph.go.th/ops/iprg/iprg_new/include/admin_hotnew/show_hotnew.php?idHot_new=13423 [20 กุมภาพันธ์ 2553].
- สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. 2550. **ข้อมูลความจริง 10 ประเด็นร้อน การใช้สิทธิโดยรัฐต่อยาที่มีสิทธิบัตร 3 รายการในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.
- สาธารณสุข, กระทรวง. และสำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. 2551. **คำตอบต่อ 10 ประเด็นสำคัญในเรื่องการใช้สิทธิโดยรัฐต่อยาต้านโรคมะเร็งที่มีสิทธิบัตรทั้ง 4 รายการ**. กรุงเทพฯ: สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ.
- สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2551ก. **“มูลค่าการผลิตยาแผนปัจจุบันประจำปี 2543 - 2550 ที่จัดแยกตามฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://wwwapp1.fda.moph.go.th/drug/zone_search/sea001_a17A.htm [4 กรกฎาคม 2553].
- สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2551ข. **“มูลค่าการนำเข้ายาแผนปัจจุบันประจำปี 2543 - 2550 ที่จัดแยกตามฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://wwwapp1.fda.moph.go.th/drug/zone_search/sea001_b17A.htm [4 กรกฎาคม 2553].
- สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2552. **“มูลค่าการผลิตและการนำส่งยาเข้ามาในราชอาณาจักร สำหรับยาแผนปัจจุบัน ตั้งแต่ ปี 2530-2551”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://wwwapp1.fda.moph.go.th/drug/zone_search/files/sea001_001.asp [4 กรกฎาคม 2553].
- สาธารณสุข, กระทรวง. กองควบคุมยา. 2553. **“สถิติใบอนุญาตประกอบธุรกิจเกี่ยวกับยาทั่วราชอาณาจักร ประจำปี 2553”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://wwwapp1.fda.moph.go.th/drug/zone_search/files/sea001_d15.asp. [4 กรกฎาคม 2553].
- สารี อ๋องสมหวัง. ม.ป.ป. **“การแปรรูปยา (องค์การเภสัชกรรม) ผลกระทบต่อผู้บริโภค”**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=6&s_id=4&d_id=4&page=1 [12 มิถุนายน 2552].
- สุชาติ ศิริวัฒน์. 2539. **“อิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติในการกำหนดนโยบายการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในประเทศไทย: ศึกษากรณีการแก้ไขกฎหมายว่าด้วยสิทธิบัตรผลิตภัณฑ์ยา”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาเศรษฐศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. 2530. **“แนวความคิด ประเด็นปัญหา และแรงผลักดันระหว่างประเทศ**

- เกี่ยวกับระบบทรัพย์สินทางปัญญา”. วารสารเศรษฐศาสตร์ธรรมศาสตร์ 5 3(กันยายน 2530): 101-128.
- สุธี ประศาสน์เศรษฐ์. 2544. “การวิเคราะห์เชิงระบบโลก”. **ทฤษฎีและความรู้ในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุรรัตน์ ตรีมรรคา. 2546. “สิทธิบัตรยา ผลกระทบต่อผู้ติดเชื้อเอชไอวี ผู้ป่วยเอดส์ และผู้ป่วยเรื้อรัง”. **กรรณิการ์ กิติเวชกุล, บก. ข้อตกลงเขตการค้าเสรี ผลกระทบที่มีต่อประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ดีการพิมพ์.
- สุรัตน์ โหราชัยกุล. 2546. “นโยบาย ‘อภิมหาสังคม’ ของประธานาธิบดีจอห์นสัน: บทเรียนสำหรับการเมืองไทยในการแก้ไขปัญหาความยากจน”. **วารสารสังคมศาสตร์**. 34 1(มกราคม-มิถุนายน): 154-208.
- สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ. 2550. “ใครสร้างขบวนการแพทย์ชนบท?”. **วิชัย โชควิวัฒน์...พีใหญ่ แพทย์ชนบท**. กรุงเทพฯ: ทีพีเอ็ม.
- สิทธิกร นิพภยะ. 2548. **สิทธิบัตรกับการเข้าถึงยา**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักข่าวไทย. 2550, 24 ก.ย. “ไทยอาจประกาศซีแอลยามะเร็งแค่ 3 รายการ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=609&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวไทย. 2551, 10 มี.ค. “ภาคประชาชนเดิหน้าล่ารายชื่อถอดถอนไชยา แม้จะสั่งเดิหน้าซีแอลยามะเร็ง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=589&type=2 [26 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวเนชั่น. 2550, 28 พ.ค. “สธ.ยืนยันเดิหน้าประกาศซีแอลยาเพิ่มอีก”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=340&Itemid=60 [27 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวเนชั่น. 2550, 25 ก.ย. ““หมอสงวน” เผยเตรียมชงให้สธ.ใช้ CL 4 ตัวยาด้านมะเร็ง”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=616&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวเนชั่น. 2551, 8 ก.พ. “เครือข่ายผู้ป่วยเรื้อรัง บุก สธ. พบ “ไชยา” แจงข้อมูลซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=887&Itemid=38 [26 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวเนชั่น. 2551, 12 มี.ค. “รพ.พานิชย์คาด สัปดาห์หน้า จะหารือสาธารณสุขต่างประเทศ กรณีซีแอล”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=1420&type=2 [26 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวแห่งชาติ, กรมประชาสัมพันธ์. 2550, 17 พ.ค. “สปสช.เริ่มศึกษายามะเร็ง ก่อน

- ประกาศใช้ซีแอลแล้ว”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=289&Itemid=38 [20 ตุลาคม 2551].
- สำนักข่าวแห่งชาติ, กรมประชาสัมพันธ์. 2550, 22 พ.ค. “สหรัฐฯ ขอให้ไทยหยุดดำเนินการ CL ด้าน “หมอมงคล” ยันจะเดินหน้าต่อเพื่อประชาชน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://unitcost.fda.moph.go.th/cl/news_detail.php?id=968&type=2 [26 มกราคม 2553].
- สำนักข่าวแห่งชาติ, กรมประชาสัมพันธ์. 2550, 24 ก.ย.. “Public Health Ministry may issue CL to another four drugs to treat cancer”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=615&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา. 2551. **ประสบการณ์การเจรจาต่อรองราคา ยาจำเป็นที่มีสิทธิบัตร**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการอาหารและยา.
- สำนักงานประกันสังคม. 2552. “การประกันสังคมในประเทศไทย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sso.go.th/wpr/category.jsp?lang=th&cat=141> [11 มิถุนายน 2553].
- สำนักงานประกันสังคม. 2553. “จำนวนการใช้บริการของผู้ประกันตน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sso.go.th/sites/default/files/R&D122009/statisticsmid4.html> [11 มิถุนายน 2553].
- สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ. 2552. **7 ปีที่ผ่านมาไป....ประชาชนได้อะไรจากระบบหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า**. แผ่นพับประชาสัมพันธ์.
- สำลี ใจดี และจิราพร ลิ้มปานานนท์. 2534. “ความสูญเสียที่เกิดจากสิทธิบัตรยา”. เอกสารประกอบการสัมมนาโต๊ะกลม หัวข้อ “301 (พิเศษ): ทางออกของกลุ่มประเทศพีเอฟซี” จัดโดยคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการศึกษาระบบทรัพย์สินทางปัญญา, กลุ่มศึกษาปัญหาฯ, และคณะกรรมการประสานงานองค์กรเอกชนเพื่อสาธารณสุขมูลฐาน. วันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2534, เวลา 13.00-16.30 น. ณ ห้องประชุม 101 คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- หน่วยปฏิบัติการวิจัยเภสัชศาสตร์สังคม, และคณะ. 2551. **หนังสือแสดงมุทิตาจิตผู้ช่วยศาสตราจารย์ เกษักรหญิงสำลี ใจดี เนื่องในโอกาสได้รับปริญญาเภสัชศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**. วันที่ 10 กรกฎาคม 2553.
- องค์การหมอไร้พรมแดน. 2551, 11 ก.พ. “อ็อกแฟม ร่วมกับ องค์การหมอไร้พรมแดน ส่งจม.เปิดผนึกถึงไชยา”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=919&Itemid=57 [20 กุมภาพันธ์ 2551].
- อ.ส.ม.ท. 2551ก., 27 ก.พ. “แพทย์ชนบทเตรียมถวายฎีกาขอความเป็นธรรม เลขฯ อย. ถูกย้าย”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.consumerthai.org/cms/index.php?>

- option=com_content&task=view&id=1013&Itemid=1 [28 กุมภาพันธ์ 2551].
- อ.ส.ม.ท. 2551ข., 27 ก.พ. “เครือข่ายผู้ป่วยมอบดอกไม้เป็นกำลังใจเลขาฯ ออย.”
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=1012&Itemid=1 [28 กุมภาพันธ์ 2551].
- อ.ส.ม.ท. 2551, 12 มี.ค. “อก.นำเข้าวันฤดูบยาซีแอลรักษาเอดส์-หัวใจอีก 6 เดือนสำเร็จ”.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=840&Itemid=38 [30 มกราคม 2553].
- อนุชาติ พวงสำลี และกฤตยา อาชวนิจกุล. บก. 2542. **ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- อนุสรณ์ ลีम्मณี. 2531. **ทฤษฎีเศรษฐกิจการเมืองยุคปัจจุบัน**. เอกสารประกอบการสอน. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อนุสรณ์ ลีम्मณี. 2539. **ที่มาด้านโครงสร้างของนโยบาย การร่วมมือระหว่างรัฐกับทุน: การวิเคราะห์เชิงเศรษฐกิจการเมืองเกี่ยวกับการปรับกลยุทธ์ของรัฐในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกริก.
- อนุสรณ์ ลีम्मณี. 2542. **รัฐ สังคม และการเปลี่ยนแปลง: การพิจารณาในเชิงอำนาจนโยบายและเครือข่ายความสัมพันธ์**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา.
- แอนเจลล์, มาร์เซีย. 2549. วิชัย โชควิวัฒน์ และคณะ, แปล. **กระซอกหน้ากากรูทกิจยา**. กรุงเทพฯ: แผนงานคุ้มครองผู้บริโภคสุขภาพ, สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข.
- ไอ.เอ็น.เอ็น. 2550, 25 ก.ค. “บอร์ด สปสช.ตั้งอนุกรรมการพิจารณาทำซีแอลยาและเวชภัณฑ์”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=474&Itemid=60 [26 มกราคม 2553].
- ไอ.เอ็น.เอ็น. 2551, 12 มี.ค. “องค์การเภสัชกรรม เตรียมผลิตยาซีแอล 3 รายการ”.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=894&Itemid=60 [30 มกราคม 2553].
- อำพล จินดาวัฒนะ. 2546. **ปฏิรูปสุขภาพ: ปฏิรูปชีวิตและสังคม**. กรุงเทพฯ: อูษาการพิมพ์.
- อำพล จินดาวัฒนะ. 2550. **ปฏิรูปสุขภาพ: ปฏิรูปชีวิตและสังคม (เล่ม 2)**. กรุงเทพฯ: มณีสฟิล์ม.

ภาษาต่างประเทศ

- Alperovitz, Gar. 1965. **Atomic Diplomacy: Hiroshima and Potsdam**. New York: Simon and Schuster, 1965.
- Altvater, Elmar., and Birgit Mahnkopf. 1997. “The World Market Unbound”. **Review of**

- International Political Economy**. 4 3(Autumn 1997): 448–471.
- Amara Pongsapich. 1996. "Nongovernmental Organizations in Thailand". Tadashi Yamamoto. Ed. **Emerging Civil Society: In The Asia Pacific Community**. Tokyo: Japan Center for International Exchange.
- Amara Pongsapich, and Nitaya Kataleeradabhan. 1997a. **Thailand Nonprofit Sector and Social Development**. Bangkok: Chulalongkorn University Printing House.
- Amara Pongsapich, et. al. 1997b. **Coping Strategies at the Family and Community Levels: The Case of HIV/AIDS**. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute.
- Amara Pongsapich, Suntaree Witayanartpaisal, and Sudthida Wongsathapornpat. 2001. **Current Status of Civil Society Organizations in Health Sector in Thailand**. Bangkok: Chulalongkorn University Social Research Institute.
- Angell, Marcia. 2005. **The Truth About the Drug Companies: How They Deceive Us And What To Do About It**. New York: Random House.
- Ayres, Jeffrey M. 2004. "Framing Collective Action Against Neoliberalism: The Case of the "Anti-Globalization" Movement". **Journal of World-Systems Research**. X 1(Winter 2004): 11-34.
- Backhouse, Roger E. 2006. "The Keynesian Revolution". Roger E. Backhouse, and Bradley W. Bateman. Eds. **The Cambridge Companion to Keynes**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bala K., and Kiran Sagoo. 2000. "Patents and Prices". **HAI News**. 112(April-May). [Online]. Available from: <http://www.haiweb.org/pubs/hainews/Patents%20and%20Prices.html> [April 12, 2009].
- Bangkok Post. 2006, 8 Jan. "**10,000 Protest US-Thai FTA Talks**". [Online]. Available from: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=3470&var_recherche=thai+CL [January 22, 2006].
- Banphot Hongthong. 1996. Lecture prepared for the "**WIPO National Seminar on the Implications of the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)**". Organized by the World Intellectual Property Organization (WIPO), the Science, Technology and Environment Organization (STENO), and Government of the Lao People's Democratic Republic. Held at Luang Prabang, Laos. November 28 and 29, 1996. [Online]. Available from: http://www.wipo.int/mdocsarchives/WIPO_IP_LQP_96/WIPO_IP_LQP_96_9_E.pdf. August 6, 2010.

- Barnet, Richard J. 1968. **Intervention and Revolution: America's Confrontation with Insurgent Movements around the World**. New York: Meridian Book.
- Barnet, Richard J. 1971. **Roots of Wars: The Men and Institutions behind U.S. Foreign Policy**. New York: Penguin Books.
- Bateman, Bradley W. 2006. "Keynes and Keynesianism". Roger E. Backhouse, and Bradley W. Bateman. Eds. **The Cambridge Companion to Keynes**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Baum, Gregory. 1996. **Karl Polanyi on Ethics and Economics**. London: McGill-Queen's University Press.
- Berger, Mark. 2001. "The Rise and Demise of National Development and the Origins of Post-Cold War Capitalism". **Millennium**. 30 2: 211-234.
- Berman, Larry. 2002. **No Peace No Honor: Nixon, Kissinger, and Betrayal in Vietnam**. New York: Touchstone.
- Bernstein, Barton J., ed. 1968. **Towards a New Past**. New York: Pantheon.
- Bhagwati, Jagdish. 1993. "The Diminished Giant Syndrome: How Declinism Drives Trade Policy". **Foreign Affairs**. 72(1993).
- Bhagwati, Jagdish. 2007. **In Defense of Globalization**. New York: Oxford University Press.
- Bilateral.Org. 2006. **"IPR text proposed by US to Thailand (2006)"**. [Online]. Available from: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=3677 [June 12, 2009].
- Bilateral.Org. 2006, 29 June. **"USA Pressing Hard for US-Thai FTA"**. [Online]. Available from: http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=5156&var_recherche=thai+CL. June 12, 2009.
- Bieler, Andreas., and Adam David Morton. 2004. "'Another Europe is Possible'? Labour and Social Movements at the European Social Forum". **Globalizations**. 1 2(December): 305-327.
- Birchfield, Vicki. 1999. "Contesting the Hegemony of Market Ideology: Gramsci's 'good sense' and Polanyi's 'double movement' ". **Review of International Political Economy**. 6 1(Spring 1999): 27-54.
- Birchfield, Vicki, and Annette Freyberg-Inan. 2004. "Constructing Opposition in the Age of Globalization: The Potential of ATTAC". **Globalizations**. 1 2(December 2004): 278-304.
- Block, Fred. 1987. **Revising State Theory: Essays in Politics and Post Industrialism**. Philadelphia: Temple University Press.

- Block, Fred. 2003. "Karl Polanyi and the writing of *The Great Transformation*". **Theory and Society**. 32: 275-306.
- Block, Fred, and Margaret R. Somers. 1984. "Beyond the Economistic Fallacy: The Holistic Social Science of Karl Polanyi". Theda Skocpol, ed. **Vision and Method in Historical Sociology**. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Boas, Morten, and Desmond McNeil. 2004. "Ideas and Institutions: Who is Framing What?". Morten Boas, and Desmond McNeil, eds. **Global Institutions and Development: Framing the World?**. London: Routledge.
- Bogsch, Arpad. 1992. "**The First Twenty-five Years of the World Intellectual Property Organization from 1967 to 1992**". WIPO Publication No. 881 [E]. Geneva: International Bureau of Intellectual Property.
- Brush, Stephen B. 1993. "Indigenous Knowledge of Biological Resources and Intellectual Property Rights: The Role of Anthropology". **American Anthropologist, New Series**. 95 3(September): 653-671.
- Burton, John. 1986. "Introduction". John Burton, Leland B. Yeager, and Milton Friedman. et.al. **Keynes's General Theory: Fifty Years on: Its Relevance and Irrelevance to Modern Times**. London: The Institute of Economic Affairs.
- Cameron, Stuart. 2006. "Corruption in the Ministry of Public Health, Thailand". Jana Kotalik and Diana Rodriguez. Eds. **Global Corruption Report 2006: Corruption and Health**. London: Pluto.
- Capling, Ann. 2004. "Trading Ideas: The Politics of Intellectual Property". Brian Hocking and Steven McGuire, eds. **Trade Politics**. 2nd ed. London and New York: Routledge.
- Chakkri Chaipinit. 2009. "Human Rights, Economic Development, and Intellectual Property Protection". Paper presented at **Critical Connections: Human Rights, Development Studies, and the Social Sciences**. Held at the Salaya Pavilion Hotel, Mahidol University, Salaya Campus. On October 8.
- Chakkri Chaipinit, and Christopher May. 2010. "The Polanyian Perspective in the Era of Neoliberalism: The Protection of Global Intellectual Property Rights". **Journal of Population and Social Studies**. 19 1(July).
- Chaudhuri, Sudip. 2005. **The WTO and India's Pharmaceuticals Industry: Patent**

- Protection, TRIPS, and Developing Countries.** New Delhi: Oxford University Press.
- Christie, Andrew, and Stephen Gare. 2008. **Intellectual Property 9th Edition.** New York: Oxford University Press.
- Cox, Robert. 1987. **Production, Power, and World Order: Social Force in the Making of History.** New York: Columbia University Press.
- CorpWatch. 2003. "**Robert Zoellick's Free Trade Evangelism**". Available at [www.corpwatch.org/print_article.php?&id=9108], November, 2003.
- Darby, Michael R., and James R. Lothian. 1986. "Economic Events and Keynesian Ideas: The 1930s and the 1970s". John Burton, Leland B. Yeager, and Milton Friedman. et.al. **Keynes's General Theory: Fifty Years on: Its Relevance and Irrelevance to Modern Times.** London: The Institute of Economic Affairs.
- Davidson, Paul. 2007. **John Maynard Keynes.** New York: Palgrave MacMillan.
- Dawson, Andrew. 1998. 'The Intellectual Commons: A Rationale for Regulation'. **Prometheus.** 16 (3): 275-289.
- Doern, G.Bruce. 1999. **Global Change and Intellectual Property Agencies.** London and New York: Pinter.
- Drahokoupil, Jan. 2004. "Re-Inventing Karl Polanyi: On the Contradictory Interpretations of Social Protectionism". **Czech Sociological Review.** 40 6: 835-849.
- Drahos, Peter. 1995. "Global Property Rights in Information: The Story of TRIPS at the GATT". **Prometheus.** 13 1(June): 6-19.
- Drahos, Peter. 2002. "Introduction". Peter Drahos, and Ruth Mayne. Eds. **Global Intellectual Property Rights: Knowledge, Access and Development.** New York: Palgrave MacMillan.
- Drahos, Peter, and John Braithwaite. 2002. **Information Feudalism: Who Owns The Knowledge Economy?.** New York: The New Press.
- Dutfield, Graham. 2003. "Introduction". Christophe Bellmann, Graham Dutfield, and Ricardo Melendez-Ortiz, eds. **Trading in Knowledge: Development Perspectives on TRIPS, Trade and Sustainability.** London: Earthscan.
- Elle, Kal. 2008. "**The Networking of Transnational Social Movements: The Case of Compulsory Licensing in Thailand**". M.A. Dissertation. Master of Arts in International Development Studies. Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

- Fleming, Denna F. 1961. **The Cold War and Its Origins**. London: Allen and Unwin.
- FOIA document. 2007, March 23. Unclassified Bangkok 001524. **Abbott Labs Halts New Drugs Registrations**. Letter from Amembassy Bangkok to Sec of State.
- Fukuyama, Francis. 1992. **The End of History and the Last Man**. London: Hamilton.
- Gardner, Lloyd C. 1988. **Approaching Vietnam: From World War II through Dienbienphu 1941-1954**. New York and London: W.W.Norton and Company.
- Gerhardsen, Tove Iren S. 2006. **“WIPO SPLT Forum Acknowledges Complexities of Possible Harmonization”**. Intellectual Property Watch. [Online]. Available from: <http://www.ip-watch.org/weblog/2006/03/08/wipo-splt-forum-acknowledges-complexities-of-possible-harmonisation> [August 12, 2009].
- Gervais, Daniel. 2003. **The TRIPS Agreement: Drafting History and Analysis**. 2nd ed. London: Sweet and Maxwell.
- Gill, Stephen. 1997. **“Gramsci, modernity and globalization”**. Paper presented at Gramsci and the Twentieth Century Conference. Sardinia, Italy.
- Gill, Stephen. 1998. “European governance and new constitutionalism: Economic and Monetary Union and alternatives to disciplinary Neoliberalism in Europe”. **New Political Economy**. 3 1(January-March 1998): 5-26.
- Gill, Stephen. 2008. **Power and Resistance in the New World Order**. 2nd ed. New York: Palgrave Macmillan.
- Glassman, Jim. 2004. **Thailand at the Margins: Internationalization of the State and the Transformation of Labour**. Oxford: Oxford University Press.
- Gott, Richard. 2005. **Hugo Chavez and the Bolivarian Revolution**. London: Verso.
- Guthman, Julie. 2007. “The Polanyian Way? Voluntary Food Labels as Neoliberal Governance”. **Antipode**. 39 3(June): 456-478.
- Halbert, Debora J. 2005. **Resisting Intellectual Property**. New York: Routledge.
- Hanahoe, Tom. 2003. **America Rules: US Foreign Policy, Globalization and Corporate USA**. Ireland: Brandon.
- Harmes, Adam. 2001. “Institutional Investors and Polanyi’s double movement: a Model of Contemporary Currency Crises”. **Review of International Political Economy**. 8 3(Autumn): 389–437.
- Harmes, Adam. 2006. “Neoliberalism and Multilevel Governance”. **Review of International Political Economy**. 13 5(December): 725–749.
- Harvey, David. 2005. **The New Imperialism**. New York: Oxford University Press.

- Harvey, David. 2006. **Spaces of Global Capitalism: Towards a Theory of Uneven Geographical Development**. London: Verso.
- Harvey, David. 2007. **A Brief History of Neoliberalism**. New York: Oxford University Press.
- Horowitz, David. 1965. **The Free World Colossus**. New York: Hill and Wang.
- Huntington, Samuel P. 1993. **The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century**. London: University of Oklahoma Press.
- Jakkrit Kuanpoth. 2005. "Current Development and Trends in Intellectual Property Rights: Harmonisation through Free Trade Agreements". FTA Watch Coalition. **Free Trade Agreements: Impact in Thailand**. (Bangkok: FTA Watch, 2005).
- Jakkrit Kuanpoth. 2008. "WIPO's IP Model Law: Facilitation or Hindrance to Access to Medicines?". **Seminar on Thai Patent Act: Recommendations for the Protection of Public Interest**. Held at the Conference Room, Main Auditorium Hall, Chulalongkorn University. On June 9.
- Jessop, Bob. 1985. **Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy**. London: MacMillan.
- Jessop, Bob. 1990. **State Theory: Putting the Capitalist State in its Place**. Cambridge: Polity.
- Jessop, Bob. 1996. **'The Social Embeddedness of the Economy and Its Implications for Economic Governance'**. Paper presented at the Sixth Karl Polanyi Conference. Montreal, Canada. October. [Online]. Available from: <http://www.comp.lancaster.ac.uk/sociology/soc016rj.html> [April 2, 2009].
- Jessop, Bob. 2001. "Regulationist and Autopoieticist Reflections on Polanyi's Account of Market Economies and the Market Society". **New Political Economy**. 6 2(July): 213-232.
- Jessop, Bob. 2003. **The Future of the Capitalist State**. Cambridge: Polity Press.
- Jessop, Bob. 2007. "Knowledge as a Fictitious Commodity: Insights and Limits of a Polanyian Analysis". A. Bugra and K. Aratan, eds. **Market Economy as a Political Project: Reading Karl Polanyi for The 21st Century**. Basingstoke: Palgrave.
- Jiraporn Limpananont. 2005. "Impact of U.S.-Thailand FTA in Access to Medicines in Thailand". FTA Watch Coalition. **Free Trade Agreements: Impact in Thailand**. Bangkok: FTA Watch.
- Kamolrat Chotesungnoen. 2007. **"Politics and Bureaucracy behind Thai**

- Government's Issuance of Compulsory Licensing (CL)”. M.A. Dissertation.** Master of Arts in International Development Studies. Faculty of Political Science, Chulalongkorn University.
- Khor, Martin. 2007. “Patents, Compulsory License and Access to Medicines: Some Recent Experiences”. Third World Network. Unpublished Paper. [Online]. Available from: <http://www.twinside.org.sg/title2/par/TRIPS.flexibilities.30jan07.with.cover.doc> [August 9, 2009].
- Kirby, Peadar. 2002. “The World Bank or Polanyi: Markets, Poverty and Social Well-being in Latin America”. **New Political Economy**. 7 2(2002): 199-219.
- Kirby, Peadar. 2006. “Theorising Globalisation’s Social Impact: Proposing the Concept of Vulnerability”. **Review of International Political Economy**. 13 4(October): 632–655.
- Kolko, Gabriel. 1968. **The Politics of War: The World and United States Foreign Policy, 1943-1945**. New York: Random House.
- Kolko, Gabriel. 1972. **America, Russia, and the Cold War, 1945-1971**. New York: John Wiley and Sons.
- Kozloff, Nikolas. 2006. **Hugo Chavez: Oil, Politics, and the Challenge to the United States**. New York: Palgrave Macmillan.
- Laidler, David. 2006. “Keynes and the Birth of Modern Macroeconomics”. Roger E. Backhouse, and Bradley W. Bateman. Eds. **The Cambridge Companion to Keynes**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lang, Tim. 1998. “The new globalisation, food and health: is public health receiving its due emphasis?”. **J Epidemiol Community Health**. 52: 538-539.
- Lang, Tim, and Colin Hines. 1993. **The New Protectionism: Protecting The Future Against Free Trade**. London: Earthscan.
- Latham, Michael. 2003. “Introduction: Modernization, International History, and the Cold War World”. David C. Engerman, et. al. **Staging Growth: Modernization, Development and the Global Cold War**. Amherst and Boston, University of Massachusetts Press.
- Lipschutz, Ronnie D. 2007. “The Historical and Structural Origins of Global Civil Society”. **Globalizations**. 4 2(June 2007): 304-308.
- Martinez, Elizabeth, and Arnolando Garcia. 1996. “**What is Neoliberalism?: A Brief Definition For Activists**”. Paper presented at the Intercontinental Encounter for Humanity and against Neoliberalism. Held in La Realidad, Chiapas. July 27 -

- August 3. [Online]. Available from: <http://www.corpwatch.org/article.php?id=376>
[July 29, 2009].
- May, Christopher. 2000. **A Global Political Economy of Intellectual Property Rights: The New Enclosures?**. London: Routledge.
- May, Christopher. ed. 2006. **Global Corporate Power**. London: Lynne Rienners.
- May, Christopher. 2007a. "The hypocrisy of forgetfulness: The contemporary significance of early innovations in intellectual property". **Review of International Political Economy**. 14 1(February): 1–25.
- May, Christopher. 2007b. **The World Intellectual Property Organization: Resurgence and the Development Agenda**. New York: Routledge.
- May, Christopher, and Susan Sell. 2006. **Intellectual Property Rights: A Critical History**. London: Lynne Rienners.
- McCarthy, James., and Scott Prudham. 2004. "Neoliberal nature and the nature of Neoliberalism". **Geoforum**. 35 (2004): 275–283.
- McCormick, Thomas. 1995. **America's Half-Century: United States Foreign Policy in the Cold War and After**. Washington D.C.: Johns Hopkins University Press.
- McMichael, Philip. 1997. "Rethinking globalization: the agrarian question revisited". **Review of International Political Economy**. 4 4(Winter): 630-662.
- Ministerial Conference. 2001. Fourth Session, Doha, 9-14 November.
WT/MIN(01)/DEC/2, 20 November 2001. Ann Capling. 2004. "Trading Ideas: The Politics of Intellectual Property". Brian Hocking and Steven McGuire, eds. **Trade Politics**. 2nd ed. London and New York: Routledge.
- Ministry of Public Health and National Health Security Office. 2007. Vichai Chokevivat, ed. **Facts and Evidences on the 10 Burning Issues Related on the Government Use of Patents on Three Patented Essential Drugs in Thailand**. Bangkok: Sangsue.
- Mittelman, James H. 2000. **The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance**. Princeton: Princeton University Press.
- Moore, Adam D. 1997. "Introduction". Adam D. Moore. ed. **Intellectual Property: Moral, Legal, and International Dilemmas**. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- Mossinghoff, Gerald. 1991. "For Better International Protection". **Les Nouvelles**. 26(June): 75-79.

- Moynihan, Ray., and Alan Cassels. 2005. **Selling Sickness: How the World's Biggest Pharmaceutical Companies Are Turning Us All Into Patients**. New York: Avalon.
- Munck, Ronaldo. 2003. **Globalisation and Labour: The New 'Great Transformation'**. London and New York: Zed Books.
- Munck, Ronaldo. 2006. "Globalization and contestation: A Polanyian problematic". **Globalizations**. 3 2(June): 175–186.
- Munck, Ronaldo. 2007. **Globalization and Contestation**. London and New York: Routledge.
- Newman, Michael. 2002. **Ralph Miliband and the Politics of the New Left**. London: Merlin.
- Ozel, Huseyin. 1997. **Reclaiming Humanity: The Social Theory of Karl Polanyi**. Ph.D. Dissertation. Department of Economics, University of Utah.
- Panitch, Leo. 1994. "Globalisation and the State" Ralph Milliband and Leo Panitch. eds. **The Socialist Register 1994**. London: Merlin Press.
- Pedan, George C. 2006. "Keynes and British Economic Policy". Roger E. Backhouse, and Bradley W. Bateman. Eds. **The Cambridge Companion to Keynes**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Peet, Richard. 2003. **Unholy Trinity: the IMF, World Bank, and the World Trade Organization**. New York: Zed Books.
- PhRMA. 2010. "**Member**". [Online]. Available from: http://www.phrma.org/about_phrma/member_company_list/members [July 31, 2010].
- Picciotto, Sol. 1999. "Introduction: What Rules for the World Economy". Sol Picciotto, and Ruth Mayne, eds. **Regulating International Business: Beyond Liberalization**. London: MacMillan Press.
- Polanyi, Karl. [1944] 1957a. **The Great Transformation**. Boston: Beacon Press.
- Polanyi, Karl. 1957b. Karl Polanyi, Conrad M. Arensberg, and Harry W. Pearson, eds. **Trade and Market in the Early Empires**. Glencoe, Free Press.
- Polanyi, Karl. 1966. **Dahomey and the Slave Trade**. Seattle: The University of Washington Press for the American Ethnological Society.
- Polanyi, Karl. 1971. **Primitive, Archaic, and Modern Economies: Essays of Karl Polanyi**. George Dalton, ed. Boston: Beacon.
- Polanyi, Karl. 1977. **The Livelihood of Man**. New York: Academic Press.
- Pollock, Allyson M. 2004. **NHS plc: The Privatisation of Our Health Care**. London and

New York: Verso.

- Prudham, Scott. 2008. "Tall among the trees: Organizing against globalist forestry in rural British Columbia". **Journal of Rural Studies**. 24 (2008): 182–196.
- Putnam, Robert D. 1998. "Diplomacy and Domestic Politics: the Logic of Two-Level Games". **International Organization**. 42(3 Summer): 428-460.
- Randolph, R. Sean. 1986. **The United States and Thailand Alliance Dynamic, 1950-1985**. Berkley: Institute of East Asian Studies.
- Rieu, Dong-Min. 2006. "**Value and Exploitation in the Networked Economy**". Paper presented at the Second Annual Conference of the International Forum on the Comparative Political Economy of Globalization. 1-3 September 2006. Renmin University of China, Beijing, China.
- Rist, Gilbert. 2002. **The History of Development: From Western Origins to Global Faith**. 3rd ed. London: Zed Books.
- Rose, Nokolas S. 1999. **Powers of Freedom: Reframing Political Thought**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rostow, Walt W. 1990. *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*. 3rd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sahai, Suman. 2003. "Indigenous Knowledge and its Protection in India". Christophe Bellmann, Graham Dutfield, and Ricardo Melendez-Ortiz, eds. **Trading in Knowledge: Development Perspectives on TRIPS, Trade and Sustainability**. London: Earthscan.
- Schott, Jeffrey J. 2004. **Free Trade Agreements: US Strategies and Priorities**. Washington D.C.: United Book Press.
- Schulze-Cleven, Tobias., Bartholomew C. Watson., and John Zysman. 2007. "How Wealthy Nations Can Stay Wealthy: Innovation and Adaptability in a Digital Era". **New Political Economy**. 12 4(December 2007): 451-475.
- Sell, Susan. 1999. "Multinational Corporation as Agents of Change: The Globalisation of Intellectual Property Rights". Claire Cutler, Virginia Haufler, and Tony Porter, eds. **Private Authority and International Affairs**. Albany, New York: SUNY Press.
- Sell, Susan. 2003. **Private Power, Public Law: Te Globalization of Intellectual Property Rights**. New York: Cambridge University Press.
- Shashikant, Sangeeta. 2004. "The Politics of the US' Free Trade Agreements". **Third World Resurgence** 167/168(2004): 14-20.

- Shiva, Vandana. 2001. **Protect or Plunder?: Understanding Intellectual Property Rights**. London and New York: Zed Books.
- Simonson, Karin. 2003. **Collapse in Cancun: NGO & Civil Society Perspectives on the 5th WTO Ministerial**. Research Paper on the Centre for Applied Studies in International Negotiations (CASIN), Switzerland. [Online]. Available from: <http://www.casin.ch/web/pdf/cancunreport.pdf> [August 7, 2009].
- Skousen, Mark. 2007. **The Big Three in Economics**. New York: M.E. Sharpe.
- Smith, Peter. 2008. "Going Global: The Transnational Politics of the Dalit Movement". **Globalizations**. 5 1(March 2008): 13-33.
- Soederberg, Susanne. 2007. "Taming Corporations or Buttressing Market-Led Development? A Critical Assessment of the Global Compact". **Globalizations**. 4 4(December2007): 500-513.
- Starr, Amory. 2001. **Naming The Enemy: Anti-Corporate Movements Confront Globalization**. London and New York: Zed Books.
- Stiglitz, Joseph E. 2001. "Foreword". Karl Polanyi. **The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time**. Boston: Beacon Press.
- Surachart Bamrungsuk. 1988. **United States Foreign Policy and Thai Military Rule 1947-1977**. Bangkok: Duangkamol.
- Taylor, Marcus. 2007. "Rethinking the Global Production of Uneven Development". **Globalizations**. 4 4(December): 529–542.
- The Economist. 2005, 27 May. "**Intellectual Property Rights and International Trade**".
- The Nation. 2006, 20 June. "**WHO under fire over controversial transfer**". [Online]. Available from: http://nationmultimedia.com/2006/06/20/national/national_30006852.php [July 4, 2010].
- The Nation. 2007, 23 September. "Public Health urged to break licenses of 4 cancer drugs". [Online]. Available from: http://www.consumerthai.org/old/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=618&Itemid=38 [January 23, 2010].
- Thitinan Pongsudhirak. 2001. **Crisis From Within: The Politics of Macroeconomic Management in Thailand, 1947-97**. Ph.D dissertation. London School of Economics.
- UNDP. 2004. **Thailand's Response to HIV/AIDS: Progress and Challenges**. Bangkok: Keen Publishing.
- United States Trade Representative, Office of the. 2007. "Priority Watch List". **2007**

- Special 301 Report.** [Online]. Available from: <http://www.ustr.gov/sites/default/files/2007-301-PRIORITY%20WATCH%20LIST.pdf> [February 25, 2010].
- United States Trade Representative, Office of the. 2009. "Free Trade Agreements". Updated on June 2, 2009. [Online]. Available from: http://www.ustr.gov/Trade_Agreements/Bilateral/Section_Index.html [August 8, 2009].
- Velásquez, German, and Pascale Boulet. 1999. **Globalization and access to drugs: Perspectives on the WTO TRIPS Agreement.** EDM Series no.7. Geneva: World Health Organization.
- Wade, Robert. 2001. "The US role in the long Asian crisis of 1990-2000". Arvid John Lukauskas, and Francisco L. Rivera-Batiz. Eds. **The Political Economy of the East Asian Crisis and Its Aftermath: Tiger in Distress.** Cheltenham: Edward Elgar.
- Wallerstein, Immanuel. 2000. "Globalization or the Age of Transition?: Long-Term View of the Trajectory of the World-system". **International Sociology.** 15 2(June): 249-265.
- Wallerstein, Immanuel. 2002. "New Revolts Against the System". **New Left Review** 18(November-December): 29-39.
- Wallerstein, Immanuel. 2004. "The Dilemmas of open space: the future of the WSF". **International Social Science Journal.** 56 182(December): 629-639.
- Walter LaFeber, ed. 1971. **The Origins of the Cold War 1941-1947: A Historical Problem with Interpretations and Documents.** New York: John Wiley and Sons.
- Watson, Matthew. 2005. "Social Embeddedness within Political Economy: The Work of Karl Polanyi". **Foundations of International Political Economy.** Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Weerawit Weeraworawit. 2003. "International Legal Protection for Genetic Resources, Traditional Knowledge and Folklore: Challenges for the Intellectual Property System". Christophe Bellmann, Graham Duffield, and Ricardo Melendez-Ortiz, eds. **Trading in Knowledge: Development Perspectives on TRIPS, Trade and Sustainability.** London: Earthscan.
- WHO. 2005. "Access to Medicines: Intellectual property protection: impact on public health". **WHO Drug Information.** 19 3: 236-241.
- Williams, William Appleman. 1959. **The Tragedy of American Diplomacy.** Cleveland: World Publishing Company.

- Williamson, John. ed. 1990. **Latin American Adjustment: How Much Has Happened?**. Washington D.C.: Institute for International Economics.
- Wilpert, Gregory. 2007. **Changing Venezuela by Taking Power: The History and Policies of the Chavez Government**. London: Verso.
- WIPO. n.d.[a]. "Member States". Official website. [Online]. Available from: <http://www.wipo.int/members/en/index.jsp> [August 10, 2009].
- WIPO. n.d.[b]. "WIPO Treaties – General Information". Official website. [Online]. Available from: <http://www.wipo.int/treaties/en/general> [August 10, 2009].
- WIPO. n.d.[c]. "Summary of the Patent Cooperation Treaty (PCT) (1970)". Official website. [Online]. Available from: http://www.wipo.int/treaties/en/registration/pct/summary_pct.html [August 10, 2009].
- WIPO. n.d.[d]. "Substantive Patent Law Harmonization". Official website. [Online]. Available from: <http://www.wipo.int/patent-law/en/harmonization.htm> [August 10, 2009].
- WIPO. 1975a. **"The Agreement between the United Nations and the World Intellectual Property Organization"**. [Online]. Available from: http://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/agreement/pdf/un_wipo_agreement.pdf [August 3, 2009].
- WIPO. 1975b. **"Report of the World Intellectual Property Organization to the Economic and Social Council of the United Nations at its Fifty-Ninth Session"**. Geneva: WIPO.
- WIPO. 2004. **WIPO Intellectual Property Handbook: Policy, Law and Use**. 2nd ed. WIPO Publication No. 489E. Geneva: WIPO.
- WIPO. 2007a. **World Intellectual Property Organization: An Overview**. WIPO Publication No. 1007E. Geneva: WIPO.
- WIPO. 2007b. **"Member States Adopt a Development Agenda for WIPO"**. WIPO press release on October 1, 2007. [Online]. Available from: http://www.wipo.int/pressroom/en/articles/2007/article_0071.html [August 4, 2009].
- WIPO, and WTO. 1995. **"Agreement Between the World Intellectual Property Organization and the World Trade Organization"**. [Online]. Available from: http://www.wipo.int/export/sites/www/treaties/en/agreement/pdf/trtdocs_wo030.pdf [August 4, 2009].
- Wolf, Martin. 2005. **Why Globalization Works**. New Haven and London: Yale University Press.

- Wood, Ellen Meiksins. 1981. "The Separation of the Economic and the Political in Capitalism". **New Left Review**. 127(May-June 1981): 66-95.
- Wood, Ellen Meiksins. 2003. **Empire of Capital**. London: Verso.
- World Bank. 2003. **Doing Business in 2004: Understanding Regulation**. Washington D.C.: Oxford University Press.
- WTO. 2006[a]. "Compulsory licensing of pharmaceuticals and TRIPS". Official website. [Online]. Available from: http://www.wto.org/english/tratop_e/TRIPS_e/public_health_faq_e.htm [November 28, 2009].
- WTO. n.d.[a]. "**Overview: the TRIPS Agreement**". Official website. [Online]. Available from: http://www.wto.org/english/tratop_E/trips_e/intel2_e.htm [August 13, 2009].
- WTO. n.d.[b]. "**Intellectual property: protection and enforcement**". Official website. [Online]. Available from: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm [August 13, 2009].
- Yergin, Daniel, and Joseph Stanislaw. 1998. **The Commanding Heights: The Battle Between Government and the Marketplace that is Remaking the Modern World**. New York: Touchstone Book.
- Young, Robert. 2001. "Neocolonialism". **Postcolonialism: An Historical Introduction**. Oxford: Blackwell Publishers.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายจักรี ไชยพิณิจ เกิดวันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2526 ที่จังหวัดกรุงเทพมหานคร สำเร็จ การศึกษาระดับมัธยมศึกษาจากโรงเรียนเทพศิรินทร์ เมื่อปีการศึกษาพ.ศ.2543 และเข้าศึกษา ต่อในระดับปริญญาตรีที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่าง ประเทศ สำเร็จการศึกษาในปีการศึกษาพ.ศ.2547 ด้วยเกรดเฉลี่ยสะสม 3.87 (เกียรตินิยม อันดับหนึ่ง) หลังจากนั้นได้เข้าศึกษาต่อในระดับปริญญาเอกที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เมื่อปีพ.ศ.2548

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย